

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1807–14.

1807—14.

STUDIER

TIL

KØBENHAVNS OG DANMARKS HISTORIE.

AF

MARCUS RUBIN.

KØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOOTRYKKERI

1892.

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN 1970

ISBN 87 7500 801 7 (LÆRRED/CLOTH)

**AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I CFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG
1970**

FORORD.

Til Minde om L. N. Hvidt, der i Aarene 1841—53 var Formand for Københavns Borgerrepræsentation, og som med Iver og Vægt deltog i Hovedstadens og Landets offentlige Liv i første Halvdel af dette Aarhundrede, udsatte en københavnsk Borger, hvem Mindet om Hvidt maatte være særlig dyrebart, i Aaret 1877 en Prisopgave, der skulde omhandle Københavns Udviklingshistorie i Tiden fra 1807 til 1857. Opgavens nøjere Motivering og Fordringer, Navnene paa Bedømmelseskomiteens Medlemmer, Præmiens Størrelse og Tidsfristen for Besvarelsers Indlevering offentliggjordes i „Nationaløkonomisk Tidsskrift“ for Aaret 1877 (Bind 10). Der indkom derefter en Besvarelse, som imidlertid ikke erholdt Præmien, og, efterat Opgaven paany var udsat, fik en anden indkommen Besvarelse samme Resultat. Dog lønnedes de begge med mindre Beløb, i Anerkendelse af de omfattende Arbejder, der vare præsterede.

I Slutningen af 80erne henvendte Komiteen, der nu bestod af Gehejmeætatsraad A. F. Krieger, Etatsraad, Borgemester H. N. Hansen, Tømrermester H. H. Kayser og Professorerne E. Holm (Komiteens Formand), V. Falbe-Hansen og W. Scharling sig til nærværende Forf. med Opfordring til at udarbejde et Skrift om det omhandlede Emne, dog hverken med bestemt Tidsfrist eller undergivet Bedømmelse af Komiteen som saadan, men til Offentliggørelse paa eget An- og Tilsvar. Jeg havde imidlertid

væsentlige Betæneligheder ved at paatage mig Opgaven: rent bortset fra, om den ikke i og for sig laa over mine Evner, vare mine faglige Studier hidtil gaaede andre Veje, og min Embedsvirksomhed tillod mig kun en stærkt begrænset Anvendelse af min Dag til Øjemedets Opnaaelse. Overvejelserne førte dog til et positivt Resultat: thi selv om det var svært at sige ja, fandt jeg det for let at sige nej, og bestemte mig derfor til at gaa i Lag med Arbejdet.

I de tre Aar, der siden da ere forløbne — og som var den Tidsfrist, der i 1877 sattes til den hele Opgaves Løsning — har jeg dog desværre kun naaet 7 Aar af Perioden igennem. Dette skyldes navnlig, foruden de Forhold, der i det Hele havde gjort mig betænkelig ved at paatage mig Opgaven, at denne saa at sige forvandlede sig under mine Hænder. For at kunne skrive Københavns Historie efter 1807, mente jeg det nødvendigt at søge et Grundlag i, hvad der forelaa om Danmarks indre Historie i det paagældende Tidsrum, og da dette viste sig at være forholdsvis Lidet, gik Arbejdet over til at blive Studier baade til Danmarks og til Københavns Historie. Den Periode, som nærværende Skrift omfatter, 1807—14, er altsaa behandlet paa en langt mere omfattende Maade, end oprindelig paatænkt. Men jeg har selvfølgelig ogsaa derved udsat mig for, at Manglerne ved Behandlingen, baade i formel og reel Henseende, ere blevne i høj Grad forøgede. Jeg tror imidlertid ikke at have kunnet følge anden Fremgangsmaade end den, jeg naturligt kom ind paa, og det maa da være mit Haab, at det skal være lykkedes mig nogle Steder at meddele et eller andet nyt, andre Steder at forme noget kendt paa anskuelig Maade, saa at jeg derigennem tør søge Overbærenhed overfor Skriftets Mangler. Om dette Haab viser sig berettiget, vil selvfølgelig ogsaa blive af væsentlig Betydning for mig med Hensyn til Spørgsmaalet om Arbejdets Fortsættelse.

Kilderne til dette Skrift ere dels det trykte Materiale, jeg har kunnet overkomme (deriblandt en rigelig Benyttelse af

Datidens Aviser), dels og fornemmelig Arkivmateriale. I sidstnævnte Henseende har jeg at takke de forskellige Arkivbestyrelser, navnlig for de ekstraordinære Tider og Maader, paa hvilke Materialet er stillet mig til Raadighed, hvad der gælder saavel for Rigsarkivets Vedkommende — hvor jeg retter en særlig Tak til Arkivets 2den Afdeling og dennes Chef — som for det kgl. Kabinetsarkivs, Udenrigsministeriets Arkivs, Raadstuearkivets, Borgerrepræsentationens Arkivs og Børsarkivets Vedkommende.

Jeg har overalt ved Noter under Texten saa nøje som muligt angivet mine Kilder (dog fraregnet, hist og her, nogle almenkendte Memoireværker og Haandbøger); Kollegiesager har jeg i Reglen angivet saaledes, som følgende Exempel viser: Kanc. ^{24. December 1806}/_{9. Januar 1807}, d. e. Forestilling fra Kancelliet af 24. December 1806 med kgl. Resolution i Sagen af 9. Januar 1807. Citater, betegnede ved „“, ere selvfølgelig ordrette efter Kilderne, men i Almindelighed med moderne Ortografi, da der jo i nærværende Sammenhæng ingen Interesse var forbunden med at gengive Ortografien fra Aarhundredets Begyndelse.

To særlige Manuskripter har jeg haft til Raadighed, dels et sammenhængende Uddrag af finansielle Oversigter og Betragtninger fra Eggers', Bergsøes, Nathansons og A. S. Ørsteds Skrifter, formentlig udarbejdet i Slutningen af 50erne til ministeriel Afbenyttelse under Finansmellemværendet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, dels den første af de to ovenomtalte Besvarelser paa Prisopgaven, forfattet af Cand. polit. C. Salmonsens og efter Forfatterens Død indlemmet i Raadstuearkivet. Af forskellige Grunde har jeg dog ingen væsentlig Nytte kunnet drage af Salmonsens Manuskript, i hvilket der imidlertid er nedlagt Resultatet af adskillige Detajlundørsøgelser, særlig vedrørende de enkelte kommunale Administrationsgrene. — Jeg slutter med en Tak til Hr. cand. phil. C. F. Nielsen for al god Bistand under Arbejdet.

København, den 5. Marts 1892.

INDHOLD.

FØRSTE BOG.

København ved Aarhundredeskiftet.

Første Kapitel: Indbyggerantallet i Hovedstaden og andre Stæder. Befolkningen i den indre By og i Forstæderne. Beboelsestæthed. Ildbranden 1795. Byens Genopbygning. Byens Udseende. Heste. Hunde. Klædedragt. Gadelivet. Statuer. Offentlige Anlæg. Omegnen. Byens hygiejniske Forhold. Bade. Begravelser. Sundhedsfarlige Næringsveje. Vaccination. Hospitaler. Læger og Lægeautoriteter. Født og Døde. Moralske Forhold. Grove Forbrydelser. Straffe. Uægte Fødsler. Skilsmisser. Løse Forbindelser. Kirkelige Forhold. Kommunikanter. Skolevæsen. Skolebørnernes Antal. Skolernes Ledelse. Lærefag. Seminarier. Reformvirksomhed. Aandelige Interesser. Theatre. Musik. Klubliv. Selskabsliv. Forstadsforlystelser. Kunst. Musæer. Bibliotheker. Boghandlere. Presseforordningen af 1799. Straffe og Forbud. Skærpelse af Loven overfor Bladené. Datidens Aviser..... Pg. 3.

Andet Kapitel: Folketællingen 1. Februar 1801 og Folketællingen 1. Februar 1890. Social Sammenligning af de to Tællingers Resultater. Det numeriske Forhold mellem Kønnene. Fordelingen i Aldersklasser. Fordelingen efter ægteskabelig Stand. Erhvervsfordelingen. Immaterielle Erhverv. Embedsklassen. Militæret. Tjenestetyende. Fattige. Søfarende og Fiskere. Øvrige borgerlige Erhverv..... Pg. 24.

Tredje Kapitel: Københavns Opkomst. Centralisationen. Særbestemmelserne i det attende Aarhundredes Toldlove til Fordel for København. Kredit- og Transitoplagsrettigheder. Statens Formaal med at samle Handelen paa ét Sted. Handelskompagnierne. Det dansk-asiatiske Kompagni. Det vestindisk-guineiske Kompagni. Det almindelige Handelskompagni. Det afrikanske Kompagni. Det guineiske og østersøiske Kompagni. Sukkeraffinaderierne. Begunstigelserne for denne Industri indtil Aaret 1807. Begunstigelser for andre Industriegrene. Tilskud til Industrien i Almindelighed. Friere Rørelser i Aarhundredets sidste Tredjedel og Udslagene deraf. Forløberne for den store Toldreform. Toldloven af 1. Februar 1797. Tarifens

Ordning. Kreditoplagsbestemmelser. Indførselsforbud. Altona som Udland. De indenrigske Afgifter. Konsumtionen. Lastepenge. Andre Skibsafgifter. Ordning af Handelen paa Vestindien og paa Ostindien. København beholder sit faktiske Overherredømme. Hovedstaden Rigets eneste Bankplads, undtagen for Hertugdømmerne. Norges kommercielle Afhængighed af København med Hensyn til Vareind- og Udførsel og med Hensyn til Pengehandelen. Antal af Grosserere og Mæglere i København. Betingelserne for at blive Grosserere. Forpligtelse til at lade udenlandske Varer komme fra første Haand. Strid mellem Grosserere og Mæglere. Københavns Havn og dens Udvikling i det attende Aarhundrede. Havnenes Opmudring. Det kongelige oktrojerede Sæassuracekompagni. De private Assurandører. Københavns Postforbindelser med Hamborg, med Helsingør, med Kiel. Indførelse af Fodpost i København. Institutionens Trivsel i det første Aar og senere Tilbagegang . . . . . Pg. 36

Fjerde Kapitel: Københavns Handelsflaade og Skibsfart. Den danske Stats og de forskellige Statsdeles Handelsflaade Aar 1800. Københavns Handelsflaade 1805—06. Handelsflaaden 1797, grupperet efter Størrelsen og efter Lande, hvor Skibene vare byggede. Fremmede Redere. Fremmede Kaptejner. Afgang i Handelsflaaden. Fart paa de forskellige Lande. Udenrigsk og indenrigsk Fart. Forskellen mellem norsk og dansk Skibsfart. Dansk-norsk Skibsfart 1805. Antal kondemnerede Skibe. Striden om „frit Skib, frit Gods“ og „ufrit Skib, ufrit Gods“. Handelens Trivsel og Risikoer. Svingningerne i Asiatisk Kompagnis Aktier. Engelske og danske Assurancepræmier. Ankomne Skibe til København. Krisen 1799. Begyndelsen i England. Engelsk Prisfald. Hamborgs Udvikling som Handelsplads. Hamborgs Stilling under Revolutionskrigene. Hamborgs Import og Industri. Krisen i Hamborg. Falliternes Antal. København og Hamborg. Krisen i København. Grosserersocietetets Komites Seddeludstedelser. Regeringens Stilling. Dens Laan af Speciesbanken. Depositokassens Oprettelse. Følgerne af Krisen i København. Dansk og hamburgsk Fallitlov. Betydningen af disse Love for Handelssamkvemmet. De første Aar af det ny Aarhundrede. Københavns Vareomsætning med Udlandet 1804. Værdi af den hele Ind- og Udførsel. Sammenligning med 1764—65. Handelsomsætning med Sverig. Svenske Skibe hente selv Produkterne i København. Stridigheder herom. Københavns Handelsomsætning med Rusland. Ruslands Stilling som Sælger af Raaprodukter og Køber af Industri- og Kolonialvarer. Københavns Om-sætning med de oversøiske Lande. Ind- og udførte Kolonialvarer. Ud-førsel af danske Industriprodukter og Naturalfrembringelser. Norsk Skibsfart paa København. Hamborgs Stilling 1803 og følgende Aar. Den første Tønningenske Periode. Københavns Skibsfart i Aarene før Krigen. Kontinentalspærringsdekreterne. Danske Skibes Opringelse. Danske Skibes Akkorder med fjendtlige Kapere. Ny Udstedelse af Komitesedler. Freden i Tilsit. Danmarks Nevtralitet ophører . . . . . Pg. 53.

Femte Kapitel: „Den glimrende Handelsperiode“. Senere Tidens Be-tragtning af Perioden. De rige Handelsmænds Ejendomme. Deres Formuer

og Legater. Kendte Navne paa hin Tid. Købmændenes Fødesteder. Deres Virksomhed. De største Redere. Indsamlinger og Godgørenhed. Fremmede Kapitaler. Borgernes Anvendelse af deres Sparepenge. „Sleeping partners“ i de store Forretninger. Norske Rigmænd. Christianias Skibsfart. Krigens Virkninger. Det holdbare og det uholdbare i Datidens Handel. Forskellen mellem København og Hamborg. Muligheden for en fortsat god Udvikling under en almindelig Fred. Aarsagerne til Ødelæggelsen..... Pg. 88.

Sjette Kapitel: Detaljhandelen. De fem Handelslav. Betingelserne for at blive Svend og Interessent. Andre Næringer. Antal Opbud i 90erne. Aarsagerne hertil. Overflod af Værtshusholdere og Øltappere etc. Borgernes Indkøb. Magistratens Beholdninger af Korn og Brænde. Brødtaxter. Vognmandslavene. Interessenter og Mestre i Handelslavene 1798 og 1806. Forskellige Industrier. Textilfabriker. Farverier. Fremmede Mestre. Større Industridrivende. Haandværkerne. Deres Uddannelse og Prøver. Fremragende Håndværkere. Brænderier. Bryggerier. Bagerier. Enevælden og Lavene. Lavsforsordningen af Aar 1800. Frimestre. Mestrenes Forpligtelser. Svendenes Forpligtelser. Straffe. Strejker. Bygningshaandværkernes Løn. Antal Mestre og Svende i Lavene. Bygningsfagene. Fabrikerne. Hattemagere. Parykmagere. Antal Borgerkaber 1796 og 1804. Fødesteder. Indvandring til København. Borgerne grupperede efter Erhverv og Fødested..... Pg. 98.

Syvende Kapitel: Københavns Privilegier. Magistratens Medlemsantal. Lønninger. Forretninger. Særlige Kommissioner. Magistratens Forhandlingsmaade. Magistratskontorerne. Besættelsen af kommunale Embeder og Bestillinger. Regeringens Indflydelse. De 32 Mænds Forsamling. Valget af de 32 Mænd fra oprindelig Tid. Senere Praxis. Forsamlingens Indstilling. Magistratens Besættelse af Posterne. Forsamlingens Anseelse. Dens Deltagelse i Administrationen. Kommunalbestyrelsens Forhold til Regeringen. Kommunens Indtægter. Hver enkelt Kasses Indtægter og Udgifter. Kæmnerkassen. Fattigvæsenet. Fattigplanen af 1799. Fordelingen af de Fattige. Benyttelse af Stiftelserne. Betleriet. Fattigvæsenets Bestyrelse. Dets Omfang. Dets Indtægter og Udgifter. Forbrug af Formue. Legater under Magistratens og de 32 Mænds Bestyrelse. Andre Legater. Milde Stiftelser. Velgørende Foreninger. Sygekasser. Tidepenge. Andre Forsikringer. Vandvæsenet. Dets Udvikling fra tidligere Tid. Vandkompagnierne. Pligter og Rettigheder som Participant. Det Offentliges Part og Myndighed. Søers og Tilløbs Tilstand. Den almindelige Befolknings Vandforsyning. Antal af Brønde og disses Tilstand. Renovationen. Dagrenovation. Natrenovation. Brolægningvæsenet. Stadens Belysning. Brandvæsenet. Omordningen efter Ildebranden. Assurancen paa faste Ejendomme. Københavns Brandforsikring. Assurancetvang efter 1795. Assurancebeløb. Præmiernes Forhøjelse. Statens Tilskud. Formuens Tilintetgørelse efter 1795. Løsøreassurance. Politivæsenet. Politiet og Publikum. Vægterkorpset. Fængselvæsenet. Borgervæbningen. Det borgerlige Artilleri. Livjægerne. De befalede Forraad af Korn og Fedevarer hos forskellige

Næringsdrivende. Brændselsforraad. Stadens Forbrug. Konsumtionen. Forbruget pr. Hoved i Tiden omkring 1800 og i Decenniet 1840—50. Priser paa Nødvendighedsartikler. Husleje. Lønninger og Arbejdsindtægter. De stigende Priser..... Pg. 117.

ANDEN BOG.

Indenrigske Forhold 1807—14.

Første Kapitel: Den danske Stats Folkemængde og Areal. Forsvarets Splittelse. Kræfternes Overvurdering. Farerne ved en Krig med England. Handelens Ødelæggelse. Forskel mellem Frankrigs og Danmarks industrielle Stilling. Militær Underlegenhed. Finansiell Underlegenhed. Nationale Strømninger. Stemningen i Danmark overfor Krigen med England. Stemningen i Norge. Stemningen i Hertugdømmerne. Krige med Sverig. Størrelsen af den engelske og den danske Krigsflaade. Størrelsen af den engelske og den danske Koffardflaade. Betydningen af den danske Handel for England. Englands Statsgæld og Danmarks. Englands Rigdom. Kurs paa Sedler i England og i Danmark..... Pg. 153

Andet Kapitel: Assignationsbankens Oprettelse. Misbrug af Seddeludstedelsesretten. Sedlerne gøres til tvungen Betalingsmiddel. Hertugdømmernes Særstilling. Bankøns Føjelighed overfor Regeringen. Bankkontorets Oprettelse. Seddelmængdens Forøgelse. Reformplaner efter 1784. Deres Realisation i Hertugdømmerne. Den ny Courantmønt. Altonaer Speciesbanken. Speciesbankens Oprettelse i København. Courantsedlernes Inddragning. Speciesbanken baseres delvis paa Courantsedler. Disse vedblive at holdes i Cirkulation. Regeringens Stilling. Krisen i 1799. Speciesbankens Svækkelse. Depositokassens Oprettelse. Dens Forhold til Speciesbanken. Det slesvigholstenske Laaneinstitut. Statslaan. Transportable Statsfonds. Skatter af 1794 og 1796. Skatten paa Besiddelse, Nytte og Brug af 1802. Skatkammerfondets Oprettelse. Skatteforhøjelsen 1806. Nye Komitesedler 1806. Mangel paa Sølv og Banco. Udenlandske Statslaan, kontraherede i Frankfurt a. M., Altona, Genua etc. Statens Indtægter 1786 til 1806. Sammenligning af Indtægtsbudgetterne 1786 og 1806. De enkelte Indtægtsposter. Lotteriet. Øresundstolden m. v. De egentlige Skattepaalæg. Skattebyrdens Forøgelse i de 20 Aar. Skattebyrdens Størrelse pr. Individ. Datidens Finanspolitik. Forsømmelser i 90erne. Schimmelmänn. Statens Udgifter 1786 til 1806. Sammenligning af Udgiftsbudgetterne 1786 og 1806. De enkelte Udgiftsposter. Civillisten. Udgifterne til Hæren og Flaaden. Statsgældens Størrelse..... Pg. 163.

Tredje Kapitel: Skattelove efter Krigens Udbrud. Skatkammerafdragsfondet. Konsignable Bankfonds. Konsignationens Fordele. Forhøjelsen af

gamle Skatter og Paalæg af nye. Forslag om en progressiv Indkomstskat og en Formueskat. Indkomstskatten af 1810. Ny Omsætningskat. Kolonialvareafgifter. Indkomstskattens Ubrugelighed. Nye Kolonialskatte. Kornafgifternes Stabilisering. Toldens Erlæggelse i Species. Fyraftigens Erlæggelse i Species. Nye Skattepaalæg. Ildstedskatten. Finansernes Laan af Depositokassen. Indenlandske Laans Optagelse 1808, 1809. Det slesvigholstenske Ridderskabs Laan. Tvangslaan af Kaperudbyttet. Rente-konverteringer. Købmandsllaanet af 1808. Nye Købmandsllaan. Tvangs-laanet 1811. Købmandsstandens Belønninger. Afdragsterminerne udsættes. Udenlandske Laan. Laan i Antwerpen. Brødrene Grant. Generalkonsul Groves Sendelse til Holland. Hamborgske Laan. Kirsteins Sendelse. Uviljen i Hamborg. Nye genuesiske Laan. Prolongation af Gælden i Antwerpen. Andre Prolongationer. Renteforhøjelse. Asiatick Kompagnis Laan. Schubarts Virksomhed. Afbetalingerne ophøre paa de hollandske og hamborgske Laan. Et Laaneprojekt i Augsburg. Mistillid til den kongelige Kasse. . . . . Pg. 183.

Fjerde Kapitel: Penge udtages af Banken. Forslag om Udstedelse af „Realisationsbreve“. Norske Assignater. Komitesedlerne af 1806. Sjællandske Godsejere ville udstede rentebærende Sedler. Kursen i 1808. Sølvets Sjældenhed. „Agiotagen“. Forbitrelse mod den hamborgske Børs og mod den københavnske Børs. Udstedelse af Anvisninger mellem de forskellige Bankkontorer forbydes. Prisstigninger. Ny Skillemønt Nye Handelsordninger for Grosserere og for Mæglere. Børskommissæren. Kursen 1809. Norske Tilstande. Anvisninger paa Skatkammerfondet. Vexelforretninger i Paris. Købet af asiatick Kompagnis Varelager. Manglen paa Smaamønt. Købmændene danne sig et privat Seddelsystem. Forbud mod Udførsel af Skillemønt. Staten udsteder Smaasedler. Regeringen laaner af Bankens Foliopenge. Forskud optages hos Banken. Der udstedes nye Skatkammerfondsbeviser. Statens Udgifter 1807—09. Kursen 1810. Aarsagerne til Kursens Bedring. En Børsoperation og dens Forløb. Statens Forhold til et falleret Handels-hus. Falske Assignationer i Norge. Ny Udstedelse af Smaasedler. Bankreform-forslag. Indskrænkning i Vexelomsætningen. Forholdsregler mod Forsendelse udenlands af Courantrepræsentativer. Kursnoteringen og Bladene. Ny Ordning af Kursnoteringen. Laan hos Banken mod Deponering af Priseobligationer. Norsk Skillemønt indsmeltes. Danske 1 Skillinger forvandles til 12 Skillinger. Danske Sedler forfalskes i London. Statens Leverandører kræve Penge. Kursen 1811. Nye Hindringer for Udstedelse af Anfordringer. Forbud mod Pantsætning af Guld og Sølv i Barrer og Species m. v. Af-sendelse af Courantrepræsentativer til fremmed Sted forbydes fuldstændigt. Bankens Anfordringssedler. Kursens Stigning. D. A. Meyer. Kravet om, at Sedlerne skulle funderes paa Sølv. Meyers Forslag om en Sølvskat. Meyers Forslag om en Formueskat. Kursen og de almindelige Handelsforhold. Meyer bliver raadende over Køb og Salg af Banco. Finanserne arbejde bag Meyers Ryg. Kursen 1812. De officielle Kurser og de faktiske. Misstemningen mod Meyer. Kongens personlige Spekulationer. Kollegiernes Modstand. Kongen forbyder Ikke-Handelsberettigede at købe eller lade købe Banco

m. v. Kongen vil forbyde Udførsel af Sølvbarrer og Speciesstykker fra Hertugdømmerne til Hamborg. Schimmelmanss Forhold. Banken maa forstrække Zahlkassen med Penge. Størrelsen af Statens Udgifter. Renteudbetaling i Species standser. Altonaerbanken flyttes. Banken suspenderer sin Seddelindløsning. Betydningen heraf..... Pg. 208.

Femte Kapitel: Finansbestyrelsen i Slutningen af det attende Aarhundrede. De syv fede Aar 1792—98. Nyttens af Skattepaalæg allerede dengang. Københavns Ildebrand ingen Hindring. Statsindtægterne 1794 og 1804. De nye Skatters Revenuer. Beregning over, hvad de kunde have indbragt 1792—1802. Regeringens Standpunkt overfor nye Skattepaalæg i 90erne. Statsudgifternes Art. Udgifterne til Flaaden. Forskellen mellem de almindelige Statsudgifter og dem, der krævede Betaling i god Mønt. Udgifterne til det fransk-spanske Korps. Sammenligning med, hvad Tvangsllaenet af 1811 bragte ind, og med Indtægterne fra Hertugdømmerne 1807 og 1808. Vexelcirkulationen. Købmændenes Bancokonservering. Regeringens Vanskelighed ved at budgettere Indtægter og Udgifter. De forskellige Kasser og Fonds. Betydningen heraf i en enevældig Stat. Finanskollegiets Forhold til Finanserne. Bankkontorets Transaktioner. Afviklingen af Statens og Bankkontorets Mellemværende. De under Krigen trufne Forholdsregler. Aarsagen til, at Skatterne maatte modtages i Courant. Bedømmelse af Skattepaalægene i Krigens Tid. Centraladministrationens Mangler.... Pg. 254.

Sjette Kapitel: Resumé af Loven 5. Januar 1813. Resumé af Rigsbankfundatsen. Om Betydningen af Loven og om dens Nødvendighed. Spørgsmaal om Redning for Finanserne ved Bankhæftelsen uden Pengereduktionen. Undersøgelse om, hvorvidt Forordningen af 1813 var en Bankerot. Forberedelserne til Forordningen. Den fordrede Hemmeligholdelse. Overvejelserne forud. Ørsteds Indgriben med Hensyn til Afgørelsen af Gældsfordringer efter disses Stiftelsesdag. Østrigsk Forbillede. Forholdenes Udvikling i Østrig. De dér herskende Kurser og Theorier; Bankerotten. Ørsteds Forsvar for den iværksatte Ordning af Gældsforholdene før 1813. Manglerne ved denne Ordning. Skiftende Debitorer. Publikums Opfattelse af Forholdet mellem Debitor og Kreditor. Undtagelserne for almindelig Gæld i Modsætning til Dokumentgæld. Den Forvirring dette skabte i Norge. Tab for danske Borgere, der vare Deltagere i Handelsforretninger. Kongens Stilling til dette Spørgsmaal. Befolkningens Vanskelighed ved at forstaa det ny Pengesystem. Uvilje mod for strænge Kreditorer. Forbitrelsen mod Hofembedsmænd og Andre, der benyttede deres Viden til ulovlig Berigelse. Forskellige Meddelelser fra Datiden om disse Forhold. Anonyme Breve til Kongen. Forordningen delvis kendt paa Forhaand. Vrede over Forordningen i alle Stænder. Chr. Colbjørnsens Udtalelser. A. S. Ørsteds Udtalelser. Hovedforsvaret for Forordningen..... Pg. 268.

Syvende Kapitel: Ny Ordning af Finansadministrationen. Budget for Aaret 1813. Sammenligning mellem Skatterne før Krigen og under Krigen. De budgetterede Udgifter for Aaret 1813. Udgifterne til Militærvæsenet paa

forskellige Tidspunkter. Anvendelsen af Reservefondet paa de 15 Mill. Rbdl. Mængden af omløbende Courantpræsentativer. Disses effektive Værdi. Reservefondets Indflydelse. Kursforholdene 1813. Virkninger af Krisen 1813. Pengeforagten. Sedlerne ophøre at være tvungent Omsætningsmiddel i Hertugdømmerne. Virkningerne af dette Skridt. Rigsbankens videre Ordning. Fastsættelse af Sølvværdikursen. Tillæg til Forordningen af 5. Januar 1813. Tidligere paatalte Fordringer. Kautionsisternes Stilling. Afdrag i Skatterne med $\frac{1}{8}$ af Bankhæftelsesrenten. Paabydelse af 8 pCts Afgift paa Varer. Indførelse af Mobilieskat. Toldloven føres tilbage til 1797, Afgifterne skulle betales i Sølv. Bankkontorets Betalingsstandsning. Laanene af 1812 og 1813. Exempler paa Bankkontorets Transaktioner Udstedelse til Statsleverandørerne af 3 Maaneders Anvisninger paa Statskassen. Grove sendes til Holland for at stifte Laan. Hans Instrux. Rentebetalingen standser. Moratorium i Anledning af Franskændenes Beslaglæggelse af Banken i Hamborg. Statens forestaaende Udgifter. Der udstedes paany „Komitesedler“ til Brug for Staten, under Grosserersocietetets Administration. Schimmelmans Afgang. Freden i Kiel. Tilbageføring af de tidligere Lovgivningsforhold i Løbet af Aarene 1814—16. Speciesbankens Aktionærer. Kursen i 1814. Subsidier og Tilbagebetalinger fra Udlandet i Aarene efter Freden. Statens udenrigske Gæld efter Kontraheringstid og Rente. Indenlandsk Gæld. Komitesedlernes Skæbne. Almenhedens Krav til, at Statskassen skal modtage dem i Betaling for Skatter. Regeringens Vægning. Udstedelse af 6 pCts. Obligationer. Forholdene i Hertugdømmerne. Ordning af Rentebetalingen i Holland. Rigsbanksedelkursen i 1815 og følgende Aar. Den cirkulerende Seddelmængde. Bankdirektionens Udtalelser om Forholdene. Statshusholdningens Ordning. Det fulgte finansielt-politiske System, bedømt af en Samtidig..... Pg. 293.

Ottende Kapitel: Kontinentalspærringsdekreterne. Danmarks Deltagelse i denne Krigsførelse. Arrestbestemmelserne m. v. overfor Englændernes Personer. Bestemmelserne overfor engelske Vexler og Fordringer og overfor Breve til eller fra England o. s. v. Kaperreglementet af 14. September 1808. Grosserersocietetets Stilling til Kondeminationsbestemmelserne. Kronprinsens Svar paa Komiteens Andragende. Straffe for Forordningernes Overtrædelse. Bestemmelserne om Skibsfart paa England m. v. Kondemnation afløses af Konfiskation. Voldsomheden i de tagne Beslutninger. Kronprinsens personlige Stemning. Administrationen søger at holde igen. Kronprinsens enevældige Regime. Stemningen i København og forskellige Steder i Riget. Vexelrettens Krænkelse. Overgreb mod Norge. Sagens praktiske Betydning for Norge og for Danmark. Konverteringen af de danske Debitorers Gæld. Akkordforslag overfor Staten. Forviklede Tilfælde. Betragtningen af venskabeligsindede Lande, okkuperede af Fjenden, som fjendtlige Lande. Ordningen af Gældsfordringerne efter Krigen. Det samlede Beløb af konfiskerede Varer og Fordringer i Riget som Helhed og i dets forskellige Dele.... Pg. 321.

Niende Kapitel: Kapervæsenet folkeretlig set. Privat Ejendom tilsøes og tillands. Anvendelse af Kapreriet overfor nevtrale Magters Undersaatter.

Danmarks Gennemførelse af Kontinentalspærringen. Kronprinsens Forhold til Kapervæsenet. Falske danske Skibspapirer i England. Kaperfartens midlertidige Ophør. Nye Kaperbestemmelser i 1810. Udlandets Besværginger. Kapervæsenet og Licenserne. Exempler paa indviklede Kaperspørgsmaal. Maskeret Fart paa England og de Vanskeligheder, dette fremkaldte for Priseretterne. Kongens Stilling til disse Forhold. Videre Exempler paa Konflikter med venskabelige Magters Handelsskibe. Konvojeringspørgsmaalet. Sverigs Fordring om Udlevering af prisdømte Skibes Dokumenter. Den gensidige Mistillid mellem de to Lande. Amerikas Reklamationer. Skadeserstatning til Amerika. Kaperfartens Betydning indadtil. Dens moralske, militære og sociale Betydning. Almuen og Kapriet. Indtægterne af Kapriet. Det store Kup i Christianssand. Samlet Oversigt over Indtægter af Kaprierne efter 1810. Opgørelse af disse Beløbs effektive Størrelse. Beløbet af Kaperobligationernes samlede Paalydende. Anvendelse af Kaperindtægterne. Beløbet sammenlignet med Værdien af den Skade, der tilføjedes Danmark under Krigen. Antal af opbrugte danske Skibe. Fortegnelse over de største Priser ved den københavnske Priseret i 1810. Adskillige Priser paa samme Haand . . . . . Pg. 336.

Tiende Kapitel: Forbud mod Ind- og Udførsel af Varer. Krigen med Sverig. Kornbeholdninger i Norge ved Krigens Begyndelse. Tilførsel fra Rusland. Den norske Regeringskommission lover Moratorier. Regeringens Stilling hertil. Hastværkslove i Danmark vedrørende norske Forhold. Korntilførselen til Norge opmuntres ved Præmier. Afsendte Kornmængder indtil Foraaret 1808. Afsendte Kornmængder 1808—09. Nøden i Norge 1809. Udstedelse af Lejdebreve. Norsk Trælasthandel paa England. Den danske Regerings Agent, Wexelsen, i Norge. Huset Peschier & Co. Wexelsens Transaktioner i Norge og Følgen deraf. Huset Peschiers Skæbne. Afsendte Kornmængder til Norge 1809—10. Norges hele Kornimport i dette Aar. Korntilførselen 1810—11. Tilstanden i Norge 1811. Korntilførselen 1811—12. Assurance af Kornskibene i Ind- og Udland. Fejlslagen norsk Høst 1812. Tilførsel fra Nordamerika. Nødsforhold i Norge. Korntilførsel fra 1812 til Fredsslutningen. Den hele Kornexport fra Danmark til Norge og Udgifterne derved. Betragtning af Norges Kornforsyning fra et dansk stats- og privatøkonomisk Synspunkt. Kollision mellem danske og norske Synspunkter og Interesser. Afstaaelsen af Norge begrundet i Vanskeligheden ved dets Proviantering. Kongens Stilling. Norges Situation under en Krig mellem Danmark og det øvrige Evropa. Normændenes Følelser overfor Danmark og Sverig. Norges Stilling efter Kielerfreden. Ny Pengereduktion. Gældsforhold. Befolkningsforhold . . . . . Pg. 356.

Ellevte Kapitel: Napoleon som Allieret. Handelslovene i Hertugdømmerne. Kolonialvarehandelen. Indførsel med amerikanske Skibe. Amerikas Stilling til Kontinentalspærringen. Embargoen af 1807. Embargoens Ophævelse 1809. Napoleons Løfte om Dekreternes Ophævelse. Krigen mellem England og Amerika. Freden i Gent. Den anden Tønningenske Periode. Meddelelserne i danske Blade om Tilførsler til Hertugdømmerne. Kongens Forbud. Usande

Fremstillinger. Smugleriets Omfang. Smugleriet mellem Altona og Hamborg. Assurance for Smuglerrisiko. Række af Kolonialvarelove. Forordninger af 1809. Tillægsafgift. Nedsættelse af Undersøgelseskommission. Forordninger af 1810. Nye Grænselinjer drages i Hertugdømmerne. Intet Skib med Kolonialvarer tilstedes Adgang. Udførselstilladelse for Kolonialvarer fra Hertugdømmerne mod høje Afgifter. Afgifter paa de Varer, der bleve tilbage. Kolonialvareafgifter i Kongeriget. Paabud om Udførsel eller Konfiskation af Kolonialvarer for fremmed Regning. Optrædning af engelske Varer. Forbud mod Falholdelse af engelske Varer i Hertugdømmerne. Nye Kolonialvareafgifter. Paalæg i 1811. Oprettelse af et Interessentskab til Kolonialvarers Forhandling. Dettes Forretningsgang. De franske Toldmyndigheders Overgreb. De franske Licenser. Disputer i Danmark om Forstaaelse af Udtrykket Kolonialvarer. Frederik den Sjettes Misfornøjelse med den danske Afsending i Hamborg, Rist. Hans Reprimande til Rist og til Udenrigsdepartementet. Bernstoffernes Afsked. Rist og Aall. Videre Disput om Kolonialvarer. Napoleons Hensigt med Udførselstilladelsen for Kolonialvarer. Forskellige Opfattelser af denne Forholdsregel. Frederik den Sjettes søger at lette de danske Købmænd Kolonialvareafgiftens Erlæggelse. Forskellig Lovgivning for Jylland og Hertugdømmerne. Napoleon inddrager Oldenburg og Hansestæderne i Kejserriget. Den franske Toldlovgivning. Virkningen for Danmark af denne. Danske Varers Udførsel og Transitering gennem fransk Territorium standses. Hertugdømmernes Skibsfart. Frankrigs Afspærringslove dels økonomiske, dels politiske. Betydningen af denne Forskel for Danmark. Den danske Indførselsforbudslov af 1812 tildels rettet mod den franske Toldlovgivning. Napoleon paatænker at gøre Hamborg til Mellemandshandelsplads. Lettelse i Handelsforholdene herved for Danmark. Hertugdømmernes nationale og finansielle Forhold under Krigen. De privatøkonomiske Forholds Ødelæggelse. Handelsflaaderne i Flensborg og Altona før og efter Krigen. Smugleriet i Hertugdømmerne. Embedsmændenes Seen gennem Fingre dermed. De danske Konsuler udenlands. Frederik den Sjettes Advarsler til Embedsmænd og Handelshuse i Hertugdømmerne. Rygter i Hertugdømmerne. Altonas Stilling. Stemningen i Hertugdømmerne. Bladet Altonaer Mercur og dets Artikler. Kongens Vrede derover. Holstenske Deputerede ville sætte sig i Forbindelse med Wienerkongressen. Konstitutionsplaner. Regeringens Bestræbelser til Fordel for dansk Sprog i Hertugdømmerne. Modstanden herimod. Danmarks vanskelige Stilling ved Sydgrænsen. Napoleons Brutalitet som Nabo og Allieret. Hans Udtalelse om Danmark 1811. Hertugdømmerne falde foreløbig til Ro efter Fredsslutningen. . . . . Pg. 377.

Tolvte Kapitel: Island. Lovbestemmelser i den danske Stat med Hensyn til fremmed ankommet Gods. Forbudsloven af 1812. Stempling af Varer og andre indgribende Kontrolbestemmelser. Embedsmændenes Optræden gør Tilstanden uholdeligere. Købmandsstandens Andragende i Anledning af 8 Procents Afgiften af 1812. Kongens Afslag. Privates og Autoriteters Uvilje mod „Handel paa Tid“. De 32 Mænds og Grosserersocietetets Udtalelser. Regeringen og Spekulationen. Licenserne. Gengivelse af et Lejdebrev. Antal

af Lejdebrev. Lejdebrev til Kongens Omgivelser. Forening af danske og fremmede Lejdebrev. Den officielle Anvendelse af Lejdebrevene. De anvendte Former for at skjule Handelen paa England. Danske Skibe under neutralt Flag. De særlige Handelstilladelser. Afgiftserlæggelse i Varer for Handelstilladelser. Disse gives ogsaa Militære. Ansættelse af merkantile Embedsmænd imod Kommercekollegiets Indstilling. Forholdet mellem de udførte Varers Værdi og Afgifterne for Udførselstilladelserne. Danmarks indenlandske Vareomsætning. Dets Vareomsætning med Udlandet. Omsætningsstatistik for Aarene 1810 og 1811. Kritik af Tallene. Udførselens ringe Størrelse i Forhold til Indførselen. Handelsflaadens Tilbagegang. Interesse for den hjemlige Industri. Oprettelse af et Selskab for indenlandsk Kunstflid. Udstillinger i København. Forskellige Industriers Opkomst. Antal af Konfirmationer og Bevillinger til industrielle Virksomheder i Krigens Aar. Antal og Omfang af Laan til Industridrivende. Tarvelighedsanordningerne. Reskriptet af 1812. Forbudet mod at have Guld og Sølv etc. paa Uniformer. Forslag til nationale Forbrugsartikler og Surrogater. Bestræbelser for at hindre Kræmmernes Indførsel og Forhandling af finere Stoffer. Luxus ved Hoffet. Den almindelige Forarmelse fremtvinger efterhaanden Tarvelighed. Danmark og København..... Pg. 413.

TREDJE BOG.

København 1807—14.

Første Kapitel: Englændernes Landgang paa Sjælland. Den engelske Hærs Styrke. Det danske Forsvars Styrke. Forsvarets Haabløshed. Kronprinsens Ophold i Byen. Myndighedernes Opfordring til at melde sig til Forsvaret. Forberedelse til Belejring og Bombardement. Fjendens Nærhed ved Byen. Bombardementsdagene. Bombardementets Omfang. Antal af ødelagte Bygninger m. v. Befolkningens frivillige Bistand. Udvandringen til Christianshavn og Amager. Denne Udvandrings Betydning. Anmodninger fra Stadens Indbyggere om Byens Overgivelse. Tab af Menneskeliv og Formue. Stemningen i Hovedstaden strax efter Kapitulationen. Stemningen overfor Kronprinsens Bortrejse. Kronprinsens Forbitrelse. Retssagerne mod Peymann m. fl., mod Grev Schulin m. fl., mod Suhr, mod Konsul Gram, mod Præsten Hudtwalcker. Befolkningens Ophidselse stiger. Udtalelser og Forslag fra hin Tid. De sidste Krigsaars Stemning og den senere Bedømmelse af Toget mod København. Engelsk og fremmed Opfattelse. Dansk Betragtning af Sagen..... Pg. 445.

Andet Kapitel: Stadens Genopbygning. Spørgsmaalet om Erstatning til de Brandlidte. Kancelliets Beregninger og Forslag. Erstatning ydes kun for

faste Ejendomme men ikke for andet Tab. Erstatningens Størrelse og Art. Tilskudet til Københavns Brandassurance. Dennes Status før og efter Bombardementet. Om Assurancens Forpligtelse til at erstatte Krigsskade. Lettelse i Anskaffelsen af Bygningsmaterialier. Husvilde. Husværternes Vægning ved at tillade Fremleje. Flyttedagen. Begunstigelser ved Opførelse af Bygninger for Middelstanden. Tilstaaelse af Byggelaan. Den tarvelige Byggemaade. Ny Ordning af Bygningstilsynet. Bestemmelser om Karnapper, Kælderhalse og Hustrapper. Nye Bestemmelser om Bygningernes Højde og om Bygningsmaterialierne. Forsigtighedsforholdsregler overfor Anvendelse af Ler og Brokker etc. Antallet af Ejendomme og disses Assurancesum. Etagearealets Størrelse. De offentlige Bygningers Genopførelse. Gadernes Regulering. Nye Gader. Demarkationsterrænet og Forstæderne. Stræng Overholdelse af Byggeindskrænkningerne udenfor Porten paa Grund af Planer om ny Befæstning af København. Spørgsmaal om Flytning af Stadens Forstæder. Københavns Huse og Boliger. paavirkede af Forholdene under og efter Krigen ..... Pg. 459.

Tredje Kapitel: Kommissioner til Understøttelse af Trængende, af Saarede etc. De indkomne Gavers Mængde og Art. Datidens Opfattelse af de frivillige Ydelser til Flaaden. Beholdningerne i København ved Krigens Udbrud. Nedsættelse af en Provideringskommission. Kommissionens Virksomhed. Regler for Prisansættelsen paa Kommissionens Varer. Oprettelse af en Medicinalprovideringskommission. Indretning af Medicinaldepoter. Priserne paa Apotekervarer reguleres, og Apotekernes monopoliserede Salg indskrænkes. Ordning af Brændselsforsyningen. Priser for Brændetilførselen. Assurance af søværts Tilførsel. Udsalgsprisen til Smaahandlere. Forbrugets Aftagen og Aarsagerne dertil. Spørgsmaal om Tvangsforholdsregler overfor Tørvemoseejere. Kongens Stilling hertil. Velstaaende Folks Henvendelse til Brændselskommissionen. Hofholdningens Forbrug. Præmier for Tilførsel af Levnetsmidler til København. Forholdsregler til Sikring af tilstrækkeligt Brød og Brødkorn. Magistraten bemyndiges til at anlægge et Hjælpemagasin. Mangel paa Rug. Bagning af Blandingsbrød. Stigning i Taxterne for Maling, Sigtning og Bagning. Kornpriseres Stigning. Kødhandelen. Taxter for simple og finere Kød. Den uafbrudte stærke Stigning. Opgørelse af Kreatureres Pris og af, hvad Kødet kunde sælges til. Kongens Paabud om lave Taxter og disses Overholdelse. Slagternes Protest. Kødtaxterne i de senere Krigsaar. Forholdene 1813—14. Anvendelse af Hestekød. Køb af en Gaard til Hestslagteri. Prisen paa Hestekød. Forbrugets Størrelse. Frygt for at Hestebestanden skulde formindskes. Opskruede Priser paa alle Fornødenhedsartikler i 1812 og Nedsættelse af en Kommission desangaaende. Torvepriserne. Frivillige og ufrivillige Mistydninger af Pengeforordningen 1813. Forpligtelse for de Handlende til at indsende Prisfortegnelser til Kommissionen. Offentliggørelse af Navnene paa de Forretninger, hvis Varepriser vare lavest. Fastsættelse af Taxter. Straffene for Overtrædelse af Taxterne. Konflikter med de Handlende. Taxterne maa atter ophæves for at fremme Tilførselen til Byen. Detailhandlerne kunne atter frit forhøje deres Priser. Kommissionen ophæves. Dens Virksomhed. Prisen paa en ugift Mands Fornødenheder i

Slutningen af Aaret 1809. Andre Prisoversigter. Sammenligning med Priserne før Krigen. Priser for Livsunderholdet 1810. Kolonialvarepriser. Kornpriser. Priskurant for Aaret 1813..... Pg. 473.

Fjerde Kapitel: Krigenes Følger for den københavnske Handel. Kalkuleret Værdi af Københavns Vareomsætning med Udlandet i sidste Kvartal af 1809 og første Kvartal af 1810. Kolonialvaremængden i København i 1810. Værdien af fremmede Manufaktur- og Fabrikvarer. Avktionerne. Ny Avktionssal. Forhøjede Avktionsafgifter. Asiatisk Kompagni. Privatfolks Udsendelse af et Skib til Kina efter Krigen. Transittoldens, Lastepengenes og Fyrafgiftens Størrelse som Maalestok for Københavns Handel under Krigen. Københavns Handelsflaade før, under og efter Krigen. Befolkningen og Handelslavene. Detaljhandelnes delvise Ret til en-gros Handel. Indskrænkning af Marskandiserhandel etc. og af Værtshushold. Antal Borgerskaber i de forskellige Handels erhverv. Antal Interessenter og Medhjælpere i Handelslavene før og under Krigen. Forretningernes Antal og Omfang. Forøgelse i Grosserernes Antal. Handelen med faste Ejendomme. Priser paa Grunde før og under Krigen. Priser paa Huse og Gaarde under Krigen. Regeringens Advarsel til Kreditkassen for Husejere. Uhyre Priser ved Ejendomssalg. Ejendomsjobberiet hæmmes ved Bestemmelser om Benyttelse af stemplede Dokumenter ved alle Ejendomsomsætninger samt ved Tinglæsnings- og Skødetvang. Følgen for Lejerne af de hyppige Ejerskifter. Publikums Vrede. Den københavnske Industris Stilling under Krigen. Sukkerraffinaderierne. Klædefabrikationen. Materialernes Dyrhed og Daarlighed vanskeliggør eller standser Produktionerne. Brænderier. Bagerier. Porcellænsfabriken. Priser i 1807 og 1812 paa Materialier til Klædefabrikationen. Priser i 1807 og 1813 paa Papir og Bogtryk. Arbejdslønnen. Mangel paa Lavsarbejdere. Anvendelse af Militær til offentlige Arbejder. Forbud mod Lavssvendenes Bortrejse. Anvendelse af Kvinder. Syersker. Kvindelige Bagere. Dameskofabrik Utilfredshed med Svendenes Optræden. Svendenes Tvangsbidrag til Sygekasser. Almenhedens Uvilje mod de opskruede Mestersalærer. Klage fra Murer- og Tømrmestrene over Svendene. Regeringens Stilling tildels afvisende. Adgangen til at blive Frimester indskrænkes. Den gensidige Opsigelsestid for Mestre og Svende forlænges. Mestrenes Forhold overfor Drengene. Taxter for Murer- og Tømrerarbejde. Nye Regler for Bedømmelse af Svendestykker. Domstolene og Lavsmestrene. Mestres og Svendes forskellige sociale Stilling. Personantallet i Haandværkslavene før og under Krigen. Formindskelse i Bygningshaandværkernes Antal. Antallet af Fabriksarbejdere. Bryggere og Brænde vinsbrændere..... Pg. 494.

Femte Kapitel: Formuesforholdene under Krigen. Den københavnske Indkomstskat af 1810. Provenuet i Aarene 1810—14. Den samlede antagne Indtægt i 1809. Sammenligning med den antagne Indtægt i 1890. Den antagne Indtægt 1809 og 1890 i de forskellige Stadsdele. Den antagne Indtægt 1809 fordelt efter Skatteyderens Erhverv. De højeste Indtægters og største Skatteyderes Andel af samtlige Indtægter og Skatteydere. Liste over alle Skatteydere med en antagen Indtægt i 1809 af 10,000 Dl. Cour. eller derover.

Købmands-, Embedsmands- og Godsejerindtægter. Enkelte Firmaers og Familjers Indtægter. Videnskabsmænds og Kunstneres Indtægter. Flothed med let tjente Indtægter. Knapheden hos dem, der havde faste Indtægter. Embedsmændenes Lønningsforhøjelser. Antallet af Fattige. Hurtigt skiftende Formuesforhold . . . . . Pg. 524.

Sjette Kapitel: Regeringsreformer under Krigen. Vedligeholdelse af det aandelige Liv. Skolevæsenet i København. Børnenes Skole- og Arbejdsfor-sømmelser. Regeringens Indskriden. Antal skolebesøgende Dreng og Piger. Skoleanordningen af 1814. Lærerlønninger. Døvstummeinstitutet og Blinde-institutet. Antal Studerende før og under Krigen. Embedsexaminerne. Æstetiske Interesser. Theaterinteresser. Forslag om et nyt Theater. Regeringens Stilling til Sagen. Privat og offentlig Komedje. Billetpriiser. Kirkelige Forhold. Rationalismens Tilbagestrængen. Aftagende Gavnildhed mod Kirkens Betjente. Lempelser i Søn- og Helligdagenes Overholdelse. Anvendelse af Ligkister af Vidjer istedetfor af Træ. Udtalelser herom. Presseforholdene. Kongens Uvilje mod Bogtrykkeriernes Forøgelse. Kancelliet og Kongen. Kongen og Aviserne. Berlingske Tidende bliver „Statstidende“. Den øvrige Presse. Reskr. af 1810 om særlige Privilegier for politiske Blade. Censur for disse. Adresseavisens Abonnements- og Avertissementspriser. Anony-mitet tillades i visse videnskabelige Tidsskrifter. Forhistorien til Plakat af 1814, der indfører en Art Censur for alle Skrifter paa indtil 24 Ark. Be-tydningen af denne Plakat for Samtid og Eftertid. Kancelliets Majoritet til-raader Plakaten. A. S. Ørsteds Protest imod den. Gengivelse heraf. Pro- testen bliver frugtesløs. Ansøgning efter Krigen om Tilladelse til Udgivelse af nye politiske Blade. Udenrigsministeriet fraaraader det. Kongen slutter sig hertil. Bogsalg under Krigen. Formindskelse i Dagbladenes Antal. Folkets Stemning under Krigen. Forholdene i det egentlige Danmark. Be-folkningens Offerberedvillighed. Folkets Stilling til Kongen. Aarsagen til den Kultus, der ydedes Frederik den Sjette. Dennes mindeværdige Regi-mente som Kronprins. Befolkningens naturlige Taknemmelighed herfor. Kongens Person. Befolkningen giver hans Omgivelser Skyld for Ulykkerne. Misfornøjelse med hans Optræden overfor Tilbudet om Sverigs Krone og med hans Virksomhed som øverste Hærfører. Bristen i hans Intelligens og hans Karakter bliver kun de Færreste klar. Pressens Stilling overfor den vexlende Krig og Fred med de forskellige Nationer. Kongens Sysselsættelse med de udsprede Rygter. Kabinettsregimentets Indførelse før Krigen. Dets Anvendelse under Krigen. Kongens personlige Indblanding i vigtige og uvigtige Sager. Gehejmestatsraadets Genoprettelse. Forholdene i 1813. Misstemningen i dette Aar. Skrivelser til Kongen fra Fr. Moltke og Cai Reventlow. Gengivelse af Sidstnævntes Brev. Gemytterne falde til Ro efter Krigen. Majestæternes Kroning indleder et nyt Afsnit af Kongedyrkelsen. De moralske Forhold i Hovedstaden under Krigen. Tyverier og Hælerier. Aarsagerne hertil. Forebyggelseslove. Radikale Forslag til Straffelove. Politiets Myndighed udvides. Inkvisitionscommissionen. Forholdsregler mod Ungdommens Fordærvelse. Spillesygen. Talloetteriet. Befolkningens Udgifter og Statens Indtægter derved. Lotterikollektørerne. Raahed og

Usædelighed breder sig. Antal af uægte Børn. Jøderne beskyldes for at befordre de økonomiske Ulykker og Umoraliteten. Autoriteternes Udtalelser. Angiverisystemet. Jødiske Bankierer, Omløbere og Marskandisere og deres Handelsforhold. Kongen og Jøderne. De forskellige Samfundskreses Klasse-motiver til Angrebene. Jødernes Bestræbelser for Oplysning og Deltagelse i det nationale Liv. Den literære Jødefejde. Lovbestemmelserne af 1813 og 1814 til Gunst for Jødernes Ligestillethed. Demoralisation i alle Samfundsklasser. Nedsættelse af den moralske Norm over hele Linjen. . . Pg. 537.

Syvende Kapitel: Københavns Kommunes Stilling under Krigen. Strid mellem de 32 Mænd og Magistraten om Overformynderposterne. Strid mellem Magistraten og Rentekammeret om Optrævning af Statskatter. Magistratens Henvendelse til Kongen. Den tilrettevises og advares. Kommunalbestyrelsen og Stadens Privilegier. Kancelliets afvisende Behandling af Magistraten. Lignende Behandling af de 32 Mænd. Bevillingsstrid mellem Kommunalbestyrelsen og Kancelliet. De 32 Mænd og Befolkningen. Kommunalbestyrelsens Mangel paa Frisind. Ordningen af Stadens Finansforhold. Skatterne samles om Grundskatten og Næringsskatten. Indtægten af de forskellige Skatter. Nye Bestemmelser ved Fd. af 1812. Kæmnerkassens Indtægter og Udgifter. Kommissionerne for Stadens udenbyes Jorder og Bidstrup Gods. Det ordinære og det ekstraordinære Fond. Omordning af Kæmneriet. Oversigt over Skatternes Anvendelse. Den kommunale Skattebyrde før og efter Krigen. Magistratens Lønningsvilkaar. Besvigelser under Kommunen. Nye Bestemmelser for de kommunale Kassebetjente. De borgerlige Ombudsposter afløses af lønnede Poster. Overformynderiet. Den hidtidige Udnævnelse af Overformyndere og disses Regnskabsaflæggelse. Overformynderiets Tab ved Pengereduktionen. Tabets Fordeling. Fastsættelse af Udlaansbestemmelser. Omordningen af Regnskabsvæsenet. Revisionen forsinkes ved de stedfundne Uordener. Overformynderiet henlægges direkte under Magistraten, hvor et tredje Sekretariat oprettes. Brolægningsvæsenet. Underbalance og Forskud hos Staten. De overordnede Embedsmænds Forsømmelser og deres Afskedigelse. Skattens Forhøjelse. Taxterne for det lille Vognmandslav. Hyrekudskenes Taxter. Renovationsvæsenet. Skattens Forhøjelse. Fattigvæsenet overtager en Del af Dagrenovationen. Renovationsvæsenet overtager selv Bortførelsen fra nogle Distrikter. Natterenovationen. Taxternes Forhøjelse. Forpagtningsafgiften af Portpenge og af Bompeng. Nedgang i Indtægterne. Forringelse i Forpagtningsafgiften. Lygtevæsenet. Lygteskattens Forhøjelse. I nogle Aar tændes kun Halvdelen af Lygterne. Havnen. Uddybning af Indløbet fra Kalveboderne. Opmudringsudgifter. Forskud af Statskassen. Havnens Indtægter. Pælepengenes Forhøjelse. Reparationer af Broerne. Stadens nødtvungne Bidrag. Opførelsen af Raadhuset, Frue Kirke og Christiansborg Slot og Bidragene hertil. Brandvæsenet. Forhøjelse af Sprøjteskatten. Brandmandskabet. Vandvæsenet. Sortedamssøens Regulering. Henvendelse til Kompagnierne om at opgive deres Rettigheder og Pligter. Afstemning herom. Det Offentlige overtager Stadens Vandforsyning. Vandskattens Størrelse. Den privat-borgerlige Indretning afløst af en offentlig. Fodposten. Dens ringere Benyttelse. Dens videre Ordning. Fattig-

væsenet. Udvidelser og Forbedringer ved Almindelig Hospital. St. Hans Hospitals Skæbne under Krigen og endelige Flytning. Fattigvæsenets Arbejdshuse. Paagribelse af Betlere henlægges under Politiet. Husvilde. Forøgelse af Fattigvæsenets Kapital ved store Legater. Fattigvæsenet forbruger en væsentlig Del af Stiftelsernes og Legaternes Formuer og stifter samtidig en betydelig Gæld udadtil. Gældsforholdenes foreløbige Ordning. Fattigvæsenets Indtægter. Indførelse af en Fattigskat. De kommunale Myndigheders Projekter til Forøgelse af Fattigvæsenets Indtægter. Fattigskatten fastslaaes endelig. Fattigvæsenets Bestyrelse. Ulyst til at være Fattigforstandere. Borgerne tvinges dertil under Trusel om at miste deres Borgerskaber. Fattigvæsenets egentlige Overbestyrelse bliver en lønnet Direktion. Den frivillige Borgertjeneste uholdbar overfor Tidens Krav. Politivæsenet. Politimesterembedets Omordning. Politimester Haagens Sammenstød med andre Autoriteter. Han fratræder i nogle Aar. Indsættelse af en særlig Politichef med direkte Indstilling til Kongen. Vægterkorpset. Dets defekte Tilstand. Vægteropsynet paa Broerne. Stadens hygiejniske Forhold. De sundhedsfarlige Næringsveje. Planen om et Slagtehus og Fiskebløderier udenfor Staden. Den opgives af Mangel paa Penge. Forholdsregler og Love overfor Kopper og Syfilis. Prostitutionen. Overskud af Dødsfald over Fødsler i 1808. Den store Dødelighed paa Fødselsstiftelsen. Udtalelser herom af Sundhedskollegiet og Stadsfysikus. Enighed om Mortalitetslisternes Mangler. Sundhedskollegiets Sensibilitet. De officielle Tal for Fødte og Døde. Nødvendig Korrektion af Dødetallet. Betydeligt Overskud af Døde. Dette skyldes ikke Mandefald i Krigen, men dennes indirekte Virkninger. Ind- og Udvandring. Borgernes Fødested efter Borgerskabslisterne. Københavns Folketal ved Udgangen af Perioden 1807—14. Slutning... Pg. 578.

FØRSTE BOG.

København ved Aarhundredeskiftet.

FØRSTE KAPITEL.

Indbyggerantallet i Hovedstaden og andre Stæder. Befolkningen i den indre By og i Forstæderne. Beboelsestæthed. Ildebranden 1795. Byens Genopbygning. Byens Udseende. Heste. Hunde. Klædedragt. Gadelivet. Statuer. Offentlige Anlæg. Omegnen. Byens hygiejniske Forhold. Bade. Begravelser. Sundhedsfarlige Næringsveje. Vaccination. Hospitaler. Læger og Lægeautoriteter. Fødte og Døde. Moralske Forhold. Grove Forbrydelser. Straffe. Uægte Fødsler. Skilsmisser. Løse Forbindelser. Kirkelige Forhold. Kommunikanter. Skolevæsen. Skolebørnenes Antal. Skolernes Ledelse. Lærefag. Seminarier. Reformvirksomhed. Aandelige Interesser. Theatre. Musik. Klubliv. Selskabsliv. Forstadsforlystelser. Kunst. Musæer. Bibliotheker. Boghandlere. Presseforordningen af 1799. Straffe og Forbud. Skærpelse af Loven overfor Bladene. Datidens Aviser.

København var ved Aarhundredets Begyndelse en stor By. Den var Hovedstaden for to Kongeriger og to Hertugdømmer og havde 100,000 Indbyggere. Samtidig havde de største Købstæder i det egentlige Danmark, Odense, Aalborg, Helsingør, kun 5 à 6000 Indb. hver, i Slesvig havde Flensborg 13,000 og i Holsten Altona 23,000 Indb. I Norge var Christiania kun en lille By med godt 9,000 Indb., medens Norges største By, Bergen, havde det dobbelte Antal, 18,000. Nordens anden Hovedstad, Stockholm, havde 76,000 Indb., og var altsaa en Fjerdedel mindre end København; derimod var København noget mindre end den nærmeste sydlige Storby, Hamborg, der havde mindst 116,000 Indb.¹⁾

¹⁾ Bergsøe: Den danske Stats Statistik I, Kbhvn. 1844. Kraft: Historisk topografisk Haandbog over Kongeriget Norge. Christiania 1845—48. Berättelse ang. Stockholms Kommunalförvaltning. Stockholm 1890. Statistik des Hamburgischen Staates. Heft. 2. Hamburg 1869.

De hundrede tusind Mennesker boede omtrent Alle i den Del af København, der laa indenfor Voldene og Portene. I „Forstæderne udenfor Vesterport“ boede 1,072 Mennesker, i „Klædebo Kvarter uden Nørreport“ boede 683 og „paa Østerbro“ 659, desuden var der 411 i „St. Hans Hospital“ („Ladegaarden“)¹). Regner man Folketallet nutildags i København med Nabokommuner (Frederiksberg, Sundbyerne, Utterslev) til ca. 400,000, vil man finde godt en Fjerdedel deraf, noget over 100,000, i København indenfor den gamle Voldlinje — der altsaa for henvend hundrede Aar siden havde omtrent samme Folkemængde som idag —; men udenfor den gamle Voldlinje, i Voldkvartererne, Forstæderne og Nabokommunerne, kan man uden stor Fejl sige, at der nu ialt bor hundrede for hver én, som boede der ved Aarhundredets Begyndelse.

Voldene med de om Natten aflaaede Porte satte Byen snævre Skranker. Udenfor disse var der, som de ovennævnte Tal vise, den talrigste Befolkning ad Vesterkanten, hvor der fandtes Landsteder og Fabriker, medens der ad Nørre- og Østerkanten kun fandtes faa beboede Ejendomme. I et Bælte omkring Voldene var der Demarkationsservitut paa Ejendommene. saa at der kun maatte bygges til en vis Højde og som Regel hverken af Grundmur eller Bindingsværk.

Inde i Byen boede man mere tæt pakket end nutildags. Thi ganske vist var der ikke afgivet saamegen Plads til Butiker og Lagre, som det senere blev Tilfældet, men dels er der nu Kvarterer og Gader, som da ikke fandtes (Gammelholms-Kvarteret, Partiet omkring Hauserplads, Kronprinsessegade m. fl.), dels vare Husene lavere end nu. Byens Tilvæxt i Aarhundredets Løb, indtil Voldene faldt, foregik i Højden. I 1860 boede, paa det samme Terræn indenfor Voldene som i 1801, en Tredjedel flere Mennesker, der altsaa havde faaet Plads i de højere byggede Huse, og siden da ere jo mangfoldige Ejendomme byggede endnu mere til Vejrs.

At Københavns indre By ikke har bevaret noget meget gammelt Præg, hverken for Huses eller Gaders Vedkommende.

¹) Manuskript til Folketællingen af 1801 i Statens statistiske Bureau.

skyldes i mindre Grad radikale Gennembrydninger og Omlægninger end Ildebrandene 1728 og 1795. Den sidstnævnte Ildebrand rasede i Dagene 5—7 Juni 1795, og der brændte 943 Huse og Gaarde. Den begyndte paa Holmen og bredte sig over Kvarteret omkring Nikolaj Kirke, gik gennem Vimmelskafet, Nygade, Klædeboderne, Gammel- og Nytorv, indtil Volden, og fortærede henved en Fjerdedel af Byen.

Med paaskønnelsesværdig Energi tog saavel det Offentlige som Private fat paa Genopbygning og Regulering, medens det røg i Grunden endnu. Byens Autoriteter og Kancelliet førte strax ivrige og indgaaende Forhandlinger; inden Maanedens Udgang forelaa der kgl. Resolution (29 Juni), og Pl. af 4 Juli 1795 kundgjorde de nye Regler. Disse fordrede en saadan Anvendelse af Grundmur, at der kunde opnaas en virkelig Beskyttelse mod Ildebrand, endvidere forlangtes, at de skarpe Hushjørner skulde brydes til 5 Alens Bredde, saa der blev Plads til et Fag Vinduer med Piller, at Huse, der opførtes i Gader af under 18 Alens Bredde, kun maatte have en Højde af indtil 18 Alen, og i bredere Gader af indtil 24 Alen, at Bygningerne forsynedes med dobbelte Trapper o. a. m. Ligeledes blev der truffet udførlige Bestemmelser om Gadernes Regulering. Men mange Steder var det saa dyrt og besværligt at rydde de gamle Fundamenter, og hyppigt var Modstanden saa stor mod at lade Grunden regulere, naar dette ikke positivt paabødes, at det Offentlige her hurtigt maatte slaa af paa sine Fordringer. Endel Gader maatte man derfor lade beholde deres gamle Bredde og Skævhed, andre udvidedes til 13 à 14 Alen, atter andre (Reverentgade, Admiralgade m. fl.) til 16 Alen. — Nogle Maaneder efter Branden skænkede Kongen Staden en Del af Rosenborg Have til Kronprinsessegades Anlæg¹⁾.

¹⁾ Den Strækning af Rosenborg Have, som under 11 Septbr. 1795 skænkedes Byen, indbefattede omtr. 89 Alen i Bredden og 627 Alen i Længden fra Gothersgade til Sølgade. Heraf skulde anlægges en ny Gade paa 20 Alens Bredde, og Forhusene i den ny Gade skulde vende mod Haven, Baghusene grænse til Adelgades Baghuse. Den Del af Grunden, som blev tilbage efter Fradrag af Gadearealet, d. v. s. 41,000 □ Alen, solgtes til Bygge- og Gaardspladser. Allerede til Midten af 1801 var omtrent

Ved samme Ildebrand gik Raadhuset til Grunde, og da det ved sin Plads midt paa Torvet (mellem „Nytov“ og „Gammel-tov“) havde ført Ilden videre, gjordes Torvet til én stor Plads, og det ny Raad- og Domhus' Beliggenhed bestemtes til dets nuværende Sted, hvor tidligere bl. a. Vajsenhuset havde staaet¹⁾.

En anden Bygning, der i endnu langt højere Grad havde vist sig brandfarlig for sine Omgivelser, var Nikolaj Kirke, hvis Genopbyggelse man ganske opgav. Ved Reskr. af 4 Juli 1800 befaledes Kirken nedlagt, uden at der igen skulde opbygges nogen ny Kirke, og ihvorvel man senere indsamlede en Sum af over 16,000 D. C. imellem Menighedens Medlemmer for at faa Kirken genopbygget, blev Beslutningen staaende ved Magt (21 Decbr. 1804). Nogle Aar efter bestemtes det, at Kirkens Ruiner skulde anvendes til Opbevaringssted for Brandvæsenets Karrer og Sprøjteslanger, og Taarnets Ruiner omdannes til Vagttaarn. En Plan om at anvende det Beløb, Ruinerne taxeredes til, til et Fond for Frederikskirkens (Marmorkirkens) Fuldendelse, førtes ikke videre²⁾.

Svarende til den Iver, hvormed det Offentlige tog fat efter Branden, var den Hastighed, hvormed Privatfolk paabegyndte Arbejdet. Det forstaar sig, at baade Materialier og Arbejde steg i Pris. man havde ikke nok af den tilstedeværende Arbejdsstyrke, men maatte rekrutere udefra, og Lejligheden benyttedes af mangen en Svend til at blive Mester. Hvad Bygningshaandværkerne tjente, kan man gjøre sig en Idé om ved at erfare,

Halvdelen af dette Areal, 19,320 □ Alen, solgt for ialt 44,279 D. C. (D. C. vil i dette Skrift overalt blive brugt som Forkortelse for Rigsdaler Courant. Dennes Værdi efter Parikurs er i Nutidsmønt ca. 3 Kr. 20 Ø. Salgsprisen i Kronprinsessegade var altsaa i 1801 7 $\frac{1}{2}$ Kr. pr. □ Alen). K. T. (Kollegialtidende) 1801 Pg. 663.

¹⁾ Under 3 Oktbr. 1800 tillodes det den kgl. Vajsenhusdirektion at afhænde den hele Plads, hvor Vajsenhuset havde staaet, samt de dertil købte Grunde (i Kattesundet og Slutterigaden, i Forbindelse med det gamle civile Arresthus) for 4 D. C. (12 $\frac{1}{2}$ Kr.) pr. □ Alen, d. e. for 10,112 $\frac{1}{2}$ □ Alen 40,450 D. C. K. T. 1800 Pg. 676.

²⁾ Kancelliet $\frac{24}{9}$ Decbr. 1806 og $\frac{23}{23}$ Oktbr. 1807.

at Svendenes Minimumsdagløn var halvanden D. C., og at Lønnen kunde naa to D. C. om Dagen (gennemsnitlig altsaa 5 à 6 Kr.). Hvor ivrigt man tog fat, kan ses af, at der endnu i Aaret 1795 opførtes 163 Forhuse, 124 Side- og 95 Baghuse, ialt 382 Huse, i Aaret 1796 321 Huse, i 1797: 216, i 1798: 122, i 1799: 66, i Aar 1800: 25 Huse, ialt i de sex Aar 1132 Huse, hvoraf 597 Forhuse, 535 Side- og Baghuse¹⁾.

Dermed var endda ikke Trangen fyldestgjort, thi der var i Aarhundredets første Aar endnu over et halvt Hundrede Pladser ubebyggede, og der boede 300 Familjer i de provisorisk indrettede Boliger i Garderstalden ved det i 1794 afbrændte Christiansborg Slot. Men, som det fremgaar af Tallene, aftog Iveren noget, efterhaanden som Aarene gik, og den uundgaelige Reaktion overfor den store Arbejderindvandring og de stærkt opskruede Priser indtraf da.

En væsentlig Støtte i de sidste Byggeaar var ydet af den i 1797 oprettede Kreditkasse for Husejere i København. Dens Grundfond var 300,000 D. C., og den var oprindelig kun beregnet paa at komme de brandlidte Husejere til Hjælp. Senere udstraktes imidlertid dens Omraade til i Almindelighed at afhjælpe københavnske Husejeres Pengetrang (Resol. 24 Novbr. 1802). Disse kunde nemlig vanskelig faa Laan, fordi Rentefoden ikke maatte være højere end 4 pCt., og deraf var endda Kreditor forpligtet til at betale $\frac{1}{4}$ pCt. til det Offentlige, saa at han i Virkeligheden kun fik $3\frac{3}{4}$ pCt. af sine Penge og derfor foretrak at anbringe dem paa andre Maader. For denne Kvartprocentafgift var Kassen imidlertid bleven fritaget, og de 4 %'s Obligationer, der udstedtes for de indskudte Kapitaler, vare statsgaranterede; iøvrigt garanterede Kassens Interessenter (Indskydere) hverandre indbyrdes, og Kassens Debitorer vare solidariske. Der indgik aarlig langt flere Ansøgninger om Laan, end Kassen kunde yde, og ved forskellige kgl. Resolutioner udvidedes

¹⁾ K. T. 1801 Pg. 26 og J. H. Rawert. Udførlig Beretning om den Plan, der blev lagt og udført i Anledning af den store Ildebrand i Kjøbenhavn 1795. Kbhvn. 1800.

Fonden inden Krigen til et Beløb af $2\frac{1}{4}$ Mill. D. C., som vare udlaante til sidste Skilling¹⁾).

Datidens Meninger om Byggemaaden i den livlige Byggeperiode synes at have været noget varierende. Rawert, Byens Stadskonduktør, har den Anskuelse, at man i visse Henseender byggede for solidt, og han er „just ikke af den Mening, at det er politisk rigtig at opføre Bygninger for Evigheden, hvorved Industri tabes af Sigte, og Bygningerne gaa af Smag“. Men efter Bombardementet 1807 fandt man det ønskeligt, at der skulde frembringes „et mere smagfuldt og økonomisk Bygningsvæsen samt bedre og bekvemmere Bygninger, saavel offentlige som private, end de, der i Almindelighed bleve opførte i Anledning af Ildebranden i Aaret 1795“²⁾).

Imidlertid gav Ildebranden, som sagt, Anledning til, at nogle Gader udvidedes, andre reguleredes — deriblandt Højbroplads —, at mange smaa Bindingsværkshuse i Gaderne ved Nikolaj Kirke og mange andre Rønner forsvandt. Det sidste var forsaavidt ikke ubetinget heldigt for ubemidlede Familjer, som disse nu henvistes til et à to Værelser i et stort Hus istedetfor at have et Smaahus til Deling med faa Andre. I Husene blev Alt taget i Beslag: de dybe Kældere, der samtidig afgav Plads til Forretning og til Beboelse, og usle Loftskamre. Men selv Familjer med forholdsvis rummelige Lejligheder havde den Skik, der endnu er bevaret paa Landet og delvis i Byerne, til daglig Brug at indskrænke sig til en Del af Lejligheden, for at have en Stadsstue staaende til ekstraordinære Anledninger.

Karnapper, Udbygninger paa Husene etc. gik efterhaanden af Brug eller bleve forbudte, ligesom man søgte at komme de fremspringende Kælderhalse til Livs, men selv uden det var Færdslen paa Gaden ikke behagelig. Vel var man naaet saa vidt, at der kun var faa Gader tilbage, der i Bredden kun gav Plads for én Vogn, det almindelige var nu, at to Vogne kunde køre ved Siden af hinanden, og i Amalienborg Kvarteret, paa

¹⁾ Finanskollegiet $\frac{16 \text{ Maj}}{5 \text{ Juni}}$ 1807.

²⁾ Kanc. $\frac{11}{22}$ Oktbr. 1808.

Christianshavn, i Nyboder og i en stor Del af den sydvestlige og nordlige Del af Byen havde Gaderne Plads til tre Vogne ved Siden af hinanden. Men Brolægningen var efterhaanden kommet i Forfald og var nu i elendig Tilstand. Om Sommeren anvendtes ingen Vanding, om Vinteren blev Sneen længe liggende, før den bortførtes, og de dybe Rendestene benyttedes til Glidebaner. Fortove fandtes vel, men syntes mest at være til for Husejernes egen Skyld; midt ad Gaden fandtes for Fodgængere to Rækker større Sten, hvorfra man dog maatte vige ud for Vogne. Til Gadernes Belysning anvendtes et Par Tusind mat brændende Tranlygter.

Med de Levninger af gamle Huse og snævre Gader, der endnu fandtes, med en Rigdom af langtudhængende Skilte for alle Professioner — Saxe fra Skrædderne, Støvler fra Skomagerne, Nøgler fra Klejnsmedene, Hestesko fra Grovsmedene, Bækkener fra Barbererne etc. — frembød Byen paa en Maade et mere afvejlende Skue end nu.¹⁾ Selve Livet paa Gaderne var ogsaa mere broget end nu. Der var forholdsvis stærk Vognfærdsel, ogsaa af Luxusvogne, thi velhavende Folk havde i Reglen deres eget Køretøj og mange holdt adskillige baade Heste og Vogne²⁾. Hunde fandtes i Overflod, og herreløse Hunde strejfede om i Hundredevis, i Sommeren 1801 ihjelsloges der i København 815 omløbende Hunde!³⁾ Befolkningens Klædedragt var mere afvejlende end nu. Den gamle Tids trekantede Hat og Pisk i Nakken var endnu ikke forsvunden, og den ny Tids Moder vare ikke beherskede af de ensfarvede Klædninger, men Frakker (Kjoler), Veste o. s. v. vare tidt af kulørte Stoffer og skrigende Farver. Den store Mængde Soldater og Matroser, Byen rummede, de mange Uniformer, der prangedes med, Bøndernes, særlig Amagernes, Nationaldragter, Haandværkernes

¹⁾ Werlauff: Tilstande og Stemninger o. s. v. Ved F. Schiern. Kbhvn. 1874.

²⁾ „De 220 Grosserere vi have — — holde nu, tror jeg, paa Faa nær, Ekvipager. Mange af dem have 6 til 8 Heste og adskillige Vogne“. Nathanson. Forerindring til Lueder: Om Jødernes Forædling. Kbhvn. 1813.

³⁾ K. T. 1801, Pg. 572.

professionelle Dragter — Bryggere med røde Huer og blaa Jakker, Frisører med hvide Buxer etc. — brød Ensartetheden og gav Gadelivet Farver.

Men der skete ogsaa mere paa Gaderne end nu. Naar Natmandens Folk gik om og slog Hundene ned, naar Kvægtransporterne foregik til Slagterne, hvoraf mange endnu havde Slagterier inde i Byen, naar Stodderkongerne, under Drengenes Hujen og Befolkningens Partitagen, samlede Betlere ind, naar Vægterne opsankede drukne Folk og i Optog bragte dem paa Stiger til Politikammeret, naar store Partier Skoledrenge eller Haandværksdrenge holdt Batalje under Tilskuernes Opmuntring, naar Klokkerne klemte, Trommerne gik, og Sprøjter, Sluffer og Karrer foer afsted — naar alle saadanne Hverdagsbegivenheder foregik, da var der et Røre og en Sammenstimlen, hvortil Anledningerne nu ere ophørte. Man levede mere paa Gaderne end nu. Velhavende Folk kunde staa i Kælderhalsen til deres Ejendom og faa en Passiar med de Forbigaaende, Handel foregik paa aaben Gade omkring de udhængte Sager, Sælgekællinger gik fra Gade til Gade og udraabte deres Frugt, deres Viktualier, deres Viser tilsalgs, paa Højbroplads stod Jøderne og solgte Piskebaand, Manufakturvarer og Galanterikram, i Borgergade og Adelgade vare hele Markeder for Handel med gammelt Tøj, hvor Lejligheds- og Butikstyre kunde faa Afsætning til Kræmmerne, og disse atter til Soldater og Matroser, som samledes her for at gøre deres Indkøb. Blodige Slagsmaal kunde finde Sted ved saadanne Lejligheder, det gik løs med Knive og Sabler, Politiet stod magtesløst, og kongelige Ordre om Standretter kunde blive nødvendige¹⁾.

Det brogede Gadeliv maatte erstatte, at København egentlig ikke var nogen smuk By. Selvfølgelig, den Skønhed at ligge ved en stærkt besejlet Havarm kunde ikke tages fra den, men Byen selv, indsnævret mellem sine Volde, frembød intet særligt malerisk Skue, hvor livligt end det beundrede Perspektiv kunde være, naar man fra Frederiksberg Bakke saa Hovedstaden

¹⁾ Kanc. $\frac{3}{3}$ Juli 1807.

med dens Tage og Skorstene, Taarne og Spir ligge for Ens Fod.

Hvad man var stolt af, var Kongens Nytorv og Amalienborg Kvarteret med de mange Palæer, rige Adelsmænd og Handelsfyrster havde opført, af selve Palækresen med Frederik den femtes Statue, som Asiatisk Kompagni havde rejst i sine Velmagtsdage for altfor dyre Penge, af Christian den fjerdes Bygninger, som en god Skæbne holdt sin Haand over. Men det pragtfulde Christiansborg Slot laa i Ruiner, Nikolaj Kirke var en Tomt — faa Aar efter laa Frue Kirke i Gruset. Og, som vi have set, hvad man end mente om Soliditeten og Hensigtsmæssigheden af Nybygningerne efter 1795, Smagfuldhed var der Ingen, der roste dem for, og gamle Bygninger, prydelige ved skønt eller karakteristisk Ydre, fandtes der faa eller ingen af. Af Monumenter var nylig rejst Æremindet (Frihedsstøtten) udenfor Vesterport, men de aabne Pladser frembød ellers kun Lidet for Øjet, Brobygningerne vare tarvelige, og af Parker og Haveanlæg fandtes kun den lemlæstede Rosenborg Have, der da ogsaa med sine Pavilloner, Skulpturer, Springvandet, sine velholdte Plæner, Gange og Blomsterbede, var et livligt besøgt Spadserested.

Men slap man først udenfor Byen, hvor man havde opnaaet, at kun Kørende og Ridende betalte Portpenge, da havde man Frederiksberg med sine Landsteder, Traktørsteder og Slotshaven vestpaa, og nordpaa hele den Omegn, der hører til Landets skønneste Punkter, og hvortil de Fleste i det mindste en enkelt Gang om Aaret søgte at naa; da galdt Reisen i København nærmest Dyrehaven med Dans og Leg og Gøglermarked paa Bakken.

Kun faa vare imidlertid Landstederne derude. Man boede „paa Landet“ ad Frederiksbergkanten, nu og da ogsaa nær udenfor Nørre- eller Østerport. Meget rige Folk, eller Folk, hvis Virksomhed ikke nødte dem til at tage til Byen, boede i Gentofte, Lyngby o. s. v., men paa Strandvejen fandtes vel enkelte store og pragtfulde Haver, men ikke de Snese og Snese af Villaer, en senere Tid skulde se den hele Vej langs Øresund garneret med.

Det var ikke urimeligt at søge Rekreation, naar man kunde, udenfor Byen, thi Husene i denne vare ikke renlige, og Luften var ikke god. Om dette Faktum var der ikke Uenighed, kun om Anledningen dertil og om Virkningen deraf. Og man holdt ikke altid af at høre den hele Sandhed derom. Det vakte en Storm af Indsigelser, da en Forfatter endnu et Stykke ind i Aarhundredet udtalte, at Københavnernes blege og mindre friske Udseende ikke saa meget kom af Klimaet og Levemaaden som af Mangel paa Renlighed i Gaderne, af ildelugtende Rendestene, af den beklumrede Luft i Folks Værelser, sidst og ikke mindst af personlig Urenlighed¹⁾.

Den sidste Bebrejdelse sigtede til, at Befolkningen ingen Bade brugte og ingen Lejlighed havde dertil. Netop i disse Aar søgte man imidlertid saa smaat at raade Bod derpaa. Der indførtes Levering af varme Bade til Hjemmene, og der gaves Bevillinger til Oprettelse af nogle Badeanstalter og Svømmeskoler²⁾. Ungdommen benyttede nu og da Søbade, og Fattigvæsenet havde en Søbadeindretning ved Langebro. Endelig fandtes Badeindretninger paa Hospitalerne for disses Patienter. Men alt i alt var det rent undtagelsesvis, at Nogen tog sig et Bad. Da for Aarhundreder siden Misbrugen af Bade og Badstuer standsede, ophørte samtidig Brugen deraf.

Men benyttedes Stranden saaledes kun lidet til at bade sig i, benyttedes den saa meget mere som Optagelsessted for alskens Spildevand og Urenlighed. Kanalerne og Stadsgraven udsendte ildelugtende og fordærvelig Luft, og Havnen maatte stadig paany opmudres.

Der manglede dog ikke alvorlige Reformforsøg paa at hidskaffe bedre sanitære Forhold. Indirekte søgtes dette naaet ved Reformer af Vandvæsenet, Renovationsvæsenet m. v. — hvorom nærmere nedenfor —, mere direkte søgtes det opnaaet ved Afskaffelse af Begravelser i Kirkerne, Flytning af sundhedsfarlige Næringsveje o. l.

Det var en lykkelig Forandring, man foretog, ved at sætte

¹⁾ „Dagen“ 5. Oktbr. 1814.

²⁾ K. T. 1804, Pg. 686.

en Stopper for Begravelserne i Kirkerne. Ved Fd. 22. Februar 1805 forbødes nye Gravsteder i Kirkerne, og i de tilstedeværende Ejendomsbegravelser maatte intet Lig nedlægges før to Aar efter Døden, medmindre det var balsameret. Begravelserne inde i Byen paa de ved Kirkerne beliggende Kirkegaarde begyndte da at afløses af Begravelser paa de nye Kirkegaarde (Assistenskirkegaarden, Holmens og Garnisons Kirkegaarde) udenfor Byen, om end Mange endnu ansaa disse Steder for „Fattiges Kirkegaarde“, og om det end betragtedes som temmelig fordomsfrit af finere Folk at have Begravelsessteder derude. — Fra Halvfemserne (Reskr. 17. Maj 1791, jfr. Pl. 24. Maj 1792) var Ligbæringen i Staden gaaet over til et særligt „Ligbærerlav“, og dermed Regensianernes gamle Ret til denne Virksomhed ophævet.

En stadig Genstand for Overvejelser var ogsaa Flytningen af de sundhedsfarlige Næringsveje til Udkanterne af Byen eller til Forstæderne. Allerede ifølge Reskript af 1776 (4. Decbr.) skulde alle Slagtergaarde anlægges omkring ved Voldene og paa Udkanterne, og ingen Gaard i de reelleste Gader maatte bruges til Slagteri, ikke heller i de smalleste Gader, Stræder og Gange. I Begyndelsen af Aarhundredet blev det endvidere forbudt at anlægge nye Garverier inde i Byen, og ligeledes søgte man at komme Fiskebløderier og andre ildelugtende Næringsveje tillivs. Men det var en trang Vej at faa saadanne Reformers gennemførte: man bøjede sig baade for bestaaende Forhold og for Undtagelsesforhold. Paa dette Omraade var man ikke naaet vidt, før de slemme Tider kom; men at man var klar over, hvad man fornemmelig trængte til, ses af et allerede i 1806 fremkommet Forslag om Oprettelse dels af et „godt og velindrettet Fisketorv, hvor Fisken falbydes saa levende som mulig og, hvis den er død, saa lidet fordærvet som muligt — et Fisketorv, rummeligt, renligt og bedækket“, dels af et almindeligt Slagtehus for alle Byens Slagtere, hvilket skulde have sin Plads paa Vesterbro ud imod Kalvebodstrand¹⁾).

Af de Forholdsregler, der iøvrigt toges til at forebygge Sygdomme ere selvfølgelig de mest indgribende Vaccinations-

¹⁾ „Politivennen“. 1806, Pg. 7049.

bestemmelserne. Man gik dog foreløbig frem med Varsomhed. Endnu i Aarhundredets første Aar turde man ikke paalægge Vaccinationstvang. I 1801 (5. Decbr.) afgav den nedsatte Kommission den Erklæring, at Vaccinationens gunstige Virkning allerede havde vist sig under den da herskende Epidemi, dog turde Kommissionen ikke anbefale tvungen Vaccination, men vilde foreslaa, at Alle, navnlig af de lavere Samfundsklasser, skulde opmuntres paa enhver Maade til at lade sig vaccinere, og at Vaccination skulde ske gratis¹⁾.

Til Sygdommes Helbredelse var Byen forsynet med Frederiks Hospital, Søkvæsthuset (for Marinen) og Fattigvæsenets Hospitaler, der stod i Forbindelse med dets Stiftelser, navnlig Almindelig Hospital, Vartov og det frygtelige St. Hans Hospital, der var Opsamlingssted for Patienter med Afsind, Syphilis og andre afskrækkende Sygdomme. Desuden havde Garnisonen forskellige Sygestuer rundt om i Byen, og saadanne fandtes i Reglen ogsaa ved Stiftelser og Fængsler etc. Af stor Betydning endelig var den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse.

Byen var forsynet med otte Apotheker, et halvt Hundrede Læger, hundrede Jordemødre m. v. Desuden med en Stadsfysikus. I Aaret 1803 oprettedes ved Reskr. 22. April et medicinsk-kirurgisk Sundhedskollegium for hele Landet, med hvilket saavel Jordemoder- som Karantænekommissionen forenedes. I dette fik Københavns lægekyndige Borgemester Sæde; snart efter bestemtes det imidlertid, at selve denne Borgemesterpost skulde inddrages, netop paa Grund af Sundhedskollegiets Oprettelse.

Medens det havde været den gængse Regel i de foregaaende Tider, at Antallet af Døde aarlig oversteg Antallet af Fødte, ophørte dette med det nittende Aarhundredes Frembrud, naar ikke særlige Krigs- og Ulykkesaar skabte Undtagelser fra Reglen. I Femaaaret 1802—06 fødtes der aarlig 36 à 38 pr. Tusind af Befolkningen, svarende til Forholdene nutildags i København. Dødeligheden var i disse Aar omtr. 34 pr. Tusind, medens den nu er $\frac{1}{3}$ mindre. Men der var dog altsaa i Gennemsnit aarlig et lille Fødselsoverskud tilstede²⁾.

¹⁾ K. T. 1801, Pg. 799 ff.

²⁾ Statistisk Tabelværk, 1ste Hæfte, Tabel 14 A. At de her anførte Tal

Hovedstadens Moralitet var næppe ringere, end man kunde vente det i en stor By med mange Soldater, mange Tjenesteyende, mange Haandværkssvende og ugifte, løse og ledige Personer. Grove Forbrydelser vare i forholdsvis Aftagende¹). Straffene vare mildere end før eller bleve dog ikke exekverede saa strængt — saaledes blev Piskningsstraf for Kvinder eller gentagen Brændemærkestraf for Mænd hyppigst ikke udført —, humane Hensyn mærkedes ogsaa i Formildelsen af Tugten i Skole og Hjem.

Forholdet mellem Kønnene var løst, navnlig i de laveste og de højeste Klasser. Antallet af uægte Fødsler udgjorde godt en Fjerdedel af samtlige Fødsler²); nutildags er det i København kun en Femtedel. Kvindedragterne vare, særlig til Selskabsbrug, tynde og stærkt nedringede, farlige for Kvindernes Sundhed og for Mændenes Sandser.

Bedragerier, Spil, Værtshussjov, Tyverier gik en florerende Periode imøde; dog dette maa skrives paa Krigtidens Regning og hvad dermed fulgte. Hertil maa ogsaa henregnes den voxende Prostitution. Derimod hørte Ægteskabsskilsmisser til Dagens Orden, og Forholdet vakte tilsidst en saadan Uro, at Lovgivningsmagten skred ind (Fd. 18. Oktbr. 1811). Løse For-

---

for indeværende Aarhundredes Fødsler og Dødsfald i de første Decennier ikke ere fuldt nøiagtige, fremgaar af Tabelværkets Indledning Pag. VII. Tabellens Dødeantal har jeg forøget med $\frac{1}{8}$, hvorom mere i et følgende Afsnit. I de ovenfor angivne Promilletal for Fødsels-hyppigheden og Dødeligheden ere Dødfødte medregnede.

¹) Ved Højesteret afgjordes for Forbrydelser, begaaede i København, 76 Sager i Aarene 1805 og 1806, nemlig for

	1805	1806
Mord	1	2
Attenteret Mord	2	,
Falsk	1	3
Grovt Tyveri	1	2
Simpelt —	30	21
Vold, Hæleri m. v.....	3	10
	<hr/>	<hr/>
	38	38

I ethvert af Aarene vare 7 af de 38 Forbrydere Udlændinge. (K. T. 1806 Pg. 151 og 1807 Pg. 151.)

²) Statistisk Tabelværk l. c.

bindelser vare en Del af Samfundslivet; i en officiel Indstilling om Prostitutionen foreslog derfor ogsaa Stadsfysikus, Dr. Scheel at undtage fra Visitation de Fruentimmer, der beviste, „at de underholdes af en vederhæftig Mand“¹⁾.

I kirkelig Henseende var Gejstligheden rationalistisk, Læg-mænd tvivlende eller ligegyldige. Fra 1798 til 1805 aftog Kommunikanternes Antal Byen over med mere end $\frac{1}{3}$. Officielt bevaredes i Reglen Anstanden og Troen, i dybere Lag vistnok Religiositeten. Mest har man Indtryk af Deisme og Tolerance, og, hvor Valget stod mellem Mirakellære eller Naturlære, mellem Opøvelse i Skriftkundskab og Kirkelighed eller i Realkundskab og Legemsfærdighed, en vis polemisk Front mod de førstnævnte.

Folkeoplysning lagde man megen Vægt paa. Der var imidlertid heller ikke Lidet at indhente. Ifølge Indberetninger fra Aarene 1790 og 1791 var Antallet af Elever i de danske og de tyske Kirkeskoler, Holmens Skoler, Holcks Friskoler, Fattigvæsenets fire Friskoler, Skolen i Tugthuset, Magistratens Blegdamsskoler og 18 private Skoler ialt 2854. Hertil maa føjes Børneantallet i Vajsenhuset, Opfostringshuset, de militære Skoler og endel Pigeskoler²⁾. Men selv om det hele Elevantal sættes til 4000, udgør dette Tal dog knapt Halvdelen af, hvad Datidens Børnebefolkning fra 7 til under 14 Aar maa kalkuleres til.

I Almueskolerne gaves der fornemmelig Undervisning i Religion, Skrivning og Regning. Kun i faa af dem lærtes Historie og Geografi, i endnu færre Naturhistorie eller fremmede Sprog. Privatskolerne vare over al Maade slette, og styredes, ifølge en Udtalelse af en samtidig Pædagog, af „fattige Mænd og Kvinder, Jomfruer og mislykkede Studerende“; disse Kvinder

¹⁾ Kanc. Forestill. 23. Oktbr. 1810.

²⁾ Jfr. her og i det følgende Joakim Larsen. Bidrag til Københavns offentlige Skolevæsens Historie. Kbhvn. 1881, Pg. 55 ff. I de enkelte af de ovennævnte Grupper af Skoler var Elevantallet: De danske og de tyske Kirkeskoler henholdsvis 685 og 192, Holmens Skoler 766, Holcks Friskoler 190, Fattigsskolerne 413, Skolen i Tugthuset 41, Blegdamsskolerne 40 og de private Skoler 527.

vare hyppigst Enker efter Skoleholdere eller endog efter Smaa-handlende og Haandværkere.

Imidlertid begyndte man netop nu at søge Niveauet hævet. Af højere Skoler oprettedes i de sidste Decennier af forrige Aarhundrede flere, snart meget bekendte, som Dreyers, Schouboes og Christianis Instituter, det v. Westenske Institut, Borgerdydskolerne, Døtreskolerne, det søsterlige Velgørenhedsselskabs Skole (for Børn af Middelstanden). 1804 stiftede Filantropen Bärens, i Forening med flere Andre, Skoler for uformuende Embedsmænds Døtre.

Endel af Skolerne vare tillige indrettede for Pensionærer, og de højere Skoler lagde aabenbart Vægt paa at lade Børnene smage paa alle Frugter paa Kundskabens Træ — en Servering, hvor der kun nippedes til mange af Retterne, og mange hverken fordøjedes eller kunde fordøjes. I det Schouboeske Institut læstes saaledes: Latin, Græsk, Tysk, Fransk, Engelsk, Religion, Moral (et Fag, der ifølge Tidens hele Retning blev et Tillæg til eller en Stedfortræder for Religionen), Historie, Geografi, Statistik, Teknologi, Matematik, Astronomi, Dansk Grammatik og Brevstil, Ortografi, Kalligrafi, Aritmetik, Vexelregning, dobbelt Bogholderi, Dans, Tegning, Musik, Svømning, Gymnastik, Fægtning. Hos Christiani lærtes tillige Fysik, Kemi, Snedker- og Drejerarbejde. Da det daglige Timeantal kun var 6 til 7, have naturligvis nogle af Fagene fornemmelig været forbeholdte Pensionærerne, andre fornemmelig dem, der henholdsvis vilde gaa Handelsvejen eller den studerende Vej. Men hvad der aabenbart har været fælles for Alle, var Anvisning til Kundskab i Moral og i de opdukkende Realvidenskaber samt Udvikling af Legemets Færdigheder¹⁾.

I Døtreskolerne lærtes: Dansk, Tysk, Fransk, Engelsk, Moral, Religion, Skrivning, Regning, Historie, Geografi, Naturhistorie, Kalligrafi, Haandarbejde, Blomsterforarbejdning, Tegning og Dans. Ogsaa her lagde man altsaa Vægt paa Moral, Haandgærning og Legemsanstand²⁾.

¹⁾ K. T. 1802 Pg. 497, ff.

²⁾ Sømmesteds.

For de lærde Skoler var og blev dog den klassiske Undervisning Hovedhjørnестenen. Det var sikkert med god Grund, at en Plakat af 22. Marts 1805 befalede, at Undervisning i dansk Grammatik skulde udgøre en særskilt Lektion gennem alle den lærde Skoles Klasser. Endvidere skulde der i disse Skoler saavidt mulig læres Tysk og Fransk, og Elementargeometri skulde indføres som Fag.

For Almueskolens Vedkommende bestemtes det ved Fattigplanen af 1799 for København, at alle Børn, som ikke havde Forældre, der kunde betale for deres Undervisning, skulde besøge de ved offentlig eller privat Godgørenhed bestaaende Fattig- og Friskoler, og naar disse ikke strakte til, skulde Fattigvæsenet sørge for at tilvejebringe Skoler. Undervisningen skulde bestaa i Elementarfagene, dernæst noget Historie og Geografi, navnlig om Fædrelandets Forhold, nogle Sundhedsregler, noget Kundskab til Naturen etc. Og endvidere — atter her — baade for Drengene og Piger Haandgærning (Spinding, Syning etc.) og Legemsøvelser. Paa den Tid Planen udkom, vare 700 Almuebørn uden Undervisning.

I 1791 oprettedes paa Blaagaard ved København det første Statsseminarium for Skolelærere. Det var i det hele priseligt, at man havde Øje for, at der maatte opdrages Lærere for at opdrage Børnene. Den almindelige evropæiske Strømning satte i hele Undervisningsvæsenet sine kendelige Mærker herhjemme, og det er i saa Henseende ikke uinteressant, at med det ny Aarhundredes Begyndelse, i Aaret 1802, afsendtes for offentlig Regning tvende Lærere til Schweiz for at gøre sig bekendt paa Stedet med Pestalozzis System og Virksomhed¹⁾.

I Datidens Aandsliv staar Interessen for Skolevæsenet som et Lyspunkt. Thi denne Interesse blev ikke blot til Gavn for de faa og udvalgte Kredse, men skabte for Folket som Helhed et Kundskabsgrundlag, der — om end i og for sig beskedent — bragte den danske Almue paa et højt Stade mellem Evropeas Befolkninger i hin Tid. Det var en Interesse, som var fælles for

¹⁾ K. T. 1803 Pg. 67. Jfr. den ene af de Udsendtes (Strøms) Erindringer i „Vor Ungdom“. Kbhvn. 1890.

Regeringen og de Private, og der var stærk nok til at overleve baade Presseforordningen af 1799 og Perioden 1807—14, i hvilken den netop satte Frugt — om end Frugten blev noget mindre frisk, end Tiden før Reaktionsperioden havde givet Løfte om.

Men iøvrigt manglede der selvfølgelig ikke andre aandelige Interesser, der beslaglagde Offentligheden. I første Række stod vel de æstetiske, særlig Interessen for Theatret. Man havde af offentlige Theatre kun det kongelige, hvor der spilledes 8 Maa- neder om Aaret, fire Gange hver Uge; det havde Plads til 13 à 1400 Mennesker. Men desuden gav Theaterskolens Elever en Del af Aaret Søndagsforestillinger paa Hoftheatret, og hertil kom en stor Mængde Privattheatre, d. v. s. saadanne, hvor Skue- spillerne vare Amatører, og som holdtes i dramatiske Klubber eller i private Hjem. Alverden spillede Komedje, Alverden vilde se Komedje — den lavere Befolkning satte Liv og Lemmer paa Spil i Slagsmaal indbyrdes og i Kamp med Billetsjoverne for at faa elendige Pladser i det kongelige Theater —, og man finder en ganske god Vexelvirkning mellem den Opstyltethed, der karakteriserer Datidens hele offentlige Tone, og Lidenskaben ikke blot for at se, men ogsaa for at agere i Komedjer. Det naive og det forlorne indgik en uadskillelig Forening og blev smagsbestemmende.

Naturligvis kunde Skuespillysten ikke trives uden Interesse for Sang og Musik. Med nogen særlig Styrke optraadte denne dog ikke — næppe i saa høj Grad som i senere Tider. Foruden den Musik, der dyrkedes privat, finder man imidlertid ret hyppigt offentlige musikalske Præstationer averterede i Datidens Blade.

Haand i Haand med Theatermanien gik Lysten til at samles i Klubber. Maaske havde begge kulmineret med Aarhundredets Udgang, men dog optog Klublivet endnu alle Klasser af Befolkningen — og begge Køn¹⁾. Ved Siden af Klublivet florerede i

¹⁾ „Hvilken Dame, hun være Grevinde eller Spækhøkerinde, er ikke i en Klub? Hvilken Herre, hvilken Cavalier, hvilken Rokkedrejer er ikke i en Klub?“ („Nyeste Skilderi af Kiøbenhavn“ 29. Oktbr. 1808).

velhavende Krese et ganske flot selskabeligt Liv, Baller vare almindelige, Maskerader ikke sjældne, og at man forstod at more sig, vil ses af, at der for Stadsmusikanten var ansat to Taxter: én for om Aftenen Kl. 6 til om Morgenens Kl. 2, en anden for om Aftenen Kl. 6 til om Morgenens Kl. 6¹⁾!

For de ubemidlede Klasser var iøvrigt Adgangen til Forlystelser kun ringe. Man greb med Begærlighed de Lejligheder, Familjehøjtider, deriblandt endnu Begravelser, gav til Gæstebud, og Tilbøjeligheden til Kippeliv i de talrige Danse- og Værtshuskældere var stor. Af lavere liggende Forlystelser var en af de største at se stærke Mænd, vanskabte Mennesker og Dyr. Disse — ligesom ogsaa Pantomimetrupper (hvoriblandt Pricernes) — fik aarlig Bevillinger til at vise sig selv og deres Følge enten paa Dyrehavsbakken eller i et Forstadslokale. Her samledes et talrigt Publikum om deres Kunst og Kunster.

I Spidsen for de „bildende Kunster“ stod Kunstakademiet, der havde baade Kunstens og Haandværkets Fremme til Formaal. Af Samlinger havdes den kongelige Malerisamling og enkelte private Gallerier (navnlig det Moltkeske). Særlig Portrætmaleriet var i Mode, og til dette — samt til Kobberstik — indskrænkedes i Reglen Privates Interesse for Kunsten. Vore senere omfangsrige Musæer laa endnu i Hylster som Raritetssamlinger i „Kunstkammeret“. Dog eksisterede bl. a. Mønt- og Medaljesamlingen, og Sandsen for Indsamling af oldnordiske og etnografiske Sager var stærkt vakt.

De offentlige Bibliotheker (det kongelige, Universitetsbibliotheket, det Classenske) og forskellige Privatbibliotheker gav Videnskabsmændene Materiale til deres Studier, og ligeledes fandtes videnskabelige og literære Selskaber og Foreninger. For Skønlitteraturens Vedkommende bød talrige Lejebliotheker det store Publikum en let Adgang til Læsning. Byen talte i Aar 1800 50 Bogsælgere, og der var Subskriptionsforetagender, der samlede over 1000 Subskribenter. Gyldendal, hvis Boghandel allerede da var en af Byens største, skal have efterladt sig ved sin

¹⁾ Skr. fra de 32 Mænd af 30. Januar 1812. Borgerrepræsentationens Arkiv.

Død (1802) 180,000 D. C., og flere andre af Byens Boghandlere vare ligeledes meget formuende Mænd¹⁾.

Til Universitetet dimitteredes i Begyndelsen af Aarhundredet 100 Personer aarlig (1802—06: 109), deriblandt en Del Sønner af Godsejere, der ansaa det for deres Pligt at lade deres Børn naa ind til Universitetet. Omtrent $\frac{1}{3}$ af de Studerende vare Normænd²⁾.

Den Slægt af betydelige Mænd paa Videnskabens, Kunstens og Poesiens Omraade, der skulde gøre Frederik den sjettes Regering saa rig paa Mærkenavne for dansk Aandsliv, havde sit første Gennembrud omkring Aarhundredeskiftet. Men medens den levede paa Højderne — uden iøvrigt at kunne klage over Mangel paa Paaskønnelse baade oppe- og nedefra — var der tavst over alt Folket. Det forrige Slægtleds livlige Deltagelse i det offentlige Liv gennem en Pjece- og Tidsskriftsliteratur, hvis Godhed vel ikke stod i Forhold til Mængden, men som dog vidnede om, at Øjne og Øren vare aabne, og Interesserne vakte, ophørte ved Magtsprog fra oven og Tidernes Ugunst — en Tilstand, der dog først gik sin Fuldkommenhed i Møde gennem Krigsaarenes Skærsild.

Der har været Spørgsmaal om, hvorvidt Presseforordningen af 27. Septbr. 1799 kunde siges at være urimelig stræng, dels i og for sig, dels i Forhold til Tiderne. I nærværende Sammenhæng rykker dette Spørgsmaal, saavel som Spørgsmaalet om, hvormeget indenrigsk, hvormeget udenrigsk Indflydelse her har haft at betyde, tilbage for det Faktum, at den under Frederik den sjettes Regimente kom til at virke fuldkomment lammende. Først fordi den opfattedes som mere reaktionær, end Meningen egentlig var, da den fremkom, senere paa Grund af de Skærpselser, der efterhaanden gaves den ved Tilføjelser, som knapt nok støttede sig til Lovens Bogstav og i hvert Fald stred mod dens Aand.

¹⁾ C. Nyrop: Bidrag til den danske Boghandels Historie. Kbhvn. 1870 II Pg. 75 ff.

²⁾ Dansk Literatur Tidende 1811 Pg. 638. — C. N. David: Statsøkonomisk Arkiv. 2det Bind. Kbhvn. 1829. Om Skole- og Universitetsstipendiers Hensigtsmæssighed.

Selve Lovens Straffebestemmelser vare strænge, og de haandhævedes strængt. Ser man blot paa Straffene for Forbrydelser mod Statsmagten, da er Skalaen: Dødsstraf for at tilskynde til Forandring i Regeringsformen eller til Opstand mod Kongen, Landsforvisning for at laste, forhaane eller søge at udbrede Misnøje med Konstitutionen, Forbedringshusarbejde fra 2 Maaneder til 2 Aar for at udbrede løgnagtige Beretninger om nogen vigtig Del af Statens Tilstand, Vand og Brød fra 4 til 14 Dage for at „skumle med Bitterhed“ over Regeringen. Endda vare maaske ikke Straffeparagraferne den farligste Del af Loven, især med Hensyn til den senere Udvikling. Lovens øvrige Paragrafer forbød Anonymitet, forbød at Nogen maatte oprette et Bogtrykkeri uden Privilegium, forbød den, der var straffet efter Loven, fremtidig at lade Noget trykke, uden at Politimesteren havde set Manuskriptet og givet det Paategning om, at det maatte trykkes, forbød at lade nogen Tryksag under 24 Ark uddele eller udsælge, før det var tilstillet Politimesteren.

Domstolenes Anvendelse af Loven var ikke lemfældig, og navnlig faar man ved at gennemgaa de for den her omhandlede Periode refererede Domme Indtryk af, at Højesteret skærpede Overrettens Domme, satte Landsforvisning for Fængsel, Vand og Brød for Bøder etc.¹⁾ Den indgribende og haarde Bestemmelse, at en Forfatter, Redaktør eller lign., som éngang havde været straffet efter Loven, Resten af sit Liv var underkastet Censur i dette Ords fulde Strængthed, blev ovenikøbet fortolket derhen, at en Forfatter kunde straffes ogsaa for et censureret Skrift, naar det bagefter viste sig, at Skriftet indeholdt faktiske Urigtigheder, som Censor ikke havde kunnet eller villet kontrollere. Det hjalp naturligvis ikke, at man herimod gjorde gældende, at naar man satte en Forfatter under Censur, fordi man paa Forhaand nærrede Mistillid til hans Meninger, maatte man have samme Mistillid til de af ham meddelte Fakta, og at Ansvarsløshed derfor enten burde finde Sted baade overfor

¹⁾ Jfr. A. S. Ørsted. Juridisk Arkiv for de paagældende Aar.

Meninger og Fakta i et censureret Skrift eller overfor ingen af Delene. Domstolene vare af en anden Anskuelse¹⁾).

Allerede før Krigen begyndte Loven at skærpes. Ved Resolution af 27. Septbr. 1805 fastsattes det, at der i de offentlige Tidender ikke maatte offentliggøres Rygter om almindelige eller offentlige Foranstaltninger, under Straf af Bøder, eventuelt Fængsel m. m., og ved to Reskripter af Januar 1807 befalede Kongen at standse Forhandling og Uddeling af enhver Tidende og ethvert periodisk Skrift, der indeholdt Noget, som kunde være fornærmeligt for nogen frømmet Magt eller fremmed Regerende. Danmarks vanskelige Neutralitetsstilling kunde vel give Grund til at holde Øje med Pressen, men Ulykken var, at Bestemmelserne brugtes ikke blot for at beskytte udadtil, men ogsaa med ond Vilje overfor selve Pressen.

Datidens vigtigste københavnske Blade vare: „Adressekontorets Efterretninger“ — Adresseavisen begyndte 1759 med 30 Subskribenter og havde nu ca. 5,000 —, de Berlingske „Københavnske Tidender“, „Kiøbenhavns Aftenpost“, „Politivennen“ (fra 1798), „Dagen“ (fra 1803) og „Nyeste Skilderi af Kiøbenhavn“ (fra 1804). Bladene udkom gennemgaaende to til fire Gange ugentlig (Adresseavisen dog sex Gange) og vare i Reglen slet trykte paa slet Papir. De bedste af dem (Skilderiet f. Ex.) indeholdt ganske gode Postnyheder, Anmeldelser af Bøger og Kunstpræstationer, literære Skænderier, Digte, landsvigtige Meddelelser om gode Gærninger og Opfindelser, faa og knappe Dagsnyheder, faa og magre Nekrologer, officielle Meddelelser, Hofberetninger, enkelte Avertissementer, intet novellistisk Stof, faa Meddelelser om og endnu færre Ræsonnementer over indenlandske Statssager. Pressens egentlige Knebling foregik dog først i den følgende Periode.

---

¹⁾ A. S. Ørsted. Juridisk Arkiv Nr. 10, Kbhvn. 1806; jfr. „Skilderiet“ 25. April 1807. I en Sag, hvor en censureret Redaktør dømtes for et, som det senere viste sig, uhjemlet Referat af en forhaanende Ytring om Kongen af Preussen, forandrede Højesteret Hof- og Stadsrettens Dom (Bøde paa 300 D. C.) til 14 Dages Fængsel paa Vand og Brød.

ANDET KAPITEL.

Folketællingen 1 Februar 1801 og Folketællingen 1 Februar 1890. Social Sammenligning af de to Tællingers Resultater. Det numeriske Forhold mellem Kønnene. Fordelingen i Aldersklasser. Fordelingen efter ægteskabelig Stand. Erhvervsfordelingen. Immaterielle Erhverv. Embedsklassen. Militæret. Tjenestetyende. Fattige. Søfarende og Fiskere. Øvrige borgerlige Erhverv.

Hovedstadens sociale Liv, dens Selskabs- og dens Hverdagsliv havde dog naturligvis først og fremmest sit Grundlag i Befolkningens S sammensætning, i Samfundsklassernes Fordeling.

København var Rigets Hovedstad, Suverænenes Residens, Hovedcentret for al aandelig og materiel Magt i den enevældige Konges Riger og Lande. Dette afspejler sig skarpt i Befolkningslagernes Fordeling, saaledes som denne er at tyde ud af den Folketælling, der fandt Sted den 1ste Februar 1801. Resultaterne af denne Folketælling offentliggjordes, karakteristisk nok, ikke for Samtiden. Denne erfarede kun selve Folketallet. Først en hel Menneskealder efter gaves noget fyldigere Oplysninger samtidig med Offentliggørelsen af Folketællingen 1834. Disse Oplysninger vise os en udpræget social Forskel mellem Datidens og Nutidens København¹⁾.

Forskellen viser sig ved første Øjekast i, at Folketællingen af 1801 er den eneste af Aarhundredets Tællinger, hvor man i København træffer flere Personer af Mandkøn end af Kvindekøn. Af de 100,975 Indb. vare for hver 1000 Personer de 511 af

---

¹⁾ Jfr., for det følgende, Statistisk Tabelværk, Første Hæfte, Kbhvn. 1835, og Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 10, Kbhvn. 1892.

Mandkøn, de 489 af Kvindekøn; dette Overtal af Mænd har ikke senere fundet Sted, og ved Folketællingen af 1890 var for hver Tusind af Københavns 312,859 Indb. de 460 af Mandkøn, de 540 af Kvindekøn.

Indenfor de enkelte Aldersgrupper finde vi følgende Forhold mellem Kønnene (Folketællingen af 1801 har kun Oplysninger om Befolkningens Aldersforhold, delt i Grupperne: 0 til fyldt 10 Aar, 11 til 21, 21 til 31 o. s. v.):

Af hver 1000 Personer vare

	Mandk.	Kvindek.	Mandk.	Kvindek.
	1801		1890	
Under 11 Aar.....	501	499	502	498
11—41 Aar.....	532	468	461	539
41 Aar og derover....	479	521	419	581

Saaledes er ved begge Folketællinger Kønnene omtrent lige talrigt repræsenterede i Børnealdersklasserne, om end med en ringe Overvægt paa Mandkønnets Side. Men i Aldersklassen 11—41 Aar var det numeriske Forhold mellem Mand- og Kvindekønnet paa det nærmeste omvendt i 1801 af i 1890. Det store Overtal af Kvinder i 1890 skyldes en stærkere Udvandring (deriblandt oversøisk) af Mænd end af Kvinder og navnlig en stærkere Indvandring af Kvinder (til kvindeligt Tjenestetyende m. m.) end af Mænd. Det store Overtal af Mænd i 1801 skyldes en betydelig Merindvandring af Mænd til Hof, Universitet og navnlig Militærstanden.

Denne Modsætning mellem de to Køns numeriske Forhold i de produktive Aldersklasser virker naturligvis ogsaa paa Aldersklasserne efter det 41de Aar, om end mindre udpræget. En medvirkende Aarsag til Kvindekønnets større Talrigbed i 1890 end i 1801 i Aldersklasserne efter 41 Aar maa dog ogsaa søges i, at Forskellen i Dødelighed mellem Mænd og Kvinder, der er langt mere udpræget i Hovedstaden end paa Landet, i Sammenhæng hermed ogsaa maa være tiltaget, efterhaanden som Byen har faaet langt mere Storstadspræg, og denne Forskel vil jo netop give sig Udslag i en Forøgelse af det Antal Kvinder, en Formindskelse af det Antal Mænd, der naaer de højere Aldersklasser.

Den ejendommelige Rekrutering af Mandsbefolkningen i 1801 viser sig ogsaa derigennem, at af hver Tusind af den mandlige Befolkning var i 1801: 184 under, 816 over 11 Aar, men i 1890 261 under og kun 739 over 11 Aar. Af den mandlige Befolkning over 11 Aar var af hver Tusind i 1801: 573 ugifte, 427 gifte (og Enkemænd etc.), men i 1890: 480 ugifte, 520 gifte etc.

Københavns Befolkning havde altsaa i 1801 et forholdsvist langt ringere Antal Kvinder end nu, og den omfattede et langt større Antal voxne, ugifte Mænd. Det er let at indse, at en Bys hele sociale Præg i allerhøjeste Grad paavirkes af en saadan talrig Klasse af Mænd, for hvilke Staden kun er et midlertidigt Opholdssted. Man kan ikke sige, de tærede paa Byen, thi for en stor Del underholdtes de af Midler fra Statskassen eller andre Dele af Landet, men man kan heller ikke sige, at de bidrog til at ernære Byen, thi for en stor Del øgede de ikke Byens materielle Arbejdskraft, men kunde tværtimod i visse Henseender virke hæmmende for Flid og Virksomhed.

Hele dette Forhold faar sin yderligere Bekræftelse ved en Betragtning af Befolkningens Fordeling efter Erhvervsklasser. Af de 100,975 Mennesker udgjorde — overalt indbefattet Hustruer og Børn — „Kirkebetjente og Lærerstanden“, „Landofficerer“, „Soldater“, „Søofficerer“, „Matroser“, „Borgerlig Embedsstand“ 26,068. I Købmands-, Haandværkerstanden og Sønæringen var Personantallet 50,649. Endvidere udgjorde Tyendeantallet 13,571 og Antallet af Almisselemmer 5,603. Til „ubestemte Næringsveje“ henførtes endelig 531, til „Kapitalister“ 1,233, til „Pensionister“ 3,320.

Hvad vi nutildags sammenfatte under »Immaterielle Erhverv«, d. v. s. civile og militære Embeds- og Bestillingsmænd, Videnskabsmænd, Sagførere, Læger etc. udgjorde i 1890 incl. Hustruer og Børn ca. 40,000 Personer eller $\frac{1}{8}$ af Befolkningen; i 1801 udgjorde de 26,000 Personer eller $\frac{1}{4}$ af Befolkningen. Lægges hertil en rimelig Andel for denne Samfundsklasses Tyende, faa vi, at Husstandenes samlede Personantal i de immaterielle Erhverv beløb sig til ca. 30,000. Særlig udgjorde Militærstanden, incl. Hustruer, Børn og Tyende, ca. 20,000 Personer eller — en Femtedel af Befolkningen.

Retttest bør vel ogsaa Pensionistklassen — den militære og civile Embedsstands Invalider — henføres hertil. Den udgjorde 1,181 Personer af Mandkøn, 2,139 af Kvindekøn eller tilsammen, indbefattet noget Tyvende, ca. 4 pCt. af Befolkningen.

Hvilken uhyre social Rolle har da dette ikke spillet: 20 pCt. af Befolkningen tilhørende Militæret og dettes Husstande, 10 pCt. Embedsstanden og „den lærde Republik“, 4 pCt. Pensionistklassen, ialt en Tredjedel af Befolkningen tilhørende de ikke borgerlige Erhvervsklasser!

Det var saaledes ikke alene Københavns almindelige Erhvervs-muligheder, der allerede dengang bevirkede, at den „med Hensyn til at den indbefatter en tre og tyvende Del af hele Statens Folkemængde, med god Føje kaldes et Kæmpehoved paa en Dværgekrop“. (Nyerup). Det var i en væsentlig Grad Hoffet, Militæret, Embedsstanden, Universitetet, der gav Byen sit Præg, og det er næppe nogen Overdrivelse at sige, at hvis man tænkte sig disse Institutioner fjærned, og dermed ikke blot den Befolkning borte, der direkte tilhørte dem, men ogsaa den, der igen levede af Hof- og Militærbefolkningen m. m., da var ikke Halvdelen af Byens Befolkning bleven tilbage.

For Midten af det syttende Aarhundrede er Antallet af dem, der stode i Kongens Tjeneste — indbefattet alle de Haandværkere, der maatte henføres herunder og indbefattet Militæret — anslaaet til henved Halvdelen af Københavns Befolkning, og man har sat dette Vasalforholds Udstrækning i Forbindelse med den glatte Gennemførelse af Enevælden¹⁾. Og helt ned i vore Dage har den store Andel, Embeds-, Universitets- og Militærstanden udgør af Københavns Befolkning, vistnok haft sin væsentlige Betydning for Statens indre, og i visse Øjeblikke maaske ydre, politiske Udvikling. Ved Aarhundredets Begyndelse har det omhandlede Forhold næppe haft nogen stor politisk Betydning, fordi der ingen Lejlighed var for Byens Befolkning

¹⁾ Jfr. J. A. Fridericia, Kbhvns. Befolkningsforhold i det 17 Aarhundrede Hist. Tidsskrift 6te R., 2det B. Endvidere, for Tiden under Christian den femte og Frederik den fjerde, Ed. Holm: Danmark-Norges indre Historie. Kbhvn. 1885—86. II Pg. 402.

til at gøre nogen politisk Indflydelse gældende hverken i den ene eller den anden Retning. Men den sociale, den merkantile, den almenborgerlige Indflydelse af et saa betydeligt ikke-borgerligt Element i Hovedstaden, ligger klart for Dagen.

De immaterielle Erhverv omfattede følgende Erhvervsklasser:

	Mandk.	Kvindek.
Kirkebetjente og Lærerstanden . . .	1,539	678
Landofficerer	692	318
Soldater	5,380	1,384
Søofficerer	286	198
Matroser	5,953	4,235
Borgerlig Embedsstand	2,875	2,529
	<u>16,725</u>	<u>9,342</u>

Nogen Oplysning om, hvormange af Mandkønnet, der ere „Forsørgere“ og hvormange der ere gifte, ugifte o. s. v. haves ikke. Men man kan danne sig et Slags Billede deraf. Det hele Antal af Kvinder under Forsørgelse (uden Tyende) er 9,342. Svarende til dette Tal ligesom til hvert af de andre, der angive Antallet af forsørgede Kvinder, kan man med nogen Omtrentlighed sætte det halve Antal gifte Mænd og Enkemænd som Forsørgere. Og har man igen sidstnævnte Tal tør man i denne Sammenhæng antage, at henved $\frac{4}{5}$ deraf repræsenterer Tallet for de mandlige Forsørgede. Hvad der da bliver tilbage er ugifte mandlige Forsørgere¹⁾. Med disse Forholdstal som Udgangspunkt kunne vi danne følgende Oversigt:

¹⁾ Tager man af de ovenstaaende Rubriker den, med hvilken der lettest kan finde Sammenligning med Nutiden Sted, „Borgerlig Embedsstand“, se vi opgivet 2,875 af Mandkøn og 2,529 af Kvindekøn. Ved Folketællingen i 1890 talte „civile Embeds- og Bestillingsmænd“ 7,786 Forsørgere og Forsørgede af Mandkøn og 6,717 Forsørgede af Kvindekøn; i begge Tilfælde fandtes altsaa omtr. 87 af Kvindekønnet for hver 100 af Mandkøn. For hver 100 af de 6,717 forsørgede Kvinder fandtes 53 gifte Mænd og Enkemænd.

I Forhold til Antallet af gifte Mænd og Enkemænd fandtes i 1890 78 pCt. Forsørgede af Mandkønnet (ialt 2,783). Ved Folketællingen 1885 — hvor Grupperingen var noget forskellig fra 1890 — talte den egentlige Embedsklasse 2,508 af Mandkøn og 2,110 af Kvindekøn, altsaa som Forholdet

	Forsørgere.		Forsørgede.	
	Ugifte Mænd.	Gifte Mænd og Enkemænd.	Mandk.	Kvindak.
Kirkebetjente og Lærerstand . . .	935	339	265	678
Landofficerer	409	159	124	318
Soldater	4,147	692	541	1,384
Søofficerer	110	99	77	198
Matroser	2,178	2,118	1,657	4,235
Borgerlig Embedsstand	622	1,265	988	2,529
	8,401	4,672	3,652	9,342

De anførte Tals kalkulatoriske Karakter behøver ikke at betones, men til et vejledende Skøn ville de dog kunne benyttes. Rundt taget, betyde de da, at der i Staden København i Aaret 1801 fandtes ca. 4,000 ugifte Soldater (og Underbefalingsmænd) og ca. 700 gifte, ca. 2,000 ugifte Matroser (og Underbefalingsmænd) og ca. 2,000 gifte, ca. 900 ugifte Kirkebetjente og Lærere (hvoriblandt formentlig Studerende etc.) og ca. 300 gifte, ca. 500 ugifte Land- og Søofficerer og ca. 250 gifte, endelig noget over 600 ugifte civile Embedsmænd og det dobbelte Antal gifte.

Betragte vi Forholdet i „Borgerlig Embedsstand“ — 33 pCt. af Forsørgerne ugifte — som det normale, hvad der svarer til, at af hele Danmarks mandlige Befolkning i 1801 var af samtlige Aldersklasser paa over 21 Aar 32 pCt. ugift, have de øvrige ovennævnte Klasser ialt ca. 4,000 Ugifte udover det normale. Den hele mandlige Befolkning i København over 21 Aar udgjorde 34,229, hvoraf 16,233 vare ugifte (ca. 48 pCt.). Havde Forholdene i København været som i Landet som Helhed, skulde kun 32 pCt. have været ugifte, og Byen rummede altsaa, forholdsvis set, en halv Gang saamange ugifte Mænd som Landet som Helhed — en Majoritet paa over 5000, hovedsagentlig rekruteret fra de her omhandlede Klasser. Intet Under, at man

---

100 til 84. Af Mændene vare 1,056 Gifte og Enkemænd eller netop Halvdelen af de forsørgede Kvinder, og Antallet af mandlige Forsørgede var 824 eller atter 78 pCt. af Tallet paa de gifte Mænd og Enkemænd. Ogsaa almindelige Folketællingsdata pege hen paa, at Antallet af Kvinder der forsørges (Hustruer, Døtre etc.), kunne, navnlig for hin Tid, sættes omtrent lig det dobbelte af Antallet af gifte Mænd etc.

klagede over løse Sæder, Spektakler og Uorden¹). Af de 34,229 tilhørte de c. 13,000 eller $\frac{2}{3}$ Militærstanden og Embedsstanden. Intet Under, at naar Byens Befolkning vilde have Alburum, stødte den mod Fæstningsportene, og at naar Byens borgerlige Øvrighed vilde rejse Hovedet, fik den en forsvarlig Dukkert af Kancelliet!

En for Datiden særlig betydelig Erhvervsgruppe var dernæst Tyendeklassen. Denne udgør en stedse ringere Del af Kulturbefolkningerne. Den overflødiggøres mere og mere. Naar det Almene paatager sig Budetjenesten i dette Ords videste Forstand, naar det Offentliges Vagthold er tilstrækkelig Sikring, da bliver det mandlige Tjenerskab til Unytte. Naar der ikke spindes, syes, bages i Hjemmet, naar der ingen Gulve er at skure, intet Vand at bære op, naar Lys og Varme kræver stedse mindre Pasning, da bliver ogsaa det kvindelige Tjenestetyende mere overflødigt. Dertil kommer, at Tjener- eller Tyendegærringen i de demokratiske Samfund skyes mere, det rent personlige Afhængighedsforhold yndes ikke, og jo mere fremskredet Samfundet er, jo mere der er Brug for Arbejdet udenfor Husgærringen, des højere maa Tyendearbejdet betaales (Amerika). At holde Tyende er derfor blevet langt mere Luxus end tidligere. At holde mange Tyende er fint, fordi det er dyrt (England). Men i gamle Dage naaede Tyendehold ned ogsaa til den lavere Middelstand, og hver Mand af den højere Middelstand og derover havde mindst én Tjener²).

Forskellen paa Tyendeholdets Størrelse i Begyndelsen af Aarhundredet og nu er i højeste Grad paafaldende. Man kan anslaa Antallet af Husstande i København 1801 til ca. 24,000. I 1890 var Tallet ca. 74,620³). I 1801 var Antallet af mandlige

¹) Mest bidrog maaske hertil de flere Hundrede udenlandske Hvervede (Geworbene), som Nyerup kalder „for en stor Del liderlige og ryggesløse Mennesker, der have en saare fordærvelig Indflydelse paa Københavns Karakter i de lavere Klasser.“

²) Jfr. F. J. Meier. Folkehold i København paa Holbergs Tid. Museum 1890.

³) Der findes for Folketællingen af 1801 ingen Opgørelse af Familjernes Antal. Naar man imidlertid sammenlægger Antallet af Ægtepar med

Tyende 3,487, af kvindelige 10,084, i 1890 henholdsvis 2,822 og 18,448. Ved Tyende maa i begge Tællinger forstaaes det samme, da Folketællingen 1801 ved de borgerlige Erhverv udtrykkelig nævner Svende og Drengene hos Købmænd og Haandværkere og holder disse udenfor Tyendeklassen, i hvilken der, sammenlignet med Nutidens Opgørelse, i hvert Fald snarere er medregnet for faa end for mange.

Der var altsaa, endog absolut set, langt flere mandlige Tyende 1801 end 1890. I 1890 havde gennemsnitlig 25 pCt. af Husstandene et kvindeligt Tyende, i 1801 42 pCt. eller over en halv Gang saa mange, og i 1890 havde gennemsnitlig 3,8 pCt. af Husstandene et mandligt Tyende, i 1801 14,5 pCt., altsaa henved fire Gange saa mange.

Disse Tal ere jo imidlertid kun Gennemsnitstal. De vise, hvorledes Forholdet stiller sig, hvis hver af de Familjer, der holdt Tyende, kun holdt ét. Sandsynligvis er Forskellen mellem Antallet af de Familjer, der overhovedet holdt Tyende da og nu, ikke fuldt saa stor, fordi det dengang var almindeligere end nu at holde flere eller mange Tyende. Men nogen Fremstilling heraf for hin Tid kan ikke gives paa Grundlag af positivt Materiale.

Antallet af Enkemænd og Antallet af Enker, faar man Tallet 24,050. Hvis vi lade dette Tal angive Husstandenes Antal, udelades altsaa de Husstande, der førtes af enkelte Personer (hvilke tidt holdt Tyende), men medregnes paa den anden Side, navnlig for Enkernes Vedkommende, et for stort Antal Husstande, da jo mange Enker boede sammen eller boede i Stiftelser o. l. At Tallet bliver korrekt, fremgaar af, at ved Folketællingen 1880 var Husstandenes Antal opgjort til 54,136, medens Antallet af Ægtepar, Enkemænd og Enker tilsammen var 54,869, saa at Forskellen altsaa var uden Betydning. I 1890 var Antallet af Husstande 74,620, Antallet af Ægtepar, Enkemænd og Enker ca. 73,500. Regne vi Husstandenes Antal i 1801 til 24,050 og i 1890 til 74,620, bliver i begge Tilfælde Antallet af Individuer pr. Husstand 4,2. Det forholdsvis større Antal ugifte Personer og forholdsvis mindre Antal Børn i 1801 end i 1890 maatte gøre Gennemsnitstallet mindre i det første end i det sidste Aar, men dette opvejes da atter af det forholdsvis større Tyendeantal i hint end i dette Aar; iøvrigt vil det være umuligt at rede ud fra hinanden de mangfoldige krydsende Momenter, der opveje hverandre og danne de samme Gennemsnitstal for de to Aar.

Det overordentlig store Tyendehold var, som allerede sagt, i og for sig Tegn paa den mindre fremmelige Tid. Naar man til Gengæld tænker sig denne som en særlig patriarkalsk, maa man ikke overse Skyggesiderne. Tyendet var maadeligt lønnet, slet indlogeret og udsat for haard og vilkaarlig Behandling¹⁾. I de Velhavendes Huse gav det store Tyendehold Anledning til urimelig megen Lediggang baade for Herskab og Tjenerskab, og den lavere Middelstand boede og levede selv saa knapt, at Tyendets Stilling blev ussel. I mange Familjer benyttede man Hjælp fra Soldater — der kunde faaes til Raadighed — til at gøre det haardeste Arbejde, enten til Bistand for Tyendet, eller saa at dette blev overflødigt. Derved optoges heldigt en Del af den store Militærkohortes Tid, men det gav den ogsaa mindre heldig Samkvem med den kvindelige Tyendeverden. Og til Gengæld rekruterede de mange mandlige Tyende Byens store ugifte, løse mandlige Befolkning, der i og udenfor Husene var til liden Baade for den offentlige Orden.

Tjenestepigerne paa deres Side vare som Stand ikke Genstand for stor Anseelse og betragtedes som de fornemste Bærere af den stadig mere om sig gribende veneriske Smitte. For at komme Ondet tillivs, paatænkte man tilsidst at nedsætte en Kommission, der skulde søge Forholdsregler mod denne Smittes Udbredelse, fornemmelig ved strænge Regler om Anmeldelser af Tyendets Til- og Fraslytning, ved offentlige Tyendefortegnelser, der skulde holdes omhyggeligt à jour o. s. v. Det maa dog tilføjes, at Kongen, da Sagen naaede ham, bestemte, at der skulde dannes to Kommissioner, en for Tyendesagen og en for den veneriske Smitte, for at der ikke skulde kastes for stærk en Skygge paa den hele Tyendeklasses Moralitet ved saaledes officielt at behandle de to Opgaver som en og den samme²⁾.

¹⁾ En Tjenestepiges Løn var i Aarene før Krigen — da man syntes, man var kommet meget højt op — 16 à 20 D. C. aarlig (4 à 5 Kr. maanedlig). Nathanson. Om Klagerne over Næringsløshed. Kbhvn. 1838. Pg. 118.

²⁾ Kanc. ¹⁸/₂₂ April 1809.

Den tredje paafaldende store Gruppe i Folketællingen af 1801 er de Fattige. Af disse opgiver Folketællingen under Benævnelsen „Almissemedlemmer“ 1,322 af Mandkøn, 4,281 af Kvindekøn. Disse Tal ere overvældende store, sammenlignede med Nutidens Folketællings Opgivelser af de Fattige (1890: 1,281 af Mandkøn, 1,309 af Kvindekøn), men i nogen Grad beror dette paa, at man nutildags ved Folketællinger kun indfører som „Fattige“ de Personer, der hovedsagentlig leve af Fattighjælp, men i 1801 ingen saadan Afgrænsning gjorde. Dertil kommer, at under Datidens Fattigvæsen sorterede ogsaa Beboere af forskellige Stiftelser (Vartov, Abel Cathrine), der nu ere udsondrede, endvidere Skolebørnene i Fattigvæsenets Skoler, de halvvoxne, der vare under Tilsyn, o. s. fr. Enhver umiddelbar Sammenligning mellem Datid og Nutid, med Tallene som Grundlag, maa altsaa falde bort.

Folketællingstallet for Fattige i 1801 er imidlertid ikke engang udtømmende for Datiden. Der anføres ialt 5,603 „Almissemedlemmer“, men ved det foregaaende Aarhundredes Slutning var det hele Antal Personer under Fattigvæsenets Forsorg angivet til 8,000, og en detaljeret Opgørelse for November 1807 giver i alt 9,000 Fattige, en højst naturlig Forøgelse efter Bombardementsdagene. Det er muligt, at man under de 5,603 ikke har medtaget Skolebørn eller andre enkelte Klasser af Fattige, men sandsynligere er det, at de over 2,000 Fattige under Militæretaten, der paa hin Tid fandtes, ere regnede ind under Folketællingens „Soldater“ og „Matroser“, saaledes at der i 1801 var 5,600 „civile“ og nogle tyve Hundrede „militære“ Fattige.

Trods den Reform, Fattigvæsenet undergik ved det attende Aarhundredes Slutning (jfr. nedenfor), rummede København i det nye Aarhundrede altsaa otte Tusind Personer under Fattigvæsenets Forsorg. Størstedelen af disse hørte ikke hjemme i København, men kunde ikke klare sig i den Hovedstad, de frivillig havde søgt til for at faa Arbejde, eller ufrivillig for at aftjene Militærpligten¹⁾. For en stor Del bestod Fattigbefolkningen

¹⁾ Af 8,978 Fattige ved Ugangen af Aaret 1806 vare kun 3,793 hjemme-hørende i København („Penia“ 1808, Pg. 175).

af Betlere, som Fattigfogderne ikke kunde magte, af Skolebørn, der i Hundredevis unddrog sig Skolegangen, af løstgængende Fruentimmer uden ordnet Polititilsyn, af Forbryderelementer, som nu idømtes Tvangsarbejde i en særlig Anstalt, men indtil Aar 1800 vare hensatte i Forbedringshuset sammen med virkelige Forbrydere, af Soldater- og Daglejerudskud, hvis Voldsomhed ikke var til at tøjle — tilsammen en Bærme, der rummede de alvorligste baade sociale og finansielle Ulemper og Farer for Hovedstaden.

De Rubriker af Folketællingen 1801, vi have tilbage — bortset fra „Kapitalister“ (441 af Mandkøn, 792 af Kvindekøn) og „Ubestemte Næringsveje“ (187 Mandkøn, 344 Kvindekøn), som begge, i deres Vagthed, ikke kunne afvindes nogen Interesse —, omfatte de almindelige borgerlige Næringsveje og findes opførte med følgende Antal Personer:

	Mandk.	Kvindek.
Købmænd med deres Karle og Drengene.....	2,850	1,839
Fabrikanter	2,197	1,600
Kunstnere og Haandværksmænd med deres Svende og Drengene.....	13,583	8,525
Søfarende og Fiskere	1,900	1,156
Møllere, Kromænd, Værtshusholdere	4,547	5,124
Daglejere	3,222	4,107

Af disse Tal skal kun særlig fremhæves Opgørelserne for „Søfarende og Fiskere“ med 1,900 af Mandkøn og 1,156 af Kvindekøn. De vise for det første, at den civile Matrosbefolkning ikke er medtaget i den tidligere Angivelse af „Matroser“, og de ere dernæst forholdsvis større end Nutidens Tal for samme Erhverv. I 1890 udgjorde Antallet af „Søfarende og Fiskere“ i København 2,828 af Mandkøn og 2,136 af Kvindekøn eller tilsammen godt halvanden Procent af Befolkningen, i 1801 udgjorde det hele Antal indenfor denne Erhvervsgruppe godt tre Procent af Befolkningen. Ingen af Tallene ere, absolut set, store, og Tilfældigheder kunne her spille en ret betydelig Rolle ved Tilstedeværelse af fremmede og Fraværelse af hjemmehørende Søfolk. Men, fra regnet at en Del af den nuværende

Dampskibsbetjening er opført som „Maskinister og Fyrbødere“ i nyere Folketællinger, er det i og for sig forstaaeligt, at Sømandstanden var forholdsvis talrigere repræsenteret i Hovedstaden da end nu, allerede af den Grund, at man brugte flere Søfolk i Datidens Sejlads, ligesom Forholdenes Natur ogsaa har medført, at et Erhverv som Fiskeri efterhaanden maa spille en stadig mindre Rolle — nu en forsvindende — i Byens Erhvervsliv.

Samtlige øvrige Tal for Datidens borgerlige Erhverv kan ikke sammenlignes i Enkeltheder med Nutidens. Der mangler ikke blot Sondring mellem Forsørgere og Forsørgede, men ogsaa mellem Hovedpersoner og Medhjælpere, det er dernæst ikke godt at vide, hvilke „Fabrikanter“ der ere udsondrede, hvorfor Møllere ikke tages som Industridrivende, eller hvor den store Daglejergruppe skal henføres. Kun saa meget kan ses, at det samlede Tal for, hvad vi nu kalde Hovedpersoner og Medhjælpere i „Handel og Omsætning“ og i „Haandværk og Industri“, indbefattet begge Grupper Daglejere og indbefattet Hustruer og Børn, i 1801 udgjorde 47,594 eller 47 pCt. af Befolkningen, men i 1890 udgjorde 216,238 eller 69 pCt. af Befolkningen. Den sociale Betydning af, at disse Grupper saaledes ere en halv Gang saa talrigt repræsenterede i Hovedstadens Befolkning nu som da, behøver ikke paany at fremdrages.

Men hvilken Betydning havde de borgerlige Erhvervsgrupper for Datidens København? Gjorde de København til en stor Handels- og Søfartsby? Eller til et industrielt Midtpunkt? Hvad var, kort sagt, København i økonomisk Henseende ved Aarhundredets Begyndelse?

TREDJE KAPITEL.

Københavns Opkomst. Centralisationen. Særbestemmelserne i det attende Aarhundredes Toldlove til Fordel for København. Kredit- og Transitoplagsrettigheder. Statens Formaal med at samle Handelen paa ét Sted. Handelskompagnierne. Det dansk-asiatiske Kompagni. Det vestindisk-guineiske Kompagni. Det almindelige Handelskompagni. Det afrikanske Kompagni. Det guineiske og Nordersøiske Kompagni. Sukkerrafinaderierne. Begunstigelserne for denne Industri indtil Aaret 1807. Begunstigelser for andre Industrigrene. Tilskud til Industrien i Almindelighed. Friere Rørelser i Aarhundredets sidste Tredjedel og Udslagene deraf. Forløberne for den store Toldreform. Toldloven af 1. Februar 1797. Tarifens Ordning. Kreditoplagsbestemmelser. Indførselsforbud. Altona som Udland. De indenrigske Afgifter. Konsumtionen. Laste penge. Andre Skibsafgifter. Ordning af Handelen paa Vestindien og paa Ostindien. København beholder sit faktiske Overherredømme. Hovedstaden Rigets eneste Bankplads, undtagen for Hertugdømmerne. Norges kommercielle Afhængighed af København med Hensyn til Vareind- og Udførsel og med Hensyn til Pengehandelen. Antal af Grosserere og Mæglere i København. Betingelserne for at blive Grosserer. Forpligtelse til at lade udenlandske Varer komme fra første Haand. Strid mellem Grosserere og Mæglere. Københavns Havn og dens Udvikling i det attende Aarhundrede. Havnens Opnudring. Det kongelige oktrojerede Søassurancekompagni. De private Assurandører. Københavns Postforbindelser, med Hamborg, med Helsingør, med Kiel. Indførelse af Fodpost i København. Institutionens Trivsel i det første Aar og senere Tilbagegang.

Det dansk-norske Riges Hovedstad var ogsaa Hovedsædet for den dansk-norske Handel. Hovedstaden var Hoffets, Militærets, Universitetets By, men den var ogsaa Pengenes og Privilegiernes By. Tre Hundrede Aar efter Sagntidens Ophør skete der Historie i Danmark uden København, tre Hundrede Aar endnu var den Fiskerleje, befæstet Havne- og Handelsflække, Bispestad, Stridens Genstand mellem Konge og Kirke. Det

femtende Aarhundredes første Konge tager saa definitivt Byen i Besiddelse og beholder den. Aarhundredets næste Konge giver Byen dens Stadsret, og af den følgende Konge faar den sit og Landets Universitet. Den er nu Rigets officielle Hovedstad, og to Fyrster maa i det sejstende Aarhundrede tage Byen med væbnet Haand, før de kunne kalde sig Konger i Danmark. Men de tage ikke Byen for at sløjfe den og lægge den øde; tværtimod, de udvide dens Territorium, udbedre dens Befæstning, ordne dens Administration, begunstige dens Handel, ombygge dens Slot og regulere dens Gader. Og fra det samme Aarhundredes Slutning til langt ind i det følgende skaber Christian den fjerde det København, hvis Udstrækning og Præg holdt sig ned indtil vore Dage. Ny-København hinsides Gothersgade dannes og bebygges, Christianshavn anlægges, og „Christian den fjerdes Bygninger“ opføres, saaledes som vi finde dem som Byens fornemste Pryd den Dag i Dag. Samtidig begynder Kompagniernes og Fabrikernes, Manufakturets Tid, og det er København, der bliver Sædet baade for Kompagnerne og de industrielle Etablissementer. Saa følge de Tider, da den svenske Konge ligger foran Byen, som ved sit Forsvar redder Landet. Og Følgerne blive, at Hovedstaden faar Udnævnelse — der desværre kun bliver en Titulatur — som „en fri Rigens Stand“, faar store Handelsprivilegier, faar et Gods foræret, stilles lige med Adelen i Told og Tyng og fremfor Alt bliver Hovedsæde for det Enevoldsherredømme, Kongen paa sin Side stryger som Gevinsten, d. v. s. det Sted, hvor fra nu af Alt centraliseres, Alt hvad der betyder Glans og Magt, skønt og nyttigt i Riget.

Denne Københavns Udvikling fortsættes selvfølgelig gennem hele det attende Aarhundrede. I merkantil Henseende lægger man navnlig Mærke til den Række af større eller mindre Begunstigelser, de forskellige Toldforordninger ydede Staden. Ved Pl. 1. Juni 1726 forundtes der København udelukkende Oplagsret paa de „fire Species“, Vin, Brændevin, Salt og Tobak, en Begunstigelse, der varede til 1730, idet en Pl. af 30 Decbr. nævnte Aar frigav Handelen med disse Artikler for hele Riget. 4. Juli 1726 gaves der København udelukkende Oplagsret paa grove Varer, for hvilke der tilstodes Kredit paa Afgifterne, og

foreskrevet en Kontrol, der svarer til de moderne Kreditoplagsbestemmelser.

Ved Fd. 29. Februar 1732 gaves der København Oplagsret paa Vine, Brændevin og Eddike, Salt, Sejldug, alle Slags uforarbejdet Jærn, Staal og Bly, fremmed Rug og Hvede, Byg og Tjære, Tobaksblade m. fl. Artikler, udover visse Minimumskvanta. Samme Oplagsret tilstodes Helsingør for alle de nævnte Varer, men kun for ét Aar, og Aalborg, men kun for Artiklen Salt. Herved indførtes altsaa paany de store Forrettigheder for København, der tildels vare hævede ved Pl. af 1730.

Ved Fd. 17. Maj 1762 tilstaaes der København omtrent en Fjerdedel godtgjort af den erlagte Told og Konsumtion, for hvad der søværts udførtes til Provinstoldstederne af Vin og Brændevin, samt en Tredjedel ligeartet Godtgjørelse for det paa samme Maade udførte Salt. Ved samme Forordning fik København Ret til Transitoplag. Ved de andre Toldsteder skulde Transitvarerne udgaa med samme Skib, med hvilket de vare indkomne, og i den næstpaafølgende udgaaende Rejse, og ikke desto mindre skulde der svares samme Rekognition (1 pCt.) i Transittold, som var bestemt for København. Tilmed fik denne sidste Kredit paa Pakhuslejen indtil henved et Fjerdingsaar.

Ved Fd. 26. Novbr. 1768 udvidedes den ved Fd. af 1762 givne Godtgørelsesret fra en Fjerdedel til ca. Halvdelen, og fra nu af uafhængigt af, om Udførselen til Provinserne skete søværts eller landværts. Dog tilstodes det nu Købstæderne, hvad der før var dem nægtet, selv at indforskrive de paagældende Varer (Vin og Brændevin), men saaledes, at det kun maatte ske fra første Haand. — Samme Forordning indeholder, foruden en delvis Tilbagevenden til Kreditoplagsordningen af 1726, der var ændret 1732, den Begunstigelse for København, at denne maatte landværts forsende til Købstæderne i Sjælland indenlandske Manufaktur- og Fabrikvarer uden de ellers lovbefalede Passersedler og tillige fremmede og frigjorte Varer, forsaavidt de vare stemplede og androg et vist Minimumsbeløb. De øvrige Toldsteder vare kun fritagne for Passersedler ved Forsendelser til Landet.

Pl. af 30. Decbr. 1780 foreskrev en ny Indretning af Københavns Toldbodpakhuse og begunstigede Byen ved at nedsætte Transittolden til det Halve for de Varer, der indkom til Byen i danske eller fremmede Skibe¹).

Gennem de Begunstigelser, Kongerne saaledes tilstod København, gaar der, som man ser, en og samme Hovedbestræbelse: at gøre Byen til Hovedplads, ja i visse Henseender til eneste Plads for al Handel mellem Ud- og Indlandet. Til Grund for Bestræbelserne har ligget Lysten til at centralisere og gøre Landets Hovedstad saa rig og mægtig som mulig, selv om det skulde være paa Bekostning af samtlige øvrige Byers Velstand og Opkomst. Men ved Siden deraf eller rettere som rationelt Grundlag har sikkert den Tanke været ledende: at Rigdom føder Rigdom og Handel Handel. Den samme Tid, der for enhver Pris vilde opelske Industri og Fabrikdrift, der, for at gøre Landet uafhængigt af Udlandet, ofrede betydelige Summer for at tilvejebringe Storvirksomheder, maatte ogsaa naturligt have Øje for Storhandelens Betydning og kunde ikke vige tilbage for de Ofre, det kostede, at fremskaffe og fæstne en saadan. Man vilde ikke de øvrige Byer noget ondt, men man vilde Danmark noget godt, og dette Gode: dansk Handel — og saavidt mulig fremmed ogsaa — paa danske Hænder, vilde man opnaa ved at sætte alle Bestræbelserne ind paa ét Punkt, gøre København til Løftestangen, saa at denne By, ved en mægtig Handelsflaade, en rig Børs, udstrakte Forbindelser, skulde kunne tage Konkurrencen op med Udlandets store Handelsbyer.

En væsentlig Rolle ved Siden af Toldbegunstigelserne spillede Handelskompagnierne. Allerede i det syttende Aarhundrede havde man oprettet dansk-ostindiske Kompagnier for at hente de fremmede Rigdomme hertil, faa et Afsætningssted for danske Produkter og bringe Liv i dansk Skibsfart. Men det første af Kompagnierne, oprettet 1618 (Tranquebar erhvervedes 1620) sygnede hen ved Aarhundredets Midte, det andet, oprettet 1670, ophørte 1729. Tre Aar efter, 1732, stiftedes det berømte kongelig oktrojerede danske asiatiske Kompagni. Det fik store Privilegier

¹) Jfr. til Ovenstaaende Spønneck. Om Toldvæsen. Kbhvn. 1840. II.

og Toldbegunstigelser og hjembragte til København ostindiske Manufakturvarer, der fortrængte europæiske Varer, og som for en stor Del genudførtes fra København til Provinserne og Norge. Tillige indførtes hertil Kryderier, The og Porcellæn, hvoraf en Del genudførtes til fremmede Lande, navnlig Østersølandene. Da Kompagniets Oktroj udløb 1772, fornyedes den, dog med den væsentlige Indskrænkning, at Handelen paa Ostindien frigaves mod en Rekognition til Kompagniet, og at dette kun beholdt Eneret paa Handelen til Kina. Denne Rekognition bortfaldt 1792 ved Oktrojens yderligere Fornyelse paa tyve Aar.

Foruden den ostindiske Handel havde imidlertid ogsaa den vestindiske Handel sit Hovedsæde i København. Et vestindisk-guineisk Kompagni oprettedes ligeledes i det syttende Aarhundrede, da man 1671 bemægtigede sig Øerne St. Thomas og St. Jan. Nogen egentlig Betydning fik Handelen dog først, efterat Kompagniet i Aaret 1733 havde købt Øen St. Croix. Kompagniet fik nu en ny Oktroj med store Begunstigelser. 1754 afkøbte Staten Kompagniet St. Croix og gav Handelen fri, dog saaledes at den knyttedes til danske Skibe, og at Koloniernes Produkter skulde føres til Danmark, medens i det væsentlige atter kun danske Produkter maatte føres til Kolonierne. I Treserne gjordes St. Thomas til en Frihavn, hvor alle Nationers Skibe kunde handle, om end mod en Afgift, og i dette og de følgende Decennier var der en meget betydelig Indførsel til København af Sukker, der tildels, i raa eller raffineret Tilstand, udførtes paany til Udlandet. 1778 oprettedes et nyt vestindisk Handelskompagni, der gjorde meget store Forretninger under den nordamerikanske Frihedskrig, idet bl. a. St. Thomas benyttedes som Oplagsplads for de krigsførende Magters Kolonialvarer, som herfra med danske Skibe førtes til deres Bestemmelsessted, tildels over København. Kompagniet havde ikke Monopol, om end væsentlige Begunstigelser, og den private Handel florerede livligt ved Siden af. 1788 overtog Staten, efter en 1785 foretagen Opgørelse, Kompagniet og forbeholdt sig store Privilegier, men Handelen vedblev at være fri, og under Revolutionskrigene fremvoxede der igen en vestindisk Handel af omfattende Betydning, med Centralplads i Hovedstaden.

Ved Siden af disse Kompagnier var i Løbet af det attende Aarhundrede oprettet det almindelige Handelskompagni (stiftet 1747), med det Formaal at gøre København til Mellemlads for østersøiske og Middelhavsprodukter. Kompagniet blev dog uden stor Betydning og opløstes 1774. Et afrikansk Kompagni, oprettet i 60erne, bestod kun et Aarstid. 1781 oprettedes det guineiske og østersøiske Kompagni, ligeledes med det Formaal at skabe en stor østersøisk Handel, med København som Midtpunkt. Kompagniet havde tillige Eneret paa den guineiske Handel, men opløstes allerede 1788 og overtoges af Staten, der atter overlod Handelen til Private. Saalænge Slavehandelen bestod, var den guineiske Handel ikke uden Betydning, men den blev til Intet, da Slavehandelen 1792 forbødes.

Det almindelige Handelskompagni havde ogsaa faaet Eneret paa Handelen paa Bilandene (Grønland og Island) og Finmarken. Efter Kompagniets Ophør, drev Regeringen selv denne Handel, men 1781 frigaves Handelen paa Island. Handelen paa Færøerne dreves hele Tiden som Monopolhandel af Staten. Ligeledes vedblev Staten at drive monopoliseret Handel paa Grønland¹⁾.

Det vestindisk-guineiske Kompagni fik i 1734 Eneret paa at indrette Sukkerraffinaderier, idet det jo kunde indføre Raa-sukker, som det altsaa selv skulde raffinere. I Aaret 1754 overtog Regeringen selv Raffinaderiet (og solgte det til den ældre Schimmelmann), og det blev fra nu af indrømmet Alle og Enhver at oprette Sukkerraffinaderier i København. Medens det tillodes de københavnske Raffinaderier at sælge deres Sukkere overalt i Riget, ogsaa de Stæder, hvor der var oprettet Raffinaderier med Eneret, var det ved Pl. 19 Oktbr. 1754 forbudt at indføre raffineret Sukker til København fra andre Steder i Indlandet (paa fremmed raffineret Sukker forhøjedes Tolden 1735, medens Indførselen aldeles forbødes 1750). København kunde altsaa forsyne det øvrige Land med Sukker, men ikke omvendt, et Forhold der stod ved Magt lige til 1807, da det tillodes saavel fra Helsingør som fra andre indenlandske Stæder

---

¹⁾ Om Kompagniernes Historie se Nathansons og Thaarups Skrifter, jfr. „Danmarks Statistik“ III, Pg. 405 ff.

at indføre raffineret Sukker til København, naar der førtes tilstrækkelig Bevis for, at det virkelig var indenlandsk og ikke fremmed raffineret Sukker¹⁾. For yderligere at opmuntre Raffinaderiernes Drift, fik de i 1766, da der var 15 Raffinaderier i Byen, Toldfrihed paa en Del Materialier, særlig Stenkul, endvidere fritoges Mestrene og de øvrige Arbejdere, der benyttedes til Driften, for Byens personelle og reelle Byrder, og endelig tilstodes der, efter specielle Anordninger, Udførselspræmier. Disse Be-naadninger udvidedes i 1781 til de da bestaaende 20 Raffinaderier, men ved Fd. 3 Maj 1797 bortfaldt Udførselspræmierne, og fra 1801 ophørte Indskrænkningen af Raffinaderiernes Antal til noget bestemt Tal, ligesom den i 1797 fastsatte Godtgørelse for Udførselspræmierne bortfaldt, undtagen med et mindre Beløb under særlige Betingelser²⁾. I Aaret 1807, da Sukkerhandelen var gaaet tilbage, fritoges den for forskellige Afgifter, der vare paalagte de øvrige Varer, ligesom Omsætningen med Sukker lettedes paa flere andre Maader. (Fd. 8 Maj).

Sukkerraffinaderiernes Privilegier vare af den største Betydning for Hovedstadens Begunstigelse i industriel og merkantil Henseende, men iøvrigt dannede de kun et Lød i de almindelige industrielle Privilegier, førrige Aarhundrede var saa rigt paa. Om disse end ikke særlig vare beregnede paa København, saaledes som de direkte for København fastsatte Toldbegunstigelser, bleve de dog, ligesom Kompagnimonopolerne og Begunstigelserne i den oversøiske Handel, faktisk væsentligst til Gunst for Hovedstaden, fordi den meste Industri samledes her. Men ingen anden Række Privilegier fik den Virkning som Sukkerprivilegierne, der lige indtil 1807 opretholdt en betydelig og indbringende Industri og Handel, medens de øvrige tidt kun medførte Tab for alle Parter. Imidlertid ydedes der, foruden til Sukkerindustrien, væsentlige Begunstigelser, i Form af Privilegier og Tilskud, til Hovedstadens Textilerherv, samtidig understøttedes ogsaa Møbelindustrien, de keramiske Industrier m. fl., og de direkte

¹⁾ Kommercekoll. $\frac{30 \text{ Decbr. } 1806}{16 \text{ Januar } 1807}$.

²⁾ do. $\frac{27 \text{ Maj}}{6 \text{ Juni.}} 1811$.

Tilskud naaede under Christian den sjettes Regering ca. 300,000 D. C. aarlig. Henad Aarhundredets Slutning vare de dog gaaede ned til under Halvdelen og da tildels i Form af Erstatninger for de Tab, de Industridrivende led ved Overgangen fra Protektionisme til relativ Frihandel ved Toldforordningen af 1797.

Den hele Beskyttelsesiver for Alt det, der kunde skaffe Landet Penge havde faaet sit fornemste Udtryk i Toldlovene. De før nævnte Toldlove af 1762 og 1768, der forøgede de særlige Begunstigelser for København, hvilede som Helhed paa afgjorte Beskyttelsesprinciper og vare Merkantilismens højeste, men ogsaa sidste Triumfer her i Landet. De friere Rørelser, der paa den Tid begyndte at komme Landboudviklingen til Gode, havde ligeledes deres Talsmænd paa Handelsomraadet, og nogle Decennier efter sloge de sejrrikt igennem. Ved to Forordninger af 1788 frigaves Korn- og Kvæghandelen, og Aaret forud, 1787, var den Kommission bleven nedsat, hvis Overvejelser ti Aar efter skulde føre til den berømmelige Toldlov af 1 Februar 1797.

Forløbere for denne Forordning vare Pl. af 31 Maj 1793, der indførte Kreditoplag i samme Skikkelse, som genfindes i Loven af 1797, og et Sportelreglement, som ligeledes for størst Delen genoptoges i Hovedloven. Denne — for hvilken Ernst Schimmelmänn tilregnede sig selv Hovedæren¹⁾ — var en stor Bedrift, thi den gjorde med et Slag Handelsfrihed til Reglen, Handelsafspærringen til Undtagelsen, medens tidligere det modsatte havde været Tilfældet. Da Kommissionen begyndte sit Arbejde, trykkedes Handelen af 150 Indførsels- og 12 Udførselsforbud. De vare ikke engang de samme i hele Riget, men vare forskellige i de forskellige Provinser, ja endog i Byerne i samme Provins, og Lovbestemmelserne vare saa indbyrdes krydsende, at selv de øverste Myndigheder knapt nok kunde fortolke dem.

Den ny Lov ophævede i det væsentlige Ind- og Udførselsforbudene, lettede den inden- og mellemrigske Handel, sammen drog Afgifterne og ansatte dem efter Varernes Art og Værdi. Saaledes gik man ud fra, at de Raaprodukter, der vare nød-

¹⁾ J. Møller. Grev Schimmelmänn's Biografi. Dansk Literaturtidende 1832.

vendige for Produktionen, i Reglen Intet skulde betale i Indførselstold, kun hvor de vare Objekter for Finanserne 2 til 5 pCt. af Varens formentlige Værdi, Raaprodukter, der vare nødvendige for Konsumtionen (Fede- og Spisevarer etc.) skulde for Størstedelen betale 10 pCt., halvforædlede Produkter 5 à 10 pCt., heltforædlede Manufakturvarer skulde betale 10 pCt., kun Silkevarer — for at betage Fristelsen til den lette Indsmugling — 5 pCt. Paa samme Maade skulde Haandværksvarer, der vare lette at indsmugle, betale 5 à 10 pCt., men iøvrigt 15 à 24 pCt. Ved Udførselen vare færdige Fabrikata og Korn fri for Afgift, medens Tømmer, Træ, Potaske, Klude m. fl. skulde betale 10 à 12 pCt., Fisk, Fede- og Drikkevarer 2 à 4 pCt. Transittolden fastsattes til 1 pCt.

Den tidligere foreløbig tilstaaede Kreditoplagsret paa alle Varer, som vare vigtige for Udenrigshandelen, bekræftedes og galdt for alle Stæder, som kunde føre Søhandel. Ved disse Kreditoplag, i Forbindelse med Transitoplagene, delagtiggjordes, ifølge Lovens Ord, „alle Handelssteder i begge Rigerne i den fri Handel med fremmede Varer, som de fremmede Frihavne i Evropa er given, og som udgør den væsentligste Del af de Friheder, der have tildraget dem Navn af Frihavne.“

Uden meget stor Betydning, men karakteristisk baade i Form og Indhold for Tiden ere Bestemmelserne om de resterende Indførselsforbud. Disse Forbud galdt „fremmede raa og raffinerede Sukkere, fordi St. Croix raa Sukkere, efter den vestindiske Kolonialhandels Forfatning, ikke kan tilstedes Markedsplads i Evropa andensteds end i Kongens egne Riger og Lande“, fremmed Glas i 7 Aar, af Hensyn til Forpagterne af de norske Glasværker, fremmed Porcellæn, „fordi den i København anlagte Porcellænsfabrik drives for Statens Regning og med god Fremgang, til at forsyne begge Riger med en Vare, som mere henhører til Overdaad end til Nødvendighed“, fremmed farvet eller malet Fajance (af Hensyn til Porcellænet), fremmede Spillekort (af Hensyn til Stemplingsafgiften), brændt Kaffe og alle Slags brændte Væxter, som dertil kunne bruges, saasom Cikorie o. desl. (fordi Brændingen gør det umuligt at skønne, om der kunde være iblandet giftige Urter), trykte Sirtser og Cattuner samt

grovt uldent Gods, hvoraf Pundet er mindre værd end 1 D. C. og Klæder af de forbudne Stoffer (Lovens § 362 og Pl. 30. Decb. 1797).

Toldloven af 1797 omfattede Bestemmelserne for Handelen med Udlandet, endvidere for den mellemrigske Handel, deriblandt ogsaa Handelen med Hertugdømmerne, hvor den almindelige Regel var, at Hertugdømmernes Kornvarer indgik frit, de øvrige raa Landsprodukter mod samme Afgift, som var fastsat for indenrigske Varers Indførsel til Købstæderne, og deres Manufaktur- og Fabrikvarer mod Halvdelen af Indførselstolden fra Udlandet. Altona betragtedes som „Udland“, idet den, for at kunne konkurrere med Hamborg, var undtaget fra Kongerigernes og Hertugdømmernes Toldsystem, men saa til Gengæld maatte betale fulde Toldafgifter ved Udførsel til den danske Stat — fra hvilken sidste Bestemmelse Byen dog, ved særlige Privilegier, opnaaede mange Undtagelser. Endelig omfattede Loven de indenrigske Afgifter, d. v. s. de Afgifter, der af indenlandske Varer betaltes ved Indførselen til Købstæderne, Konsumtionen. Denne bestod af Indførselskonsumtionen, der med Hensyn til mange Artikler var 50 til 100 pCt. højere for København end for de øvrige Byer (og forskellig for danske og norske Byer) og af Konsumtionen ved Maleværket og Brændevinsbrændingen. Da Formalingen af Korn til Brød, Kreaturfoder, Brændevinsbrænding, Øl etc. og Anvendelse af Sirup og Sukkeraffald til Brændevinsbrænding saaledes vare offentlige Afgifter underkastede — ligeledes højere for København end for de øvrige Byer — turde Maling kun ske paa de offentlige hertil berettigede Møller og efter Anmeldelse paa Maleværkskontoret; her anmeldtes ogsaa de Sukker- og Sirupskvanta, der skulde overføres fra Raffinaderierne til Brændevinsbrænderierne. — Endelig erlagdes Milepenge, d. v. s. Afgifter af Fragtvoerne fra Købstad til Land eller til anden Købstad.

Forordningen omhandler, foruden Vareafgifterne, ogsaa Skibsafgifterne. Lastepenge skulde erlægges med 8—12 β pr. Læst for Skibe mellem København og de øvrige Toldsteder i Danmark og mellem Danmark og Hertugdømmerne, med 10—15 β mellem Danmark og Norge og Norge og Hertugdømmerne, endelig

med 22—48 β pr. Læst i udenrigsk Fart. Mellem Provins og Provins i Danmark (fraregnet København) og mellem Stift og Stift i Norge betales ingen Lastepenge. — Ved Fd. 24. Novbr. 1802 paalagdes Fyrafgift.

En hel anden Art af Skibsafgifter vare de ved Lovbestemmelser af 1796 og senere Aar fastsatte, der hvilede paa Køb og Salg af Skibe fra eller til Udlandet. Disse havde dels en finansiell Karakter, dels det Formaal at værne om dansk Skibsbyggeri, der jo maatte betale Told af de Materialier, Værfterne selv skulde bruge, dels endelig havde de til Øjemed at hæmme Formindskelsen af den danske Handelsflaades Bestand.

Toldloven omhandlede ikke Kolonialhandelen, men om denne fremkom kort efter særlige Forordninger til Supplering af de alt bestaaende. Saaledes fastsatte Fd. af 3. Maj 1797 mindre Told for de fremmede Varer, der ankom til St. Croix med indenlandske og fra indenlandske Havne udgaaede Skibe, end for dem, der ankom fra fremmede Havne. Indenlandske eller en Gang frigjorte (fortoldede) Varer skulde indgaa frit til Vestindien. Sukkere, der ankom hertil fra de dansk-vestindiske Øer, skulde betale mindre Told, end naar de ankom fra det øvrige Amerika; for Rom fastsattes en særlig Afgift, alle andre Varer, der ankom hertil fra Vestindien — ligesom ogsaa fra Guinea — behandlede som andre fremmede Varer. De Præmier, som hidtil vare udlovede for Udførselen af raffinerede Sukkere og Siruper, bortfaldt.

For Handelen paa Ostindien bestemtes bl. a. i Fd. af 16. Juni 1797, at de kongelige Undersaatter maatte udrede Skibe til Handelen paa Ostindien saavel fra fremmede som fra danske i og udenfor Evropa beliggende Havne, naar de efter fornøden Ansøgning havde faaet Pas dertil. Alle paa denne Maade hertil ankomne ostindiske Varer skulde losses i København og offentlig forhandles til den Højstbydende, herfra kun undtaget de Varer, Skibets Redere havde tilladt Skibets Betjente at medtage „i Føring“; af disse og enkelte andre Grupper af Varer fandt Taxation Sted, og Avktion kunde spares. Derimod var det asiatiske Kompagni alene berettiget til at indføre kinesiske Varer fra „Kina og andre Steder i Ostindien“ til indenrigs-

evropæiske Havne. Fremmede maatte deltage i Skibes Udredning til den ostindiske Handel, naar kun Hovedrederen var dansk Undersaat, og alle fremmede Kapitaler, der anvendtes til denne Handel, skulde være fri for de sædvanlige Afgifter. De ostindiske Varer, der ankom hertil, skulde betale visse Procent af Avktionspriserne, nemlig som Regel i Indførselstold, indbefattet Øresundstold, 4 pCt. af Avktionsprisen — hvilke ikke tilbagebetaltes ved Genudførsel — foruden et Avktionssalær af 100 D. C. pr. Ladning. Fremmede maatte med deres Skibe indføre ostindiske Varer direkte fra Ostindien til Forhandling her i København under samme Betingelser som indenlandske Redere.

Toldlovgivningen af 1797, der som Hovedprincip havde Ensartethed for Varernes Toldbehandling, Udjævning af Forskellighederne, Ophør af særlige Monopoler og Begunstigelser, havde da ogsaa opgivet at stille København anderledes end det øvrige Land: Kredit- og Transitoplagsret blev fælles, og i Almindelighed fik Varerne lige Adgang overalt. Men dels kunde man naturligvis ikke udslutte den faktiske Virkning af flere Aarhundreders Særstilling, dels medførte Forholdene, at Hovedstaden, trods al principiel Ensartethed, dog fik Fordele paa det øvrige Lands Bekostning. Man har paa hin Tid ingenlunde manglet Blik for Faren ved den økonomiske Husholdnings Centralisation paa et enkelt Sted. Men for at kunne kontrollere, at Staten virkelig fik sine Indtægter af den vigtige Kolonialtilførsel, og at de endnu opretholdt Kompagnirettigheder virkelig respekteredes, maatte man tvinge hele den store ostindiske Handel over Hovedstaden, hvorhen jo ogsaa Hovedtilførselen af de vestindiske Varer (Sukkeret) førtes, og hvorfra den kongelige Handel paa Bilandene førtes. Disse Forhold vedblev at bestaa langt ind i det nittende Aarhundrede, ja skærpedes endog, idet forskellige af de Indførselsforbud, der endnu bestod efter Fd. af 1. Februar 1797, senere hævedes, men kun paa Betingelse af, at Varerne indførtes over København, hvor de da stempleses, og hvor Afgiften erlagdes af dem (jfr. Fd. 23. Maj 1812, 2. April 1814, 1. Maj 1838).

I hvert Fald i Kolonialvareperioden, indtil 1807, vedblev København altsaa at have faktisk Monopol paa hele denne Del

af Forretningerne, og hvor store Goder Toldforandringen af 1797 end maatte tilføre Landet som Helhed, kunde der dog ikke være Spørgsmaal for nogen af Provinsbyerne om blot tilnærmelsesvis at konkurrere med Hovedstaden.

En yderligere Grund til Københavns Overmagt var, at alle Pengeinstituter vare her i Staden. Landets første Bank, „den københavnske Assignations-, Vexel- og Laanebank“ aabnedes her 1736. 1791 aabnedes Speciesbanken, 1799 Depositokassen i København. Hvor mange triste Minder, der end knytte sig til disse Bankinstituter — der ville blive omtalte i et senere Afsnit — bleve de dog naturligvis væsentlige Led i den hele Vare- og Pengehandel, og det øvrige Rige maatte allerede af den Grund blive afhængigt af, hvad der bestemtes i København, og hvad der foretoges her. Kun Hertugdømmerne — der overhovedet stod i et langt løsere Forhold til Riget end de øvrige Statsdele — fik sit eget Bank- og Pengevæsen, men de to Kongeriger havde kun Bankerne i København at se hen til. Af særlig Betydning var Norges Athængighed af København. I den Struenseeske Periode, da Pressen blev fri, fremkom offentlig indtrængende Ønsker om Oprettelse af en norsk Nationalbank, hvis Grundfond skulde dannes ved frivillig Subskription; Struensee synes at have villet tage Hensyn dertil, ligesom der vistnok allerede ved den københavnske Banks Udvidelse i 1760 havde været Tale om Oprettelse af en Bankfilial i Norge; men det blev hverken til Noget i 60erne, i 70erne eller senere. Norges Pengeforhold ordnedes i København, end ikke en Børs fandtes i Norge.

Da nu alle Kolonialvarer, som Norge skulde bruge, maatte hentes i København, da endvidere Norges Kornforsyning væsentlig skete fra Danmark, først direkte lovbestemt, senere indirekte nødvendiggjort ved, at fremmed Korn var toldpligtigt, dansk toldfrit ved Indførselen til Norge, og da dette Land endelig ogsaa maatte hente en væsentlig Del af sit Industriforbrug fra København, var det intet Under, at Københavnsbørsen var rig paa norske Vexler, der atter repræsenterede Norges Tilgodehavende for dets Udførsel af Træløst, Fisk og andre Raaprodukter saavel til Danmark som navnlig til det øvrige Evropa,

særlig England. Enhver By i Norge havde paa hin Tid sin „Bortfarer paa København“; og til den Grad var Hovedstaden bestemmende for Norges økonomiske Velbefindende, at enhver Forlegenhed paa den københavnske Børs satte Normændene, der som sagt selv ingen Børs havde, og der kun havde faa Forretningsforbindelser endog i Hamborg, i hjælpeløs Tilstand. Man var „i den københavnske Børses Ledetraad“¹⁾.

Københavns Storhandel dreves paa denne Tid af ca. 80 Grosserere, hvoraf de to Tredjedele vare i „Grosserernes Societet“, og Børsen havde 25 Mæglere. Den samme Aand, der allerede tidligt i Aarhundredet havde fremkaldt Oprettelse af Kredit- og Transitoplag — Bestræbelsen for at gøre København til en stor Skibsfartsby, Ønsket om at gøre den til Station for Langvejshandelen — præger ogsaa den Forordning, der fastsatte Betingelserne for at blive Storhandler. Det galdt om at have Skibe eller Skibsparter, „uden hvilke at eje ingen for Groshandler maa indskrives“ (Fd. 4. August 1742 § 11), og det var, ifølge samme Forordning, en stræng Forpligtelse at lade Varerne komme fra første Haand (kun Tømmer, Silke og enkelte andre Varer maatte forskrives fra hvilket som helst Sted). Manufakturister, Fabrikører etc. maatte under ingen Omstændighed sælge til Kolleger, derimod behøvede de ikke til eget Brug at købe hos Grossererne, men købte de selv deres Varer i Udlandet, var det ogsaa deres uvægerlige Forpligtelse at købe paa første Haand.

Efterhaanden som Børsforretningerne udvidedes, viste der sig forøvrigt Ulemper ved den tidligere Ordning. Endnu mere var dette Tilfældet for Mæglernes Vedkommende, hvis Artikler

¹⁾ Jacob Aall. Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815. 2den Udgave. Christiania 1859. Pg. 85 ff. S. C. Andersen. Om Bank- og Pengevæsenet. Christiania 1882. — Om Forholdet mellem de norske Byers Handlende og Københavns Handlende hedder det hos en datidig Forfatter, at „det Sving, som Handelen havde taget i de fleste norske Byer, Hovedstaden Christiania selv ej undtagen, var saadant, at Mængden af de Handlende, med Undtagelse af Lastehandlere og Brugspatroner, egentlig var, saa at sige, blot Høkere for Københavns Handelsmænd.“ (Jfr. L. Daae. Det gamle Christiania. 2. Udg. Pg. 294).

laa tilbage til 1684. Mellem Købmænd og Mæglere var der skarpe Rivninger, idet de beklagede sig over Indgreb i hinandens Rettigheder, og, henholdsvis, Optrækkeri og Forsømmelse af de stipulerede Betalinger¹⁾. — Længe havde en ny Ordning været paatænkt, og den fremskyndedes, da Krigstiden efter 1807 bragte sit Virvar ind over Børsen.

— Af største Betydning for Byens Handel var selvfølgelig Havnen. I Løbet af det sejstende og af forrige Aarhundrede skabtes, ved Opfyldning af Vandarealer, de Landdannelser, hvor de store private Pladser paa Christianshavn anlagdes, og som efterhaanden gav Christianshavn den Form, det endnu har ud imod Strømmen. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede opfyldtes paa Sjællandssiden det Terræn, som ligger mellem Ny-Toldbodgade og Toldboden, og hvor i Løbet af Aarhundredet de derværende Pakhuse opførtes. Det første samlede Kort over Havnen foreligger fra Aaret 1794. Paa hin Tid fandtes et 200 Fod bredt Løb fra Toldbodbommen ned til noget sønden for Nyhavn, farbart for Skibe af indtil 20 Fods Dybtgaaende. Herfra og ned til, hvor den nuværende Knippelsbro findes, var Midten af Løbet farbart for Skibe af indtil 18 Fods Dybtgaaende. Losningen af de større Skibe maatte imidlertid ske ved en Række af Duc d'Alber, der vare drevne i 17 Fod Vand, idet Bolværkerne paa Byens Side, der vare satte i 4 à 5 Fod Vand med 10 Fod Vand udenfor, ikke tilstedte umiddelbart Anlæg. Ved de store Handelspladser paa Christianshavn vare Bolværkerne satte i ca. 10 Fod Vand. Den nordlige Del af Bassinet mellem Knippelsbro og Langebro havde en Dybde af ca. 14 Fod med ca. 12 Fod Vand ved Bolværkerne paa Christianshavnsiden, men i den sydøstlige Del af Bassinet mellem de to Broer var der kun 3 à 4 Fod Vand²⁾. — En stadig Kilde til Bekymring var Havnens Tilmudring ved det Sand, Strømmen satte

¹⁾ Mæglernes Klage gav Anledning til et Reskript til Københavns Magistrat af 29. Oktbr. 1753, i hvilket Mæglernes Ret til at „slutte Partier udi Købmandskab“ indskræpes, medens man lod Spørgsmaalet om Betalings-tiden — hvor det mentes, at de gensidige Bebrejdelser kunde gaa lige op — ligge urørt.

²⁾ Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 3. Indledningen.

ind, og ved Tilløbene fra Byen, og en stadig Kilde til Bekostninger var Opmudringen. 30,000 D. C. aarlig var der bestemt til at dække Omkostningerne ved Opmudringen¹⁾, og tilmed gik man en Tid imøde, hvor Udgifterne steg, og Indtægterne uafbrudt formindskedes.

Til Sikring af de store Risikoer ved Søfarten var der i København allerede i Aaret 1726 dannet et kongeligt oktrojeret Søassurancekompagni. Dets Fond, som fordobledes 1798, blev da 600,000 D. C. Aktierne, der oprindeligt vare paa 1000 D. C., tvedeltes senere, men tilsammen gav dog to Breve à 500 D. C. kun én Stemme. Selskabet var monopoliseret, saaledes at man vel baade kunde assurere enkeltvis og i Udlandet, men ikke danne nye Selskaber²⁾.

Under den stærkt stigende Søfart og Handel havde imidlertid det monopoliserede Selskab ikke været Handelsverdenen tilstrækkelig, og i Aaret 1786 paabegyndtes „de private Assurandørers“ Forretning, hvor vel hver enkelt af Deltagerne var privat Assurandør (modtog Assurance for en bestemt Andel) — da man jo intet „Selskab“ turde oprette —, men Deltagerne dog i Virkeligheden drev Assurancen i Fællesskab.

Hvad der vilde have fremmet Handelen godt, men kun stod tarvelig til, var Postforbindelserne. Mellem København og Hamborg — den vigtigste udenlandske Forbindelse — befordredes Brevpost to Gange ugentlig, men Pakkepost kun én Gang ugentlig. Taxten for et Brev var ca. 12 β. Højest stod Forbindelsen mellem København og Helsingør — den vigtigste indenlandske Forbindelse —, hvor Brev- og Pakkepost vexledes én Gang daglig, og Brevtaxten var 4 β³⁾. Imellem København og Kiel havde en Kaptejn Ludvigsen fra 1780 af besørget en Paketfart med kongeligt Privilegium og Tilskud, men til stor Utilfredshed for Passagererne, og der trængtes stærkt til Afløsning, da Krigen standsede hele denne Fart⁴⁾.

¹⁾ Finanscoll. Forest. 3. Juli 1811.

²⁾ Thaarup. Udførlig Vejledning til det danske Monarkis Statistik. Kbhvn. 1812—19. Pg. 495.

³⁾ Tidsskrift for Postvæsen. 5. Pg. 61.

⁴⁾ Kommercecoll. Forest. 11. Marts 1815.

For selve København oprettedes der ved kgl. Res. af 20. Decbr. 1805, foreløbig for to Aar, et Brevbefordringskontor (Fodpost): for den indre By, for Forstæderne og for Trafiken imellem dem. Brevene skulde hentes og ombringes 2 Gange daglig af 8 Bude, der gav deres Nærværelse tilkende ved at slaa paa en Gongong. Portoen var indenfor København og indenfor Forstæderne 2 β for mindre Breve, men for Breve paa fra 2 til 8 Lod 4 β , for Breve indtil $\frac{1}{2}$ $\mathcal{R}$ 8 β , og det dobbelte for Breve mellem København og Forstæderne (Breve paa 8 til 16 Lod mellem København og Forstæderne, der nu koste 4 Øre, kostede altsaa dengang ca. 52 Øre i Porto!). Portoen erlagdes af Afsenderen. Da Indretningen var ny, modtoges den med stor Glæde og benyttedes i Begyndelsen meget. Det første Aar — 1. Marts 1806 til 28. Februar 1807 — besørgedes 63,686 Breve (174 gennemsnitlig daglig); men allerede det følgende Aar var Antallet af Breve gaaet ned til 44,932, og Antallet af Bude maatte reduceres til 6¹⁾.

---

¹⁾ „Skilderiet“ 21. Maj 1808.

FJERDE KAPITEL.

Københavns Handelsflaade og Skibsfart. Den danske Stats og de forskellige Statsdeles Handelsflaade Aar 1800. Københavns Handelsflaade 1805—06. Handelsflaaden 1797, grupperet efter Størrelsen og efter Lande, hvor Skibene vare byggede. Fremmede Redere. Fremmede Kaptejner. Afgang i Handelsflaaden. Fart paa de forskellige Lande. Udenrigsk og indenrigsk Fart. Forskellen mellem norsk og dansk Skibsfart. Dansk-norsk Skibsfart 1805. Antal kondemnerede Skibe. Striden om „frit Skib, frit Gods“ og „ufrit Skib, ufrit Gods“. Handelens Trivsel og Risikoer. Svingningerne i Asiatick Kompagnis Aktier. Engelske og danske Assurancepræmier. Ankomne Skibe til København. Krisen 1799. Begyndelsen i England. Engelsk Prisfald. Hamborgs Udvikling som Handelsplads. Hamborgs Stilling under Revolutionskrigene. Hamborgsk Import og Industri. Krisen i Hamborg. Falliternes Antal. København og Hamborg. Krisen i København. Grosserersocietetets Komites Seddeludstedelser. Regeringens Stilling. Dens Laan af Speciesbanken. Depositokassens Oprettelse. Følgerne af Krisen i København. Dansk og hamborgsk Fallitlov. Betydningen af disse Love for Handelssamkvemmet. De første Aar af det ny Aarhundrede. Københavns Vareomsætning med Udlandet 1804. Værdi af den hele Ind- og Udførsel. Sammenligning med 1764—65. Handelsomsætning med Sverige. Svenske Skibe hente selv Produkterne i København. Stridigheder herom. Københavns Handelsomsætning med Rusland. Ruslands Stilling som Sælger af Raaprodukter og Køber af Industri- og Kolonialvarer. Københavns Omsætning med de oversøiske Lande. Ind- og udførte Kolonialvarer. Udførsel af danske Industriprodukter og Naturalfrembringelser. Norsk Skibsfart paa København. Hamborgs Stilling 1803 og følgende Aar. Den første Tønningenske Periode. Københavns Skibsfart i Aarene før Krigen. Kontinentalspærringsdekreterne. Danske Skibes Opbringelse. Danske Skibes Akkorder med fjendtlige Kapere. Ny Udstedelse af Komitesedler. Freden i Tilsit. Danmarks Neutralitet ophører.

Det Handelsrøre, offentlige og private Bestræbelser frembragte i hin Tids København, lader sig udmaale paa forskellig Maade. Erindringen om Københavns Blomstringstid knytter sig navnlig til Stadens Handelsflaade, og om denne foreligge ogsaa de fyldigste Oplysninger. Dog kunne de paagældende Tal ikke

bruges uden Kritik. Denne frembyder sig allerede af den Grund, at overalt hvor der foreligger to Opgivelser — trykte eller utrykte — fra samme Aar ere de uoverensstemmende, saa at Bevægelsen fra et Aar til et andet ikke let lader sig konstatere, da Forskellen mellem Opgivelserne fra samme Aar kan være større end Forskellen imellem Aarene. Man maa dernæst være varsom med Sammenligninger af Datidens Tal og Tallene for senere Tider, thi ganske vist forstodes ved Maalet Kommercelæst (à 2 Tons) formelt det samme, men efter forskellige Forandringer fra Tyverne i dette Aarhundrede foretoges Maalingerne saaledes, at man naaede til større Læstedrægtighed end tidligere, ligesom ogsaa — hvad der har Betydning, naar Handelsflaaden tages under Et — forskellige Fritagelser bortfaldt, saaledes at det alt i alt synes, at Handelsflaadens opgivne Læstedrægtighed fra Begyndelsen af Aarhundredet maa forøges med omkring en Femtedel for at kunne sammenlignes med Tallene f. Ex. for Trediverne¹⁾. Endelig er der den store, reelle Erindring at fastholde ved Betragtningen af hine Tidens Tal, at Skibenes Antal og Størrelse, under iøvrigt lige Forhold, maatte være langt betydeligere i en udelukkende Sejlskibsperiode, end da Dampen begyndte at spille en Rolle; det er i og for sig ligesaa vildledende at sammenligne Skibenes Antal og Fragtrum da og nu, som det vilde være at sammenligne Fragtvognenes Antal og Størrelse dengang med Jernbanevagnernes nutildags.

For Aarhundredets Begyndelse foreligger der samlede Data om det hele Riges Handelsflaade dels for Aar 1800, dels for Aarene nærmest før Krigen. For Aar 1800 opgøres følgende Tal for Flaadens Størrelse:²⁾

	Antal Skibe.	Drægtgh. Kml.
København	327	25,791
Øvrige danske Byer	369	8,975
Hertugdømmerne	735	41,535
Norge	948	57,816
Tilsammen	2,379	134,117

¹⁾ Jfr. C. N. Davids Anmeldelse af Nathansons Skrifter i „Maanedsskrift for Literatur“. Kbhvn. 1833.

²⁾ Nathanson. Danmarks National- og Statshusholdning. Anden Udgave. Kbhvn. 1844. Pg. 800. Tallene stemme nogenlunde for Danmarks Ved-

Ifølge disse Tal havde Københavns Handelsflaade en Læstedrægtighed af henved en Femtedel af hele det samlede Riges. Den var i Skibstal mindre end Købstædernes, men i Læstedrægtighed næsten tre Gange saa stor. Hertugdømmernes Handelsflaade var baade i Tal og Drægtighed endel større end det egentlige Danmarks, Norges atter betydelig større end Hertugdømmernes, dets Flaades Læstedrægtighed 43 pCt. af det hele Riges. Den umaadelige Rolle, de store Skibe spillede for Københavns Handelsflaade, kan ses af, at denne pr. Skib maalte ca. 80 Kml., Norges og Hertugdømmernes Flaade kun ca. 60, og de danske Købstæders 24¹⁾).

I Aaret 1805—06 havde Københavns Handelsflaade en Drægtighed af ca. 25,000 Kml., medens den næststørste Handelsflaade i det egentlige Danmark var Aalborgs med 1,622 Kml. Samtidig havde Flensborg en Handelsflaade paa ca. 15,500, Altona paa ca. 12,500 Kml.²⁾ Hovedstadens Handelsflaade maalte altsaa en henved dobbelt saa stor Drægtighed som de største Byers i Hertugdømmerne, men en mere end femten Gange saa stor som den Bys, der kom den nærmest i det egentlige Danmark.

De ovenstaaende Tal angive kun den Del af Flaaden, der var over 10 Kml. pr. Skib. Hvor liden en Rolle, Smaaskibene spillede for Totalsummen, ses imidlertid af, at for Aarene nærmest før Krigen opgives Drægtigheden for den danske Handelsflaades Skibe paa over 10 Kml. til ialt 32,121 og for Skibene paa under 10 Kml. til ialt 1740 Kml.³⁾

---

kommende og for Statens som Helhed med nogle Lister, der findes i Rigsarkivet for Aaret 1806 (og som atter ere andre end de nedenfor omtalte for Aarene nærmest før Krigen); men i disse Lister er Norges Flaade opgivet adskilligt større, Hertugdømmernes adskilligt mindre, end her anført.

¹⁾ I Lighed hermed kan det anføres, at af de 46 „Defensionssskibe“ (store armerede Handelsskibe), Danmark og Norge ejede 1674, hørte de 22 hjemme i København. (E. Holm. Danmark-Norges indre Historie 1660—1720. Kbhvn. 1885—86. Pg. 394 ff.)

²⁾ „Danmarks Statistik“. III. Pg. 420. Statistisk Tabelværk, fjerde Hæfte. Indledning.

³⁾ Kommercekoll. Forest. af 22 April 1814. Nedgangen fra 1800 til Aarene før 1807 — fra 34,766 Kml. til 32,121 — en Nedgang, der endda er større for de øvrige Statsdeles end for det egentlige Danmarks Vedkommende,

Om man tager Smaaskibene med eller ikke betyder da kun en Forskel af ca. 5 pCt., hvad der overfor Tallenes Omtrentlighed er ligegyldigt. Saameget er vist, at for Aarene omkring 1800 havde København en Handelsflaade med en Drægtighed af ca. 25,000 Kml., thi den opgives fra forskellige Kilder, for Aaret 1797 til 25,240 Kml., for Aaret 1800 til 25,791, for Aaret 1805 til 24,484, for Aaret 1806 til 25,466 Kml. — En Menneskealder efter, i Trediverne, da den københavnske Handelsflaade endnu intet Dampskib talte, var dens Drægtighed ca. 15,000 Kml., eller, naar Hensyn tages til den ovenfor omtalte Ommaaling, halv saa stor som i Aarene omkring 1800.

For det første af de nysnævnte Aar, 1797, fordelte Handelsflaaden sig i følgende Grupper¹⁾:

Byggede i	Under 50 Kml.	50-100 Kml.	100-200 Kml.	200-300 Kml.	300-400 Kml.	400 og derover Kml.	Tilsam- men Kml
København	24	8	11	1	"	"	44
Det øvrige Danmk.	14	1	1	"	"	"	16
Hertugdømmerne.	40	17	6	"	"	"	63
Norge	11	2	1	"	"	"	14
Det øvrige Evropa	72	58	32	4	"	1	167
Ostindien	"	1	4	3	"	"	8
Amerika	2	8	5	1	"	"	16
Uangivet	2	2	1	3	3	3	14
Tilsammen	165	97	61	12	3	4	342

De 342 Skibe havde en samlet Drægtighed af 25,240 Kml. (heri Drægtigheden for en „Fregat“ ikke medregnet) og en Besætning af 3,825 Mand.

$\frac{1}{8}$ af Københavns Handelsflaade var altsaa bygget paa københavnske Værfter — som det ses af en Gennemsnitsberegning ogsaa med $\frac{1}{8}$ af Drægtigheden —, $\frac{2}{5}$ af Handelsflaadens Skibe

skyldes maaske Tilbagegivelsen ved Freden i Amiens af fremmede Skibe, der havde sejlet under dansk Flag; men sandsynligvis ere ogsaa de sidstnævnte Tal noget for smaa (jfr. Statistisk Tabelværk, fjerde Hæfte Pg. XIV, hvor navnlig Hertugdømmernes Handelsflaade før Krigen er angivet ikke lidet større end i den her citerede Forestilling fra Kommercekollegiet).

¹⁾ Efterstaaende Oplysninger samt de senere anførte for Aaret 1797 ere alle uddragne og bearbejdede efter originale Skibslistes i Rigsarkivet.

vare byggede i den danske Stat. Den større Halvdel af Skibene var saaledes købt eller dog bygget i Udlandet (deraf 22 i Sverig, 32 i Finland, 4 i Rusland, 61 i Nordtyskland, 32 i Storbritannien, 16 i det øvrige Evropa). Det er muligt, at nogle af disse, selv om de havde danske Redere, tilhørte Fremmede, der i de urolige Tider i Evropa ønskede at nyde godt af den danske Handel og det danske Flag. Dog give Begivenhederne i Evropa netop i det foreliggende Aar, 1797, ingen særlig Anledning til denne Antagelse, men noget positivt kan ikke oplyses derom.

Derimod vare en Del af de Kaptejner, der førte Skibene, af fremmed Oprindelse. Navnlig havde mange hollandske Kaptejner taget Bopæl i den danske Stat og vare blevne antagne i den danske Koffardifarts Tjeneste, hvad der, ved Handelsskibenes Konflikter med de krigsførende Magter, jævnlig gav Anledning til Misforstaaelser og kunde føre til uheldige Resultater. Regeringen saa derfor med Misnøje paa dette Forhold og raadede Købmandsstanden til at ændre det¹⁾.

Hvor hurtigt Flaadens Bestand trængte til Fornyelse, kan ses af, at 34 Skibe paa ialt 2,432 Kml., eller ti Procent baade af Skibe og af Drægtighed, forliste, solgtes eller kondemneredes i Aarets Løb²⁾. Kun nogle faa af Skibene bleve i dette Aar kondemnerede, den største Afgang skete ved Forlis: omtrent 6 pCt. af Tonnagen forliste, 3 pCt. bortsolgtes, 1 pCt. kondemneredes.

Hed Hensyn til Erhvervelsen af ny Skibe skete den altsaa dels ved Køb fra Udlandet, men selvfølgelig ogsaa for en Del ved Nybygning i Indlandet. I Aarene før Krigen byggedes paa de private Værfter i det egentlige Danmark gennemsnitlig aarlig ca. 500 Kml., i Hertugdømmerne 17 à 1800 Kml.³⁾

Af de 342 Skibe, den københavnske Handelsflaade i 1797 bestod af, gik i Fart paa:

¹⁾ Jfr. Skr. fra Kommercekoll. til Grossererne af 7 Septbr. 1799. Børsarkivet.

²⁾ Ogsaa i Aaret 1803, for hvilket de detaljerede Skibslistor ligeledes ere gennemgaaede i Rigsarkivet, udgik i Aarets Løb 10 pCt. af Flaaden.

³⁾ Kommercekoll. Forest. 22 April 1814. — Nathanson l. c. Pg. 805 opgiver, at der i hele den dansk-norske Stat i de to Aar 1801 og 1802 i alt byggedes 160 Skibe af 5,600 Kml., hvorimod han for 90erne har en aarlig Nybygning af henved halvfjerde Tusind Kml.

	Skibe paa:			Tilsammen.
	Under 100 Kml.	100-200 Kml.	Over 200 Kml.	
Danmark	36	"	"	36
Norge	20	"	"	20
Island	24	13	"	37
Evropa	131	2	1	134
Guinea	3	"	"	3
Nordamerika ..	9	2	"	11
Vestindien	31	27	"	58
Ostindien	5	17	18	40
Ej i Fart	3	"	"	3
Tilsammen	262	61	19	342

Af Skibene i evropæisk Fart angives de to Tredjedele (85) at være i Fragtfart mellem forskellige evropæiske Havne, 10 at fare paa Middelhavet, 18 paa Østersøen etc., men noget klart Billede faaes ikke i saa Henseende af Tabellen; kun saa meget er aabenbart, at Handelsflaadens Størrelse og Art i høj Grad stod i Forbindelse med Langvejsfarterne. Det var unægtelig imponerende at have hundrede københavnske Skibe i Fart paa begge Indier, men det forstaar sig, at selve Mængden og Størrelsen af disse stod i Forbindelse med Vejens Længde og Sejladsens Langvarighed. Dette maa ogsaa tages i Betragtning, naar man vil sammenligne Mængden af Skibe, der gik i Langfart, med dem der besørgede dansk eller norsk Trafik; navnlig maatte man jo regne med Aar til en Tur frem og tilbage til og fra Kina og Ostindien, hvor man regnede med Uger i de indensøes Farvande. Men saameget viser Tabellen og de anførte Data, at det danske Flag (det egentlige Danmarks), der, som vi have set, hovedsagtelig vajede paa københavnske Skibe, ikke blot saaes i Kattegat og Østersøen, men ogsaa i rigt Maal i Middelhavshavnene, Nord- og Mellemamerikas og Østasiens Havne, og at det besørgede en anselig Fragtfart mellem de fremmede evropæiske Havne indbyrdes.

For den oversøiske Handel var København Centralstedet, og den Skibsfart, der udgik herfra, repræsenterede den overvejende Del af den Skibsfart, det hele Rige overhovedet havde paa de fremmede Verdensdele. Men dette gælder langtfra den

Øvrige Skibsfart. Mellem Danmark og Norge indbyrdes havde flere jyske Byer, navnlig Aalborg, en betydelig Handel, og overfor det øvrige Evropa spillede Skibsfarten fra Hertugdømmernes Søstæder, der, som angivet, havde store Handelsflaader, en ikke ringe Betydning; men fremfor alt galdt dette den norske Skibsfart, der udrustede hele Flaader med Tømmer, Fisk og andre Raaprodukter til England, Rusland og Sydevropa. For København var den oversøiske Fart — af hvilken Farten paa ikke-danske Besiddelser og Lande udgjorde en meget væsentlig Del —, den dermed i Forbindelse staaende Afsætning af de hentede Produkter til Indland og Udland (Sverig, Østersølandene) samt Fragtfarten mellem de europæiske Havne Hovedkilden til de Rigdomme, Skibsfarten bragte. Danmark havde vel Kornudførsel til Norge, men nogen Storhandel kunde denne Export (saalidt som den landværts Kvægudførsel) endnu ikke skabe, og til Brug for de Lande, hvorfra det hentede Kolonialvarerne, eller for det øvrige Evropa havde det kun lidet at byde. For Norge var Skibsfarten paa en Maade mindre en Industri for sig selv end et væsentlig Led af det naturlige økonomiske Forhold: Afsætningen af Landets egne Produkter. Danmarks udenrigske Skibsfart havde, om man saa tør sige, snarest sig selv til Maal, den stod i Forbindelse med en kunstig Varehandel og en kunstig Fragtfart, men spillede en forholdsvis mindre Rolle som Middel for den naturlige Vareomsætning. Denne Forskel maa man vel erindre til Forstaaelse af de forskellige Virkninger, de kommende Ulykker havde for de to Landes kommercielle Forhold og Udvikling: saalænge der var norsk Handel, var der norsk Skibsfart, men i Danmark hørte hele den store Skibsfart op, fra den Dag Kunstsystemet styrtede sammen.

En samlet Oversigt over det hele Riges Handelsflaade, fordelt efter de Have og Havne, Skibene sejlede paa, foreligger ikke. Men der findes spredte Data i forholdsvis rigeligt Tal, der vise, hvor udbredt Datidens Skibsfart var, og hvor langt den naaede. Saaledes anføres det for Aaret 1805, at der fra Danmark-Norge til England ankom 1578 Skibe med 111,000 Kml. Drægtighed, til Frankrig 555 Skibe med 27,000, til Sydevropa 650 Skibe med 40,000, til Rusland 783 Skibe med 28,000, til Holland 575 Skibe

med 33,000, til Preussen 627 Skibe med 17,000 Kml. Drægtighed o. s. fr.¹⁾ Det forstaar sig, at disse Tal ikke kunne sammenlignes med de ovenanførte for København, ikke blot fordi de omfatte hele Riget, men ogsaa fordi hvert enkelt Skib jo flere Gange om Aaret ankom til de her nævnte Steder og er optalt lige saa mange Gange. Tallenes Størrelse giver dog en Idé om den meget levende Skibsfart, der førtes paa Evropa, og de vise tillige, at i denne Del af Skibsfarten, særlig Farten paa England, var den danske langt den underlegne, da dens Handelsflaade ikke tilnærmelsesvis kunde have overkommet en saadan Skibsfart, saameget mere som vi have set, at en stor Del af dens Skibe, og deriblandt navnlig de største, gik i oversøisk Fart. For Norges Vedkommende angives for et enkelt Aar det Antal af Skibe (sammenlagt efter Antallet af Farter), der gik ud blot med Trælast og Fisk, at have været henved et Par Tusind med over 100,000 Kml. Drægtighed.

Oplysende for Skibsfartens Omfang er ogsaa det Antal af dansk-norske Skibe, der i hine Aar konderedes, og som selvfølgelig kun udgjorde en ringe Andel af dem, der slap velholdent ind og ud med deres Varer. Det Antal af dansk-norske Skibe, Englænderne opbragte i Løbet af fem Fjerdingaar omkring Aaret 1799, udgjorde 120, og i Aaret 1798 opregner den danske Gesandt i Paris over 100 dansk-norske Skibe, der vare blevne konfiskerede af Frankrig og Spanien. For at kunne taale saadanne Tab og dog faa Fortjeneste hjem, maatte der hele Flaader af Handelsskibe til, og det var ogsaa saadanne, Krigsskibene konvojerede paa Farterne gennem Middelhavet, hvor engelske og franske Krydsere og Kapere laa og ventede paa Bytte²⁾.

Den danske Stats Skibsfart paa hin Tid var saaledes baade misundelsesværdig og misundt, derfor var den ogsaa udsat for Angreb, og den var vel værd at beskytte. At den danske Stat i og for sig havde en udbredt Skibsfart var selvfølgelig: Lan-

¹⁾ Danmarks Statistik III Pg. 421. — Nogle Tal hos Nathanson l. c. Pg. 804 vidne om, at i Aar 1800 var Farten paa England, Frankrig og Syd-evropa endda endel større end her angivet, i hvorvel 1805 var et meget gunstigt Handelsaar.

²⁾ E. Holm. Danmark-Norges udenrigske Historie. Kbhvn. 1875 I Pg. 224 ff.

denes lange Kystlinje og mange Indskæringer havde fostret Befolkningens urgamle Kendskab og Kærlighed til Havet, Skibsfarten nødvendiggjordes som Forbindelsesmiddel mellem Landsdelene og Rigerne indbyrdes, og den var det nærmestliggende Exportredskab for de tunge Varer, man havde at udføre, navnlig fra Norge. Men desuden var den fremhjulpen af Regeringerne, og særlig havde man for Københavns Vedkommende, ved at gøre denne By til Hovedindførselssted og dermed ogsaa Udførselsplads for Kolonialvarer, ved at begunstige dens Transit-handels-Institutioner og ved i den almindelige Næringslovgivning at tage særligt Hensyn til Skibsfarten, yderligere søgt at fremme de Betingelser, der paa Forhaand forelaa. Dog, hvad der hverken i og for sig var naturligt, eller hvad den danske Stat kunstigt kunde skabe, var den Favør, Staten fik af de 30 Aar 1776 til 1806.

Denne Periode faldt i tre Dele: den nordamerikanske Frihedskrigs Tid indtil 1783, Fredsaarene indtil 1792 og dernæst Krigsaar, med enkelte Undtagelser (saaledes efter Freden i Amiens 1802), til Periodens Udgang. Svingningerne i den danske Handel og Skibsfart fulgte Svingningerne i Evropas og Amerikas politiske Forhold: Krigsaarene vare gennemgaaende gode, Fredsaarene mindre gode Forretningsaar. Dette var intet Under, thi dels havde de krigsførende Magter god Brug for de nordiske Landes Produkter (f. Ex. England for norsk Tømmer til sine Skibe), dels overtog de nevtrale Magter Fragtfarten, medens de store søfarende Magter vare i Krig med hverandre, dels endelig vare de nevtrale Magters Kolonier ikke udsatte for den Overlast, som en fjendtlig sejrrig Sømagt kunde øve overfor Modstanderens Kolonialbesiddelser.

Men gratis fik man det ikke. Den danske Stat, der var Medlem af de nordiske Magters væbnede Nevtralitetsforbund (1780), fastholdt som disse, imod Englands Protest, Sætningen „frit Skib, frit Gods“. Denne Sætning var meget bekvem for den nevtrale Handel, thi medens man ikke var i Tvivl om, at fjendtligt Privatgods, hvor det iøvrigt fandtes paa Søen (undtagen i nevtral Havn etc.) var god Prise, havde Sætningen „frit Skib, frit

Gods“ til Formaal at lade Flagets Nevtralitet dække Godset, hvorved Nevtralmagterne opnaaede, at de krigsførende Magters Handlende kunde benytte de nevtrale Skibe til at forsende Varer fra den ene Havn til den anden. Særlig grelt blev Forholdet, hvor der var stor Forskel paa de krigsførende Sømagters maritime Styrke og deres Søfartsinteresser. Thi det er klart, at en Søkrig, hvor „frit Skib, frit Gods“ var gældende, maatte komme den Magt til størst Gavn, der maatte frygte mest af at faa sine Handelsvarer paagrebne og prisdømte, og maatte komme den Magt til størst Skade, der ikke blot mistede sine gunstige Chancer for at paagribe Modstanderens Gods, men ogsaa havde mest at tabe i almindelig, legitim Handel, naar nevtrale Nationer efterhaanden skabte sig et stort Fragtfelt, hvor den tidligere selv havde besørget Handelen.

Alt dette forklarer tilstrækkeligt, hvorfor England maatte være en energisk Modstander af den oftnævnte Maxime. Thi England var Verdens største Sømagt og Kolonialmagt. Skulde det nu finde sig i, at dets Modstandere, mod en Fragtafgift til de nevtrale Nationer, rolig vedbleve at drive deres Handel, og at de nevtrale Handelsflaader overtog en stor Del af Verdensskibsfarten, da kunde det let tabe mere indirekte, end det maaske vandt direkte. Omvendt, hvis England kunde slaa denne Maxime ned, hvis det kunde binde sine Fjenders Handel og sørge for, at de Nevtrales Handel ikke direkte begunstiges, da vilde dets Interesser under Krigen ikke være trueede, men fremmes.

Under den nordamerikanske Frihedskrig lykkedes det ikke England at komme Principet tillivs, men det anerkendte det heller ikke. Under Revolutionskrigene blev Principet først paany solent opstillet ved det andet nordiske Nevtralitetsforbund (1800), der sprængtes ved Slaget paa Københavns Red, og det opgaves derefter af de nevtrale Nationer. Saalænge det kunde praktiseres, bød det altsaa de nevtrale Nationer store Fordele, men selv under denne Forudsætning kunde den nevtrale Skibsfart chikaneres paa mange Maader. Om end ogsaa Flaget dækkede fjendtligt Gods, dækkede det under ingen Omstændighed og efter Ingens Mening Kontrebande — saadanne Varer, der kunde tjene

til direkte Krigsbrug for Fjenderne —, men for det første var det tvivlsomt nok, hvorvidt Begrebet Kontrebande rakte, dernæst var det altid en Ulempe, at de krigsførende Magter havde en utvivlsom Ret til at standse et neutralt Handelsskib og undersøge, om det førte Kontrebande — hvis Skibet gjorde Modstand, var det god Prise —, endelig var det Tvivl underkastet, hvorvidt den neutrale Stats Krigsskibe ved at konvojere Handelsskibene gave disse et saa officielt Stempel, bød en saadan Garanti, at Handelsskibene ikke kunde fordres gennemsøgte. Respekterede det fjendtlige Skib ikke det neutrale Krigsskib, risikeredes krigerske Sammenstød. Men gav den neutrale Magt efter og tillod, at endog de konvojerede Skibe gennemsøgtes, blev det et Spørgsmaal, hvorvidt da det konvojerede Skibs ulovlige Modstand medførte Prisdømmning ogsaa af alle de konvojerede Skibe. I det hele var Spørgsmaalet om Konfiskationernes Omfang en meget omdebatteret Sag. Hvis der var Kontrebande ombord, skulde saa kun denne konfiskeres, eller ogsaa det øvrige Gods eller endog Skibet selv? Og hvis Flaget ikke dækkede Ladningen, og der blev fundet fjendtligt Gods ombord, gik det saa kun ud over dette eller ogsaa over det øvrige Gods og Skibet? Til den anden Side kunde der endog blive Tale om Fragtbetaling til den neutrale Skibsfører for det Stykke, han havde ført den Ladning eller Del af en Ladning, som konfiskeredes, ja i det hele Erstatning for ethvert positivt Tab, han havde ved Konfiskationen, om end ikke for den Gevinst, han iøvrigt gik glip af. Og atter var der en Forskel at gøre mellem Rederen (Skibets Ejer) og Ejermanen til det neutrale Gods, der fandtes paa det standsede eller kondemnerede Skib, o. s. fr.

Alle disse Spørgsmaal vare ikke Themaer for Skolastikere, der øvede sig, men de havde den mest haandgribelige Betydning for mange Menneskers Velfærd og Formue. De besvaredes forskelligt ikke blot til de forskellige Tider og i de forskellige Lande — England, Frankrig, Spanien —, men endog til samme Tid i det samme Land ved de forskellige Priseretter, og det kunde da vare længe, inden der kom et Overskøn. Selv om der var Mening i Lovene, var der hyppigt Haardhed og Ubillighed i deres Anvendelse, og det kunde til Tider se ud, som

om Kapere og Dommere vare i et Kompagniskab, der mindede om en tilsøes og tillands associeret Røverbande.

Derfor var den hele Periode fuld af Klager og Reklamationer fra de nevtrale Regeringer til de krigsførende, sommetider med Udbytte, i Reglen uden. Imellem have vel ogsaa de Nevtrales Klager været ubeføjede, og som Helhed skabtes der paa denne Maade let et spændt Forhold, hvad der f. Ex. var Tilfældet mellem Danmark og England netop i den Periode, der gik umiddelbart forud for Overfaldet 1807, en Periode, der forøvrigt havde lagt endnu flere Hindringer i Vejen for de Nevtrales Skibsfart end før ved Frankrig og Englands Interdiktbestemmelser overfor hinanden i 1806—07¹⁾.

Skibsfart og Handel var altsaa i hin Tid et Løb med Forhindringer. Men et Løb var det. Fra Slutningen af 60erne til Slutningen af 90erne steg Drægtigheden af de til danske Byer ankomne Skibe med over halvtreds Procent og af deres Handelsflaade med over hundrede Procent. Og for de Tab, man led, maatte man søge Erstatning i saa meget højere Fragt- og Varepriser. Dog Risikoen var ikke blot at faa Skib og Ladning opholdt paa Vejen og maaske konfiskeret, den laa ogsaa for selve Varehandelen i, at Prispændulet svingede vildt og omkaps med de urolige Tider. Det fik endda gaa, at Priserne faldt, Omsætningen tog af, og en forholdsvis ugunstig Periode indtraf i Fredsaarene. Ingen kunde vente saa gode Aar fra 1783 til 92 som under Krigen. Men ogsaa i Krigsaarene gik det op og ned i farlige Spring. Selve Opbringelsen af mange og store Handelsskibe kunde medføre Overflod og Prisfald, hvor de kom hen, Prisstigning hvor de forgæves ventedes. Hvem raadede

¹⁾ E. Holm, Danmark-Norges udenrigske Historie I, indeholder adskillige positive Data om Kondemnationernes Antal og Omfang i hine Tider. — Selv bortset fra Spørgsmaalene om Krigskontrebande og Konvojering var i hele denne Sag kun én Ting givet, at neutralt Gods var frit paa neutralt Skib og fjendtligt Gods ufrit paa fjendtligt Skib. Derimod tvistedes man om, hvorvidt neutralt Gods var frit eller ufrit paa fjendtligt Skib, hvorvidt fjendtligt Gods var frit eller ufrit paa neutralt Skib, endelig hvorvidt fjendtligt Gods gjorde neutralt Skib ufrit. Se til den historiske og systematiske Udvikling bl. a. Perels. Das internationale öffentliche Seerecht der Gegenwart. Berlin 1882, Pg. 237 ff.

dernæst for, om den Krig, der var idag, ikke blev sluttet imorgen og omvendt? Spekulationen havde en vid Mark, og hvad Forholdene ikke i og for sig gav den af Næring, skabtes den dels ved Rygter, der kunde have et rimeligt Grundlag, dels ved direkte opspundne Rygter, gjorde i Børsøjemed. Dertil kom, at Afstandene vare store og Forbindelserne slette. Man kunde ikke sikre sig Ligelighed i Forraadene ved hurtige Forsendinger, man kunde ikke faa Leverancer afsluttede med Timers Varsel, ikke heller faa Rygter stadfæstede eller afkræftede fra Dag til Dag. Og Vejen frem og tilbage til Kolonierne var saa lang, at Købs- og Salgsordrer maatte afgøres i Hjemmet halve og hele Aar i Forvejen. Ingen kunde paa Forhaand vide, om Koloniernes Varemarked var overfyldt med de evropæiske Varer, man bragte derover, end mindre om der var god eller daarlig Høst af Koloniernes Produkter, og hvilke Priser man kunde eller maatte købe dem for, allermindst, hvordan det hjemlige Marked saa ud, naar man langt om længe kom tilbage med Varerne.

Et godt Exempel paa de svingende Priser afgav Asiatisk Kompagnis Aktier. De lød paa 500 D. C., i Begyndelsen af 80erne stod de i 1800 à 2000, i Begyndelsen af 90erne vare de gaaet ned til 4 à 500, i 1801 sank de ved en Panik til 350, i 1805 stod de atter i 700. I 1782 var Udbyttet 150 D. C. pr. Aktie, i 1793 40 D. C., i 1801—02 80 D. C., i 1806 30 D. C.¹⁾ Trods Kompagniets begunstigede Stilling, var dog den private Handel paa Ostindien fordelagtigere, fordi den ikke tyngedes af en vidtløftig, kostbar og ikke altid ærlig Administration. Men de voldsomt vxlende Priser var den ogsaa underkastet. Den Risiko, man løb i denne Handel, viser sig ved, at danske Redere maatte være glade til, om de kunde faa deres Skib og Ladning assurede (overfor alle Tilfælde) for 30 pCt. Men samtidig assuredes i England Skibene paa Bengalen for 12 pCt., endog med Ristorno af 2 pCt., hvis Skibene kom under Konvoj fra St. Helena. Altsaa kunde de engelske Skibe undlade at søge og følge Konvoj og dog blive forholdsvis billigt

¹⁾ Se bl. a. „Skilderiet“ for 23. Septbr. 1809.

assurerede. Dette viser, „at Assurandørerne have større Tillid til engelske Skibes Sikkerhed uden bevæbnet Beskyttelse, skønt Nationen er i Krig, end til danske, som ere nevtrale, fordi disse ikke have Tilladelse som hine at forsvare sig selv, og ere desuden udsatte for Ulemper fra de Engelskes Side“ ¹⁾. Et trofast Billede af den Idræt: at spise Kirsebær med de Store!

Der tjentes og der tabtes Penge, men i Reglen mest af det første, saa man kom ud over Vanskelighederne. Dog disse kunde ogsaa summe sig op, Forhold udefra træde til, og Situationen blive kritisk. Flere Gange var Københavns Børs Vidne til Kriser og Panik i denne Periode. Men den alvorligste var dog Krisen af 1799.

I og for sig omfatte Halvfemserne nogle af Periodens gunstigste Aar. Alene af ostindiske og kinesiske Varer indkom for henved 5 Millioner D. C. aarlig til København, og i Aaret 1798 ankom halvsjette Tusinde Skibe med en samlet Drægtighed af 125,000 Kml. her til Staden. Heraf hidkom ganske vist en stor Mængde kun med alle Slags Bygningsmaterialier til Stadens Genopførelse efter Branden 1795, men selve den Raskhed, hvormed Byen genopbyggedes, viser det Liv og den Velhavenhed, der var tilstede.

Den Krise, hvormed Decenniet endte, skyldtes da ogsaa væsentligst udefra kommende Forhold, der imidlertid afgive et interessant Billede af den hele daværende Handelstilstand i Europa, og der vise, hvor højt Spil der spilles overalt.

I England stod Kolonialvarer i Slutningen af Halvfemserne, paa Grund af Efterspørgsel fra Tyskland, i meget høj Pris, der æggede Spekulationen, og denne drev Priserne endnu stærkere til Vejrs. Samtidig havde imidlertid daarlig Høst og forskellige uheldige Konjunkturer gjort Livsfornødenhederne dyre, og da Kolonialvarer nu steg stærkt i Pris, mindskede Befolkningen sit Forbrug af dem. Spekulationen havde, som sædvanlig under slige Forhold, overvurderet Forbruget og undervurderet Lagrenes Størrelse og Tilførslernes Mængde, og efter første Kvartal

¹⁾ Skr. til Kommercekoll. af 6. Maj 1799. Grosserersocietetets Kopibog. Børsarkivet.

af 1799 kom Krachet. Hvor enormt Prisfaldet blev, kan ses af, at Priserne i Aarene 1798-99 til 1800-01 varierede pr. engelsk Centner for Kaffe fra 196 sh. til 116 sh., for Sukker fra 87 sh. til 28 sh. og (for hvidt ostindisk) fra 115 sh. til 50 sh., for Virginiatobak pr. Pund fra 16 til 4 pence, for Rom pr. Gallon fra 8 sh. til 3 sh. o. s. fr. De umaadelige Prisfald i Løbet af 1799 medførte Standsninger og Falliter, og disse trak i særlig Grad med sig Handelshuse i Holland og Hamburg ¹⁾.

Hamburg sad i Halvfemserne inde med en Handel, der var kolossal. Allerede lige efter Revolutionens Udbrud var der en saadan Uro i Sindene og Frygt for Ejendomsrettens Sikkerhed i Frankrig, at franske Forretningsdrivende — ligesom senere hollandske — bragte deres indiske Oplag i Sikkerhed i Hamburg. I Foraaret 1792 kom med en eneste Flod 24 rigt ladede Skibe ind til Hamburg med samtlige Varer bestemte til Oplagring der. Fra gammel Tid nød Hamburg overordentlig Anseelse; det laa, hvor Elben løber ud i Havet, var Udmundingssted for Handelen i hele Elbens Flodgebet, dybt nede fra alle de Lande, Floden gennemstrømmer, og var disse Landes bedste Forbindelse med Verdenshavet og med Verdenslandene. Det havde ved den Tid, de gamle Hansestæder havde udspillet deres Rolle, skaffet sig fortrinlige Forbindelser i England, for hvem det vedblev at være Hovedkommissionsstedet paa Fastlandet, da England blev Verdens første Handelsstormagt, og det havde meget tidligt gode Forbindelser oversøisk, hvorhen det havde sendt sine Søner, og hvor det havde anlagt Formuer paa en Tid, da der var mægtigt at vinde og stor Fremtid at skabe for Pionererne. Man søgte nu til den gamle, rige Handelsby, fordi man intet Sted mente at finde større Chance for Afsætning af de Varer, man maatte afsted med, og fordi Evropa havde set Hamburg bevare sin Nevtralitet som „Stat“, endog samtidig med at det øvrige Tyskland stod i Flamme — en Nevtralitet, der endnu mere havde styrket og øget dets kommercielle Stilling. En særlig Grund havde man i Øjeblikket yderligere til at ty til Hamburg, fordi Hamburgerbankens Sik-

¹⁾ Tooke. A History of prices. I. London 1838. Pg. 213 ff.

kerhed var hævet over enhver Tvivl, medens den gamle Amsterdamerbank netop paa dette Tidspunkt havde vist sig usolid.

Derfor kom der Varer i Mængde til Hamborg, og der kom rige Emigranter baade fra Frankrig og fra andre evropæiske Lande. Og hvad Situationen ikke i og for sig medførte af Forretninger, hvad Immigrationen ikke bevirkede, tilførtes gennem Forbindelserne med England, der, efterhaanden som Krigen skred frem, tog først de franske, saa de hollandske Kolonier i Besiddelse, derved tjente sig uhyre Rigdomme og, efter at Holland var bleven erobret af Frankrig, gjorde Hamborg til det væsentligste Oplagssted for Evropa for engelske Industrivarer og for Produkterne fra begge Indier. Der ankom til Hamborg i Aaret 1798: 46 Mill. Pd. Kaffe og 80 Mill. Pd. Sukker, der kom i 1799 alene fra England 116 Mill. Pd. Raasukker til en Indkøbspris af 60—70 Mill. Mark Banco (ca. 90 Mill. Kroner). Før Krisen havde Hamborg et Sukkerlager, hvoraf hele Tyskland og Norden i tre Aar kunde forsynes. — Ved Siden af alt dette havde Byen en vidtudstrakt Pengehandel, og dens Børs var dominerende for en stor Del af Evropa, den havde en umaadelig Assuranceforretning, og, for heller ikke at staa tilbage i industriel Henseende, havde den (efter en Oplysning for 1805) ca. 450 Sukkersyderier.

Krisebølgen fra England ramte nu hele dette mægtige Forretningsliv med stor Voldsomhed. Vi have set, hvilke Prissfald Kolonialvarerne vare Genstand for i England, og i Hamborg sank Kolonialvarelagrenes Værdi 50—60 pCt. Man havde spekuleret ud over alle Grænser, man havde sendt Flaader ud til Vestindien med evropæiske Varer, men uden at det tilsidst var muligt at faa Afsætning for disse, og man havde beordret Indkøb af saadanne Kvantiteter Kolonialvarer, at der ved deres Hjemkomst ingen Brug var for dem. Befolkningen i Tyskland havde maattet ty til Surrogater paa Grund af de høje Priser, og Krigsforholdene lagde nu Hindringer i Vejen for den fri Afsætning til Schweiz og Italien. Krediten var i Begyndelsen af 1799 anspændt til det yderste, og da nu Prissfaldet kom, da Diskonto steg til 15 pCt., da Forbindelserne i England svigtede, da de usolide Forretninger og Vexelrytteriet maatte give tabt og

paa Vejen ogsaa rev. de gode Huse med sig — da blev Bankerotternes Tal legio. I Løbet af sex Uger var der 136 Fallissementer med samlede Passiver af 37 Mill. Mark Banco (ca. 50 Mill. Kr.)! ¹⁾).

En saadan Deroute i Hamborg maatte mærkes paa det føleligste i København. Vel var Hamborg endnu ikke bleven det Sted, der skulde drage til sig Lyn paa Lyn fra den danske Regering, fordi det satte Kurs paa vore Sedler og gjorde aabenbart, hvad man gjerne vilde skjule, men det var dog det Sted, hvor vore Pengeforretninger med Udlandet hovedsagentlig afgjordes. Her havde man sine intimeste Forbindelser, her afsatte man sine Vexler, her var Bindeleddet for Krediten overfor Udlandet. Vexelrytteriet mellem Hamborg og København havde endnu ikke naaet senere Aars Højde, men Forbindelsen var dog saa nær, at Falliterne og Prisnedgangen i Hamborg maatte sætte mangfoldige københavnske Huse og hele den københavnske Storhandel i overhængende Fare. Men ikke blot var Privathandelen i Fare ved Begivenhederne i Hamborg, nok saa meget galdt dette selve den danske Regering, thi gennem Banken i Altona stod den i Vexelengagements med de hamborgske Huse, og dens Finansforhold vare saa lidet fæstnede, at de ikke kunde taale mange Forviklinger, uventede Udbetalinger eller Opsigelser af Kredit, uden at blive kritiske. Tilmed vilde Uheldet, at to af Danmarks vigtigste Indtægtskilder, Landets egen Høst og Høsten paa St. Croix, vare faldne uheldigt ud, saa at gode Raad — og fremfor alt rede Penge — vare dyre.

De Forholdsregler, man greb til for at rejse Penge, vare af dobbelt Art. Købmændene selv gjorde deres. Ved Grosserer-societetets Beslutning af 20. Septbr. 1799 nedsattes en „Komite til Handelens Tarv“, med Ret til Udstedelse af for 1,200,000 D. C. Speciessedler, der udlaantes til Købmænd mod Sikkerhed i deres Varer. Desuden udstedtes yderligere for 600,000 D. C.

---

¹⁾ Soetbeer. Ueber Hamburgs Handel. Hamburg 1840. Eggers. Untersuchung über die allgemeine Handelskrisis zu Ende des Jahres 1799 etc. (Memoiren II). Hamburg 1801. Wirth. Geschichte der Handelskrisen. Frankfurt a. M. 1883. Pg. 95 ff.

til Fordel for Købmænd, hvis Pant ikke var helt fyldestgørende, men dette Beløb garanterede Kongen med sikre Effekter.

Laanet ydedes som Hovedregel kun til Halvdelen af Varernes antagne Værdi. Det forrentedes med 5 pCt. p. a., medens Sedlernes Ihændehavere fik 1 Sk. daglig af 100 D. C., og Differencen tilfaldt Societetet. I en Tid, hvor Købmændene sad inde med store Vareforraad, men vare kørte fast af Mangel paa rede Penge til at afvikle deres Betalinger med, var en Forholdsregel af denne Art af stor Værdi, og den slog saa godt an og viste sig saa praktisk, at da Indfrielsesterminen af Laanene, 1. Oktbr. 1800, var kommet, var der paa det udlaante Beløb — ialt 1,700,000 D. C. —, efter Fradrag af Administrationsomkostningerne et Overskud af noget over 10,000 D. C. ¹⁾).

Mindre heldig var Statens Fremgangsmaade. Om denne skal det foreløbig kun bemærkes, at da Speciesbanken, der var oprettet i 1791, havde laant Staten over Halvdelen af sit Sølvforraad, for at selve Regeringen kunde komme ud over de ved Krisen skabte Vanskeligheder og havde faaet Courantsedler istedet, maatte den indløse sine egne Sedler, Speciessedlerne, der under Paniken i Mængde strømmede ind til Banken, med den gamle Assignationsbanks Courantsedler — som den netop havde til Opgave at inddrage; og til Udlaan havde den selvfølgelig ingen Midler at afse. For nu at skaffe Udlaansmidler til Veje oprettedes „Depositokassen“. Oprettelsen af dette Laaneinstitut motiveredes ved, at de senere Tidens Usikkerhed i Handelen nu var yderligere forøget ved Hollands Blokering og de russiske Havnes Spærring. Alle ostindiske, vestindiske og amerikanske Varer „ere ikke blot faldne i Pris, men man kan sige, at de nu for Tiden hverken have Værdi eller Pris, og i Forhold til deres Overflødighed paa de store Handelspladser ingen Afsætning finde. — Købmændene have ikke været i Stand til at formindske deres Kredit, hverken ved Afsætning af deres oplagte Varer eller ved Anvisninger af Tratter paa fremmede Pladser. Handelskrediten over hele Evropa er ikke blot svækket, men ved de mange Bankerotter tilintetgjort. Den inden-

¹⁾ K. T. 1802. p. 97.

landske Kredit er kommet i Forfald, og Numerærets Sjældenhed bidrager hertil“¹⁾).

Det var denne „Numerærets“ Sjældenhed, Depositokassen, skulde afhjælpe, idet den skulde paatage sig de Udlaan, Speciesbanken maatte ophøre med; men da man Intet havde at laane af, maatte man ty til de ufunderede Sedler, hvis Mængde netop skulde have været indskrænket. Imidlertid maatte Laan kun gives til Virksomheder, der vare i Gang, og til at honorere indgaaede Forpligtelser, ikke til nye Foretagender. Men hovedsagelig blev Kassens faktiske Hverv at udlaane store Beløb af Sedlerne til Finanserne. At der paa den Tid, Komitesedlerne udstedtes, har manglet løs Kapital, er rimeligt nok. Thi det umaadelige Byggeri 1795—99 og de store Kapitaler, der vare blevne anlagte i Skibe og Varer, havde slugt meget store Summer, og ved Siden af krævede Landboforbedringerne ogsaa alle de Midler, man kunde skaffe. Da der nu under Kriseforholdene fordredes løs Kapital til at udligne Gældsposterne, kan det kun betragtes som heldigt, at Handelsstanden selv skabte et Papir, der var funderet paa virkelige Værdier (Varerne), og som forebyggede, at disse maatte sælges à tout prix. En forøget Seddeludstedelse fra Bankens Side, hvis den hvilede paa gode Valutaer, lod sig ogsaa forsvare. Men idet Seddeludstedelsen gik langt ud over, hvad Øjeblikket krævede, og anvendtes til fremmede Formaal, saaledes at Staten direkte fik overdraget Størstedelen af Sedlerne, maatte Kursen paa disse synke, dermed Priserne stige, hvad der atter krævede nye Omsætningsmidler etc. Lægemidlet førte kort sagt til værre Onder end Sygdommen. Imidlertid mærkedes disse Onder ikke paa hin Tid saa meget, fordi Forholdene allerede i det følgende Aar bedrede sig.

Under Krisen fallerede i København ialt kun 30 Huse, deriblandt to større, men disse gave senere fuld Dækning. For-
saavidt kom man godt ud over Kalamiteten. Adskillige Huse, der holdt sig oven Vande, led dog meget betydelige Tab,

---

¹⁾ Finanscoll. Forest. 15. Oktbr. 1799.

enkelte endog Grundskade. Det gik som saa tidt i Krisetider, at endel af dem, der red Stormen af, bleve saa stærkt svækkede, at de saa at sige fik en indre Skade og reves overende ved næste Stormløb. Heri og i Seddelinddragelsens Standsning, Speciesbankens Lammelse og de dermed i Forbindelse staaende Regeringsforanstaltninger laa for Danmark de alvorlige Følger af Krisen 1799.

Med Hamborg havde København efter Krisen langvarige Stridigheder, dels paa Grund af den Valuta, de Danske sendte deres Rimesser i — og som var til Hamborgernes Utilfredshed — dels paa Grund af den Maade, de fallerede hamburgske Huse afviklede paa.

Den paa hin Tid gældende danske Fallitlov gav Skyldneren Adgang til at ende en Konkurs med Akkord, forsaavidt han kunde bevæge samtlige Kreditorer til at gaa ind derpaa. Anderledes i Hamborg. I Skrivelse til Kongen fra Grosserersocietetet ¹⁾ gør man opmærksom paa, at i Hamborg, „hvor medens den nærværende langvarige Krig den meste Handel har koncentreret sig og derved saa at sige gjort dette til et eneste Betalingssted for alle udenlandske Handelsforretninger“, findes den Ordning, at naar to Tredjedele af Kreditorerne eller tre Fjerdedele af Massen have tiltraadt en foreslaet Akkord, maa de øvrige Kreditorer ligeledes samtykke heri. Societetet udvikler nu, at Følgen af den forskellige Ordning i de to Byer har været den — hvad der navnlig har faaet praktisk Betydning i de nærmest foregaaende Aar (1799--1800) —, at de hamburgske Kreditorer i et Bo arrangerede sig paa den for dem mest indbringende Maade, uden at de behøvede at tage det mindste Hensyn til Udlændingene, naar disse udgjorde mindre end en Tredjedel af Kreditorerne. Derimod kunde overfor en københavnsk Fallit en eneste Udlænding — „og det er Tilfældet flere Gange“ — „kuldkastrer en af samtlige øvrige Kreditorer vedtagen Forening, og derved som det synes gøre et større Indgreb i Ejendomsretten, end der hvor den Enkeltes Vilje er underkastet de fleres.“ Da dette Forhold, efter Societetets Udsagn, havde haft meget

¹⁾ Skr. af 3. Februar 1801. Grosserersoc. Kopibog.

uheldige Følger for de danske Handlende, bad det om, at en Ordning lig den hamborgske maatte indføres ved en eventuel ny Konkurslov — et Ønske, der først opfyldtes over 70 Aar derefter ¹⁾).

Det ny Aarhundrede gik ind med Efterdønninger af Krisen og vedblivende Konflikter mellem de nevtrale og de krigsførende Magter. Det galdt imidlertid om vedblivende at holde sig neutralt, da herpaa Velstand og Velfærd beroede. Derfor gav ogsaa Sammenstødet mellem Danmark og England i 1801 Anledning til alvorlig Forskrækkelse, men med det berømmelige, om end tabte Slag paa Reden den 2. April var jo Krigen forbi. Det andet nordiske Neutralitetsforbund var sprængt, og paany maatte hver Stat for sig balancere frem mellem de hinanden krydsende Søretsprinciper, som til syvende og sidst bundede i de forskellige Staters Interesser.

Med Aaret 1802 syntes imidlertid den hele nevtrale Herlighed at skulle faa en Ende, da Freden i Amiens medførte Vaabnernes Nedlæggelse over hele Europa. England gav Frankrig og Holland de erobrede Kolonier tilbage, og den gamle Samhandel med Spanien og Frankrig aabnedes paany. For den danske Stats Handel betød dette Aar Tilbagegang.

Men fra Aaret 1803, da Krigen paany brød ud, og indtil de truende Tider nærmede sig i Slutningen af 1806, var det gennemgaaende fortrinlige Aar. At det dog hovedsagentlig var den koloniale Vareomsætning, der dannede Grundlaget for Københavns Varehandel, vil ses af følgende Oversigt over Hovedstadens Omsætning med Udlandet paa hin Tid.

Der foreligger for Aaret 1804 en af Chefen for Handels-
huset Peschier & Co., Pierre Peschier, foretaget Sammenstilling

¹⁾ I Danmark har efter Danske Lovs Tid Fallitordningen i den omhandlede Henseende været følgende: I Perioden 1682—90 kunde simpel Majoritet, i Perioden 1690 til 1701 to Tredjedele af Kreditorerne bevilge Akkord i et Fallitbo; men fra 1701 til 1872 kunde Tvangsakkord ikke opnaaes, alle Kreditors Samtykke var nødvendigt. Først Konkursloven af 1872 indførte paany Tvangsakkorden. (Deuntzer. Den danske Skifteret. Kbhvn. 1885. Pg. 480).

og Vurdering af Københavns Ind- og Udførsel, som i nogle Henseender er meget summarisk, i andre er i høj Grad detaljeret. Saa meget er gjort paa Skøn, og paa saa mange Punkter er der aabenbare Mangler, at Oversigten kun kan give et løseligt Slutningsresultat. Men lægger man mindre Vægt paa dette, frembyder Oversigten stor Interesse ved sine Detajlangeringer paa adskillige enkelte, meget vigtige Punkter ¹⁾.

Ifølge denne Oversigt skulde der i Aaret 1804 være ind- og udført til og fra København:

	Fra D. C.	Til D. C.
Sverig.....	584,495	1,393,912
Rusland.....	940,298	375,714
Østersøiske Havne udenfor Sverig og Rusland.		3,349,735
Via Kiel.	3,000,000	1,122,968
Holland, Belgien, Frankrig og Mittel- havsløndene.		1,487,663
St. Croix og St. Thomas.....	5,297,898	308,181
Afrika, Ost- og Vestindien.....	2,085,228	
Asiatisk Kompagni fra Bengalen og Kina	1,572,111	526,710
Via London, Liverpool etc.....	953,189	73,240
Nordamerika.....	2,189,398	243,745
Tilsammen...	16,622,617	8,881,868

Naar vi have sagt, at man ikke maa lægge Vægt paa Slutresultaterne, da beror dette paa den overordentlige Omtrentlighed af flere af de anførte Tal. Tallene for Omsætningen med Sverig vedrøre kun, hvad der er ind- og udført paa svenske Skibe, og ihvorvel den væsentligste Trafik med Sverig foregik paa denne Maade, er der jo dog en Mangel tilstede.

¹⁾ Oversigten bestaar af en samlet Tabel og en stor Mængde enkelte Tabeller for Omsætningen med de forskellige Lande, udtaget af hver Dags Toldopgivelser. Den er affattet paa Fransk og er af Peschier afgivet under 16. Februar 1805 til Schimmelmänn. (Findes i Rigsarkivet i Schimmelmänn'ske Sager, Pakken vedkommende Pierre Peschier og Huset Peschier & Co. Ao. 1785—1815).

De 3 Millioner, der ere anførte for Tilførselen fra Evropa, er hos Peschier en Angivelse af, hvad der maa være indført fra „det øvrige Evropa“ med Udelukkelse af Varer som Brænde, Bygningsmateriale, Fartøjer etc., i Grunden altsaa et rent Skønstal, hvis forstandige Begrundelse nu ikke er til at værdsætte. Indførselstallet fra „Bengalen og Kina“ angiver kun, hvad der af det asiatiske Kompagnis Varer er solgt i Aaret 1804, saa at Tallene altsaa heller ikke her udvise den hele virkelige Indførsel.

Vil man sammenligne Ind- og Udførsel, møder En, som det fremgaar af de originale Tabeller, den Besynderlighed, at Priserne ere ansatte ens, ihvorvel Udførselstallene aabenbart burde have haft et Tilslag for Avancen. Alene dette vilde være nok til at forklare en Del af Forskellen mellem Ind- og Udførselsværdierne, men hertil kommer jo bl. A., at fra København udførtes der Kolonialvarer videre til det øvrige Danmark og Norge, at Fragtfart og Pengehandel betalte en Del af Indførselen, og at den meget betydelige Skibsproviantering, der fandt Sted paa Reden, udgjorde en Del af Udførselen. Nogen Balanceopgørelse paa Grundlag af Sluttallene vil der saaledes ikke kunne være Tale om.

For Aarene 1764—65 foreligger der en Opgivelse for Værdien af Københavns Indførsel fra Udlandet, hvorefter denne aarlig skulde udgøre $3\frac{1}{3}$ Mill. D. C.¹⁾ Regner man Indførselsværdien 1804 til 16,6 Millioner — og under dette Beløb har den, ifølge det ovenstaaende, i hvert Fald ikke været —, skulde den altsaa i dette Aar have været fem Gange større end 40 Aar tidligere. Dette overordentlige Fremskridt har i og for sig intet forbavsende ved sig, og Tallene give i hvert Fald et utvivlsomt Vidnesbyrd om den umaadelige Tilvæxt, Danmarks begunstigede Stilling under de evropæiske Krige havde skabt for Hovedstadens Handel.

Men, som sagt, langt større Interesse end til Slutresultaterne knytter sig til flere af de enkelte Tal. Ifølge de specificerede Tabeller omfattede saaledes Indførselen fra Sverig:

¹⁾ Danmarks Statistik III Pg. 384.

17,525 Skpd. Jærn for Størstedelen à 18 D. C.	=	315,640 D. C.
277 - Kobber . . . . . à 130 —	=	36,010 —
3,896 Dunke Staal. . . . . à 8 —	=	31,068 —
28,977 Td. Tjære for Størstedelen à 6 —	=	198,815 —
Andre Varer		2,962 —
		<hr/>
		584,495 D. C.

Udførselen til Sverig:

3,428,000 Pd. Raasukker. . . . . à 16 Sk.	=	571,333 D. C.
120,200 - raffineret Sukker.. à 28 -	=	35,058 —
343,400 - Kaffe . . . . . à 48 -	=	171,700 —
209,231 - Salpeter . . . . . à ca. 23 -	=	50,215 —
132,400 - Bomuld. . . . . à 34 -	=	46,892 —
Vin, Spirituosa, Ris, Tobak, Sydfrugter, Indigo	=	137,305 —
56,300 Stk. Bomuldslerred à 4 D. C. 24 Sk.	=	239,275 —
1,351 Skpd. Fisk . . . . . à 26 D. C.	=	35,126 —
720 Td. Tran . . . . . à 32 —	=	23,040 —
3,480 Pd. Uld . . . . . à 5 D. C. 32 Sk.	=	18,560 —
Andre Varer	=	65,408 —
		<hr/>
		1,393,912 D. C.

Man ser let, at det baade i Ind- og Udførsel drejer sig om ret betydelige Tal, og at navnlig Indførselen af Jærn fra Sverig — for over en Million Kr. i Nutidspenge —, var en stor Artikel i Handelssamkvemet mellem Landene. Af Udførselsartiklerne udgør Sukkeret den vigtigste. Med det daværende Sukkerforbrug i Evropa (udenfor England) kunde sikkert en Import af over halvfjerde Million Pund raa og raffinerede Sukkere i og for sig være tilstrækkelig til at forsyne mindst Halvdelen af Sverigs Befolkning (Sverig havde Aar 1800, uden Finland, $2\frac{1}{3}$ Mill. Indb.). Det ejendommelige ved Københavns Udførsel til Sverig er jo, at den hovedsagelig omfatter Kolonialvarer. Vi træffe strax her det samme, som vil møde os ved de andre Lande: en kun ringe Udførsel af egne Produkter, en meget betydelig Udførsel af Produkter hentede andetsteds fra. Af vore egne Industriprodukter maa navnlig anføres det raffinerede Sukker, endel Bomuldslerreder, noget Spirituosa (Akvavit), Udførselsartikler, der spillede en Rolle for de københavnske Fabriker; af

Raaprodukterne: Fisk, Uld og Tran. I de sidste Varesorter mærkes Importen fra de nordlige Bilande.

Foruden de Varemængder og Værdier, som her findes opgivne, maa der til Omsætningen føjes dels de store Kvantiteter, Smugleriet bragte fra Kyst til Kyst, dels hvad der overførtes med danske Skibe. Men dette sidste var lidet betydeligt; de svenske Skibe besørgede selv den meste Handel paa København. Svenskerne hentede deres Varer herovre, og København var for en stor Del Mellemplads for deres Handel med Hansestæderne. Man tjente godt ved den svenske Forretning, og da derfor Pram- og Stensførerlavet i 1805 gav sin Vrede Luft over, at Varerne til Sverig udførtes paa svenske istedetfor paa danske Fartøjer, og i den Anledning endog vilde have Varerne paalagte en Extrarekognition til Lavet, nedlagde Grosserersocietetet en energisk Protest herimod. Det gjorde gældende, at man ikke kunde paalægge „en venskabelig Nabonation“ en saadan Extraafgift — hvad Grossererne maaske dog under andre Forhold ikke vilde have taget sig saa nær —, og at man ikke kunde formene en Nation med egne Skibe at lade sine Varer afhente, endelig ogsaa, at medens nu en betydelig Del af Skaanes Handel med Lybæk, Hamborg og flere Steder gik over København, vilde en saadan Rekognition „upaatvivlelig Tid efter anden jage denne Del af Industrien herfra“¹⁾.

Forholdsvis betydelig var ogsaa Omsætningen med Rusland, men her navnlig paa Indførselens Side.

Der indførtes fra Rusland:

25,751 Tdr. Rug	à 5	D. C. = 128,755 D. C.
7,308 Bundter Hør.....	à 50	— = 365,400 —
2,346 Bundter Hørblaar	à 20	— = 46,920 —
1,074 Bundter Hamp.....	à 46-50	— = 51,916 —
5,885 Stkr. Sejldug.....	à 14-20	— = 94,904 —
2,805 Stkr. Trosser og Tovværk..	à 30-35	— = 94,840 —
4,357 Skpd. Jærn.....	à 17-17 ¹ / ₂	— = 76,188 —
Ravndug, Drejler og andre Varer		81,375 —
		<hr/>
		940,298 D. C.

¹⁾ Grosserersoc. Skr. til Magistraten af 7 Juni 1805. Grosserersoc. Kopibog.

Der udførtes til Rusland:

591,628 Pd. Raasukker	à 16 Sk. =	98,605 D. C.
68,450 Pd. raffineret Sukker	à 32 - =	22,817 —
167,510 Pd. Kaffe	à 48 - =	83,755 —
2,014 Stkr. Bomuldslerred	à 5 D. C. =	10,070 —
576 Tdr. Tran	à 32 — =	18,432 —
Eddike		24,698 —
Vin, Ris, Peber og andre Varer . . .		117,337 —
		<hr/>
		375,714 D. C.

Naar man sammenligner Oversigterne over den russiske Indførsel til København med Udførselen til Rusland, slaar det En, at Rusland udfører russiske Produkter, medens mindst to Tredjedele af Udførselen herfra ere oversøiske Produkter. Hvis man vilde tage de faa ovenangivne Tal som Maalestok for Ruslands Udførsel i det Hele, blev der ingen Tvivl om, at det ikke var noget Industriland, man havde for sig, men et Land, der havde raa og halvforarbejdede Produkter i Overflod, med hvilke det tilkøbte sig Industriprodukter eller Sydens Raaprodukter. I Virkeligheden er denne Slutning jo ogsaa rigtig, og den Million D. C., Ruslands Udførsel til København repræsenterer, er et betydningsfuldt Fingerpeg om, hvor dette Land skulde hen med sine Varer, og hvad det skulde have i Bytte. Kun et Treaar efter 1804 gik Rusland ind paa at stoppe op med Udførselen af sine Raaprodukter til den største af dets Konsumenter, standse med at sende Korn og Hør og Hamp og Sejldug og Tovværk til England, der i rigt Maal kunde bruge alt dette, og samtidig standse med at faa tilbage de Kolonialvarer, England var nærmest til at give det i Bytte, og de Industriprodukter, England allerede da var saa rigt paa. Men netop fordi dette var saa usigelig unaturligt, fordi det maatte betyde Ødelæggelse, ikke blot af den russiske Handel, men først og fremmest af Landets hjemmefødte Produktioner, og fordi det betød Udelukkelse fra de Kolonialvarer og Textilprodukter, som dette Rige — uden Kolonier og uden Industri — ikke kunde undvære, netop derfor var Systemet umuligt fra den Dag, det blev indført, og maatte ende med en Katastrofe i den ene eller den anden Retning.

Hvad der gælder Rusland, gælder, i modificeret Grad, ogsaa Sverig, og de her meddelte Prøvekort paa de to Landes Exportprodukter blive derfor ogsaa af Interesse i almindelig historisk Henseende.

Foruden hvad der indførtes fra Sverig, Rusland og det øvrige Evropa, indførtes der, ifølge Listen, for godt halvanden Million D. C. ved Asiatisk Kompagni, eller rettere saameget solgte Kompagniet ved Avktionerne 1804. Heraf vare for 1,226,834 D. C. Varer fra Kina (Theer, Lærreder m. v.) — Importen herfra var jo udelukkende i Kompagniets Hænder — for 345,277 D. C. ostindiske Varer. Fra samtlige oversøiske Lande (Amerika, Vest- og Ostindien, Afrika) indførtes der iøvrigt for 10,525,713 D. C. Heraf udgjorde

Sukker	28,119,920 Pd. for Størstedelen	à 16 Sk.	= 4,700,113 D. C.
Kaffe	5,558,980	- ..... à 48	= 2,779,490 —
Tobak	4,768,856	- ..... à 16-24	= 1,031,068 —

Den enorme Import af disse tre Varer androg saaledes for over $8\frac{1}{2}$ Mill. D. C.; hertil kommer altsaa andre Varer for 2 Mill. D. C. (og af samme Gruppe for $\frac{1}{3}$ Mill. D. C. solgte Varer af Asiatisk Kompagnis Import fra Bengalen). Af de to Mill. D. C. var for et Par Hundrede Tusinde D. C. Kul (7,040 Læster à 27 D. C.), hidført paa de Skibe, der ankom via England; de øvrige Varer vare Peber, Muskatnødder og andre Kryderier, Bomuld, Træ (Ibenholt, Mahogni etc.), Vine (Madeira), Ris, Indigo og andre Farvestoffer, Droguer, Rom og Likører, Elefanttænder. Af disse sidste ankom der i 1804: 507 Stykker à 80 D. C., for ialt 40,560 D. C.

Naar man tager Hensyn til, at der ogsaa indkom Sukker fra Asiatisk Kompagni, og at der, om end i forholdsvis ringe Mængder, importeredes Raasukkere til de Byer, der havde Raffinaderier, ankom der altsaa i 1804 mindst 30 Mill. Pd. Sukker her til Landet, til en Værdi af 5 Mill. D. C. (16 Mill. Kroner). Men hvor umaadelig denne Import af vor Hovedindførselsvare end var, vil man dog erindre, at der til Hamborg nogle Aar forud alene over England indførtes 116 Mill. Pd. Raasukker. Og overfor, højt regnet, 6 Mill. Pd. Kaffe, der i

1804 indførtes hertil, ankom der i 1798 til Hamborg: 46 Millioner Pd.!

Det forstaar sig, at 30 Mill. Pd. Sukker, 5 à 6 Mill. Pd. Kaffe etc. ikke vare beregnede for Københavns Forbrug alene. Fra København udførtes disse Varer til det øvrige Land og til Norge, men dernæst ogsaa, som vi have set, til Sverig og Rusland og endvidere til hele det øvrige Evropa. Udførselen til samtlige Nordsø-, Østersø- og Middelhavshavne er angivet foran til ca. 6 Mill. (5,960,366) D. C. Heraf falde de to Tredjedele paa Sukker, Kaffe, The, Ris og Peber, nemlig:

Raasukker	8,900,947 Pd.	for	1,483,491 D. C.
Raffineret Sukker og Kandis	367,145	- -	120,942 —
Sirup	3,184,900	- -	286,638 —
Kaffe	1,789,690	- -	894,856 —
The	700,797	- -	675,265 —
Peber	935,893	- -	256,713 —
Ris	1,999,300	- -	201,454 —

Værdien af disse Varer tilsammen er altsaa beregnet til 3,919,359 D. C. Lægger man til de her anførte Exporttal for Sukker og Kaffe de ovenanførte Tal for Exporten af disse Varer til Sverig og Rusland, faar man ialt en samlet Udførsel af 16,7 Mill. Pd. Sukker og Sirup og 2,3 Mill. Pd. Kaffe — anselige Tal for et enkelt Aar!¹⁾

For de resterende to Million D. C. (af de nysnævnte ca. 6 Million) udførtes oversøiske Træsorter, Bomuld, Tobak, Nankinger, Olier etc. Men desuden dog ogsaa nogle danske Industriprodukter og nogle danske Raaprodukter. Vi have set, at der udførtes raffinerede Sukkere og Sirup til et Beløb af over 400,000 D. C. Desuden udførtes Bomuldslereder for henved halvandet Hundrede Tusind D. C., 100,000 Tdr. Hvede for ca. 85,000 D. C., 2,200 Tdr. Sild og ca. 2,000 Skpd. andre Fisk for tilsammen 90,000 D. C., islandske

¹⁾ I Aaret 1806 indførtes der ca. 20¹/₂ Mill. Pd. Sukker fra dansk Vestindien, ca. 3 Mill. Pd. fra fremmed Vestindien og det øvrige Amerika, ca. 2¹/₂ Mill. Pd. fra Ostindien, ialt 26 Mill. Pd. Sukker. Paa Grund af de særlig ugunstige Handelsforhold for Sukker i det nævnte Aar ansloges Udførselen kun til 3 Mill. (Generaltoldk. Forest. af ²¹/₄ 1807.)

Handsker og Strømper for 54,000 D. C., Skind for 23,000 D. C., 2,800 Tdr. Tran for ca. 90,000 D. C. o. s. fr.

Men disse Poster tilsammen løbe ikke meget op, og deres samlede Værdi overstiger næppe en Mill. D. C. Uden Betydning har dog denne Udførsel ingenlunde været; man arbejdede energisk for, at vore Raffinaderier, vore Kattuntrykkerier etc. kunde faa Afsætning for deres Varer udenlands, og ligeledes spillede Afsætningen af Bilandenes Produkter en ikke helt ringe Rolle i Datidens Handel. Tager man de Varemængder af indenlandsk Avl eller Industri (indbefattet de nordlige Bilandes) med, som afsattes til Sverig og Rusland, har — efter nærværende Opstilling — den hele Export af saadanne Varer fra København til Evropa (udenfor den danske Stat) vel naaet henad halvanden Mill. D. C. Men Basis for Hovedstadens Handel med Udlandet vare de aabenbart ikke. En indenlandsk Masseartikel, som Udlandet trængte til, kunde vi ikke levere. Der udførtes, som foran nævnt, endel Kvæg over Landgrænsen, men vort største Udførselsraa-produkt var Korn. Deraf androg paa hin Tid Overskudsudførselen fra hele Danmark, Hertugdømmerne indbefattet, højt regnet, 900,000 Tdr., og mindst Halvdelen heraf var der magelig Brug for til Norge¹⁾. Hvormeget kunde der saa falde paa Københavns Part at udføre til Udlandet? Og en stor indenlandsk Industriartikel havde vi endnu mindre, Landbrugsindustrien i moderne Forstand var der lige Spirer til, egentlige Industriartikler var der vel med Møje tilvejebragt nogle af, men ingen, som selvstændig kunde bære en Export oppe.

Dette ses bedst ved Arten og Mængden af de Varer, der fra København sendtes oversøisk med de Skibe, som hentede Kolonialvarerne herhid. Der udførtes ialt til de oversøiske Lande for 1,151,876 D. C.

Heraf omfattede Udførselen til Nordamerika:

¹⁾ Falbe-Hansen. Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne. I. Kbhvn. 1888. Pg. 94. — Officiel dansk Beretning om Norges Providering under Krigen. (Særtryk af C. Flood. For otti Aar siden). Christiania 1890. Pg. 9.

4,741 Skpd. Jærn.....	for 90,080 D. C.
275 - Tovværk.....	- 9,623 —
4,625 Stkr. Sejldug.....	- 83,250 —
1,211 Skpd. Hamp.....	- 55,547 —
9,300 Pd. Drejler og ubleget Lærred....	- 5,245 —
	<hr/>
	243,745 D. C.

Kender man ikke i alle disse Varer Indførselen fra Sverig og Rusland igen?

Lidet værdifuld, men usigelig varierende, var Udførselen til Ost- og Vestindien. 900,000 D. C. ansattes dens Værdi til, men heraf udgjorde alene Udførselen af Tovværk, Jærn, Vin, Kul og Sejldug 372,397 D. C. Hertil kom adskillige fremmede Manufakturvarer og nogle andre udenlandske Produkter, saa at den Udførsel, der hidrørte fra vore egne Raafrembringelser eller Fabrikata næppe kan anslaaes højere end til en 4 à 500,000 D. C.

Ser man bort fra Manufakturvarerne, hvor det er vanskeligt at afgøre, hvad der var fremmed og hvad indenlandsk Fabrikat, vare de væsentligste af de danske oversøiske Exportvarer følgende:

877,350 Stk. Mursten à 6 D. C. pr. 1000...	= 5,264 D. C.
650 Tdr. Kalk à 3 —	= 1,950 —
14,076 Pd. hvid Sæbe à 24 Sk.	= 3,519 —
70,603 - Talglys à 24 -	= 17,651 —
4,183 - Voxlys à 80 -	= 3,486 —
3,500 Stk. Filthatte, for Størsted. à 3 D. C.	= 10,416 —
14,750 Pd. raffin. Sukker à 32 Sk.	= 4,917 —
60,542 - Ost à 16 -	= 10,091 —
91,936 - Smør à 20 -	= 19,153 —
374,022 - Fødemidler	= 31,130 —
29,160 - Talg à 20 Sk.	= 6,075 —
37,184 - Flæsk à 14 -	= 5,423 —
27,359 - Stivelse à 12 -	= 3,420 —
361 Tdr. Ærter à 9 D. C.	= 3,249 —
2,940 - Sild à 13-14 D. C.	= 40,783 —
Akvavit (for Størstedelen med de Skibe, der gik via de engelske Havne).....	= 35,776 —
Øl	= 5,619 —

Hertil kommer Pølser, røgede Sager og andre Fortæringsgenstande, adskillige Industriartikler foruden de ovennævnte, saasom Papir, Skrivepenne, Tobakspiber, Sko og Støvler o. s. fr.; men alle i forholdsvis smaa Kvanta. Den ikke specificerede Export af indenlandske Produkter svarer ialt til en Værdi af godt et Par Hundrede Tusind D. C.

De Peschierske Data illustrere ganske godt, trods deres Mangelfuldhed, Hovedstadens ejendommelige Handelsomsætning i Aarhundredets Begyndelse. De fortælle atter og atter, at Ind- og Udførselen af oversøiske Produkter var Hovednerven i Københavns Omsætning med Udlandet, og at Udførselen af indenlandske Produkter havde en vis tilfældig Karakter; man bød, hvad man havde, men det, man havde, var Smaamængder af alle Slags Varer, som man finder dem i en Købmandsbod paa Landet. Den tidligere Tids Bestræbelser for at oparbejde en national Industri brødes med den daværendes Anstrængelser for at tilvejebringe et rationelt Landbrug, og hvad begge tilsammen kunde præstere af Overskud, sendte man til Udlandet: Korn, Ost, Smør, Flæsk, raffineret Sukker, Brændevin, Lærreder, Hatte, Støvler, Papir, Penne og meget andet.

Ved Siden af den udenlandske Handel har jo imidlertid Handelen med de danske Provinser og Landet været af stor Betydning for København. Bilandenes ejendommelige Produkter fandt Vej herover til de fjærneste Lande. Det egentlige Danmarks Produkter tilførte Hovedstaden, hvad den store By forbrugte af Fødemidler, Brændsel m. v. (jfr. nedenfor) og hentede til Gengæld udenlandske Varer her, en Trafik, der, ifølge Datidens officielle Indberetninger, vedblev at holde sig og endog forøgedes, selv efterat Toldlovgivningen fra 90erne havde udvidet Kreditoplagsrettighederne til alle Byer. Fra Hertugdømmerne synes navnlig Bygningsmaterialier at være komne hertil. Til Norge afskibedes herfra ikke blot de udenlandske Produkter, men ogsaa en stor Del af det Korn, hvormed Danmark forsynede Broderiget. For Aaret 1804 anføres det (hos Peschier), at der til Norge afgik 113 Skibe med Korn til en Værdi af 339,000 D. C. og 145 Skibe med Korn og Købmandsvarer til en samlet Værdi

af 435,000 D. C. Men hertil maa jo i hvert Fald føjes, hvad norske Skibe hentede paa Københavns Red, og som utvivlsomt har naaet op til meget betydelige Summer.

Ikke lidet bidrog til den danske Handels Blomstring i disse Aar, at endog Hamborg nu var ude af Stand til at fortsætte sin store Mellemandforretning. Allerede i 1803 lod Napoleon Hannover besætte, og i dette og det følgende Aar led Hamborgs Handel væsentlige Afbræk saavel i den søværts Forbindelse med England som i den landværts Forbindelse med det indre Tyskland. Det var disse Forhold, der gav Anledning til „den første Tønningenske Periode“, idet Elben i 1803 var blokeret, og Ejderen da blev Samlingssted for en stor Mængde af de Skibe, der før gik direkte til Hamborg. I Tønningen bleve Varerne lossede, og enten omladede i smaa Fartøjer, der gik over Vatterne, eller kørte direkte til Hamborg. Dette var Begyndelsen til den Rolle, ikke blot Tønningen, men Hertugdømmerne som Helhed skulde spille for det evropæiske Kontinents Forsyning navnlig med Kolonialvarer, og det paa en Tid, da baade Frankrig og Danmark vare lige ivrige for at forhindre det.

I disse Aar, lige før Krigen, ansloges Drægtigheden af de til København ankomne Skibe til gennemsnitlig 106,000 Kml. aarlig¹⁾, og trods alle Hindringer, de krigsførende Magter lagde Skibsfarten i Vejen, havde dog Danmark og dets Hovedstad 1805 og 1806 — Trafalgar-, Austerlitz- og Jenaarene — en saa udbredt Handel, at Evropa maatte regne dermed som en ikke uvæsentlig Faktor i det hele merkantile Verdenssamkvem.

Men det var ikke de kæmpende Kolossers Sag at interessere sig for den nevtrale Handel, udover hvad den kunde benyttes til som Forsvars- eller Angrebsvaaben. Og tilsidst blev den nevtrale Stilling næsten en saadan, hvor det sikre kun var, at man fik Pryglene fra begge Sider. Henad Slutningen af 1806 begyndte Krigen at faa den Form, der nu skulde vare hele Napoleonstiden ud, og hvor Handelspolitikken benyttedes som et egentligt Krigsvaaben i de kæmpende Magters Hænder. 21 November 1806 udstedte Kejser Napoleon fra Berlin hint navn-

¹⁾ Kanc. Forestill. 4 April 1809.

kundige Dekret — det første af Kontinentalspærrings Dekreterne —, hvorved de britiske Øer erklæredes for blokerede, og al Adgang for Varer fra England og dets Kolonier forbødes til Frankrig og de Lande, som vare forbundne med det eller maatte bøje sig under det. I Januar 1807 forbød til Gengæld det engelske Kabinet ethvert neutralt Skib at løbe ind i hvilkensomhelst Havn, der hørte til Frankrig eller noget af de Lande, hvis Regime Frankrig bestemte. Den nevtrale Handel blev nu prisgivet den mest vilkaarlige Behandling, saameget mere vilkaarlig, som det ingenlunde var nogen let Sag at vide, hvordan Dekreterne skulde fortolkes, eller rettere, hvordan det i hvert givet Tilfælde behagede de krigsførende Magters Priseretter at fortolke dem. Systemets videre Fortsættelse og Skærpelse fulgte først, efter at Danmark selv var bleven draget ind i Krigen, og foreløbig havde det som neutral Magt jo dog altid den Fordel, at dets Skibe kunde sejle frem og tilbage mellem nevtrale Havne, og at de kunde gøre Hjemlandet til Oplagssted for nevtrale Varer, der da i hvert Fald over Land kunde naa Kontinentet. Fra fransk Side galdt det om at hindre Indførsel af Varer, enten tilsøes eller tillands, der vel gav sig ud for at være producerede eller fabrikerede i de nevtrale Lande eller hentede fra nevtrale Landes Kolonier, men som dog vare af engelsk Oprindelse (altsaa f. Ex. at hindre Indførsel af Kolonialvarer, der kun sagdes at være hentede fra Nordamerika eller nevtrale Landes Kolonier, men i Virkeligheden hidrørte fra britiske Besiddelser, eller Indførsel af Manufakturvarer, der sagdes at være indenlandsk Fabrikat, men i Virkeligheden var engelsk). Fra engelsk Side galdt det om at hindre, at noget Skib viste sig paa Søen, der havde anløbet en af de Havne paa Kontinentet, der stod under fransk Herredømme. Da Englænderne vare Herrer paa Havet, var tilsøes Faren fra deres Side størst, og saa liden Tillid havde man til en strængt retfærdig Bedømmelse, naar Skibet først var beslaglagt af den engelske Krydser eller Kaper, at man, selv om man følte sig i sin gode Ret, hellere indgik en Akkord med Kaptøren end lod det gaa Priserettens Vej¹).

¹) Handels og Industritidende 1807 Nr. 32. Bladet advarer imidlertid imod altfor letsindige Akkordslutninger med de engelske Kaptører. Det an-

Midt under disse Forhold rykkede Krigen Danmark paa saare nært Hold. Den 19 November 1806 besatte Franskmændene Hamborg. Herefter fulgte Englands Blokade af Elben, og nu laa Hamborgs Handel nede i hele den følgende Periode. Om end ogsaa dette Forhold kan have bragt nogen Avance for den danske Handel, øgedes paa den anden Side Usikkerheden, og den hamborgske Børses svækkede Tilstand maatte nødvendigvis virke tilbage paa København. Hele Varehandelen og hele Kreditforholdet blev efterhaanden saa rystet, at Tabene begyndte at veje Fordelene op. For at stive Krediten af, greb man da paany til det Middel, man i 1799 havde anvendt med saameget Held under Krisen. I Grosserersocietetets Møde af 4 Decbr. 1806 vedtoges der i Anledning af „existerende kritiske Konjunkturer“ dels Oprettelsen af en Komite til Handelens Tarv efter Grundsætningerne fra 1799, kun saaledes, at de af denne Komite udstedte Sedler skulde lyde paa Courant istedetfor paa Speciesdaler, dels Indgaaelse af en Overenskomst mellem Societetets Medlemmer og de Handlende, der iøvrigt maatte være villige dertil, hvorved man gensidig forpligtede sig til at modtage Komitesedlerne i alle Betalinger, og til at Societetets Medlemmer skulde dele det eventuelle Overskud, men ogsaa solidarisk bære

---

fører saaledes, at et Altonaskib — hvis Reder havde faaet det Raad af de engelske Advokater at gaa paa Forlig med Kaptøren, men som holdt paa Rettergang — frikendtes ved Admiralitetsdom af 5 Februar 1807, medens Kaptøren dømtes til fuld Erstatning til Rederen for de med Opbringelsen forbundne Tab og Omkostninger. Forskellige senere Numre af Bladet (Nr. 54, 55, 60) indeholde Korrespondancer fra London, der angive Antallet af opbragte og af frigivne Skibe; saaledes under 19 Juni 3 opbragte, 6 frigivne, under 6 Juli 2 opbragte, 5 frigivne, under 14 Juli 5 opbragte, 2 frigivne. — Fristelsen til at slutte Akkord forstaaes dog let, naar man husker det Tidsspilde, Skibet i hvert Fald var udsat for, og den ringe Chance, man havde for, at der, selv om Dommen lød paa Frigivelse, ikke skulde findes en eller anden Hage ved Sagen, der bevirkede, at man ikke fik sine Udlæg, endsige sit Tab dækket. Det i Handels- og Industritidende anførte Tilfælde synes at høre til de Undtagelser, der drages frem — og der bekræfte Reglen —, thi ingen af de krigsførende Magter havde noget godt Øje til de nevtrale Skibe, allermindst England til Danmarks, og man lod hellere den nevtrale Reder betale Gildet end svækkede Iveren hos Kaperne.

det mulige Tab. Komiteens Beslutning fik kongelig Stadfæstelse ved Resolution af 12 Decbr. og offentliggjordes ved Kancellipl. af 18de Decbr. Den officielle Motivering var „den indtrufne Standsning af Vareomsætningen og dermed følgende Pengemangel“.

Saaledes rustet gik Københavns Handelsstand ind i Aaret 1807. Komitesedlerne viste sig paany som et ypperligt Middel til at forebygge større Kalamiteter, thi man havde fuldt op af Varer, og det galdt blot om at hjælpe de Købmænd, der manglede flydende Kapital. Men Humøret for Forretningen var borte. I Begyndelsen havde man ganske vist betydelige Afskibninger af Kolonialvarer til de tyske Østersøhavne, men Opbringelsen af Skibe og Varer blev mere og mere almindelig, Vanskelighederne ved Varernes regelmæssige Afsætning forøgedes under den store Fastlandskrig, tilvante Forretningsforbindelser med Udlandet glippede, og Kreditforholdene blev stadig besværligere. De nevtrale Magters gode Tid syntes at være forbi. Da bragte Freden i Tilsit den 7 Juli 1807 Fred paa Kontinentet, Ruslands og Preussens Tiltræden til Kontinentalspærringen og „Aftalerne“ om Danmark, hvis nevtrale landværts og søværts Trafik gjorde et saa væsentligt Afbræk i Kontinentalspærringen, at der allerede af den Grund maatte være al Anledning til ikke at finde sig i den lille Magts ejendommelige Nevtralitetsstilling.

Men Storbritannien sparede de allierede Magter for alle videre Anstrængelser overfor Danmark. Det iværksatte Overfaldet paa København, og det gjorde os til den hidsigste, ivrigste og mest udholdende Tilhænger og Udøver af Kontinentalspærringen, den danske Konge blev mere kejserlig end Kejseren selv. Med et Brag endte i August 1807 „den glimrende Handelsperiode“.

FEMTE KAPITEL.

„Den glimrende Handelsperiode“. Senere Tidens Betragtning af Perioden. De rige Handelsmænds Ejendomme. Deres Formuer og Legater. Kendte Navne paa hin Tid. Købmændenes Fødesteder. Deres Virksomhed. De største Redere. Indsamlinger og Godgørenhed. Fremmede Kapitaler. Borgernes Anvendelse af deres Sparepenge. „Sleeping partners“ i de store Forretninger. Norske Rigmænd. Christianias Skibsfart. Krigens Virkninger. Det holdbare og det uholdbare i Datidens Handel. Forskellen mellem København og Hamborg. Muligheden for en fortsat god Udvikling under en almindelig Fred. Aarsagerne til Ødelæggelsen.

„Den glimrende Handelsperiode“ — det er det Navn, hvormed man har døbt hin Periode af vor Handelshistorie. Da Ulykkerne kom over Landet, saa Alverden tilbage paa hin Tid som en Guldalder i dette Ords egentligste Forstand, og den evige Tilbøjelighed til at rose henfarne Tider syntes her mere berettiget end nogensinde. Paa Afstand saa det hele blankt og glat ud. Selv den Slægt, som delvis havde oplevet Tiden før 1807, men nu maatte tage de onde Aar med, glemte, under den uafbrudte Elendighed, at den forrige Tid ikke havde været uafbrudt Velvære, Alting saaes gennem Brydningen af de mørke Trængslens Aar, medens Krigen stod paa, de lange Armodens Aar, da den var forbi.

Det var forsaavidt intet Under. Thi vel havde Fredens Tid, navnlig for de Styrende, været svanger med Krigsfrygt, afbrudt ved Skærmydsler eller endog aaben Batalje, fyldt med Chikanerier og Overgreb fra de krigsførende Magters Side, men hvor kunde det sammenlignes med en Krig med brændte Byer, Strandhugst og en haabløs Kamp mod Overmagten! Vel havde

Fredens Tid kendt Pengeforlegenheder for Statskassen, endog af alvorlig Art, tvivlsomme Finanstransaktioner, Misbrug af den offentlige Kredit, men hvor kunde det sammenlignes med en Tid, hvor Statens Finanssystem hed Svindel, hvor hver Lærling og Tjenestepige vidste, at Statens Pengerepræsentativer var den mindst sikre Valuta, man kunde have mellem Hænder, hvor Bankerotten hang over Hovedet og tilsidst brød ind! Vel var endelig selv den fredelige Handelstid en farlig Tid, hvor Risikoerne vare uhyre, Kriserne tilbagevendende hvert Decennium, Tabene og Vanskelighederne store, men hvad var det imod en Tid, hvor Skibsfarten var standset, Handelen lænkebunden, Krediten tilintetgjort, Købmandens Virksomhed halvt fredløs, Købmanden selv en mistænkelig Person baade i Regeringens og i Folkets Øjne!

Og i den Periode, der gik forud for Krigen, havde man jo set Købmandsstanden den ene Gang efter den anden stærk nok til, naar den sluttede sig sammen, at ride Stormen af, — hvad havde da disse Ængstelsens og Mismodets Øjeblikke at betyde overfor de Aaringer, hvor al regelmæssig og legitim Storhandel var standset, eller overfor den Tid derefter, hvor Fortidens Handel, trods flygtige og kunstige Opblusninger, i sin Rod var tilintetgjort.

Det var jo intet Fantom, hin glimrende Tid, den var fuld af Virkelighed. Det var ikke Korthuse, der vare knyttede til de kendte Handelsnavne, men Sten paa Sten i Paladsform. Disse handelsfyrstelige Ejendomme findes endnu. Det Palæ, der nu ejes af Grev Moltke Bregentved, tilhørte Frederik de Coninck (død som Etatsraad 1811), senere Constantin Brun (død som Gehejmekonferensraad 1836, 90 Aar gammel), Handelsbankens Ejendom ejedes af Konferensraad Erichsen (død 1837), Landmandsbankens Ejendom tilhørte Pierre Peschier (død 1812), den nuværende Ankerske Gaard (Adlers) tilhørte Gustmeyer. Sverigs Konsul i København (død 1804), det saakaldte Prinsesse Julianes Palæ tilhørte Niels Ryberg (død 1804), den Duntzfeltske Fløj af Almindelig Hospital tilhørte Agent Duntzfeldt (død 1809) o. s. fr. Alle disse Mænd vare hovedrige Mænd — i den gode Tid. Det var en Tid, hvor Legatstifteren, Grosserer Niels Brock (død 1802) efterlod sig

8 à 900.000 D. C. ($2\frac{3}{4}$ Mill. Kr.), hvor Sukkerraffinadør Ladiges (død 1805) testamenterede alene til Fattigvæsenet 600,000 D. C. (2 Mill. Kr.), hvor Lars Wilder (Grundlæggeren af Wilders Plads, død 1810) testamenterede de Fattige 400,000 D. C., hvor Hofraad Meyer (død 1813) efterlod sig henved 600,000 Mark Banco (ca. $\frac{3}{4}$ Mill. Kr.). En Tid hvor Hauser (død som Konferensraad 1824) ejede de store Byggegrunde, der gav Hauserplads og Hausergade Navn; hvor Fabritius de Tengnagel (død 1805) hævdede Faderens Forretning til en herhjemme saa ukendt Højde, at han bragte Slægten op over Købmandsstanden; hvor Tuteinerne (Peter Tutein, død 1799, og Friedrich, preussisk Konsul, død 1853, 95 Aar gammel) samlede den Formue og de Godser, der have gjort Familien til en af Danmarks rigeste endnu i vore Dage. En Tid, da Agent Zinn (død 1811), H. R. Saabye (nordamerikansk Konsul, død som Etatsraad 1817) og Jeppe Prætorius (død som Etatsraad 1823) vare Formænd for Grossererersocietetet, da Grossererne Jørgen Bech (død 1816) og Jens Harboe (død 1824) vare Formænd for de 32 Mænd — alle Navne, vor Tid endnu husker som store Handels- og Borgernavne. En Tid, fra hvilken mangfoldige andre Navne end de her nævnte have overlevet snart et Aarhundrede og ere naaede til os, uagtet de for Størstedelen kun ere knyttede til den enkelte Byes Handelshistorie: Andreas Buntzen, Andreas Collstrup, allerede da Chef for en stor Tømmerforretning, Mariboe, Etatsraad v. Hemmert (østrigsk Generalkonsul), Romeis, Kirkerterp, Selby og Ter Borch, Suhr og Søn, Bankdirektør Lars Larsen, Joseph Nathan David (Finansministerens Fader), Gottfried Halkier, Hambro, Hørkræmmerne Thøger From og Tvermoes, islandsk Købmand Clausen o. m. fl.

Mange af de største Rigmænd begyndte paa bar Bund og med bare Hænder og svang sig op ved Held, Dygtighed og de ejendommelige Konjunkturer. De færreste vare indfødte Københavnerne. Niels Brock var født i Randers, Ladiges i Altona, Niels Ryberg — den hvis Navn og Anseelse vel var størst — var født i Jylland og begyndte i København med en ubetydelig Kommissionsforretning, Erichsen var født i Odense, Prætorius i Slesvig, Harboe var fra Randerseggen, Jørgen Bech var et jydsk

Bondebarn, D. A. Meyer (og hans Kompagnoner, Trier og Nathanson), David, Hambro, Mariboe vare Jøder, Constantin Brun var født i Rostock, Peter Tutein i Mannheim, Konferensraad Hauser var født i Basel og fik efter sin Ankomst hertil Indflydelse hos den ældre Schimmelmänn, Pierre Peschier var født i Genf, indkaldtes af de Coninck — der selv var født i Holland — og var senere en Protegé af den yngre Schimmelmänn.

Mange af de nævnte Mænd grundlagde deres Formue som Participanter i eller Embedsmænd ved de forskellige Kompagnier, de fleste af dem vare betydelige Redere, men førte ved Siden af al Slags Kommissions-, Grosserer- og Bankierforretning. Flere af dem vare til forskellige Tider Deltagere i samme Firmaer eller vare indgiftede i hinandens Slægt. Nogle af dem tjente Penge som Deltagere i de private Assurandørers Virksomhed, nogle ejede adskillige Huse og Gaarde i København, andre oprettede industrielle Etablissementer eller satte endog en Del af deres Penge i Landbruget. Næsten for dem Alle var det Nevtralitetsperioden 1776 til 1806, der skabte de store Indtægter, hvoraf de kunde føre stort Hus, øve vidtstrakt Velgørenhed og endda lægge sig betydelige Kapitaler til Side ¹⁾).

Tage vi Aaret 1797, det samme for hvilket der foran er givet udførlige Oplysninger om Københavns Handelsflaade, finde vi som de største Redere ²⁾:

¹⁾ De biografiske Angivelser om Datidens Rigmænd ere væsentligst efter Biografisk Lexikon, I—V, Thaarup, Fædrenelandske Nekrologer, Manthey, Biografiske Efterretninger, Lahde, „Samling af fortjente danske Mænd“ og „Mindesmærker paa Assistens Kirkegaard“ — i hvilke Værker man vil finde udførlige biografiske Skildringer af de Paagældende. For Nogles Vedkommende ere de meddelte Data støttede paa Arkivoplysninger eller særlige Skrifter om de Nævnte. Iøvrigt ville vi nedenfor komme tilbage til Omtale af flere af disse Handelsmænd.

²⁾ Efter Skibslisterne i Rigsarkivet for 1797. Det opførte Antal Skibe omfatter ogsaa dem, der i Løbet af Aaret 1797 forliste eller kondemneredes. For nogle Skibe er det anført, at der var flere Interessenter i Skibet, men som Helhed lader det sig ikke sige, hvormegter Rederne ejede selv i deres Skibe, og for hvor stor en Del de kun vare Part-havere.

Asiatisk Kompagni	med	9	Skibe	paa	tilsammen	3032	Kml.
Agent Duntzfeldt	-	14	—	.	—	2393	—
Købmand Lars Larsen	-	14	—	.	—	1431	—
Agent Erichsen	-	13	—	.	—	1422	—
Etatsraad de Coninck	-	7	—	.	—	ca. 1000	—
Købm. Selby og Ter Borch	-	5	—	.	—	769	—
Købmand Drewesen	-	10	—	.	—	764	—
Grønlandske Handel	-	9	—	.	—	682	—
Brygger Koefoed	-	7	—	.	—	630	—
Købmand Hoffmann	-	4	—	.	—	595	—
Købmand Bygild	-	7	—	.	—	584	—
Agent Hviid	-	8	—	.	—	514	—
Købmand Prætorius	-	5	—	.	—	412	—
Etatsraad v. Hemmert	-	3	—	.	—	374	—
Madame Bodenhoff	-	9	—	.	—	314	—
Kaptejn Knudsen	-	3	—	.	—	313	—
Købmand Tutein	-	4	—	.	—	280	—
Købmand Perch	-	5	—	.	—	279	—
Agent Brun	-	4	—	.	—	279	—
Købmand Ludvigsen	-	8	—	.	—	271	—
Købmand Møller	-	5	—	.	—	258	—
Konferensraad Fabritius	-	2	—	.	—	258	—
Købmand Hvistendahl	-	4	—	.	—	230	—
Agent Frølich	-	3	—	.	—	215	—
Købmand Romeis	-	4	—	.	—	211	—
Købmand Becker	-	5	—	.	—	201	—

Det er saaledes et ret betydeligt Antal Mænd, der vare Redere for en Skibstonnage fra over 200 til over 2000 Kml. Der var Formue paa mange Hænder, og det vil efter det heranførte ses, at det ingenlunde var et Par enkelte Firmaer, der drev en betydelig Forretning og hermed blændede baade Samtid og Eftertid, men at der var en stor og velhavende Købmandsstand tilstede. Dette maatte mærkes paa mange Maader, thi de Penge, der kom ind, skulde jo finde Vej ud, og om end en Del af Indtægterne anvendtes til Import af udenlandske Varer — hvad der senere førtes megen Klage over, paa Grund af den Afhængighed af Ulandet, den Forvænthed og Luxus,

herved var skabt — gik naturligvis langt den største Del til de daglige Udgifter. At der ikke var faa opsparede Midler tilstede, ses af den Rigelighed, hvormed Bidragene indkom til Christiansborg Slots Genopbyggelse, til de Nødlidende i Anledning af Branden 1795 og til de Kvæstede og Dødes Efterladte efter Slaget paa Reden 1801. Det fremgaar ogsaa af de mange og store Gaver, der indkom efter Krigens Udbrud 1807 til Tilvebringelse af en ny Flaade. Men medens alle disse Indsamlinger strakte sig over hele Riget, var Genopbyggelsen af København i Slutningen af 90erne en udelukkende Hovedstadssag, og denne Genopbyggelse foregik, som alt omtalt, med overordentlig Energi; ligeoverfor den megen Nød, selve Branden naturligvis fremkaldte, stod paa den anden Side det rigelige Arbejde, der var tilstede, og der ikke mindst kom den egentlige Lønarbejderklasse til Gode.

Det kan ogsaa antages, at en Del Familjer har nydt godt af de store Handelsomsætninger som „sleeping partners“ i Forretningerne. Det er oftere bleven udtalt, at mange af hin Tids Forretninger skete for fremmede Penge, at mange af Koffardiskibene vel gik under dansk Flag, men i Virkeligheden tilhørte fremmede Redere, der søgte Dækning under det neutrale Flag. Til en vis Grad er dette sikkert rigtigt — det er i og for sig højst sandsynligt, og der foreligger fra forskellige Sider Udsagn derom af troværdig Art, om end de tilføjede Pengeangivelser næppe have nogen fast Bund. Men dels har dog sligt, ifølge Sagens Natur, kun kunnet være Undtagelsesforhold — hvad ogsaa selve den store Række af danske Handelshuse og kendte Redere vidner om —, dels faldt selvfølgelig ogsaa en stor Del af den Fortjeneste, de fremmede Kapitaler indhøstede, paa det Land, der administrerede Kapitalerne i Handelens Tjeneste.

At de store Handelshuse imidlertid havde en anden Art af fremmede Kapitaler at arbejde med, har man ikke fremhævet, og dog var dette Tilfældet i udstrakt Maalestok¹⁾. Datiden kendte ikke til Sparekasser, lidet til Obligationskøb. De, der havde Smaakapitaler til Raadighed, omsalte dem da gerne i Tøjer,

¹⁾ Forholdet berøres i Forbigaaende hos A. S. Ørsted. Af mit Livs og min Tids Historie. II. Kbhvn. 1852. Pg. 19. (Dette Værk af Ørsted vil i det følgende citeres som: Ørstedes Erindringer).

Møbler, Smykker og navnlig Sølvtoj. Derfor saa man ved Indsamlingen til en Flaades Tilvejebringelse 1807 indsendt fra Borgerfamiljer: Sølvtheservicer, Sølvkrus, Sølvragoutfade, Sølvterriner o. s. v.¹⁾. Men ved Siden deraf var det ikke ualmindeligt at stikke sine Penge i Købmandsforretninger, man iøvrigt ingen Del havde i. Det kunde være betydelige Kapitaler, Handelshusene paa den Maade kom til at disponere over, men mærkelig nok var der hverken Kontrakt eller Forskrivning Parterne imellem; Beløbene noteredes i Handelshusets Bøger, og aarlig — tit i en meget lang Aarrække — udbetaltes der da Indskyderne en Rente eller Dividende, alt som Aftalen var. Dette Forhold skulde for Mange blive skæbnesvangert, da Handelsstandsningens og tilsidst Pengereduktionens Tid indtraf, men i den gode Tid betød det naturligvis, at de store Handelsavancer bredte sig i vide Kredse²⁾.

Det var heller ikke København alene, der nød godt af den gode Tid. Mindst betød den for Købstæderne, der, som anført, selv efter 1797 vedbleve at faa deres Varer over København; men af de Tal, der ere anførte for Hertugdømmernes og Norges Handelsflaade, vil det ses, hvor stor en Andel ogsaa disse Landsdele — i Hertugdømmerne særlig Flensborg, Tønningen og Altona — fik af de gode Konjunkturer. I Norge som i Danmark stod hin Tid, særlig i Forhold til den paafølgende, som en sand gylden. Det var i denne Periode, at John Collet i Christiania i et enkelt Aar tjente 78,000 D. C. ($\frac{1}{4}$ Mill. Kroner) paa Kornhandel, og at Bernt Anker ejede henved halvandet Hundrede faste Ejendomme og 40 Skibe i Søen. Hans Nettoformue ansloges 1804 til henved halvanden Million D. C., foruden ca. en halv Million i usikre Indtægter, hans Aarsindtægt til 100,000 D. C.³⁾. Det var Jærnudførselen, Fragtfarterne, men navnlig Trælasthandelen, der skabte disse Formuer. Fra Christiania udskibedes aarlig i Aarene 1804—06 32,328 Læster Trælast i 410 Ladninger, hvoraf 28,157 i 208 Ladninger til britiske Havne, Resten til Danmark. Først i Fyrrerne naaedes

¹⁾ K. T. 1807 og 1808.

²⁾ Kanc. Forest. 25. Maj 1813.

³⁾ Collet. En gammel Christiania Slægt. Christiania 1883. Pg. 155 ff.

en lignende Omsætning paany. — I Bergen gav disse Aar Anledning til et ukendt Opsving, og Byen havde en Købmandsstand, vel funderet fra gammel Tid, der nu paa mange Hænder samlede overordentlig betydelige Formuer ¹⁾).

Men Intet holdt, da Krigen kom. For København betød Krigen i direkte Tab: Byens Ødelæggelse ved Bombardementet, Formuernes Formindskelse ved Skibes og Ladningers Opbringelse, og i indirekte Tab: Afspærring fra Kolonierne, Standsning af Handel og Skibsfart, tunge Skatter og Tvangslaan, al sund Handels Tilintetgørelse gennem Spekulationer og Seddelderoute. Det er derfor intet Under, at den københavnske Købmandsstand blev ruineret ved Krigen; det, som falder for Brystet, er, at den var saa længe om at rejse sig paany. Det er vistnok ikke mindst med Henblik herpaa, man har betragtet den „glimrende“ Handelsperiode som en glimrende Sæbebobbel, fordi den uigenkaldelig brast og lod Intet blive tilbage.

Denne Betragtning er, i hvert Fald i sin Almindelighed, ikke helt sand. Naar Kapitalen er forsvunden og baade den private Kredit og Statskrediten ødelagt, maa Handelen ligge nede. Og selv om Københavns Handel havde haft en bred Basis, kunde Handelsvejene i Krigen have forandret sig, saaledes som Tilfældet f. Ex. var med Norges Trælasthandel, der delvis gik over paa Canadas Hænder.

Men saameget er naturligvis sandt, at Københavns Handel var skabt ved Kunst, og at dens Blomstring ikke hidrørte fra det naturlige Forhold for Handelssamkvemet: Fred mellem Nationerne, men Krig. Selv om vi havde bevaret Kolonialvarehandelen, maatte vi have mistet den Del af den, der vedkom Norge, fordi dette Land kun tvungent søgte disse Varer i København, medens det lettere og billigere kunde have forskaffet sig dem selv; havde det været en af Forholdene givet Mellemhandel, var den ikke mistet. Alt for meget i København var fra tidlig Tid statsunderstøttet og monopoliseret, alt for lidet havde sine Hjælpemidler i Landets naturlige Forhold. Hele Kolonialpolitikken var for et lidet og langt bortliggende Land

---

¹⁾ Kraft. l. c. Pg. 15, Pg. 449.

urimelig, fordi vi Intet havde at give Kolonierne igen, og fordi vi ingen naturlige Afsætningssteder havde. Selv som egentlig Mellemandsplads kunde København kun betyde Lidet, f. Ex. i Forhold til Hamborg. De ovenfor meddelte Data af Hamborgs Historie belyse dette, endda naar man vil se bort fra Byens Fortidshistorie, der havde skabt Rigdomme og Forbindelser, vi paa langt nær ikke kunde tage det op med. Hamborg var det naturlige Ladnings- og Losningssted for Tyskland, for en stor Del af det nordlige Kontinent, København var det, højt regnet, for de danske Øer og Sydsverig.

— Dog, hvis Freden i Tilsit havde været en endelig Fred, hvad var der da sket? Ja, selv om vi havde mistet Norge, selv om Kolonialvarehandelen var ophørt, Fragtfarten tildels standset, nye Handelsformer blevne nødvendige, havde København dog maaske hævdet sig en smuk Handelsstilling. Thi den sad inde med en energisk Købmandsstand, der var i Vane med, havde Mod til og fremfor Alt Evne til at vove Noget. Handelen havde da ogsaa en bred og naturlig Basis gennem det opbloinstrende Landbrug. De særlige Forhold, der senere skabte Landbrugskrisen, vare ikke indtrufne, i hvert Fald forsaa vidt vore indre Forhold bidrog til Krisen, og Landbruget havde fortsat den gode Udvikling, de store Reformere havde givet Stødet til. Derhen havde da sikkert ogsaa en Del af de ledige Kræfter og Kapitaler søgt, og, med mindre Fart, men med større Sikkerhed, kunde der have dannet sig nye Former for Handelen.

København er som sagt ikke Hamborg. Dens Handels-historie er ikke Hamborgs, dens Beliggenhed ikke Hamborgs, dens hele Organisation er ikke Handelsstadens. Derfor var for Hamborg mindre den mægtige Handel i de sidste Aartier af forrige Aarhundrede end den ødelagte Handel i de første Aartier af dette Aarhundrede en Undtagelsesperiode. København er — og den var end mere dengang — nok saa meget en Residens-, Embeds- og Militærby som en Handelsby. Intelligens og Energi toges ikke som i Handelsbyen udelukkende i Beslag af det kommercielle, men havde langt snarere Ærinder andre Steder. Om en Kappelstrid mellem København og Hamborg kunde der derfor ligesaa lidet dengang være Tale, som der nu

kan være det. Men det havde været tænkeligt, at de Egenskaber og de Midler, som hin Tids Forhold — om end ved særlig Kunst og særlig Gunst — havde tilvejebragt, kunde være komne en senere rolig Udvikling tilgode. Det blev umuligt, fordi Kri-gen tilintetgjorde dem.

Det var i Virkeligheden en glimrende Handelsperiode, glimrende ved de vide Veje, den førte Flaget, ved de Rigdomme, det Liv og de Fremskridt, den bragte. Den hvilede paa Sand, men der var Guld i Sandet. Ulykken var, at ikke blot Sandet vejrede bort i tykke Skyer, men at ogsaa det Guld, der var indsamlet, sloges af Hænderne, og dette var Aarsagen til, at da Orkanen var forbi, var der Intet at bygge op med paa fastere Grund. Kun Erindringen — halvt i Sagn — om hine Guldgraverdage blev tilbage.

SJETTE KAPITEL.

Detajlhandelen. De fem Handelslav. Betingelserne for at blive Svend og interessent. Andre Næringer. Antal Opbud i 90erne. Aarsagerne hertil. Overflod af Værtshusholdere og Øltappere etc. Borgernes Indkøb. Magistratens Beholdninger af Korn og Brænde. Brødtaxter. Vognmandslavene. Interessenter og Mestre i Handelslavene 1798 og 1806. Forskellige Industrier. Textilfabriker. Farverier. Fremmede Mestre. Større Industridrivende. Haandværkerne. Deres Uddannelse og Prøver. Fremragende Haandværkere. Brænderier. Bryggerier. Bagerier. Enevælden og Lavene. Lavsoverordningen af Aar 1800. Frimestre. Mestrenes Forpligtelser. Svendenes Forpligtelser. Straffe. Strejker. Bygningshaandværkernes Løn. Antal Mestre og Svende i Lavene. Bygningsfagene. Fabrikerne. Hattemagere. Parykmagere. Antal Borgerskaber 1796 og 1804. Fødesteder. Indvandring til København. Borgerne grupperede efter Erhverv og Fødested.

Detajlhandelen i København førtes dels indenfor fem Handelslav, dels indenfor en Række indbyrdes afgrænsede Handelsegrene, som dog ikke vare lavsbundne. De fem Lav vare Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet (Lavsartikler af 1688), Urtekræmmernes og Sukkerbagernes (Lavsartikler af 1693), der tillige havde Ret til Glashandel, Vinhandlernes (Lavsartikler af 1694), Hørkræmmernes (Lavsartikler af 1722) og Isenkræmmernes, der indtil 1807 var forbundet med Hørkræmmernes, men da udskiltes som et særligt Lav. For at faa Borgerskab maatte man som Regel være Dreng i 7 Aar, saa bestaa Svendep prøve, derefter være Svend i 3 Aar og endelig bestaa Interessentexamen. Dog var der heri noget afvigende Bestemmelser for de forskellige Lav. Interessenterne i Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet maatte desuden tage Part i det Lavet tilhørende Uldmanufaktur,

Isenkræmmerne maatte, for at blive Interessenter, tage Aktier i Raavad Fabriker, som Lavet, samtidig med dets Oprettelse i 1807, havde faaet Forpligtelse til at holde i Gang.

Udenfor Lavene drev man Handelsnæring efter Borgerskab eller efter særlig Bevilling eller ogsaa som fri Næring. Til den sidste Gruppe henregnedes Omløbere med Frugt, Brød, Brænde o. s. v., ligesom man ogsaa frit kunde sælge og oplægge Kornvarer. Efter 1803 (Resol. 29. April) kunde ogsaa de, der meldte sig og bleve optagne i det borgerlige Artillerikorps, uden Borgerskab være Spækhøkere, Jærnkraemmere, Værtshusholdere o. l. mod en Kejdelse til Stadens Kasse, og, ved deres Afsked, fik de Borgerskabsbrev paa disse Erhverv uden Betaling.

Det var de Handlendes Pligt saavidt muligt at købe paa første Haand og fra indenlandske Fabriker. De fleste Kraemmere købte imidlertid deres Varer paa 9—12 Maaneders Kredit hos Grossererne. Af de ca. 100 Silke- og Klædekraemmere, der ved Aarhundredets Slutning fandtes her i Byen, vare kun faa velhavende Folk, de fleste sad smaat i det, og i Aarene 1797—1802 gjorde ikke mindre end 27 Opbud. Fra 1798 til 1806 gik Interessenternes Antal i dette Lav ned fra 102 til 56. Af 90 Urtekraemmere i hin Periode gjorde i de samme Aar 24 Opbud. Men disse Forhold have vistnok mindre haft deres Grund i, at selve Forretningerne vare daarlige, end i, at man har givet for udstrakte Krediter, eller sendt Varer oversøisk, og at man saa af de Sømænd, der fik Varerne med, er blevet narret for Pengene. Netop i denne Periode have de stærkt svingende Kolonialpriser ogsaa spillet deres Rolle, og Krisen 1799 har forvoldt en Del Tab for Folk, der ikke hørte Børsen til, og ikke vare store nok til at blive støttede, naar det kneb. Betydelige Forretninger bleve drevne af Hørkraemmerne, hvoraf nogle vare bekendte, rige Folk, og af Vinhandlerne, der dels i og for sig havde god Afsætning i de flotte Tider, dels gjorde oversøiske Spekulationsforretninger sammen med de store Handelshuse¹⁾.

Af Værtshusholdere, Øltappere o. l. var der sørgelig Overflod. Alene i Aaret 1796 udgjorde det Antal af Borgerskaber,

¹⁾ Jfr. bl. a. Nathanson. Om Klagerne over Næringsløshed.

der toges som Værtshusholder, Theskænker, Traktør og Øltapper 34, dertil 8 Spækhøkere og 24 Brændevinsbrændere. Den nyligt citerede Bestemmelse fra 1803 skulde ikke bidrage til at formindske Antallet, og i Krigens Aar fik man sin haarde Nød med det Utal af Knejper og Kipper, der efterhaanden var voxet op.

Heller ikke den egentlige Smaahandel — Gadehandelen og Omløberhandelen — var heldig ordnet. Det er alt foran omtalt, hvilke Skandaler Marskandiserudsalgene i Adelgade medførte, og lignende Optøjer foregik i de tilstødende Gader og paa Højbroplads samt andre Steder i Byen.

Overfor Handelen med Fødevarer galdt det fremfor alt at sørge for, at der altid var Proviant tilstede, og at Priserne ikke bløve for høje. Efter en Forordning af 1790 var det tilladt alle kongelige Undersaatter at sælge og oplægge alle Slags Kornvarer i København i store og smaa Partier, og ligeledes maatte man under visse Betingelser oplægge Fødevarer. Iøvrigt vare de almindelige Bestemmelser, at Skipperne, der ankom fra Provinserne til Staden med Fødevarer, i en Tid af tre Uger maatte sælge deres Varer i smaa Partier fra deres Fartøjer, men ikke oplægge dem i Kældere eller andetsteds til Forhandling af Uberettigede; Bønder, der bragte Fødevarer til Staden, maatte kun sælge fra deres Vogne og paa Axeltorvene; Stadens Indbyggere maatte ikke drage udenfor Portene eller paa Reden eller Toldboden for at opkøbe de Fødevarer, Bønder og Skippere bragte, førend de kom ind i Staden paa Torvene eller til andre anordnede Udsalgssteder.

Til yderligere Betyggelse for Stadens Forsyning var det fastsat, at Staden selv skulde have et Rughjælpemagasin paa 10,000 Tdr. Rug. I særdeles gode Kornaar blev dette dog ikke overholdt, i Almindelighed var der om Vinteren lagret en 5,000 Tdr. Dernæst paabød Loven, at Lavsbagerne stedse skulde have mindst 200 Tdr. Rug og 50 Tdr. Hvede liggende, Fri-bagerne mindst 50 Tdr. Rug, Spækhøkerne visse Mængder Smør, Flæsk, Ost o. s. v. Aarlig optoges der Inventar over, hvormeget der fandtes af Korn og Fødevarer hos Grosserere,

Bagere, Bryggere, Brændevinsbrændere, Spækhøkere, Hørkræmmere m. v.

Foruden Proviant maatte man ogsaa sikre sig Brændsel, og Magistraten var derfor forpligtet til hver Vinter at anskaffe et Brændemagasin paa mindst 7,600 Favne Bøgebrænde, der dog ogsaa delvis kunde erstattes med Stenkul. Af dette Magasin udsolgtes i Smaapartier til Ubemidlede.

Handelspriserne vare fri. Kun paa Brød og Kød var der Taxter. Taxten paa Brød ophævedes dog tildels Aaret før Krigen. Det var, i Maj 1806, bleven bestemt, at alt Brød, undtagen grovt Rugbrød, i et Aar skulde være fri for Taxt. Da nu et Aar var gaaet, viste det sig, efter Meddelelse fra Magistraten og de 32 Mænd, at Hvede- og Surbrødet var ligesaa stort som før. Man besluttede sig derfor til, indtil videre, at opgive Brødtaxten (undtagen paa Rugbrød som den første Nødvendighedsartikel), thi Kancelliet var „i Almindelighed af den Mening, at Taxter høre sammen med Monopoler“¹⁾.

Til „Handel og Omsætning“ — for at benytte Udtrykket fra den moderne Erhvervsstatistik — men udenfor de egentlige Handelsnæringer hørte ogsaa Skippere, Pram- og Stenførere og Vognmænd. De sidste havde Postbefordringen under sig, dernæst Renovationskørsel, Arbejdskørsel og Persontransport udover to Mil udenfor Staden. De førte Navn af „det store Vognmandslav“, til Forskel fra „det lille Vognmandslav“, der var en Korporation af Smaakørere eller Sandagere, som førte Ler og Sand til København fra Sandgravene i Omegnen; efterhaanden fik de dog Del i nogle af det store Lavs Bestillinger og fik senere ogsaa Taxter ligesom dette. Udenfor disse Lav stod atter Hyrekuskekorporationen, der udelukkende var henvist til Personkørsel.

Handeslavene samt Skipperlavet, Pramlavet og det store Vognmandslav talte i Aarene 1798 og 1806 følgende Antal Personer:

---

¹⁾ Kanc. Forest. 3. Juli 1807.

	Interessenter og Mestre		Svende		Drenge	
	1798	1806	1798	1806	1798	1806
Silke-, Ulden- og Lærreds- kræmmerlavet.....	102	56	19	23	59	81
Isen- og Urtekræmmerlavet	123	131	77	77	142	123
Hørkræmmere	43	41	27	36	44	40
Vintappere	57	63	17	26	40	54
Pram- og Stenførere	90	94	"	"	70	105
Skippere.....	790	890	"	"	"	"
Vognmænd	16	14	106	158	"	"

Antallet af Interessenter, Svende og Drenge, har altsaa været i kendelig Stigen fra 1798 til 1806 for Vintappernes Vedkommende — et Erhverv, der, som ovenfor anført, lønnede sig godt i denne Periode —, en betydelig Tilvæxt var der i Antallet af Skippere, og nogen Fremgang var der ogsaa i Pram- og Stenførerlavet og i Isen- og Urtekræmmerlavet; men i sidstnævnte Lav (hvor Delingen jo først skete i 1807), var Medhjælpernes (Drengenes) Antal formindsket. En ringe Tilbagegang var der i Mestrenes Antal hos Hørkræmmere og Vognmænd, men samtidig Tilvæxt i Medhjælperantallet. Derimod fandtes der, som alt nævnt, en meget stærk Tilbagegang i Antallet af Manufakturhandlere, men samtidig en saa stor Tilvæxt i Medhjælperantallet, at medens der i 1798 ikke var én Medhjælper for hver Hovedperson, var der i 1806 mere end to Medhjælpere pr. Hovedperson; var der saaledes i de mellemliggende Aar ryddet godt op i Principalernes Kres, havde de tilbagestaaende udvidet deres Forretninger, og det ikke blot ved, at færre Svende vare blevne Interessenter, men ogsaa ved en direkte Forøgelse af Lærlingenes Antal (fra 59 til 81).

I industriel Henseende stod Perioden ikke mere paa Højde med hine Tider, hvor Fabrikerne skulde ophjælpes, koste hvad det vilde. Den friere Strømning, der satte sig Mærke i Toldloven af 1797, havde indskrænket Monopolernes Antal og Tilskudenes Størrelse, men dels mente man ikke helt at kunne slaa Haanden af de Virksomheder, der vare oprettede ved

offentlig Tilskyndelse og Bistand, dels havde man dog stadig Haab om med nogen Understøttelse at kunne tilvejebringe en levedygtig Industri.

Den Industri, Tiden var gunstigst, var Sukkerraffineringen. Den var vel ikke udelukkende knyttet til København, men naaede dog kun der nogen Betydning, og vi have set, at der endog var en ret anselig Export af raffinerede Sukkere til Udlandet. Med Aarhundredets Begyndelse — Antallet af Raffinaderier var dengang 18 — mente man, denne Industri kunde staa paa sine egne Ben, og fra 1801 bortfaldt enhver Udførselsbegunstigelse, medens endnu enkelte Friheder for Arbejderne og Lettelser ved Materialiernes Indførsel vedblev at bestaa. (Jfr. ovfr. Pg. 42). En anden af de Industrier, man i særlig Grad havde taget under Armene, var Kattuntrykkeriet, og endnu ved Fd. af 1797 naaede man ikke videre end til at tillade uhindret Indførsel af hvide Kattuner, hvorimod Indførselen af trykte Sirtser og Kattuner forbødes, saa at Trykningen maatte foregaa her. Toldloven af 1797 ramte jo ogsaa Indførselen af Porcellæn og Fajance med Forbud, til Fordel for den kongelige Porcellænsfabrik i København, der imidlertid var en rent monopoliseret Statsvirksomhed, som ikke kunde være af nogen stor Interesse for den almene Industri.

Stor Umage gjorde man sig for at holde Klædefabrikerne oppe, og de understøttedes ved det kongelige Dugmanufaktur — en Institution, der havde været overmaade mange Omskiftelser underkastet, og hvis Opgave nu bl. a. var at afkøbe Fabrikerne deres færdige Varer og forhandle dem samt give Fabrikerne Laan og Forskud. Klædevarernes Godhed undersøgtes ifølge Fd. af 11. Oktbr. 1769 i en saakaldet Halle, og Varerne maatte ikke sælges, før de vare stemplede. Hallingen forestodes af en Hallemester, to Fabrikanter og en Kræmmer, og disses Opgave var at prøve, stemple eller eventuelt forkaste alle uldne Manufakturvarer, før de kom i Handelen. Antallet af Fabrikanter var i 1792: 25, 1798: 27, 1804: 28, Antallet af „hallede“ Stykker Klæde, Multum etc. var 1792: 1274 (63,445 Alen), 1798: 939 (46,104 Alen), 1804: 664 (29,242 Alen). Saaledes var Virksomhedernes Antal i Stigen, medens Fabrikationens Omfang

betydelig formindskedes, og først Krigsaarene bragte paany et stærkt Opsving i den kunstigt opretholdte Industri.

Megen Vægt lagde man ogsaa paa Farverierne — ligesom man opmuntrede Dyrkningen af Farveplanter overalt, hvor dette lod sig gøre —, og her var det ikke blot Industrien, men ogsaa Husfliden man vilde ophjælpe. Saaledes udgav Dugmagerlavets Formand i Aaret 1806 en Farve- og Fabrikationsbog til Brug for Folk, der selv vilde farve det hjemmegjorte Tøj. Bogen vandt megen Anklang i Danmark og Norge, og Forfatteren fik det Offentliges Anerkendelse ¹⁾.

Iøvrigt dreves her Spindrier og Væverier, Tobaksfabrikation, Papirfabrikation; her fandtes nogle faa Jærnstøberier, endnu uden stor Betydning, og forskellige halvt fabriksdrevne Haandværk. En særlig Udvikling havde Strømpevæveriet, nærmest knyttet til to Virksomheder, hvis Navne holdt sig til Nutiden: Warburgs Strømpevæveri, anlagt 1752, og Mitchells, anlagt af Skotlænderen Alexander Mitchell, som indkaldtes hertil 1781. I det hele var det en yndet Maade at understøtte Industri paa: at indkalde Fremmede til at give Raad og Vejledning og saa til Gengæld give dem Penge til at experimentere med og Særbegunstigelser til Fabriksanlæg. Selve Datidens Mening gik iøvrigt ud paa, at disse Fremmede, der i Reglen vare Folk, hvem det var gaaet tilbage for i deres Fædreland, ikke heller gjorde nogen Nytte her i Landet, og sikkert er det, at fra hin Tid er os kun opbevaret faa fremmede Navne, der have præsteret noget virkeligt nyt og godt for den danske Industri.

For København som By vare Fabriksanlægene uden stor Betydning. De paatrykte ikke Byen noget Fabrikspræg. Kun Sukkerraffinaderier og Klædefabriker fandtes i noget større Antal, alle de øvrige Storindustrier dreves med nogle faa Virksomheder hver. Hvad Betydning hele denne Fabrikvirksomhed end kan have haft for Eftertiden — og helt uden opdragende Betydning har den ikke været, om det end ikke lykkedes at opelske en eneste Industri paa bredt Grundlag, der gennem Tiderne kunde

¹⁾ Kommercekoll. $\frac{11}{18}$ Februar 1813.

blive en virkelig Indtægtskilde for Landet og Befolkningen —, saa var Fabriklivet et ganske underordnet Led i Hovedstadens Liv og Organisation. Og selv om Byen ikke havde været mange andre Ting foruden en Erhvervsby, vilde dette have været Tilfældet. Der kan ikke være Tale om at sammenligne Storindustrien med Storhandelen. Thi ihvorvel der fandtes enkelte rige Industridrivende (deriblandt Stifteren af „Reiersens Fond“, Reiersen, i sin Tid Ejer af et Silkemanufaktur, død 1795, efterladende sig 500,000 D. C.), ihvorvel store Handlende af og til kastede sig over industrielle Anlæg (Tuteinerne, Ryberg, D. A. Meyer), og ihvorvel endelig nogle Familjer allerede da lagde Grunden til senere Velstand ved deres industrielle Virksomhed (Holmblad, Jacob Holm), saa var der den Forskel mellem Industrien og Storhandelen, at medens denne og Rederiet omfattede store Korporationer, Firma ved Firma, med systematisk, organiseret og traditionel Virksomhed, vare de industrielle Etablissementer Enkeltmands Forsøg, hvoraf nogle lykkedes, de fleste led Skibbrud. Baade oversøisk og til Nabolandene skete der vel nogen Udførsel af Industriprodukter. men til Gengæld indførtes alle finere Varer fra Udlandet, forsaavidt dette ikke var positivt forbudt (og selv da indsmugledes de), thi udover middelmaadige Produkter lykkedes det, i hvert Fald som Regel, ingen af de betydeligere Industrier at naa.

Af langt større Betydning var selvfølgelig de egentlige Haandværksfag. Haandværkerne arbejdede uden Dygtighed og uden Energi, uden Flid og uden Opfindsomhed — saaledes er Datidens Bedømmelse af dem — men netop under Erkendelsen heraf gjordes der fra forskellige Sider Forsøg paa at forandre Forholdet. Saaledes var der fra 1771 bleven givet Haandværkerne Adgang til fri Undervisning ved Kunstakademiet, og det var paalagt de Professionister, der ikke kunde undvære Tegning i deres Erhverv, at lade deres Lærlinge slittigt besøge Akademiet, ligesom ogsaa disse Professionisters Mesterstykke var underkastet Akademiets Bedømmelse. I 1798 stiftedes Selskabet til Haandværksstandens Forædling, der gav Haandværkerne Undervisning i forskellige Skolefag og særlig i Matematik, Geometri og Mekanik (Selskabet gik i 1807 over til „Institutet for

Metalarbejdere“). Oprettelsen af det Reiersenske Fond, af de Massmannske Søndagsskoler (Aar 1800) og lignende Institutioner bidrog yderligere til Haandværkernes Uddannelse, og i samme Retning gik den almindelige Forbedring af Skoleundervisningen.

Overfor enkelte Fag havde man Glæde af sine Bestræbelser. Saaledes synes Snedkeriet at være lykkedes de københavnske Haandværkere godt. Et i Aaret 1777 af det Offentlige oprettet Møbelmagasin doteredes med 5,000 D. C. til Indkøb af Materialier og Forskud til Professionister, der indleverede Møbler til Salg paa Magasinet. Man var særdeles tilfreds med de indvundne Resultater; der var Enighed om, at Snedkeriet fremmedes, Smagen forbedredes, og at Forbruget af indenlandske Møbler steg, ja, det lykkedes endog at faa en lille Exportindustri af Møbler i Gang. Møbelmagasinet blev et Slags Modelmagasin, hvis Varer og Virksomhed med Held efterlignedes af de ikke faa Forretninger, der fulgte i dets Spor¹). Enkelte Haandværk bares frem af særlige dygtige Mænd. Saaledes grundlagde Jørgen Jürgensen (død 1811) den store Urmagerforretning, der nedarvedes i hans Familje, og som blev en Slags Læreanstalt for den hele københavnske Urmagerindustri. H. Irgens (ligeledes død 1811) grundlagde en Blikkenslagerforretning, der optog engelske Metoder og blev til stor Fremme for Haandværket herhjemme. Saadanne Folk fik i Reglen baade Rejseunderstøttelser og særlige Bevillinger af det Offentlige, og i det Hele manglede det, hverken fra Publikums eller fra Autoriteternes Side, paa Opmuntringer overfor dem, der præsterede noget fremragende.

Særlig Interesse havde det Offentlige af de Haandværksfag, der producerede Fortæringsgenstande. Saaledes indrettedes der 1804 et kongeligt Brænderi til Optagelse af Elever, for at den særdeles lavt staaende Brænderidrift kunde faa en mere rationel Udvikling. Henad hin Tid talte København 316 Brænderier, for Størstedelen slet indrettede, men dog med nogen Export til Udlandet. Omtrent samtidig med Indretningen af det kongelige Brænderi gik man en anden Vej til Forbedring af Ølbrygningen. Man gav Næringen fri. Bryggerlavet ophævedes 1805, mod at

¹) Kommercekoll. Forest. 31. Decbr. 1811.

hver af de 100 Interessenter fik 4,000 D. C. udbetalt, og for Fremtiden paalagdes der kun Bryggerne den Forpligtelse, ikke, uden Kongens Samtykke, at indrette noget Bryggeri udenfor Stadens Grund, dernæst have et af Magistraten bestemt Forraad af Malt til Raadighed ved Vinterens Indtrædelse, og iøvrigt skulde de staa til Ansvar for Politiretten, naar Varerne befandtes forfalskede eller skadelige for Sundheden; Øltaxterne ophævedes. Bageriernes Antal var bestemt til 50; kun et saa stort Antal Bagergaarde maatte findes indenfor Voldene. I nogen Grad indskrænkedes imidlertid Monopolets Betydning, dels ved Fribagernes og Rugbrødsbagernes Rettigheder, dels ved at Brødet som Regel var undergivet Taxt (jfr. ovenfor). Endelig tog det Offentlige sig ogsaa af Møllerinæringen, idet ingen ny Mølle maatte indrettes uden særlig Bevilling, og selve Kornmalingen var paa Grund af Formalingsafgiften underkastet en Række indgribende Kontrolbestemmelser.

Reglen var, at Haandværkerne vare samlede i Lav. Haandværket nøjedes ikke som Detaljhandelen med enkelte store Lav, men hvert enkelt Haandværk havde fra gammel Tid sit. I Lavet aflagde man Svende- og Mesterstykke, men selv Professionister i de enkelte Haandværk, der vare udenfor Lavene (saasom Instrumentmagere, Rugbrødsbagere, Strømpevævere m. fl.) skulde, før de kunde blive Borgere, aflægge et Prøvestykke, som forevistes Magistraten. Til visse Haandværksnæringer krævedes Bevillinger af industrielle, sanitære eller andre Hensyn. Det var disse andre Hensyn, der ved Presseforordningen af 1799 gjorde Bogtrykkerinæringen afhængig af kongelig Bevilling.

I hele den anden Halvdel af Aarhundredet havde der været Bestræbelser, mest fraoven, for at hidskaffe en Lavsordning, der mindre end hidtil bandt den Enkelte, og sammen med de øvrige store Organisations- og Reformlove fra Aarhundredets Slutning, saa da ogsaa den ny Lavsforordning Lyset den 21. Marts 1800 — Grundlaget for Lavsordningen i Danmark indtil de tvungne Lavs fuldstændige Ophævelse i 1857.

Den „oplyste Enevælde“ havde Intet tilovers for Lavene. Dels havde man i og for sig ingen Interesse af at vedligeholde den Række af smaatyraniske Samfund, Lavene dannede, dels

indsaa man meget vel, at de hæmmede Udviklingen ved at vanskeliggøre den Enkeltes fri Bevægelse og ved at hindre den ubemidlede, men dygtige Mand i at blive selvstændig. Tilmed satte de af og til den offentlige Ro i Fare. Baade i 80erne og 90erne var der Svendebevægelser, forsaavidt af international Art, som det var de talrige tyske Svende, der vilde have deres Hjemlands Ceremoni- og Korporationsbestemmelser respekterede, og som, i Følelsen af deres Sammenhold og Overlegenhed, gjorde Krav paa høje Lønninger og paa Arbejdsbetingelser, de selv foreskrev. Undertiden greb Øvrigheden ind med stærk Haand, men i Længden føjede den sig, fordi man ikke kunde undvære de fremmede Haandværkere, og vel ogsaa fordi Mestrene ikke gav Svendene noget efter i Bornethed og ingenlunde egnede sig til at optræde med Autoritet. Under disse Forhold nedsattes en Kommission til Behandling af hele Lavsspørgsmaalet, og det var dennes Arbejde, der fik et Udtryk i Forordningen af 1800.

Fuldt saa fri, som Kommissionen havde villet det, blev Forordningens Bestemmelser ikke. Saaledes blev Kommissionens Forslag om, at Frimestrene efter en vis Tids Forløb skulde kunne fordre at blive Lavsmestre, ikke til Lov¹⁾. Men det var allerede ganske godt, hvad der opnaaedes. Det skulde staa enhver indfødt her i Staden arbejdende Haandværkssvend frit for, naar han godtgjorde i fire Aar at have arbejdet som Svend, da at nedsætte sig som Frimester i sit Haandværk og derpaa tage Borgerbrev mod at betale det halve af, hvad Lavsmester-Borgerbrev kostede. Havde nogen arbejdet som Frimester i to Aar, skulde det være ham forundt at tage en Dreng til Hjælp (dog kunde Drengen ikke blive Svend, uden naar Frimesteren blev Lavsmester). Desuden turde Frimestrene — ligesom forøvrigt ogsaa Lavsmestrene — tage Haandlangere til Hjælp og ogsaa benytte Kone og Børn ved Erhvervet. For at blive Lavsmester, behøvede man kun at have gjort sit Svende- eller Mesterstykke, uden at have været et vist Antal Aar hos Mesteren.

---

¹⁾ Nyrop. Københavns Tømmerlav. Kbhvn. 1887. Pg. 180.

Allerede hermed var der gjort Indhug i den overleverede Lavsordning. Værre var det, hvad Forordningen fordrede af Mestrene overfor deres Svende og Drengene. I al Almindelighed bestemtes det, at det skulde staa Mestre og Svende af alle Lav frit for at indgaa saadanne Kontrakter med hinanden, som de kunde blive enige om i Henseende til Opsigelsestid, Løn og andre Bestemmelser. Men Mestrene fik desuden en Række af positive Forpligtelser. De skulde oprette skriftlige Kontrakter med Drengene, og naar Mesteren ikke havde bragt det saavidt med en Dreng, der ikke havde vist sig modvillig, at denne kunde gøre Svendestykke, skulde han betale 50 D. C. Afskedigede en Mester kontraktstridig sin Svend, skulde han betale 2 Mk. daglig for den Tid, der manglede i Opsigelsestiden. Den Skik hos Mestrene at nægte at tage en Svend, før han havde gaaet nogen Tid ledig eller endog havde været bortrejst, efter at han havde forladt sin forrige Mester, modvirkedes ved, at en saadan Svend, naar han ingen Brøde havde begaaet, skulde faa Tilladelse til at arbejde hos en Frimester eller hjælpes til selv at blive Frimester. Indgik et Lavs Mestre Forening om ikke at tage en eller anden Svend i Tjeneste, skulde Foreningen være ugyldig, og hver af Deltagerne bøde 50 D. C. Anvendte en Mester Skældsord overfor en Svend, skulde han give ham en Æreserklæring og betale 2 D. C. til Stadens Fattiggasse, og slog han ham, skulde det være, som om han havde gjort det ved en Fremmed. Iøvrigt skulde Tvistighederne mellem Mestre, Svende og Drengene afgøres ved Politiretten.

Alt dette var for Mestrene en stor Tort. Men at man ikke vilde Haandværksmestrenes borgerlige Honnør tillivs, vistes ved Forordningens Bestemmelse om, at fremtidig Halvdelen af de 32 Mænds Forsamling skulde besættes med Kunstnere, Fabrikører eller Haandværkere, der, lige med andre Borgere, ogsaa skulde kunne blive Medlemmer af Magistraten.

Det var heller ikke Meningen at give Svendene Frispas overfor Mestrene. Tværtimod. Ser man med Nutidens Øjne paa de Straffe, Forordningen i en Række af Forhold paalagde Svendene, er alene dette nok til at maale den uhyre Afstand der er mellem en for hin Tid frisindet Lov og en frisindet Lov

nutildags. At de hævdvundne „udlændiske Skikke“ for Indtrædelse i Lavet, Traktementerne m. m. forbødes, var kun saare rimeligt, om end ikke let at gennemføre. Forstandigt og humant var det ogsaa, at det forbødes baade Svende og Mestre at vrage en Dreng eller Svend, fordi han ikke var født i Ægteskab. Men haarde vare Bestemmelserne for Opsætsighed mod Mestrene.

Naar en Svend skældte sin Mester ud, fik han 4 Dages Vand og Brød, slog han ham, fik han 2 Maaneders Forbedringshusarbejde. Forlod Svenden sin Mester i Utide, skulde han betale den litte Skade og straffes med 4 Dages Vand og Brød. Skulde Svendene driste sig, „til at overlægge og indgaa en lovstridig Aftale mellem sig ikke at ville arbejde hos denne eller hin Mester, da skal Ophavsmændene til Sammenrottelsen dømmes til at arbejde 1 eller 2 Aar i Forbedringshuset, og et saadant Lavs Svende ikke mere tillades at have Herberge eller Forsamlingsstue“. Hvis et helt Lavs Svende vilde forlade Arbejdet, skulde de ligeledes miste Tilladelsen til at have Herberge, og Ophavsmanden dømmes til 2 Aars Forbedringshus; men forledede de andre Lav til at deltage i Arbejdsnedlæggelsen, skulde Ophavsmanden straffes med 6 Aars Arbejde i Jærn og derefter forvises Landet!

— Det var Frygten for 90ernes Strejkebevægelser, der havde dikteret disse strenge Straffe. De ere karaktertstiske for Datidens Opfattelse af Strejker, men fik forholdsvis ringe praktisk Betydning. Langt mere Betydning fik selve den lettere Adgang, Forordningen gav til at blive Svend og Mester, og da der i de følgende Aar blev givet udvidede Frimesterrettigheder til dem, der tjente i de borgerlige Korpser, naaede ogsaa Mestrenes Forbitrelse Højden. I den Reaktionstid, som derefter fulgte, lykkedes det da ogsaa paany at faa forskellige indskrænkende Bestemmelser i Forordningen af 1800.

De bedst lønnede Svende vare da som nu Bygningshaandværkerne. I Aarene før Krigen var Daglønnen for Murer- og Tømrersvende om Sommeren 2½ til 3 Mk., om Vinteren 2 til 2½ Mk., foruden nogen Extrabetaling i Form af Ølpenge etc. Ser man bort fra denne Extrabetaling, og regner man til Gengæld

Aarets Arbejdsdage til fulde 300, til en gennemgaaende Dagløn af 2½ Mk., vilde altsaa Aarsindtægten for en Bygningshaandværker paa hin Tid blive 125 D. C. = 400 Kr. i Nutidspenge¹⁾).

Det hele Antal Personer, som tilhørte Lavene, var:

	Interessenter og Mestre	Svende	Drenge	Arbejdere i fabriks- mæssigt drevne Virksomheder
1798	3,636	5,037	2,729	1,832
1806	3,759	4,167	2,342	836

I 1806 var Bryggerlavet, der i 1798 talte 100 Interessenter med 302 Svende og Drenge, bleven ophævet, saa at Forøgelsen i Mestrenes Antal fra 1798 til 1806 var endnu større end her angivet, en Forøgelse, der dog ikke fremtræder med noget stort Tal i et enkelt Lav, men spreder sig paa mange forskellige. Derimod er Formindskelsen i Svendenes, Drengenes og Fabriksarbejdernes Antal knyttet til ganske enkelte Lav. Saaledes var der af:

	Murere, Gibsere, Stenhuggere			Tømrere		
	Mestre	Svende	Drenge	Mestre	Svende	Drenge
1798	51	850	58	37	779	63
1806	48	531	27	39	551	39

Naar Bryggersvendene fraregnes 1798, er der en Forskel i samtlige Lavssvendes Antal fra 1798 til 1806 af ca. 750, og denne falder, som man vil se, i alt væsentligt paa de her anførte Bygnings-erhverv (550). Forklaringen er jo nærliggende: 1798 var endnu et livligt Byggeaar efter Branden 1795, 1806 var den extra-ordinære Byggevirksomhed ophørt, og en stor Del af Svendene dermed draget fra Byen. Formindskelsen vilde allerede af den Grund ikke kunne opvejes af noget større Frimesterantal, at disse jo hverken som Mestre eller Svende deltog i de egentlige Byggeforetagender.

¹⁾ Kanc. Forest. 25. Februar 1813.

Fabrikserhvervene talte:

		Interessenter			„a parte Arbejdere“
		og Mestres	Svende	Drenge	
Dugmagere	1798	22	70	10	600
	1806	23	37	3	159
Silkevævere	1798	3	64	2	194
	1806	4	11	„	20
Tobakspindere, incl. de privilegerede Fabriker	1798	24	50	18	316
	1806	36	52	14	448
Tøjmagere	1798	22	65	19	722
	1806	24	49	3	209

Saaledes var Tobakspinderiet i stærk Opkomst, medens de egentlige Manufakturvarefabriker vare i Tilbagegang over hele Linjen — hvad der jo ogsaa svarer til de Tal om Produktionen, der ovenfor ere anførte.

Vi have foran omtalt Handelslavene og de andre Lav, der ikke henhørte til Haandværk og Industri, og have set Bevægelsen i disse fra 1798 til 1806. Vi have endvidere nævnet, at der omkring Aar 1800 var et halvt Hundrede Lavsbagere og ca. 300 Brændevinsbrændere. Ved Siden af disse Lav og de nu omtalte Bygnings- og Fabrikslav frembød de øvrige, Bogbindere, Bundtmagere, Bødkere, Drejere, Skomagere, Skrædere o. s. v. intet mærkeligt. Kuriøs er kun den modsatte Bevægelse i de otte Aar, 1798 til 1806, i de to Hovedbedækningslav: Hattemagerens og Parykmagerens. Disse to Lav talte:

		Mestres	Svende	Drenge
Hattemagere . . .	1798	14	57	19
	1806	23	79	24
Parykmagere . . .	1798	74	52	44
	1806	65	17	4

Tilvæksten i Hattemagerlavet kan maaske sættes i Forbindelse med den ovenangivne ret overraskende Hatteexport — en oversøisk Udførsel i 1804 af halvfjerde Tusind Filthatte til ca. 3 D. C. Stykket. Tilbagegangen i Parykmagerlavet staar aabenbart i Forbindelse med den naturlige Frisures endelige Sejr for Mændenes Vedkommende, og en Formindskelse i Unaturen

for Kvindernes Vedkommende. Ikke blot var Antallet af Mestre formindsket, men medens i 1798 hver tre Mestre havde fire Medhjælpere, havde i 1806 hver tre Mestre kun én Medhjælper — saameget var Forretningen aftaget i mindre end et Decennium.

I Aarene omkring 1800 toges der aarlig ca. 300 Borgerskaber. Tage vi to Aar, 4 Aar før og 4 Aar efter 1800, finde vi følgende Fordeling ¹⁾:

	1796	1804
Grosserere og Købmænd	16	17
Handlende.....	41	44
Haandværksmestre	165	97
Fabrikanter, Brændevinsbrændere og Bryggere	28	27
Øltappere, Værtshusholdere og Spækhøkere ..	42	25
Skipperne	38	73
Tilsammen...	330	283

Det ses af Tallene, at Antallet af Borgerskaber til Handel og Søfart er steget, af Skipperborgerskaber endog i meget høj Grad. Derimod ere Haandværksborgerskaberne stærkt aftagne, hvilket lader sig forklare dels ved Byggeperiodens Ophør, dels ved den efter Forordningen af 1800 lettede Adgang til at blive Mester („Frimester“) uden at være Lavsmester, hvad der kan være kommet adskillige Haandværkssvende meget bekvemt. Med Ophøret af Byggeperioden staar det ogsaa i ret naturlig Forbindelse, at Værtshusholder-, Spækhøker- og Øltapperborgerskaberne aftog fra 1796 til 1804, men hertil kommer Indflydelsen af Forordningen af 1803, der, som ovenfor omtalt, gjorde det muligt at faa forskellige af disse Erhverv uden Borgerskab, naar man meldte sig til det borgerlige Artillerikorps, en Bestemmelse, der godt allerede kan have vist sine Virkninger i 1804.

¹⁾ Denne Oversigt og den følgende om Borgernes Fødesteder ere uddragne af Borgerskabsbøgerne i Københavns Raadstuearkiv. Rubriken Fabrikanter, Brændevinsbrændere og Bryggere omfatter for begge Aar tilsammen: 3 Fabrikanter, 9 Bryggere og 43 Brændevinsbrændere.

Af samtlige nye Borgere vare i 1796 kun 87, i 1804 kun 72 indfødte Københavnerne, d. e. henholdsvis 26 og 25 pCt. Det er foran oplyst, at henved Halvdelen af Københavns Fattige i Aaret 1808 var født udenfor København; det ligger i Sagens Natur, at en aldeles overvejende Del af det Militær, der fandtes i Byen, var født udenfor København (selve Københavns Befolkning var jo fritaget for Militærtjeneste); det er en Følge af, at de to Rigers eneste Universitet og at Centraladministrationen var her i Staden, at en stor Del af de Studerende og af Embedsstanden var fra andre Dele af Riget; det er anført, at Svendelavene delvis domineredes af Udlændinge; og naar det nu ses, at tre Fjerdedele af dem, der toge Borgerskab — Kærnen af Byens bosiddende Befolkning, deriblandt, som foran oplyst, adskillige af de mest fremragende Borgere — vare fødte udenfor København, da peger Alt dette hen paa, at Københavns Befolkning for den større Dels Vedkommende ikke bestod af indfødte Københavnerne. Da Københavns Folketal fra 1787 til 1801 steg med $\frac{1}{8}$ — fra 90,000 til 101,000 — og da Antallet af Døde i denne Periode oversteg Antallet af Fødte, fremgaar det da ogsaa allerede heraf, at der maa have været en stadig og meget betydelig Strøm af Indvandrere til Staden, der bragte Liv og Fornyelse, førte godt og ondt med sig baade i materiel og i aandelig Henseende, og der i uafbrudt Omdannelse af Befolkningen tilvejebragte den Krydsningsrace, som er en Hovedstad egen¹⁾.

---

¹⁾ Indvandringens Betydning for Forøgelsen af Københavns Befolkning er for Aarhundredet 1618—1718 paapeget i min Afhandling om Københavns Befolkningsstatistik i nævnte Tidsrum (Historisk Tidsskrift V, 3, jfr. Fridericias oven citerede Afhandling i Hist. Tidsskr. VI, 2). For forrige Aarhundredes Vedkommende findes tilsvarende Oplysninger hos O. Nielsen. København paa Holbergs Tid. Kbhvn. 1884. Yderligere Undersøgelser af Dr. Nielsen, paa Grundlag af Borgerskabsbøgerne for de to Decennier 1701—10 og 1751—60, have givet det Resultat, at i førstnævnte Decennium vare 20 pCt., i sidstnævnte 25 pCt. af de nye Borgere fødte i København. Forholdet var altsaa ved Aarhundredets Midte som ved dets Slutning, at kun $\frac{1}{4}$ af de nye Borgere vare indfødte Københavnerne.

En Sammenstilling af Erhvervsgrupper og Fødesteder for de Personers Vedkommende, der tog Borgerskab i Aarene 1796 og 1804, giver følgende Resultat:

	Grosserere, Købmænd og Handlende.	Haand- værkere.	Fabrikanter, Brændevins- brændere og Bryggere.	Øltappere, Værtshus- holdere og Spæk- høkere.	Skip- pere.	Ialt.
København	33	94	9	11	12	159
Øernes Købstæder.	10	27	4	3	20	64
— Landdistrikter	18	17	4	15	15	69
Jyllands Købstæder	12	11	1	2	2	28
— Landdistrikter	14	8	25	13	11	71
Hertugdømmerne..	8	14	7	11	43	83
Norge	4	10	1	„	5	20
Tyskland	8	51	1	7	1	68
Sverig	2	23	1	5	„	31
Øvrige Udland....	9	7	2	„	2	20
Tilsammen...	118	262	55	67	111	613

Det største Antal Ikke-Københavnere hidrører fra Hertugdømmerne, af hvis Udvandrere til København over Halvdelen er fra Kystbyerne og har taget Skipperborgerskab her i Staden. Dernæst følge Jyllands Landdistrikter, der særlig rekrutere Brændevinsbrænderlavet. Halvdelen af Nordmændene — hvis Kontingent som Helhed er paafaldende ringe — og tre Fjerdedele saavel af Svenskerne som af Tyskerne ere Haandværksmestre. Fra „det øvrige Udland“ er navnlig Købmandsstanden rekruteret.

Af Øltapperne, Værtshusholderne o. s. v. er knapt en Sjettedel født i København, medens de øvrige navnlig ere indvandrede fra Øerne og Jyllands Landdistrikter; de Haandværkere, der ere indvandrede fra Provinsen, stamme til Gengæld, som man kunde vente, væsentligst fra Købstæderne. En Femtedel af Haandværkerne er Tyskere, to Femtedele ere fødte udenfor det egentlige Danmarks Grænses.

Som Helhed hidrøre af de nye Borgere 26 pCt. fra København, 22 pCt. fra Øerne, 16 fra Jylland, 14 fra Hertugdømmerne,

3 fra Norge, 11 fra Tyskland, 5 fra Sverig og 3 fra det øvrige Udland. Saaledes vare af de Personer, der toge Borgerskab i København i Aarene 1796 og 1804, omtrent $\frac{1}{5}$ født udenfor den danske Stat, godt $\frac{1}{3}$ født udenfor det egentlige Danmark, og omtrent $\frac{3}{4}$ fødte udenfor København.

SYVENDE KAPITEL.

Københavns Privilegier. Magistratens Medlemsantal. Lønninger. Forretninger. Særlige Kommissioner. Magistratens Forhandlingsmaade. Magistratskontorerne. Besættelsen af kommunale Embeder og Bestillinger. Regeringens Indflydelse. De 32 Mænds Forsamling. Valget af de 32 Mænd fra oprindelig Tid. Senere Praxis. Forsamlingens Indstilling. Magistratens Besættelse af Posterne. Forsamlingens Anseelse. Dens Deltagelse i Administrationen. Kommunalbestyrelsens Forhold til Regeringen. Kommunens Indtægter. Hver enkelt Kasses Indtægter og Udgifter. Kæmnerkassen. Fattigvæsenet. Fattigplanen af 1799. Fordelingen af de Fattige. Benyttelse af Stiftelserne. Betleriet. Fattigvæsenets Bestyrelse. Dets Omfang. Dets Indtægter og Udgifter. Forbrug af Formue. Legater under Magistratens og de 32 Mænds Bestyrelse. Andre Legater. Milde Stiftelser. Velgørende Foreninger. Sygekasser. Tidepenge. Andre Forsikringer. Vandvæsenet. Dets Udvikling fra tidligere Tid. Vandkompagnerne. Pligter og Rettigheder som Participant. Det Offentliges Part og Myndighed. Søers og Tilføls Tilstand. Den almindelige Befolknings Vandforsyning. Antal af Brønde og disses Tilstand. Renovationen. Dagrenovation. Natrenovation. Brolægningvæsenet. Stadens Belysning. Brandvæsenet. Omordningen efter Ildebranden. Assurancen paa faste Ejendomme. Københavns Brandforsikring. Assurancetvang efter 1795. Assurancebeløb. Præmiernes Forhøjelse. Statens Tilskud. Formuens Tilintetgørelse efter 1795. Løsøreassurance. Politivæsenet. Politiet og Publikum. Vægterkorpset. Fængselsvæsenet. Borgervæbningen. Det borgerlige Artilleri. Livjægerne. De befalede Forraad af Korn og Fedeverer hos forskellige Næringsdrivende. Brændselsforraad. Stadens Forbrug. Konsumtionen. Forbruget pr. Hoved i Tiden omkring 1800 og i Decenniet 1840—50. Priser paa Nødvendighedsartikler. Husleje. Lønninger og Arbejdsindtægter. De stigende Priser.

Staden København havde ved de stolte Privilegier af 1661 faaet Prædikament og Ret som kongelig Residens, fri Rigsstad og en fri Rigens Stand. Det var tilsagt den, at Præsident, Borgmestre og Raad med Borgerskabet maatte udlægge 32 af de

bedste og fornemste Borgere her i Staden, hvilke, tilligemed Præsidenten, Borgemestre og Raad, Stadens og Menighedens Bedste saavel som dens Indtægt og Udgift efter Tidernes Beskaffenhed kunde overveje, og derom handle og slutte.

Den, der nu efter disse prunkende Ord vilde tro, at København var en Slags „rigsumiddelbar“ Stad, der kunde gøre og lade, hvad den vilde, raade sig selv og styre sig selv, vilde tage meget fejl. At Benævnelsen fri Rigens Stand ingen Betydning fik, laa i, at der ingen Brug var for Stænder under det absolute Regimente. Men der var heller ingen Brug for Selvstyre. Hvad der reelt havde den største Betydning, men som Staden intet skriftligt Privilegium behøvede paa, var, at den var en kongelig Residens. Virkningen heraf med Hensyn til Befolkningens Sammensætning og Stadens sociale Forhold have vi alt omtalt. Hvad der fik Betydning, var, at den var Rigets Hovedstad, og at Rigets Finans- og Handelspolitik først og fremmest krævede Centralisation, saa at København blev det Midtpunkt, hvorfra og hvorhen Alt radierede. Men hvad der ikke blev gjort for København af Statshensyn, det gjordes ikke for Stadens egen Skyld. I og for sig var dette jo saare fornuftigt, men deraf følger ogsaa, at Privilegierne som saadanne ikke fik megen reel Betydning ¹⁾).

— Ved forrige Aarhundredes Slutning styredes København af en Overpræsident, to Borgemestre, to Viceborgemestre, 6 Raadmænd og 6 Viceraadmænd. De sidste sex vare ulønnede, alle de øvrige Medlemmer af Magistraten vare lønnede. Fra 1806 af indskrænkedes imidlertid Tallet til: Overpræsidenten, 2 Borgemestre og 6 Raadmænd. Viceraadmandsposterne ophævedes, fordi det havde vist sig, at disse Poster søgtes af Folk som Expectanceposter til Raadmandspladserne, men da de vare ulønnede, bleve de ikke passede af deres Indehavere, der tværtimod varetoge deres private Forretninger — hvad der ogsaa var nødvendigt for dem for at leve. Blev der saa en Raad-

¹⁾ Af og til har Enevælden dog givet Københavnerne Begunstigelser for at indynde sig hos dem. Jfr. Daae. Det gamle Christiania. Anden Udgave. Pg. 68.

mandspost ledig, var tidt Viceraadmanden, der rykkede op, allerede bleven saa gammel, at han, selv om han vilde, ikke kunde røgte sit Hverv, og Følgen var da, at de lønnede Raadmandsposter vare besatte af Folk, der af Hensyn til deres Alder maatte forsømme deres Gærning, og de ulønnede af Folk, der maatte gøre det samme af Hensyn til deres Livsunderhold; Posten som lægekyndig Borgemester ophævedes, fordi det mentes, at Sundhedskollegiet gjorde denne Post overflødig, men samtidig bestemtes det, at Overpræsidenten kunde tilkalde Stadsfysikus til Magistratens Overvejelser, naar det ansaaes for gavnligt.

Gagerne fastsattes for første Borgemester til 1800 D. C., for anden til 1600 D. C., for to Raadmænd til 1400 D. C. for hver, for de fire øvrige til 1200 D. C. for hver. Men paa disse Gager hvilede der Pensioner til Formændene, saa at f. Ex. den virkelige Raadmandsgage indtil videre kun var 1000 D. C. ¹⁾

Ved en Instrux af 28. August 1795 vare Magistratens Forhold og Pligter nærmere blevne fastsatte. Magistraten stod under Kongens umiddelbare Befaling og danske Kancellis Overopsigt. Den skulde varetage Stadens Økonomi, havde Bestyrelsen af Overformynderiet og (siden 1781) af Stadens Fattigvæsen. Den var Forligsmyndighed, kunde separere fra Bord og Seng, skulde have Opsigt med Skolerne og Almueundervisningen, Tilsyn med Lovene, den skulde sammen med Politimesteren og de 32 Mænd fastsætte Kød- og Brødtaxterne, paase Fængslernes Indretning, vaage over Forsyningsvæsenet m. m.

Magistraten skulde samles paa Raadstuen tre Gange ugentlig, og, extraordinært, naar Overpræsidenten tilsagde den. Stadens Bedste skulde være Hovedgenstanden for dens Omsorg, og den skulde jævnlig overlægge med de 32 Mænd de Midler, som førte til dette Maal.

Ligesom der allerede paa Instruxens Tid var endel Sager unddraget Magistratens Administration — Brand- og Vand-

---

¹⁾ Se Reskripterne af 30. Maj og 17. Oktbr. 1806 og de til disse hørende Aktstykker, der gennem meget skarpe Udtalelser af Kancelliet og af Magistratsmedlemmerne om hverandre indbyrdes gøre Indtryk af, at der trængtes stærkt til en Oprydning.

væsenet, Brolægningen m. fl. — saa blev i den nærmest følgende Tid endnu større og vigtigere Administrationsgrene overdraget til selvstændige Kommissioner. Saaledes fik efter Ildebranden i 1795 „Realisationskommissionen“ bl. a. det Hverv at søge den Gæld, Staden havde paadraget sig ved Ildebranden, dækket ved Realisationen af den Del af Rosenborg Have, der var overdraget Staden (Kronprinsessegade) og ved en mere indbringende Bestyrelse end tidligere af Stadens udenbyes Grunde og længere bortliggende Vænger. En Kommission for Bidstrup Gods fik samtidig (1796) Bestyrelsen af dette Kommunens kostbare Eje under Hænde, for at ophjælpe Forholdene baade i Kommunens og Godsets Beboeres Interesse. Ved Aarhundredets Slutning gik Overbestyrelsen af Almueskolevæsenet og Fattigvæsenet ud af Magistratens Hænder, og Planen af 1799 oprettede en stor, selvstændig Fattigdirektion.

Indenfor disse særlige Kommissioner eller Direktioner indtraadte 1805 atter den Forandring, at den tidligere „Over-Brand- og Vandkommission“ deltes i en Vandkommission og en Brandkommission, der fik deres Instruxer den 11. Juli 1806. Vandvæsenet kom, ligesom Fattigvæsenet, til at staa fuldkommen uafhængig af Kommunalbestyrelsen, eftersom Borgerne ikke betalte Skat til disse Institutioner, og deres Regnskab derfor ikke passerede de 32 Mænds Revision.

I Reglen vare disse Kommissioner sammensatte af nogle Regeringsmedlemmer, nogle Magistratsmedlemmer og enkelte af de 32 Mænd. Men det kommunale Element trængtes efterhaanden tilside, hvad der f. Ex. var Tilfældet med den særskilt bestaaende Provideringskommission, der havde Tilsyn med Forraad, Køb og Salg af Korn og Fedevarer, og hvor den tidligere rent kommunale Sammensætning veg for en saadan, der hovedsagelig bestod af Kollegieembedsmænd, et Par Magistratsmedlemmer og en enkelt Borger.

Alt ialt fandtes der i Tiden umiddelbart før 1807 til Bestyrelse af de kommunale Anliggender: en Providerings-, en Brolægning-, en Realisations-, en Bidstrup Gods-, en Belysnings-, en Vandvæsens- og en Brandvæsenskommission, Fattigdirektio-

nen og selve Kommunalbestyrelsen. Endelig maa nævnes, at Havnen bestyredes baade af Staden og Staten, thi denne sidstes Interesse var jo knyttet til Havnen som Flaadens Leje; det udviklede Forhold bragtes i de følgende Aar i en simplere Form, uden at man dog undgik Meningsforskelligheder om de to Parters Pligter overfor Havnen og Broerne. Extraordinært nedsattes yderligere (i 1807) en økonomisk Kommission med det Formaal at opgøre hele Københavns Finansvæsen, søge at bringe Balance deri og fremkomme med Forslag til Reformers saavel med Hensyn til Indtægternes og Udgifternes Størrelse som med Hensyn til disses Administration. Kommissionen, der sammensattes af Medlemmer af Kollegierne og af Magistraten, skulde afgive Betænkning inden sex Maaneder, men Krigen kom imellem, og først langt senere høre vi noget til indgribende Reformers i Københavns Finansvæsen¹⁾.

Omfanget af de Sager, der henlaa under de enkelte Magistratsmedlemmers Ressort, vexlede selvfølgelig i høj Grad under den urolige Forøgelse og Formindskelse af de Omraader, der vedkom Magistraten som saadan, og efter det større eller mindre Antal Magistratsmedlemmer. Efter Datidens Udsagn har Forligsmægling, Møde i Lavforsamlingerne og andre lignende Hverv, der stod den egentlige Styrelse af Stadens Anliggender temmelig fjærnt, beslaglagt uforholdsmæssig megen Tid for de enkelte Magistratsmedlemmer. De egentlige Magistratssagers Drøftelse og Afgørelse foregik ved Cirkulation eller i samlede Møder, men var Sagernes Antal for stort, kunde Overpræsidenten nedsætte en Komite, bestaaende af nogle af Magistratsmedlemmerne, der da tog Beslutning i de Sager, der vare henviste til dem. Forlangte Kongen eller et af Kollegierne Magistratens Betænkning i en Sag, og der ikke var Enstemmighed, fordrede Instruxen af 1795, at baade Majoritetens og Minoritetens Vota skulde indsendes.

Expeditionen af Magistratens Sager, der ligeledes havde været højst forskellig efter Tradition og Sagernes Omfang,

---

¹⁾ Kanc. Forest. 17. Juli 1807.

henlagdes ved Reskript af 15. Januar 1805 til et første og et andet Sekretariat, hint væsentligt beskæftigende sig med Værgemaal, Begravelsesvæsenet, Kirker og Stiftelser, dette væsentligst med Næringsvæsenet, Lavsvæsenet, Borgerskaber, Vurderinger, Borgervæbningssager m. m. De to Borgemestre havde Tilsyn hver med sit Sekretariat, Sekretærerne aflagde Referat til Borgemestrene og konciperede Skrivelserne efter Magistratens Beslutninger. Under dem vare ansatte forskellige Fuldmægtige og Kopister.

Hvorlidet Stadens „Frihed“ havde at betyde, ses allerede i det ydre ved Embedsbesættelserne. Medens nutildags kun Overpræsidenten er Statsembedsmand, Borgemestrene vælges af Borgerrepræsentationen med kongelig Stadfæstelse, og Kommunalbestyrelsen i sin Helhed vælger enkelte, Magistraten alle øvrige Embeds- og Bestillingsmænd i Stadens Tjeneste, var Forholdet i hin Tid diametralt modsat. Kongen udnævnte den hele Magistrat og dens hele Betjening: Borgemestre, Raadmænd, Kontorchefer helt ned til Raadstuetjenerne. I gammel Tid havde imidlertid de 32 Mænds Forsamling dog afgivet Raadmandsemner, men dette blev sjældnere og sjældnere, og fra 1806 ophørte det aldeles: det var fra Kollegierne Befordringerne skete til Øvrighedsembederne i København, og hverken direkte eller indirekte, hverken som Vælgere eller Valgte havde Borgerne noget dermed at gøre.

Ligesom Magistraten og dens Embeds- og Bestillingsmænd i Centraladministrationen udnævntes af Kongen, saaledes var dette ogsaa Tilfældet med de fjærnere, mere selvstændige Stadsembedsmænd som Stadskonduktøren, Stadsbygmesteren o. s. v. Endog Smaabestillingerne ved de Virksomheder, Magistraten bestyrede eller havde Tilsyn med, og som den oprindelig havde haft Besættelsesret til, gik i Tidernes Løb over til Regeringens Disposition. I 1804 fik veltjente Underofficerer Ret til disse Bestillinger, og Magistraten kun Ret til at vælge en af de tre, Kancelliet foreslog. Efter den Tid beskikkede Magistraten endnu kun Justermester, Vejer og Vrager, Stadsmusikanten, Stadsmæglerne, Ligbærerfunktionærerne og enkelte andre. Kæmnerposten, der var ulønnet, og hvortil nu og da valgtes en af de 32 Mænd,

og de to Overformynderposter, af hvilke der til den ene var knyttet Honorar, og hvortil der, efter den hidtidige Praxis, altid var udset nogle af de 32 Mænd, besattes af Magistraten, i Henhold til Danske Lovs 3—18—1. Men netop om disse Poster opstod der i den nærmeste Tid efter 1807 en hidsig Strid mellem Kommunalbestyrelsens to Afdelinger, og senere hen skete der en hel Omordning af disse Administrationsgrene sammen med den kommunale Finansreform.

Dog, en Række Udnævnelser endnu laa i Magistratens Haand. Vi sagde ovenfor, at Forholdene nutildags ere diame-tralt modsatte af, hvad de vare i hin Tid. Dette kan man bogstavelig anvende i Forholdet mellem de to Dele af Kommunalbestyrelsen. Nutildags er det Borgerrepræsentationen, der vælger Magistraten; dengang var det Magistraten, der valgte — de 32 Mænd!

Selvfølgelig, ikke paa egen Haand. Den højst ejendommelige Udvikling paa dette Omraade var følgende. Ifølge Stadens Privilegier skulde, som alt sagt, Præsident, Borgemestre og Raad med Borgerskabet „udlægge 32 af de bedste og fornemste Borgere i Staden“. Denne Bestemmelse var ordret overført i Privilegierne af 1661 fra Privilegierne af 24. Marts 1659, i hvis Følge Valget foregik den 14. April s. A. Der mødte den Dag paa Raadstuen Borgemestre og Raad, og, som tilsagte, 71 Borgere fra Stadens ni Kvarterer samt de daværende 14 Lavs Oldermænd og Bisiddere. Efterat nu Forsamlingen havde valgt de 32 Mænd, blev der valgt 5 Dannemænd af Lavene paa samtlige Lavs Vegne, og det bestemtes, at hvis en af de 5 døde, skulde man nøjes med 4; disse fire sammen med Magistraten, Borgerskabet og de 32 Mænd skulde fremtidig supplere de 32 Mænds Forsamling, naar en af Forsamlingen døde eller af andre Grunde afgik. Bestemmelsen optoges som sagt paany i Privilegierne af 1661, men da det snart viste sig at være forbundet med for megen Ulempe at have et saa stort Vælgerkorps, blev man enig om at indskrænke dette Korps til kun at bestaa af — Magistraten selv, og denne Fremgangsmaade fik officiel Bekræftelse ved Reskr. af 2. Maj 1691 angaaende duelige Personers Valg til Stadens 32 Mænd, idet Reskriptet bruger det

Udtryk, at Magistraten vælger og forordner dem. Praxis blev imidlertid dog den, at Stadens 32 Mænd ved Vakance selv udpegede to Mænd for Magistraten til Besættelse af den ledige Post, og at Magistraten da valgte den ene af dem ¹⁾).

Den praktiske Form for Valget var ved Begyndelsen af dette Aarhundrede den, at naar en Plads var ledig, foreslog Medlemmerne deres Kandidater — tidt mange forskellige —, og saa stemte Forsamlingen over dem. De to, der fik flest Stemmer, indstilledes til Magistraten. Skulde der vælges to paa én Gang, indstilledes der, efter Forordningen af 1800, to Gange to, det ene Sæt hørende til Fabrikanternes og Haandværkernes, det andet til de øvrige Borgeres Kres. Man indsaa selv i Forsamlingen, at det var lidt uheldigt at stemme over saa mange, og saa indstille dem, der vel havde flest Stemmer, men i Virkeligheden maaske kun et meget ringe Antal, og man søgte at faa Forandring deri gennem Forslag om, at der skulde fordres absolut eller kvalificeret Majoritet, ligesom man ogsaa vilde reformere selve Afstemningsmaaden; men den gamle Metode sejrede tilsidst. Det kunde hænde, at en Mand adskillige Gange proponeredes, men ligesaa hyppigt vragedes af Forsamlingen, men det kunde ogsaa hænde, at Forsamlingen adskillige Gange indstillede en Mand, men at Magistraten vragede ham, og hver Gang, af de to, den havde at vælge imellem, valgte den anden ²⁾). Valget var paa Livstid, saa at man, hvis man var træt af

¹⁾ Hjemmel for ovenstaaende er Magistratens Fremstilling af Valgets Historie i Aktstykkerne vedrørende Kommunalforfatningen af 1840. (Se Kancelliets Forestilling af Oktbr. 1838 i nævnte Aktstykker, der ere samlede i en i Rigsarkivet opbevaret Protokol).

²⁾ Det første, at en Mand adskillige Gange proponeredes, uden at vælges, galdt f. Ex. Hørkræmmer Tvermoes, hvis Valg dog tilsidst sattes igennem den 18. April 1811, og som udnævntes af Magistraten den 8. Maj s. A.; det andet, at Magistraten vragede en Mand, galdt f. Ex. Farver Holmblad, der den ene Gang efter den anden næsten enstemmig indstilledes af Forsamlingen som den ene af de to Kandidater, og først langt om længe accepteredes, 22. August 1808. Begge disse Mænd vare allerede da ansete Mænd og store Næringsdrivende i København. (Jfr. de 32 Mænds Forhandlingsprotokol, Borgerrepræsentationens Arkiv, som i det hele er benyttet til den ovenstaaende Fremstilling af Valgmaaden).

sin Virksomhed, maatte bede Forsamlingen om at fritages derfor. Dette skete ret hyppigt, og efter et høfligt Forsøg fra Forsamlingen for at faa Vedkommende til at opgive sin Beslutning, fik han en Takskrivelse og sit Ønske bevilget.

En mere familjemæssig Valgform end den her fremstillede, der repræsenterede Københavns „Selvstyre“ i henved to Hundrede Aar —, fra det Hovedstaden var en By paa 30,000, til den (i 1840) var bleven en By paa 120,000 Indbyggere — kan vanskelig findes. Og med denne Valgform for Øje, maa man snarere anse den udefrakommende og udenforstaaende Magistrats begrænsede Indflydelse paa Valget som en Fordel, end om dette havde ligget i de 32 Mænds Haand, ligesom det sikkert ogsaa var det relativt mindste Onde, at Regeringen udnævnte Magistraten, fremfor om de 32 Mænd i deres private Møder — thi Offentligheden fik selvfølgelig ingen Kundskab om, hvad der foregik — ogsaa skulde have besat Stadens Øvrighedsposter.

Som Forsamling nød de 32 Mænd ingen stor Anseelse i Staden. Man vidste ikke, hvad de foretog sig, man havde jo ikke Spor af Indflydelse paa Valget, og hvad man kendte til deres Uoverensstemmelser og Konflikter med Regering og Magistrat — og paa saadanne havde det ingenlunde manglet —, havde endt med Ydmygelser for Forsamlingen, som den rolig havde maattet finde sig i.

Til daglig Brug var imidlertid Forsamlingens Indflydelse som Del af Kommunalbestyrelsen ikke saa ringe. For det første dannede nogle af dens Medlemmer sammen med Medlemmer af Magistraten den økonomiske Kommission, en Art staaende Udvalg, der dels behandlede og expederede en Del mindre Sager af økonomisk Art, dels forberedte dem til videre Behandling i Magistratens og Forsamlingens Plenarmøder. Dernæst vare Medlemmer af Forsamlingen Delegerede i næsten alle de Kommissioner, der havde med de kommunale Anliggender at gøre. Endelig og ikke mindst var det jo Magistratens Pligt ikke at „handle og slutte“ om Stadens Indtægter og Udgifter uden i Forening med de 32 Mænd. Selvfølgelig kunde Kommunalbestyrelsen saa lidt paalægge nye Skatter og Afgifter, som den

kunde unddrage sig de Udgifter, det paalaa Kommunen at udrede — og i Disputer med Staten om, hvor langt denne Forpligtelse rakte, skulde den netop i Perioden 1807—14 mærke, at dens Mening i saa Henseende kun agtedes lidet —, men paa den anden Side laa jo Afslutning af Kontrakter og anden Iagttagelse af Sagernes økonomiske Gang under dens Myndighed, og her skete Beslutninger i Fællesskab mellem de to Afdelinger. Ogsaa Revisionen af de forskellige kommunale Kassers Regnskaber (forsaa vidt Borgerne ydede Bidrag dertil) paalaa de 32 Mænd. Men ved Siden deraf havde dog Kancelliet en formel Revision af, at Optællingerne vare rigtige og Regnskabsbilagene tilstede; en længe ført Strid om, hvor langt denne Revisionsmyndighed rakte, endte ved kgl. Resolution af 12. Febr. 1802 med, at den kritiske Revision af Stadens Regnskaber blev hos de 32 Mænd, men at Decisionen henlagdes til Kancelliet.

I Almindelighed holdt de 32 Mænd Møde hver fjerde Uge. Her oplæstes og afgjordes med det samme de fleste Sager. Sager af paatrængende Hast bleve i Mellemtiden afgjorte ved Cirkulation, men et Forslag fra et Medlems Side om, at alle Sager skulde cirkulere, for at man ikke i Møderne hovedkulds skulde fatte Beslutninger om Sager, man for første Gang hørte Tale om, gennemførtes ikke.

København styredes altsaa paa hin Tid af en Magistrat, der var indsat af Kongen, og der rekruteredes fra Kancelliet og de øvrige Kollegier; af en Embeds- og Bestillingsstand, der i alt væsentligt udnævntes af Kongen, og der for Bestillingsmændenes Vedkommende fornemmelig rekruteredes fra Underofficersklassen. Antallet af Embedsmænd og disses Gager bestemtes af Kongen. Sammen med Magistraten arbejdede en Forsamling af 32 Mænd, der gennem mange Slægtled selv havde udpeget de nye Medlemmer, men disses endelige Udnævnelse laa i Magistratens Haand. Udenfor den egentlige Kommunalbestyrelse — Magistraten og de 32 Mænd — bestod en Række af selvstændige Kommissioner, der havde væsentlige Dele af de kommunale Anliggender under sig, og der talte nogle Medlemmer af Kommunalbestyrelsen, men iøvrigt kongelig udnævnte Embedsmænd udenfor Kommunalbestyrelsen. Staten

bestemte Skatternes Art og Opkrævningsmaade og afgjorde, hvilke Udgifter det paalaa Kommunen at bære. Den havde den formelle Revision af Stadens Regnskaber og den endelige Decision. — Udviklingen gik i Retning af at skærpe og ikke løse Stadens Afhængighed af Staten og at hindre enhver større Frihed. De i det attende Aarhundredes sidste Decennier offentligt flere Gange fremsatte Ønsker om en virkelig valgt Borgerdeputation toges der aldeles ingen Notice af. Offentlighed kendtes ikke, indrømmedes ikke, og Meddelelser fra Medlemmernes Side om Forhandlingerne kunde, allerede ifølge Privilegierne, straffes med Bøder. De 32 Mænds Forsøg paa at tage Spørgsmaal selvstændig op til Behandling afvistes. I Disputer med Magistraten om de faa Embedsudnævnelser, der endnu stod til Magistratens Raadighed, blev Sejren paa Magistratens Side. Udnævnelser blandt de 32 Mænd til Magistratsembeder ophørte. Magistratens Ret til Udnævnelse af Embedsmænd blev mere og mere beskaaret og svandt ind til næsten Intet. Kommunalbestyrelsens fælles Ønske om endelig Afgørelse af deres egne Regnskaber endte med Kancelliets Decisionsret, der ingenlunde kun blev af formel Betydning. Kommunalbestyrelsens Forsøg paa at unddrage sig Udgifter, Kancelliet paalagde den, endte, ligesom andre Stridigheder med Kollegierne, i heldigste Tilfælde med, at dens Votum blev underkendt af Kongen, i andre Tilfælde med kongelige Afvisninger i den skarpeste Form.

Og dog vilde Billedet være fortegnet, naar det ikke tilføjedes, at til dagligdags hørtes stedse Kommunalbestyrelsens Mening, før Regeringen tog Beslutning om Sager, der vedkom København specielt, eller hvor Forholdene i Hovedstaden kunde være en Norm eller vare af væsentlig Betydning for Forholdene i Landet som Helhed. Og til dagligdags forhandlede indenfor Kommunalbestyrelsen alle Sager af Vigtighed, navnlig af økonomisk Natur, mellem Kommunalbestyrelsens to Afdelinger, og Beslutning toges i Fællesskab; kun hvor der var en uovervindelig Dissens indsendtes Sagen til Kancelliet. Udartil, overfor Borgerne, havde selvfølgelig Magistraten, som den administrerende Myndighed, stor Autoritet. Men nogen Støtte hos Borgerskabet kunde hverken Magistraten eller Kommunalbesty-

relsen som Helhed vente. En saadan Tanke har vel ogsaa ligget fjærn, navnlig paa den Tid, hvor ethvert Udtryk af en offentlig Mening var ilde anset. — Københavns Styrelse var saaledes et Slags indskrænket Oligarki, hvis enkelte Faktorer begrænsede hinanden, og hvis fælles Skranke var den røde Bygning paa Slotsholmen.

Kommunens Indtægter bestod i disse Aar væsentligst af saadanne, der hvilede paa de faste Ejendomme, og hvis Størrelse kunde forøges, eftersom der var Trang til. Paa Grunden (Grundtaxtportionerne, jfr. Reskr. 19. Marts 1756) hvilede Borgervæbningsskatten, Fattiggrundskatten og tildels Indkvarteringskatten, denne sidste hvilede imidlertid ogsaa delvis som en Skat paa Næringerne. Desuden paalignedes Brolægningsskatten (jfr. Fd. 20. Aug. 1777) med et vist Beløb pr. □ Favn af Stenbroen udenfor Husene, Sprøjteskatten med visse Skilling af Bygningernes Assurancesum, endelig Renovationsskatten, Lygteskatten og Vægterskatten efter Grundenes Aalenmaal til Gaden og Etageres Antal. Disse Skatter gave i Aaret 1807 en samlet Indtægt af 191,645 D. C. De vare beregnede hver til sit Formaal, der giver sig tilkende i Benævnelserne, og naar den enkelte Skat ikke kunde opfylde dette Formaal, søgte man Kongens Tilladelse til dens Forhøjelse. De udgjorde en Del af det utroligt indviklede Skuffesystem, hvorefter Kommunen styredes. Af Vægterskatten betaltes til Renovationskassen, af Næringskatten betaltes Overskudet fra Indkvarteringsbidraget til Hovedkassen, af Hovedkassen betaltes Brolægningsskat for Stadens Pladser o. s. fr. Derfor saa man den ene kommunale Kasse have Overskud, den anden Underbalance og ingen Udjævning finde Sted.

Af Kasser udenfor Hovedkassen (Kæmnerkassen) kunne nævnes: Renovationskassen, hvis aarlige Indtægt (her og i det følgende efter et Gennemsnit af Aarene 1803—06) var 33,787 D. C., deraf 28,248 D. C. af Renovationsskatten og 4,403 D. C. af Port- og Passagepengene, der bortavktioneredes for tre Aar ad Gangen. Udgifterne vare 35,440 D. C., deraf c. 29,528 til Renovationskontrahenterne; dens Deficit altsaa 1,653 D. C.

Nogle mindre Kasser vare Raadstuekassen, Maalerkassen, Vragerkassen og Vejerkassen, hvis samlede Indtægter vare 2,899 D. C., og hvis samlede Overskud var 587 D. C.

Politikassen havde en Indtægt (ved Bøder, Gebyrer etc.) af 2,550 D. C. og en Udgift til Pensioner og Kontorrekvisiter (Lønninger afholdtes af Kæmnerkassen) af 4,226; Deficit altsaa 1,676 D. C.

Justerkassen havde en Indtægt af 5,895 D. C. og et Overskud af 464 D. C.

Vægterkassens Indtægt var 35,975 D. C. — Vægterskattens Beløb —, dens Hovedudgift var 21,902 til Natvægternes Lønninger, dens Overskud 3,358 D. C.

Indkvarteringsskattens Indtægt var 36,897 D. C. — Indkvarteringsskattens Beløb —, dens Hovedudgift 35,000 til Zahlkassen (en Godtgørelse til Landmilitæretaten for dennes Overtagelse af Indkvarteringsbyrden), dens Overskud 182 D. C.

Grundskatkassens Indtægt var 9,959 D. C. — Beløbet af Grundskatten til Fattige —, dens Hovedudgift var 9,000 til Direktionen for Fattigvæsenet, dens Overskud 529 D. C.

Lygtekassens Indtægt var 14,810 D. C., hvoraf 13,909 fra Lygteskatten. Heraf gik til Tran 5,080 D. C. Dens Overskud var 936 D. C.

Sprøjtekassens Indtægt var 12,473 D. C., hvoraf Sprøjteskatten 10,950. Dens Udgifter vare 13,040 D. C., hvoraf ca. 7000 D. C. Lønninger. Dens Deficit var 567 D. C.

Borgervæbningsskatten gav 12,509 D. C., der medgik til Borgervæbningen.

Endelig havde selve Stadens Hovedkasse, Kæmnerkassen, en Indtægt af 51,334 D. C., medens dens Udgifter vare 58,826 D. C., saa at Deficit blev 7,492. Hovedindtægtsposterne vare Borgerskabspenge, 3,797 D. C., der erlagdes ifølge Reglement af 1771 med fra 40 til 6 D. C. pr. Borgerskab. Dernæst Accise og Havnepenge, Stadens Andel af Accisen paa Toldboden og Oplagskontoret og Stadens Andel af Konsumtionen, tilsammen 14,305 D. C.; Halvdelen af Accisen og Havnepengene og $\frac{1}{10}$ af Konsumtionen vare i sin Tid tillagte Staden, men konverteredes til faste Statsbidrag 1771. Endvidere 6,750 D. C.

af Bidstrup Gods og 7,000 D. C. af Grunde og Jorder udenfor Porten; begge disse Beløb vare ansatte efter Stadens Gennemsnitsindtægt af disse Aktiver, før de to Kommissioner, der skulde skaffe Staden Erstatning for dens Udgifter i 1795, nedsattes i 1796; de afgaves altsaa af Kommissionerne, der iøvrigt opsamlede et stort Overskud ved deres dygtige Administration af de nævnte Aktiver. Fremdeles Kopulationspenge 1,310 D. C.; de hidrørte fra de Afgifter, Brudgommene maatte erlægge, tidligere i hele Landet, fra 1792 kun i København, nemlig 50 D. C., naar det var Rangspersoner, 4 D. C., naar det var Personer udenfor Rangen; da der var ca. 1000 Vielser aarlig her i Staden, kunde det dog kun være hvert tredje Par, der erlagde Afgiften, selv naar man vil se bort fra Afgiften paa Rangspersoner, og i Virkeligheden lode disse sig ofte vie udenfor Staden, netop for at undgaa Afgiften. Dernæst „indkomne Arvemidler“ 4,195 D. C.; dette Beløb var dog kun at betragte som deponerede Midler, idet Arvemidler, hvortil Arvingerne ikke meldte sig, først efter 15 Aars Forløb tilfaldt Stadens Kasse. Af de resterende ca. 14,000 D. C. vare 2,035 D. C. Tiendepenge af udførte Midler, 3,103 Overskud af Næringsskatten (nemlig hvad denne Skat indbragte udover det Fixum, der tilfaldt Indkvarteringskassen), 6,144 Indbetaling fra Vægterkassen (idet Stadens Kasse omvendt ogsaa skulde betale Underskudet, naar Vægterpengene ikke slog til), og de øvrige ca. 2,700 D. C. mindre Afgifter og Bøder af forskellig Art.

Af Kæmnerkassens Udgifter vare de vigtigste: Magistratens og Stadens Officianters Lønninger 19,248 D. C., Politietatens Lønninger 17,953 D. C., Pensioner 2,265, Brolægningsskat for Stadens Pladser 2,321, udbetalte Arvemidler 1,893, Brænde og Lys til Raadstuen 390, Fontænen paa Gl. Torv 151, Reparationer ved Rendestenskisterne og ved de offentlige Brønde 1,918, andre Reparationer ved Slagterboderne, Materialgaarden etc. 1,368, Stadens Veje udenfor Porten 7,000 D. C. (altsaa samme Beløb, som Staden fik ind af Realisationskommissionen); de resterende ca. 4000 D. C. vare spredte paa en Mængde mindre Poster ¹⁾.

¹⁾ Ovenstaaende Oversigter over de kommunale Budgeter samt de dertil knyttede Oplysninger ere uddragne af Bilagene til den økonomiske

Af kommunale Omraader, hvis Budgeter endnu ere uomtalte, maa nævnes Brolægningsvæsenet, der havde sin Indtægt af Brolægningsskatten og af et Tilskud fra Kongen (paa 1,400 D. C. aarlig) med ialt ca. 20,000 D. C., Vandvæsenet, som paa hin Tid endnu var paa private Hænder, og Fattigvæsenet.

Naar vi nu i det enkelte ville betragte de kommunale eller halvkommunale Institutioner, gennem hvilke Byens offentlige Liv dengang lededes, træffe vi som den største og vigtigste: Fattigvæsenet.

Dettes Organisation i det nittende Aarhundrede beroede paa Planen af 1. Juli 1799. Fattigplanens Formaal var, med ét Ord: at faa en fast Ordning tilvejebragt for Fattigforsorgen. Det tilfældige skulde ophøre. Betleriet skulde der én Gang for alle sættes en Stopper for: de virkelig Trængende skulde henvende sig til eller optages af Fattigvæsenet, og baade Hjælpens Art og dens Omfang skulde da nøje afpasses efter Forholdene. Helt Uarbejdsføre, Gamle og Svage, skulde nyde fuldt Underhold i Fattigvæsenets Stiftelser, eller, naar dette ikke var gørligt, i Hjemmene, uden Pligt til at yde Arbejdsvederlag. Trængende, der kunde arbejde, skulde i eller udenfor Arbejdsstuerne sættes i Arbejde for Fattigvæsenets Regning, og som Almisse var da kun at betragte, hvad de fik udover deres Arbejdsvederlag til det nødvendige Livsunderhold. I Skolerne skulde optages ikke blot Børn af de Forældre, der vare under Fattigvæsenet, men ogsaa alle andre, hvis Forældre ikke havde Raad til at betale privat Skolegang. Sygehjælpen skulde hovedsagelig ydes i Hjemmene, men for visse uhelbredelige eller smitsomme Sygdomme paa Fattigvæsenets Hospitaler. Smaa-børn kunde gives i Tilsyn i Opsynsanstalter, der til dette Brug vilde være at indrette, og unge Personer fra 15 til 18 Aar, der af Fattigvæsenet anbragtes i Lære eller Tjeneste, skulde vedblive at være under dettes Tilsyn. Endelig skulde Fattigvæsenet ogsaa yde Fødsels- og Begravelseshjælp.

I Overensstemmelse hermed bestemtes det, at i St. Hans Hospital udenfor Nørreport skulde der indlægges de afsindige Syge og saadanne, der led af Kræft, Benedder, veneriske Sygdomme m. m. I Almindelig Hospital, Vartov og Abel Cathrines Stiftelse skulde indlægges de ældste, svageligste og mindst arbejdsføre Almissemlemmer, dog saaledes at Vartov og Abel Cathrines Stiftelse særlig skulde være Hjemsted for Fattige med noget bedre Livsforhold i Fortiden end de almindelige Fattiges. Arbejdsstuerne skulde benyttes til Arbejdsføre og have deres egne Sygestuer. I lægelig Henseende ordnedes Staden i 12 Distrikter, hvert med sin Læge, der, i Forening med de ansatte Jordemødre, tillige skulde bistaa ved Fødsler.

Alt Betleri skulde ophøre. De Trængende skulde ikke blot være berettigede, men ogsaa forpligtede til at henvende sig til Fattigvæsenet, og offentligt Betleri ligesom andre Forseelser fra de Fattiges Side skulde straffes med Hensættelse i et Tvangsarbejdshus. Til Assistance for Fattigvæsenet ved Optagelse af Betlere m. v. skulde der fungere særlige Fattigfogeder.

I Spidsen for Fattigvæsenet stilledes en selvstændig Direktion paa 24 Medlemmer, bestaaende af Kollegiemedlemmer, Medlemmer af Magistraten, af de 32 Mænds Forsamling m. fl. Direktionen var delt i Kommissioner, som havde forskellige Forretninger under sig, og desuden i specielle Direktioner, til Bestyrelse af de enkelte Stiftelser. Den havde i Aaret 1800 ikke mindre end 130 frivillige Forstandere og 230 Over- og Underbetjente til Hjælp.

Fattigvæsenets Indtægter skulde være de samme som fra gammel Tid vare tillagte det almindelige Fattigvæsen eller de enkelte Stiftelser, og iblandt disse vare de Bidrag, der beregnedes at skulle indkomme ad frivillig Vej, en ikke uvæsentlig Post. Iøvrigt bestemtes, at Enhver, der havde nydt Understøttelse af Fattigvæsenet, skulde tilbagebetale denne, naar han formaaede det, og at Fattigvæsenet skulde have fortrinsvis Ret til at faa sine Udlæg erstattede, hvis en Fattig døde og efterlod sig Midler dertil.

Den nye Fattigvæsensordning omfattede fra sin Ikrafttræden det civile Fattigvæsen, Militæretaterne og samtlige Separatmenig-

heder, med Undtagelse af den jødiske Menighed, der beholdt sit eget Fattigvæsen.

Fattigvæsenets Indtægter vare i Aaret 1801-02: 172,725 D. C., dets Udgifter 237,803 D. C., saa at man allerede i dette — det andet Aar efter Planens Udstedelse — havde en Underbalance af 65,078 D. C.¹⁾ Underbalancen skyldtes, at den finansielle Side af den ellers saa fortræffelige Fattigplan vistnok var den mindst overvejede, saa at det i og for sig var vanskeligt at faa Balance efter de Forudsætninger, Kommissionen var gaaet ud fra. Tilmed vilde Uheldet, at det første Virksomhedsaar faldt ind med en Vinter med megen Nød, saa at Antallet af Fattige steg betydeligt, selve de gode Forretningsaar medførte en følelig Pristigning paa adskillige Nødvendighedsartikler, deriblandt ikke mindst paa Huslejligheder, og medens til den ene Side den Humanitet, der havde givet sig Udslag i Planen, var noget for lax i Bestemmelsen af, hvem der burde optages under Fattigvæsenets Forsorg, havde til den anden Side Publikum en Følelse af, at de frivillige Bidrag til Fattigvæsenet efter den ny Ordning vare mindre nødvendige, hvorfor de langt undertraf, hvad man havde gjort Regning paa. Endelig kom-

¹⁾ Af Indtægterne hidrørte fra de kongelige Herskabers Gave: 8,825 D. C., fra den almindelige Huskolekt 22,727 D. C., Blokke-, Bøsse- og Tavlepenge 2,066, Forplejningspenge (Bidrag i Madvarer) 25,045, Bidrag fra Sø- og Landetaten 14,360, $\frac{1}{4}$ pCt. af Købslutninger og Avktionsbeløb 11,714, Afgift af Grundtaxten 9,000, 1 pCt. af Gager og Pensioner 6,215, 10 pCt. af Skuespil og Kunster 946, Klasselotterifgiften 25,000, Assistentshusafgiften 1,400, den aarlige Komedje og en Koncert for de Fattige 801, Tiende, Jordskyld og Landgilde 2,248, Industrien 2,087, Renter 28,868, Bidrag fra det Classenske Fideikommis 1,000, Andre Indtægter — deriblandt Refusioner, Bøder, Bidrag fra Separatmenigheder m. m. — 10,423.

Af Udgifterne gik til Lønninger og Pensioner 17,243 D. C., Almisse og Forplejningspenge 125,242, Lægeløn og Medikamenter 13,175, Skolelærerløn 4,424, Interimshjælp og ekstraordinære Understøttelser 7,831, Industrien 2,637, Renter 5,307, Legatrenter til de Stiftelser og Legater, hvis Kapitaler det almindelige Fattigvæsen havde brugt, 6,006, Afgift til Børnehuset og til Opfostringsstiftelsen for nyfødte Børn 8,900, Reparationer, Tilbygninger, Inventarium, Lys, Brændsel og andre Udgifter 47,038 D. C.

mer hertil, at der paa Forhaand var et stort Deficit at dække, hvilket ikke, efter Beregningen, aftog, men nu aarlig steg.

Som Følge af denne Underbalance vedblev man at bruge af Midlerne. Det er foran nævnt, hvor mange og store Legatkapitaler, der netop i denne Periode skænkedes Fattigvæsenet — dets Kapitalformue voxede fra 1799 til 1810 fra 705,000 til 1,960,000 D. C. —, men man brugte rask væk af disse Kapitaler, en Sædvane, de kommende Ulykkesaar gjorde til en ligefrem Praxis, saa at Tilvæksten i „Kapitalformuen“ forsaavidt kun var paa Papiret, idet man stadig debiterede det almindelige Fattigvæsen for de Kapitaler, man slugte. Først en langt senere Tid var det forbeholdt at ordne dette Forhold ¹⁾.

Naar Fattigvæsenet, dels paa Grund af Tidsforholdene, dels paa Grund af en mindre praktisk Ordning af den hele Virksomhed, saaledes ikke var i Stand til i disse Aar at løse sin Opgave, maa det dog tilføjes, at det ikke var alene om at komme de Trængende i Samfundet til Hjælp. Udenfor Fattigvæsenet raadede Magistraten over en Del Legater fra ældre og nyere Tid, hvoraf, foruden nogle Brockske Legater, maa fremhæves de Boertmannske, de Byssingske, Nissens Stiftelses, de Haldske, de Stampeske, — Legater, hvis samtlige Formue endnu i vor Tid er over en halv Million Kroner. De 32 Mænd kunde disponere over Legater (hvoriblandt navnlig en Del Brockske, hvis Kapital nu er 158,000 Kr., og de 32 Mænds Skolelegat, der nu udgør ca. 18,000 Kr.), som tilsammen nu for Tiden beløbe sig til henved en kvart Million Kroner. Og ligeledes udenfor Kommunalbestyrelsens Raadighed existerede forskellige Velgørenhedslegater, om end disses Mængde baade var ringe, og de endda hyppigt kun vare at betegne som Familielegater (f. Ex. de Getreuerske Stiftelser).

Af den mellem Magistratens Legater nævnte Nissenske Legatformue udgjorde den Nissenske Stiftelse (for Enker) en Del, og, foruden denne Stiftelse, havde Byen forskellige andre milde Stiftelser (fraregnet Fattigvæsenets), saasom Poul Fechtels Hos-

¹⁾ Se til Fremstillingen om Fattigvæsenet min Oversigt over Fattigvæsenets Historie i Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 4, IV og V.

pital for ældre, trængende Piger, Budolphi Kloster for uformuende Enker (københavnske Borgerdøtre), Pelts Stiftelse og Brødrene Petersens Jomfrukloster, begge særlig for Medlemmer af St. Petri Menighed. Endvidere bestod, for Ubemidlede af de højere Samfundsklasser, det Harboeske Enkefruekloster for Fruer af de tre første Rangklasser. Netop i disse Aar, Aarhundredets første, oprettedes af Admiral Winterfeldt m. fl. en ny Stiftelse, som vakte stor Opsigt og Anerkendelse i Samtiden, med Lejligheder til nedsat Betaling, beregnet til 24 Lejere, særlig af Haandværker- og Arbejderklassen ¹⁾.

Selvfølgelig er her bortset fra Stiftelserne for de Studerende o. l., ligesom ogsaa i Legatmængden fra Legaterne til Fordel for industrielle, kunstneriske og videnskabelige Øjemed — af hvilke man kan fremhæve de Classenske Legater, det Reiersenske Fond, de Brockske Skolelegater, der alle vise hin Tids Almensands og runde Haand. Heller ikke maa det glemmes, at man ikke var helt ukendt med velgørende Foreninger, saasom det forenede Understøttelsesselskab af 1788 („Borgervennen“), Selskabet af 1793 til Understøttelse af ugifte Fruentimmer, hvis Kaar ikke svare til deres Opdragelse m. v., og at navnlig Fattigvæsenets Forpligtelser maatte lettes meget ved Haandværkernes gensidige Understøttelse i Sygdomstilfælde. De Bidrag, Haandværkssvendene betalte til deres Sygekasser, kaldtes „Tidepenge“, og Fastsættelsen af dem gik gennem alle Instanser helt op til Kongen. Viste Bidraget sig ikke tilstrækkeligt, blev det forhøjet — hvad ideligt skete — og det trods Svendenes Protest, thi de Haandværkssvende, som bleve syge, skulde kunne have Kur og Pleje paa Lavets Regning og maatte ikke falde Fattigvæsenet til Byrde, „det er deres Pligt ved at sammenskyde de saakaldte Tidepenge at holde deres Sygelade i en saadan Stand, at Omkostningerne paa de Syges Kur deraf kan afholdes“. Det var som Følge af denne Betragtning, at f. Ex. Tømrersvendenes Tidepenge, der i Aarhundredets første Aar havde været 5 Sk. ugentlig (8 à 9 Kr. aarlig) — et Bidrag de, trods Oldermændens Opfordring, ikke vilde forandre — paa Forslag af Magistraten og

¹⁾ Jfr. om Stiftelserne m. v. Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 2.

efter Forestilling af Kancelliet ved kongelig Resolution blev forhøjede til 8 Sk.¹⁾).

Udenfor Lavskasserne kendtes kun lidet til den Art personlig Forsikring, som er saa udbredt nutildags. Den eneste mere almindelige Form var Begravelseskasserne, som ogsaa naaede ned til Middelstanden — der fandtes dengang otte af dem i København —, medens „Enkekasserne“ kun benyttedes af de højere Stænder. Til den i 1707 oprettede Landmilitærkasse fik i 1740 alle Stænder Adgang; i 1784 forpligtedes alle Embedsmænd til at gøre Indskud i den 1775 oprettede Enkekasse; endelig oprettedes 1796 en „almindelig Forsørgelsesanstalt“, der dog kun fik meget liden Udbredelse. Alle disse Kasser vare garanterede eller endog overtagne af Staten, og de kostede i Løbet af indeværende Aarhundrede Staten adskillige Millioner, fordi de vare byggede paa fejle Beregninger. En udbredt Mode dengang i fornemme Kredse var at oprette Tontiner, hvis Statuter man nu og da lod garantere af Staten, som da ogsaa fik Midlerne til Forrentning; nogen almen Betydning fik disse Institutioner selvfølgelig ikke.

Næst efter Fattigvæsenets Omorganisation vedrørte den betydeligste af Datidens Reformbestræbelser paa det kommunale Omraade en Gren af den sanitære Forvaltning, nemlig Vandvæsenet.

Byens Drikkevand var slet, og Befolkningen drak det kun nødigt i ukogt Tilstand. Den hele Vandforsyning var en halvt privat, halvt offentlig Affære, og Ingen vilde give Penge ud for at forbedre Tilstanden. De første Vandrender anlagedes allerede henimod Slutningen af det sextende Aarhundrede (1579) efter kongelig Foranstaltning. Siden forenede Borgerne sig om at anlægge Vandrender fra Søerne til visse Strækninger af Byen, og Parthaverne delte Bekostningerne imellem sig, men de egentlige Vandbeholdningssteder og Reservoirer, som alene vare anlagte af det Offentlige, brød de Private sig lidet om, og hundrede Aar efter var det hele Vandvæsen i en saadan Stand, at en Reform var overhængende nødvendig. Da bestemtes det i

¹⁾ Kanc. $\frac{8}{13}$ April 1809.

Aaret 1680, at nogle af Kongen beskikkede Overdirektører skulde have Overbestyrelsen over Vandvæsenet; samme Aar udkom en Fundats, der bemyndigede de private Parthavere til at udnævne Inspektører for hver Rende, og saaledes opkom de forskellige Kompagnier. Den offentlige Kontrol skiftede Skikkelse flere Gange og endte paa denne Tid med Oprettelsen af en kongelig Vandkommission (1. Novbr. 1805). I og for sig hjalp dette imidlertid ikke meget. Det Offentlige havde Søerne og Reservoirerne, men de Private ejede Renderne og Siderørene ind til Husene. Tid efter anden havde desuden Staten anlagt 5 Hovedpumper (Vandet fra Søerne) og en Hovedspring-Vandrende (Vand fra længere bortliggende, højere Steder), heri havde Private ogsaa Andel, og naar de Private holdt Møde, mødte det Offentlige derfor ogsaa for sine Renders Vedkommende. For at blive Participant i en Rende (og dermed kunne lægge Vand ind til sin Ejendom) maatte man erlægge en Indskydelsessum, men ud herover vilde man nødig gaa. Vandkommissionen havde vel Myndighed til at beordre Forbedringer, uden at Kompagniernes Inspektører kunde modsætte sig det, men da Kommissionen intet Fond havde, var det ikke muligt at bringe Orden i Sagen¹). At faa hele dette Virvar af offentligt og privat skilt ud fra hinanden var efterhaanden blevet en uafviselig Nødvendighed.

Foreløbig var som sagt Tilstanden elendig, og man maatte hjælpe sig med offentlige Laan og forskellige andre Pengetransaktioner. Vandet maa paa hin Tid have været alt andet end appetitligt. Af de Søer, der hørte til Vandsystemet, var den yderste Tibberup Sø, hvis Afløb for det meste vare tilgroede, dernæst Langvaddam Sø, der var den største og vandrigeste af Søerne, men overmaade stærkt, trængte til Oprensning, endvidere Utterslev Sø, der heller ikke kunde benyttes, uden først at opmudres, Huul Søen ved Jægersborg, der omtrent var ubrugelig, Gentofte Sø, der ligeledes var meget tilgroet, men dog afgav endel Vand til Emdrup Sø, hvorfra Staden nærmest fik sit Springvand, Peblinge- og Sortedamssøen, hvorfra Pumpevandet umiddelbart indlededes til Staden, endelig St. Jør-

---

¹) Den ovenstaaende Fremstilling er efter Kanc. Forest. 4. Decbr. 1810.

gens Sø, der gav Vand til Vesterbro. Samtlige Søer havde ikke været oprensede i 80 Aar, intet Tilsyn havde været ført med Vandledningerne, men enhver tilgrænsende Jordbruger havde benyttet dem, som han syntes ¹⁾).

Hørte man ikke til Kompagnierne (der talte henimod 3000 Interessenter), maatte man forsyne sig med Vand fra de offentlige Vandposter, der fandtes paa Kompagniernes Hovedrender. Men desuden havde Staden ca. 500 Brønde, hvoraf dog henved $\frac{1}{3}$ vare ubrugelige — en Skæbne, der ramte stedse flere Brønde — og Vandet i de brugelige Brønde viste sig ved kemiske Undersøgelser at blive slettere og slettere. Ogsaa af den Grund var det paa høje Tid, at en Reform i den hele Drikkevandsforsyning kom paa Dagsordenen, og i selve Kommissionen blev der, som sagt, gjort Alvor af Sagen. Reformen gennemførtes dog først nogle Aar efter Krigens Begyndelse (jfr. nedenfor).

Et kommunalt Omraade af væsentligst sanitær Beskaffenhed var dernæst Renovationsforholdene. Som det fremgik af Budgetoversigterne, bortliciteredes Renovationen dengang som nutildags, men Vognmændene satte Priserne stedse højere op, idet de især gjorde gældende, at det uregelmæssige ved Snefaldet og Snebortkørselen ikke tillod dem at gøre for lave Overslag. Trods de høje Priser, var Gadernes Renlighed forøvrigt ikke overdreven stor. Noget Sne lod man ligge for Bondeslædernes Skyld; meget Affald og mange Grusbunker maatte man finde sig i blev paa Gaderne paa Grund af de altfor smaa Gaarde, og om det end maa indrømmes, at der var skarpe Bestemmelser nok om Fristerne for, naar saadanne Dyrger skulde borttages, var den stadig Klage dog, at det stod langt tilbage med Københavns Renlighed — hvortil naturligvis den københavnske Blæst, der førte Snavset vidt omkring, har gjort sit, især da Vanding var en uoverkommelig Ting.

Husenes og Køkkenernes Affald skulde samles i Bøtter, der enten i Forvejen skulde stilles hen (men hvis Indhold ogsaa altfor tidt lagdes i en Dynge paa Gaden), eller skulde bringes ud, naar Skrallemændene lod deres Skraller høre. Affaldet

¹⁾ Kanc. Forest. 27. Februar 1807.

førtes da ud til de forskellige Lossepladser; Sneen førtes til Kanalerne, men da selv den rene Sne altid var blandet med Snavs, blev den vidtløftige Operation den, først at kaste Snavset i Kanalerne, saa at mudre det op igen.

Natrenovationen besørgedes efter Taxter, der under de skiftende Tider hvergang bestemtes ved kongelige Resolutioner. Det galdt om at faa den bort i Beholdere, som ikke lod altfor meget af Indholdet sive ud til Omgivelserne, og om at komme ud af Byen dermed i Tide. Efter at det var bleven strængt forbudt at kaste Fejeskarn og anden Urenlighed paa Gaderne, faldt Beboerne paa at „henlægge samme blandt Locum-Skarnet“. Dette opsamledes ikke i Tønder, men i Kuler — en foreslaaet Reform kunde endnu ikke gennemføres —, og Udførselen, der hidtil om Sommeren var sket fra 11 Aften til 4 Morgen, fik nu en Time lagt til om Morgenen, medens Tiden om Vinteren forandredes fra 10—5 til 11—6, da Døgnetts Arbejdsforhold vare blevne forskudte, saa at der nu færdedes færre paa Gaderne om Morgenen Kl. 6 end om Aftenen Kl. 10¹⁾.

Stadens Brolægningsvæsen lod, trods Brolægningskommissionens Arbejde, meget tilbage at ønske. Man havde jo baade Brolægningskatten og det kongelige Tilskud, og man havde én Gang for alle faaet et stort Beløb af Statskassen for at komme et Skub frem, alligevel naaede man sjældent videre end til stykkevise Omlægninger og tildels Benyttelse af de gamle Sten, samt, stik imod Forbudene, Anvendelse af en lerblandet Sandmasse, hvor Leret snart i Tørke og Blæst forvandlede sig til en Støvmængde, der trængte ind overalt, saa at Brolægningen mistede sit Underlag, og Omverdenen i høj Grad generedes. Havde man godt og vel faaet en Gade omlagt, ødelagdes den dernæst hurtig, naar de smalfælgede Arbejdsvogne begyndte at slide paa den, eller naar nye Vandrender skulde nedlægges. Værst var det, at Brolæggerne vare udygtige, og at selve den tekniske Ledelse var saa slet, at selv et uøvet Øje kunde se Manglerne, der snart skulde give Anledning til en meget skarp Indskriden fra de øverste Autoriteters Side.

¹⁾ Kanc. Forest. 12. Juni 1807.

Stadens Belysning foregik, som foran anført, ved nogle Tusinde døsiges Tranlamper. Her laa Vanskelighederne i at faa Pengene til at slaa til, ogsaa naar Tranpriserne steg, og Reformiveren kastede sig paa dette Omraade over Lygternes Art. Ikke faa Forslag naaede frem til allerhøjeste Sted om Lygter, der koncentrerede Lyset, og særlig Fortjeneste paa dette Omraade synes Blikkenslager Irgens at have indlagt sig. Det maa dog antages, at man har syntes, Belysningen af Gaderne ikke var helt ilde, thi det var med forholdsvis let Hjerte, man senere i Krigens Tid, da Trannet blev for dyrt, gik til at reducere Lygteantallet — til det halve.

Det er ovenfor nævnet, at Vandvæsenet i Aaret 1805 udskiltes som særlig Administrationsgren fra Foreningen med Brandvæsenet, og at dette ligeledes fra Aaret 1805 fik sin særlige Styrelse.

Ildebranden i 1795 havde vist, at Brandvæsenet ikke var indrettet paa at møde større Kalamiteter, og saameget mere skrænmedes Byen op, som man ansaa Ulykken 1728 for noget langt tilbageliggende, hørende en anden Tid til, en Begivenhed, der ikke vilde være tænkelig i en saa fortræffelig Tidsalder som Slutningen af det attende Aarhundrede. Ikke destomindre var der Folk, der som Drengene havde set Branden af 1728, og der nu som gamle Mænd skulde opleve Branden af 1795. (Dette vides positivt, og er jo ogsaa i og for sig naturligt; derimod haves ingen Underretning om, hvorvidt Nogen har levet og opholdt sig i Byen ogsaa ved den tredje Ildebrand, Bombardementet af 1807. En sexaars Dreng, der tumlede med paa Gaden 1728, kunde som bedaget Mand paa 73 Aar have været tilstede ved Branden 1795 og som 85aarig Olding have oplevet Byens tredje Afbrænding i Bombardementsdagene 1807). Den Iver, hvormed man efter Branden 1795 tog fat, kom Byen i høj Grad tilgode i 1807. Havde Borgerne sidstnævnte Aar haft mere Besindelse, vilde Ulykken sikkert være bleven betydeligt indskrænket, thi Brandvæsenet viste sig at gøre udmærket Gavn. Netop i de sidste Aar — efter 1805 — havde man opnaaet at faa et brugeligt Sugeværk, at faa

Kanal- og Springvandspumperne gjorde i Stand, at faa anskaffet Sprøjtepramme og faa Sprøjternes Antal kompletteret, saaledes at der, foruden de 41 store Sprøjter og 48 Kompagnisprøjter, var overladt en Del af de gamle Sprøjter til de Borgere, hvem det var paalagt at anskaffe Sprøjter. Der var sluttet Akkord med 13 Hyrekudske og 21 Vognmænd, som havde til Pligt at have 30 tospændige og 22 enspændige Karrer til Rede i Ildebrandstilfælde. Naar der klemtedes til Husild, skulde der strax møde Halvdelen af hver Gruppe, der saa havde at gøre med Vandfremførselen i de første tre Timer, hvorefter de afløstes af den anden Halvdel. Endvidere vare Slagtere, Møllere og Hyrekuske forpligtede til at give Møde ved Husild med Sluffer og Tønder, og samtlige Byens Bryggere havde frivillig forpligtet sig til ligeledes at give Møde, saa at man følte sig nogenlunde tryk overfor Vandforsyningsspørgsmaalet — det som frembød de største Vanskeligheder, og hvorpaa Ildens Begrænsning i saa høj Grad kom an¹⁾.

Løvrigt var selve den detaljerede Ordning af Brandvæsenet sket ved en Forordning af 1799 (19. Juli) og suppleret under 1. Novbr. 1805, og det er fast utroligt, det Apparat af Sprøjter, Mennesker og Redskaber, der skulde sættes i Bevægelse, naar en Ild udbrød. Flag om Dagen, Lygter om Natten, Klemten, Kimning og Trommeslag vare nødvendige Attributer til enhver Husild, og man maa have den forfærdelige Katastrofe af 1795 i Erindring, og den Fare flere gamle og sletstillede Dele af Byen endnu stadig frembød, for ikke at smile ved det Spektakel, Loven direkte fordrede. Thi naar om Natten den Vægter, der først bemærkede Ilden, havde pebet og raabt Brand, skulde han hurtigst muligt melde det til de Overordnede. Men „de øvrige Vægtere skal imidlertid vedblive at gøre Alarm og gaa omkring fra Hus til Hus hver i sit Distrikt og ringe og banke paa Porte og Døre“.

Til Brandfolk toges Murere, Tømrere o. s. v., i det Hele Svende af Lavene; men var der ikke tilstrækkeligt af disse, maatte Frimestrene træde til. Det hele Brandkorps bestod

¹⁾ Reskr. af 1. Novbr. 1805, Kanc. Forest. af 27. Februar og 3. Juli 1807.

1807 af: 53 Stabs- og Overofficerer, 367 Underofficerer, 3,042 menige Brandfolk og 10 Funktionærer, ialt 3,472 Mand.

Hvad der naturligvis efter 1795 maatte formindske Faren, var det strenge Paabud om at anvende Grundmur, og for at forebygge, at kommende Ildebrande skulde bringe den Enkelte Ødelæggelse og skade det Offentlige, ved at der ikke byggedes paa Brandtomterne, blev der paabudt Forsikringstvang. Nogen stor Rolle spillede Tvangen imidlertid forsaavidt ikke, som de allerfleste Bygninger allerede vare forsikrede inden 1795. Det var Ildebranden 1728, der gav Stødet til Oprettelse af Københavns Brandforsikring — der dog kun galdt København indenfor Voldene —, og i Aarenes Løb traadte de fleste Husejere ind i Assurancen. Før 1795 var det assurede Beløb (Ejendommenes Assuranceværdi = Brandforsikringens Risiko) ca. 20 Mill. D. C. Der ødelagdes under Branden ca. 950 Ejendomme, deriblandt Raadhuset og Nikolaj Kirke, til en samlet Værdi af $4\frac{3}{5}$ Mill. D. C. Indtil Tiden før Bombardementet var Assurancensummen (baade ved Nybygninger og forhøjet Assurance) steget til ca. 30 Mill. D. C. Assurancepræmien fastsattes i 1769 til $\frac{1}{4}$ pCt. aarlig i 8 Aar og $\frac{1}{8}$ pCt. i 5 Aar, foruden Bidrag til Administrationsomkostningerne, og derefter ophørte Bidragspligten. Endvidere betalte Brandforsikringen Lygte- og Sprøjteskatten for Husejerne. Efter 1795 paalignedes igen disse Skatter Husejerne selv, og Bidragene til Assurancen forandredes derhen, at der betaltes $\frac{4}{10}$ pCt., hvoraf de $\frac{3}{10}$ til Dækning af Kassens Gæld; ved Res. af 10. August 1803 nedsattes disse $\frac{3}{10}$ til $\frac{2}{10}$, saa at hele Præmien blev $\frac{3}{10}$, foruden Bidragene til Administrationsomkostningerne. Den Gæld, Brandassurancen havde paadraget sig, hidrørte fra, at dens Formue, der havde den efter Omstændighederne endog meget betydelige Størrelse af henvend 2 Mill. D. C. i 1794, selvfølgelig ikke var tilstrækkelig til at dække Tabene ved Ildebranden. Man hjalp sig da ved i Erstatningen at fradrage 20 pCt. for Grund og Rudera, og omsætte den ene Halvdel af Erstatningen i 3 pCt.s Annuitetsobligationer, der efterhaanden bleve udtrukne. Fra Statskassen fik man et Tilskud af 35,000 D. C. aarlig, og Staten garanterede 500,000 D. C. til Betyggelse af Kassens ny For-

sikringsfond. Men Formuen fra 1794 var efter 1795 forandret til en omtrent lige saa stor Gæld, og Status forblev negativ i en lang Aarrække ¹⁾).

Foruden Assurancen paa faste Ejendomme havdes til Løsøreassurance det kgl. københavnske Brandassurancekompagni paa Varer og Effekter. Det var stiftet ved Oktroj af 11. Maj 1778, og dets Fond ansattes da til 300,000 D. C. i Aktier paa 500 D. C. Stykket. Interessenterne skulde strax indskyde $\frac{1}{5}$, men disse 60,000 D. C. indskød Kongen mod igen at faa Beløbet tilbage i fire Terminer, den sidste 1780; for de øvrige $\frac{4}{5}$ stilledes Sikkerhed i Panteobligationer o. l. Efter Ildebranden 1795 forøgedes Fonden til det dobbelte, saa at den blev 600,000 D. C. stor. At assurere sit Løsøre var ingenlunde almindeligt, og det varede længe, inden det blev det. For Aaret 1808 opgives Kompagniets Risiko til $10\frac{1}{4}$ Mill. D. C., men heraf udgjorde selvfølgelig Varerne — til Datidens høje Priser — en meget væsentlig Del.

I det kommunale Budget finde vi endvidere betydelige Udgifter til Ordenens Opretholdelse, d. e. til Politi- og Vægterkorpset. Disse Korpsers ny Organisation var traadt i Kraft 1. Januar 1801. Politiet bestod af Politimesteren, 3 Assessorer, 6 Fuldmægtige, 3 Kopister, 1 Adjudant, 1 Torvemester, 1 Fyrbøder, 30 Politibetjente i Staden, 2 paa Broerne, 20 Opsigtsbetjente i Staden, 6 paa Broerne, 1 til at opsøge fremmede Jøder. Vægterkorpset bestod af en Chef (Politimesteren), 1 Inspektør, 1 Løjtnant, 284 Gade-, 12 Taarn-, 4 Brovægtere og 5 andre Vægtere (til personlig Tjeneste hos Forskellige). De øverste Embedsmænd baade under Politi- og Vægterkorpset, Kopisterne inclusive, udnævntes af Kongen, der udtrykkelig i Reskr. af 5. Decbr. 1800 havde forbeholdt sig dette, og Politimesteren i København var endog i særlig intim Forbindelse med Kongen, som havde Brug for ham, saasart der ad offentlig — eller privat — Vej tilmeldtes Kongen et eller andet

¹⁾ Iversen. Nogle Oplysninger om Københavns Brandforsikring. Kbhvn. 1888. — Finansskoll. Forest. 19. Februar 1809.

Overgreb, en eller anden formodet Fare eller formodet Overtrædelse; der var da Intet til Hinder for, at der reskriberedes direkte til Politimesteren om at skride ind. I saa Henseende blev Stillingen navnlig af Betydning i Krigens Aar. — Det egentlige Politi- og Vægterkorps (Politibetjentene og Vægterne) udnævntes af Politimesteren.

Foruden den Virksomhed, der efter Sagens Natur maatte tilkomme Politiet, havde det ogsaa dømmende Myndighed gennem Politiretten, der dømte i Sager om Politiforseelser og første Gang begaaet simpelt Tyveri. For den almindelige, daglige Orden sørgede Opsigtsbetjentene (Gadekommissærerne), der vare lønnede med 100 à 130 D. C. aarlig og villige til at modtage Ducører. Noget godt Forhold bestod der gennemgaaende ikke mellem Befolkningen og Politiet. Dette sidste var i sin Virksomhed temmelig brutalt og havde som Regel Gadepublikumet imod sig. I de urolige Tider, der snart indtraf, magtede Politiet derfor ikke sin Opgave.

Vægterkorpset var Natpoliti og havde til særlige Opgaver — foruden de selvfølgelige, der hørte til Orden og Sikkerhed — at passe Lygtevæsenet, at forkynde Befolkningen Timeskiftningen Natten igennem og navnlig at passe paa Ildebrande. I særlig Grad havde naturligvis Taarnvægterne her vigtige Pligter at opfylde, dels for at opdage, dels for at signalisere Ild efter de Regler, Brandanordningen foreskrev.

Da Omorganisationen af Politi- og Vægterkorpset fordoblede Vægternes Antal og forøgede Gagerne, fordoblede samtidig Vægterskatten. Denne gik, som nævnt, ind i Stadens Kasse, som da ogsaa dækkede Underskudet og udredede de væsentligste Politiudgifter, deriblandt 2000 D. C., der stod til Politimesterens diskretionære Raadighed til Belønning for Opdagelse af Forbrydelser o. l.

Desværre lykkedes det ikke samtidig at omorganisere Fængselsvæsenet. Foruden Fattigvæsenets Tvangsarbejdsanstalt (navnlig for Betlere) i Pustervig og Politiarresterne i Kælderne paa Charlottenborg (hvor Politikammeret var efter Raadhusets Brand), samt de militære Arrester, havde man Stokhuset ved Østervold for Slaverne, og Børnehuset paa Christianshavn, der var Tugt-,

Rasp- og Forbedringshus, og der i forskellige Afdelinger rummede begge Køn. Disse Anstalter husede alle Arter af Forbrydere, fra de groveste til dem, der afsonede Bøder. Forskellige Resolutioner af 1802 og 1803 paabød Forandringer i det af Alle anerkendte gyselige Straffesystem — en Blanding af Brutalitet og Ligegyldighed —, og nogle Forandringer skete virkelig med Børnehuset i 1806, men den paatænkte større Reform hindredes af Krigen ¹).

Politivæsenet havde et Slags militært Tilsnit, men havde dog kun den borgerlige Ordens Opretholdelse til Formaal. Men til Stadens Forsvar vare indrettede de borgerlig-militære Korps'er, „Borgervæbningen“, en gammel Institution, man netop i disse Aar søgte at omorganisere. Ved en Plakat af 11. Februar 1803 blev Deltagelsen i de borgerlig-militære Forretninger paalagt enhver tjenstdygtig Mand blandt Stadens civile Indbyggere som en personlig Pligt. Det borgerlige Militær faldt i to Afdelinger: den første, bestaaende af de egentlige Borgere, og dem, der paa Grund af et eller andet Privilegium drev borgerlig Næring, den anden af de øvrige Væbningspligtige. Enhver Borger, der ikke var forhindret af Embedsforretninger eller lignende, og der var mellem 20 og 50 Aar, skulde indtræde i en af de to Afdelinger. Første Afdelings Hovedpligt var at bidrage til at vedligeholde Sikkerhed og god Skik og Orden indenfor Stadens Volde, den anden paa den, i Forbindelse med den første, at afværge fjendtlig Overlast, naar Staden eller dens Forstæder angrebes. De, der paa Grund af særlige Forhold fritoges af Kancelliet for Indtrædelse i Borgervæbningen, skulde betale 20 til 100 D. C. efter Kancelliets nærmere Bestemmelse. Enhver Borger skulde gennemgaa en Exercerskole, der skulde besøges 1 à 2 Timer daglig i 8 à 14 Dage, og ingen Borger kunde faa Borgerskab uden Bevis for at have gennemgaaet Skolen. Iøvrigt fandt der aarlige Vaabenøvelser

¹) Jfr. navnlig Resol. 18. Juni 1802 og Kancelliets meget indtrængende Forestilling hertil, der i de skarpeste Udtryk fordømmer det bestaaende System, kræver Slaveriet afskaffet og en omhyggelig Sondring mellem de forskellige Arter af Forbrydere. K. T. 1802. Pg. 449 ff.

Sted om Sommeren. Til at bestride Udgifterne ved Borgervæbningen, deriblandt til Uniformer, som dog første Afdeling selv skulde anskaffe sig, paalignedes der Stadens Grunde 12,000 D. C. Iøvrigt skulde Udgifterne dækkes ved de nysnævnte Kendelser for Fritagelser.

Ved kgl. Resol. af 29. April 1803 bestemtes det, at det borgerlige Artillerikorps, hvis første Stamme var et Antal Frivillige af Haandværksstanden, skulde udvides til 6 Kompagnier paa tilsammen 900 Mand. Det var for dette Korps de ovenfor omhandlede Bestemmelser galdt om Adgangen til at udøve visse Erhverv som Spækhøker, Værtshusholder etc., naar man traadte ind i Korpset, og Adgang til ved Afskeden at faa Borgerskab uden Betaling.

I Aaret 1807 talte det borgerlige Infanteri 126 Stabs- og Overofficerer, 246 Underofficerer, 1820 Menige og 56 forskellige Funktionærer, medens Artilleriet havde 37 højere Officerer, 109 Underofficerer, 718 Menige og 18 Funktionærer.

I de følgende Aar stilledes ogsaa Brandmandskabet i Klasse med det borgerlige Infanteri og Artilleri med Hensyn til Fritagelse for personelle Byrder istedetfor de hidtil oppebaarne Ducører ¹⁾).

Et særligt Borgerkorps dannedes af Livjægerne, der fra en ringe Begyndelse i 1801, ved et Reglement af 31. Januar 1806, udvidedes til at omfatte 480 Mand i fire Kompagnier. Det var et udsøgt Korps af Stadens Borgere, der forsynede sig selv med Uniform etc.; under Krigsforhold, hvor det kunde benyttes over hele Sjælland, lønnedes det af Kongen. Ligeledes dettes Korpses Medlemmer vare fri for personelle borgerlige Byrder.

Øvrighedens Forsorg for Byen gav sig, som ovenfor omtalt, ogsaa Udtryk i dens Tilsyn med, at der var tilstrækkeligt til at „bide og brænde“, selv i Vinterens Hjærte. Dette skete dels for at undgaa for høje Priser paa en Tid, hvor den søværts Tilførsel let kunde stoppe, men ved Siden deraf maa det huskes, at København var en Fæstning, og at den derfor ogsaa

¹⁾ Kanc. Forest. 24. April 1810.

som saadan maatte være sikker paa altid at have en vis Proviand. Netop denne Side af Provideringen kom skarpt frem ved Englændernes Besættelse af København og Sjælland.

Vi have foran nævnet, at det var 5—10,000 Tdr. Korn og halvottende Tusind Favne Brænde (eller Stenkul svarende dertil), Magistraten skulde have til Raadighed, men at det ved Siden af var paalagt visse Næringsveje stedse at have bestemte Forraad lagrede, og at der aarlig opgjordes, hvormeget af Korn, Fedevarer og Brændsel der var i Byen. Disse Opgørelser vise, at Magistratens Kornforraad ingen Rolle kan have spillet i Forhold til den øvrige Kornmængde, men at der var mindre god Forsyning med Brændsel. Saaledes fandtes der ved Udgangen af Aaret 1790 — udenfor Magistratens Forraad — af Hvede og Hvedemel 29,200 Tdr., af Rug og Rugmel 16,100, ved Udgangen af Aar 1800 henholdsvis 14,900 og 19,000, ved Udgangen af Aaret 1806 25,800 og 63,800 og den 19. August 1807 — da Englænderne laa for Byen — 22,000 og 25,500 ¹⁾.

Det mest overraskende af disse Tal er de 64,000 Tdr. Rug, der fandtes ultimo 1806. Herfra hidrøre 16,300 Tdr. fra Lavsbagerne, 2,500 fra Fribagerne, 200 fra Brændevinsbrænderne, 4,500 fra „de øvrige Indvaanere“ og — 40,300 Tdr. fra Grossererne. Det tør vistnok antages, at dette meget betydelige Forraad har staaet i Forbindelse med de store Kornudskibninger i Østersøhavnene i Begyndelsen af 1807 (jfr. ovenfor Pag. 87).

Af Byg fandtes ved Udgangen af 1806: 3,600 Tdr., af Malt 2,300, af Havre 4,800, af forskellige Gryn 1,365, af Ærter 900 Tdr. Af Humle fandtes 500 Skpd., af Ost 1,100, af tør Fisk 3,700 Skpd. Af salt Sild fandtes 4,600 Tdr., af Salt 6,500, af Smør 1,400 Tdr.

For Brændselets Vedkommende vare Forraadene ultimo 1790 og 1800 henholdsvis 1,600 og 1,800 Tdr. Stenkul og 3,200 og 4,000 Favne Brænde; ved Udgangen af 1806: 2,700 Læster Stenkul og 3,200 Favne Brænde. Stadens hele aarlige Forbrug af

¹⁾ Opgivelserne over Vareforraadet i København findes for enkelte Aar trykte bl. a. i Kollegialtidende; samlede Tabeller findes som Bilag til Provideringskommissionens Sager i Raadstuearkivet.

Brændsel antoges i normale Tider at udgøre 66,700 Favne Brænde, 25,000 Læs Tørv og 8,000 Læster Stenkul ¹⁾. — Hvad Staden iøvrigt konsumerede, foreligger der forskellige Oplysninger om, men de ere saare vanskelige at bringe til at stemme med hinanden, og det er tvivlsomt, hvormeget man kan eller tør benytte dem. De Midler, man har til at faa Konsumenten at vide, ere gennem Oplysninger om de Varemængder, der betalte Konsumtion. At der her blev smuglet i meget høj Grad, er ingen Tvivl underkastet, thi det var en hel Sport at narre „Posekigerne“ og komme nogenlunde uskadt forbi „Siseboderne“. Vanskeligheden ved at erfare Forbrugets Størrelse ligger dog endda mindre heri, end i at vide, efter hvilke Sætser de indførte Kreaturmængder skulle ansættes i Kød, Melet konverteres til Korn o. s. v. Hertil kommer, at man maa gaa ud fra, at den søværts Tilførsel svarer til, hvad der til Skibsprovantering og paa andre Maader gik ud af Byen, og endelig vides det jo ikke, hvormange Fødevarer der produceredes i Byen selv, saaledes at f. Ex. Opgivelserne over Indførselen af Mælk, Fjerkræ, Æg o. l. ikke kunne give nogen Maalestok for, hvad der forbruges.

Efter de Beregninger, vi have foretaget, kan det maaske antages, at Forbruget af fersk Kød omkring Aar 1800 var ialt $\frac{3}{4}$ Mill. Lpd. aarlig eller ca. 120 Pd. pr. Individ, Forbruget af Flæsk ialt 200,000 Lpd. aarlig eller ca. 32 Pd. pr. Individ. I Perioden 1840—50 var Kødforbruget her i København 91 Pd. pr. Individ og Flæskeforbruget 36 Pd. Kødforbruget skulde saaledes være aftaget i Løbet af det halve Aarhundrede, hvad der forøvrigt vilde stemme med, at Kornforbruget (til Brød) i Aarhundredets første Decennier (henad 1820) synes at have været ca. 220 Pd. (uformalet) Rug og Hvede pr. Hoved aarlig, hvoraf $\frac{2}{3}$ Rug, $\frac{1}{3}$ Hvede, medens der henad Aarhundredets Midte brugtes ca. 250 Pd., hvoraf ligeledes ca. $\frac{1}{3}$ Hvede, ca. $\frac{2}{3}$ Rug. — Endelig angives Smørforbruget paa omtrent

¹⁾ Kanc. Forest. 11. April 1809.

samme Tid til ca. 30 $\frac{1}{2}$ Pd. aarlig pr. Individ mod 40 $\frac{1}{2}$ Pd. i 1840—50¹⁾.

Opgivelserne over de fortoldede Mængder af Kolonialvarer kunne ingen Oplysninger give om Forbruget paa Grund af disse Varers Udførsel til Provinserne. Efter Datidens Udsagn saavel som efter enkelte omtrentlige Data har Forbruget været forholdsvis betydeligt, hvad man vel forstaaer, naar det huskes, at København var et Hovedsamlingssted for disse Varer.

Hvordan Forbruget af de forskellige Varer imidlertid har fordelt sig i de forskellige Samfundsklasser, lader sig paa intet Punkt eftervise. Kun saameget er vist, at i Perioden umiddelbart før Krigen have de smaa Indtægter maattet suge paa Labben, da alle Nødvendighedsartikler steg i Pris.

I Aarene før Krigen kostede et Pund Kød 10 Sk. (32 Øre), et Pund Brød 3 Sk. (ca. 10 Øre), et Pd. Flæsk 12 Sk., et Pund Ost

¹⁾ Indførsels- eller Forbrugstabeller findes hos Callisen (Physisk Medizinske Betragtninger over Kiøbenhavn. I. Kbhvn. 1807) og hos Thaarup. (Kiøbenhavn og Omegn. Kbhvn. 1826). For Indførselen af Kreaturer (Hornkvæg, Svin etc.) stemme Tallene, der hos begge Forfattere vedrøre Aarene nærmest før og efter 1800, nogenlunde. Vanskelighederne ligge imidlertid, som nævnt i Texten, i at vide, hvilke Reduktionstal der skulle benyttes for at finde Mængden af Slagtekød pr. Kreatur, thi mellem fedt og magert Hornkvæg, der begge købtes af Slagterne, var der efter adskillige Oplysninger fra Datiden en Forskel af 100 pCt. Et Stykke Hornkvæg er i Texten regnet til 358 Pd. Slagtekød, der i 1810 angives af Provideringskommissionen som „Middelvægt af det af Kommissionen indkøbte Kvæg“ i Salgskød. (Kanc. Forest. 3. April 1810). Dette Tal er adskilligt mindre, end det, der ligger til Grund for Beregningerne 1840—50 (jfr. min Undersøgelse om Konsumenten i København, 1882, Pg. 22), men er for hin Tid vistnok det rigtigere. Derimod have Konverteringstallene i sidstnævnte Skrift — hvorfra Oplysningerne om Konsumenten 1840—50 ere tagne — maattet benyttes for Omsætningen af Kalve, Faar, Lam, Svin, Grise, Flæskesider og Skinker til Kød og Flæsk samt af Mel til Korn. Medens Konsumtallene for Kød ere paa Grundlag af Callisens Opgivelser for Perioden 1798—1805, ere Tallene for Korn og Smør paa Grundlag af Thaarups, der imidlertid her referere sig til Tiden henad 1820, men maatte foretrækkes, da Callisens Tal for Aarene omkring 1800 ere mindre sandsynlige. Det kan endnu tilføjes, at Callisen for Tiden 1795—1805 angiver Forbruget af Hvede til Brændevin til ca. 74,000 Tdr. aarlig, af Malt til Brændevin til ca. 13,000 Tdr. og af Malt til Øl til ca. 63,000 Tdr. aarlig.

6½ Sk., et Pund Smør 19 Sk., et Pund Lys 19½ Sk., en Favn Brænde 9 D. C. o. s. v.¹⁾. Værst var det med Huslejen. I Begyndelsen af 1807 kunde „ingen anstændig Familje, der vil leve med og efter sin Tidsalder, bo under 150 til 200 D. C.“ (5 à 600 Kr.); „ingen Embedsmand, der for femten Aar siden har kunnet bo anstændigen for 100 D. C. om Aaret, kan nu faa Værelser under 180 til 200 D. C.“ Men mange gav langt derover, og der var Familjer, som betalte 800 til 1000 D. C. i aarlig Husleje²⁾).

Naar man vil maale Betydningen af disse Priser paa Føde, Brændsel, Lys og Bolig, maa det erindres, hvad Indtægterne dengang vare. Det maa da siges, at selv om en højere stillet Embedsmand, f. Ex. en Borgemester i København, har skullet give 200 D. C. i Husleje, har dette ikke været saa særdeles meget, naar hans Gage var 1,600 D. C. (Jfr. Reskr. af 1806). At denne Gage var ret betydelig, fremgaar ogsaa af, at der til en velstillet Familjes Underhold forudsattes i 1806 at medgaa 1,200 D. C.³⁾. Ulige uheldigere have sikkert de mindre Embeds- og Bestillingsmænd været stillede med Gager paa et Par Hundrede D. C., fordi man dengang knyttede større Ambition til disse Stillinger end nutildags. I Forhold hertil har da en Haandværkssvends Aarsløn af 125 D. C. (jfr. ovenfor Pg. 111) været ganske god, især fordi han hyppigst kunde antages at være ugift. Mest ere naturligvis, som sædvanlig, de stigende Priser gaaet ud over Pensionister og Andre, hvis Smaaindtægter forbleve uforandrede.

Fra Krigens Tid af skulde de imidlertid faa Lidelsesfæller i alle Folk med faste Gager eller Indtægter, og inden Udgangen af Perioden 1807—14 maatte man saagodtsom over hele Linjen nøjes med det fælles Skibbrud som fælles Trøst.

¹⁾ Nathanson. Om Klagerne over Næringsløshed. Pg. 118.

²⁾ „Skilderiel“. 10. Februar 1807.

³⁾ Kanc. Forest. 4. Decbr. 1810.

ANDEN BOG.

Indenrigske Forhold 1807—14.

FØRSTE KAPITEL.

Den danske Stats Folkemængde og Areal. Forsvarets Splittelse. Kræfternes Overvurdering. Farerne ved en Krig med England. Handelens Ødelæggelse. Forskel mellem Frankrigs og Danmarks industrielle Stilling. Militær Underlegenhed. Finansiell Underlegenhed. Nationale Strømninger. Stemningen i Danmark overfor Krigen med England. Stemningen i Norge. Stemningen i Hertugdømmerne. Krige med Sverig. Størrelsen af den engelske og den danske Krigsflaade. Størrelsen af den engelske og den danske Koffardi-flaade. Betydningen af den danske Handel for England. Englands Statsgæld og Danmarks. Englands Rigdom. Kurs paa Sedler i England og i Danmark.

Den danske Stat — de to Kongeriger og de to Hertugdømmer — havde ved Krigens Udbrud med England omtrent halvtredje Million Indbyggere eller ca. en Tiendedel mere, end det egentlige Danmark har nu. Samtidig var Statens Areal henved ti Gange saa stort som det nuværende Danmarks. Man havde jo netop i Napoleonsdagene et stort Exempel paa, hvorledes et tyndtbefolket, uhyre vidtstrakt Land, kunde ved selve sin territoriale Beskaflenhed blive et Værn mod Angriberen. Men den danske Stat dannede som bekendt intet sammenhængende Hele, hvor der kunde være Tale om at anvende en lignende Krigsførelse. Tværtimod. Det var splittet i saa mange Dele, at hver krævede sit selvstændige Forsvar, og at Vedligeholdelsen af Forbindelsen imellem dem blev en stor Forsvarsopgave for sig. Inden den syvaarige Krig 1807—14 gik ud, havde da ogsaa de danske Øer været besatte af Fjenden — fra Sjælland med Hovedstaden til Anholt og Helgoland —, ingen Ø havde været sikker mod Angreb, ingen forskaanet for Strand-

hugst. Hvad Fastlandet angik, havde inden Krigens Slutning Svenskerne været i Norge, Russerne i Hertugdømmerne. Rigernes Forbindelse var afskaaret i den hele Tid, det egentlige Danmarks enkelte Dele tidt udsatte for Isolering. Men foruden i Evropa at være et splittet Rige, havde den danske Stat oversøiske Kolonier, som naturligvis bleve besatte af Fjenden, ja, for at Intet skulde mangle, kom ogsaa Island for en Tid udenfor det danske Scepter, en Ø, der var saa fjærntliggende, at en Eventyrer endog prøvede at usurpere sig en Slags selvstændig Magt deroppe.

Statens farefulde Stilling i en Krig var ikke nogen Hemmelighed for dens ledende Mænd. Man havde faaet Forbindelsen med Fastlandet sydpaa at føle ved Nødvendigheden af, saa snart Krigen nærmede sig Grænserne, at opstille kostbare Observationskorps. Man vidste, man i Sverig havde en i heldigste Tilfælde tvivlsom Ven, men at man hyppigst havde haft en Fjende, der vexelvis havde udvalgt sig Danmark eller Norge til Krigsskueplads, og man kendte saa tilstrækkelig Nødvendigheden af at holde Forbindelsen mellem Rigets Dele vedlige, at Flaadens Udvikling blev en af Hovedopgaverne for den hele Styrelse.

Det er muligt, at selve de Anstrængelser, man i saa Henseende har gjort, have forvirret En, at den Hær og den Flaade, man mente at raade over, ikke i Godhed svarede til, hvad der stod paa Papiret, og at de bibragte Statens Ledere Stormagtsforestillinger, som de faktiske Forhold gjorde alt andet end berettigede. Det er muligt, at man ikke blot, med et mindre Beredskab af Mandskab, Vaaben, Fæstninger og Skibe, havde kunnet undgaa allerede før Krigen at tømme Statens Kasse, men at man da ogsaa med mindre Hidsighed havde styrtet sig ind i den haabløst ulige Kamp. Det er i hvert Fald ingen Tvivl underkastet, at Danmarks Regent, den senere Frederik den Sjette, har haft større Forestillinger baade om sin Stillings Højhed indadtil og om dens Magt udadtil, end han vilde have haft, om de halvtredje Million Mennesker, han regerede over, havde været samlede paa et passende lille Territorium, og om han havde været

vant til et mindre vidtløftigt militært — og for den Sags Skyld ogsaa civilt — Apparat, end det, der tyngede den danske Stat.

Men sikkert er det, at man ikke var krigslysten. De Fordele, Neutraliteten havde budt Landet, vare saa store, at intet Menneske kunde have Ønsker om at kaste dem overbord, og de Farer, en Krig medførte — med hvem det saa end blev — vare saa iøjnefaldende, at selv den mest kortsynede Diplomat maatte gøre Alt for at afværge dem.

Krigen naaede os imidlertid. Og i al Almindelighed kan man sige, at det er meget usandsynligt, vi helt igennem havde kunnet bevare vor Neutralitet. Ser man, hvad der skete ved vore Grænser med Frankrig som allieret Nabo, er der ingen Grund til at tro, at vi i Længden havde kunnet holde os det fra Livet. Var Fredsbrudet ikke sket i 1807, er det næsten utænkeligt, at vi vare slupne helskindede gennem 1810.

Men selv om Krigen ikke kunde være undgaaet, var det ulyksaligste, der kunde ramme os, at komme i Krig med England. Tænkte man sig Landet i Krig med en Fjende med overlegen militær Styrke tillands, men underlegen tilsøes, var Havet en Fordel, en Adgang til stadig at undsætte og rekrutere de betrængte Landsdele, Skibene et Tilflugtssted for de vigende Troppeskorps. Men i Kamp med en overlegen Sømagt, blev Havet en Adskillelse. Først og fremmest mellem de to Hoveddele af Riget, Danmark og Norge, saa mellem Halvøen og Øerne, saa mellem Øerne indbyrdes.

Krigen med en Sømagt betød dernæst Handelens fuldstændige Ødelæggelse. Om vi ikke selv havde udespærret os fra Handelen med Omverdenen, vilde England have kunnet ødelægge vor Handel ved at erobre vore Kolonier, opbringe vore Skibe, gøre sig til Herre baade over Ind- og Udførsel. Men ovenikøbet betød jo Krigen med England, at vi nægtede at indføre, og dermed altsaa ogsaa at udføre, Produkter fra England og dets Kolonier, og at vi, da det tilsidst viste sig umuligt at afgøre, hvad der var af engelsk Oprindelse, enten helt opgav eller ved utallige Hindringer faktisk umuliggjorde enhver lovlig Handel med Varer, der kunde være komne fra det britiske Rige. Man kan ikke i saa Henseende sammenligne os med den

Stormagt, vi den hele Tid stod i snævert Allianceforhold til — med Frankrig. Thi Napoleon havde eller fik dog efterhaanden et dobbelt Formaal med sin Handelspolitik. Det ene var at knuge England til Jorden ved at tilstoppe dets Rigdomskilder; det andet, det underordnede, men dog energisk forfulgte, at gøre Frankrigs Industri til den dominerende i Evropa dels ved at fremme Raaprodukters Indførsel, dels ved at udelukke al Indførsel af Industriprodukter og endelig ved, gennem Hindringer for de øvrige Landes indbyrdes Handel med Industriprodukter, at fremtvinge en saa stor Afsætning for den franske Industri som mulig. En saadan Politik bliver des mindre meningsløs og des mere gennemførlig, jo større og jo rigere, baade fra Naturens og de øvrige Hjælpekilders Side, et Land er, og jo flere Magtmidler det har til sin Raadighed. I Danmark fremkaldte Afspærringen en forbigaaende, kunstig opblussende Virksomhed i enkelte Industriegrene, ud over det var det umuligt at naa, og Betydningen deraf var for Intet at regne.

Maatte saaledes en Krig med England ved vor absolute Underlegenhed tilsøes og ved vor frivillige og ufrivillige Handels-spærring betyde baade militær og kommerciel Ruin, var den finansielle Ødelæggelse ikke mindre. En militær Kamp mellem Søstaten Danmark og Søstaten England var som en Kamp mellem en Dværg og en Kæmpe, en kommerciel Kamp mellem Handelsstaten Danmark og Handelsstaten England var endnu urimeligere, men Misforholdet naaede Toppunktet, naar Staternes finansielle Magtmidler skulde maales med hinanden.

Det laa i Sagens Natur, at naar man gennem Handelens Ophør berøvede Landets bedst stillede Befolkning, Handelsstanden, dens Indtægtskilde; naar man Aaringer igennem berøvede Land- og Kystbefolkningen det unge Mandskab; naar man skulde reorganisere Flaaden og vedligeholde en eller flere Krigshære det ene Aar efter det andet; naar man altsaa formindskede baade Statens direkte og indirekte Hjælpekilder, og samtidig forøgede Udgifterne til det umaadelige, da maatte Landet tilsidst blive finansielt afmægtigt. Og som Modstander havde man et Land, som paa Forhaand var Verdens rigeste Stat, og som gennem selve Krigen blev rigere, et Land der syntes at

kunne paalægge Borgerne Skatter i det ubegrænsede, stifte Laan i Landet selv af hidtil uhørt Størrelse, og hvor Statsmaskineriet samtidig arbejdede videre paa de almindelige Statsomraader, som om der rundt om var Fred og ingen Fare.

Men en Krig mellem den danske Stat og England indeholdt, ved Siden af de Farer, vor Underlegenhed paa ethvert Punkt maatte medføre, et nationalt Moment af stor Betydning. I Danmark herskede der en ikke ringe Forbitrelse mod Englænderne paa Grund af deres stadige Overgreb paa Søen. Man havde haabet, at ved den bevæbnede Nevtralitet Aar 1800 skulde Englænderne faa en alvorlig Tugtelse, men istedetfor sprængtes Nevtralitetsforbundet ved Slaget paa Reden. Efter den Tid bleve Vilkaarene stedse strængere for de nevtrale Handlende, og helt umulig blev Forholdet efter Udstedelsen af de engelske Gehejmestatsraadsdekreter af Januar 1807 (som Svar paa Napoleons Berlinerdekreter). Fra dansk Side nedlagdes Protest i London, men selvfølgelig uden Virkning¹⁾. Der var altsaa al Grund til Misnøje i Danmark overfor England; derimod havde Opinionen langt mindre Aarsag til Bitterhed overfor Frankrig, hvis geniale Hersker man herhjemme kunde nære al Beundring for, uden samtidig at mærke Svien af hans Bedrifter. Dog i Statsmændenes Kres vilde man visselig nødig Krig med England, som man jo egentlig ogsaa stod nærmere end den franske Usurpator, og i de store Købmænds Kres har der været saa aabent Øje for de Ulykker, en dansk-engelsk Krig vilde medføre for Danmark, at man endog efter Flaadens Berøvelse og efter Bombardementet havde haabet, at der ikke skulde komme nogen egentlig Krig ud deraf²⁾. I det egentlige Danmark brødes altsaa Stemningerne, men da Krigen først var given, blev Forbitrelsen efterhaanden almindelig og stærkt raadende.

Anderledes i den øvrige Del af de danske Stater. Forbindelsen mellem Norge og England var langt intimere end mellem Danmark og England.. Ansete norske Slægter vare af

¹⁾ J. G. Rist: Lebensrinnerungen. Gotha 1880. I. Pg. 161 og 413.

²⁾ Jfr. Dronning Marie Sophie Frederikkes Exposé i Danske Samlinger II og Laurids Engelstofts Dagbogsoptegnelser, Danske Samlinger III (navnlig Notitserne for 30 Septbr. og 5 Oktbr.).

engelsk Oprindelse, og gennem Handelen og Søfarten var der opnaaet mange baade materielle og aandelige Tilknytninger. Disse Forhold, og hele den Gang, Krigen tog, hvor Norge, gennem Afspærringen tilsøes, til Tider kom til ligefrem at lide Hungersnød, skabte i visse Krese en Uvilje mod Danmark, der ligesom lagde Skylden paa dette Land, og som ingenlunde blev uden Betydning overfor de afgørende Begivenheder, hvormed Krigen endte.

Og medens man saaledes i Norge følte sig dragen ind i Kamp med en Stat, man havde som Hovedafsætningssted for sine Produkter, med en Nation, man stod i særlig venskabeligt Forhold til, var man i Hertugdømmerne, gennem Kampen med England, bleven Allieret med Frankrig. Men dette Land stod for Hertugdømmernes store tyske Befolkning som en unaturlig Allieret — en Følelse, det navnlig i Krigens sidste Aar blev næsten umuligt at holde nede. Det var som om ogsaa her Krigen med England bragte Separationstanken alvorligt op, og som om man havde Følelsen af, at der blev paaført de to Hertugdømmer Byrder og Tab, man egentlig maatte bære for „Danmarks“ Skyld; Følelsen af, at man var bleven „forfordelt“ tabte sig i Grunden ikke, saa længe Hertugdømmerne udgjorde en Del af den danske Stat.

Saaledes kom til de øvrige Ulykker, en Krig med England medførte, den nationalpolitiske: en Adskillelse i Følelserne hos Statens forskellige Befolkningsdele, uklar maaske for de Fleste, men dog tilstrækkelig stærk til at faa politisk Betydning.

Skulde man endelig endnu fremhæve et Moment, der gjorde en Krig med England særlig uheldsvanger for Danmark, var det, at den overfor Sverig medførte saa spændt et Forhold, at det to Gange gik over til aaben Krig. Skæbnen vilde, at Sverig i Periodens første Aar havde en Regent, der var en afgjort Fjende af Napoleon, og — da Planen om en Forening af de tre Riger var strandet — i Periodens sidste Aar fik en Uven af Napoleon til Regent. Og hvad der var nok saa væsentligt: Sverig vilde ikke i Krig med England og udsætte sig for de Lidelser, dette maatte medføre. Men naar Sverig derved blev Danmarks Fjende, betød dette, at en af vore vigtigste Handels-

forbindelser, baade for Ind- og Udførsel var afspærret, og at den landværts Forbindelse med Norge var umuliggjort. Det betød, at der var budt de engelske Skibe sikre Havne, og at til Gengæld engelske Subsidier og engelsk Sympati gjorde et Land, vi ellers paa hin Tid vel i og for sig kunde maale os med i Styrke, til en baade økonomisk og politisk lidet hyggelig Modstander.

Englands uhyre Overmagt over Danmark i militær, kommerciel og finansiel Henseende kan belyses blot ved nogle enkelte Data. I militær Henseende er det saaledes betegnende, at den Flaade, England berøvede os, havde det ingen Brug for til Forøgelse af sin egen Flaade; kun maatte den ikke komme i Modstanderens Hænder. Fik Englands Fjender Flaaden, vilde den for dem betyde Muligheden af at oparbejde en ny Modstand tilsøes, fik de den ikke, var Englands egen Styrke tilstrækkelig stor. Den danske Flaades Størrelse i 1807 fremgaar af, at Englænderne tog med sig 17 Linjeskibe, 17 Fregatter, 8 Brigger og nogle og tredive Smaaskibe¹⁾. Selvfølgelig var dette en ret anselig Flaade: et Par Snese Linjeskibe, Fregatter og Brigger foruden mindre Skibe. Men hvad var den at regne imod den engelske Flaade! Denne bestod af 261 Linjeskibe, 36 andre Storskibe, 264 Fregatter, 177 Slupper, 14 Bombeskibe, 172 Brigger, 46 Kuttere, 64 Skonerter, tilsammen bemandede med 140,000 Søfolk og 32,000 Marinesoldater²⁾! Intet Under, at man ingen Interesse havde af at indlemme en Flaadeafdeling som den danske i den britiske Krigsflaade — paa langt over tusinde Skibe!

Englands kommercielle Overmagt kan bedst maales gennem et Par Tal om de to Rigers Handelsflaade. Den danske Stats (begge Kongerigers og begge Hertugdømmers) samlede Handelsflaade havde Aar 1800 en Drægtighed af ca. 140,000 Kml., samtidig kan Storbritanniens og Irlands Handelsflaade anslaaes til ca. 840,000 Kml. eller sex Gange saa meget. Hertil kommer

¹⁾ Ræder. Danmarks Krigs- og politiske Historie fra 1807—09. I. Pg. 345.

²⁾ Colquhoun. A Treatise on the wealth, power and resources of the British Empire. London. 1814. Tysk Udg. ved J. C. Fick. 1815. I. Pg. 230.

godt ti Procent for Kolonierne og de afhængige Besiddelser, saa at det britiske Riges Handelsflaade i Aar 1800 udgjorde ca. 930,000 Kml., fordelte paa ca. 18,000 Skibe med en Besætning af 139,000 Mand. I Aaret 1812 var Skibenes Antal 24,000, Drægtigheden $1\frac{1}{4}$ Mill. Kml., Besætningen 165,000¹⁾. — Medens den engelske Handelsflaade altsaa var saa langt større end den danske, at de to Flaader ingen Sammenligning taale, skal det dog bemærkes, at Danmarks Handelsflaade ikke var uden Betydning for England. Krigsflaaden blev os berøvet, for at den ikke skulde komme Englands Fjender til Nytte, ihvorvel den for England selv var uden Interesse. Handelsflaaden var ikke større, end at den kun udgjorde $\frac{1}{6}$ til $\frac{1}{8}$ af den engelske Handelsmarine, men den fik i Krigens Tid en særlig Betydning, thi da den sejlede under neutralt Flag, medens der var endel Havne, den engelske Flaade var udelukket fra, virkede den langt mere generende end den under normale Forhold vilde have gjort. Naar man derfor husker, at det var den rige Købmandsstands Opinion, saaledes som den gjorde sig gældende gennem Parlament og Presse, der for en stor Del bestemte den engelske Politik, er det tilladt at tro, at Beslutningen om Toget til København ikke har været upaavirket af Ønsket om at lamme den dansk-norske Stats Neutralthandel, som var altfor nærgaaende mod Englands Handelsinteresser. Det kunde have sine Fordele for England at have os til Allieret, maaske nok saa store at have os til Fjende — hvor det istedetfor at maatte beskytte os kunde ødelægge os —, men vi vare det en Torn i Øjet som Neutralt. Selv om det antages, at Toget til København i første Række bestemtes ved den stærkt nervøse Stemning, Tilsitfreden fremkaldte i det engelske Kabinet, og der fik sit Udslag i Ønsket om, dels at berøve Frankrig de halvt Hundrede danske Skibe, dels at gøre et energisk Modtræk overfor den Isolation, England var bragt i, har den engelske Regering i hvert Fald kunnet være sikker paa at have den herskende engelske Opinion med sig allerede af handelspolitiske

¹⁾ Colquhoun l. c. I. Tabel III ff. Mc. Culloch. A description and statistical account of the British Empire. London 1847. II. Pg. 69.

Grunde. Den Irritation, hvormed man optog de danske Klager over Englands Behandling af de Neutrals før 1807 — Klager, hvis Tone maaske var mere selvbevidst, end de faktiske Magtforhold gjorde rimelig —, dannede en Art Overture til Begivenhederne i August 1807, som ikke maa glemmes. Og naar den engelske Regering under de senere Parlamentsforhandlinger om Overfaldet paa København retfærdiggjorde sig bl. a. ved at henpege paa den danske Regerings Optræden og paa de Fordringer, der stilledes af en Nation, som vilde sidde i Ro og leve af de Andres Krig, var det Ord, der fandt fuldt Genklang⁴⁾.

Til Belysning endelig af Forskellen mellem Englands og Danmarks finansielle Stilling, er det i Grunden nok at minde om, at den engelske Statskredit var saa ubegrænset og de engelske Borgeres Rigdomme saa store, at det Offentlige gik ud af Napoleonskrigene med en Gæld paa 840 Millioner £. I Tiden fra 1793 til 1815 var den engelske Statsgæld bleven forøget med over 600 Millioner £, for den allerstørste Del hidskaffet fra Borgerne selv. Da imidlertid Laaneformen var lav Kurs til billig Rente, saa at Kreditorerne i Virkeligheden kun havde indbetalt henved $\frac{3}{4}$ af det nævnte Beløb, og da ogsaa noget af Gælden var paa udenlandske Hænder, kan man formentlig næppe regne det af de engelske Borgere indbetalte Beløb højere end til godt 400 Mill. £ eller ca. 18 Mill. £ aarlig i de 23 Aar; dette svarer, efter Storbritanniens og Irlands daværende Folkemængde, til 1 £ aarlig pr. Hoved. Hvis den danske Stats Befolkning skulde have hidskaffet samme Beløb pr. Hoved i samme Tidsrum, var det bleven ialt — en Milliard Kroner! Man sammenligne dette Beløb med de Par Millioner D. C. ad Gangen, det i Ny og Næ lykkedes den danske Regering, tildels ved Tvangsloan, at bringe ind i Statskassen! Det umaadelige Pengesforbrug, man kunde hengive sig til i England var af en saadan Art, at man, samtidig med at forsyne Evropas Magter med Subsidier til at føre deres Krige for,

⁴⁾ Jfr. bl. a. Rist l. c. I. Pg. 420, 423, 441. Se ogsaa Hansard. The parliamentary debates. London 1812. Pg. 397 ff., navnlig Notevexlingen om Forstaaelsen af de engelske og franske Dekreter.

dog kunde ofre Millioner paa fredelige indenrigske Foranstaltninger af forholdsvis underordnet Art¹⁾.

At Krigsaarene dog ikke forløb uden stærke konvulsiviske Trækninger i det engelske Samfund, Bankerotter, Agio paa Guldet, Nød i de lavere Samfundsklasser, samtidig med Op-hobningen af uhyre Rigdomme i de højere, er vel kendt. Men selvfølgelig, en Ligestilling af disse periodiske Rystelser eller de Forskydninger i Samfundslagene, Krigen (saavel som iøvrigt Industriens nye Baner og Hjælpemidler) gav Anledning til, med den finansielle Ødelæggelse her i Landet, kan der ikke være Tale om. I England gik Banknoternes Værdi i det sidste halve Dusin Aar, Krigen varede, saa meget ned imod Guld, at en Unze Guld, der kun skulde have en Værdi af 3 £ 17 sh. 10¹/₂ d., kostede 5 £ 4 sh.; Banksedlernes Værdi i Forhold til ædelt Metal sank altsaa til 75 pCt.²⁾. I Danmark endte de med at synke til under 1 pCt!

Saaledes var en Krig med England en skæbnesvanger Ulykke, fra hvad Side den end ses. Men af de Følger, den drog med sig, er der, fraregnet den endelige Landafstaaelse, ingen, der prægede sig saa dybt i Sindene som Statens finansielle Ødelæggelse. Det er da denne Kalamitets Historie, vi først skulle søge at fremstille.

¹⁾ Exempelvis skal nævnes, at i Aarene 1801—12 anvendte Staten syv og tyve Million Kroner paa Londons Havn. (Colquhoun l. c. I. 249).

²⁾ Mc. Culloch l. c. II. Pg. 34.

ANDET KAPITEL.

Assignationsbankens Oprettelse. Misbrug af Seddeludstedelsesretten. Sedlerne gøres til tvungent Betalingsmiddel. Hertugdømmernes Særstilling. Bankens Føjelighed overfor Regeringen. Bankkontorets Oprettelse. Seddelmængdens Forøgelse. Reformplaner efter 1784. Deres Realisation i Hertugdømmerne. Den ny Courantmønt. Altonaer Speciesbanken. Speciesbankens Oprettelse i København. Courantsedlernes Inddragning. Speciesbanken baseres delvis paa Courantsedler. Disse vedblive at holdes i Cirkulation. Regeringens Stilling. Krisen i 1799. Speciesbankens Svækkelse. Deposito-kassens Oprettelse. Dens Forhold til Speciesbanken. Det slesvigholstenske Laaneinstitut. Statslaan. Transportable Statsfonds. Skatter af 1794 og 1796. Skatten paa Besiddelse, Nytte og Brug af 1802. Skatkammerfondets Oprettelse. Skatteforhøjelsen 1806. Nye Komitesedler 1806. Mangel paa Sølv og Banco. Udenlandske Statslaan, kontraherede i Frankfurt a. M., Altona, Genua etc. Statens Indtægter 1786 til 1806. Sammenligning af Indtægtsbudgetterne 1786 og 1806. De enkelte Indtægtsposter. Lotteriet, Øresundstolden m. v. De egentlige Skattepaalæg. Skattebyrdens Forøgelse i de 20 Aar. Skattebyrdens Størrelse pr. Individ. Datidens Finanspolitik. Forsømmelser i 90erne. Schimmelmann. Statens Udgifter 1786 til 1806. Sammenligning af Udgiftsbudgetterne 1786 og 1806. De enkelte Udgiftsposter. Civillisten. Udgifterne til Hæren og Flaaden. Statsgældens Størrelse.

I Aaret 1736 oprettedes den københavnske „Assignations-, Vexel- og Laanebanque“ (Courantbanken). Den blev dannet som et aldeles privat Institut ved Aktietegning paa 500,000 D. C., fordelte paa tusind Portioner. Den udstedte Sedler, som modtoges i de kongelige Kasser og kunde ombyttes med Mønt i Banken. Men der blev ingen Bestemmelser taget, som kunde sikre deres Ombytning paa Anfordring; Bestyrelsen, der valgtes af Interessenterne, var uindskrænket i sin Seddeludstedelse. Den misbrugte snart den altfor store Frihed, der var givet den til

at forøge Seddeludstedelsen uden bankmæssig, let realisabel Sikkerhed og uden passende Realisationsfond til Dækning af Sedlerne. Da Begæringerne om Udlaan fra Banken steg, udstedtes der stedse flere Sedler, og i 1745 viste der sig allerede en lille Forskel i Værdien af Sedler og af rede Mønt. Mærkværdig villig gik da Regeringen ind paa Bestyrelsens Anmodning om at maatte fritages for Vexling af Sedlerne „paa Anfordring“; Suspensionen galdt først sex Uger, senere „indtil videre“ (26. Novbr. 1745). Imidlertid optog den stigende Omsætning den tilstedeværende Seddelmængde, og i Marts 1747 tilbagekaldte Regeringen Tilladelsen. Men paany misbrugte Banken sin Udstedelsesret og udsendte Sedler i for store Masser. Da bestemte Forordningen 6. Oktober 1757, „at paa nogen kort Tid og indtil videre maa aldeles ingen rede Penge udføres af Landet — — og ej heller i denne korte Tid videre rede Penge udleveres af Banken, end hvad En og Anden til daglig nødvendige Udgifter kunne behøve, og ellers Ingen vægre sig for i alle Tilfælde Bankens Sedler at modtage.“ Denne Fritagelse for Omvexling udvidedes yderligere i 1762, idet Banken da bemyndigedes til at udstede Enrigsdaler-Sedler — medens de mindste Sedler hidtil havde været paa 10 D. C. — og til kun at omvexle én D. C. for en enkelt Person. Saaledes blev Sedlerne ved et kongeligt Magtbud tvungent Betalingsmiddel, Papispenge, hvis Værdi bestemtes ved selve Magtbudet. Men da Fd. af 1757 ikke offentliggjordes i Hertugdømmerne, bevirkedes herved allerede fra nu af en Sondring mellem Kongerigernes og Hertugdømmernes Pengevæsen. Sedlernes juridiske Ombytningsforhold var dengang $122\frac{1}{2}$ D. C. for 100 Rdl. Species, men Kursen varierede i 1762 fra 126 til 133 og steg paa visse Dage endog til 139.

Havde Regeringen nu saaledes vist Banken adskillige Tjenester, havde denne ydet Gengæld ved at forstrække Regeringen med Laan under dens hyppige Pengeforlegenheder. Det var jo imidlertid ret ubekvemt at søge Banken, hver Gang man skulde have Penge, og i Aaret 1773 overtog derfor Regeringen selv Banken ved at udkøbe Aktionærerne. Kort efter Overtagelsen oprettedes et Bankkontor for Bankens Regning, som dog skulde

staa under særlig Bestyrelse. Dette skulde være Mellemand for Finansernes Kurs- og Vexeloperationer, hvad det, under Finansministerens direkte Tilsyn og Indflydelse, blev langt mere end ønskeligt. Banken henlagdes under en „Oberskattedirektion“, medens der iøvrigt ingen Forandring skete i Oktrojen (Kancellipl. 15. April 1774). Og nu steg Seddelmængden som aldrig før; 1774 var den 6,500,000 D. C., 1784: 15,200,000 D. C. I 1783 naaede Kursen til Tider 144 (d. v. s. Sedlernes Kurs var $\frac{1}{6}$ under pari).

Imidlertid indtraf Regeringsforandringen af 1784, og nu skulde ligeledes Bank- og Pengevæsenet reformeres. Ved Plakat af 8. Juli 1785 bestemtes det derfor, at Staten fremtidig ikke turde tage Laan hos Banken, at Sedlerne skulde kunne vexles med rede Sølv, og at der stedse skulde være tilstrækkeligt i Banken af Sølv og realisable Effekter. For at gennemføre Reformen udskreves et Laan i København paa $\frac{1}{2}$ Million D. C., og i Altona paa $\frac{1}{2}$ Million Rdl. Species. Samtidig udarbejdedes en stor Finansplan, der regulerede Udgiftsbudgetterne, fixerede Pensionerne, oprettede et synkende Fond til Statsgældens Afbetaling og henlagde bestemte Indtægter til Fondet, saaledes at Gælden skulde være afbetalt inden 30 Aar. Men Krigsforholdene 1788—89 gjorde Forstyrrelse i Planerne, og kun paa et enkelt Punkt bleve de helt gennemførte¹⁾.

Det var i Hertugdømmerne, man først tog fat paa Pengevæsenets Reorganisation, og løste Opgaven med Held. Formaalet var at inddrage Courantsedlerne og sætte et nyt sikkert Omsætningsmiddel i Omløb. Da endel af de gamle, slidte Courantmønter vare gaaede til Udlandet, og man frygtede, at man, ved at give det ny Omsætningsmiddel samme Finhed som det gamle, skulde faa dem tilbage, bestemte man, at ikke 122 $\frac{1}{2}$ s, men 125 D. C. skulde være = 100 Rdl. Species. Ved Anordning af 29. Februar 1788 fastsattes det dernæst, at den ny Courantmønt i Forbindelse med Speciessedlerne, som bleve ud-

¹⁾ Jfr. Bergsøe. Reventlows Virksomhed. Kbhvn. 1837. I. Pg. 132 ff. og Eggers l. c. „Grundtræk af den danske Finansforvaltning siden Aaret 1784.“

stedte af den ifølge en Forordning af samme Dato oprettede slesvigholstenske Bank, skulde være den eneste Pengesort, der fremtidig var gyldigt offentligt Betalingsmiddel i Hertugdømmerne. For at Befolkningen kunde blive af med deres Courant-sedler, aabnedes et Laan, hvorved der udstedtes $3\frac{1}{2}$ pCt.s Obligationer i Species, men saaledes at Sedlerne toges for en Kurs af 125 (ihvorvel den faktiske Kurs var ringere), og Hertugdømmerne befriedes derved for de gamle Sedler. Den ny Bank, der var et Statsinstitut, fik Ret til at udstede Species-sedler paa 80, 40, 20 og 8 Species, og Banken forpligtedes til at gøre Udlaan paa Guld og Sølv paa 3 Maanedes, og, naar den diskonterede Vexler, begrænse de diskonterede Beløbs samlede Størrelse saaledes, at der stedse blev Sølvdækning i Banken i et Forhold af mindst 5 til 9. Den energisk gennemførte Reform i Hertugdømmerne gjorde Altonaer Speciesbanken til en ypperlig, solid Bank i omtrent al den Tid den bestod (indtil Katastroferne 1812 og 1813), og slesvigholstensk Courant til god Mønt i Forhold til dansk Courant. Hertugdømmernes sikrede Pengevæsen blev den danske Stats Nødanker i den kommende Tid. Hertugdømmerne vaagede da ogsaa jaloux over, at der ikke skete nogen Forstyrrelse deri fra Kongeriger-nes Side, men i Danmark beklagede man senere dybt, at den Fixering af Bank- og Pengevæsenet, der saa kraftigt var gennemført for Landets sydlige Del, blev saa sørgelig forsømt i det øvrige Rige.

For Kongerigerne fastsattes ved aabent Brev af 16. Februar 1791 Oprettelsen af en dansk-norsk Speciesbank i København. Den ny Bank skulde oprettes af et Interessentskab, der selv valgte sin Bestyrelse, og dens Grundfond skulde udgøre 2,400,000 Species paa 600 Aktier à 400 Sp. Den kunde udstede Speciessedler ligesom Hertugdømmernes Bank og af samme Størrelse, men desuden ogsaa 4 Sp. Sedler. Sedlerne skulde vexles paa Anfordring enten mod rede Sølv eller mod Courant-sedler efter disses Kurs imod Species. Forraadet af rede Valuta skulde være som 19 til 10, dog under overordentlige Omstændigheder, med kongelig Tilladelse og for begrænset Tid, som

22 til 10, og Udlaan maatte kun ske paa fra en Maaned til sex Maaneder, mod god og let realisabel Sikkerhed.

Forsaavidt var jo Alt godt, men man vil strax se Hestefoden stikke frem gennem Bestemmelsen om, at Speciessedlerne kunde ombyttes mod Courantsedler. Disse var der iøvrigt tiltænkt følgende Skæbne. Fra den Dag, 1. Juli 1791, Speciesbanken traadte i Virksomhed, skulde den gamle Courantbank ophøre med sine Udlaan, og kun vedblive at bestaa for at inddrage Courantsedlerne, der skulde kasseres i et Omfang af 750,000 D. C. aarlig, det ene Aar med det andet, indtil alle vare inddragne. Inddragningens Omfang skulde aarlig godtgøres for Speciesbankens Repræsentation, og derefter skulde der foregaa offentlig Bekendtgørelse derom. Men foruden Bestemmelsen om, at Speciesbanken kunde betale tilbage i Courantsedler, var der ogsaa den endnu uheldigere, at selve Banken kunde funderes paa Sedler, idet Aktierne kunde indbetales enten i Mønt eller i Courantsedler til Dagens Kurs. Saaledes var Basis for den ny Bank faktisk ikke Speciessedler, men Courantsedler, og hvad den satte i Omløb ligeledes Courantsedler. Alligevel vilde Mængden af disse jo efterhaanden være aftaget, hvis Bestemmelsen om, at tre kvart Million aarlig skulde kasseres, var bleven opretholdt, og hvis Speciesbanken havde beholdt det Valutaforraad, der var den foreskrevet. Dog ingen af Delene skete. De Courantsedler, Hertugdømmerne vare blevne befriede for, kom herind i Riget, og Regeringen, der jo selv forestod Courantbanken, og overfor hvilken Speciesbankens Bestyrelse, der skulde paase Sedlernes Tilintetgørelse, føjede sig, havde fuldt op Brug for dem. Og den blev nødt til at bruge stedse flere af dem, fordi Kursen yderligere var falden. Krigsudgifterne i 80erne vare løbne op til 7 Millioner D. C., som hverken Skatter eller Laan kunde give Dækning for, og i 1789 havde Kursen naaet 162. Til Overflod tog Staten, umiddelbart før det aabne Brev om Courantsedlernes Inddragning m. m. udstedtes, 1 Million D. C. Sedler ud af sin Courantbank, og den hele ny Ordning var da paa Forhaand lamslaaet: Regeringen havde det faktiske Herredømme over Courantseddelinddragningen, og Speciesbanken havde Sed-

lerne liggende som et Fond, der hver Dag kunde tabe i Værdi, hvis Regeringen ikke vilde eller kunde opfylde de Forpligtelser, det aabne Brev havde tilsagt — og som den ligesom paa Forhaand havde taget sig betalt for ved Udstedelsen af en Million D. C. extra.

Dog der kom gode Aar i 90erne, Tilliden voxede ved Speciesbankens Oprettelse, og Publikum kendte jo ikke Alt, hvad der foregik i den højere Styrelse. Fra 1790 var Kursen bleven gunstigere, den naaede i 1791: 137, bedredes senere yderligere og var flere Gange i 90erne omtrent ved pari. Fra 1795 var pari (efter Pl. 3. Decbr. 1794), ligesom i Hertugdømmerne, sat til 125, idet 125 Daler Courant sattes = 100 Species, 1 D. C. à 6 Mark à 16 Sk. altsaa = $\frac{4}{5}$ Species, 1 Specie = $\frac{5}{4}$ D. C. = 120 Sk. Courant ¹⁾. Til Begyndelsen af 1797 skal der ogsaa være inddraget indtil $4\frac{1}{2}$ Million D. C., men det antages rigtigt nok, at Speciesbanken har givet Regeringen endel af de Sedler til Laans, der egentlig skulde kasseres ²⁾.

Da kom Krisen 1799. Den store Handel med Udlandet, der havde holdt Kursen fast, idet den kunde bære de Sedler, der vare i Omløb, fik et pludseligt Knæk, og baade den offentlige og private Kredit svigtede. I Virkeligheden var Forholdet det, at man som foran omtalt, var kørt fast, og det syntes derfor nærliggende at komme til Hjælp med løs Kapital. Men medens de Forholdsregler, Handelsstanden greb, var at udstede Kreditbeviser (Komitesedlerne), funderede paa de virkelig eksisterende Værdier, greb Regeringen til at forøge Courantseddel-

¹⁾ Naar det siges, at Courantsedlen synker i Kurs, betyder det selvfølgelig, at den stiger opover 125 D. C. pr. 100 Sp. Er Kursen 250, er den altsaa formelt og absolut steget med 125 pCt., reelt og forholdsvis sunket med 100 pCt. (bleven det halve værd).

²⁾ De fortrinlige Handels- og Kursforhold i den anden Halvdel af 90erne kunde endda bringe Sedlerne over pari i Forhold til Hamborgerbanco. Det var paa den Tid „da Handelen florerede, og Handelsaanden bemægtigede sig hele Nationen, da man saa Riddere og Kammerherrer fylde Børsen, og Aktiehandlere og Jøder Forgemakkerne; da fik man i Hamborg $\frac{1}{2}$ pCt. Agie eller Opgæld imellemstunder for en hundrede Rigsdalerseddel.“ Tøttrup. Noget om vor Nationalbank. København. 1814. Pg. 7.

massen og fylde Markedet med de Sedler, der længst skulde være kasserede. Samtidig var Speciesbanken følgelig nok eller blev tvungen til at laane Regeringen 1,150,000 Daler Species, d. v. s. over Halvdelen af sin Sølvbeholdning, mod at modtage Courantsedler, som dengang vare under pari. Da nu Species-sedlerne, under de ængstede Tider, fra Publikum søgte tilbage til Banken, kunde denne ikke indløse dem, eftersom Sølvet var borte. Den indløste da med Courantsedlerne, som derved paany sank i Kurs. Men da Speciessedlerne ikke paa Anfordring indløstes med Sølv, sank deres Kurs, og i Hertugdømmerne, hvor de hidtil havde gældt lige med Altonaerbankens Sedler, vilde man derfor benytte dem til Indbetaling i de kongelige Kasser, hvad der imidlertid forbødes. Længe stod dog ikke deres Kursnedgang paa. Thi dels forøgede Aktionærerne Aktiekapitalen med $\frac{1}{4}$ (600,000 D. C.), dels inddroges i den nærmeste Tid, gennem Laan, en Del af dem, saa at de allerede fra 1801 stod lige med Sølv og paany kunde modtages i alle kongelige Kasser. Men den danske Speciesbanks Virksomhed havde faaet et Knæk, den ikke forvandt. Dens Beholdninger vare reducerede, saa at den ingen videre Forretninger kunde gøre, og da den i 1799 var bleven nødt til at standse med sine Udlaan, overtoges disse dels af Handelskomiteen, dels af den ny oprettede Depositokasse. Speciesbanken vedblev at bestaa og føre en vegeterende Tilværelse, indtil Kongen i 1813 overtog dens Aktiva og Passiva og udløste dens Interessenter.

De Grunde, man gav for Oprettelsen af Depositokassen, ere alt foran nævnte: man paaberaabte sig Nødvendigheden af et nyt Laaneinstitut, da Speciesbanken tildels indstillede sin Virksomhed, og man gjorde gældende, at Omsætningen ikke kunde nøjes med Speciessedlerne, men endog trængte til endel af Courantbankens Sedler, om end disse, afleverede fra Courantbanken til Depositokassen, og derpaa satte i Omløb af denne, kun skulde benyttes til Udlaan ved Virksomheder, der alt vare i Gang, og til at fyldestgøre indgaaede Forpligtelser, men ikke til nye Foretagender af offentlig eller privat Art. At denne ny Anvendelse af Courantsedlerne var stik imod, hvad det aabne Brev af 1791 havde lovet, kan ikke bestrides, og det

burde have paahvilet Speciesbankens Repræsentation at nedlægge Indsigelse derimod. Men den føjede sig nu som før efter Regeringens Bestemmelser, og Speciesbanken skulde have Halvdelen af Depositokassens Overskud. Kassen kom i Gang, og den tog saa vel for sig af Courantbankens Sedler, at den i de første 13 Maaneder af sin Virksomhed skal have disponeret over 13 Mill. D. C., hvoraf der til Finansernes Raadighed stilledes 8 Millioner. Courantseddelkursen, der under Krisen, i Slutningen af 1799, var 138, og havde bedret sig noget i Aaret 1800, naaede Oktober 1801, 144.

Under Depositokassen som Overbestyrelse oprettedes ved Pl. 23. Oktbr. 1801 et Kreditinstitut i Hertugdømmerne (det slesvigholstenske Laaneinstitut). Det bemyndigedes til at udstede realisable Kreditbeviser, de saakaldte slesvigholstenske Laaneinstituts Sedler, lydende paa 5 D. C., der kunde udlaanes paa kort Tid og mod haandfaaet Pant. For imidlertid ogsaa at kunne give længere Laan, autoriseredes Institutet til, med kongelig Tilladelse, at optage Laan hos Private, som det derefter kunde benytte til Prioritetslaan. Institutets Laanesedler indløstes mod Sølv, og de holdt sig ligesaa godt og ligesaa længe som Hertugdømmernes øvrige Sedler.

Tiden fra nu til Krigens Udbrud er karakteriseret ved en Række af Laan og Skatter for at modarbejde Courantsedlernes Kursdalen og for at skaffe Midler til de Krigsudrustninger, de urolige Tilstande i Evropa nødvendiggjorde. Ved Fd. 21. Oktbr. 1801 optoges et Statslaan paa 2,400,000 Sp. i 4 pCt.s Obligationer. Disse skulde være uopsigelige fra begge Sider, og de kunde overdrages fra én Besidder til en anden ved simpel Transport i Statskassens Bøger. De fik Navn af transportable Statsfonds. Det laante Beløb overdroges Depositokassen til Inddragning af Courantsedler, og næsten hele Obligationsbeløbet afhændedes. Senere bestemtes det, at der ogsaa kunde udstedes Obligationer, der indløstes med Courantsedler og gav $4\frac{1}{2}$ pCt., men heraf synes kun en Bagatel at være afhændet. Man opnaaede ad denne Vej just ikke at formindske Courantseddelmassen, men dog at standse Forøgelsen, og ved en

Plakat fra Slutningen af 1802 bestemtes det, at Depositokassen ikke maatte modtage flere Sedler fra Courantbanken, end den alt havde faaet; dette overholdtes i det væsentlige indtil 1807. Den cirkulerende Courantseddelmasse var i dette Tidsrum, fra 1802 til 1807, 26 Mill. D. C. Kursen svingede mest imellem 140 og 150, lavest var den i Begyndelsen af 1803, 133, højest i Begyndelsen af 1807, 153.

De transportable Statsfonds fik en betydelig Forøgelse ved Fd. af 13. Juni 1806, hvorefter der udstedtes ny 3 Procents rentebærende Obligationer til Beløb 2 $\frac{1}{2}$ Mill. Sp. Da imidlertid Obligationernes Paalydende var $\frac{1}{3}$ højere end det indbetalte Beløb, blev Renten i Virkeligheden 4 pCt. foruden en Præmie. Der afsattes til Private 628,000 Sp., saa at det Beløb, der kom i Omløb, var ca. 837,000 Sp. ($\frac{1}{3}$ mere). Et omtrent lignende Beløb beholdt Bankerne i Altona og København paa Haanden¹⁾.

Nye Skatter begyndte man enkeltvis at paalægge i 90erne. Heraf skal fremhæves Extraafgifter af Skibe og Varer, der paa lagdes ved Fd. af 23. Juli 1794. Paa Skibene skulde Skatten kun betales én Gang for alle, for Varerne til Udgangen af 1795. Men den sidste fornyedes flere Gange og blev endelig 1. Oktbr. 1802 fastsat til 1 $\frac{1}{2}$ pCt. af alle ind- og udførte Varer, bortset fra de Afgifter, de iøvrigt svarede; dog havde Skatten forskellige Modifikationer og Fritagelser (for indenlandske Haandværks- og Fabriksvarer, Asiatisk Kompagnis Varer m. m.). Ligeledes forandredes i 1802 en ved Fd. af 24. Februar 1796 paa lagt extraordinær Afgift af Skibsfragter, der oprindeligt var beregnet til at erlægges én Gang for alle, til en stedsevarende Afgift.

Hovedskatten i det ny Aarhundrede var den ved Forordningen af 1. Oktbr. 1802 (i Hertugdømmerne 15. Decbr.) paalagte Skat paa Besiddelse, Nytte og Brug af faste Ejendomme. Det er i denne Skat „Bygningsafgiften“ for København indgik. Den lagdes paa Etagearealet fra Grund til Tag, og Afgiften var oprindeligt 1 $\frac{1}{2}$ ß pr. □ Alen Etageareal af Forhuse, 1 ß af Side- og Baghuse. Lejligheder, som beboedes af

¹⁾ Finanskoll. Forest. 2. Juni 1809.

én Familie, og i alt ikke indeholdt over 64 □ Alen, fritoges for Skatten.

Under 21. Oktbr. 1803 oprettedes Skatkammerfondet. Dette var beregnet paa at anvendes til extraordinære Militærudgifter i Krigstid for at undgaa Forøgelse af Statsgælden. Det skulde have særligt Regnskab og egen Bestyrelse, og dets Indtægter skulde indsættes i Depositokassen eller Speciesbanken, hvorfra Udlaan af dets Midler — i Skatkammerbeviser — kunde ske imod bankmæssig Sikkerhed. Hvad man af Midlerne ikke benyttede i det ene Aar, skulde oplægges til det næste, og oversteg Udgifterne i et enkelt Aar Aarets Indtægter, kunde der optages af de følgende Aars Indtægter ved Anvisninger, der dog ikke maatte lyde paa mere end to Aar. De Indtægter, der henlagdes til Fondet, fremkom i det væsentlige ved, at ind- og udgaaende Told, ind- og udgaaende Lastepenge, Extraafgiften af ind- og udgaaende Varer, Afgiften af fremmede købte Skibe, Købsteds- og Landkonsumtionen, Afgiften af stemplet Papir og endelig Sportlerne og Gebyrerne til de kongelige Kasser alle skulde forhøjes med $\frac{1}{8}$, og Afgifterne paa Jorder og Tiender (Fd. af 1802) forhøjes med $\frac{1}{8}$ i Norge og $\frac{1}{4}$ i Danmark.

Ved forskellige Forordninger af 1806 forhøjedes Tolden og Konsumtionen (fraregnet Formalingsafgiften af Korn til Mel og Gryn) atter med $\frac{1}{8}$ — altsaa ialt en Fjerdedels Tillæg til Toldsatserne af 1797 —, ligeledes forhøjedes Skibsfragtsafgiften paany med $\frac{1}{8}$, ligesom ogsaa endel af Paalægene af 1. Oktbr. 1802 (paa Jorder og Tiender) paany forhøjedes med $\frac{1}{8}$ i Norge og $\frac{1}{4}$ i Danmark.

Saaledes var det et ganske betydeligt Apparat af Laan og Skatter, man satte paa Benene for at faa Indtægter og Udgifter til at balancere. Paa Vejen havde man jo ogsaa faaet et nyt Repræsentativ ud i Verden — Skatkammerbeviserne —, og hertil bør egentlig føjes de Komitéedler, der udsendtes i Slutningen af 1806 af Københavns Handelsstand. Regeringen gav saameget villigere sit Samtykke til Udstedelsen af disse Laanebeviser, som den derved sparede Speciesbankens og Depositokassens Midler, saaledes at disse kunde blive i Be-

hold til offentlige Øjemed. Børsens egen Pengeknaphed var meget stor, og de Vexler, den sad inde med paa Udlandet, omsattes vanskeligt. „Alle fremmede Kurser ere næsten kun nominale imod Banco og Sølv, og naar med de danske Rimesers Miskredit forenes de andre Aarsager, som nedsætte de danske Banksedler og ethvert Repræsentativ mod den rede Valuta, saa er det ikke at forudse, hvor dybt de danske Sedler kunne synke i Pris¹⁾.“ Her er allerede et kraftigt Udtryk for den Frygt for Mangel paa Sølv og Banco, som under Krigen kom til at spille saa stor en Rolle. Og det er vel værd at lægge Mærke til, at Manglen, der allerede nu var tilstede, havde sin Grund i, at man med anspændt Kredit havde gjort saa store Forretninger og ophobet saa store Forraad, som man paa nogen Maade kunde gabe over, og at hverken Statskassen eller Børsen havde Penge flot, men tværtimod levede og handlede uden ædle Metaller — en Tilstand, der i Reglen paa et eller andet Tidspunkt medfører en akut Krise, men under de særlige Forhold, der indtraf efter 1807, virkede særlig dybt og langvarigt.

Mellem de øvrige Hjælpemidler, man i Aarhundredets første Aar greb til, vare Laaneoperationerne i Udlandet de vigtigste. I Frankfurt a. M. optoges saaledes i Aarene 1801—06 ikke mindre end sex Laan paa tilsammen 3,875,000 Gylden, og de indkomne Penge — af hvilke dog 441,000 Gylden af Laanet af 1806 ikke afsattes — vare saa meget mere velkomne som det skulde vare til Aarene 1811—15 med deres Afbetaling²⁾. 1802 optoges et Laan hos Finmann i Amsterdam, 1805 et Laan hos Rothschild i Frankfurt. I 1796 var der bleven optaget et 4 Procents Laan hos Israel, Dehn & Co. i Altona paa 3 Mill. Rdl. Species, hvoraf der endnu i 1807 vare ca. 400,000 Rdl. Sp. uafsatte. Dette Beløb overtog Firmaet saaledes, at Staten fik 125,000 Rdl. slesvigholstensk Courant i den almindelige Enkekasses Obligationer mod 100,000 Rdl. Sp.. Obligationer, altsaa lige mod lige, og at Firmaet paatog sig at betale den øvrige Del kontant

¹⁾ Finanskoll. Forest. 6. Decbr. 1806.

²⁾ do. 14. Novbr. 1810.

i Species eller Hamborger Banco i visse Terminer inden Udgangen af 1808 mod en Rabat paa 5 pCt. og Provision indtil $\frac{1}{2}$ pCt.¹⁾ Karakteristisk nok var man glad ved at faa Enkekassens Obligationer ind i Statskassen, fordi de vare opsigelige — medens de afsatte Obligationer, der oprindeligt lød paa 28 Aar, nu først kunde opsiges om 18 Aar —, og det fremfor alt galdt om at faa sine Laan gjorte uopsigelige (jfr. de transportable Statsfonds) eller faa dem prolongerede. Det samme viste sig overfor nogle genuesiske Laan, man i sin Tid havde stiftet. Laanene vare et 5 Procents af 1789 og et 4 Procents af 1800, og der skulde som Rest paa dem betales inden Udgangen af 1807: 658,027 D. C. Paa Indstilling af den danske Gesandt i Neapel, Schubart, vedtoges det at gaa ind paa de Betingelser, der sattes for en Prolongation paa 10 Aar, nemlig samme Rente (respektive 5 og 4 Procent) og en Provision paa ialt $4\frac{1}{2}$ pCt. Paa lignende Vilkaar var (i 1806) et lille genuesisk Laan bleven forlænget, og Schubart meddeler, at Sagen nu i 1806 kan gaa i Orden paa saa gode Betingelser, fordi Handelen i Genua ligger nede, saa man gjerne vil have sine Penge vedblivende sikkert anbragte, især under Hensyn til den danske Stats Neutralitet (da Kongens Resolution kom tilbage til Genua, vare Englænderne paa Sjælland!). Paa samme Maade som ved de her omtalte genuesiske Laan, havde man forskellige Afdrag at betale paa nogle hollandske og andre mindre Laan i Løbet af 1808, og man følte sig i saa stor Forlegenhed, at man — allerede nu, før Krigen — med Glæde tog imod ethvert blot nogenlunde rimeligt Prolongationstilbud²⁾.

Statens — „den kongelige Kasses“ — samlede Indtægter Aaret før Krigen, 1806, udgjorde 13,142,000 D. C., bortset fra 2,012,000 „leveret i Mønt og Sedler fra Bankkontorerne i Altona og København.“ Indtægtsforøgelsen i de to sidste Decennier før Krigen vil ses af følgende Sammenstilling. Indtægterne udgjorde:

¹⁾ En Mark Hamb. Banco = $\frac{1}{8}$ Rdl. Sp. = i Nutidsmønt $1\frac{1}{8}$ Kr.

²⁾ Se om de her omhandlede Laan, Finanskoll. Forestillinger af 11. Juli 1807.

1786.....	7,773,000	D. C.
1790.....	7,878,000	—
1794.....	8,369,000	—
1798.....	9,129,000	—
1802.....	9,498,000	—
1806.....	13,142,000	—

I de tyve Aar 1786 til 1806, vare Indtægterne altsaa stegne med $5\frac{1}{3}$ Million eller ca. 70 Procent. Dog denne Tilvæxt betyder ikke en tilsvarende Forøgelse af de enkelte Indtægtskilder, men fremkom fornemmelig ved nye Skattepaalæg. Dette vil man i store Træk kunne kontrollere ved nedenstaaende Oversigt¹⁾.

Statens Indtægter.

	1786. D. C.	1806. D. C.
Ordinære Kontributioner (I Danmark Matrikulskat og Rytterholdspenge m. v., i Norge Lejlændingsskat, Odelskat m. v., i Hertugdømmerne Rosskat).....	1,331,000	1,345,000
Korn- og Furageskat (for en stor Del paalagt efter 1784, forandret 1803).....	145,000	807,000
Extra- og Rangeskat.....	744,000	729,000
Kvartprocent- og Embedsskat.....	293,000	332,000
Afgift af Besiddelse, Nytte og Brug af faste Ejendomme (Fd. af 1802).....	"	1,190,000
Toldindtægter.....	1,507,000	2,314,000
Konsumtion, Folke- og Familjeskat, forskellige norske Tiender.....	837,000	942,000
Overskud af de vestindiske Eilande.....	188,000	224,000
Jordebogs-, Forpagtningsafgifter, Forstindt... ..	875,000	1,214,000
Overskud af Klasse- og Tallotterierne.....	192,000	364,000
Øresundstolden.....	552,000	546,000
Kanaltolden.....	2,000	64,000
Afgifter af Skibe, Varer, Fragt etc., paalagte efter 1786.....	"	463,000
Overføres...	6,666,000	10,534,000

¹⁾ Oversigterne over Statens Indtægter og Udgifter ere sammenstillede paa Grundlag af de Regnskabsextrakter, der findes i Rigsarkivet, i Særdeleshed et samlet Hæfte for Aarene 1784—1806.

	1786. D. C.	1806. D. C.
• Overført . . .	6,666,000	10,534,000
Tillægsafgift af Jorder, Tiender og Tolden (paalagte efter 1786)	„	912,000
Alle andre Skatter og Indtægter	1,107,000	1,696,000
Tilsammen . . .	7,773,000	13,142,000

Den sidste Rubrik i denne summariske Oversigt, „alle andre Skatter og Indtægter“, omfatter Sportel- og Stempelafgifter, Indtægter af Domænerne, extraordinære og Smaaindtægter. Endel af Indtægtsforskellen i denne Rubrik — paa godt en halv Million — imellem 1786 og 1806 skyldes forøgede Paalæg, men en Del ogsaa Befolkningens og Omsætningens Tilvæxt. Posterne „Ordinære Kontributioner“, „Extraskat og Kvartprocentskat“ frembyde ingen Forskel af Betydning. Heller ikke Forskellen i „Konsumtionsbeløbet“ er af særdeles Vægt, hvorimod „Jordebogsafgifter m. m.“ ere tiltagne med en 40 pCt., en Tilvæxt, der i første Række skyldes „Forstindtægter“, som i 1786 udgjorde 3000 D. C., i 1806 212,000 D. C. Toldindtægterne ere, endog fraset Toldforhøjelserne, stegne med over 50 pCt. i de 20 Aar, en Forøgelse, der fornemmelig skyldes større Omsætning med Udlandet, idet Toldloven af 1797 jo i og for sig maa betragtes som en skatnedsættende Lov¹⁾. Af mindre betydende, men i forskellige Henseender interessante Indtægtsposter, skal fremhæves Overskudet af de vestindiske Øer, der var støget med 36,000 D. C. i de tyve Aar; i 1804 udgjorde dette Overskud endog 380,000 D. C. (henved 1¹/₈ Mill. Kroner) — en Indtægt, man nu med Misundelse ser hen paa. Mere trist er Tilvæksten af Lotteriindtægterne fra 192,000 til 364,000; jo mere

¹⁾ Hvor fortrinlig denne Lov ogsaa naaede sit fiskale Formaal, ses bedst ved en Sammenstilling af Toldintraderne. De udgjorde:

1786	1,507,000 D. C.
1797	1,549,000 —
1798	1,598,000 —

Det ny System var altsaa gennemført endog uden forbigaaende Skade for Finanserne og var i Længden selvfølgelig til ikke mindre Gavn for Statskassen end for Befolkningen.

denne Indtægt steg, des vanskeligere var det at komme bort fra den, uagtet man allerede da var klar over, hvor dyrekøbt den var. Øresundstolden var omtrent ens i de to Aar, ca. 550,000 D. C., sit Maximum naaede den i 1804 med næsten en Million (1804: 949,000, 1805: 847,000), og dens væsentlige Formindskelse i 1806 viser den stærke Nedgang i den almindelige evropæiske Koffardifart¹⁾. Dels nye, dels fornyede og forandrede vare Korn- og Furageskatterne, der da ogsaa, forøvrigt paavirkede af det store Jordbrugsfremskridt, steg fra ca. halvandet hundrede til godt otte hundrede tusind D. C.; saagodt som nye vare Afgifterne paa den slesvigholstenske Kanal og helt nye vare Skibsafgifterne og Skatterne i Henhold til Fd. af 1802 og senere Forandringer. Disse nye Skatter og Indtægter beløb sig til ialt $2\frac{2}{3}$ Mill. D. C. Lægger man, som et Minimum, en Million til for de øvrige forøgede Skattepaalæg (Furageskat, Afgift af Kollateralarv, Afgift til Marschpenge, Stempelforhøjelser etc.), vil man faa som Resultat, at af de $5\frac{1}{3}$ Mill. D. C., hvormed Statsindtægterne forøgedes fra 1786 til 1806, skyldes mindst de $3\frac{2}{3}$ Million nye Skatter, medens godt $\frac{1}{2}$ Million skyldes Forøgelsen i Lotteriindtægterne og i Jordebogs- og Skovindtægter m. m., og kun $1\frac{1}{4}$ Million en Merindtægt af selve de tidligere Skatter (særlig Konsumtions- og Toldindtægter).

Undersøger man nu Skattebyrdens Størrelse i 1786 og 1806, og udelukker Øresundstolden og Lotteriindtægterne fra Skatterne, vil man ved Fradrag af disse to Poster samt af Jordebogsafgifter, Renter af Aktiver og andre lignende Indtægter, faa som Resultat, at Skattebyrden i 1786 var 5,2, i 1806 10,0 Mill. D. C. Af Forskellen imellem disse to Beløb, 4,8 Million, skyldtes, som vi have set, 3,6 Million nye Skatter eller Forhøjelse i de gamle, 1,2 Million de tidligere Skatters Tilvæxt. Uden disse

¹⁾ Gennem Øresundet passerede gennemsnitlig aarlig:

i Treareet 1797—99.....	9,026 Skibe.
— — 1800—02.....	10,071 —
— — 1803—05.....	11,249 —
og i Aaret 1806.....	7,140 —
— — 1807.....	6,240 —
— — 1808.....	121 —

3,6 Million vilde altsaa Skattebyrden 1806 have været 6,4 Million, saaledes at man kan sige, at Borgerne i 1806, paa Grund af de sidste 20 Aars forøgede Skattepaalæg, havde over 50 pCt. højere Skattebyrde, end de vilde have haft uden disse. Denne meget betydelige Tilvæxt maa man tage i Betragtning, ved Siden af Pengenes langt større Købeevne da end nu, naar man vil maale Betydningen af, at den samlede Skattebyrde i 1806 var 10 Mill. D. C. — eller inclusive Øresunds-, Kanaltold og Lotteriindtægter 11 Mill. D. C. —, d. e. i Nutidsmønt og efter den danske Stats daværende Folkemængde 12 à 14 Kr. pr. Individ.

Med Kendskab til de faktiske Forhold, kan man derfor ikke bebrejde Datidens Finanspolitik, at den ikke i Aarhundredets første Aar ordnede Skattevæsenet, saa at der kom Penge ind i Statskassen. Skatterne vare tværtimod ved Krigens Udbrud ret anelige. Hvad der kan bebrejdes denne Politik er, at Skatteforøgelsen begyndte saa sent. At det vanskeligt lod sig gøre i Firserne at forøge Skatterne samtidig med de store Forarbejder til Landbrugets Reorganisation er forståeligt — ihvorvel den hele Skattebyrde kun udgjorde ca. 7 Kr. pr. Individ —; men meget vilde allerede have været vundet, om Fd. af 1802 f. Ex. var kommet ti Aar tidligere, og man derved kunde have opsamlet et Reservefond, thi det vilde have været af største Nytte allerede ved Krisens Udbrud 1799. Betydningen af, om man havde begyndt Skattereformen et Decennium tidligere, end man gjorde, vil kun ret kunne forstaas, naar man har faaet et Overblik ogsaa over Finanspolitikken i selve Krigsaarene indtil Bankerotten 1813. Vi skulle derfor først i et følgende Afsnit komme ind paa dette vigtige Spørgsmaal. Virkningen af, at man først ind i dette Aarhundrede for Alvor tog fat paa Skatternes Forøgelse, blev i hvert Fald den, at man ikke, samtidig med Speciesbankens Oprettelse, fik en virkelig Møntcirkulation i Gang, men vedblev i Kongerigerne at leve paa uindløselige Sedler. Man manglede ikke store Reorganisationsprogrammer baade for Fiskus, for Bank- og Pengevæsenet. Men man har enten ikke haft den Tillid til Kongerigernes Kræfter som til Hertugdømmernes, eller man har manglet Mod til at se Sagen under Øjne, eller man

har — og dette vel snarest — været for sangvinsk baade i sit Haab om at undgaa finansielle og politiske Kriser og i sin Tro paa, hvor langt de Palliativer, man fra Dag til Dag hjalp sig med, kunde række. Der fandt ikke blot en saadan Sammenblanding Sted af Statsbank og Privatbank, at man, istedetfor ved finansielle Kalamiteter at have Ryggen fri til en af Siderne, altid var sikker paa at trække hinanden med i Faldet, men Staten negocierede stadig med sine Agenter og Bankiers for at have Valuta til Raadighed, saa at selve Statskassen, ligesom et privat Pengeinstitut eller en privat Bankier, stedse var direkte berørt af sine Forbindelsers Ve og Vel og maatte gribe til overordentlige Forholdsregler, naar der hændtes dem Noget, for at frelse sig selv. Det var Bankkontoret, der i Reglen benyttedes som Mellemand ved Vexelcirkulationen i Altona og Hamborg, og de Penge, det skaffede, kostede 6 pCt. foruden Fornylesprovisioner o. l. Skulde saa Pengene betales tilbage, var det i Banco, og til Opkøb heraf havde man Courantsedler. af hvilke der maatte bruges des flere, jo mere Kursen var sunket¹⁾. Finansministerens Tanker drejede sig da ogsaa kun om hans Vexler og hans Banco — „Banco, det eneste Ord, som med stedse stigende Emphase og mangfoldige Modulationer lod sig fornemme“ i selve det Schimmelmanske Hjem²⁾.

De stærkt forøgede Skatter og de forskellige Laan, man endelig med det nye Aarhundrede blev tvunget til, vare en

¹⁾ Statgældskontorets Forestillinger af 4. Marts 1831.

²⁾ Rist l. c. Pg. 148. Det er i sin iøvrigt saa sympathetiske Skildring af det Schimmelmanske Hus, at Rist, med de i Texten citerede Ord, fortæller fra Tiden omkring 1800, at naar undtages Middags- og de seneste Aftentimer, talte Schimmelmänn om Intet andet end om Banco. Han var, siger Rist, „ein Finanzkünstler“, der var udtømmelig i Ressourcer, hvilke, netop i Kraft af deres brogede Mangfoldighed, glippede den ene efter den anden. Det er sammesteds Rist giver en saare mørk Skildring af det datidige Kollegievæsens Slendrian og Falden fra hinanden og af Embedsmændenes Mangel paa Interesse for deres Gærning og paa Dygtighed dertil. Sandsynligvis kommer dette Sandheden nærmere end Eggers' pligtmæssige Begejstring (i hans ovenfor citerede Afhandlinger) over Finansernes Tilstand i Slutningen af forrige Aarhundrede og over det store Arbejde, der i saa Henseende var gjort.

	1786. D. C.	1806. D. C.
• Overført...	6,666,000	10,534,000
Tillægsafgift af Jorder, Tiender og Tolden (paalagte efter 1786).....	„	912,000
Alle andre Skatter og Indtægter.....	1,107,000	1,696,000
Tilsammen...	7,773,000	13,142,000

Den sidste Rubrik i denne summariske Oversigt, „alle andre Skatter og Indtægter“, omfatter Sportel- og Stempelafgifter, Indtægter af Domænerne, extraordinære og Smaaindtægter. Endel af Indtægtsforskellen i denne Rubrik — paa godt en halv Million — imellem 1786 og 1806 skyldes forøgede Paalæg, men en Del ogsaa Befolkningens og Omsætningens Tilvæxt. Posterne „Ordinære Kontributioner“, „Extraskat og Kvartprocentskat“ frembyde ingen Forskel af Betydning. Heller ikke Forskellen i „Konsumtionsbeløbet“ er af særdeles Vægt, hvorimod „Jordebogsafgifter m. m.“ ere tiltagne med en 40 pCt., en Tilvæxt, der i første Række skyldes „Forstindtægter“, som i 1786 udgjorde 3000 D. C., i 1806 212,000 D. C. Toldindtægterne ere, endog fraset Toldforhøjelserne, stegne med over 50 pCt. i de 20 Aar, en Forøgelse, der fornemmelig skyldes større Omsætning med Udlandet, idet Toldloven af 1797 jo i og for sig maa betragtes som en skattenedsættende Lov¹⁾. Af mindre betydende, men i forskellige Henseender interessante Indtægtsposter, skal fremhæves Overskudet af de vestindiske Øer, der var steget med 36,000 D. C. i de tyve Aar; i 1804 udgjorde dette Overskud endog 380,000 D. C. (henved 1¹/₈ Mill. Kroner) — en Indtægt, man nu med Misundelse ser hen paa. Mere trist er Tilvæxten af Lotteriindtægterne fra 192,000 til 364,000; jo mere

¹⁾ Hvor fortrinlig denne Lov ogsaa naaede sit fiskale Formaal, ses bedst ved en Sammenstilling af Toldintraderne. De udgjorde:

1786.....	1,507,000 D. C.
1797.....	1,549,000 —
1798.....	1,598,000 —

Det ny System var altsaa gennemført endog uden forbigaaende Skade for Finanserne og var i Længden selvfølgelig til ikke mindre Gavn for Statskassen end for Befolkningen.

denne Indtægt steg, des vanskeligere var det at komme bort fra den, uagtet man allerede da var klar over, hvor dyrekøbt den var. Øresundstolden var omtrent ens i de to Aar, ca. 550,000 D. C., sit Maximum naaede den i 1804 med næsten en Million (1804: 949,000, 1805: 847,000), og dens væsentlige Formindskelse i 1806 viser den stærke Nedgang i den almindelige evropæiske Koffardifart¹⁾. Dels nye, dels fornyede og forandrede vare Korn- og Furageskatterne, der da ogsaa, forøvrigt paavirkede af det store Jordbrugsfremskridt, steg fra ca. halvandet hundrede til godt otte hundrede tusind D. C.; saagodt som nye vare Afgifterne paa den slesvigholstenske Kanal og helt nye vare Skibsafgifterne og Skatterne i Henhold til Fd. af 1802 og senere Forandringer. Disse nye Skatter og Indtægter beløb sig til ialt $2\frac{2}{3}$ Mill. D. C. Lægger man, som et Minimum, en Million til for de øvrige forøgede Skattepaalæg (Furageskat, Afgift af Kollateralarv, Afgift til Marschpenge, Stempelforhøjelser etc.), vil man faa som Resultat, at af de $5\frac{1}{3}$ Mill. D. C., hvormed Statsindtægterne forøgedes fra 1786 til 1806, skyldes mindst de $3\frac{2}{3}$ Million nye Skatter, medens godt $\frac{1}{2}$ Million skyldes Forøgelsen i Lotteriindtægterne og i Jordebogs- og Skovindtægter m. m., og kun $1\frac{1}{4}$ Million en Merindtægt af selve de tidligere Skatter (særlig Konsumtions- og Toldindtægter).

Undersøger man nu Skattebyrdens Størrelse i 1786 og 1806, og udelukker Øresundstolden og Lotteriindtægterne fra Skatterne, vil man ved Fradrag af disse to Poster samt af Jordebogsafgifter, Renter af Aktiver og andre lignende Indtægter, faa som Resultat, at Skattebyrden i 1786 var 5,2, i 1806 10,0 Mill. D. C. Af Forskellen imellem disse to Beløb, 4,8 Million, skyldtes, som vi have set, 3,6 Million nye Skatter eller Forhøjelse i de gamle, 1,2 Million de tidligere Skatters Tilvæxt. Uden disse

¹⁾ Gennem Øresundet passerede gennemsnitlig aarlig:

i Treareet 1797—99.....	9,026 Skibe.
— — 1800—02.....	10,071 —
— — 1803—05.....	11,249 —
og i Aaret 1806.....	7,140 —
— — 1807.....	6,240 —
— — 1808.....	121 —

3,6 Million vilde altsaa Skattebyrden 1806 have været 6,4 Million, saaledes at man kan sige, at Borgerne i 1806, paa Grund af de sidste 20 Aars forøgede Skattepaalæg, havde over 50 pCt. højere Skattebyrde, end de vilde have haft uden disse. Denne meget betydelige Tilvæxt maa man tage i Betragtning, ved Siden af Pengenes langt større Købeevne da end nu, naar man vil maale Betydningen af, at den samlede Skattebyrde i 1806 var 10 Mill. D. C. — eller inclusive Øresunds-, Kanaltold og Lotteriindtægter 11 Mill. D. C. —, d. e. i Nutidsmønt og efter den danske Stats daværende Folkemængde 12 à 14 Kr. pr. Individ.

Med Kendskab til de faktiske Forhold, kan man derfor ikke bebrejde Datidens Finanspolitik, at den ikke i Aarhundredets første Aar ordnede Skattevæsenet, saa at der kom Penge ind i Statskassen. Skatterne vare tværtimod ved Krigens Udbrud ret anelige. Hvad der kan bebrejdes denne Politik er, at Skatteforøgelsen begyndte saa sent. At det vanskeligt lod sig gøre i Firserne at forøge Skatterne samtidig med de store Forarbejder til Landbrugets Reorganisation er forståeligt — ihvorvel den hele Skattebyrde kun udgjorde ca. 7 Kr. pr. Individ —; men meget vilde allerede have været vundet, om Fd. af 1802 f. Ex. var kommet ti Aar tidligere, og man derved kunde have opsamlet et Reservefond, thi det vilde have været af største Nytte allerede ved Krisens Udbrud 1799. Betydningen af, om man havde begyndt Skattereformen et Decennium tidligere, end man gjorde, vil kun ret kunne forstaas, naar man har faaet et Overblik ogsaa over Finanspolitikken i selve Krigsaarene indtil Bankerotten 1813. Vi skulle derfor først i et følgende Afsnit komme ind paa dette vigtige Spørgsmaal. Virkningen af, at man først ind i dette Aarhundrede for Alvor tog fat paa Skatternes Forøgelse, blev i hvert Fald den, at man ikke, samtidig med Speciesbankens Oprettelse, fik en virkelig Møntcirkulation i Gang, men vedblev i Kongerigerne at leve paa uindløselige Sedler. Man manglede ikke store Reorganisationsprogrammer baade for Fiskus, for Bank- og Pengevæsenet. Men man har enten ikke haft den Tillid til Kongerigernes Kræfter som til Hertugdømmernes, eller man har manglet Mod til at se Sagen under Øjne, eller man

har — og dette vel snarest — været for sangvinsk baade i sit Haab om at undgaa finansielle og politiske Kriser og i sin Tro paa, hvor langt de Palliativer, man fra Dag til Dag hjalp sig med, kunde række. Der fandt ikke blot en saadan Sammenblanding Sted af Statsbank og Privatbank, at man, istedetfor ved finansielle Kalamiteter at have Ryggen fri til en af Siderne, altid var sikker paa at trække hinanden med i Faldet, men Staten negocierede stadig med sine Agenter og Bankiers for at have Valuta til Raadighed, saa at selve Statskassen, ligesom et privat Pengeinstitut eller en privat Bankier, stedse var direkte berørt af sine Forbindelsers Ve og Vel og maatte gribe til overordentlige Forholdsregler, naar der hændtes dem Noget, for at frelse sig selv. Det var Bankkontoret, der i Reglen benyttedes som Mellemand ved Vexelcirkulationen i Altona og Hamborg, og de Penge, det skaffede, kostede 6 pCt. foruden Fornylesprovisioner o. l. Skulde saa Pengene betales tilbage, var det i Banco, og til Opkøb heraf havde man Courantsedler. af hvilke der maatte bruges des flere, jo mere Kursen var sunket¹⁾. Finansministerens Tanker drejede sig da ogsaa kun om hans Vexler og hans Banco — „Banco, det eneste Ord, som med stedse stigende Emphase og mangfoldige Modulationer lod sig fornemme“ i selve det Schimmelmanske Hjem²⁾.

De stærkt forøgede Skatter og de forskellige Laan, man endelig med det nye Aarhundrede blev tvunget til, vare en

¹⁾ Statgældskontorets Forestillinger af 4. Marts 1831.

²⁾ Rist l. c. Pg. 148. Det er i sin iøvrigt saa sympathetiske Skildring af det Schimmelmanske Hus, at Rist, med de i Texten citerede Ord, fortæller fra Tiden omkring 1800, at naar undtages Middags- og de seneste Aftentimer, talte Schimmelmänn om Intet andet end om Banco. Han var, siger Rist, „ein Finanzkünstler“, der var udtømmelig i Ressourcer, hvilke, netop i Kraft af deres brogede Mangfoldighed, glippede den ene efter den anden. Det er sammesteds Rist giver en saare mørk Skildring af det datidige Kollegievæsens Slendrian og Falden fra hinanden og af Embedsmændenes Mangel paa Interesse for deres Gærning og paa Dygtighed dertil. Sandsynligvis kommer dette Sandheden nærmere end Eggers' pligtmæssige Begejstring (i hans ovenfor citerede Afhandlinger) over Finansernes Tilstand i Slutningen af forrige Aarhundrede og over det store Arbejde, der i saa Henseende var gjort.

Følge af den uhyre Forøgelse af Udgifterne. Den danske Stats — „den kongelige Kasses“ — Udgifter udgjorde:

1786.....	8,305,000	D. C.
1790.....	9,467,000	—
1794.....	8,509,000	—
1798.....	9,542,000	—
1802.....	12,133,000	—
1806.....	15,228,000	—

Saaledes vare Udgifterne i 1806 henved dobbelt saa store som i 1786. De fordelte sig i det væsentlige saaledes:

Statens Udgifter.		
	1786.	1806.
	D. C.	D. C.
Det kongelige Huses Deputater, Partikulærkassen, Hof- og Staldetaten, de kongelige Bygningers og Møblers Vedligeholdelse, Theatret	921,000	605,000
Civile Betjentes Gager i de kongelige Stater og udenlands, Extragager, Tillæg og Pensioner, Pensions- og Finanskollegiets Gratifikationsfond, adskillige Udgifter i kongelig Tjeneste	2,180,000	2,965,000
Forøgelsesfondet, Rentefondet, det synkende Fond.....	735,000	712,000
Rente af Statens Gæld samt Livrenter.....	1,158,000	2,201,000
Kornvarers Indkøb, Loftsleje etc.....	156,000	908,000
Presenterne til Barberikerne og andre udenlandske Affindinger.....	93,000	242,000
Landetatens Reglement og reglementerede Udgifter, Dusører, sædvanlige overordentlige Udgifter, Fæstningers, Arsenalers etc. Istandsættelse og Komplettering.....	2,058,000	1,913,000
Udrustninger og Forsvarsanstalter ved Landetaten	„	3,780,000
Søetatens Reglement, Extragager, sædvanlige overordentlige Udgifter, Flaadens, Magasiners etc. Istandsættelse og Komplettering, Ekviperingsudgifter, Defensionsværket paa Reden.....	1,004,000	1,902,000
	<u>8,305,000</u>	<u>15,228,000</u>

Det er glædeligt at se, at trods de forøgede Indtægter vare Udgifterne til Hoffet med hele dets vidtløftige Apparat gaaede ned med $\frac{1}{8}$, men de androg rigtignok ogsaa i 1786 over 11 pCt. af samtlige Udgifter; dog var Beløbet extraordinært stort i dette Aar, idet det f. Ex. for 1784 udgjorde ca. 700,000 og fra Midten af 90erne ca. 600,000 D. C. aarlig. Samtlige civile Udgifter vare stegne fra 2,2 Million til ca. 3 Million, Kornvareindkøbet var steget til henved det sexdobbelte, Gaverne til Barberiskstaterne m. m. med 150,000 D. C., Landmilitæretatens ordentlige og overordentlige regulære Udgifter vare i begge Aar omkring 2 Million D. C., Søetatens Udgifter, inclusive Defensionsværket paa Reden, var steget fra 1 Mill. til henved 2 Mill., og de to Etater kostede saaledes ens i 1806. Imidlertid tilkom i 1806 som ny Post $3\frac{3}{4}$ Million til Udrustninger og Forsvarsanstalter ved Landetaten, saa at samtlige militære Udgifter i 1786 udgjorde 3,062,000, men i 1806 7,595,000 D. C. eller langt over det dobbelte. Renterne og Afdragene af Statens Gæld, inclusive hvad der i Henhold til Finansplanen af 1785 henlagdes til de forskellige Fonds, vare stegne fra 1,893,000 til 2,913,000 D. C. Endda anvendtes der paa disse Poster ca. 350,000 D. C. mere i 1786 end i de nærmest følgende Aar, saa at den virkelige Forøgelse i Statsgældsudgifterne fra Slutningen af 80erne til Aarene før Krigen var fra ca. halvanden til ca. tre Millioner. Af den hele Forskel i Statsudgifterne fra 1786 til 1806, 6,923,000, omfattede saaledes Forskellen i militære og Statsgældsudgifter 5,553,000, i Civildepartementernes Udgifter ca. 800,000 D. C., medens Resten fordelte sig paa særlige Poster.

De halvsjette Million, der bragte Udgiftsbudgettet saa enormt op, og der mere end opvejede den Indtægtsforøgelse, hvormed man gennem Skatteforhøjelser m. v. havde søgt at imødegaa den kroniske Underbalance — en Sammenligning mellem Indtægter og Udgifter for hvert af de foranførte Aar viser, at Underbalancen var permanent —, skyldtes de „Krig i Freds“ Forhold, under hvilke man levede. Bedst var man stillet i 90erne, hvad der fremgaar af Statsgældens Nedgang i disse Aar, men saasart det blev til Alvor med Krigen, voxede Gælden ubarmhjærtigt. Dette belyses af følgende Tal:

	Den indenl. Gæld.	Den udenl. Gæld.	Tilsammen.
	D. C.	D. C.	D. C.
1786.....	14,243,000	11,370,000	25,613,000
1790.....	16,844,000	15,938,000	32,782,000
1794.....	15,471,000	12,646,000	28,117,000
1798.....	12,150,000	16,007,000	28,157,000
1802.....	9,631,000	27,895,000	37,526,000

Man vil af disse Tal let se Virkningerne af Krigstiden 1788 og 1801. Imidlertid maa der jo endda til denne meget betydelige Statsgæld, der i 1802 i Nutidsmønt udgjorde 120 Mill. Kr., lægges Bankkontorets Vexelgæld og den ufunderede Seddelgæld. Saaledes arbejdede man allerede før Krigen med en Gæld og en aarlig Underbalance, det kunde holde haardt nok at komme ud over. I 1807 anslaaes Statsgælden til 42 Million D. C. foruden 26 Million D. C. Sedler, hvis Værdi Staten med sit Navn, men uden Valuta stod inde for. Da brød Krigen ud.

TREDJE KAPITEL.

Skattelove efter Krigens Udbrud. Skatkammerafdragsfondet. Konsignable Bankfonds. Konsignationens Fordele. Forhøjelsen af gamle Skatter og Paalæg af nye. Forslag om en progressiv Indkomstskat og en Formueskat. Indkomstskatten af 1810. Ny Omsætningsskat. Kolonialvareafgifter. Indkomstskattens Ubrugelighed. Nye Kolonialskatte. Kornafgiftens Stabilisering. Toldens Erlæggelse i Species. Fyrafgiftens Erlæggelse i Species. Nye Skattepaalæg. Ildstedskatten. Finansernes Laan af Depositokassen. Indenlandske Laans Optagelse 1808, 1809. Det slesvigholstenske Ridder-skabs Laan. Tvangslaan af Kaperudbyttet. Rentekonverteringer. Købmandslaanet af 1808. Nye Købmandslaan. Tvangslaanet 1811. Købmandsstandens Belønninger. Afdragsterminerne udsættes. Udenlandske Laan. Laan i Antwerpen. Brødrene Grant. Generalkonsul Groves Sendelse til Holland. Hamborgske Laan. Kirsteins Sendelse. Uviljen i Hamborg. Nye genuesiske Laan. Prolongation af Gælden i Antwerpen. Andre Prolongationer. Renteforhøjelse. Asiatisk Kompagnis Laan. Schubarts Virksomhed. Afbetalingerne ophøre paa de hollandske og hamborgske Laan. Et Laaneprojekt i Augsburg. Mistillid til den kongelige Kasse.

Det var altsaa ikke noget uvant der foregik, da man ved Krigens Udbrud befandt sig i alvorlige Pengeforlegenheder. Man vidste nu ogsaa, hvor Hjælpen var: den foreløbige Hjælp var at skaffe Courantsedler fra Banken, den mere varige Assistance var at søge i nye Skattelove og indenlandske og udenlandske Laan.

Rækken af Skattelove begyndte med Loven om Skatkammerafdragsfondet (8. April 1808), der udvidede det ved Forordningen af 1803 oprettede Skatkammerfond. Til Fondet henlagdes de Indtægter, der i 1803 vare henlagte til Skatkammerfondet; hertil søjedes de forhøjede Indtægter fra 1806, endvidere

en yderligere Forhøjelse paa 14 Aar af Skatterne fra 1802 paa Jorder og Tiender — saaledes at der til det Tillæg af $\frac{4}{8}$, hvormed Forordningerne af 1803 og 1806 havde forøget Afgifterne af 1802, yderligere føjedes et Tillæg af $\frac{3}{8}$ (med Undtagelse af visse Tiender) — fremdeles, paa 8 Aar, en Afgift af 48 Sk. pr. Td. Ager og Eng og 24 Sk. pr. Td. Skov- og Mølleskyld (istedetfor den ved Fd. af 1806 paalagte Indkvarteringsafgift), endelig en otteaarig Afgift af Bygninger i Købstæder og paa Landet (med Undtagelse af visse Embedsboliger m. m.) med 20 Sk. for hver 100 D. C. Værdi. De almindelige Bestemmelser for det ny Fond svarede til de for Skatkammerfondet fastsatte. De Repræsentativer, der udstedtes paa Fondet, skulde inddrages i en forudbestemt Række af Aar med en vis Sum aarlig. Der paaregnedes en Indtægt for otte Aar af mindst 1,544,000 D. C. aarlig, dernæst i hvert af de følgende sex Aar 1,396,000 D. C., og Summen af de Repræsentativer, der samtidig vare i Omløb, maatte aldrig være større, end at de i Løbet af 14 Aar kunde indfries. — De nye Skatkammerbeviser skulde være paa 2 og 20 D. C. og paa $2\frac{1}{2}$ og 20 D. slesvigh. C. Stykket.

Aaret efter fremkom (23. Juni 1809) Forordningen om konsignable Bankfonds, halvt en Skattelov, halvt en Laane-subskriptionslov. Ved denne Forordning overdrog Finanserne Courantbanken Obligationer til Beløb af $8\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. Species og $2\frac{1}{2}$ Mill. D. C. De indkomne Beløb skulde Banken anvende til Courantsedlers Inddragelse og Obligationers Forrentning, og Indløsning skulde ske ved de nye Indtægter, en Lov af samme Dag fastsatte. Obligationerne bestod for det første af rentebærende Obligationer (i Species), hvis Kapital i et vist Antal Aar (18) skulde tilbagebetales, dels med lige Beløb, dels med voxende Afdrag, efterhaanden som Renten (4 pCt.) sank, dels ved Udtrækning; dernæst bestod de af bestandige transportable Statsfonds, dels af samme Art som de tidligere Statsfonds, dels saadanne, der kunde konsigneret, hvorved man erhvervede visse Begunstigelser. De transportable Statsfonds tegnedes enten i D. C. med Rente $4\frac{1}{2}$ pCt. i Courant, en Rente, der senere kunde nedsættes, eller i Species med foreløbig Rente af $3\frac{1}{2}$ pCt. i Species.

Det var ved en Forordning af samme Dag, at de mærkelige og tidsbetegnende Bestemmelser om Konsignationer fastsattes. Ved disse forstodes, at Ejeren af en Bankfond, naar han vilde opnaa en af de Begunstigelser, der vare stillede i Udsigt, og han fik Samtykke til Opnaaelsen, erklærede Obligationen for intransportabel og nedlagde Originalbeviset for vedkommende Autoritet. Naar Nogen for sin Levetid konsignerede Bankfonds til et saadant Beløb, at Renten udgjorde 250 Rdl. Sp. eller en dertil svarende Sum i D. C. (beregnet saaledes, at $3\frac{1}{2}$ Rdl. Sp. sattes = $4\frac{1}{2}$ D. C.) kunde han gøre Regning paa at opnaa Indfødsret; ved at konsignere et dobbelt saa stort Beløb kunde han vente Frihed for personelle Tynger, ved at konsignere fire Gange saameget kunde han vente personelle Adelsrettigheder for sig og sine Børn i første Led, og, hvis han havde Jordegods, under visse Vilkaar faa Sædegaardsrettigheder, og endelig kunde han ved at konsignere et Beløb, hvoraf Renten var henholdsvis 2,800 og 7,000 Rdl. Sp. opnaa at blive Friherre eller Greve — Alt forsaa vidt Kongen fandt En værdig dertil. (I de sidstnævnte Tilfælde blev Rettigheden arvelig, og Vedkommende skulde forpligte sig til at stifte et Lehn, hvor Titel og Rettighed stadig kun kunde nedarves til én Person; for at skaffe de øvrige Børn Barontitel, kunde der konsigneres for 500 Rdl. Sp. pr. Styk). Dernæst kunde Enhver, der havde direkte kongelige Skatter at udrede, konsignere et Beløb, hvis Rente svarede til Skatten, hvorved han vilde faa $\frac{1}{2}$ pCt. Til lægsrente paa sine Obligationer i den Mønt, Skatten lød paa; denne Konsignation var dog kun temporær, men maatte ske mindst paa et Aar. Endelig befaledes det, at Enhver, der fremtidig vilde have Borgerskab eller Bevilling som Grosserer, skulde konsignere i København og Altona et Beløb, der bar 32 Rdl. Sp. i Rente, i Flensborg og andre mellemstore Byer 24 Rdl. Sp., i mindre Byer 16 Rdl. Sp.; Enhver, der vilde være Vare-, Skibs- eller Vexelmægler, skulde i København og Altona konsignere et Beløb, hvis Rente var 24 Rdl. Sp., i andre Byer 16 Rdl. Sp. ¹⁾).

¹⁾ Ved Plakat 1. Maj 1810 bestemtes, at Jøder, der ikke vare fødte i Danmark, og alle Andre, der ikke vare Kongens fødte Undersaatter,

Endnu samme Aar (1809) indførtes en ny væsentlig Forhøjelse paa Grundlag af Skattebasis fra 1802. Ved Fd. 4. September 1809 blev Skatten paa Jorder og Tiender (med visse Undtagelser) yderligere forhøjet med $\frac{3}{4}$ af det oprindelige Beløb. Ligeledes forhøjedes Bygningsafgiften i København med $\frac{3}{4}$ — den første Forhøjelse, Bygningsafgiften saaledes var Genstand for, og hvorefter den opkrævedes med $1\frac{3}{4}$ Gange Afgifterne fra 1802 —, og i de øvrige Byer fastsattes et Tillæg til Skatten af 1808 af 12 Sk. pr. 100 D. C. af Bygningernes Forsikringsværdi. Til Gengæld ophævedes imidlertid den foran (Pg. 7) omtalte Kwartprocentsafgift, som det paalaa Kreditor at betale af Kapitaler, der vare udlaante i Huse og andre faste Ejendomme, og som havde forvoldt ikke faa Ulemper paa Laanemarkedet; men for i sidste Øjeblik at nyde godt af selve denne Skat, man forlængst havde været paa det rene med burde hæves, paalagdes det Kreditor til den førstkommande December Termin at erlægge 2 pCt. én Gang for alle af de i faste Ejendomme indestaaende Kapitaler, enten kontant eller i 4 pCt. kongelige eller offentlige Obligationer (dog med forskellige Undtagelser for Kapitaler, som Fremmede havde i Riget m. v.). Ved en Plakat af 18. Novbr. 1809 fastsattes det, at de to pCt., om fornødent, kunde indkræves hos Debitor, som herefter var berettiget til at afkorte dem i de forfaldende Renter.

Samme Aar, ved Fd. 10. Oktbr. 1809, omordnedes Sukkerafgiften for Hertugdømmerne — en Forordning, der dog hovedsagelig udgjorde et Led af Kolonialvarepolitiken paa Sydgrænsen —, hvad der ogsaa gælder Bestemmelsen om, at transiterende Gods fra fremmed Land til fremmed Land gennem Hertugdømmerne skulde svare en Rekognition af 3 pCt. eller 3 Gange Transittoldens Beløb.

Af ren fiskal Art var imidlertid Forordningen af 11. Novbr. 1809, der forhøjede Ind- og Udførselstolden og Transittolden af

---

skulde være pligtige til, naar de vilde vinde Borgerskab i Danmark og Norge som Handlende en gros, at konsignere en Kapital i Bankfonds, der gav en Rente af 64 Rdl. Sp., og som Handlende en detail det halve.

1797, de vest- og ostindiske Afgifter af 1795 og 1807 og Extraafgiften af ind- og udgaaende Varer af 1802 med 50 pCt. Og inden det skatterige Aar var gaaet ud, blev endnu ved Fd. 9. Decbr. 1809 Skatten paa stemplet Papir forhøjet med 50 pCt.

Forhøjelsen i Afgifterne paa det stemplede Papir (og Departementssportlerne) af 50 pCt. var et Udslag af Indstillingerne fra „den overordentlige Finanskommision“ i Slutningen af 1809. Den samme Kommision havde imidlertid andre Skatteforslag paa Bane og det af den radikaleste Art. Ihvorvel den var sammensat af Statens højeste Dignitarer (Schimmelmann, Reventlow, Moltke, Møsting, Sehested, Malling, Wormskiold og Eggers), foreslog den Intet mindre end en progressiv Indkomstskat, i Forbindelse med en Formueskat. Fra uansvarlig Side var den Art Forslag vel tidligere kommet frem, ligesom man alt i det attende Aarhundrede havde forsøgt en Indkomstskat, men der maatte saa ekstraordinære Forhold som de nærværende til for at fremkomme med følgende Indstilling til kgl. Resolution.

Kommisionen foreslog, at der skulde betales af en aarlig Indkomst paa 150 D. C. 2 D. C. ($1\frac{1}{3}$ pCt.), paa 200 D. C. 3 D. C. ($1\frac{1}{2}$ pCt.) og saaledes med stigende pCt. for hver hundrede Dalers højere Indkomst indtil 60 D. C. Skat af 1000 D. C. Indkomst, og derefter 6 pCt. ogsaa af Indkomsterne paa over 1000 D. C. Højeste Sats blev altsaa halvfemte Gang saa stor som laveste. Til denne Indkomstskat, der skulde gælde for fem Aar, føjedes imidlertid en Formueskat. Enhver der, uden Formue, havde en Indtægt af over 1000 D. C., skulde i hvert af de fem Aar betale sex Procent af hele sin Indkomst; men Enhver, der havde Formue, skulde af de første 1000 D. C. af Formuerenterne betale de 6 pCt., men af den Kapital, der svarede til det øvrige Rentebeløb, 2 pCt. én Gang for alle. Havde en Mand altsaa 1,500 D. C. i Indtægt af Formue, skulde han i hvert af de fem Aar betale 6 pCt. af de første 1000 D. C., men da de resterende 500 D. C. svarede til en Formue af 12,500 D. C., skulde han af disse 12,500 betale 250 D. C. én Gang for alle. Af de 12,500 D. C. forudsattes altsaa en samlet Aarsindtægt i fem Aar af 2,500 D. C., og det var af disse, der skulde betales

250 D. C. eller $\frac{1}{10}$. En Mand med 150 D. C. i Arbejdsindkomst kom saaledes i de fem Aar til at betale ialt 10 D. C., men med 1,500 D. C. Formueindkomst ialt 550 D. C. ($5 \times 60 + 1 \times 250$), d. e. henholdsvis $\frac{4}{3}$ og $\frac{22}{3}$ pCt. aarlig eller halvsjette Gang saameget i sidste som i første Tilfælde. Medens Forslaget altsaa betød en progressiv Indkomstskat paa enhver Indtægt af personligt Arbejde og af Formue paa indtil 25,000 D. C. — en Indkomstskat stigende fra $1\frac{1}{3}$ til 6 pCt. —, betød det for al Formue paa over 25,000 D. C. en Tiendeerlægning af, hvad Formuen i fem Aar afkastede af ordinær Rente, eller, hvad der blev det samme, en Konfiskation én Gang for alle af et halvt Aars Indtægt ¹⁾).

Men dette Forslag vilde Kongen ikke gaa ind paa; det omændredes aldeles og fremkom dels som Indkomstskatteloven af 8. Februar 1810, dels som en Art Formueskattelov af samme Dato. Ved den første paalagdes for hele Staten og for et Tidsrum af otte Aar en Skat, til Fordel for Skatkammerafdragsfondet, paa 4 pCt. (paa Bornholm 2) af al Indkomst af Kapitaler, Jordejendomme, Huse og Gaarde, gejstlige, civile og militære Lønninger, Pensioner og al Slags Brugs- og Næringsdrift. Enhver, uden Hensyn til Stand, Køn eller Alder var underkastet Skatten, der beregnedes af ren aarlig Indkomst, hvorved skulde forstaaes al netto Provenu saavel i rede Penge som i Naturalpræstationer, Emolumenter og Produkter, endog den Indkomst, den Skatteydende anvendte til egen eller Families Underholdning. Dog skulde fradrages 50 D. C. paa Landet, 100 D. C. i Købstaden, 200 D. C. for pensionerede Embedsmænd og Enker efter Embedsmænd og 300 D. C. for Embedsmænd. Til Skatternes Ansættelse skulde benyttes Formularer, hvor man under Eds Tilbud angav sin Indtægt, denne beregnet efter Indtægterne det foregaaende Aar. (Ifølge Fd. 24. April 1811 opkrævedes Indkomstskat af Priseindtægter ved et Fradrag paa 4 pCt. af Prisernes Nettoværdi. Af denne behøvede Partipanterne ikke at beregne Indkomstskat, naar de 4 pCt. under ét vare betalte).

¹⁾ Se Forestillingen fra den overordentlige Finanskommision af 20. Nov. 1809.

Samme Dag ($\frac{6}{2}$ 1810) udstedtes en Forordning for Danmark og Norge, ved hvilken der, ligeledes til Fordel for Skatkammerafdragsfondet, paalagdes $\frac{1}{2}$ pCt. af alle faste Købstad- og Landejendommers Værdi, der ved Køb, Salg, Arv etc. overdroges til ny Ejer. Af al øvrig Ejendoms Værdi — Kapital, Løsøre etc. — skulde der, hver Gang de gik i Arv, svares $\frac{1}{2}$ pCt.; for denne Afgift skulde kun de i faste Ejendomme i Danmark prioriterede Kapitaler fritages, som havde betalt Afgift i Henhold til Fd. 4. Septbr. 1809, forsaavidt de gik i Arv i de første fire Aar.

Disse to Skatter havde den store Fordel, at de ikke behøvede at formindskes, fordi Kursen blev slettere. Medens f. Ex. alle Arealskatter ved at erlægges i Landets Mønt i Virkeligheden bleve mindre og mindre værd for hver Dag, der gik, opnaede man ved disse Skatter, at jo ringere Kursen blev, des mere kom der nominelt ind i Statskassen, fordi des højere bleve ogsaa Befolkningens nominelle Indtægter, og des større Ejendommenes nominelle Værdi. Der gik dog kun et Aars Tid, før man maatte værgе sig mod Kursfaldet paa en mere effektiv Maade.

I Mellemtiden paalagdes nogle Afgifter, halvt af politisk-kommerciel, halvt af fiskal Natur. Efter at nemlig det tidligere Forbud mod Udførsel af Kolonialvarer fra Hertugdømmerne syd-paa for de flestes Vedkommende var bleven hævet, imod høje Afgifter til de franske Toldmyndigheder (hvorom nærmere nedenfor), bestemte Kongen, ved Fd. 20. Oktbr. 1810, at for at hæmme de Udsmuglingstilbøjeligheder, stor Prisforskel mellem Varepriserne nord og syd for Grænsen kunde fremkalde, skulde Enhver, der havde de Varer, hvis Udførsel var tilladt, til Forhandling, eller som var Handlende, inden 24 Timer efter Anordningens Bekendtgørelse anmelde det for Stedets Øvrighed og inden to Gange 24 Timer opgive, hvilke og hvormange Varer, han vilde udføre. Af de Varer, der bestemtes til Indførsel i Hamborg, skulde der, naar de bortførtes fra Magasinet, betales 6 pCt. af deres Værdi eller det dobbelte af den ved Pl. 10. Oktbr. 1809 paalagte Rekognition (foruden denne), og Afgiften skulde erlægges i slesvigholstensk Courant. De Varer, som ikke bestemtes til

Udførsel, belagdes ved en Fd. af 27. Oktbr. med en Række Afgifter i slesvigholstensk Courant, og dette Skattepaalæg — motiveret ved Bestræbelsen for at skabe samme Priser paa begge Sider af Grænsen —, udvidedes samtidig til ogsaa at gælde Kongerigerne (men i D. C.). Afgiften skulde her erlægges helt for alle Varer, der fandtes uklarerede eller indgik ved Konfiskation eller Kondemnation i Rigerne, kun halvt for de alt indklarerede. Fritagne for Anmeldelse og Afgift vare saadanne Vareforraad, hvis samlede Afgift ikke vilde naa 5 D. C. Enhver, der var i Besiddelse af Varerne i afgiftspligtig Mængde, skulde anmelden det i et Tidsrum af fra én til tre Gange 24 Timer efter Anordningens Bekendtgørelse. De vigtigste Afgiftssatser vare i Skilling pr. Pund: Bomuld 40, Raasukker 30, raffineret Sukker 30, finere Thesorter 90, Kaffe 40, Indigo 90, Cacao 101, Cochenille 202, ægte Kanel 202, Muskat 202, Mahognitræ 5, malet Farvetræ 10 etc. Denne Afgift indbragte, alene for det egentlige Danmark, over halvanden Million D. C. ¹⁾

Af de til nu nævnte Skatter og Afgifter viste Indkomstskatten sig hurtig ubrugelig. De Erfaringer, man senere saa hyppig har gjort om Vanskeligheden ved at gennemføre en direkte Skat, der hviler paa Selvangivelse, kom dengang øjeblikkelig frem, især overfor Landbostanden. Følgen deraf var, at allerede samme Aar, Skatten var paalagt, bestemtes det (19. Decbr. 1810), at den fra 1. Januar 1811 skulde være hævet for Indtægt af Jordbrug og Kapitalrente i Hertugdømmerne, mod at der én Gang for alle af rentebærende Kapitaler udrededes $1\frac{1}{3}$ pCt. og af dyrkede Jorders Værdi ligeledes $1\frac{1}{3}$ pCt., denne sidste Afgift fordelt paa fire Aar med en Fjerdedel aarlig. — Midt i 1811, ved Fd. 6. Juni, ophævedes Indkomstskatten af Jords Brug i Norge, og for Danmarks Vedkommende ophævedes den for Indkomsterne af Bondejord, medens Brugere af denne dog skulde betale Skatten af deres øvrige Indkomster (hvad der ligeledes galdt Jordbrugere i Norge). Istedetfor disse Skatteophævelser kom nu en ny Regn af Skatter og Skatteomlægninger.

¹⁾ Generaltoldk. Indberetn. af 9. Januar 1811.

Næst at bemærke, at der dels i April 1811 var lagt en betydelig Skat paa alle Arter af Tobakker, indenlandske og fremmede, raa og fabrikerede, dem der fandtes i Landet og dem der indførtes — en Skat der kulminerede i en Told af 8 Mk. (nominelt $4\frac{1}{4}$ Kr.) pr. Pd. af Cigarer og Snustobak —, dels i Maj paalagdes yderligere Forhøjelser af Kolonialvareafgifterne i Hertugdømmerne, maa mellem de nye, store Skatter først anføres Kornafgiftsskatten af 6. Juni 1811. Ved denne ophævedes alle Forhøjelser af Skatteafgiften 1802 paa Jorder og Tiender, og istedetfor disse paalagdes for Danmark en Skat af ialt 280,000 Tdr. Rug og 280,000 Tdr. Byg, der skulde udredes i Penge efter Kapitelstaxterne for det foregaaende Aar. Dersom selve Afgiften af 1802 og andre staaende Skatter paa Jorden i et kommende Aar vilde udgøre mindre i Forhold til Kornpriserne end nu, blev Differencen at lægge til de nu ansatte Forhøjelsesafgifter. Til Gengæld skulde de ekstraordinære Kornleverancer fremtidig beregnes efter Landepriserne, det vil sige betales fuldt ud istedetfor som hidtil kun delvis. Denne Konvertering af Jordafgifterne havde til Formaal dels at faa Penge til selve den fuldstændige Godtgørelse for de overordentlige Kornleverancer, men fornemmelig at faa noget virkeligt ud af den store Afgift fra 1802 med alle dens Forhøjelser. Thi paa Grund af Courantens stadig nedadgaaende Værdi fik man i Virkeligheden nu mindre ind af Skatten end man i 1802 — uden Forhøjelse — havde faaet. Man trængte saaledes til en ny „Værdimaaler“. Dog, den var netop i Øjeblikket saare uheldigt valgt. Thi for det første ansatte man det Beløb i Kornvarer, hvorefter Pengeberegningen skulde ske, efter Kornpriser og Courantkurser 1810, hvad der jo allerede var et højst vilkaarligt Valg, og dernæst var selve den ny Skat overordentlig store Variationer undergivet, fordi Kornvarerne netop i hin Periode svingede meget stærkt i Pris fra Aar til Aar. Skatten blev derfor yderst uretfærdig og til Tider særdeles trykkende. Paa samme Tid nødtes man i Norge til forskellige Skattelettelser, der atter medførte væsentlige Skatteomlægninger.

Af principiel Interesse er imidlertid det næste store Skridt, der gjordes fra Regeringens Side, for at naa udenom Kurserne

og blot nogenlunde sikre sig, at Skatterne virkelig bragte Penge i Kassen. Ved Fd. 23. Juli 1811 fastsattes, at den under 1. Oktober 1802 paabudte Extraafgift af Varer, som søværts indførtes til eller udførtes fra Danmark og Norge, samt alle deraf flydende Forhøjelser skulde bortfalde for toldpligtige, men vedblive for toldfri Varer. Men samtidig skulde Ind- og Udførselstolden etc. af 1797 med følgende Forhøjelser erlægges i Species, saaledes at der for hver 150 D. C. (efter Toldforordningen) blev at betale 100 Rdl. Sp. Dog fandt nogle Nedsættelser Sted i selve Toldsatserne, saasom for Salt, Humle m. fl. Varer, ligesom ogsaa særlige Bestemmelser vedbleve at gælde for Kolonialvarer. Under 23. Juli 1811 bestemtes, at ogsaa Fyrafgifterne skulde erlægges i Species. Naar Tolden m. v. ikke blev erlagt i Speciesmønt, kunde den betales i dansk Courant i det Forhold, der offentlig angaves. Dette Forhold blev ved Pl. 23. Juli 1811 for Aaret 1811 ansat til 6 D. C. for 1 Rdl. Sp. (For hver 150 D. C., Tolden ifølge Toldloven løb op til, skulde der altsaa betales enten 100 Rdl. Sp. eller 600 D. C.; medens Parikurs var 125 D. C. = 100 Rdl. Sp., gik man saaledes officielt ud fra en Kurs af 600 eller en Nedsættelse af Daler Couranten til ca. $\frac{1}{5}$).

Nu pustede man i henvend et Aar med de meget store Skattereformer. Dog manglede det ikke paa Paalæg og Forandringer. Under 14. Oktbr. 1811 udskreves overordentlige Leverancer af Rug, Havre, Hø og Halm saavel i Hertugdømmerne som i Danmark mod Afdrag i de Afgifter, man var pligtig til at erlægge til den kongelige Kasse. For at opmuntre det indenlandske Skibsbyggeri, bestemtes under 13. Marts 1812, at af fremmede Skibe og Fartøjer, som indførtes eller erhvervedes af Danske for at bruges i Fart ligesom indenlandske, skulde der erlægges 10 pCt. med Tillæg af $\frac{1}{4}$ til Skatkammerafdragsfondet. Afgiften skulde endvidere erlægges af alle danske Skibe, der solgtes til Fremmede, men ikke af Skibe, der byggedes her og købtes af Fremmede, før de havde været under dansk Flag. Samtidig ophævedes en Række Skibsafgiftforordninger fra 1796, 1803, 1806 og 1810. Ved Fd. 7. April 1812 fastsattes en Række nye Toldsatser for Hør, Lærreder, Huder, Humle, Garn, Salt, Sejl-

dug, Talg, Tjære og Tran, og Sportlerne til Told- og Konsumtionsvæsenet forhøjedes med 50 pCt.

Efter disse forholdsviis mindre betydelige Skattelove, fulgte 6. Maj 1812 Paalæggelsen af Ildstedskatten. Ifølge Forordningen blev der overalt, hvor der var Ildsted i et Værelse eller et Aflukke, som var mindst 60 Kubikalen stort, at erlægge en Skat af, i København 32 Sk. Sp. for de første 60 Kbal. og 1 Sk. for hver fem Kbal. mere, i Købstæderne 24 Sk. for hver 60 Kbal. o. s. fr. Skatten opkrævedes i dansk Courant efter Kursforholdet 6 D. C. for hver Rdl. Sp. For Landets Vedkommende toges Hensyn til Jordtilliggøndets Størrelse, og beregnedes Skatten i Korn.

Dette var den sidste store Skattelov før Pengeforordningen af 1813, der skabte et nyt Afsnit af Udviklingen.

Det var saaledes hverken faa eller smaa Skatter, man fordelte over Rigets forskellige Dele, og Tidsomstændighederne paabød en saadan Fart i Overvejelse og Udførelse, at man jo ikke sjældent maatte gøre Arbejdet om, fordi det viste sig, at Skatterne forfejlede deres Formaal: at bringe Penge ind i Kassen. Mellem Skatterne opførte vi Loven om konsignable Bankfonds, bl. a. fordi den, ved de Fordringer den stillede for Erhvervelsen af Grossererborgerskab m. v., blev en Slags Næringskat, men iøvrigt havde den jo væsentligst Laanets Karakter. Omvendt ville vi i det følgende komme til at omtale forskellige Laan, der vel meget lignede Skatter.

En Form for Laan, og endda ikke nogen helt godartet, blev allerede forsøgt i Begyndelsen af 1808 ved Finanskassens Benyttelse af de Kapitaler, der indbetaltes i Depositokassen. Denne var i 1804 bleven bemyndiget til at modtage Pengebeløb, for hvilke den udstedte Obligationer paa 100 til 500 D. C., hvoraf Renten, 4 pCt. aarlig, hævedes fire Gange om Aaret, medens Kapitalen kunde opsiges med $2\frac{1}{2}$ Maanedes Varsel. Da denne Maade at anlægge sine Penge paa havde vundet meget Bifald, dels fordi Renterne kunde faaes fire Gange aarlig — mod ellers kun to —, dels fordi Opsigelsesmaaden var saa let, besluttede man nu, at Depositokassen igen skulde offentliggøre, at den modtog Penge paa de nævnte Vilkaar. Disse Penge kunde

da gives Finanskassen til Forrentning, hvorved Folk kom til at anvende deres Penge bedre end til Spekulation (!), og Finanserne maaske kunde spare at optage Laan ¹⁾).

Ved kongelig Resolution af 24. Decbr 1808 bemyndigedes Finanskollegiet dernæst til at optage et egentligt Laan hos Publikum. Laanet skulde indbetales i D. C., i Beløb paa mindst 1,200 D. C.; man vilde da faa 3 pCt.s Obligationer tilbage, lydende i Species, og $\frac{1}{24}$ af Laanet vilde aarlig blive tilbagebetalt. Tillokkelsen skulde ligge i, at medens man indbetalte i Courant til pari Kurs (125), var den virkelige Kurs langt slettere. Tegningen skulde ske i Januar og Februar 1809, og den, der i Februar 1809 indbetalte f. Ex. 1,250 D. C., gav i Virkeligheden et Beløb, der dengang højst var lig 600 Rdl. Sp., for hvilket han imidlertid vilde faa 1000 Rdl. Sp. tilbage. Laanet lød paa 4 Mill. Rdl. Sp. eller 5 Mill. Rdl. slesvigholstensk Courant, men naar der alligevel næppe tegnedes Halvdelen af Beløbet — uagtet man her kunde komme af med sin Courant paa gunstige Tilbagebetalingsvilkaar — laa det naturligvis i, at 24 Aar var en lang Tid at faa Avancen fordelt paa, og at man i Mellemtiden kun fik tre pCt. af sine Penge i en Møntsort, der havde stedse ugunstigere Chancer. I Virkeligheden blev Forholdet det, at allerede efter et Par Aars Forløb var 3 pCt. Rente i D. C. f. Ex. af 1,250 D. C. kun lig 6 Rdl. Sp., d. v. s. 1 pCt. af de 600 Rdl. Sp., man i 1809 havde indbetalt. Men naar Laanet saaledes næsten blev rentefrit, var der tabt og ikke vundet for Kreditor ved Betingelserne, selv om det virkelig blev tilbagebetalt som stipuleret (hvad der som bekendt ikke blev Tilfældet). De indbetalte Courantbeløb skulde efter Planen kasseres, for at ophjælpe Kursen, men dette skete selvfølgelig ikke ²⁾).

Det store Bankfondsloan efter Fd. 23. Juni 1809 er foran omtalt. For at faa Publikum yderligere interesseret derfor end gennem de forskellige Begunstigelser, Loven gav Løfte paa, bemyndigede Kongen en Kres af Borgere til at udstede Op-

¹⁾ Finanskoll. $\frac{30. \text{Maj}}{13. \text{Juni}}$ 1808.

²⁾ Res. til Finanskoll. 24. Decbr. 1808.

fordring til deres Medborgere om at støtte Subskriptionen. Hvad man her stillede i Udsigt (Juli 1809), var Tilsigelse om, at Enhver der indbetalte mindst 4 Rdl. Sp., enten i Species-sedler eller Guld, Sølv, Kobber eller hvad der iøvrigt kunde sættes lig med Penge, vilde faa et Modtagelsesbevis paa ca. 8 Rdl. Sp. eller ca. 10 D. C. (idet der for 100 Rdl. Sp. udstedtes et Bankfond paa 196 Rdl. Sp. eller 240 D. C.). Fik man Bankfondet udstedt i Species, var jo Renten $3\frac{1}{2}$ pCt., altsaa i Virkeligheden ca. 7 pCt. for det indbetalte Beløb, i Courant var den 4 pCt., altsaa for hver 100 Rdl. Sp. Indbetaling ca. 10 D. C. Rente. Alligevel var det aabenbart en patriotisk Handling at indlade sig paa et saadant Laan, thi at indbetale Species eller Metal var at indbetale, hvad der havde effektiv Værdi — men med Hensyn til, hvad man fik tilbage, var Sagen altid tvivlsom ¹⁾).

Om end Fd. af 1809 langtfra indbragte, hvad man havde ventet — ialt henved Halvdelen af det forudsatte Beløb — bragte den dog en foreløbig Standsning i Udstedelsen af Courantsedler, men uden at man kasserede dem, der inddroges. Derimod opnaaede man kun et lidet gunstigt Resultat ved et Subskriptionslaan i Banco i Henhold til et Reskr. af 3. Marts 1810, ved hvilket Publikum opfordredes til at indbetale Banco, rede Penge, gode Vexler etc., mod Tilbagebetaling af $\frac{1}{12}$ maanedlig, en Rente af $\frac{1}{2}$ pCt. maanedlig, og uagtet der tilbødes Mæglere og Andre, der skaffede Subskribenter, $\frac{1}{2}$ pCt. Provision ²⁾).

Af mere specielle Laan maa nævnes det slesvigholstenske Ridderskabs paa 1 Million Rdl. Sp. til Ophjælpning af de slesvigholstenske Finanser. Pengene forstraktes, paa forskellige nærmere Betingelser, som Obligationer, for hvis Forrentning og Afbetaling Ridderskabet in corpore indestod, og for hvilke Kongen gav Kontraobligation. Sagen ordnedes ved Reskr. 7. April 1810 ³⁾).

¹⁾ K. T. 1809. Pg. 497 ff.

²⁾ Finanskoll. Forest. 28. Februar 1810.

³⁾ do. do. 6. Marts 1810.

En anden særlig Art af Laan, men rigtignok i høj Grad ufrivillig, beordredes ved Pl. 3. Novbr. 1810, hvorefter der af en til en Kaper kondemneret Prise, der udbragtes til mere end 10,000 D. C., skulde afgives til Statskassen Halvdelen af, hvad der indkom udover de 10,000 D. C. Dette Beløb skulde gøres frugtbringende i Statskassen, og der udstedtes Obligationer derfor (Prisepengeobligationer, Kaperobligationer), lydende paa Opsigelse efter 6 Aars Forløb og med 4 pCt.s Rente. Eftersom det, ifølge den bestaaende Lovgivning, ikke blot var juridisk berettiget, men endog en patriotisk Forpligtelse at erhverve saa mange Priser som mulig, var det naturligvis fra det Offentliges Side ingen Retfærdiggørelse for dette Tvangslaan, at det var Kaperpenge, her var Tale om, især da der jo ogsaa heriblandt var de Militæres Prisepenge. Alligevel har man maaske ment, at de tidt let tjente Kaperpenge egnede sig bedre til en saadan Art af rentebærende Beslaglæggelse end de fleste andre Næringsindkomster, og i hvert Fald er der ingen Anledning til nogen særlig Beklagelse over Kaperobligationerne, naar man tager Hensyn til de mange andre vilkaarlige Forholdsregler, Tiden medførte, deriblandt direkte Tvangslaan. Der indkom ved denne Foranstaltning ialt ca. $10\frac{3}{4}$ Mill. D. C.

Aaret 1810 var iøvrigt ogsaa Vidne til en Rentekonvertering, der lykkedes, og som — naar Tiderne tages i Betragtning — var af ikke helt urimelig Art. I Aaret 1801 var der udstedt 1,900,000 D. C. Obligationer, bl. a. paa den Betingelse, at de eventuelt kunde ombyttes med transportable Statsfonds. Under 5. Juni 1809 opsagdes de til Udbetaling, dog saaledes at de, der ønskede at beholde dem, kunde opnaa dette mod fremtidig at faa 4 pCt. Rente i Sp., efter Forholdet 100 til 125, men samtidig opgive deres Ret til Ombytningen. Tilbage blev herefter noget over 1,600,000 D. C. = 1,300,000 Rdl. Sp., og Statens Renteforpligtelse blev herefter 52,000 Rdl. Sp. aarlig. Men allerede et Aar efter indsaa man, at denne Renteburde ikke var til at bære, og Kursen var nu ogsaa en saadan, at Obligationsejerne i Virkeligheden fik 13 pCt. af deres Penge. I Betragtning heraf tilbød man en Rente af 2 pCt. Sp. og 2 pCt. Courant, eller Opsigelse af Beløbet. Og med Rette gik man

ud fra, at Obligationsejerne vilde acceptere det første Tilbud. Dog allerede Aaret efter gjorde man paany Forandringer og bestemte sig til en Konvertering af hele Renten til D. C., trods de Klager, der kom fra Instituter som Overformynderiet o. l., over de Tab, de vilde lide. Klagerne virkede dog saameget, at det for det nysnævnte Beløb af Laanet af 1801 og for et Beløb fra 1802 (120,000 D. C.) bestemtes, at de, som vilde lade Laanet blive staaende til 11. Decbr. 1814, skulde have 1 pCt. i slesvigholstensk Courant og 3 i D. C. i 1811 og 12, derefter Alt i D. C. De, som ikke vilde gaa ind herpaa, fik enten strax hele Renten i D. C. eller kunde faa Obligationernes Paalydende udbetalt ¹⁾).

Den Række indenlandske Laan, det endnu staar tilbage at omtale, ere Laanene hos Handelsstanden. Hvad det her stadig galdt om, var at faa Banco mellem Hænder, fordi man var nødsaget til at betale Udlandet i en Mønt, det vilde anerkende og modtage. Allerede ved Skrivelse fra Kongen til Schimmelmann af Septbr. 1808 fik denne Paalæg om at indbyde til et Møde hos sig Firmaerne de Coninck, Ryberg, Erichsen, Duntzfeldt, Brødrene Tutein, F. Tutein, Etatsraad Brun, Meyer & Trier, G. L. Becker, Bügel og Andresen & Smith og spørge dem, om de ved frivillig Overtagelse og Fordeling imellem sig indbyrdes vilde afgive tilsammen 3 Mill. Mk. Banco paa 6 og 9 Maaneder, mod at Tilbagebetalingen ligeledes skete i Banco, og at Kapitalen forrentedes med 4 pCt. i D. C. til en Kurs af 165²⁾). De Handlende gik ind paa Opfordringen og tegnede fra 1. Januar 1809: 906,000 Mk. Banco til Tilbagebetaling efter 6 Maaneders Forløb, 83,000 til Tilbagebetaling efter 9 og 1,624,000 til Tilbagebetaling efter 12 Maaneders Forløb. Men da henad Midten af 1809 første Rente skulde erlægges, havde Staten naturligvis ingen Penge, og maatte derfor søge om Prolongation mod Forhøjelse af Renten til $4\frac{1}{2}$ à 5 pCt. ³⁾).

¹⁾ Finanskoll. $\frac{30. \text{Maj}}{1. \text{Juni}}$ 1810 og $\frac{30. \text{Maj}}{3. \text{Juni}}$ 1811.

²⁾ Kongens Brevkopibøger 13. Septbr. 1808 (det kongelige Kabinetsarkiv).

³⁾ Finanskoll. $\frac{3}{16}$ Juni 1809.

Under den fortsatte Banconød paatog de fleste af de ovennævnte Handelshuse i Begyndelsen af 1810 sig at forstrække Banken med 1 Mill. Mk. Banco, paa Betingelse af $\frac{1}{2}$ pCt. maanedlig Provision, $\frac{1}{2}$ pCt. maanedlig Diskonto, begge Dele i Species eller Banco, og desuden Sikkerhed for Beløbet i 3 Maaneders Vexler, halvt i Species, halvt i Courant til en Kurs af 450 ¹).

Da Pengeforlegenheden vedblev, og det almindelige Subskriptionslaan efter Reskr. 3. Marts 1810 ikke indbragte noget klækkeligt, paatænkte man at lokke Folk til at afgive Banco bl. a. ved at ville tilbyde dem som en Art. Præmie for hver 100 Rdl. Banco, de afgav, desuden at kunne indbetale 100 D. C. mod for disse eventuelt at faa 50 Rdl. Sp. tilbage (altsaa til en Kurs 200 istedetfor den faktiske, 400). En saadan Ordning vilde Kongen imidlertid ikke gaa ind paa, og han beordrede, at man skulde søge at faa større Huse til at overtage 1,800,000 til 2,400,000 Rdl. Banco. Sikkerheden herfor skulde gives i Banco, og Tilbagebetalingen ske hveranden Maaned i Løbet af 24 Maaneder. Renten skulde være $\frac{1}{2}$ pCt. maanedlig og dertil vilde være at yde en Provision, der dog ikke maatte være større, end at den og de 6 pCt.s aarlige Rente tilsammen højst udgjorde 14 pCt. af det Beløb, der til enhver Tid restede af Laanet ²).

Foreløbig gik det noget bedre med Courantkursen, men i August led den atter en stærk Nedgang, og nu afsluttede Staten et Laan med Handelshusene Brødrene Tutein, Bügel, Duntzfeldt, Ryberg, Blachs Enke og Meyer & Trier om en Million Rdl. Banco strax og eventuelt 200,000 Rdl. til Midten af Oktbr., for hvilket Laan Betingelserne vare: 4 pCt. Rente i Species eller Banco og en Præmie af 25 Rdl. Sp. i $3\frac{1}{2}$ pCt.s konsignable Bankfonds for hvert Indskud af 100 Rdl. Sp. eller Banco. Tilbagebetalingen skulde ske i Species eller Banco i 12 Rater med 3 Maaneders Mellemlum mellem hver, sidste Termin 1. Septbr.

¹) Finanskoll. $\frac{24}{27}$ Januar 1810.

²) do. $\frac{21}{24}$ Marts 1810.

1813. I Sikkerhed skulde gives Speciesbankaktier, Obligationer fra det slesvigholstenske Ridderskab, forskellige Beløb i D. C. etc. ¹⁾).

De resterende 200,000 Rdl. optoges allerede af Regeringen i September, dog paa noget forandrede Betingelser med Hensyn til Forrentningen ²⁾).

For at skaffe Bankkontoret det fornødne Valuta (Banco) til at understøtte de reelle Handlende, der nødvendigvis maatte bruge det til deres Forretning og for at forebygge, at de søgte det paa Børsen og derved bleve Deltagere i Børssvindelen, paa lagde Kongen Schimmelmann ved Reskr. af 25. Septbr. 1811 at lade Cheferne for de vigtigste Handelshuse sammentræde i en Børskomite, der skulde tiltrædes af Direktørerne for Bankkontoret, og der paa Børsen og blandt Handlende udenfor denne skulde tilvejebringe et Laan paa 4 Mill. Mark Banco. Ved Reskr. af 5. Novbr. paabød Kongen yderligere, at de Enkelte, der havde kunnet, men ikke villet „frivillig“ deltage i Laanet, skulde ansættes efter Skøn og tvinges til at indbetale deres Del. Betingelserne for Tvangslaanet vare 4 pCt. Rente og en Præmie af 40 D. C. i Obligationer for hver 100 Rdl. Banco der indbetaltes — hvilke Courantobligationer skulde indløses i de følgende 5 Aar med $\frac{1}{5}$ aarlig — og en Tilbagebetaling af Bancoen i to Terminer aarlig i de tre Aar 1812, 13 og 14. Kongens Reskr. kommuniceredes de Handlende ordret, idet det blev dem betydet, at „i ethvert Tilfælde, hvor den ved Reskr. af 25. Septbr. anordnede Komite forgæves har opfordret og formanet Nogen til i passende Forhold til sin Evne og Formue at deltage i det fornødne Bancolaan, og den Paagældende ikke inden otte Dage skulde erklære sig villig til en saadan Deltagelse, som Komiteen skønner at være billig og forholds svarende, skal denne efter bedste Overbevisning ansætte denne til tvungen Deltagelse i Laanet.“ Senere vilde der blive kundgjort Tvangsmidler til at inddrive Beløbene, og for dette tvungne Bidrag vilde den ellers tilstaaede Præmie bortfalde. Der blev

¹⁾ Finanskoll. $\frac{1}{3}$ August 1810.

²⁾ do. $\frac{5}{10}$ Septbr. 1810.

imidlertid ikke Brug for Tvangsforholdsregler. Laanet, der skulde indbetales i 5 Terminer, og til hvilket der kunde anvendes saavel Bankkontorets Vexler som Beviserne for de tidligere Laan, der skulde tilbagebetales 1812 (hvorved Laanet altsaa delvis blev en Prolongation af de tidligere Laan), indbragte ialt 1,178,000 Sp. Et lignende Laan i Hertugdømmerne indbragte ca. 640,000 Sp., tilsammen med det danske Laan ca. halvsjette Mill. Mk. Banco ¹⁾.

Hermed ophørte ikke Statens Henvendelse til Handelshusene, men Laanene fik en mere speciel Karakter, idet det var enkelte Huse, der maatte holde for i 1812, og som forstrakte det Offentlige med Bancolaan, noget under Forventning om Gevinst, noget under et Tryk fra oven, noget vel ogsaa i Haab om de Gunstbevisninger, Kongen i Tider som disse ikke lod det mangle paa overfor Handelsstanden ²⁾. Medens imidlertid det store Laan af 1811 var bleven afpresset uden andre Sikkerheder fra det Offentliges Side end simple Forskrivninger, nøjedes Kreditorerne i 1812 ikke en Gang med Sikkerhed af lignende Art som fra 1810 — slesvigholstenske Assignationer etc. —, men fik Underpant i Kolonialvarer. I det hele vare naturligvis Betingelserne des gunstigere, jo mere der blev Spørgsmaal om Afslutning af Enkeltforretninger mellem Banken og de forskellige Handelshuse, Forretninger, der havde til uvægerligt Formaal at skaffe Banco, og til Middel kombinerede Spekulationer i Kurser og Varer.

Inden Udgangen af 1812 havde imidlertid den truende Bankerot allerede stukket Hovedet frem, thi da den først forestaaende Tilbagebetalingstermin for Laanet af 1811 forfaldt,

¹⁾ Kongens Brevkopibøger 25. Septbr. og 5. Novbr. 1811, K. T. 1811, Reskr. til Finanskoll. 29. Februar 1812.

²⁾ Exempelvis kan nævnes, at det i Reskr. fra Kongen til Schimmelmänn af 20. Januar 1812 udtales, at Kongen, for at vise sin Paaskønnelse af Grossererersocietetets og Handelsstandens Forhold under Krigen, har bestemt at udnævne Formanden, Konsul og Ridder af Dbg. Saabye, og de tvende Ældste, Agent E. Erichsen og Bankdirektør J. Prætorius, til virkelige Etatsraader. — Ved Reskr. af 28. Septbr. 1812 til Rentekammeret gjordes Chefen for Handelshuset Meyer & Trier, D. A. Meyer, til Hofraad med Rang som virkelig Justitsraad. (Kongens Brevkopibøger).

bestemte Kongen, at der vel endnu denne Gang skulde betales de stipulerede Renter og Afdrag — tilsammen 367,000 Mk. Banco —, men kun saaledes, at Halvdelen gaves i tremaanedlige Vexler, den anden Halvdel i sexmaanedlige Assignationer paa Bankkontoret, begge lydende paa Banco, og at det blev tilkendegivet Deltagerne i Laanet, at samtlige de paafølgende Afdragsterminer for det første vare udsatte 9 Maaneder længere end stipuleret ¹⁾).

Heller ikke udadtil, hos Udlandets Handelshuse, lod man noget Middel uforsøgt for at skaffe Penge, men man maatte naturligvis her lade sig diktere Betingelserne paa en ganske anden Maade end i Landet selv. Det galdt, som allerede ovenfor omtalt, først og fremmest om at forny de større eller mindre Laan, man var pligtig til at indløse. Den Del af et genuesisk Laan fra 1794, der forfaldt til Betaling, nemlig 312,000 Lire, fik man saaledes forlænget paa 10 Aar mod en Provision af ialt $4\frac{1}{2}$ pCt. til den paagældende Agent²⁾). Firmaet Smets Enke i Antwerpen skyldte man 131,800 fl., som man i 1808 fornyede mod $4\frac{1}{2}$ pCt. aarlig Rente og 8 pCt. Præmie og Provision, idet man trøstede sig med, at Betingelserne ikke havde været meget bedre før Krigen, og at man hellere maatte finde sig i de dyre Betingelser end „at suspendere de forfaldne Kapitalers Betaling“³⁾). Og det var dog kun ét Aar efter Krigens Begyndelse!

Man fandt sig ogsaa i, at Brødrene Isaac og Johan Grant i Livorno, hvis Forretning ikke ret vilde trives dér, forlangte Naturalisationspatent i Danmark for at laane Bankkontoret 129,000 D. C. (d. e. en løbende Kredit af 60,000 Pjaster). Ihvorvel dette Beløb „i lykkeligere Dage ikke just vilde være en Genstand af stor Betydning“, saa var det nu „aldeles ikke en uvigtig Genstand“, og Forlangendet blev bevilget ⁴⁾).

¹⁾ Finanskoll. $\frac{23}{25}$ Septbr. 1812.

²⁾ do. $\frac{5}{5}$ Novbr. 1807.

³⁾ do. $\frac{19}{28}$ Septbr. 1808.

⁴⁾ do. $\frac{22}{25}$ Februar 1809.

Næste Aar, 1809, udsendtes Generalkonsul Grove til Holland for at forny to Laan, et paa 860,000 fl. hos Jacob Dull og Sønner og et paa 210,400 fl. hos Arnoldsen Finmann. Det første skulde alt betales til Nytaar 1810, men dersom man kunde faa Udsættelse til afdragsvis Betaling i Aarene 1810—12, vilde man give $\frac{1}{4}$ Procent mere maanedlig end nu, og hvis hele Beløbets Tilbagebetaling kunde prolongeres i otte Aar, vilde man tilstaa en Extrapræmie af ialt 15—16 pCt. Man vilde med andre Ord, hvis man paa de bestaaende Rente-betingelser maatte faa Frist i otte Aar, udbetale omtrent en Sjettedel mere, end Laanet nu lød paa. Iøvrigt paalagdes det Grove i hans Instrux at handle efter Konduite og at komme ind med nye Huse. Skulde imidlertid de hollandske Firmaer vise sig utilgængelige for Prolongationen, blev der intet Andet tilbage end at overveje, „hvorledes der med disse Kapitalers Udbetaling skal forholdes. Saadant Skridt synes saa meget mindre at være videre betænkeligt, skønt det vel var langt bedre at kunne undgaa det, da andre Magter f. Ex. Rusland og Sverig have gjort det samme endog i Fredstider“¹⁾. Groves Rejse til Holland lykkedes. Da man i rette Tid afsendte de i Øjeblikket forfaldne Renter, gjorde dette et udmærket Indtryk i Holland, og Grove opnaaede at faa forskellige hollandske Huse til at træde ind i Gælden, som de overtog til 80 pCt. I og for sig var de danske Statspapirers Stilling i Holland ikke ilde, da man ingen Frygt nærede for at miste Kapitalen — hvad man ingenlunde var saa sikker paa overfor andre Lande —, men det galdt blot om at byde høje Avancer. Derimod ansaa Grove det for tvivlsomt, om man kunde rejse nye Laan i Holland paa Grund af den fransk-hollandske Lovgivnings Forbud imod fremmede Laan²⁾.

Imidlertid havde man forsøgt sin Lykke forskellige andre Steder. Et mindre genuesisk Laan lykkedes det i Slutningen af 1809 at faa Forlængelse paa mod en Extrapræmie af

¹⁾ Finanscoll. $\frac{22}{27}$ Novbr. 1809. Instrux til Grove af 27 Novbr. 1809.

²⁾ do. $\frac{13}{15}$ Juni 1810.

5 pCt.¹⁾, og i Begyndelsen af 1810 søgte man at faa optaget et Laan i Hamborg. De Betingelser, man her bød, vare 4 pCt. og Tilbagebetaling i tre Aar samt som Præmie: at for hver 500 Rdl. Sp., der tegnedes, skulde man yderligere kunne tegne 300 D. C., som man saa fik tilbage efter Parikurs i Species i atten Aar med $\frac{1}{18}$ aarlig. Regnestykket var følgende: da Kursen kunde ansættes til omtrent 400 (400 D. C. = 100 Rdl. Sp.), vilde man kunne faa de 300 D. C. for 75 Rdl. Sp., og man vilde faa dem tilbage, beregnet efter Parikurs 125, med 240 Rdl. Sp. Den, der altsaa indbetalte 575 Rdl. Sp., hvoraf de 500 i Species og de 75 i Courant, vilde, foruden Renter af sine Penge, faa 740 Sp. tilbage eller en Præmie af ca. 30 pCt.²⁾. Trods denne Udsigt til en Præmie paa henved en Tredjedel, foretrak de hamborgske Bankiers dog en anden Ordning. Laanet optoges hos Heckscher & Co. og androg 2 Mill. Mk. Banco, der skulde afbetales i Løbet af 9 Maaneder, med Sikkerhed dels i gode Vexler, dels, som særligt Hypothek, i de kongelige Møller i Hertugdømmerne. Renten beregnedes til 6 pCt p. a. foruden en Provision af $\frac{3}{4}$ pCt. maanedlig, af hvad der til enhver Tid var tilbage. Disse haarde Betingelser accepterede Kongen³⁾. Det var Legationsraad Kirstein, der var sendt til Hamborg, og han meddelte, at andre Laan end det nysnævnte kunde han ikke bringe i Stand, dels paa Grund af almindelig Mistillid i Finanskrese overfor alle Statslaan, dels paa Grund af politisk Uvilje mod Danmark, dels endelig fordi man i Hamborg ikke noterede offentlig Kurs paa fremmede Statspapirer saaledes som i Holland og Brabant og derfor ikke var sikker paa til enhver Tid at kunne faa sine Papirer solgt. Tilmed var det hamborgske Pengemarked fuldt optaget af Laansøgere fra Preussen og andre nordtyske Stater, der bød Betingelser, den danske Stat hverken kunde eller vilde byde⁴⁾.

¹⁾ Finanskoll. $\frac{24}{25}$ Decbr. 1809.

²⁾ do. $\frac{14}{18}$ Januar 1810.

³⁾ do. $\frac{14}{17}$ Februar 1810.

⁴⁾ Kirsteins Indberetning (Finanskoll.) 7. Juli 1810.

Kort efter optog man et nyt genuesisk Laan. Laanet var 2 Mill. Lire stort og bragtes i Stand af Schubart. Det skulde være uopsigeligt i sex Aar og derefter, i de følgende fire Aar, tilbagebetales med $\frac{1}{4}$ aarlig. Renten var 5 pCt. p. a., og samtidig forhøjedes Renten for de tidligere dansk-genuesiske Laan fra 4 til 5 pCt. Endvidere gaves en Præmie af 6 pCt. én Gang for alle, yderligere en Afgift af 1 pCt. til den franske Regering for Tilladelse til at kontrahere Laanet og endelig af $\frac{1}{2}$ pCt. (10,000 Lire) som Gratifikation til Mellemmændene. Alt i alt kunde Laanet herefter siges at være kontraheret til pari mod 8 pCt. aarlig Rente, hvad der ogsaa svarede til, at dansk-genuesiske 4 pCts. Obligationer solgtes i Genna for 50 à 55 pCt. Som særligt Hypothek stilledes de norske Brændevinskonsumtionsindtægter. Betingelserne accepteredes af den danske Regering, og man ansaa dem for ualmindeligt gunstige under de forhaandenværende Forhold¹⁾.

Herefter galdt det at faa Prolongation paa en Gæld i Antwerpen paa 959,000 Vexel-Gylden, der efter de bestaaende Kurser svarede til 1,700,000 D. C. Gælden stammede fra 1783 og var i 1803 bleven forlænget paa otte Aar. Handelshuset Smets Enke paatog sig at søge den prolongeret, og man gik ind paa dets Betingelser: en Prolongation paa 10 Aar mod Forhøjelse af Renten fra $4\frac{1}{2}$ til 5 pCt. og en Provision én Gang for alle af 5 pCt.²⁾

Samtidig ordnedes Prolongationen af den Gæld, man i Aarene 1801—06, havde stiftet i Frankfurt a. M. (jfr. ovenfor Pg. 173). Gælden, paa ca. halvfjerde Mill. Gylden, overtoges under et af Gebr. Bethmann, saaledes at Afbetalingen først skulde ske i Løbet af tolv Aar fra Aaret 1811 at regne, paa Betingelse af at Renten for de første sex Aar sattes op fra $4\frac{1}{2}$ til 5 og for de næste sex Aar til $5\frac{1}{2}$ pCt. p. a. og mod en Provision én Gang for alle af 3 Procent³⁾.

¹⁾ Finanskoll. $\frac{14}{17}$ August 1810.

²⁾ do. $\frac{22}{27}$ Oktbr. og $\frac{28}{29}$ Novbr. 1810.

³⁾ do. $\frac{14}{17}$ Novbr. 1810.

Paa denne Tid begyndte imidlertid allerede Vanskelighederne med den nystiftede Gæld. I Begyndelsen af Aaret havde man jo faaet 2 Mill. Mk. Banco hos Hechscher & Co., der skulde afgøres nu. Da man imidlertid ikke havde Pengene dertil, overtog Hamborger Firmaerne Hechscher, M. J. Jenisch, Æsy & Co. og J. & G. F. Bauer i Altona en Forlængelse for 670,000 Mark og Hechscher alene for 150,000 Mark, mod at de fik et lige Antal af det holstenske Ridderskabs Obligationer i Specialhypothek (medens Pantet i Møllerne bortfaldt), og saaledes at Betalingen først skulde begynde efter fire Maaneders Forløb og da ske i Vexler fra danske Handelshuse paa Altona i sex Maaneder med $\frac{1}{6}$ maanedlig, mod Provision og Rente af tilsammen $1\frac{1}{4}$ pCt. maanedlig. Man krympede sig meget ved at gaa ind paa disse Betingelser, men blev nødt til at acceptere dem¹⁾.

Saaledes gik man ud af Aaret 1810 med Prolongationer, Renteforhøjelser og nye Gældsforpligtelser paa alle Sider. Man kunde aabenbart ikke naa videre ad samme Vej, og fra 1811 begyndte Betalingsstandsningerne. Paa de hollandske Laan, der vare sluttede saavel før som under Krigen, var der henad Midten af 1811 1,762,200 Gylden at betale, et Beløb, der efter Øjeblikkets Kurs var ikke mindre end $5\frac{1}{4}$ Mill. D. C.²⁾. Da man selvfølgelig ikke kunde udrede dette Beløb, da endvidere Afdragsbeløbene for 1812 vare endnu større, da der intet Haab var om at kunne stifte nye Laan, bl. a. fordi den franske Regerings Tilladelse var nødvendig, og det i hvert Fald kunde trække længe ud med at faa denne Tilladelse, og da endelig den hele hollandske Gæld, der skulde afdrages var 8,700,000 fl., foruden 1 Mill. fl. fra asiatisk Kompagnis Gæld — eller ialt ca. 29 Mill. D. C. — saa bestemte man sig til at standse Betalingerne³⁾. Schubart sendtes til Holland for under-

¹⁾ Finanskoll. $\frac{28}{30}$ Novbr. 1810.

²⁾ En Gylden var nemlig = 1,13 & Banco, og da Courantens Kurs mod Species eller Banco paa dette Tidspunkt regnedes til 790, blev det Afdrag, der skulde betales = 5,253,351 D. C.

³⁾ Det var under Frygten for, at asiatisk Kompagni skulde blive tvunget til at gaa fallit, hvad der paa Grund af Kompagniets Anseelse i hele Europa vilde skade selve Statens Kredit og desuden bringe Ulykke over

haanden at lade Kreditorerne vide, at de stedse skulde faa Renterne $\frac{1}{2}$ Aar forud, men at de maatte vente med de stiplede Afdrag til bedre Tider. Samtidig paalagdes det Finanserne saavidt mulig at opkøbe Obligationer baade for at formindske Gælden og hæve Obligationernes Kurs¹⁾. Schubart udførte sin Mission heldigt. Man fandt sig i Amsterdam i det uundgaelige, og den danske Stat bekendtgjorde efter hans Ønske, at saasart de nuværendes Krigs-og Pengeforhold muliggjorde det, vilde man genoptage Betalingerne, og da skulde de, hvis Rater først vare forfaldne, faa Betaling først. Indtil da vilde man vedblive at give 4 pCt. Rente, og for asiatisk Kompagnis Laan vilde Kongen betale 5 pCt. Rente, naar man vilde lade Kompagniet i Fred, til der kom lykkeligere Tider. Naturligvis kostede Ordningen, som sædvanlig, endel Gratifikationer og Foræringer. Schubart fik Lov til at disponere over 40,000 Mk. Banco til forskellige Mellemmænd, desuden fik han selv for sin Ulejlighed en „don gratuit“ af 5000 Mark, Bankier Voomburger fik en Tobaksdaase med Kongens Navnechiffer, og selv Bankier Dulls Kone fik Gaver af Statskassen. Thi ved Schubarts Ophold i Amsterdam havde han, med allerhøjeste Bifald, foræret hende et Haarsmykke med Brillanter, og senere blev han underrettet om, „at Madame Dull ønskede at have en smuk Alabaster Bordopsats fra Italien. Da han af Erfaring véd, at denne Kone har megen Indflydelse paa sin Mand, og det er vigtigt at holde ham i en fordelagtig Stemning“, købte han Opsatsen for 409 Mk. Banco, som senere bevilgedes²⁾.

Efter Betalingsstandsningen i Holland maatte man gribe til samme Middel overfor Frankfurt, hvor, som det vil huskes, Brødrene Bethmann havde overtaget den samlede Gæld, hvis Afbetaling skulde begynde 1811. Da imidlertid første Afdrag

mange Borgere, der havde Kompagniets Aktier, at Kongen paatog sig at søge Kompagniets Gældsforhold i Holland ordnede (Finanskoll. $\frac{20}{24}$ Juli 1811).

¹⁾ Finanskoll. $\frac{26. Juni}{4. Juli}$ 1811.

²⁾ do. $\frac{16}{17}$ Septbr. 1811, $\frac{18. Decbr. 1811}{3. Januar 1812}$, $\frac{18. August}{7. Oktbr}$ 1812.

skulde finde Sted, havde man ingen Penge, og da Bethmann nægtede at prolongere Laanet yderligere, besluttede man sig til at standse Betalingerne. Kongen resolverede „at ikke blot Kapitalafdraget for iaar af 275,000 fl. til Brødrene Bethmann, men overhovedet enhver Kapitalbetaling udenfor Landet under Krigen skal undgaaes¹⁾).

Mærkeligt nok afsluttedes paa samme Tid et Laan med en Augsburger Bankier paa 900,000 Gylden. Men ihvorvel Obligationerne allerede vare afsendte, maa Forretningen i sidste Øjeblik være gaaet tilbage; Obligationerne remitteredes 1815. Karakteristisk var her den Sikkerhedsstillelse, man henholdsvis havde fordret og var gaaet ind paa, nemlig Domænerne i Amterne Kronborg og Frederiksborg, hvis specificerede Værdiopgørelse skulde undertegnes af Finanskollegiet og attesteres (!) af fire ansete Købmænd i København, en Attest der i Virkeligheden udfærdigedes af Firmaerne Duntzfeldt, Blachs Enke, Meyer & Trier og Ryberg²⁾). Det minder En om en af Kirsteins Ytringer fra Hamborg, at Paaberaabelsen af, at det er Kongens Gæld, snarere gør Ondt værre³⁾). Megen Grund til Tillid havde man da, som Betalingsstandsningerne 1811—12 vise, heller ikke, og Fd. af 1813 skulde gøre „Ondt værre“.

---

¹⁾ Finanskoll. $\frac{1}{7}$ April 1812.

²⁾ do. $\frac{18}{21}$ Marts 1812.

³⁾ do. $\frac{21}{24}$ Marts 1810.

FJERDE KAPITEL.

Penge udtages af Banken. Forslag om Udstedelse af „Realisationsbreve“. Norske Assignater. Komitesedlerne af 1806. Sjællandske Godsejere ville udstede rentebærende Sedler. Kursen i 1808. Sølvets Sjældenhed. „Agiotagen“. Forbitrelse mod den hamborgske Børs og mod den københavnske Børs. Udstedelse af Anvisninger mellem de forskellige Bankkontorer forbydes. Prisstigninger. Ny Skillemønt. Nye Handelsordninger for Grosserere og for Mæglere. Børskommissæren. Kursen 1809. Norske Tilstande. Anvisninger paa Skatkammerfondet. Vexelforretninger i Paris. Købet af asiatisk Kompagnis Varelager. Manglen paa Smaamønt. Købmændene danne sig et privat Seddelsystem. Forbud mod Udførsel af Skillemønt. Staten udsteder Smaasedler. Regeringen laaner af Bankens Foliopenge. Forskud optages hos Banken. Der udstedes nye Skatkammerfondsbeviser. Statens Udgifter 1807—09. Kursen 1810. Aarsagerne til Kursens Bedring. En Børsoperation og dens Forløb. Statens Forhold til et falleret Handelshus. Falske Assignationer i Norge. Ny Udstedelse af Smaasedler. Bankreformforslag. Indskrænkning i Vexelomsætningen. Forholdsregler mod Forsendelse udenlands af Courantrepræsentativer. Kursnoteringen og Bladene. Ny Ordning af Kursnoteringen. Laan hos Banken mod Deponering af Præseobligationer. Norsk Skillemønt indsmeltet. Danske 1 Skilling forvandles til 12 Skillinger. Danske Sedler forfalskes i London. Statens Leverandører kræve Penge. Kursen 1811. Nye Hindringer for Udstedelse af Anfordringer. Forbud mod Pantsætning af Guld og Sølv i Barrer og Species m. v. Afsendelse af Courantrepræsentativer til fremmed Sted forbydes fuldstændigt. Bankens Anfordringssedler. Kursens Stigning. D. A. Meyer. Kravet om, at Sedlerne skulle funderes paa Sølv. Meyers Forslag om en Sølvskat. Meyers Forslag om en Formueskat. Kursen og de almindelige Handelsforhold. Meyer bliver raadende over Køb og Salg af Banco. Finanserne arbejde bag Meyers Ryg. Kursen 1812. De officielle Kurser og de faktiske. Misstemningen mod Meyer. Kongens personlige Spekulationer. Kollegiernes Modstand. Kongen forbyder Ikke-Handelsberettigede at købe eller lade købe Banco m. v. Kongen vil forbyde Udførsel af Sølvbarrer og Speciesstykker fra Hertugdømmerne til Hamborg. Schimmelmans Forhold. Banken maa for

strække Zahlkassen med Penge. Størrelsen af Statens Udgifter. Renteudbetaling i Species standser. Altonaerbanken flyttes. Banken suspenderer sin Seddelindløsning. Betydningen heraf.

Medens man i det foregaaende har kunnet faa et Indtryk af, hvilke Veje det Offentlige slog ind paa for gennem Foranstaltninger af noget større Rækkevidde at fylde Finanskassen og sikre den offentlige Kredit, gaa vi nu over til de Forholdsregler, man greb til for fra Dag til Dag at faa Penge i Kassen eller forebygge en Sammenstyrtning af det hele Pengevæsen. Der var selvfølgelig noget i høj Grad febrilsk og farligt for Tilliden til Staten ved en Række af Skattelove, der knapt nok kunde komme ud, før de bleve forandrede, ved Laan i Indlandet, der enten henviste til at søge Indfødsret og lignende Fordele som Præmier eller endte i Tvangslaan, ved Laan i Udlandet, delvis afsluttede paa Aagervilkaar, delvis endende med Betalingsstandsning. Men alligevel var der ved Alt dette en vis Regularitet; der krævedes en vis Tid til Overvejelse, og der var altid et Regnskab at aflægge. Selve de Skatter og Tvangslaan, der paalagdes, ramte dog mest Folks Indtægter og ikke Forretningslivet. De hidtil omhandlede Forholdsregler vare, kort sagt, ikke desperate, hvad der ingenlunde kan siges om de øvrige Forholdsregler, man anvendte.

Det første, man gjorde, da Krigen brød ud, var at søge efter Kontanter. Der var ingen i Kassen, og da Feltkommisariatet ikke kunde undvære Penge, henvendte man sig til Banken. Medens man imidlertid tidligere ved saadanne Lejligheder havde kunnet anvise Indtægter eller deponere realisable Effekter som Sikkerhed, havde man denne Gang intet Andet end Majestættens Tilladelse til at faa Penge, og Forskrivning om, at de skulde leveres tilbage, saasart den kongelige Kasse var i Stand dertil. Paa denne Maade fik man 2 Mill. D. C. af Banken¹⁾.

Da man imidlertid mente, at der manglede Omsætningsmidler og nødig vilde udsende altfor mange Courantsedler, var man samtidig betænkt paa at udstede „Realisationsbreve“, d. v. s. en Slags „Assignater“, som man kaldte dem, der

¹⁾ Finanskoll. 19. August
3. Septbr. 1807.

skulde lyde paa mindre Beløb, og som Publikum kunde faa de store Courantsedler vexlede imod. Kongen (Kronprins Frederik) vilde imidlertid ikke gaa ind herpaa. Han vidste altfor godt, at naar først disse Realisationsbreve forelaa, vilde man disponere over dem, ogsaa uden at Folk vexlede dem med Courantsedler, og han opgav, i hvert Fald for denne Gang, at narre baade sig selv og Andre ved Udstedelsen af disse forskellige „Værdipapirer“, med hvilke Courantsedler skulde kunne ombyttes, og som bleve af ganske samme Art som disse, kun med et andet Navn. Derimod bestemte man sig til at udstede Fire-skillingen i Skilleløst i tilstrækkelig Mængde¹⁾.

Mindre varsom var man for Norges Vedkommende. Her udstedtes et midlertidigt Repræsentativ, kaldet Assignationsbeviser, som for deres paalydende Beløb i D. C. skulde kunne gaa i Handel og Vandel mellem Mand og Mand og modtages i de kongelige Kasser lige med danske Courantsedler og Mønt. De kunde ombyttes ved den slesvigholstenske Kasse i Rendsborg og Amtstuen i Aalborg mod D. C., men selvfølgelig var man paa det rene med, at de færreste Assignater foreløbig vilde naa hen til Ombytning paa disse to Steder, og at det var en slet og ret Forøgelse af Papirmængden, man foretog, og som man haabede, at Omsætningen skulde kunne bære; i hvert Fald havde man den Fordel, at Regeringsmyndighederne i Norge nu havde et „Værdipapir“ at raade over (Fd. 18. Septbr. 1807).

Ved Siden af de af Staten udstedte Sedler cirkulerede jo paa denne Tid ogsaa de Handlendes „Komitesedler“. Under de kritiske Omstændigheder vedtog man at opretholde Ullaanet, ihvorvel det hvilede paa Panter, som ikke vare assurede for Krigstilfælde, og Societetets Medlemmer derved udsatte sig for at lide Tab²⁾). Da dette erfarede, steg Søgningen, og man enedes derfor om at anmode Københavns Højstkommanderende, Peymann, om at Seddelmængden maatte forøges til 2 Mill. D. C., og Tilbagebetalingsterminen udskydes til ultimo 1808³⁾). Til det første gav Peymann Tilladelse, medens

1) Finanskoll. $\frac{19. \text{ August}}{3. \text{ Septbr.}}$ 1807.

2) Grosserersocietetets Forhandlingsprotokøl af 19. August 1807.

3) do. do. af 29. August 1807.

det sidste udsattes til kongelig Resolution. Denne opnaaedes ogsaa, navnlig under Hensyn til, at Vinteren stod for Døren, Handelen var standset, og at man, dersom man nu vilde inddrive Beløbene, maatte skride til Tvangssalg, der væsentligst vilde komme udenlandske Spekulanter tilgode. Indtil Slutningen af September var der udgivet for 1,300,000 D. C. Komitesedler¹⁾. Henimod Udgangen af 1808 viste det sig, at mange af Institutets Laanere ikke kunde indfri Laanene inden Aarets Udgang, fornemmelig fordi de Varer, de havde sat i Pant, vare uafsættelige for Øjeblikket, saa at en pludselig Realisation vilde bringe store Tab. I den Anledning laante Bestyrelsen 300,000 D. C. bl. a. hos Speciesbanken mod 4 pCt., og det bestemtes, at naar det halve af Debitorernes Gæld betaltes inden ultimo December, kunde den anden Halvdel blive staaende til ultimo Juni 1809, mod at de udstedte Vexelobligationer tinglæstes. Den Societetet forundte fortrinlige Panteret ophørte med Aarets Udgang. Societetet kom ikke til at fortryde sin lemfældige Fremgangsmaade. Da Opgørelsen fandt Sted i 1810, viste der sig et Deficit paa ca. 6000 D. C., hvoraf man endda havde Tilbud paa et Afdrag, saa at Købmændene i det væsentlige kom skadesløst ud af den hele Affære²⁾.

Købmændenes „Gøren Penge“ tillod ikke de andre Samfundsklasser at sove. Overalt klagede man over Manglen paa Fonds, og man vilde have Sedler, der lige med Courantsedlerne kunde modtages i de kongelige Kasser. Saaledes fandt fem sjællandske Godsejere paa at ville oprette et Laaneinstitut, der skulde udgive rentebærende Sedler, som kunde modtages i de kongelige Kasser, og der vare funderede paa Panteforskrivninger i Jordegods. Gælden skulde tilbagebetales 3 Aar efter Krigen. Da denne Ide om at skabe en ny Art af Pengesedler, funderede paa private Folks Forskrivninger i urealisabelt Jordegods, ikke blev til Noget, er der ingen Grund til at komme ind paa de nærmere Details. Med Rette afviste nemlig Finanskollegiet Forslaget, idet det gjorde opmærksom paa, at det aabenbart var de københavnske Komitesedler, der havde

¹⁾ Finanskoll. $\frac{9}{24}$ Novbr. 1807.

²⁾ Grosserersoc. Forhandlingsprotokol af 9. Novbr. 1808 og 23. Maj 1810.

givet Godsejerne Ideen, men at Komitesedlerne udstedtes, fordi der hos de københavnske Købmænd var opdyngtet Varer, som ingen Afsætning kunde faa i Øjeblikket, men som i og for sig altid vare realisable, og at Sedlerne vare støttede ved Person-Sikkerhed (Grosserersocietetet) foruden Realsikkerheden, medens de foreslaaede Landmandssedler dels vare overflødige, idet Landmændene jo kunde blive af med deres Varer i København, saa meget de vilde, dels vare utilladelige, da de skulde hvile paa en vanskelig realisable Realsikkerhed og ingen personlig. Og medens Komitesedlerne kun gik i en snæver Kres, vilde Indførelsen af Sedler som de projekterede, der snart vilde blive efterfulgte af lignende fra Landets øvrige Provinser — thi hvorfor skulde nogen holde sig tilbage? — forrykke Landets hele Finanssystem. Efter at Kongen havde resolveret, at den fremlagte Plan „som uoverensstemmende med de antagne Grundsætninger for Vore Finansers Bestyrelse“ ikke kunde bifaldes, medens der derimod kunde være Spørgsmaal om, at Landmændene, hvis de sluttede sig sammen for at yde fælles Garanti, kunde erholde et større eller mindre Laan at disponere over til Udlaan til de Enkelte, bortfaldt hermed dette højst karakteristiske Projekt om Landets Forsyning med et nyt Omsætningsmiddel¹⁾.

Staten behøvede heller ingen Hjælpere for at sætte Sedler i Omløb. Allerede umiddelbart efter Skatkammerafdragsfondets Oprettelse begyndte man ekstraordinært at trække paa det, idet Finanskollegiet bemyndigedes til af Courantbankens og det synkende Fonds Direktion at rekvirere en anteciperet Anvisning paa 300,000 D. C. og 60,000 D. slesvigholstensk Courant aarlig af Skatkammerfondets Indtægter for 14 Aar og dermed dække de 4,200,000 D. C. og 840,000 D. slesvigh. C., der for det første maatte anvendes til de ekstraordinære Krigsudgifters Bestridelse. Paa dette Tidspunkt, Maj 1808, var der, fra Midten af August 1807, altsaa i 9 Maaneder, brugt 10,567,000 D. C. til ekstraordinære Krigsudgifter²⁾.

¹⁾ Finanskoll. $\frac{24. \text{ Novbr.}}{18. \text{ Decbr.}}$ 1807.

²⁾ do. $\frac{14}{20}$ Maj 1808.

Kursen paa Courantsedler, der i Begyndelsen af 1807 stod omkring 150, og havde bedret sig noget i Løbet af Aaret, holdt sig ganske godt i den nærmeste Tid efter Bombardementet og gik endda lidt frem i Begyndelsen af 1808. Grunden hertil var, at de mange Kolonialvarer, Lagrene vare fyldte med, da Krigen kom, bragte rigelige Penge ind; det samme opnaaedes ved Salget af det kondemnerede fjendtlige Gods, og endelig havde Englænderne sat en Del Penge i Omløb under deres to Maaneders Ophold paa Sjælland, hvor de betalte Alt med rede Mønt. Men længe varede denne Herlighed ikke. Endnu i Begyndelsen af Januar Kvartal 1808 stod Kursen i 146, men i Slutningen af Kvartalet havde den naaet 156 — det laveste den siden 1794 (da Parikurs blev = 125) havde været —, og fra nu af, hvor Courantsedlens Værdi altsaa var forringet med $\frac{1}{4}$, naaede den ikke over denne Kurs, medens Courantmønten bestod, men forringedes i Spring, hvor der ikke mere var Tale om Enere, men om Tiere og Hundreder. Denne det gængse Omsætningsmiddels stadig øgede Værdiforringelse maa have for Øje til Forstaaelse af de Forholdsregler, der nu toges. I og for sig var der paa Forhaand kun lidet møntet Sølv i Omløb, og Befolkningen i Kongerigerne havde vænnet sig til kun at have med Sedler og Skilleløst at gøre. Det er da intet Under, at der blev stadig mindre under den Situation, der nu fremkom; thi Vareudførselen blev ved Lovbud forhindret, tilsidst endog af de Kolonialvarer, der vare ophobede i Landet, indsmugledes eller kondemneredes; Indførselen kunde selvfølgelig ikke helt hindres, trods alle de Anstrengelser, man gjorde sig, og i hvert Fald var der en Række af Udbetalinger dels til Berigtigelse af Laanene, dels til Forsyning af den franske Hær, som garnisonerede i Landet, dels til Indkøb af militære Fornødenheder, der nødvendigvis krævede rede Mønt og ikke kunde besørge ved Courantsedlerne. Regeringen var da saaledes stillet, at dens Udgifter stadig forøgedes til militære Øjemed, og at den af politiske Grunde, gennem Standsning af Handelen med Udlandet, forringede sine Indtægter, saa at den selv medvirkede til at gøre Kursen stadig ugunstigere; heraf fulgte atter Vareprisernes Stigning, hvorved de iforvejen formindskede Indtægter mindre

og mindre slog til — en ulykkelig og uopløselig Slynge, der snoede sig stedse fastere om Statslegemets Hals. Men fra det Øjeblik af, Kursen tog sin stærke ugunstige Fart, i andet Kvartal af Aaret 1808, forenede sig med Bestræbelserne for at naa velbeholden fra Dag til Dag en ligesaa energisk og ligesaa haabeløs Kamp for direkte at hæmme Kursnedgangen. Denne dobbeltsidige finansielle Virksomhed lader sig ikke adskille og maa i det følgende tages under et.

Man havde, baade offentligt og privat, den Opfattelse, at Kursnedgangen stod i Forbindelse med „Agiotagen“. Dette Ord er et Karl den Førstes Hoved, ikke i en enkelt forstyrret Mands Skriverier, men i Alt, hvad der flyder i Pennen fra Kongens Kabinet, fra Kollegierne, fra Pjecer og Dagspresse, videnskabelige Værker og Memoirerne om hin Tids Begivenheder. Ved Agiotage forstod man Spekulationer i Kursdifferencen mellem Courantsedler og Species eller Banco, mellem Courant- og Banco-vexler. Man havde en fast Tro paa, at Spekulationen havde en væsentlig Andel i Kursfaldet. Helt uberettiget har dette naturligvis ikke været. I en Periode, hvor Kursen gjorde Spring paa 10, 20 til 100 pCt., og hvor der var lagt alle mulige Hindringer i Vejen for den regulære Handel, kan man ikke undre sig over, at Fristelsen var stor til Børsspekulationer. Ved at købe Banco idag og gemme det en Uge, var der — paa Grund af Courantkursens sandsynlige Fald — adskilligt at tjene. Ved at opkøbe Sølv og Kobber vandt man et lignende Resultat. Det samme opnaaedes ved at sætte sine Penge i Realværdier, Varer eller faste Ejendomme, der senere kunde afhændes til langt højere Priser, og det galdt naturligvis her som overalt om ikke at blive nervøs under et midlertidigt Prisfald, en midlertidig Nedgang i Kursen — hvor da Salgsordrer gjorde Ondt værre og forøgede Tabet —, eller ikke tilsidst blive hængende paa det Tidspunkt, den nominelle Værdi definitivt sloges ned og bragtes i Overensstemmelse med de virkelige Forhold. Den Svindel, som de hurtige Fortjenester ved Kaprerierne. Prisopgangen, Krigsleverancerne, Mangel paa regulær Virksomhed etc. skabte, blev Kendemærket for Datidens Forretningsliv. „Forretning paa Tid“ med Varer eller med Banco, man ikke havde, blev almindelig.

Men ihvorvel Alt dette kun var en næsten nødvendig Følge af langt dybere liggende Aarsager, blev det betragtet som en Slags primus motor, og Bestræbelserne fra det Offentlige rettedes derimod paa en Maade, der forøgede Ondet. Dels virkede man nemlig ved en Række af Forordninger, der kompletterede Forbudene mod Varehandelen med Forbud mod Pengehandelen, dels iscenesatte man Kontraspekulationer, og søgte til Tider at skabe en kunstig hausse, som det var umuligt at opretholde, og hvis Følger da blev et saameget voldsommere Kursfald.

Det store Publikums Forbitrelse var især rettet mod Hamborg, hvor Courantkursen jo noteredes mod Banco, og som man mente paa Trods forringede vor Kurs. Opgaven blev derfor saa vidt mulig at forhindre Hamborg i at faa Indflydelse paa Kursen eller rettere standse Forretningerne paa Hamborg, og Bestræbelserne i denne Retning gik Haand i Haand med Bestræbelserne for at hindre Forretningerne paa Tid, og de havde det Offentliges Understøttelse. Forbitrelsen galdt dernæst Børsen, fordi denne naturligvis var Spekulationens Centralmarked. Og-saa overfor Børsen var Regeringen (Kongen) nogenlunde enig med den offentlige Mening.

Det var allerede i Forsommeren 1808, at Regeringen rettede det første Angreb paa „Agiotagen“. Man havde hidtil haft Ret til at indbetale et Beløb i D. C. i København, Altona eller Rendsborg til de derværende Bankkontorer, hvorefter man af vedkommende Bank fik en Anvisning, der af det andet Kontor 3 Dage efter Sigt skulde udbetales mod $\frac{1}{2}$ pCt. Fradrag. Denne Foranstaltning, der jo var meget hensigtsmæssig for dem, der virkelig havde Rimesser at sende, blev nu forbudt, da man frygtede for, at den skulde lette Vexelforretninger i dansk og slesvigholstensk Courant, d. v. s. Spekulationer i Kursforskellen¹⁾.

Imidlertid hjalp hverken dette eller den ovenomtalte Udstedelse af Skatkammerbeviser paa Fondets fremtidige Indtægter. Enhver Forøgelse af Papirmassen bidrog naturligvis til at sænke Kursen over hele Linjen. Den stod i Juni i 161, i August i 170, og Varernes Prisforhøjelse vedblev derfor, endog langt

¹⁾ Finansskoll. 28. Maj
13. Juni 1808.

udover Kursforhøjelsen. Dette galdt især Varer som Tjære og Stenkul, der indførtes fra de Lande, Danmark var i Krig med, nemlig Sverig — som Danmark havde erklæret Krig den 29. Marts 1808 — og England. Virkelig Mangel, men endnu mere Frygt for yderligere Kursfald og yderligere Mangel, satte Prisen paa disse Varer op til det sexdobbelte (Tjære kostede i 1807: 5 D. C., Stenkul 2 D. C. Td., men i 1808 henholdsvis 30 og 12 D. C. Td.), og paa samme Maade gik det med en Række af andre Varer, man ængstedes for paa lignende Maade. Dog da Priserne endog daglig steg paa Varer, som der var tilstrækkelig Forraad af, og Regeringen gik ud fra, at dette skyldtes Spekulanternes skadelige Opkøb, bestemte Kongen, at den nedsatte Provideringskommission skulde have sin Opmærksomhed henvendt ikke blot paa Korn, men ogsaa paa Salt, Sæbe, Olie, Talg, Lys, Sirup og Risengryn, og — ved selv at have Forraad af Varerne og udbyde dem — regulere Priserne. Thi Tiden var, som Kongen udtrykte sig, ikke til, at den fri Samhandels Theorier udelukkende kunde gælde, en Ytring, han atter og atter brugte overfor enhver Indvending mod de Baand, der lagdes paa Handelen¹⁾.

Iøvrigt fortsatte man med Udsendelsen baade af Skillemønt og Sedler. Da det viste sig, at de kort iforvejen prægede Fire-skillinger ikke fik Lov til at blive i Omsætningen, men, med den dalende Courantkurs, opsamledes og enten udførtes eller paa anden Maade gjordes til Genstand for Forrentning, prægedes nu Enestekillinger af ringere Lødighed. Samtidig indrettedes et særligt Numerær for Tropperne i Hertugdømmerne for at forebygge, at der skulde betales med Sedler, som gik til Hamborg og dér trykkede Courantkursen. En særlig Mønt, $\frac{1}{6}$ Daler, gangbar i Danmark og Norge, prægedes af det Sølv, der ydedes som frivilligt Bidrag til Fædrelandets Tarv. Paa Bagsiden stod „Frivilligt Offer til Fædrelandet“ (Fd. 24. Decbr. 1808). Fra Banken rekvirerede man endnu i Slutningen af

¹⁾ Kancell. $\frac{18}{80}$ August 1808.

Aaret 2 Mill. D. C., mod Anvisning paa Skatkammerafdragsfondet, til Udgifternes Bestridelse¹⁾).

Inden Aarets Udgang søgte man ogsaa ved en Række nye Handelsanordninger — der isøvrigt længe havde været forberedte — at komme den skadelige Handel tillivs. Saaledes paabødes det ved Fd. 22. Decbr. 1808, at de, som vilde handle en gros eller drive Negotie med Skibsparter, Varer, Vexler etc. uden at tage Borgerskab eller lade sig indskrive som Grosserer, skulde derom gøre Anmeldelse til Øvrigheden og derefter ansættes til Nærings-skat lige med andre Handelsberettigede. Fremmede skulde være pligtige at tage fast Bopæl et Sted i Riget og søge Bevilling paa deres Næring. Kommissionærer, fremmede Handelsrejsende etc. og andre Personer, der befattede sig med Handel, uden at være berettigede, vilde faa deres Varer konfiskerede, og, naar de vare fremmede, tillige blive forviste Landet.

Samme Dag udkom den ny Børsordonnans. Ved denne ansattes der til at føre Opsigt med Børsforretningerne en Børskommissær, der havde at paase, at Intet foregik, som stred mod Anordningerne, der endvidere skulde føre Tilsyn med Børsavktionerne og kontrollere, at der ikke tilstodes nogen Uberettiget Adgang. Ligeledes udkom samme Dag den nye Mæglerforordning, hvorefter man maatte aflægge Prøve paa Duelighed, før man kunde blive Mægler, Grosserersocietetet skulde desuden først afgive Betsækning, før Nogen kunde udnævnes, og Magistraten dernæst antage og beskikke Mægleren, endda kun saaledes, at Bevillingen ikke kunde træde i Kraft, før den gennem Kommercekollegiets Indstilling havde faaet kgl. Konfirmation. Loven ordnede derefter Delingen mellem Vare-, Vexel-, Skibs- og Assurancemæglere, indskærpede, at ingen Uberettiget maatte give sig af med Mæglervirksomhed, og Mæglerne ikke befatte sig med Andre end dem, der vare berettigede til at handle, ligesom de selv ikke maatte drive Købmandskab etc.²⁾

¹⁾ Finanscoll. $\frac{17}{11}$ Decbr. 1808.

²⁾ Til Børskommissær valgtes L. N. Hvidt (født i København 27. Oktbr. 1777). Aaret efter, da en i Bank- og Vexelsager kyndig Mand skal tiltræde Kommissionen for fjendtlig Ejendom, ved Finanskollegiet „ikke

Saaledes omgærdede man Storhandelen og Børshandelen til alle Sider med Kavteler. Det galdt om at hindre, at den første den bedste gjorde Opkøb af Varer og Mønt ude i Landet eller gjorde Vare- og Pengeforretninger paa Børsen og derigennem udvidede Spekulanternes Kres. Forholdene vare imidlertid stærkere end alle Anordninger.

I Aaret 1809 forværredes Kursen saa voldsomt, at Courantens Værdi fra Januar til December halveredes. Kursen var i Januar 191. I Aarets andet Kvartal naaede den, istedetfor pari 125, 250, i Maj var den 308, September 347, i Aarets sidste Kvartal naaede den 375 — d. v. s. Couranten gik ned til en Tredjedel af sin oprindelige Værdi —, i anden Halvdel af December naaede Kursen 388.

Grunden til disse Kursfald laa lige for Haanden, den overvældende Udstedelse af uindløselige Repræsentativer og den voxende Mistillid. Iøvrigt bevægede Kursen sig i Svingninger, hvis Aarsager vi senere ville komme til at omtale. Men saa sikker var man paa, at „Agiotagen“ havde en væsentlig Andel i, hvad der skete, at Kongen i April 1809 befalede, at i de Breve til eller fra Udlandet eller indenrigske Steder, som ikke maatte afgaa uden at være gennemlæste, skulde man særlig notere sig, hvad der angik Agiotage, Vexelspekulation o. l., sende Uddrag heraf til ham personlig, og derefter uhindret (!) lade Brevene gaa videre¹⁾.

Imidlertid antog ogsaa de finansielle Forholdsregler en stedse voldsommere Karakter. Den i Norge indsatte Regeringskommission havde i Slutningen af 1808 indsendt en Fremstilling om Tilstanden, der brugte de stærkeste Udtryk. „Faren er urgent, Landet er i en, hver Dag voxende, Krisis, og vi have anset det

---

nogen bedre at foreslaa end Børscommissairen Hvidt, der, saavidt dette Collegio bekendt, besidder gode Kundskaber i Handels- og Vexelforretninger, er en paalidelig Karakter og forstaar de bekendte levende Sprog, fransk, engelsk og italiensk“. (Forestill. af 21. April 1809. — At han forstod tysk var aabenbart ligesaa selvfølgelig, som at han forstod dansk).

¹⁾ Kongens Brevkopibøger. Skrivelse til Generalpostdirektionen af 13. April 1809.

for vor Pligt, uden Forbeholdenhed at skildre den^a (Skr. af 12. Oktbr. 1808). Samtidig med Skrivelsens Afsendelse var der imidlertid herfra afgaaet ny Tilladelse til at udstede et Assignatbeløb. Men det forsløg ikke; i Maj 1809 maatte man forøge Beløbet. Der var til da udstedt for 5,862,000 D. C. Assignater og disse suppleredes nu til 7 Million. Af disse vare 300,000 D. C. afgivne til Regeringens Kommissionær, Justitsraad Wexelsen, for at sætte ham i Stand til at opkøbe norske Produkter for Statens Regning¹).

Samtidig med denne rigelige Udstedelse af norske Assignater gik det løs med Udstedelse af Skatkammerbeviser. Til Bestridelse af Udgifterne i Hertugdømmerne udstedtes for 1,200,000 Rdl. Beviser i slesvigholstensk Courant, der anvistes paa det Skatkammerafdragsfondet tilkommende Beløb i slesvigh. C. med 100,000 Rdl. aarlig i de 12 Aar, der stod tilbage fra 1. Januar 1810²).

I Maj 1809 anvistes paa Skatkammerafdragsfondets danske Courant 3,600,000 D. C., d. v. s. en Optagelse forud af 300,000 D. C. aarlig for de 12 Aar fra 1810³). Kun faa Maaneder efter tømtes Beholdningen. Skatkammerafdragsfondets Indtægter for 14 Aar vare ialt kalkulerede til 15,272,000 D. C. (foruden det i slesvigh. C. beregnede Beløb). Deraf var der indtil nu udgivet Beviser for et Beløb af 2 Mill. D. C. til Københavns Husejere i Erstatning for Bombardementsskaden, 9,600,000 til direkte Brug for Statskassen ved Anvisninger i 1808 og første Halvdel af 1809, og Resten, 3,672,000 D. C., stilledes nu til Raadighed⁴).

Det var i de samme Maaneder, at man udsendte Forordningen om konsignable Bankfonds og prolongerede Tilbagebetalingen af det første frivillige Bancolaan (Juni 1809). Men samtidig sendte man ogsaa 200,000 Francs til Legationsraad Classen i Paris, for at han kunde fortsætte Omsætningen af

¹) Finanskoll. $\frac{25}{15}$ Decbr. 1808 og $\frac{9}{11}$ Maj 1809.

²) do. $\frac{19}{24}$ Februar 1809.

³) do. $\frac{9}{13}$ Maj 1809.

⁴) do. $\frac{10}{15}$ Juli 1809, jfr. Resol. 25. August 1809.

Bankkontorets Vexler i Paris. Man ansaa ham for ganske habil til denne Forretning, som han foretog paa egen Haand, og som han maa have tjent godt ved. Thi han omsatte for 300,000 Francs maanedlig, og han tilbød 6 pCt. p. a. for de 200,000 Francs, han fik sendt over. Dette gik man ind paa, da han betragtedes som en paalidelig Mand med nogen Formue, og man havde megen Gavn af denne Cirkulation, medens „ingen stor og bekendt Bankier eller Handelshus i Paris har været at formaa til at indlade sig med Bankkontoret i Vexel- og Bankoperationer“. Det var Udgifterne til den franske Hær i Danmark, der havde givet Stødet til disse Transaktioner, men de optoges ikke godt i Frankrig¹).

Under de bratte Kursfald maatte man imidlertid tænke paa at skaffe sig Midler, der ikke blev til Intet mellem Hænderne. Saa var det, man bestemte sig til at indkøbe asiatisk Kompagnis Varelager — en Forløber for den senere hyppige Trafik, at skaffe sig Varepartier for at have reelle Værdier at byde og handle med. Allerede i August 1808 havde man aftalt med Kompagniets Direktion, at man vilde overtage Varelageret, hvoraf der allerede siden Krigens Begyndelse var solgt for et Par Mill. D. C., saaledes at der betaltes sidste Avktionspris eller den for næste Avktion fastsatte Pris + 10 pCt. samt Halvdelen af Gevinsten ved Varernes videre Forhandling. Foreløbig viste det sig nu, at der fandtes Cattuner (ostindiske hvide Varer) til et Beløb af 749,000 D. C. og kinesiske Theer for 896,000 D. C. For det samlede Beløb, 1,645,000 D. C. (hvortil der senere kom for ca. 5000 D. C. Udskudsvarer), udstedte Staten (1809) Obligationer, og i de følgende Aar udstedtes paa ny Obligationer for Halvdelen af det indvundne Provenu til et Beløb af 362,000 D. C., saa at Statskassens hele Udbetaling blev noget over 2 Mill. D. C.²).

Omtrent paa samme Tid paalagdes det Finansminister Schimmelmänn at gøre et Indkøb hos Tutein af Kolonialvarer,

¹) Finanscoll. $\frac{9}{18}$ Maj 1809. Jfr. C. Th. Sørensen. Meddelelser fra Krigsarkiverne, fjerde Bind (Afsnit Septbr.—Decbr. 1808).

²) Finanscoll. $\frac{80}{18}$ Juni 1809, $\frac{7}{10}$ Marts 1810, $\frac{80}{4}$ Oktbr. 1811.

som foreløbig vare bestemte til at sælges i Norge. Der indkøbtes 365,174 $\mathcal{R}$ Kaffe (à ca. 64 β $\mathcal{R}$) og 278,743 $\mathcal{R}$ Sukker (à ca. 24 β $\mathcal{R}$); den samlede Købesum var 307.135 D. C.¹⁾.

Men ligesom Staten sikrede sig reelle Værdier, gjorde ogsaa Publikum og Købmændene det. Af de Former, dette gav sig Udslag i, skal i denne Sammenhæng særlig fremhæves Møntopkøbet. Det var saa stort, at det overhovedet blev umuligt at holde nogen Art af Mønt gaaende i Landet. Alt, hvad der var Metal i, opkøbtes og opbevarede, bortsendtes eller indsmeltedes, og den daglige Omsætning led umaadeligt dérunder. Bankkontoret havde ingen Smaamønt. Kræmmerne og Detaljhandlerne maatte bortvise Køberne, fordi ingen af Parterne havde Smaamønt, eller ogsaa maatte de Handlende modtage Banksedler og derpaa efterhaanden afskrive Vedkommendes Debet, ja, de gav Kupons tilbage paa Sedlerne og tog dem atter tilbage i Betaling. Der dannede sig saaledes et underhaands System af Sedler til Brug i daglig Handel og Vandel. Alt dette var en naturlig Følge af den uafbrudte Opkøben af Skillemønt, der igen var en umiddelbar Virkning af Kursens Fald. Thi de værserende Fireskillinger vare udmøntede til 15 Rdl. af Marken fin, d. v. s. en Kurs af 162, og Enestekskillingerne samt Sjettedaldalerne til 19 Rdl. af Marken fin. d. v. s. en Kurs af 205, men naar Kursen i Midten af Aaret 1809 var omkring 300, hvad Under var det saa, at en Skillemønt ikke kunde vedblive at cirkulere, der var halvtreds til hundrede Procent mere værd, end den lød paa!

Allerede under 8. Marts havde Regeringen forbudt Udførsel af ædle Metaller, møntede eller umøntede, saavel fra Sjælland som fra Jylland og Fyn, og Udførsel af dansk Skillemønt i større Mængder end til 1 D. C. fra Sjælland og omliggende Øer. Ved Pl. af 5. Juli indskærpedes Forbudet, under Trusel af, at hele det Beløb, som man blev grebet i ulovlig at udføre, vilde blive konfiskeret og tilfalde Opdageren eller Anholderen. Man kunde naturligvis ogsaa true med Straf for Indsmeltning af Kobbermønt, men hvordan skulde sligt kon-

¹⁾ Finansskoll. 31. Maj
12. Juni 1809.

trolleres? I Virkeligheden kunde der ikke være Tale om nogen betydelig Export af rede Sølv eller Mønt, fordi der kun var Lidet tilbage her i Landet — de Købmænd, der absolut maatte bortsende Sølv, kunde opnaa dette gennem Bankkontoret imod en Afgift, men denne legale Bortsendelse beløb sig ikke til Meget —, og hvad Skillemønten angik, var det, efter det Anførte, ikke til at undres over, at den blev til en Vare, som stadig var Genstand for Opkøbernes Efterstræbelser. Det paa-lagdes derfor de lokale Myndigheder at have Øje med disse Opkøbere, der naturligvis let ved høje Seddelbeløb kunde bedrage det store Publikum, navnlig paa Landet; men udover dette kunde man ikke naa¹⁾.

Derimod greb man nu selv til et Middel, der paa en Gang afhjalp Publikums Mangel paa Skillemønt og Statens egen Mangel paa Metal. Man gav sig til at udstede Smaasedler. Først udstedte man 12 β Sedler, hvad der kun skulde være en „temporær Foranstaltning“, saa at Sedlerne kun maatte cirkulere i 12 Maaneder, indtil den ny Møntmaskine kunde faa Skillemønten færdig. Kort efter udstedtes 8 β Sedler; men Beløbet af disse og Tolvskillingssedlerne tilsammen maatte kun udgøre $\frac{1}{2}$ Million D. C.²⁾.

Man havde, som det vil huskes, i Maj 1809 faaet anvist over halvfjerde Mill. D. C. i Skatkammerbeviser, men Ulykken var, at selve denne Anvisning ikke forsløg Noget, før man havde Repræsentativerne. Der blev i første Halvaar af 1809 brugt 9 Mill. D. C. ekstraordinært til Krigsudgifter, og der forestod i Begyndelsen af Juli umiddelbart paatrængende Udgifter til et Beløb af 2 Mill. D. C. Hertil kom de ordinære Udgifter, der ikke kunde dækkes af Indkomsterne, fordi disse flød langt sparsommere end ellers, og fordi det, som indkom, likvideredes mod Leverancerne. Man var derfor bogstaveligt uden Penge i

¹⁾ Om hele dette Forhold se Bankkommissær Collins Skr. 2. Juli 1809 og Finanskoll. $\frac{27}{29}$ Juni 1809.

²⁾ do. $\frac{3}{14}$ Juni og $\frac{16}{19}$ August 1809. Paa det Tidspunkt, Otteskillings-sedlerne udstedtes, var Kursen en saadan, at Sedlen vilde svare til en Tiøreseddel nutildags.

Kassen og maatte nu gribe til det Middel „blot paa 3 Maaneder“ og „til de nødvendigeste Udgifters Afholdelse“ at tage 1 à 1 $\frac{1}{4}$ Mill. af de i Banken indsatte Foliopenge. Efter et Fjerdingaars Forløb mente man at have Repræsentativer færdige, medens disse, „hvor virksomt end Arbejdet drives, dog ikke kunne saa hurtigen i den Mængde forfærdiges, som de til Udgifterne behøves“¹⁾.

Hvorvel man kort Tid efter beslaglagde den sidste Rest af Skatkammerafdragsfondets daværende Indtægter og „drev Arbejdet“ med at lave Repræsentativer af al Kraft, stod man dog før Aarets Udgang paany i den Nødvendighed at maatte gribe til Bankens Foliopenge. Da Finanskollegiet søgte kgl. Resolution til Erhvervelse af disse Penge²⁾, gav Kongen det ulykkelige Kollegium et samtykkende, men iøvrigt meget skarpt Svar. Kongen bifaldt den skete Rekvisition af 600,000 D. C. af Courantbankens Foliopenge og indvilgede i, at denne Sum saavel som de tidligere af Foliopengene anviste 1,200,000 D. C. maatte henregnes til den løbende Gæld, indtil Finanserne bleve i Stand til at erstatte dem. Han gav endvidere sit Samtykke til, at Finanskollegiet maatte optage et Forskud hos Courantbanken paa 1,500,000 D. C., som skulde erstattes med Repræsentativer, saa snart disse kunde blive færdige. Men idet han saaledes indvilgede i disse „blot palliative Midler“, maatte han end mere ønske Finansministerens længe ventede Forslag om nye Indtægtskilder paaskyndet, og han maatte derhos, til Iagttagelse for Finanskollegiet, bemærke, at han ingenlunde ansaa blotte Fortegnelser over endel saakaldte extraordinære Udgiftsposter for at være tilstrækkelig oplysende Bilag eller at kunne afgive saadanne sikre Resultater, hvorpaa han kunde bygge sine Resolutioner i Finansanliggender. Han maatte derfor fordre Alt omfattende summariske Ekstrakter af Indtægterne og Udgifterne, indrettede saaledes, at man kunde se, hvad der var ordinære og sikre eller extraordinære og tilfældige Indtægter og Udgifter; „thi maatte end Resultaterne, som derved udkomme, være

1) Finanskoll. $\frac{5}{17}$ Juli 1809.

2) do. Forest. 8. Novbr. 1809.

mindre behagelige, saa blive de derved kun desto vigtigere for Os tilfulde at kende¹⁾).

Kongen fik hurtigt sit Ønske eller sin Ordre opfyldt. Kun 10 Dage efter leverede den overordentlige Finanskommision den Betænkning, hvis Resultater foran ere omtalte, og som bl. a. indeholdt Forslaget om en Formue- og progressiv Indkomstskat, og gav Anledning til Forhøjelsen af Stempel- og Sportelafgifterne, til Indkomstskatten og til Halvprocentafgiften. Indtægterne af disse Skatter og Afgifter henlagdes til Skatkammerafdragsfondet, som herved paany fik et Beløb, paa hvilket der kunde trækkes Anvisninger i D. C. Kongen resolverede, at der maatte udstedes 20 Mill. D. C. nye Skatkammerafdragsfondsbeviser, og at Enhver kunde indbetale Beløb, delige med 25, paa ikke mindre end 50 D. C. i Repræsentativer og derfor faa 4 pCts. rentebærende Obligationer paa Fondet. Dog maatte det nøje paases, at den Sum, for hvilken saadanne Obligationer udstedtes, bragtes til Afgang i Repræsentativernes samlede Beløb, saa at der ikke tilsammen verserede flere Obligationer og Repræsentativer, end det var tilladt, der ialt maatte udgives i Numerære paa Fondet. (Denne Forholdsregel betød altsaa, at Regeringen fik en Del af de nu cirkulerende Repræsentativer til Raadighed, hvad den havde øjeblikkelig Brug for, medens Publikum fik et rentebærende, men mindre omsætteligt Statspapir til Raadighed. Men selvfølgelig maatte saa de gamle Repræsentativer, i hvis Sted der nu udgaves Obligationer, afdrages i det ny Beløb af Repræsentativer, saa at ikke baade de gamle udsendtes paany og desuden 20 Mill. ny udstedtes — hvad der dog var en stor Chance for vilde ske). De paa slesvigholstensk Courant lydende Repræsentativer maatte ikke forøges udover, hvad der nu var i Cirkulation.

I Indledningen til Finanskommisionens Forestilling meddeltes det, at Statens løbende Indtægter for Tiden ikke kunde beregnes højere end til 11 Mill. D. C., hvorimod de løbende ordinære Udgifter vare 13 Mill. Men desuden havde de extra-

¹⁾ Finanskoll. $\frac{8}{10}$ Novbr. 1809.

ordinære Krigsudgifter fra Krigens Udbrud til Udgangen af August (altsaa i de to Aar 1. Septbr. 1807 til 31. August 1809) beløbet sig til 48 Mill. D. C. eller to Million maanedlig. Nu, ved Slutningen af 1809, vare endda de maanedlige Krigsudgifter snarere over end under 2 Mill., og desuden havde man en løbende Gæld (Regningsgæld) paa 8 Mill. D. C.¹⁾

I Aaret 1810 fortsattes Kursens nedadgaaende Tendens, og Regeringens Forlegheder bleve stadig større. Atter og atter galdt det om at skaffe sig Betalingsmidler overfor Udlandet, dels til Forrentning og Afdrag paa de Laan, vi have set trykkede Finanserne saa meget — og som de dog ikke kunde undvære —, dels til Betaling af den Indførsel, der selvfølgelig delvis endnu var tilstede, og man havde derfor allerede i Slutningen af 1809 iværksat en systematisk Opkøben af Vexler i Norge. Den Trælasthandel, her periodevis endnu trivedes og endog til Tider tog et mægtigt Opsving, gav Normændene et Tilgodehavende paa Udlandet, som var næsten ligesaa godt som rede Sølv, og man havde derfor i September 1809 engageret tre Kommissionærer til at opkøbe fremmede Vexler i Norge. Hvad det galdt om, var at faa dem paa Regeringens Hænder til en rimelig Pris, og i Begyndelsen af 1810 forhøjedes derfor Kommissionærernes Provision, for at forøge deres Iver, fra en halv til en hel Procent²⁾.

Det var ligeledes i Begyndelsen af 1810, man med saa megen Iver, men med vexlende Held, søgte at skaffe Laan fra Indland og Udland, og ved Hjælp af de ny Skattepaalæg ventede man baade at kunne formindske de danske Courantsedlers og de norske Assignaters Mængde, ligesom man ogsaa ved det slesvigholstenske Ridderskabs Laan haabede at kunne styrke Hertugdømmernes Finanser — det eneste, der endnu stod nogenlunde urokket, og som der toges særlig Vare paa.

Det lykkedes da ogsaa at faa Kursen, der i Midten af Januar havde naaet 460, bragt ned til 366 i Begyndelsen af

¹⁾ Den overordentlige Finanskommissions Forhandlinger $\frac{20}{27}$ Novbr. 1809.

²⁾ Finanskoll. $\frac{10}{16}$ Januar 1810.

Februar, og i Aarets første Halvdel varierede den derefter omkring 400. Da steg den i August til 450, i September til 500, i Oktober til 625 — saa at Courantsedlens Værdi da var gaaet ned til en Femtedel —, og var d. 20 Oktober 648. I Aarets sidste Maaneder gjorde den meget store Svingninger, naaede ned til under 450, men atter op til ca. 650, fra hvilket Standpunkt den i de følgende Aar kun undtagelsesvis gik tilbage. Adskillige af disse Kursspring havde deres naturlige Forklaring i den midlertidige Inddragelse af Sedler, der var en Følge af Skatterne og Laanene; andre skyldtes Konjunkturer i Omsætningen af de Varer, det var tilladt at udføre; atter andre Forventningen om forhøjede Statsindtægter, hvad der saaledes f. Ex. gælder Bedringen i Aarets sidste Kvartal, der havde sin Grund i den Lid, man satte til Revenuerne af Kolonialvareafgiften. Ved alle saadanne Lejligheder kom Købmændene frem med det Banco (de Bancovexler), de i dyre Domme havde erhvervet sig, og som naturligvis blev forholdsvis mindre værd, naar man mente, at Regeringen og Bankkontoret selv blev i Stand til at forsyne sig dermed. Men at Banco blev forholdsvis rigelig, betød atter, at Courantsalget à tout prix noget standsede, d. v. s. at Couranten gik op. Under alle saadanne Forhold var der Formuer at tjene og at tabe; men da Tendensen i Længden var nedadgaaende for Couranten, var Enden i Reglen den sædvanlige for Papirspekulationer: at de fleste tabte, og kun enkelte, særlig snilde eller særlig heldige Spekulanter, der stoppede med et gunstigt Kup, gik af med en virkelig Fortjeneste. Hvordan en ellers dygtig Købmand kunde brænde sig, viser en Kontrovers mellem Joseph Nathan David, en af Børsens største Handlende, og Bankkontoret, og denne Kontrovers giver samtidig et ganske godt Indblik i det Spekulationsvirvar, baade Private og Offentligheden var indviklet i. Midt i Oktober 1810, da Kursen var steget til over 600, blev, som nysnævnt, Børsen paa en Gang af den Formening, at Regeringen ved Afgiften paa Kolonialvarer i Hertugdømmerne vilde komme i Besiddelse af betydelige Summer af rede Sølv, og at Kursen derved vilde forbedres væsentligt. Banco solgtes paa Børsen „som til Licitation“, og Bankkontoret købte betyde-

lige Summer, mest mod tremaanedlige Anfordringsbeviser. Gros-serer David solgte da til Bankkontoret ikke alene de Vexler paa Hamborg, han var i Besiddelse af, men desuden 48,000 Mk. Banco at levere om én Maaned til en Kurs af 430 og 50,000 Mk. Banco at levere om tre Maaneder til en Kurs af 445. Men af det første Beløb leverede han kun 10,297 Mk., saa at der resterede 37,703 Mk., af det sidste leverede han slet Intet, saa at der resterede fulde 50,000 Mk. Thi da Kursen midt i November atter forværrede sig, anmodede David Bankkontoret om at annullere Sluttedlerne. Dette stod ikke i Bankens Magt, ligesom den fandt en saadan Anmodning af en stor Købmand alt andet end værdig, men saa henvendte han sig til Finansminister Schimmelmänn, som bevilgede ham hans Bøn paa det Vilkaar, at han laante Bankkontoret 200,000 Mk. Banco paa tre Maaneder mod 6 pCt. Rente. Efter tre Maaneders Forløb fik han sine Penge tilbage, og var saaledes sluppen for et Tab af 63,000 D. C.¹⁾!

Naar Schimmelmänn blandede sig i Sagen, var det fordi Regeringen ikke kunde undvære de store Købmænds Hjælp til sin Vexelsvindel og maatte være varsom med selv at ødelægge dem. Derfor var det ogsaa ret ørkesløst at udstede Forbud mod saadanne Differenceforretninger, thi det var i de Indviedes Kres en bekendt Sag, at de fornemste Deltagere deri vare selve Banken og Regeringen, hvis Hjælpere og Hjælpershjælpere ikke kunde forventes at bistaa med den Art af Forretninger alene for Guds Skyld.

---

¹⁾ Han skulde jo nemlig have leveret først 37,703 Mk. Banco (= 12,567²/₃ Rdl. Sp.), for hvilken han til en Kurs af 100 Rdl. Sp. = 430 D. C. skulde have haft ca. 54,000 D. C.; men da Kursen var steget til 500, maatte han selv have givet ca. 62,800 D. C. for dem og vilde altsaa have tabt 8,800 D. C. Efter tre Maaneder skulde han have leveret 50,000 Mk. Banco, for hvilke han skulde have haft (til en Kurs 445) ca. 74,150 D. C., men da Kursen til da var steget til 770, maatte han selv have betalt dem med 128,350 og vilde altsaa have tabt 54,200 D. C. Dette Tab af 63,000 D. C. slap han altsaa for ved Schimmelmänn's persouelige Mellekomst (Finanskoll. ¹⁷/₂₂ August 1814).

En lignende Imødekommen som mod David vistes f. Ex. ogsaa mod et falleret Handelshus (Hartvigson & Trier) og det paa en Maade, der syntes at staa paa Grænsen af Bedrageri fra det Offentliges Side. Det var lykkedes dette Firma at faa Akkord med sine Kreditorer mod 20 pCt.; Forudsætningen var naturligvis, at Alle skulde gaa ind derpaa, og Alle vare ogsaa villige dertil, undtagen Banken. Men saa foreslog Firmaet Banken en Separatoverenskomst, saaledes at den, naar den vilde gaa ind paa Akkorden, bagefter (!) skulde have extra 30 pCt., og Kongen resolverede, at Banken skulde indvilge i, paa denne Maade at faa 50 pCt. af sine Penge, fremfor at miste dem alle¹⁾.

Iøvrigt hengik Aaret 1810 med successiv Optagelse af de 20 Mill. nye Skatkammerafdragsfondsbeviser, man havde faaet til Raadighed ved de nye Afgifter, der i Begyndelsen af Aaret vare henlagte til Fondet. Man skjulte ikke for sig selv, at de 20 Mill., hvoraf man i 1810 brugte $\frac{2}{3}$, kun lidet forslog, og at Pengene anvendtes til øjeblikkelige Forstrækninger, istedetfor til planmæssig Anvendelse, men man havde intet Valg. Paa samme Maade lod man Courantbanken, til Brug til Dækning af det indkøbte Banco, afgive den nødvendige Seddelmængde: den hele Begrænsning, der forelaa, var bogstaveligt, hvad Papirpresserne kunde levere.

I Norge bestemte man sig til at inddrage Assignationerne, paa Grund af de mange falske Assignationer, der kurserede. Man havde først villet ombytte de gamle med nye, men da man frygtede for, at de nyt udseende Repræsentativer skulde bringe Offentligheden til at tro, at Numeræret var bleven forøget, besluttede man, efterhaanden som de kom ind, at afløse dem med Courantsedler²⁾.

Naturligvis holdt man sig heller ikke Bestemmelserne om Smaasedlernes Inddragelse efterrettelig. Tværtimod; det Beløb af $\frac{1}{2}$ Mill. D. C., man først havde begrænset Omløbssummen til, udvidedes efterhaanden til $\frac{3}{4}$ Million, og ved Aarets Slutning

1) Finanskoll. $\frac{30. \text{Maj}}{12. \text{Juni}}$ 1810.

2) do. $\frac{7}{19}$ Novbr. 1810. Jfr. om norske Seddelforfalskninger. Daae. Fra det gamle Christiania. Pg. 314.

udstedte man yderligere 24 β Sedler „til Inddragelse“ af 8 og 12 β Sedlerne¹⁾).

Man begyndte imidlertid allerede nu at faa Øjnene op for, at det hele let kunde ende med en Katastrove, og baade fra Kongens og fra Schimmelmanns Side fremkom Projekter. Iblandt disse Forslag vedrørte det udførligste Oprettelsen af en „Giro-bank“ og Indførelsen af Species-Valuta. Enhver skulde mod Indbetaling af visse Beløb kunne have sin Folio i Banken, paa hvilken der kunde trækkes indenfor en vis, forud fastsat Skala; de Penge, der bleve tilbage paa Folien, skulde forrentes med 3 pCt. For hvad der indestod, skulde man modtage Recepisser paa Ihænde-haver, og med disse kunde man da forøge saavel sin egen som Andres Folier. Den hele Indretning tenderede hen imod et Slags Cheque-System. Bankens Direktion skulde arbejde i Forening med Speciesbankens for at give den forøget Kredit hos Publikum; men da den ikke kunde funderes paa rede Sølv, skulde det ske ved Anvisninger paa Statsindtægter. Herved kom man, allerede dengang, ind paa at ville skabe et Bankfond paa en 6 Procents Afgift af al fast Ejendom, men mente saa dog atter, at et stort frivilligt Laan maatte være tilstrækkeligt. Det hele Projekt blev dog paa dette Tidspunkt ikke til Noget, men Tankerne laa og gærede, og kom, i ændret Skikkelse, efter to Aars Forløb, til Udførelse²⁾).

¹⁾ Finanskoll. $\frac{3}{16}$ Oktbr., $\frac{28}{30}$ Novbr., $\frac{19}{21}$ Decbr. 1810.

²⁾ do. $\frac{24}{30}$ Novbr., $\frac{30}{30}$ Decbr. 1810. — Af hele den Række Betænkninger, der fremkom i Anledning af Sagen, ses det, at man, trods Uenigheden om Midlerne til Afhjælpning af Nøden, var fuldt enig om Tilstandens Uholdbarhed. En tysk (uunderskrevet) Betænkning giver i de mest drastiske Udtryk en Fremstilling af Aarsagerne til Ulykkerne og disses Omfang. Det danske Courant „läuft Gefahr als Geld ganz unbrauchbar zu werden“, og de Betingelser, man stifter Laan paa, ere saadanne, „die man vordem als Wucher oder als den Vorboten des Ruins eines Landes angesehen“. Forfatteren er derfor paa det rene med, at der snart kan komme en Tid, hvor intet Menneske vil modtage Statens Kreditmidler af hvilkensomhelst Art, ja, hvor man ikke kan dække selv de mest uopsættelige Udgifter, og hvor derfor „die gänzliche Desorganicirung der Finanzen und des Geldwesens vor der Hand sein würde“.

Hvad man derimod af de fremkomne Forslag strax tog fat paa, var en lovmæssig Indskrænkning i Vexelomsætningen. Ved Pl. af 6. Novbr. 1810 paabødes det, for at Vexelkrediten ikke skulde misbruges til Agiotage, at Ingen maatte trassere, remittere, acceptere, endossere, sælge, købe, diskontere eller betale nogen Vexel paa dansk Courant, som var stilet til at betales længere Tid end 8 Dage fra Acceptationsdagen at regne; Vexlerne skulde afsendes til Accept med førstgaaende Post, efter at de vare udstedte, og der tilstodes saadanne Vexler kun 3 Løbedage. En Vexelkomite nedsattes for at tage Bestemmelse om Forlængelse af de 8 Dage i hvert givet Tilfælde, hvor Afstanden nødvendiggjorde det; men fremfor alt skulde det fastholdes, at der ikke blev givet Tid og Lejlighed til Vexelspekulation i Tiden mellem Accept og Forfaldstid. Bestemmelserne galdt ikke Banco- eller Speciesvexler, kun Courantvexler, og de bleve i Kraft som Værn mod Vexeljobberi længe efter Freden. Imidlertid hæmmede de, allerede under Krigen, ikke lidet den legitime Handel, der endnu var tilstede. Særlig i Norge, hvor der, som før omtalt, til Tider var en livlig Produktomsætning, var den korte Sigt, der her var paatvunget Courantvexlerne, et Brud i Handelsoutumer, der gjorde stor Skade og voldte mange Forlegenheder¹⁾.

Ved en Pl. af samme Dato paabødes det, at Courantsedler og Skatkammerbeviser fra Danmark og Hertugdømmerne sydligere end til Haderslev og Tønder eller til fremmed Sted kun maatte sendes med den sidste i hver Maaned afgaaende Pakkepost, og Anmeldelse skulde ske 3 Dage før Afsendelsen. Anholdtes en ulovlig Sending, konfiskeredes den, og et tilsvarende Beløb skulde betales i Mulkt, hvoraf Halvdelen tilfaldt Anholderen eller Angiveren.

Saaledes gjorde man, hvad man kunde, for at unddrage Couranten under enhver Form fra at blive Handelsgenstand og navnlig for at forebygge, at der spekuleredes i den paa Hamburgerbørsen, hvor man for enhver Pris vilde undgaa, at Kursen sattes for lavt. Naturligvis nød Couranten endnu mindre

¹⁾ A a l. c. Pg. 267 ff.

Kredit paa Hamborgs end paa Københavns Børs. Men dog var tidt Københavnerkursen slettere end Hamburgerkursen. Der kunde her i Byen være en Knaphed paa Banco, som tvang Købmænd, der enten til Varebetaling til Udlandet eller til Dækning af Bancoforpligtelser maatte have Bancovexler, til at byde, hvad det skulde være i Courant for at faa Bancoen, og et saadant Forhold tilvejebragte naturligvis stedse et stærkt Kursfald. Omvendt var der Købmænd, hvem et saadant Kursfald opmuntrede til yderligere at „konservere“ den Banco, de sad inde med, enten her paa Pladsen eller gennem den Mønt og de Fonds, de havde deponeret paa sikre, fremmede Pladser — i Haab om at faa endnu bedre Priser eller af Frygt for at faa et Papir, hvis Kursfald blev mere og mere uberegneligt.

Imidlertid fortsatte Regeringen ad samme Vej, og de følgende Aar bleve Vidne til stedse skrappe Forholdsregler mod „Agiotagen“, samtidig med at Regeringen selv fortsatte med sine halvt private, halvt offentlige Spekulationer paa egen Haand.

I Begyndelsen af 1811 søgte man at faa faste Regler for Kursnoteringen. Københavns Børs og Speciesbanken havde hver sin Notering, og Bladene meddelte jævnlig en tredje Kurs, d. v. s. den, som Sedlerne Mand og Mand imellem gik for, og som ingenlunde altid naaede den officielle. Navnlig det sidste irriterede Kongen — der, som vi senere skulle se, i den hele Periode var yderst nervøs overfor Pressen —, og han befalede derfor, at det skulde forbydes Udgiverne af de offentlige danske Blade at nævne anden Kurs end den, som meddeltes dem af Speciesbankens Direktion og Børskommissæren. De nuværende Forhold ere „skadelige og forvirrende,“ som „Vi ikke kunne eller ville anse“¹⁾.

I Anledning heraf meddelte nu Speciesbanken, at den satte sin Kurs efter Altonaermeddelelser om Hamburgerkursen, medens Grosserersocietetet meddelte, at den havde opgivet at sætte nogen Kurs, fordi de mange skiftende Forretninger gjorde det vanskeligt at notere en saadan. Regeringen mente imidlertid, at det ikke gik an, at Børsen ingen Kurs noterede, hvad der

¹⁾ Skr. til Finanskoll. af 18. Marts 1811.

vilde give Indtryk af, at Forholdene vare altfor fortvivlede; paa den anden Side var det vanskeligt at faa Rede paa de Forretninger, der gjordes, og dermed paa den benyttede Kurs, fordi Alverden gik paa Børsen, og fordi Vexelmæglerne — nu 12 i Tallet — maaske ikke altid vare hæderlige Folk¹⁾.

Ved Pl. af 2. Maj 1811 bestemtes det derfor, at Kursen skulde besørges sat af en Komite, bestaaende af Grosserer-societetets Formand og Ældste, i Forening med Børskommis-særen og tvende dygtige og paalidelige Købmænd, samt med Tiltrædelse af en af Bankkontorets Tillidsmænd. Mæglerne skulde være forpligtede til under Ed hver Børsdag at glve nøj-agtige Fortegnelser over de af dem købte eller solgte uden-landske Vexler og disses Pris. Ligeledes skulde de meddele, om de havde Vished for eller Formodning om, hvorvidt Vexel-handlerne vare grundede „paa reelle Negotier eller om der er Tale om egennyttig Spekulation“.

Den øjeblikkelige Pengeforlegenhed var naturligvis ikke mindre i 1811 end de foregaaende Aar. Finanserne fik anvist de sidste 8 Million, der vare tilbage af de 20 Mill., Skatkammer-afdragsfondet havde at raade over, og da dette ikke forslog, fik de 3 Mill. D. C. Forstrækninger af Courantbanken som Ante-cipation af de Penge der skulde indkomme ved den Del af Prisernes Realisationssummer, der skulde gøres frugtbringende i Kongens Kasse. Til Gengæld skulde saa Banken have et til-svarende Beløb af de Priseobligationer deponerede, der eventuelt skulde udleveres til dem, der afgav Priseandelene²⁾. Man vil forstaa, til hvilken Grad hele dette Skuffesystem maatte umulig-gøre enhver klar Oversigt over Sagens Stilling. Man indrettede et Skatkammerafdragsfond, hvis Indtægter man anslog for en Aarrække, og paa hvilke man da udgav Anvisninger. Kunde man ikke faa disse færdige i rette Tid, lod man Statens Cou-rantbank overlade Statens Finanser Courantsedler, mod at den skulde have Anvisninger for dem, naar de bleve færdige —

¹⁾ Finanskoll. $\frac{3}{8}$ April 1811.

²⁾ do. $\frac{29. Maj}{3. Juni}$ 1811.

og der da ikke var Brug for dem paa anden Maade. Eller man lod Banken overdrage Finanserne Sedler mod Pant i de Obligationer, der laa færdige til de Personer, som indleverede den Del af Prisepengene, der skulde afgives til Kongens Kasse. Naar altsaa Pengene indkom, overførtes de til Courantbanken til Vederlag for de Sedler, den havde afgivet, medens Forrentningen (af de Obligationer, Prisetagerne modtog) paahvilede Statskassen. Men til andre Tider gik man færre Omveje og fik Courantsedler udleverede paa Kongens Ordre og Ansvar. Eller man rekvirerede Penge af Bankens Midler og lod dem gaa over i den løbende Gæld. Og dette Statskassens Forhold til Courantbanken var kun et enkelt Led af Finansvirvaret, hvor Banken drev sin Vexelcirkulation, Staten sin, hver havde sine forskellige Arter af Gæld, og hvor dog til syvende og sidst Staten var den eneste Kreditor og Ansvarshavende overfor baade Bankens og dens egen Vexelgæld, overfor Courantsedler, norske Assignationer, Skatkammerbeviser, slesvigholstenske Courantsedler, Preiseobligationer og alle andre Arter af inden- og udenlandske Obligationer, Varegæld og deponerede Midler.

For at redde nogle Penge besluttede man sig saa til at indsmelte noget norsk Skillemønt, der endnu ikke var sat i Cirkulation. Det var for 70,000 D. C. 4 og 8 Skillinger, hvis Gehalt var 3,684 Mark fint Sølv à $9\frac{1}{4}$ Rdl. Sp. eller 34,077 Rdl. Sp. Men da Kursen i Øjeblikket var 800, var Beløbet altsaa ca. 273,000 D. C., og der var saaledes — bortset fra Omkostningerne — over 200,000 D. C. at vinde¹⁾. Noget senere hen bestemte man sig til ny Udmøntning af Kobberskillemønt i Danmark, da de gamle Mønter vare meget for værdifulde i Forhold til den herskende Kurs og opkøbtes overalt, hvor Folk kunde faa fat i dem. Det besluttedes da at udstede 6, 5, 4, 3 og 1 Skillinger til 5 à 6 Rdl. pr. Pund Kobber. Ad denne Vej fortsatte man iøvrigt ogsaa i 1812, hvor der udstedtes Kobbertolvskillinger. Disse forskaffede man sig uden store Vanskeligheder. Man havde nemlig paa den Tid liggende i Banken 40,000 D. C. i Eneste-

---

¹⁾ Finanskoll. $\frac{2}{5}$ August 1811.

skillinger. Paa disse forandrede man 1 til 12 og fik derved 480,000 D. C. ud deraf — en suveræn Maade at „forny sin Mønt“ paa!¹⁾).

At der under det Hastværk, hvormed Skillemønt, Repræsentativer etc. ere forfærdigede, ikke har kunnet vises overdreven stor Omhu, er ingen Tvivl underkastet. Selv om man ser bort fra, hvad Traditionen har efterladt om Skillemøntsforfalskninger, véd vi jo, at der i Norge cirkulerede falske Assignationer i Mængde, og fra England kom der nu Meddelelse om, at en dansk Mand i London lavede fortrinlige danske 20 Dalersedler. Meddelelsen, en Amerikaner i London, troede dog, at Vedkommende (hvis Navn naturligvis ikke nævnedes), vilde lade sig sine Apparater afkøbe for 500 Lst. Men Regeringen var dog saa forstandig at udsætte 400 Lst. i Belønning for den, der kunde skaffe Beviser og Midler til at faa Falskneren opdaget og straffet²⁾).

Inden Slutningen af Aaret 1811 havde den akutte Pungenød naaet en saadan Højde, at Statens private Kreditorer overløb Kasserne for at faa deres Penge. Admiralitetet skyldte sine Leverandører 425,000 D. C., havde klaget sin Nød for Finanskollegiet uden at faa Penge, og meddelte nu Kongen, at der forestod for 415,000 D. C. nye, aldeles nødvendige Udgifter, og at det vilde volde stor Skade overfor de fremtidige Leverancer, hvis man ikke fik de gamle betalt. Kongen befalede Kollegiet, at det skulde skaffe Udveje til, at Admiralitetet kunde faa Beløbet³⁾. Kort efter, da Zahlkassen var ude af Stand til at bestride Decemberterminens Udgifter, tillodes det den at optage 4 Mill. D. C. hos Courantbanken⁴⁾).

Trods al denne Misère, syntes det dog, som om der var indtraadt en Art af Forbedring i Forholdene, i hvert Fald en Slags Stabilisering; Kursen stod nemlig i Begyndelsen af 1811

¹⁾ Finanskoll. $\frac{30. \text{Oktbr.}}{6. \text{Novbr.}}$ 1811, $\frac{6}{12}$ Maj 1812.

²⁾ do. $\frac{4}{9}$ Oktbr. 1811.

³⁾ do. $\frac{4}{11}$ Novbr. 1811.

⁴⁾ do. $\frac{4}{7}$ Decbr. 1811.

paa noget over 550, og ganske vist forværredes den kort efter saaledes, at den i Begyndelsen af Marts Maaned naaede 885, d. v. s. Courantsedlen sank til under $\frac{1}{7}$ af sin Værdi (blev omtrent 13 Sk. værd); men fra Marts Maaned bedrede den sig atter noget, Sommeren igennem stod den omkring 800; den var i Oktober 806 og sank henimod Slutningen af Aaret til 775. Tager man Aaret som Helhed, var det ganske vist lidet opbyggeligt, at det skulde betragtes som gunstigt, om man kunde faa Kursen bragt saaledes ned, at en Rigsdalerseddle blev = en Mark i Sølv (Kurs 750), men man var ikke forvænt og fremfor Alt var der Grund til at glæde sig over, at i Aarets sidste tre Kvartaler var Kursen nogenlunde fast, og at da der kom Forandring, denne viste henimod en Bedring.

I og for sig var der intet mærkeligt i Kursens stærke Fald i Aarets Begyndelse, thi alle de tidligere nævnte Aarsager virkede naturligvis for hvert Aar, der gik, med forøget Kraft. At den imidlertid i Aarets andet Kvartal først forbedrede sig, dernæst holdt sig nogenlunde stabil, kan skyldes dels Virkningerne af Skattelovene og Lovene imod Agiotage fra 1810, dels Kursnoteringsplakaten af 1811 samt Lovene om Kornafgifternes Konvertering og Erlæggelsen i Speciesmønt af Toldafgifterne m. fl. Skatter. Hertil kan føjes Norges ret betydelige Handel, der paany bragte Staten et Tilgodehavende udenlands og Banco i Mar kedet.

Senere hen i Aaret fortsatte man Lovgivningen mod Agiotagen. Saaledes bestemtes det ved Fd. 9. August 1811, at Anfordringer eller Gældsbeviser, hvorved Debitor forpligter sig til paa Kreditors Anmodning at betale en Gæld, skulde skrives paa stemplet Papir af 2den Klasse, kun gælde fire Maaneder fra Udstedelsens Dato, lyde paa Navn og ikke paa Ihænde haver, og at de ikke maatte endosseres eller transporteres uden paa særskilt stemplet Papir, ligesom en saadan Transport ikke maatte lyde paa Ihænde haver. Udenbys Anvisninger og Assig nationer skulde lyde paa a vista. Vexler, lydende paa D. C., som herefter fra fremmed Sted eller for fremmed Regning indenlandsk bleve trukne paa København, maatte kun udstedes a vista. Ingen maatte pantsætte eller til haandfaet Pant mod-

tage Guld og Sølv i Barrer, Species eller Speciessedler, fremmede Banksedler eller Vexler, der lød paa anden Pengesort end D. C. Forpligtelser, hvorved der kontraheredes om at levere og modtage Hamburger Banco, Species eller Speciessedler, fremmede Penge, Guld og Sølv i Barrer, maatte ikke afsluttes paa anden Maade end til at levere og modtage senest inden tre Dage.

Formaalet med disse krasse Bestemmelser var det aabenbare, at forhindre en hvilkenksomhelst Benyttelse af Mønt, Sedler eller Vexler, hvor dette ikke skete for at anvende dem som Omsætningsmiddel i snævrreste Forstand og Mellemed ved Vareombytningen, endvidere at umuliggøre enhver Spekulation i Kursens Op- eller Nedgang, enhver Anvendelse af Penge og Vexler som Varer. Men ligesaa aabenbart var det, at det maatte virke hæmmende ogsaa paa den almindelige Varehandel, fordi den Likvidation af Forpligtelser Mand og Mand imellem, i en lang Kæde, den moderne Omsætning havde skabt gennem Kreditbeviserne, nu vanskeliggjordes ved hvert eneste Skridt, og fordi den Hindring, der sattes mod, paa nogen Tid forud at sikre sig det Banco etc., man skulde bruge til Dækning af sine Indkøb, nødvendiggjorde en dobbelt Risiko for Vareomsætteren, nemlig baade i Varer og i Betalingsmiddel, en Risiko, der under de givne Forhold gjorde enhver Omsætning enten umulig eller til en fortvivlet Spekulation. For yderligere at sikre sig imod, at dansk Courant gjordes til Genstand for Spekulation, ophævedes endog den tidligere givne Tilladelse til i det mindste én Gang maanedlig at afsende Banksedler og Skatkammerbeviser i D. C. til fremmed Sted. Afsendelsen heraf forbødes fuldstændigt og dermed altsaa ogsaa deres Anvendelse som Købsmiddel udenlands. (Pl. 15. Oktbr. 1811).

Ikke tilfreds med at have faaet „Vexelmassen“ ud af Cirkulation (siden Fd. af 6. Novbr. 1810), tænkte Kongen ogsaa paa at forbyde de Anfordringsedler, hvormed Købmændene nu hjalp sig, og vilde have dem indskrænkede til at gælde højst tre Dage, lydende paa Navn, uden Ret til Transport eller Endossering og med bestemt Dato ¹⁾. Men kuriøst var det, at

¹⁾ Røskr. til Finanskoll. af 19. August 1811.

inden man naaede saa vidt, havde de nye Bestemmelser vist sig i første Række at gaa ud over selve Banken. Denne havde, som foran omtalt, benyttet den gunstige Chance i en vis Periode af 1810 til at opkøbe Banco mod Anfordringssedler, og den havde løbende for 2,800,000 D. C. deraf. Men da den nu under Kursens midlertidige Bedring i Oktober Kvartal 1811 vilde fortsætte dette Opkøb, vilde Ingen modtage dens Anfordringssedler, da de ikke kunde overdrages fra Mand til Mand, eftersom hver ny Overdragelse krævede stemplet Papir. Den havde købt 600,000 Mk. Banco til en Pris af 2 Mill. D. C., men den kunde ingen Anfordringssedler udstede derfor, og Kongen bestemte derfor, at Courantbanken skulde udlevere Beløbet i Pengesedler, „mod at de snarest igen inddrages“ ¹⁾.

Den forholdsvise Ro, der Sommeren igennem var over Kurserne, kunde saaledes maaske betragtes som Virkningerne af Skatter og Laan og af Forordningerne om Kursnoteringen og Vexel- og Pengeomsætningen i 1810 og 1811. Men i Slutningen af Aaret holdt ikke alene Kursen sig, men den bedredes, og dette Forhold vedblev langt ind i 1812. Dette relative Opsving havde imidlertid sin egen Sammenhæng. Kursen holdtes i den Tid oppe med Magt: det var den D. A. Meyerske Episode.

David Amsel Meyer var en anset jødisk Grosserer, der, i Spidsen for Huset Meyer & Trier, drev en stor Vare- og Pengeforretning. Men, ved Siden af at passe den, med et Øje paa hver Finger, ledede hans Almensans og Loyalitet ham til at overveje, hvad der kunde gøres for at hæve Landet op af dets finansielle Elendighed; han forebragte da Kongen sine Forslag og søgte dem ført ud i Livet. Han kom derved til at spille en vis Rolle i Datidens Finanshistorie, om ikke en fuldt saa stor, som Eftertiden har faaet Indtryk af. Thi Tilfældet har villet, at de to eneste Mænd, der udførligere have behandlet Kalamiteterne 1807—14, ere M. L. Nathanson, hans Associé, der saa op til ham med sønlige Ærbødigheds- og Taknemlighedsfølelser, og som havde mange baade almindelige og personlige Grunde

¹⁾ Finanskoll. $\frac{4}{7}$ Okthr. 1811.

til at forsvare og lovprise ham, og A. S. Ørsted, der i sine Livserindringer har gjort ham til Angrebsobjekt, aabenbart mindre for at ramme ham personlig end for at ramme Nathanson, og igennem denne atter Angriberne af Datidens Embedsstyrelse. Om D. A. Meyer havde været eller ikke været, vilde sikkert ingen Betydning have faaet for de afgørende Faser i hin Tids Udvikling; men i det Enkelte foregik adskilligt under hans Indflydelse; i et helt, skæbnesvangert Aar, September 1811 til September 1812, var han den ledende og i Forgrunden, og Finansforholdene netop i dette Aar vise bedre end noget andet de opløste Tilstande, man var naaet til. Meyer var en Kapacitet i Købmands- og Pengetransaktionssager, og han kunde sikkert ogsaa som underordnet praktisk Raadgiver og Hjælper have gjort stor Nytte i de bestemte Hverv, Administrationen maatte overdrage ham. Men naar han, med sin fuldstændige Mangel paa Almendannelse, ogsaa troede at kunne give og iværksætte Finansplaner for hele Landet, viser dette hans Fejlsyn baade paa sig selv og det Offentlige. At Kongen hørte paa, drøftede og til Tider accepterede disse Planer, laa i, at han paa sin Side troede sig i Stand til selv at lede den hele Statsstyrelse — og det baade den civile og militære, den indenrigske og udenrigske — og at han, som sædvanlig under saadanne Forhold, hellere rettede sig efter personlige Yndlinge og private Raadgivere end efter sin uddannede Embedsstand. Det var Kabinetsregimentets Tid, og desværre vare de daværende Administrationschefer næppe heller saa overlegne Mænd, at Kongen saa at sige ikke kunde have unddraget sig deres Raad. Men hvad Statsraadets Raadslagninger i Forening med Kongen kunde have ført til, var i hvert Fald en Forhindring af den Hæsblæsethed og Vilkaarlighed, der skabte saa megen Uvilje og gjorde saamegen direkte Skade, og allerede herved vilde Meget være vundet, selv om der næppe er Grund til at tro, at man havde skabt sig tilstrækkelig Klarhed over Stillingen og haft Evne til at faa den ændret, før det var for sent.

D. A. Meyers Planer til Pengevæsenets Reorganisation gik ud fra den rigtige Forudsætning, at Staten maatte have et Fond af Sølv at staa imod med, naar den vilde opretholde sine

Repræsentativers Værdi, en Forudsætning, der jo ogsaa var den almindelig anerkendte, om den end ikke var den ene herskende. Thi naar Staten var seddeludstedende, og naar den baade kunde og vilde nøjes med at udstede den Seddelmængde, Omsætningen krævede, og ikke mere, samt gjorde Sedlen til tvungent Betalingsmiddel, lod det sig baade theoretisk forklare, at Sedlen som et Mittel for Omsætningen i egentligste Forstand gik og galdt indenfor Landets Grænser for hvad der stod paa den, og praktisk godtgøre, at sligt kunde gennemføres, eftersom der jo f. Ex. i 90erne havde været Aar, hvor Kursen stod i pari, og hvor Befolkningen hverken kendte til Metal eller spurgte derefter. Men selv om man vilde fordre, at Statens Sedler skulde have et effektivt Grundlag, kunde der være Spørgsmaal om at gøre Statsejendommene i Almindelighed — Domæner, Statsprioriteter el. lign. — til et saadant, hvad der jo ogsaa lod sig gennemføre for en Tid, naar blot ikke Seddelmængden overskred Omsætningens Behov. Imidlertid var den almindelige Mening, som sagt, at „Numeræret“ burde hvile paa ædle Metaller og let realisable Effekter, navnlig ogsaa overfor Udlandet, og der var derfor i Meyers Ideer herom intet Nyt, kun at hans Mistillid til, at Staten vilde begrænse sin Seddeludstedelse, hans Erfaring om den Skade, det gjorde, navnlig i Omsætningen med Udlandet, naar Sedlerne vare ufunderede, og hans Tro paa, at et slet Pengevæsen i Fred og endnu mere i Krig vilde bringe Landet til Afgrundens Rand, opfyldte ham saa energisk, at man maaske nok kunde have ønsket noget af denne energiske Overbevisning overført paa Statens ledende Finansmænd i Aarhundredets Begyndelse.

For at fundere vore Sedler, skaffe Penge til en mulig Krig, sætte en Stopper for Luxus og samtidig skaffe os en gunstig Handelsbalance, havde saa Meyer allerede i 1806 den Plan at ville lægge en Skat paa alt forarbejdet Sølv af 5 pCt. aarlig, dog saaledes at man kunde befri sig for Skatten ved at indlevere sit Sølvstykke til Speciesbanken og faa 4 pCt.s Obligationer derfor. Forslaget hang utvivlsomt sammen med Meyers Had til Luxus — han var en gærrig Mand, uden fjærneste Skønhedssans —, det var upraktisk, fordi det meste Sølv havde

man ikke faaet fat i, og det var uretfærdigt, fordi det havde været en enkelt Formuesgenstand, man havde ramt, medens den Formue, der var anbragt i andre Værdigenstande, var gaaet fri. Saa naivt Forslaget end var, maa det dog huskes, at i Datiden udgjorde, som før omtalt, forarbejdet Sølv en langt større Del af Folks Formue end nutildags, og at det barokke som laa i, at Folk ved en aarlig Sølvskat af 5 pCt. efterhaanden vilde komme til at give ligesaameget i Sølvskat som de ejede i Sølv (hvis de ikke vilde aflevere det i Banken som et Tvangs-laan), dog først ret kommer frem, hvis man tænkte sig Skatten som vedvarende, medens Forslaget dog faar et andet Udseende, naar Skatten betragtes som midlertidigt Hjælpemiddel for at sikre sig mod en Katastrofe.

Som sagt, Forslaget var umuligt, var vel ikke egentlig saa latterligt, som A. S. Ørsted gør det til, men vidner i hvert Fald om sin Ophavsmands tidlige stærke Tro paa, at Staten maatte have disponible Værdier til sin Raadighed for at kunne modstaa en Krig og dens Kriser. Foruden Sølvskatten vilde Meyer have en almindelig Formueskat paa 5 pCt., én Gang for alle, som skulde tilbagebetales i Løbet af 20 Aar, og i 1808 foreslog han en Skat eller et rentefrit Laan paa 4 pCt. af al Formue. Vi have foran set, hvordan disse Formueskatprojekter vedbleve at gaa igen, hvordan selve Finanskommissionen i 1809 foreslog en Skat paa visse Dele af Formuerne, og endnu i Rigsbankfoundationen af 1813 nævnedes endog en Sølvskat som en Mulighed under visse Kursforhold. At selve Bankhæftelsen var en Formueskat eller rettere en Formuekonfiskation, lader sig ogsaa vanskeligt bestride, og den er da ogsaa af Forfattere bleven opfattet paa denne Maade ¹⁾. Men man har unægtelig baade i Kommissionsforslaget af 1809 og i Bankhæftelsesanordningen, ifølge hvilken man betalte Renten af Skatten, Maalestokken for, hvor langt de Mænd mente at kunne gaa — og det paa Tidspunkter, hvor man ikke var bange for at gribe til radikale Midler — der havde Ansvar for og et virkeligt Kend-

¹⁾ Rist kalder den „en Udplyndring af $\frac{1}{16}$ af al Grundejendom“. l. c. II. 223 ff.

skab til Tingene, i Modsætning til Projekterne fra en kundskabsløs og uansvarlig Privatmand.

Men den samme rigtige Overbevisning om, at det fremfor Alt galdt for Staten at faa reelle Værdier, der bragte Meyer til i 1806 og 1808 at foreslaa sine Formueskatter, gav ham ogsaa i det sidstnævnte Aar Ideen til at foreslaa Kongen at afkøbe asiatisk Kompagni dets Varelager. Som foran oplyst, førtes denne Tanke ogsaa igennem og bragte overhovedet Staten ind paa Vareopkøb til en Slags Handels- eller Spekulationsøjemed, der vel til Tider gjorde deres Nytte — fordi man kunde realisere Varerne eller bruge dem som Pant, naar Krediten syntes helt at ville svigte —, men dog trak Staten med ind i en vis Svindel, hvis smukkeste Side ikke var den, at man købte Varerne paa Kredit mod Courantobligationer, der sank i Værdi, og afhændede dem à tout prix, naar det fremfor Alt galdt om at skaffe kontante Penge i Kassen.

Endelig var det ogsaa Meyer, der tidligt henledte Kongens Opmærksomhed paa, at man burde hindre „Spekulationen“ ved Forbud mod at forsende Banksedler o. lign., og, uden at det punktuelt kan godtgøres, at han har haft direkte Del i samtlige de Forordninger om Forbud mod Metaludførsel, Indskrænkning af Vexlernes Omløbstid, Forbud mod Forsendelse af Courantsedler m. v., som vi foran udførlig have omtalt, er der dog næppe Tvivl om, at det var hans Ideer, der her vare de raadende, idet de ganske stemmede med hans Tankegang om, hvad der ad mekanisk Vej, ved Love og Magtbud, kunde udrettes, dels for at skaffe Borgernes Penge ind i Statskassen, dels for at hindre dem fra at gaa ud af Landet. At hele denne Trængsel af Love mere har været til Gene end til Gavn, er der næppe Tvivl om. Thi selv om man har opnaaet at hæmme en vis Spekulation i Sølv og Vexler ved sine Forbud og til Tider holde Kursen oppe derved, saa kunde Kursen, som oftere omtalt, hvad enten den noteredes i Hamborg eller København, kun ophjælpes gennem forøget Handelsvirksomhed, særlig en øget Export. Men netop i saa Henseende forvoldte de hinanden jagende Forbud og Kontrolbestemmelser al den Skade, det ulykkelige storpolitiske Handelsafspærringssystem ikke

i Forvejen besørgede. Og selve Formindskeisen i det indenlandske Forbrug spillede sin Rolle, thi jo mindre dette var, des mindre var ogsaa den indenlandske Omsætning, og des færre Kreditmidler kunde denne binde.

D. A. Meyer fik selv at føle, hvor langt stærkere Forholdenes Magt var end de Skruer og Presser, hvormed han vilde tvinge dem. I Sommeren 1811 stod Kursen, som foran nævnet, omkring 800. De Forholdsregler, man traf for at fremskaffe en Bedring, havde ingen Virkning, og Meyer fik da Kongens Samtykke til direkte Indgreb for at holde Kursen oppe og om muligt gøre den gunstigere. For at opnaa dette, var det hans Formaal at faa saameget Banco som muligt paa sin Haand. Enhver, der vilde have Banco, skulde da henvende sig til ham, hvis Opgave det saa blev at prøve, om det var til Spekulationsøjemed eller til Brug for den legitime Handel (Betalning for Varer), og idet han da administrerede alt Banco og satte Prisen derpaa, behøvede ingen legitim Køber, der var i Forlegenhed for Banco, at jage derefter, derved blive tvunget til at betale, hvad der forlangtes i Courant $\varnothing$: bidrage til at nedsætte Courantens (Købemidlets) Kurs. Denne Plan, der accepteredes af Kongen og af Meyers særlige Beskytter, Kongens Kabinetssekretær Jessen, beroede som saa mange af Meyers Planer til en vis Grad paa en rigtig Idé og strandede som Meyers øvrige Planer paa, at han vilde være Statsmand, hvad han visselig ikke egnede sig til.

Det er jo nemlig ganske rigtigt, at naar en ledende Bank venter, der til en vis Tid skal blive Trang til Valuta, den saa paa Forhaand skraber til sig, hvad den kan, for at de Handlende uden for store private og offentlige Forlegenheder kunne komme over det vanskelige Punkt. Paa denne Maade kan man for en Tid administrere Valuta, men man kan ikke skabe Valuta. For at faa Banco til sin Raadighed, fik Meyer Kongen til at udstede Reskriptet om Tvangsbancolaanet af Septbr. 1811, hvis Formaal, som tidligere anført, var, at de „reelle Handlende“ skulde kunne faa Banco i Bankkontoret istedetfor at søge det paa Børsen og derved blive Deltagere i Børssvindelen. Meyer optraadte nu som Bankkontorets Agent: det var hos ham, man

maatte henvende sig for at faa Banco, og han bedømte, om det var til legitime eller illegitime Øjemed, man søgte det, derefter bestemte han, om og hvormeget man kunde faa. Allerede denne noget utiltalende Vej: at henvende sig til Enkeltmand for at blive censureret og derefter faa sit Banco udmaalt, hæmmede naturligvis Efterspørgselen, og Meyer blev i Stand til at holde Kursen, ja endog forbedre den noget, da han havde Banco nogenlunde rigeligt i Behold. Han havde det dernæst i sin Haand ved at bestemme den officielle Kurs at købe og sælge Banco, som det var belejligt, og derved til en vis Grad være Herre over Forholdene. Havde Banco været en Vare, hvis Produktion og Omsætning han var enebestemmende om, kunde dette ogsaa i lang Tid være gaaet fortræffeligt. Men Banco voxede jo ikke op af Jorden. Efterat Købmændene vare lænsede for de aftungne Beløb, der selvfølgelig i og for sig kom det Offentlige og dets Bestræbelser til Nytte, var og blev det et aabent Spørgsmaal: hvor skulde man faa Banco fra, og hvormeget skulde der bruges? Banco maatte erhverves gennem Betaling for Udførsel, og den skulde bruges til Indførsel, og hvad der svarede hertil. Hvis Kursens Sættelse var afhængig af Luner og Spekulationer, kunde man ogsaa i Længden anvende Meyers Metode — for en kort Tid eller rent midlertidigt regulerende var den meget korrekt —, men hvis Kursen bestemtes af Aarsager, det ikke stod i vedkommende Finansinstituts eller Financiers Magt at have Indflydelse paa, da kunde alle Kunster ikke forhindre disse Aarsagers Virkninger.

Vi have ovenfor set, at Bankkontoret i Aaringer havde søgt at holde Kursen oppe og købt Banco, naar den kunde, at det havde haft sine Forbindelser baade her og i Udlandet, at det havde betalt sine Indkøb med Anfordringssedler, og det var derfor selvfølgelig nødt til, naar det ikke skulde standse sine Betalinger, at holde sin Vexelcirkulation vedlige, efterhaanden indfri sine Beviser etc.; det var kort sagt i en Bancogæld, som det ved nye Laan og ny Svindel vel kunde holde gaaende en Tid, men som det dog maatte bruge Banco til for overhovedet at kunne fortsætte. Omfanget af Bankens Forpligtelser synes Meyer ikke at have kendt — og hvis Skyld dette end er, var

det naturligvis i høj Grad uheldigt. Men Banken var jo atter Regeringen. Det var ved Hjælp af Bankkontoret, at Regeringen i en snæver Vending havde skaffet sig Valuta, og den samme Regering og det samme Bankkontor, hvis Agent administrerede Bancoen, kunde eller vilde ikke give sin Agent fuld Besked om, hvad de skulde bruge. Men medens Meyer havde troet, at Bankkontorets Forpligtelser kunde være dækkede af Tvangsllaenet, vare disse Forpligtelser paa Forhaand større og voxede med hver Dag, eftersom Krigs- og andre Fornødenheder tiltog. Hvis det nu var gaaet efter Meyers Hoved, saa maatte jo, naar han holdt Kursen saa langt nede, der kunde være Tale om, Alle have købt hos ham, hvad der omvendt vilde sige, at Alle maatte sælge til ham, fordi de ellers ingen Købere kunde faa. Men Finansministeren har ikke villet staa Meyer til Regnskab for det Banco, han skulde anvende, og har derfor gennem Bankkontoret søgt det, hvor han kunde faa det, d. v. s. at omtrent fra Nytaar 1812 holdt Meyer én Kurs, den officielle, administrerende Regeringens ved Tvangsllaenet indkomne Banco, medens Regeringen selv købte sin Banco til en højere Pris andetsteds, vel bl. a. paavirket af, at saalænge Meyer holdt Kursen nede, vilde det Tilslag, den gav andetsteds, dog ikke gøre den Bancoen dyrere, end at det, i Forhold til, hvad der vilde ske, naar den kunstige Banco-Baisse stoppede, dog var en ganske god Forretning.

Men ikke alene Regeringen søgte andetsteds hen end til sin egen Agent for at faa Banco. Dette gjorde naturligvis ogsaa snarest mulig de Købmænd, der bleve afviste af Meyer, og som hellere vilde købe Banco til højere Pris end slet ikke faa det. Følgen af disse Forhold blev da i første Omgang, at Banco syntes rigelig paa Meyers Haand, eftersom Efterspørgselen var stærkt begrænset, og at han altsaa kunde holde Prisen nede. Men i anden Omgang blev Følgen, at Banco blev sjældnere for ham at faa, fordi det kunde finde Købere andetsteds, og det formindskede Tilbud gjorde det klart, at Prisen efterhaanden ikke kunde holdes nede.

Med Udgangen af 1811 var Meyer traadt ud af Firmaet Meyer & Trier, men Bancoforretningerne fortsattes, under hans Ansvar og Førerskab, af hans Kompagnoner, Trier og Nathanson. Courant-

kursen var, som forannævnt, ved Slutningen af Aaret bragt ned til 770, Nedgangen fortsattes i 1812, i Marts stod den i 746, i Maj i 740. Sommeren igennem holdtes Kursen omkring 730—40, og endnu i Midten af September noteredes den omkring 730. Men fra da aftog den med en, endog i denne Periode, hidtil uset Fart; i Begyndelsen af Oktober var den 1300, og inden Aarets Udgang var den noterede Kurs 1760 — Courantsedlen var officielt sunket til $\frac{1}{14}$ af sin oprindelige officielle Værdi —, den virkelige Kurs var endnu ringere. Heraf vil man se, at det lykkedes Meyer et helt Aar at holde den officielle Kurs i et tilsyneladende gunstigt Spor. Men det faktiske Forhold var, at dette til den ene Side skete ved meget betydelige positive Tilskud fra Statskassen, nemlig 1,200,000 Mark Banco (400,000 Rdl. Sp. af Kolonialvareafgiften for Hertugdømmerne), hvad der maa have været meget føleligt for Finanserne, og at til den anden Side Udlaanet indskrænkedes mere og mere. Kursen holdtes oppe gennem Meyers Indflydelse paa Noteringskomiteens Noteringer, ved at der kun toges Hensyn til de Handeler, han afsluttede i Banco. Disse maatte nødvendigvis være stærkt begrænsede, thi det vilde have været umuligt at faa det Banco, der skulde bruges, til de Kurser, han noterede, Til alle de ovenfor nævnte Aarsager var der nemlig i Foraaret 1812 kommet den, at Høsten af 1811 var faldet saare uheldigt ud, og at Norges Trælasthandel var gaaet saa stærkt tilbage, at Norge ikke mere kunde sende, men maatte købe Banco. Efter første Kvartal af 1812 vare de officielle Kurser ligefrem meningsløse, og kunde, som sagt, kun holdes oppe, ved at Finanserne afleverede Banco uden Vederlag, og ved at Salget af det officielle Banco indskrænkedes saa meget som muligt. Faktisk er det ogsaa, at i August Maaned betaltes der privat $\frac{1}{3}$ højere Kurs end officielt (da den officielle Kurs var henad 750, betaltes der privat henad 1000), og man var overalt paa det rene med, at Forholdet var uholdbart, og at saasnart Statstilskudene og den kunstige Notering standsede, vilde Kursen gøre et umaadeligt Spring, hvad der ogsaa slog saa godt til, at en Maaned efter Kursoperationernes Ophør var Courantkursen steget til henved det dobbelte.

Misstemningen mod Meyer var meget stor. Først paa Børsen, hvis Købmænd vare blevne vejede og derefter hjulpede eller vragede af en af deres Kolleger. Saa i Regeringskresene, hvor Meyers Indflydelse paa Kongen og Majestætens peremptoriske Ordre vakte baade Bekymring og Harm. Endelig hos Befolkningen, hvor man, iøvrigt kraftigt desorienteret, mente, at „Kancelliet“ støttede „Jøderne“, og hvor efterhaanden den Mythe dannede sig, at dersom de Meyerske Operationer ikke havde været, vilde maaske endda Krisen af 1813 kunne være undgaaet. Dog, at Forholdene, naar Freden ikke snart indtraf, maatte ende med en Finanskatastrofe, vil man, af hvad der er fremstillet forud for den Meyerske Episode, sikkert have forstaaet, saaledes som allerede højtstillede Embedsmænd længst havde forudset og forudsagt det. Selve de øvrige Finansbegivenheder i 1812, som vi om lidt skulle omtale, spillede endda en langt større Rolle til at fremskynde Katastrofen end den D. A. Meyerske Episode. Forordningen af 1813 var forberedt allerede i For sommeren 1812, og ligesom den som Helhed var en Følge af Ulykkernes ustandselige Ophoben, viste den sig i mangfoldige af sine Enkeltheder forud indiceret af de Skridt og Overvejelser, der vare foretagne Aaringer i Forvejen. Statsbankerotten af 1813 havde allerhøjest det med de Meyerske Kursoperationer at gøre, at disse praktisk og haandgribeligt for Høje og Lave viste, at det var ikke med den Art Midler, Finanserne kunde bringes i deres Fuger igen.

Men de viste, som sagt, ogsaa de opløste Tilstande. Hvis Meyers Plan var anvendt med Maade, hvis de Midler, der stod til hans Raadighed, vare blevne benyttede til nu og da, naar Kursen truede med for stærke Volter, at bræmse, havde den kun kunnet være gavnlig; nu da den med Stædighed skulde føres igennem og hjælpe som Universalmiddel gennem alle vexlende Konjunkturer, maatte den gøre langt mere Skade end Gavn. Men desuden maatte selv den bedste og hensigtsmæssigste Plan være bleven ødelagt ved Regeringens Optræden. Bankkontorets Bancoopkøb bag dets egen Agents Ryg maatte forvirre og krydse hele hans Virksomhed; den var i hvert Fald uforvarlig og kun begribelig, naar man ser, hvad der ellers foregik.

Thi medens Meyer virkede til den ene Side, Schimmelmänn til den anden, synes Kongen at have spekuleret paa egen Haand — selvfølgelig Alt in majorem patriæ gloriam.

Man finder et ikke lidet Antal Aktstykker som disse: „Da forskellige Udgifter ere fornødne i disse Conjunctioner, saa vilde De ifølge dette udbetale mig 10,000 Rdl. af Finantzerner, og tilstille mig samme. — Deres hengivne Frederik R. — Til Geheimestatsminister Grev Schimmelmänn.“ (Dateret Kbhvn., d. 11. April 1812). Eller: „De har i Følge dette at lade mig tilstille under Couverte af Dem Selv 6000 Rdl. af Finantzerner, som jeg behøver til sær vigtige og hemmelige Udgifter.“ Til o. s. v. Kbhvn. d. 21. Maj 1812. Eller: „Min kiære Grev Schimmelmänn . . . 13,000 Rdl., hvilken Sum mig opføres til Udgift.“ (Dateret Kbhvn. d. 22. Maj 1812). Eller (dateret 1. Juli): 10,000 Rdl. „i forseglet Pakke“ o. s. fr.¹⁾ — Disse Beløb kunne have været til atournere Meyer med, men de kunne ogsaa have været til selvstændig Spekulation. Saaledes hedder det f. Ex. i Skr. til Huset Meyer & Trier af 28. Septbr. 1812, at der overdrages Huset et Parti Sukker, som det skal „modtage og forhandle for Vor Regning, hvorover det derefter maatte aflægge til Os umiddelbart allerunderdanigst Regnskab²⁾. I Skr. af 23. Novbr. 1812 til Generaltoldkammeret tillades det Huset Duntzfeldt & Co. at indføre 150,000 $\mathcal{R}$ Kaffe og 150,000 $\mathcal{R}$ raa Sukkere, mod at Halvdelen af Kaffen „overlades til Vor allerhøjeste umiddelbare Disposition“ — og derefter 45 pCt. af Sukkeret „ligeledes til Vor allerhøjeste umiddelbare Disposition“³⁾).

Man kan være fuldkommen forvisset om, at baade Penge og Kolonialvarer have skullet bruges til at operere med, og det er i Sandhed et Spørgsmaal, om ikke de Kursforbedringer og Kursoperationer, der i den bedste Mening foretoges af Meyer, af Schimmelmänn og af Kongen, have skadet lige saa meget som den „Agiotage“, man var saa stærkt paa Nakken af. Thi selv bortset fra, at disse autoritetsmæssige Operationer hver

¹⁾ Findes samtlige indbundne i Finanskollegiets Forestillingsprotokol for 1812. Andre findes udenfor Protokollen.

²⁾ Kongens Brevkopibøger, Skrivelsens Dato.

³⁾ do. do. Skrivelsens Dato.

trak til sin Vej, vare de forbundne med stor Vilkaarlighed, der, f. Ex. fra Kongens Side, fik Udslag i jævnlige Begunstigelser og Indrømmelser, naar han mente, der var en Avance at hente, og han kunde faa saadanne kurante Varer i Hænde, som han kunde bruge til sine Omsætninger. Den megen anden Vilkaarlighed, der vistes ved Undtagelseslovenes mange Undtagelser, vil der blive Lejlighed til at komme tilbage til. Paa dette Sted skal det kun betones, at det man opnaaede til Gavn for Finans- og Pengevæsenet ved Ministerens og hans Bankkontors Vexel-cirkulation og Spekulationer paa den ene Side, Kongens og hans Agents paa den anden, var af yderst tvivlsomt Værd, men den Uretfærdighed, der vistes, og den Demoralisation, der fremkaldtes, var utvivlsom og satte dybe Mærker.

Det bør dog siges til Kollegiernes Ære, at de holdt igen saa meget som muligt overfor de kongelige Ukaser, der truede med fra oven at skylle al den Orden, der endnu var tilbage, overbord. Allerede i de foregaaende Aar havde der bestaaet et vist spændt Forhold mellem Kongen og hans Embedsstand. Vi have set Kongen i ret stærke Ord reprimandere Finanskollegiet, og overfor de andre Kollegier var Tonen ikke blidere. Paa Finansomraadet var dog hidtil Betæneligheder og Modforestillinger kun sket under reserveret Form, men i 1812 tog man Bladet fra Munden, uden dog at kunne udrette Noget.

Under 5. Maj havde Kongen beordret nedsat en Kommission, bestaaende af Schimmelmann, nogle Medlemmer af Finanskollegiet og Direktøren for Bankkontoret, under den Førstnævntes Forsæde, for at tage under Overvejelse, hvad der kunde gøres for Finansernes Redning, og Kongen havde tilføjet, at de i otte Maaneder øvede Kursoperationer foreløbig skulde vedblive. Det første, Kommissionen gjorde, var imidlertid at indstille, at disse Operationer skulde ophøre, men i ny Skrivelse til Schimmelmann af 14. Maj fastholder Kongen sin Vilje, med alvorlige Bebrejdelser til Kommissionen, fordi den fordrer Operationernes pludselige Ophør, før den selv har leveret nogen anden Plan — hvad Kongen imødeser fra den¹⁾.

¹⁾ Kongens Brevkopibøger. Skrivelser til Schimmelmann af nævnte Datoer.

Senere erfarer Kongen, at der er en Retstvist i Anledning af noget Køb af Banco, og han tilskriver derfor Kancelliet, hvad der kan gøres for at forebygge, at „Uberettigede“ drive Handel med Banco eller fremmed Mønt. Han vilde med andre Ord forbyde enhver Mand, der ikke var Købmand (Handelsberettiget) at købe fremmed Valuta, hvad Brug denne end kunde have for det! Da nedlægge baade Kommercekollegiet og Kancelliet bekymrede Indsigelser og erklære, at et saadant Skridt er saa vigtigt og indgribende, navnlig overfor Udlandet, at der bør nedsættes en Kommission af Finans- og Handelskyndige til Overvejelse deraf. Men Kongen resolverer stik imod Kancelliet, at det skal være Enhver, der ikke er handelsberettiget, forbudt at købe eller ved Mæglere at lade købe Banco eller Vexler paa fremmed Mønt. Skulde nogen Ikke-Handelsberettiget uomgængelig nødvendig maatte remittere Penge udenlands, kunde han indkomme med Ansøgning om Tilladelse til at købe Banco. Og en Plakat af dette Indhold udkom i Virkeligheden under 28. Juli 1812¹⁾.

Nogen Tid efter, da Altonaerbanken, efter at være flyttet til Rendsborg, havde maattet standse Indløsningen af sine Sedler (jfr. nedenfor), og da Sølvet begyndte at opkøbes og udføres fra Hertugdømmerne, tog Kongen den Beslutning, at al Udførsel af ædle Metaller fra Hertugdømmerne (ligesom fra Danmark) skulde forbydes. Finanskollegiet gør opmærksom paa, at et saadant Forbud i høj Grad vil svække Krediten, da man saa vil tro, at det ikke blot er paa Grund af Bankens Flytning, Seddelindløsningen er standset, men at den vil blive permanent (ligesom i Danmark). Kollegiet udtaler, at eftersom der er Forbud mod Indførsel af Varer, vil der være Betaling nok til Udlandet i danske Varer, saa at der forsaavidt intet Sølv behøves, og at man derfor skal nøjes med at forbyde Udførselen af Skillemønt. Men Kongen resolverer, at, med Undtagelse af Speciestykker, skal Udførsel af alt forarbejdet Sølv og Sølv i Barrer forbydes, ligesom ogsaa af al Kobber- og Sølvskillemønt. Trods Resolutionen, remonstrerer Kollegiet paany, og erklærer,

¹⁾ Kancell. $\frac{21}{27}$ Juli 1812.

at Forbud mod Udførsel af Sølv i Barrer, der hidtil er benyttet til Udligning af Gæld i Hamborg, vil give Anledning til den største Forvirring og Mistillid og vil umuliggøre Optagelse af Bancolaan i Hamborg. Da falder Kongen endelig saavidt til Føje, at han tillader, at Sølvbarrer ligesom Speciesstykker maa udføres, naar man hver Gang henvender sig til Kollegiet for at faa skriftlig Tilladelse (Pl. 18. Septbr.)¹⁾.

Man kunde spørge om — og der er spurgt om — hvorfor Finansminister Schimmelmänn ikke under alt dette søgte sin Afsked. Dette skete nu for det første sjældent under den enevældige Konge, hvor man snarere fik end søgte sin Afsked²⁾, men iøvrigt er det ogsaa i og for sig forstaaeligt, at Schimmelmänn blev paa sin Post. At han ikke mere havde den Indflydelse hos Kongen som tidligere, er givet, hvad jo ogsaa hans Afsked det følgende Aar vidner om; men selv om han havde ønsket at tage sin Afsked allerede paa dette Tidspunkt, hvad der vistnok er saare tvivlsomt, maatte han dog holdes tilbage af det Virvar, Finansvæsenet laa i, et Virvar han selvfølgelig ikke ene havde Skylden for, men som han dog havde staaet Fadder til i den Menne-skealder, han havde styret Statens Finanser. At forskellige Forholdsregler, navnlig i de seneste Aar, bleve tagne uden eller endog mod hans Ønske, kunde her ikke være afgørende, thi i Virkeligheden vare de kun en Variation af det „Fald til Fald“ System, han havde praktiseret saa godt som Nogen. Men fremfor Alt vilde det have været ugørligt at tage sin Afsked i 1812, fordi Forberedelserne til Pengeforordningen af 1813 paa dette Tidspunkt vare begyndte. Allerede fra Aarets andet Kvartal var Schimmelmänn optaget heraf, og selvfølgelig kunde han ikke forlade sin Post under Knudens Løsning eller rettere Forberedelserne til dens Overhugning.

Det skal endnu tilføjes, at de Meyerske Kursoperationer definitivt ophørte i September. I Skrivelse til Meyer & Trier (af 28. Septbr.) takkede Kongen Huset for dets Nidkærhed, nu

¹⁾ Finanskoll. $\frac{8}{9}$, $\frac{9}{11}$, $\frac{12}{14}$ Septbr. 1812.

²⁾ Se dog Ørsteds Erindringer. II, Pg. 196, og nærv. Skriffs Bog 2, Kap. XI (Chr. Bernstorffs Afsked).

da det „ifølge de indtraadte Omstændigheder har været nødvendigt allerunderdanigst at indberette, at det maatte ophøre med de Kursoperationer, som det hidtil efter Vor Ønske og Vilje med ligesaa overordentlig Anstrængelse som umiskendelig Opofrelse“ har udført. Samtidig forbeholdt Kongen sig at betro Huset videre Forretninger umiddelbart for ham, hvad der ogsaa skete. Meyer udnævntes samme Dag til Hofraad¹⁾.

Ved Siden af de ovenomtalte Forholdsregler i Form af Skatter, Laan og Kursoperationer, Staten tog i 1812, er der endnu forskellige Finansbegivenheder at omtale, som vare betydningsfulde for det sidste Aar før Statsbankerotten.

De Assignmenter, Courantbanken udstedte som Anvisninger paa sig selv for de Kapitaler, der vare indsatte i Banken til Forrentning, kurserede meget Mand og Mand imellem og bleve tidt først efter lang Tid præsenterede i Banken til Betaling. Men da der dreves forskelligt Misbrug med dem, maatte Regeringen, ihvorvel den frygtede for ved strænge Bestemmelser at skræmme Folk til at tage deres Foliopenge ud af Banken, paa-byde, at enhver Assignment, tre Dage efter dens Udstedelse, skulde forsynes med Produkt af Courantbankens Kontrabogholder, da den i modsat Fald vilde tabe enhver juridisk Virkning²⁾.

Banken maatte iøvrigt vedblivende forstrække det Offentlige med Midler. Ved Reskr. af 5. Juni paalagdes det den at give Zahlkassen et Forskud af 5 Mill. D. C. I Midten af August krævedes yderligere 5 Mill., der bevilgedes af Kongen i Slutningen af Maaneden. Han føjede da til, at der for Fremtiden ikke i nogen af de offentlige Kasser maatte modtages Summer i dansk Courant til Forrentning, hverken af Prisepenge eller af hidtil tilladte eller befalede Indskud, saa at Udstedelse af Courantobligationer skulde ophøre. Denne Resolution — der fremkom under Paavirkning af den forestaaende Pengeforandring —

¹⁾ Kongens Brevkopibøger. Skr. til Rentekammeret og til Meyer & Trier af nævnte Dato. Jfr. iøvrigt til den D. A. Meyerske Episode Nathansons Skrifter og Ørstedes Erindringer IV.

²⁾ Finanskoll. ^{15. April}
^{15. Maj} 1812.

blev dog imødegaaet af Finanskollegiet. Det gjorde opmærksom paa, at naar en saadan Bestemmelse offentliggjordes, vilde den „opvække mange Formodninger og Spekulationer“, navnlig hvis den skulde gennemføres for Prisepengenes Vedkommende og overfor andre lignende Indbetalinger. Kongen tog da Resolutionen tilbage, men bestemte istedetfor, at Kollegiet skulde være ansvarligt for, at de i Banken indkommende Courantsummer strax anvendtes til at indkøbe ældre kgl. Obligationer, især saadanne, der kunde erholdes mod Rabat¹⁾).

De 5 Millioner, der bevilgedes Zahlkassen den 29. August, vare allerede opbrugte i Midten af Oktober. Der var i denne Mellemtid anvendt til Hær- og Fæstningsudgifter 2,005,022 D. C., til Søetaten 1,250,000 D. C., til det militære Uldmanufaktur 190,000 eller tilsammen ca. halvfjerde Million. Ialt ansloges de egentlige Statsudgifter til 1 Mill. D. C. Der bevilgedes da paany 5 Mill. D. C. som Forskud fra Courantbanken²⁾). Da imidlertid de fire Millioner heraf maatte gives til Bankkontoret, for at dette kunde skaffe sig rede Penge, bevilgedes i November paany 5 Mill.³⁾).

Det er ovenfor vist, hvorledes man, efterhaanden som Tiden skred frem, mere og mere vænnede sig til Betalingssuspensioner af Laanene, at man averterede derom for det indenlandske Laan af 1811 i September 1812 og samtidig indstillede de udenlandske Betalinger. Henved Aarets Slutning meddeltes det nu det Offentliges Kreditorer i Almindelighed, at Renteudbetaling i Species ikke mere vilde finde Sted fra den kongelige Kasse — man havde nemlig ingen Speciesmønt —, men at de, der i December Termin kontraktmæssig skulde have Speciesmønt, vilde faa Valget imellem at modtage slesvigholstenske Skatkammerbeviser med et Tillæg af 50 pCt. til den nominelle Værdi eller dansk Courant til en Kurs af 1000⁴⁾).

¹⁾ Finanskoll. $\frac{22}{29}$ August, $\frac{2}{3}$ Septbr. 1812.

²⁾ do. $\frac{21}{24}$ Oktbr. 1812.

³⁾ do. $\frac{21}{26}$ Novbr. 1812.

⁴⁾ do. $\frac{21}{28}$ Novbr. og $\frac{7}{8}$ Decbr. 1812.

Aarets vigtigste Begivenhed og den af de seneste Aars enkelte Begivenheder, der gjorde Pengeforandringen mest uafvendelig, var imidlertid Standsningen af de slesvigholstenske Sedlers Indløsning. Den voxende Udstedelse af slesvigholstenske Repræsentativer og Befolkningens tiltagende Forarmelse ved Handelsstandsning, Kontributioner o. l. havde efterhaanden ogsaa gjort Forholdene prekære i denne Del af Riget. Imidlertid havde Tilliden til Banken, hvis Sedler stadig havde været indløselige, været usvækket. Da tog man paa Grund af Krigsforholdene sydpaa den Beslutning at flytte Speciesbankens og de øvrige offentlige Instituters Beholdninger til Rendsborg og at standse med de cirkulerende Sedlers Indløsning, da man indsaa, at man ikke vilde kunne modstaa det Løb mod Banken, Bestemmelsen om Flytningen og de Formodninger, dermed vilde sættes i Forbindelse, kunde fremkalde¹⁾. Allerede i September vare Speciesbankens Sedler faldne 6 pCt., Laaneinstitutets 12 pCt. mod Specier i rede Sølv. Og da Sedlerne ikke vare tvungent Betalingsmiddel Mand og Mand imellem, men godt Betalingsmiddel i de offentlige Kasser, strømmede naturligvis alle Sedler hertil. Disse havde hidtil været en Valuta, Statens Finanser altid kunde gøre Regning paa som sikker Reserve; hvad der var i Omløb syd for Kongeaen var god Mønt og havde været en umaadelig Hjælpkilde, medens al anden Rigmønt forringedes i Værdi. Men nu naaede altsaa Bevægelsen Hertugdømmernes Seddelsystem. Det var Finansbygningens sidste gode Tømmerbjælke; da ogsaa denne bøjede sig, opgav man Ævret og lod Bygningen ramle sammen.

---

¹⁾ Finanscoll. $\frac{6}{7}$ August 1812.

FEMTE KAPITEL.

Finansstyrelsen i Slutningen af det attende Aarhundrede. De syv fede Aar 1792—98. Nyttens af Skattepaalæg allerede dengang. Københavns Udebrand ingen Hindring. Statsindtægterne 1794 og 1804. De nye Skatters Revenuer. Beregning over, hvad de kunde have indbragt 1792—1802. Regeringens Standpunkt overfor nye Skattepaalæg i 90erne. Statsudgifternes Art. Udgifterne til Flaaden. Forskellen mellem de almindelige Statsudgifter og dem, der krævede Betaling i god Mønt. Udgifterne til det fransk-spanske Korps. Sammenligning med, hvad Tvangslaanet af 1811 bragte ind, og med Indtægterne fra Hertugdømmerne 1807 og 1808. Vexelcirkulationen. Købmændenes Bancokonservering. Regeringens Vanskelighed ved at budgettere Indtægter og Udgifter. De forskellige Kasser og Fonds. Betydningen heraf i en enevældig Stat. Finanskollegiets Forhold til Finanserne. Bankkontorets Transaktioner. Afviklingen af Statens og Bankkontorets Mellemværende. De under Krigen trufne Forholdsregler. Aarsagen til, at Skatterne maatte modtages i Courant. Bedømmelse af Skattepaalægene i Krigens Tid. Centraladministrationens Mangler.

Dersom Krigen 1807—14 havde endt med et gunstigt Resultat, vilde ogsaa Begivenhederne indadtil i denne Periode have faaet et gunstigere Eftermæle. Man vilde have sagt, at de hørte med til Krigens Gang og slaet sig tiltaals dermed. Nu har man, for Finansernes Vedkommende, kun bevaret Erindringen om et bundløst Virvar, der endte med Borgernes Ødelæggelse og Statens Bankerot. Det bør derfor her endnu en Gang gentages, at Hovedskylden ikke laa paa selve Krigsaarene. Det er ikke nødvendigt at gaa saa langt tilbage som til Frederik den Femtes Regering for at søge Ophavet. Thi om det end havde været en Lykke, hvis man allerede den Gang havde fæstnet Pengesystemet og ikke ved at gøre Sedlerne uindløselige havde forjaget det møntede Sølv, saa havde der

været Tid til at bøde paa det. Ansvar et hviler, som allerede ovenfor sagt, paa den Regering, Frederik den Sjette som Kronprins stod i Spidsen for, og der — Udenrigspolitikken fra-regnet — ogsaa havde Styret 1807—14. Man kan maaske ikke tillægge denne Regering Ære nok for Reformlovgivningen i forrige Aarhundredes sidste halvanden Decennier, men dens Finanspolitik var lidet heldig. Dette gælder særlig Aarhundredets sidste Tiaar.

Det besynderlige er, at der ikke hørte nogen Bagklogskab til at vide, hvad der skulde være gjort. Man havde Frugterne baade af et daarligt og af et godt System lige for sine Øjne. Man havde i Slutningen af 80erne set Faren for Kongeriget ved slette Finanser, hvor den mindste ekstraordinære Udgift bragte Forstyrrelse i det Hele; man havde set, at da Speciesbanken oprettedes, var det nødvendigt at knytte den til Courantsedlerne og derved paa Forhaand hæmme dens Virksomhed. Og til den anden Side saa man Reformens hurtige og sikre Gennemførelse i Hertugdømmerne, hvor hver Mand troede paa Sedlerne, ihvorvel de ikke vare tvungent Betalingsmiddel, fordi hver Mand vidste, at der var Sølv nok i Landet og i Banken til at fyldestgøre de Krav, der stilledes. Da man nu tilmed i 90erne blev Vidne til Krigens Udbrud rundt om i Evropa, da man vidste, at Dagen idag saa godt som Dagen imorgen kunde tvinge Danmark ind i Krig, om ikke af anden Grund saa for at væрге dets Rettigheder, og da der endelig var Opgang over hele Landet i Handel, Skibsfart og Landbrug, var det alt andet end forudseende, at man ikke konsoliderede Pengevæsenet i disse gode Aar.

De syv Krigsaar kunde finansielt være reddede ved de syv Aar 1792—98. Vi have foran vist, at det hverken i og for sig eller især i Forhold til tidligere Tider var noget ringe Beløb, Skatterne vare løbne op til Aaret før Krig. Men havde man begyndt 10 Aar før, vilde umaadeligt være vundet. Det var meget gode Aar 1802—06, men som Gennemsnit vare de ikke af de bedste. Thi den korte Periode, hvor Amiensfreden virkede, skabte Tilbagegang, og i Aaret 1806 havde Vestmagternes handelspolitiske Forholdsregler allerede naaet en saadan Voldsomhed, og var Krig, bragt saa nær vore Grænser, at den

nevtrale Handel var halvt umuliggjort. Alligevel bragte disse Aar betydelige Beløb ind i Statskassen. Men trods alle Chikanerier vare 90erne ganske anderledes sikre Forretningsaar, og havde Skattevæsenet medio 1799 haft samme Omfang som medio 1807, kan den Nytte, Staten havde haft deraf, ikke overvurderes. Man havde ved Hjælp heraf haft Valuta i Statskassen, man havde kunnet gøre Sedlerne indløselige, man havde gjort os forholdsvis uafhængige af Hamborg, man havde faaet det møntede Sølv til at trænge ned i Befolkningens brede Lag, hvor det var forblevet, og hvor det havde været at hente i de trange Aar¹⁾. Thi 1792—98 vare syv fede Aar. Man har indvendt, at det var netop i denne Tid, Kongens Slot og Hovedstaden brændte. Men da det varede længe, inden Slottet genopførtes, kan det ikke i 90erne have slugt Kapitaler. Og hvad Ildebranden 1795 angaar, havde allerede dengang Alle assureret, og den Ordning, hvormed det Offentlige kom Assurancekompagniet til Hjælp, bevirkede, at de enkelte Husejere ikke kom i Forlegenhed, selv om Assurancepræmien midlertidig forøgedes. Dette fremgaar ogsaa af den Fart, hvormed man byggede. Man opførte Mur istedetfor Bindingsværk, endog altfor solidt, som Rawert sagde, og med Pragtbygninger iblandt. Selvfølgelig tabtes der Værdier, men Skatteevnen forringedes kun føleligt ved de Samfundsklassers Løsøretab, som der ikke var Spørgsmaal om at sætte i Skat. Og dersom man vil indvende, at hvis Landmand og Købmand havde skullet betale Skat, havde de ikke Pengene selv til Raadighed, da gælder dette Argument overfor en Udplyndring fra Statens Side, men ingenlunde overfor en beskeden Skattesættelse af Borgerne, hvor de tusinde smaa Afsavn — for Mange slet intet — giver Staten Midler i Hænde til at forebygge langt større Lidelser af den Art, der netop maa forebygges af Styrelsen, og hvor de Enkelte ere magtesløse.

¹⁾ Vistnok med Rette er det sagt, at hvad der bidrog til at redde Frankrig finansielt 1870—71 var Befolkningens Eje af ædle Metaller; og, som udtalt i Texten, herpaa beroede utvivlsomt ogsaa den vidunderlige Stabilitet i Hertugdømmernes Pengevæsen under saagodtsom den hele kritiske Periode.

Statsindtægterne udgjorde 1794: 8,369,000 D. C., 1804: 12,843,000. Der var altsaa en Forskel af $4\frac{1}{3}$ Million. Fradrager man i disse halvfemte Million Alt, hvad der skyldes Told- og Konsumtionsindtægter, fradrager man endvidere, hvad der kan skyldes den mulige Befolkningstilvæxt, og ser man kun hen til de virkelig nye Skattepaalæg, vil man finde en Indtægt fra disse paa over 2 Millioner. (Alene Skatten paa Jorder etc. af 1802 med Forhøjelsen af 1803 gav gennemsnitlig i Aarene 1804—06: 2 Mill. D. C. aarlig i Indtægt). Men godt 2 Mill. D. C. var 5 Mill. Mk. Banco. Og havde man derfor begyndt 1792 istedetfor 1802 med de betydeligere Skattepaalæg, da kunde man enten have undgaaet alle Finanskunster i Tiden før Krigen, eller man havde haft indløselige Sedler, eller man havde for Tidsrummet 1792 til 1802 indvundet 50 Million Mk. Banco til Statskassen. Man vil efter det foregaaende forstaa, at med 50 Mill. Mk. Banco havde Landet været frelst finansielt.

Det er naturligvis her som altid ret ørkesløst at fantasere over, hvad der kunde være sket. Men naar A. S. Ørsted med sit Navns uhyre Autoritet og med sin enestaaende Indsigt ogsaa forsvarer hin Del af Periodens Finanspolitik — som han overhovedet forsvarer Alt i Datiden, undtagen hvad Ministrene, paa Grund af Kabinetspolitikken, havde en begrænset eller ingen Del i —, da ligger det nær at paapege, hvor betydningsfuldt det havde været, om man ikke altfor længe var veget tilbage for nye Skatter. Man holdt igen, fordi Landboforholdene havde godt af at styrkes uden nye Skattepaalæg, og fordi det ikke var let at finde ensartede Skattnormer for de vidt forskellige Statsdele; og det stemte ogsaa ganske med Reformministeriets humane Tænkemaade ikke at bebyrde Statsborgerne mere end højst nødvendigt. Dog alt dette beviser kun, at Fremgangsmaaden var godt ment, men ikke at den var rigtig. Tværtimod, det var en skæbnesvanger Statsfejl at lade Danmark leve med tom Statskasse og uindløseligt Papir som tvungent Betalingsmiddel paa en Tid, hvor de materielle Vilkaar i Landet vare bedre end nogensinde tidligere.

Havde man drevet en forsynlig Finanspolitik, vilde Staten altsaa ved Krigens Udbrud have staaet med ordnede Finanser.

Selvfølgelig hverken kunde eller burde man dog have undværet Krigens Skattepaalæg; at en Krig medfører Krigsskatter, er kun rimeligt og nødvendigt. Heller ikke Laanene skulde have manglet, kun havde de været til at opnaa paa lempeligere Betingelser, baade for Ind- og Udlandets Vedkommende, thi man havde staaet mere frit og haft Valuta til at klare med. Men Hovedsagen er, at man ikke kun havde været henvist til Hertugdømmerne for at faa regelmæssigt indkommende god Mønt. Thi det, der jo egentlig skabte Ulykken, var, at man med hvert Skridt, man gjorde, kom dybere i Sumpen, saa at hver Courantseddel, man udgav, bidrog til den næstes Værdiforringelse. Naar vi have hørt, at der i Midten af 1812 brugtes 1 Mill. D. C. om Ugen, saa var det en daarlig Trøst at regne ud, at efter Kursen var denne Million kun saa og saa lidt værd, thi var den ikke det værd, den lød paa, saa var den næste Million endnu mindre værd, altsaa maatte man bruge 2 Millioner, som igen kun svarede i Købeevne til halvanden af den forrige Sort, og paa denne Maade fyldte man Landet med Sedler, en Slags Theatersne, der havde det fælles med den virkelige Tøsnes store Fnugger, at den opløstes, idet den naaede Jorden.

De Statsudgifter, der under Krigen slutte Pengene, vare, foruden de ordinære til Administrationens almindelige Gang, de særlige Krigen som saadan medførte. Hertil hørte fornemmelig Armeens Udrustning og Forplejning, Bygningen af den ny Flaade, Norges Proviantering og Underholdningen i 1808 af det fransk-spanske Hjælpekorps. Hvilken overordentlig stor Rolle Norges Proviantering, finansielt, kommercielt og politisk kom til at spille, skal senere omtales. Ogsaa vare selvfølgelig selve Krigsudgifterne til Hær og Flaade af den største Betydning; alene til Flaaden vare Udgifterne i Femaaret 1808—12: 36,673,000 D. C. (deraf 2,123,000 slesvigholstensk Courant og ca. 700,000 D. C. frivillige Gaver)¹⁾. Men, naar undtages, hvad der nødvendigvis maatte søges i Udlandet af Materialier til Hær og Flaade, vare Udgifterne saavel til Provianteringen som til egentlig militære

¹⁾ Garde. Efterretninger om den danske og norske Sømagt. IV. Kbhvn. 1835. Pg. 419 ff.

Øjemed forsaavidt mindre trykkende, som de enten bestredes ved Naturalydelse eller kunde dækkes ved dansk Courant. Man betalte med, hvad man havde, og ihvorvel det var en daarlig Mønt, var det med alt det Landets egen, som Modtagerne igen kunde give fra sig, og som i Størstedelen af Tiden toges for god i de offentlige Kasser. I hvert Fald kunde de Paagældende ikke fordre Andet, og man behøvede ikke paa Aagerbetingelser at skaffe sig god Mønt.

Ikke saaledes med de Udgifter, der maatte dækkes i god Mønt. Hertil hørte, som sagt, Betalingen for, hvad der indførtes fra Udlandet, hertil hørte iøvrigt ogsaa Betaling af Renter og Afdrag paa de indenlandske Species- og Bancolaan og fremfor Alt paa de udenlandske Laan. Men selv ved alle disse Fordringer havde man med Forretningsmænd at gøre. Man betalte dyrere, gav højere Renter, prolongerede Afdragene; der var altid, uden at man behøvede at gøre store Udtællinger ad Gangen, Maader at komme tilrette paa, (hvortil man naturligvis ikke kan henregne Standsningen af Betalingerne, thi fra den Dag havde man i Grunden Falliten). Men den største Ulykke har utvivlsomt Brandskatningen til det fransk-spanske Hjelpekorps været.

Det er bekendt, at vi kun havde Sorg og ingen Glæde af den Bernadotteske Ekursion til Danmark, det er ogsaa bekendt, at den var os meget dyr. Mindre bekendt turde det være, i hvilket Omfang den ruinerede os. Forplejningen af den var givet i Entreprise til en enkelt Mand, der endda røgtede sit Hverv saa slet, at Staten, trods Kontrakten, maatte spæde til — uvist hvor meget. Betalingen forlangtes og maatte ydes i Guld, og forgæves søgte Schimmelmänn Dækning, Forskud eller blot Garantier i Frankrig eller ellers i Udlandet¹⁾. Den Trøst, man kunde have, at de i god Valuta udgivne Penge tildels maatte komme de danske Indbyggere tilgode, var for det første noget tvivlsom, da endel af Varerne ogsaa kunde hentes fra Nordtyskland, men havde i hvert Fald i det Øjeblik, Pengene skulde bruges, lidet Værd; det var en Fremtidstrøst, medens

¹⁾ Meddelelser fra Krigsarkiverne. IV. Afsnit Septbr—Decbr. 1808.

Staten nu i Øjeblikket skulde bruge det enorme Beløb. Størrelsen heraf er nøje opgjort. Fra Indvandringens Begyndelse den 5te Marts 1808 til Korpsets fuldkomne Afmarsch i April Maaned 1809 kostede det den danske Stat: 5,156,594 Rdl. slesvigholstensk Courant = 23,514,069 frcs.¹⁾ Hvad dette Beløb paa hin Tid betød for den danske Stat, kan f. Ex. ses, naar vi omsætte det til Mk. Banco, i hvilket det udgjorde ca. 12¹/₂ Mill., og sammenligne dette Tal med de Bancobeløb, vi ovenfor have set Staten slaaes om med uden- og indenlandske Bankiers og Handlende. Beløbet er f. Ex. langt over det dobbelte af, hvad Krigsaarenes største Finansoperation, Tvangslaanet af 1811, indbragte (ca. 5¹/₂ Mill. Mk. Banco). Dog tydeligere endnu fremgaar dets Størrelse af følgende:

Samtlige direkte og indirekte Skatter og Afgifter fra Hertugdømmerne indbragte i Aaret 1807: 2,804,344 Rdl. og i Aaret 1808: 2,844,656 Rdl., for begge Aar tilsammen altsaa 5,649,000 Rdl. slesvigholstensk Courant²⁾. Udgifterne til „Hjelpekorpsen“ vare 5,157,000 Rdl. Paa mindre end en halv Million nær havde saaledes Korpset, da det afmarscherede i Foraaret 1809, kostet Staten Provenuet af Hertugdømmernes direkte og indirekte Skatter og Afgifter i de to foregaaende Aar tilsammen!

Det skæbnesvangre ved denne uhyre Udgift var, at den mere end nogensinde ledede Regeringen ind paa dens Vexelcirkulationer inden- og udenlands (se ovenfor om Legationsraad Classen i Paris). Havde man blot i dette Aar haft en Reserve eller paa rimelige Vilkaar kunnet faa Valuta i Landet — d. v. s. havde Kongerigernes Pengevæsen nydt samme Kredit som Hertugdømmernes —, da var man kommet ud over Vanskelighederne uden de Kalamiteter, der fulgte dermed. Nu blev Følgen til den ene Side Vexelsvindlen, til den anden Side umaadelig Seddelanvendelse. Endnu i Begyndelsen af 1808 var Kursen 150; fem Fjerdingsaar efter var den 250: Rigs-

¹⁾ Generalberegning affattet paa det ophævede kgl. Feltkommissariats Vegne af Deputeret i Generalkrigskommissariatet Haxthausen. Afskrift i Rigsarkivet.

²⁾ Regnskaber i Rigsarkivet.

dalersedlen var sunket til sin halve Værdi, og gik fra nu af stadigt lavere.

Medens Statskassen saaledes havde overordentlige Udgifter paa én Haand, havde den naturligvis ikke tilsvarende samlede Indtægter. De væsentligste almindelige Indtægtskilder vare standsede, og hvor vigtigt det end var for Finansernes Opretholdelse i nogen Tid, at her fandtes de store Lagere af Kolonialvarer, og at Kaprerierne bragte betydelige reelle Værdier tilstede (jfr. nedenfor), kom alt dette jo dog først indirekte og efterhaanden det Offentlige tilgode. Naar alt kommer til alt, have maaske Metalopkøbene i Landet og navnlig „Konserveringen“ af Banco fra Købmændenes Side, d. v. s. Anlæggelse af, hvad der kunde skræbes sammen, i udenlandsk Valuta været det Offentlige til mest Nytte, thi i en snæver Vending var der da altid Steder, hvor man med det gode eller det onde kunde faa Valuta. At Metallet blev solgt til Udlandet, havde forsaavidt mindre at sige, som man saa fik gode Vexler i Stedet, der her paa Børsen gjorde samme Nytte som rede Mønt. De private Indsamlere foretog kun den Indsmeltning af den altfor værdifulde Skillemønt, som vi have set Staten selv besørge ved hvad den havde præget, men endnu ikke udsendt, og det var en naturlig Konsekvens af Forholdene, at der istedetfor udsendtes mindre lødig Skillemønt eller Smaasedler. Hermed skal ikke siges, at Bancokonservatorerne handlede af patriotiske Bevæggrunde, end mindre de egentlige Børsspekulanter, allermindst Opkøberne. Naar disse sidste bød Bønderne en Tolvskillingsseddel for en Toskilling, hvis Værdi de vidste var en Mark, vare de nærmere ved at være Bedragere end Patrioter. Men Staten som saadan led ingen Skade ved hele denne Trafik. Uundgaelig som den efter Forholdene var, gjorde den snarere i visse Henseender sin Nytte.

Og dog var det mod Foretagender af denne Art, der blev taget flest „Forholdsregler“. Det er de mange Paabud og Forbud om Bancosalg og Seddelforsendelser og Vexelhandel og Møntopkøb, der vise de næsten krampagtige Forsøg paa at regulere Forhold, hvis Forstyrrelse havde dybtliggende Aarsager, og som man troede at kunne hjælpe paa fra Overfladen. Der

er god Grund til at antage, at her har Kongens Nervøsitet mere end nogen Andens spillet den største Rolle.

Naar paa den anden Side Kongen beklagede sig over ikke at faa fuld Besked om Finansernes Tilstand, og at han først i sidste Øjeblik blev underrettet om de Krav, der stilledes til Statskassen, da ligger der en Undskyldning herfor i Vanskeligheden ved at budgettere Indtægter og Udgifter i Krigens Aar. I og for sig vil man ikke ved en Finansstyrelse, der hverken benytter Offentlighed eller udadtil har Ansvar, kunne vente den Klarhed i Budgetter og Regnskaber, som hvor Alt baade forud og bagefter foreligger til offentlig Kritik. Under normale Forhold gik imidlertid Datidens Finansstyrelse i regulære Former, det ene Aars Udgifter svarede til det andets, og man tillod sig ikke noget ekstraordinært uden nøje Overvejelser og Kongens Samtykke. Men under saa abnorme Forhold som Krigsaarenes forandrede Situationen sig ganske. Ingen kunde vide, hvad det næste Kvartal, endsige det næste Aar kunde bringe af Indtægter og Udgifter, dels ikke fordi de evigt vekslede Skattepaalæg ikke tillod noget Skøn over, hvad Skatteindtægterne vilde give, dels ikke, fordi Kurserne, man ikke var Herre over, bragte et ganske andet effektivt Resultat end det nominelt beregnede, dernæst ikke fordi de Indtægter, der beroede paa Handel og Vandel, snart vare lig Nul og snart, under en forbigaaende Konjunktur, kom ind med store Beløb, og endelig ikke, fordi Udgifterne, bortset fra, at de ligesom Indtægterne vare afhængige af Kurserne, maatte rette sig efter, hvad de militære Myndigheder erklærede skulde tilvejebringes, og dette naturligvis under en Krig — nu med ét Land, nu med flere Lande, nu af Guerillaart, nu af regelmæssig Art — var vekslede fra Dag til Dag. Men der behøves ikke megen Omtanke for at se, at naar man Aar ud og Aar ind hverken véd, hvad man faar ind eller skal give ud, saa lader man tilsidst hver Dag have sin Plage, og da bliver Finansstyrelsen derefter.

Dette er Forklaringen til, at snart havde man et halvt Aars Pavsse med Skattepaalæg, saa fulgte de Slag i Slag, snart laante man offentlig, saa privat, snart i Indland, saa i Udland, det galdt til enhver Tid om blot at faa Pusterum og faa de

løbende Udgifter dækkede. Sandsynligvis har Datidens Forkærlighed for Kasser og Fonds ogsaa bidraget til at forøge Virvaret. Ligesom man i 1785 oprettede det synkende Fond og henlagde visse Indtægter til det, for at det skulde blive et Statsgældsafbetalingsfond, saaledes var Skatkammerfondet i Grunden et Statsgældsforebyggelsesfond. Saadanne Institutioner vare ikke specielt danske — det synkende Fond spillede f. Ex. en stor Rolle i Englands Finanshistorie —, men det er ganske klart, hvorfor man netop i absolute Lande havde Forkærlighed for den Art af Separatfonds. Thi den enevældige Stat regeredes jo af sine Embedsmænd, der stod til Ansvar for, at de én Gang af Kongen udgivne Love fulgtes, og der var i Virkeligheden en ikke ringe Garanti i den Ressort-Konkurrence, hvormed de passede paa hinanden. Den, som derfor havde sit Fond og sin Kasse at passe, baade vilde og skulde paase, at den fik sin Indtægt og ikke paadrog sig andre Udgifter end lovbestemt, og Forandringer heri krævede altid en kongelig Ordre, forud for hvilken der dog regelmæssigt maatte gaa Overvejelser og Forestillinger, der bevirkede, at Intet skete med Uorden eller hovedkulds. I Mangel af andre Baand bandt Regeringen sig selv.

Men ogsaa denne Garanti mistede jo meget af sin Betydning i Tider, hvor Pengene maatte skaffes, hvor man kunde finde dem. Vi have set, at de kongelige Resolutioner fulgte Slag i Slag: hint skulde anvises paa Skatkammerfondet, dette skulde afgives af Bankkontoret, snart skulde der indbetales til Zahlkassen, saa til Feltkommissariatene, til Kongen personlig o. s. v. — ikke efter forudlagte Planer, men efter hvad hvert Øjeblik krævede.

Men naar Kassesystemet ingen Nytte gjorde, gjorde det Skade. Thi det bidrog yderligere til at forvirre Oversigten over, hvad man havde til Raadighed, og jo flere Autoriteter og Bestyrelser der var, des mindre Enhed blev der. Det er derfor overordentlig tvivlsomt, om Nogen i det hele har vidst Besked med, hvad Statens Gæld og dens Fordringer vare. Den eneste der i hvert Fald kan have haft en Mening derom, var Grev Schimmellmann. Thi medens f. Ex. Kongen i 1811 og 1812

arbejdede med et privat Firma for at skaffe Valuta og holde Kursen oppe, foregik der jo sideordnede Bestræbelser, som Firmaet ingen Idé havde om; men hvad der skete gennem Banken, vidste heller ikke Finanskollegiet Noget om, thi da den standsede sin Virksomhed i 1813, erklærer Kollegiet gentagende og med meget Eftertryk, at særdeles mange af de foretagne Transaktioner har det ikke kendt Nogetsomhelst til¹⁾. Og dog have disse Transaktioner ikke været Smaating. Fraset, at Banken var Mellemand med Hensyn til de Bancolaan, der optoges dels hos Handelsstanden som Korporation, dels hos Enkeltmænd, saa besørgede den Væxelsætninger for Finansministeren, hver Gang det galdt om i en snæver Vending at skaffe Penge eller at komme ud over Vanskeligheder. De Transaktioner, Banken ved saadanne Lejligheder gjorde, vare meget kostbare — alt ovenfor er det nævnt, at foruden en regulær Rente af 6 pCt. betaltes Fornylsespenge, Courtager o. s. v. —, og da, som det ses af Forestillingen vedrørende Classen i Paris, Forretningerne ikke ere drevne med officielle Instituter men underhaanden, deriblandt mest, gennem Altonaerbanken, paa Hamborg, har man vel maattet finde sig i at acceptere de Betingelser, „Diskontørerne“ forlangte. Resultatet blev i hvert Fald, at Banken ved Udgangen af 1812 havde et Tilgodehavende hos Staten af henved 10 Mill. Ƴ Banco (hvoraf $\frac{1}{6}$ hidrørte fra før Krigen, $\frac{5}{6}$ fra Tiden 1807—12), et Tilgodehavende, som selvfølgelig Staten maatte overtage, da det var den, der faktisk ejede og administrerede Banken. Betegnende er nu den Maade, hvorpaa Staten affinder sig med denne sin egen Anstalt. Gælden var jo af Banken kontraheret i Banco rundt om, hvor den kunde erholde det; til Gengæld havde Banken, for hver Gang den maatte skaffe Penge, faaet Anvisning af Staten paa det Beløb, den skaffede i Courant. Couranten fik den imidlertid ikke, men Staten stod opskreven derfor. Det samlede Beløb havde nu ved Udgangen af 1812 naaet ca. 15 Mill. D. C. (havde Kursen været pari, vilde Beløbet kun have været noget over 4 Mill. D. C., men Staten var jo bleven debiteret hver Gang

¹⁾ Forestillinger af 28. Juni og 16. Septbr. 1813.

til Dagens Kurs). De 15 Mill. D. C. fik Banken under ét udbetalt i de første Dage af 1813, da Beløbet efter Bankens egen Beregning var lig ca. 800,000 Rdl. Sp. eller henved $2\frac{1}{2}$ Mill. Mk. Banco. Saaledes maatte Banken i sine Bøger afskrive over tre Fjerdedele af de 10 Mill. Mk. som tabt. Dog den hele Difference blev jo et Bogholderispørgsmaal, da Bankens Aktiva vare Statens Aktiva, Bankens Passiva Statens Passiva; alligevel giver Afregningen en Illustration til, dels Omfanget af de underhaands Forretninger, som dreves, med eller uden den ordinære Finansstyrelses (Finanskollegiets) Vidende, dels den næsten barnagtige Maade, hvorved man bragte Orden i Sagerne: ved fra Statskassen at henlægge til Bankkassen 15 Mill. D. C. faa Dage forud for, at disses Værdi legalt reduceredes, og paa en Tid, da deres virkelige Værdi berøvede Banken over tre Fjerdedele af det Beløb, de dog skulde agere Dækning for¹⁾).

Der er næppe Tvivl om, at en stor Mængde af disse kostbare Bankoperationer hidrørte fra, at man, selv om man kunde, ikke vilde se Situationen under Øjne, og heri ligger den største Anke imod dem: man nødedes til at ty til dem i sidste Øjeblik. Hermed hænger det Spørgsmaal sammen, om man ikke hver Gang kom for sent med de store finansielle Forholdsregler, man tog under Krigen, baade Skatterne og Laanene. Det kan da ikke nægtes, at hvis man allerede ved Krigens Begyndelse havde været ligesaa energisk med Skattepaalæg som i dens seneste Aar, vilde man have kunnet spare ikke blot en Del af Bankoperationerne, men ogsaa sikre sig langt bedre mod Kursnedgang, end Tilfældet nu var, og dette havde jo atter spillet den største Rolle for Finansernes Indtægtsside, hvor Sedlernes nedadgaende Kurs gjorde Indkomsterne delvis illusoriske.

¹⁾ Nogen let Sag at finde Ordning i Bankens Affærer maa det ikke have været, thi medens Banken standsede sin egentlige Virksomhed i 1813 (Reskr. 24. Maj 1813 jfr. Finanscoll. $\frac{23}{26}$ Juni og $\frac{25}{16}$ August Septbr. 1813), fik det først sine Forbindelser afviklede 4 Aar derefter, 1817, og først sit Regnskab afgjort paany 14 Aar derefter, 1831 (jfr. Statsgældskontorets Forestillinger $\frac{4}{22}$ Marts 1831). Det er de her nævnte Forestillinger, i Forbindelse med Budgetoversigten for 1813 (jfr. nedenfor), hvis Data ere benyttede i Texten.

Dog gælde her ingenlunde de samme Betragtninger som om Forholdene i 90erne. Thi i og for sig var Krigen for mange Borgere tung at bære, Skatterne vare allerede betydeligt forøgede 1802—06 og bleve det yderligere 1808. Regeringen kunde haabe, at det dengang mægtige Frankrig vilde kunne komme den til Hjælp, ogsaa i finansiel Henseende, og det var ikke godt at forudse, at Krigen skulde vare saa længe, og Forholdene stedse forværres.

Naar det navnlig er fremhævet, at man allerede tidligere burde have paabudt, at Skatterne skulde erlægges i god Mønt, subsidiært i Sedler efter Dagens Kurs, da er derimod med Rette gjort gældende, at det var farligt for Regeringen selv at gaa i Spidsen med officielt at vrage sine Sedler, thi naar de offentlige Kasser nægtede at modtage dem, hvor kunde man saa vente, at Private skulde have mindste Tillid til dem, og hvormeget mere vilde de saa ikke, paa Grund af deres mindre Anvendelighed, synke i Kurs. Overfor den Anke, at det for sent paa lagdes Kaptørerne at indbetale en Del af deres Overskud i Statskassen, maa det huskes, at det særlig var Kongens Ønske at opmuntre Kapervæsenet paa enhver Maade, saa at han nødvendig greb til Noget, der kunde hæmme det. Kapervæsenet var halvt en Næringsvej, halvt en Smaakrig. Set fra det første Standpunkt er der, som ovenfor omtalt, ingen Grund til at forarges over det Tvangslaan, der paalagdes Kaptørerne, set fra det sidste — og det var Kongens, for hvem ethvert Middel til at komme Fjenden til Livs var godt — kan det forstaaes, at man ventede saa længe som muligt med at berøve Kaperne noget af Sporen til at vove sig ud.

Man kan forarges over, at Loven af 1809 indeholdt Køb- og Salgsbestemmelser om Indfødsret, Adelsrettigheder o. a. l. Dog maa man ikke i for høj Grad anlægge Nutidens Maalestok paa Købet af Æresbeviser. Navnlig i forrige Aarhundrede skete sligt ret jævnlige, og det maa erindres, at man dog havde forbeholdt sig en Kritik overfor de indkommende Tilbud, der forøvrigt ikke vare mange. Men var der noget umoderne ved en Lov som den nævnte, kan det paa den anden Side ikke nægtes, at f. Ex. Indkomstskatteloven ikke stod væsentlig tilbage — og

at Udkastet til Loven paa en Maade var forud — for hvad vi senere have haft af saadanne Love. At man hurtig maatte opheve den rundt om i Riget for Bondestanden, vil Enhver, der har set Nutidens Vanskeligheder ved at klare Begrebet ren Indkomst, let forstaa, og man kan kun paaskønne, hvor resolut man tog tilbage, hvad man saa' var til Befolkningens Gene uden at være til Statskassens Tarv.

Alt i alt kan det da siges, at det ikke er hin Tids Skatte- og Laanelove, der særligt falde for Brystet, det er dens Spærringslove for Omsætningen og dens underhaands Finansoperationer, hvorved Oversigten over Tilstanden, der i Forvejen maatte være vanskelig, blev umulig. Man gik ind i Krigen med saa uordnede Finansforhold, at der ikke skulde meget til, at de hurtigt forvandlede til Kaos. For at redde Landet ud heraf under de daværende Tilstande, havde der maattet fordres en energisk og overlegen Ledelse. Men af Energi var der kun lidet, kun nu og da nervøs Voldsomhed, af Overlegenhed var der endnu mindre, kun til den ene Side den Rutinemæssighed, der lagde Hovedvægten paa at komme ud over den enkelte Dags Forlegenheder, til den anden Side Dilettanteri med uigennemførlige Projekter, af Ledelse var der slet Intet.

SJETTE KAPITEL.

Resumé af Loven 5. Januar 1813. Resumé af Rigsbankfundatsen. Om Betydningen af Loven og om dens Nødvendighed. Spørgsmaal om Redning for Finanserne ved Bankhæftelsen uden Pengereduktionen. Undersøgelse om, hvorvidt Forordningen af 1813 var en Bankerot. Forberedelserne til Forordningen. Den fordrede Hemmeligholdelse. Overvejelserne forud. Ørsteds Indgriben med Hensyn til Afgørelsen af Gældsfordringer efter disses Stiftelsesdag. Østrigsk Forbillede. Forholdenes Udvikling i Østrig. De dér herskende Kurser og Theorier; Bankerotten. Ørsteds Forsvar for den iværksatte Ordning af Gældsforholdene før 1813. Manglerne ved denne Ordning. Skiftende Debitorer. Publikums Opfattelse af Forholdet mellem Debitor og Kreditor. Undtagelserne for almindelig Gæld i Modsætning til Dokumentgæld. Den Forvirring dette skabte i Norge. Tab for danske Borgere, der vare Deltagere i Handelsforretninger. Kongens Stilling til dette Spørgsmaal. Befolkningens Vanskelighed ved at forstaa det ny Pengesystem. Uvilje mod for strænge Kreditorer. Forbitrelsen mod Hofembedsmænd og Andre, der benyttede deres Viden til ulovlig Berigelse. Forskellige Meddelelser fra Datiden om disse Forhold. Anonyme Breve til Kongen. Forordningen delvis kendt paa Forhaand. Vrede over Forordningen i alle Stænder. Chr. Colbjørnsens Udtalelser. A. S. Ørsteds Udtalelser. Hovedforsvaret for Forordningen.

Det voxende Deficit, Sedlernes stigende Værdiforringelse og den Demoralisation, der bredte sig over Landet, hvor al Handel og Vandel nødvendigvis maatte slaa over i vovede Spekulationer, fordi man ikke kunde vide, hvad de Priser, man havde givet eller faaet, betød tre Maaneder derefter, bestemte Regeringen tilsidst til at gribe ind. Efter at have overvejet og behandlet Sagen fra Forsommeren 1812 til Aarets Udgang, udstedtes 5. Januar 1813 den Forordning, hvorved Courantsedlerne legalt reduceredes, et nyt Pengevæsen indførtes, Statens og Privatfolks Kreditforhold ved Magtbud ordnedes, de gamle Banker ophævedes og gaves

Plads for en ny Bank, samt en stor Skat paalagdes al fast Ejendom. Men forinden vi komme ind paa Forberedelserne til denne Lov og Lovens Virkninger, turde det være rettest at genkalde i Erindringen, om end i saa stor Kortfattedhed som mulig, de Hovedpunkter, der gav Loven dens i Bund og Grund revolutionære Karakter.

Forordningen indledes med de bekendte Ord: „Da Statens hidtilværende Pengevæsen er rystet i sit Inderste, saa har Kongen besluttet“ o. s. v. Beslutningen gaar ud paa at ophæve Forskellen mellem Kongerigerne og Hertugdømmernes Pengevæsen og i den Anledning oprette en Rigsbank. „Almenvællets sikre Vedligeholdelse kræver Opofrelser fra de Enkelte. De Besværigheder, som en Forandring, der er saa pludselig og altomfattende som denne, fører med sig, maa kun betragtes som Bidrag til Fædrenelandets Tarv“.

Loven bestemte, at istedetfor alle hidtil i Kongerigerne og Hertugdømmerne i Omløb værende Courant- og Speciesbank-sedler, Laaneinstitutsedler, Skatkammerbeviser, Assignationer og Assignationsbeviser samt nu gældende Møntsorter skulde herefter kun én Pengesort findes. Den ved Foundation af samme Dato som Forordningen oprettede Rigsbank, hvis Forvaltning skulde være aldeles adskilt fra Statens Finansers, og som gjordes til det eneste til Seddeludstedelse berettigede Institut, traadte i de bestaaende Bankers og Laaneindretningers Sted. Møntfoden for Statens nye Penge bestemtes saaledes, at der udprægedes $18\frac{1}{2}$ Rigsbankdaler à 6 ŷ à 16 β af 1 Mark fint Sølv. Rigsbanksedlerne tillagdes der en Sølvværdi, der rettede sig efter en Kurs, som skulde bestemmes to Gange aarlig. Efter denne Sølvværdi modtoges de bl. a. i offentlige Betalinger; i Modsætning til Sølvværdien stod Navneværdien. Rigsbanksedlerne funderedes i Statens faste Ejendomme, saaledes at Banken fik første Prioritets Panteret, endog forud for kongelige Skatter, i 6 Procent rede Sølv af hver Ejendoms Værdi, og at Banken fik $6\frac{1}{2}$ Procent aarlig Rente i Rbdl. S. V. (Sølvværdi), indtil selve Beløbet var indbetalt. Til Gen-gæld lovedes Lettelse i tidligere Skatter. Det Beløb af Sedler, som Banken maatte sætte i Omløb, udgjorde 46 Mill. Rbdl. N. V.

(Navneværdi), hvoraf 27 Mill. vare bestemte til den nuværende Seddelmasses Inddragelse, den øvrige Del til Udlaan og til Reservefond for Finanserne. Hertil skulde endvidere henlægges 10 Mill. Rbdl. S. V., som Banken forrentede, og som Finanserne, om fornødent, kunde afbenytte. De i Omløb værende Banksedler og andre Pengerepræsentativer skulde indløses saaledes, at der for hver 6 Daler Courant gaves 1 Rbdl. (Derimod galdt særlige Bestemmelser for Hertugdømmernes Banksedler, Laanesedler etc., der indløstes til pari, dels i Sølv, dels i Obligationer). Ejerne af alle kgl. Obligationer skulde have Ret til at faa Hovedstol og Rente udbetalt med 1 Rbdl. for hver 6 D. C., men naar man én Gang havde hævet Renter, bleve Obligationerne uopsigelige fra Kreditors Side. Disse Obligationer gik da over til at blive Obligationer i Rigsbankpenge med 1 Rbdl. for 1 D. C. og forrentedes i Sølvværdi med 2 pCt. fra første Betalingstermin i 1813 til samme Termin i det andet Aar efter Freden; i det tredje, fjerde, femte og sjette Aar efter Freden forøgedes Procenten med $\frac{1}{2}$ aarlig, saa at Renten fra sjette Aar blev 4 pCt. Hvor Renten tidligere var over 4 pCt., skete et forholdsvis Tillæg; hvor Statsgælden lød paa Species, gik den over til uopsigelig Gæld med 2 Rbdl. for hver Species. Skatterne og Afgifterne i D. C. skulde erlægges i Rigsbankpenge, 1 Rbdl. for 1 D. C., Skatter etc. i Species derimod med 2 Rbdl. for hver Species. Alle private Kontrakter og Forhandlinger om Penge kunde fremtidig kun afsluttes i Rigsbankpenge. Den almindelige Rentefod ved Forskrivelser i S. V. blev 4 pCt., men hvor Forpligtelsen lød paa N. V., kunde der betinges 5 pCt. I alle paa D. C. lydende private Forskrivelser omskrevs D. C. til Rbdl. S. V., saaledes at Gæld efter Forskrivelser ældre end 11 Septbr. 1807 gik over til at blive Gæld i Rigsbankpenge med 1 Rbdl. pr. 1 D. C., Gæld efter Forskrivelser, som vare yngre end 10 Septbr. 1807, men ældre end 11 Decbr. 1807 forandredes til 95 Rbdl. for hver 100 D. C. og saa fremdeles efter en vedføjjet Tabel, hvorefter sluttelig i Forskrivelser, som vare yngre end 10. Decbr. 1812, 100 D. C. omskrevs til 20 Rbdl. Fordringer fra 11. Juni 1812 og derefter skulde forrentes med fulde 4 pCt., ældre Fordringer forrentedes efter en anden vedføjjet Tabel,

saaledes at de Debitorer, hvis Gæld omskrevs til mere end 25 Rbdl. for 100 D. C., nød en Lettelse i Renterne indtil sjette Aar efter Freden, hvor de naaede de fulde 4 pCt. Den Kreditor der vilde nyde godt af Lettelserne, kunde ikke før andet Aar efter Krigen opsiges sin Kapital, og skulde da modtage det 25 dobbelte af Udbetalingsaarets Rente. Kreditorer, der strax forlangte deres Penge, fik kun 1 Rbdl. for 6 D. C. For Gæld efter Anvisninger eller for Regningsgæld, Boggæld etc. tilstodes Skyldneren et Tidsrum af fire Uger, efter at Kreditor havde forlangt hans Erklæring, i hvilke han, uden Hensyn til Kravets Ælde, kunde afgøre sin Gæld med 1 Rbdl. for 6 D. C. Var Gælden ikke afgjort i disse fire Uger, galdt samme Regler som for Gældsbreve, og Gældens Ælde regnedes da fra den Tid, da den var krævet. En Række særlige og vidt indgribende Modifikationer i de her nævnte Bestemmelser galdt visse Prioritetsfordringer, Jordafgifter, Husleje, Løn, Landskyld etc., hvorom maa henvises til Forordningen. — Langt mindre Omvæltninger skete naturligvis i Hertugdømmerne, hvor man væsentligst holdt sig til Omskrivningen 2 Rbdl. S. V. pr. Specie.

Af Fundatsen for Rigsbanken skal fremhæves, at af de 19 Mill. Rbdl., der ikke direkte skulde gaa til Courantseddelindløsning, forbeholdtes der de kongelige Finanser 15 Mill. som en Hjælp til overordentlige Udgifter, medens 4 Mill. skulde anvendes til et Laanefond. Til Reservefond for Finanserne skulde endvidere henlægges en Sum af 10 Mill. Rbdl. S. V. i uopsigelige Obligationer, som Banken skulde udstede, og til hvis Forrentelse og Afdrag den aarlig skulde afgive 600,000 Rbdl. S. V. Endvidere skulde den med 350,000 Rbdl. S. V. aarlig udrede Forrentningen af Obligationer, som den havde at udstede til Indfrielse af den halve Del af de slesvigholstenske Speciesbanksedler, Skatkammerrepræsentativer og Assignationer. Renterne af Bankens Fordringer, Bankhæftelserne, kunde erlægges i Rigsbanksedler efter Sølvværdi, men den, der vilde afbetale sin hele Gæld eller en Del deraf (i Partier paa mindst 100 Rbdl. S. V.) til Banken, skulde erlægge Betalingen i rede Sølvaluta. Banken fik Tilladelse til at modtage Midler eller Penge i Depot og blev det hertil rette offentlige autoriserede Sted. Banken

skulde hvert Aars 1. Februar og 1 August — første Gang 1. August 1813 — bekendtgøre den Kurs af Rigsbanksedler mod virkeligt Sølv, hvorefter i det følgende Halvaar alle Betalinger i Rbdl. S. V. skulde rette sig. Dersom den bankbestemte Kurs af Rigsbanksedler blev noteret til 400 Procent eller derover, vilde Kongen til Bankens Bedste paabyde en Afgift af forarbejdet Sølv. Fundatsen indeholdt endvidere meget udførlige Bestemmelser om Bestyrelsen — der skulde bestaa af ikke mindre end en Overdirektør, fire Direktører, tre Administratører, to Medadministratører og tre Generalkontrollører — samt om Valgmaaden for disse. Endvidere bestemtes, at Bankens Regnskab aarlig skulde offentliggøres i Trykken.

Hvad der skete ved Fd. af 5. Januar var altsaa følgende: Medens man hidtil som Enhed havde brugt en Rigsdaler Courant, der var lig $\frac{8}{10}$ eller $\frac{48}{60}$ af en Specie, regnedes der fremtidig med en Rigsbankdaler, sat lig med $\frac{5}{10}$ af en Specie, og saaledes at 6 D. C. indløstes med 1 Rbdl. 1 D. C. blev altsaa = $\frac{1}{6}$ Rbdl. = $\frac{5}{60}$ af en Specie. Men naar $\frac{48}{60}$ blev = $\frac{5}{60}$, saa var Courantdaleren reduceret til henved $\frac{1}{10}$ ($\frac{5}{48}$), og man var altsaa gaaet ud fra en Kurs af 1200 ($125: \frac{5}{48}$). Selv om man havde nøjedes med denne ene Bestemmelse, vilde det have været et umaadeligt Indgreb i den finansielle Samfundsorden. Thi Staten fastslog en Kurs af 1200, saaledes at Enhver, der ejede Courantrepræsentativer fra en Tid, hvor Kursen var lavere end 1200, nu uigenkaldelig maatte tabe Forskellen. Havde man endnu saa sent som til Midten af 1812 givet 100 Sp. for 800 D. C. og ejede Beløbet endnu, var $\frac{1}{3}$ tabt, thi 800 D. C. vare jo nu $133\frac{1}{3}$ Rbdl. eller $66\frac{2}{3}$ Sp. værd; men omvendt vilde alle de Folk, der i det sidste Fjerdingaar havde faaet 1800 D. C. for 100 Sp. nu tjene 50 pCt., thi 1800 D. C. var jo 300 Rbdl. eller 150 Sp. værd. Lignende, og maaske langt større Tab og Gevinster, vare fremkomne adskillige Gange i Krigstiden, men de føltes da næsten som noget uafvendeligt — Kursen steg, og Kursen faldt, sligt vidste jo Enhver —; nu havde Staten grebet ind og pludselig dømt den ene til Tab, den anden til Gevinst, uden hins Brøde eller dennes Fortjeneste. Statens Ræsonnement var dette: jo længere Tid der gaar, des mere forringes Courantens

Værdi, des flere Sedler maa der udstedes, des dybere synker paany Kursen, des yderligere forrykkes fra Dag til Dag mit og dit, Begrebsforvirringen bliver endeløs, og en Reform stedse umuligere. Men Spørgsmaalet er, om Lovens Indgriben havde været nødvendig. Det, der skete, var jo nemlig en lovbefalet Udstedelse Landet over af saamange Prioritetsobligationer, som der var Ejendomme, hver Obligation lydende paa ca. $\frac{1}{16}$ af Ejendommenes Værdi. Gik man ud fra, at disse Obligationer virkelig vare det værd, de lød paa, kunde man maaske have forsøgt, i Lighed med tidligere Indlaanslove, at udbyde disse Obligationer partivis mod Indbetaling af Courant til en vis Kurs, og paa den Maade søgt at faa Courantbeløbet indskrænket til, hvad Omløbet kunde bære.

Hvad der har talt imod en saadan Laaneoperation af videste Udstrækning, er imidlertid let forstaaeligt. Selv om den nemlig nogenlunde var lykkedes, vilde den have taget Tid, medens man haabede nu med et Kup at kunne komme Couranten og Kursuvæsenet tillivs. Man kunde ogsaa vente, at Folk ikke vilde betragte Sagen som ret Alvor, men mene, at Regeringen dog bagefter vilde udgive de Courantsedler, den fik mellem Hænde, som den havde gjort saa mange Gange før, og at der altsaa dog ingen Tryghed vilde komme over Handel og Vandel. Det har da formodentlig ogsaa været Hovedsagen for Regeringen at afskære sig selv fra nogensinde mere at faa med Couranten at gøre; men ved Siden deraf havde den det væsentlige Formaal for Øje at skabe et og samme Pengevæsen for de forskellige Statsdele, at oprette eller dog forberede en Bank, der bød Befolkningen tilstrækkelige Garantier for, at Regeringen ikke misbrugte den, og at tilvejebringe Midler til Sedlernes Indløsning ved Bankens Renter og Bankindtægter. Ser man imidlertid hen til, at det dog ikke lykkedes at faa Rigsbanksedlen indført i Hertugdømmerne, at Banken først Aaringer efter 1813 blev en virkelig Nationalbank og Sedlerne først et kvart Aarhundrede efter bleve indløselige, at Rigsbanksedlerne, tildels ved en lignende Anvendelse som af Courantsedlerne, bragte Pengevæsenet i 1813 mere i Forfald end nogensinde før, og at endelig Frelsen var den Fredsslutning, som ogsaa var kommet Couranten tilgode, da bliver

man unægtelig tvivlende, om det, der opnaaedes i 1813, ikke kunde være opnaaet ad anden Vej. Havde man vidst i 1812, i hvor høj Grad alle Ens Beregninger skulde slaa fejl, hvilken Forbitrelse Fd. af 5. Januar skulde vække, og hvor forholdsvis nær Freden var, da havde man dog maaske foretrukket, ved Hjælp af den store 6 Procentsskat, endnu en Gang at gøre Forsøg paa lempeligt at komme over de vanskelige Aar, fremfor at gøre en Finansrevolution.

Der har været Spørgsmaal om, hvorvidt man kunde kalde Fd. af 5. Januar en Bankerot. Ja, fra et vist Synspunkt set, var det ikke blot en Statsbankerot, men, hvis man kan bruge det Udtryk, en almindelig Folkebankerot. Thi en vilkaarlig Rentereduktion og et Moratorium, ikke en Gang for et bestemt Antal Aar, men for et vist Antal Aar efter en Fred, Ingen vidste, naar kom, ikke fastsat ved en Overenskomst mellem Kreditor og Debitor, men ved en Statsakt, som Kreditor ingen Indflydelse havde paa, og ikke blot i Forholdet mellem Staten og dens Kreditorer, men i Forholdet mellem hver eneste Kreditor og Debitor Landet over — Alt dette har i hvert Fald en stærkt bankerotmæssig Karakter. Men vil man lægge Vægten paa, om Forordningen ved disse Bestemmelser gjorde Kreditorernes Stilling ringere, end den var i Øjeblikket uden Forordningen, da var det ingen Bankerot, thi Kursen var en saadan, at det f. Ex. for Statskreditorerne blev en langt større Fordel at faa 2 pCt. Rbdl. Rente af 100 D. C. end 4 pCt. i D. C. (til pari Kurs var jo 2 Rbdl. = 1 Specie, denne i Rente af 100 D. C. vilde blive 4 pCt. Rente, hvis man regnede 100 Sp. = 400 D. C., altsaa en Kurs af 400, medens den faktiske Kurs var fire à fem Gange slettere). Og for de private Kreditorer og Debitorer indbyrdes ahang Forholdet jo ganske af, naar og under hvilke Vilkaar Gælden var stiftet. Nærmest maatte Forordningen siges at begunstige Kreditor, hvis Fordringer i Courant gjordes langt mere værd, end de vare efter Øjeblikkets Kurs, og des mere værd, af jo ældre Datum de vare. Det var som Erstatning herfor, Debitor fik tilstaaet Rentereduktion og Moratorium. Men paa den anden Side kunde enhver Kreditor, hvis Fordring reduceredes under dens Paalydende gøre gældende, at i hvert Fald formelt var

der nu uingenkaldeligt berøvet ham en Del af det Beløb, han havde til gode, og forsaavidt havde altsaa Debitor ikke klaret sin Gæld, var Participant i den almindelige „Folkebankerot“.

Hvordan vi end se paa Sagen, føres vi da tilbage til, at det egentlige bankerotmæssige laa i Sedlernes officielle Reduktion. Det var den, der mellem Mand og Mand nominelt formindskede Gældsfordringernes Beløb, og det var fremfor alt den, der konstaterede, at Staten selv ikke vilde staa ved sine Forpligtelser. Det var Staten, der havde udstedt Sedler, Skatkammerbeviser etc. i Courant, hvad enten det var sket gennem Banken, som Staten ejede, eller direkte, og om end Sedlerne forlængst vare erklærede uindløselige, hvilede dog ethvert Courantrepræsentativ paa den Statsbestemmelse, at 125 Daler Courant skulde være lig 100 Species; idet disse nu sattes lig med 1200 Daler Courant med tilbagevirkende Kraft for alle de Repræsentativer, der vare i Omløb, berøvede Staten definitivt sine Seddelkreditorer — dem, der havde taget dens Repræsentativer efter deres Paa-lydende — ca. $\frac{9}{10}$ af deres Fordring. Det vigtigste officielle Tilløb hertil var i Grunden sket, da Staten nægtede at tage Sedlerne som Betaling i de offentlige Kasser, men først nu gjordes Skridtet fuldt ud: Muligheden for, at Staten engang kunde eller skulde indløse Sedlerne efter det Paa-lydende, den, med hele sin Autoritet, havde givet dem, var afskaaret; naar Statens Repræsentativer atter stod i pari og bleve indløselige, betød det ikke, at man for 125 D. C. fik 100 Sp. men $125\frac{5}{6}$ Rbdl. eller $10\frac{5}{12}$ Sp.

Og dog er det sikkert, at dersom Staten havde sagt, at for Fremtiden er 125 D. C. $20\frac{5}{6}$ Rbdl., og paa dette Grundlag arbejdet videre, havde Bevægelsen ikke været saa stor og indgribende, som den blev. Faktisk vare jo Sedlerne reducerede baade til dette Beløb og lavere endnu, og at en saadan Situation maatte indtræffe, hvor Staten kunde komme til at legalisere den faktisk foregaaede Pengerevolution, var ikke uklart for Nogen, der saa og tænkte over de foreliggende Forhold. Men Reduktionen standsede ikke herved, thi disse $20\frac{5}{6}$ Rbdl. vare foreløbig kun Rigsbankdalere i Sedler, og det viste sig hurtig, at end ikke denne Kurs, af 1200, kunde holdes oppe;

tværtimod, Kursen forværredes mere end nogensinde før. Det var de videre Begivenheder i 1813, der gjorde Situationen saa haabløs, og de fulgte saa umiddelbart efter Forordningen af 5. Januar, at denne maatte bære sin Del af Skylden derfor. Men endog uden disse Begivenheder, uden dette Tillæg i Forvirringen, ja, selv forudsat, at Staten kunde have gjort Rigsbanksedlerne indløselige paa selve Udstedelsesdagen, var der andre Momenter i Forordningen, der i og for sig vare nok til at virke som rene Bomber. Vi ville endda se bort fra selve Skattepaalæget af de 6 pCt., særlig Hertugdømmernes Del deri, og Paaoktrojeringen i disse af Rigsbanksedlerne som tvungent Betalingsmiddel — dette maatte man hurtig forandre —, men fremfor Alt var det Forordningens vidtløftige Bestemmelser om Afviklingen af alle Gældsposter i Courant efter deres Art og Alder, som bragte Folk ude af sig selv. Til Belysning heraf maa der imidlertid hidsættes nogle Bemærkninger om Forberedelserne til Forordningen.

Som det vil huskes, havde Nødvendigheden af en radikal Indgriben, Oprettelse af en ny Bank og Paalæggelse af en betydelig Kapitalskat eller lign. alt flere Gange været fremme i de højeste Embedskreise og var nu og da naaet til Drøftelse, men uden at faa endelig Form. Tiden var imidlertid inde til at gøre Alvor af de Planer, der havde gæret saalænge, og efter at den sidste Kraftanstrengelse med Kursens Opretholdelse i alt væsentligt havde vist sig frugtesløs, vilde man endelig foretage de afgørende Skridt. I Foraaret 1812 tog Schimmelmänn og de ham Nærmeststaaende fat paa Sagen, og den 17. Juni 1812 indkom Schimmelmänn med sit Forslag om Pengevæsenets Forandring til Kongen. Kongen beholdt Forslaget i over en Maaned og remitterede det den 21. Juli, udtalende sin Tilslutning til Hovedtrækkene. I et Reskript af samme Dato til Finanskollegiet paalagde han i indtrængende Ord dets Medlemmer at underkaste Sagen den omhyggeligste Overvejelse, uden dog at give sig formeget af med Detaljen, men med det Formaal at kunne udtale sig over Hovedpunkterne: hvorvidt det overhovedet var nødvendigt at foretage Forandringen, og om den Vej, der var anvist i Forslaget, i det Væsentlige kunde billiges. Overvejelserne skulde

foregaa saa hurtigt, at Kollegiet kunde indlevere sin Betænkning den 15. August, og saa konfidentielt, at der ikke blot ikke maatte tales om Sagen til Nogen, men at hvert af Medlemmerne skulde „egenhændigen affatte den Betænkning eller de Bemærkninger, han vil nedlægge uden dertil at bruge nogen uvedkommende Afskriver eller Renskriver“. I Reskriptet, der giver en kort Oversigt over de Aarsager, som formentlig nødvendiggjorde en Reform, fremhæver Kongen særligt, „at der fra mange Aar tilbage indtil efter nuværende Krig ved Skatternes Udskrivning har været fulgt Grundsætninger, hvorefter Skaansomheden er dreven saa vidt, at Udgifterne selv i Fredsaar have oversteget Indtægterne; at Udfærdigelsen af Banksedler har maattet benyttes som nemmeste Middel til at dække Underbalancen endog i den Grad, at en ny Masse af ikke mindre end 15 Millioner maatte sættes i Omløb under det fjendtlige Overfald paa København og Sjælland i Aaret 1807“. Reskriptet og Forslaget var ledsaget af alle tilstedeværende — i øvrigt i høj Grad mangelfulde — Bilag og Oversigter over den daværende Status.

Kollegiet og de enkelte Medlemmer afgav deres Forestillinger, i alt væsentligt til den fastsatte Tid, og Punkt for Punkt overvejedes, deriblandt særlig om Reservefondet og det ny Penge-numerærs Begrænsning. Paa forskellige vigtige Punkter rettede Kongen sig efter Kollegiets Ændringsforslag. Efter to Maaneders Overvejelser var man naaet gennem de fleste Partier af Loven, saaledes som den kom til at foreligge. Men et Hovedomraade stod tilbage. Forslaget gik oprindeligt ud paa, at Statsgælden og alle Prioritetsbeløb indtil Ejendommenes taxerte Summer skulde betales i den ny Pengesort med 1 Rbdl. for 1 D. C., medens senere Prioriteter, Krav efter simple og Vexelobligationer m. v. skulde betales efter samme Reduktion som Numeræret (hvor jo den endelige Ordning fastsatte 1 Rbdl. for 6 D. C.).

Dette Forslag mødte imidlertid Modstand hos Højesterets-assessor A. S. Ørsted, der deltog i Forhandlingerne om Loven. I en udførlig Skrivelse til Finanskollegiet — hvor Ørsted i særdeles ærbødige Udtryk indrømmede Kollegiets og navnlig Schimmelmans bedre Viden etc. — fremsatte han sine afvigende Anskuelser og nye Forslag. For Statsobligationernes Vedkommende mente han, at

disse gennemgaaende vare omsatte under saa høje Kursforhold (saa sent i Perioden), at Staten som Regel ingen Uret vilde begaa mod den Enkelte ved at indløse dem til Kurs 1200, medens man ved at indløse dem til Kurs 200 (nemlig 1 Rbd. for 1 D. C.) vilde paadrage Staten en meget stor Byrde til Fordel for Private, der vilde lukrere ganske overordentlig derved. For Prioritetsobligationernes Vedkommende kunde han ikke anerkende Forskellen i Prioritetsrækken for at være af saa afgørende Betydning, at den ene Kreditor skulde stilles saameget gunstigere end den anden, som Forslaget gik ud paa; han mente, at den foreslaaede Ordning dels vilde blive meget uretfærdig overfor Kreditorerne indbyrdes, dels kunde blive ødelæggende for mangfoldige Debitorer, der i de senere Aar havde købt Ejendomme til svimlende høje Priser, for hvilke de altsaa nu skulde betale en Del af det skyldige Beløb med langt dyrere Penge, end de ved Købet havde regnet med. Ørsted foreslog derfor, at man ved alle Arter af private Gældsforpligtelser, med og uden Pant, skulde tage Hensyn til Tiden for Gældens Stiftelse, da man derved kom Retfærdigheden nærmest. Det maa dog udtrykkelig tilføjes, at han overfor transporterede Fordringer (hvor Fordringerne havde skiftet Haand) vilde have det Beløb, Kreditor tjente ved at faa sit Tilgodehavende udbetalt efter en gunstigere Kurs (nemlig efter Gældens oprindelige Stiftelsestid), end da han overtog og betalte Fordringen, henlagt til et Fond til Statens Brug, og sammesteds skulde Statens Fortjeneste ved dens Obligationskonvertering henlægges. Det maa endvidere nævnes, at han ingen Forskel gjorde paa Obligationsgæld og almindelig Regningsgæld.

Ørsteds Forslag forelagdes i resumeret Skikkelse Kongen af Collin. Finanskollegiet opgav sit eget (Schimmelmanns) Forslag og sluttede sig i Principet til Ørsteds. Som det fremgaar af det ovenfor gengivne Resumé af Loven vedtog man Statsobligationernes principale Ombytning med Courant til Kurs 1200 og ordnede den private Gælds Afvikling efter dens Stiftelsestid. Derimod bleve jo Statsobligationernes subsidiære Konverterings-sats (naar Kreditor, ved én Gang at have hævet Renter, selv havde gjort sine Obligationer uopsigelige) sat til Kurs 200, og

Rentebestemmelserne vedføjede. For den private Gælds Vedkommende indlod man sig ikke paa Hensynet til de transporterede Fordringer (jfr. dog Forordningens § 35, hvorefter Prioriteternes Omsætning til Rbdl., naar der havde fundet Ejer-skifte Sted, i Reglen bestemtes efter det nye Skødes Datum og ikke efter den oprindelige Prioritetsobligations); det af Ørsted foreslaaede Fond, hvortil saavel Private som Staten skulde betale, blev der selvfølgelig heller ikke Tale om; endelig gjorde man en Væsensforskel paa Dokumentgæld og almindelig Gæld. Den Forestilling, i hvilken Finanskollegiet i Principet accepterede det Ørstedeske Forslag, var af 17. Oktober, og den kongelige Resolution, der gik ind derpaa, af 13. November. — Forhandlingerne fortsattes derpaa, deriblandt selvfølgelig ogsaa om Bankens Ordning, og som Bevis paa det oprigtige Sprog der førtes, skal nævnes, at Collin, da Spørgsmaalet var om, hvorvidt Bankbestyrelsens Medlemmer burde have Tilladelse til at drive Forretninger udenfor deres Bankvirksomhed, i en Skrivelse til Kongen ligefrem udtalte: „Jeg kender dog nogenlunde til Forretningerne ved begge de herværende Banker og ved Depositokassen. 10 til 12 Mænd ere ansatte til deres Bestyrelse, og den hele samlede Bestyrelse er dog virkeligen ikke mere end hvad én arbejdsfær Mand i sine Fritimer kunde besørge“¹⁾.

Lovens nu vedtagne Hovedprincip for den private Gælds Afvikling, at dele Fordringerne efter Stiftelsestiden, havde et Forbillede i den nogle Aar tidligere fremkomne østrigske Pengereduktionslov. At man tænkte paa at benytte denne som Ramme ved en eventuel Pengeomordning, formodedes rundtom allerede en Tid før Loven kom²⁾. Naar Ørsted etsteds udtaler, at man ikke har haft denne Lov som Forbillede, er det ikke ganske klart, hvad han mener dermed, thi selvfølgelig kendte han Loven — endog i de danske Aviser havde den været helt aftrykt —³⁾, og Ligheden mellem de to Love er slaaende. Denne Lighed genfindes

¹⁾ De ovenstaaende Data og Citater vedrørende Fd. af 5. Januar 1813 ere uddragne af Protokollen over Forhandlingerne, som findes i Rigsarkivet.

²⁾ Aall I. c. Pg. 288 ff.

³⁾ Jfr. Skilderiet 26. Marts 1811 og følgende Numre.

ogsaa i de Forhold, der gik forud for Loven i Østrig, og det vil derfor i mere end én Henseende være af Interesse kortelig at angive de springende Punkter i disse Forhold og i den Lov, de førte til¹⁾.

De østrigske Banksedlers Mængde udgjorde i Gylden:

1799	92	Millioner
1800	141	—
1801	201	—
1803	337	—
1807	450	—
1809	519	—
1810	728	—
1811	1061	—

Denne enorme Stigning i Seddelmassen medførte en tilsvarende Kursbevægelse: Kursen var i Januar 1799: 103, December 1799: 113, December 1806: 184, December 1809: 406, December 1810: 961. I den nærmest følgende Tid naaede Kursen enkelte Dage 1200 (altsaa $12 \times$ pari, hvad der svarer til 1500 for vore Courantsedler).

Publikum tillagde Børsen, Jøderne, Bankierne Skylden. Wiens Politidirektør berattede, at Opinionen betragtede Børs-mændene som slette Karakterer, der uden Følelse for Fædrelandet arbejdede paa Statens Ruin. Kejseren selv havde sine Referenter paa Børsen, som maatte aflægge stadige Beretninger om Forholdene. Han var i det hele saa ivrig som Nogen for at hjælpe paa Ondet. lod opkøbe Vexler og foretage lignende Forholdsregler for at bedre Kursen. Han overhængtes af Projektmagere med mere eller mindre radikale Planer, thi allerede fra 1808 af begyndte Tanken om en Statsbankerot at spøge om i Hjørnerne. Det var navnlig de franske Assignaters Fundering paa Jordegods, man havde for Øje, og man paatænkte derfor ogsaa i Østrig at fundere Sedlerne paa hele Monarkiets Grundejendomme, indbefattet den private Grundbesiddelse.

¹⁾ Jfr. til det følgende navnlig: Springer. Geschichte Oesterreichs. I. Leipzig 1863 og Beer. Die Finanzen Oesterreichs! im XIX Jahrhundert. Prag 1877.

Resultatet af Planerne og Overvejelserne blev Patentet af 20. Februar 1811. I Indledningen hertil siges, at det var nødvendigt at reducere Seddelmassen paa 1061 Mill. Gylden til det Omfang, Cirkulationen krævede. At reducere den til Indløsning med Mønt var ikke muligt, derimod skulde den omsættes til 212,¹⁶ Mill. Indløsningsbeviser. Selve disse skulde senere efterhaanden indløses ved Salg af kirkelige Godser og andre Indtægter, der vare tillagte Amortiseringsfonden. Indtil videre ventede man altsaa, at Omsætningen vilde bære dette Beløb¹⁾.

Fra 15. Marts 1811, hvilken Dag det „nyeste Finanspatent“ offentliggjordes og strax traadte i Gyldighed, maatte Banksedlerne overalt kun antages i Forholdet 1 til 5, og fra 1 Februar 1812 skulde Indløsningsbeviserne være Landets eneste Mønt. Alle Skatter, Afgifter, Gebyrer etc. skulde betales i Indløsningsbeviser eller (indtil 1. Februar 1812) i femdobbelte Banksedler. Renterne af Stats- og forskellige andre offentlige Obligationer nedsattes til det halve, der udbetaltes i Indløsningsbeviser. Alle fra private Gældsforhold hidrørende Kapital- og Renteforskrivninger for Aarene 1799—1810 skulde konverteres efter den Tids Kurs, da Laanet oprettedes, i Overensstemmelse med en vedføjjet Skala, som rettede sig efter Kursen hver enkelt Maaned. Saaledes konverteredes en Gæld paa 1000 fl., stiftet 1799, til 909, stiftet 1807 til 500, stiftet mellem 1. Oktbr. 1810 og 14. Marts 1811 til 200 (idet Kursen for sidstnævnte Periode fingeredes at være ikke over 500).

¹⁾ Dette var efter den saakaldte Kvantitetstheori, der gik ud fra, at Sedlerne i og for sig ingen Fundering behøvede, naar der blot ikke var flere af dem, end Omsætningen kunde binde. Dette Synspunkt gøres ogsaa gældende af Gentz (der isøvrigt var imod Bankerotten) i en Betænkning, dateret Prag $\frac{1}{1}$ 1810 (Beer, l. c. Pg. 425 ff.), hvor han udtaler, at Forskellen mellem de franske Assignater og de østrigske Banksedler, foruden paa mange andre Punkter, hovedsagelig laa i Omsætningsmængden. Thi Assignaterne udstedtes til et Beløb af 60 Milliard Lires, skøndt Frankrig endog i gode Tider kun brugte 2 og under Revolutionen $1\frac{1}{2}$ Milliard; selv om ogsaa Assignaterne vare blevne reducerede til $\frac{1}{10}$, var der altsaa fire Gange for mange. Men reduceredes de 1000 Mill. østrigske Gylden til $\frac{1}{4}$ (efter Patentet reduceredes 1061 til $\frac{1}{6}$), blev der ikke for mange til Østrigs Behov.

Sagernes videre Forløb i Østrig kommer os ikke ved, ikke Befolkningens Forbitrelse over, at den fastsatte Skala under sine Retfærdighedsforsøg dog mentes at gøre Uret baade til Højre og Venstre, ikke Regeringens offentlige og hemmelige Udstedelse af „Anticipationsbeviser“, der „anticiperede“ den Indtægt af Grundskatterne, som eventuelt skulde indløse Beviserne, og hvorved man formelt holdt sig til Løftet om ikke at udstede flere „Indløsningsbeviser“ end de 212 Millioner, men reelt brød Løftet i saa høj Grad, at der ved Udgangen af 1819 var 209 Mill. Gylden Indløsnings- og 450 Mill. Anticipationsbeviser i Omløb. Det, som det her kun kom an paa at vise, var, hvordan Bankerotformen og Forholdene forinden havde en ganske lignende Karakter i Østrig som i Danmark, hvordan et „ligesaa hos os“ stadig svæver paa Læberne, og hvordan navnlig Privatgældens Konvertering netop skete efter lignende Princip som det, Danmark to Aar efter fulgte: Hensynet til Gældsforholdets Stiftelsestid.

Ørsteds Hovedsynspunkt til Forsvar for Konverteringsskalaens Anvendelse i Fd. af 1813 overfor de private Gældsfordringer er dette, at naar Staten allerede med ét Slag omændrer det hele Pengevæsen, kan den ikke roligt se paa, at Alt gaar sin skæve Gang, men maa tillige søge at mildne de derved opstaaede Ulemper for Befolkningen og udlige de Uretfærdigheder, Seddelreduktionen medfører. Ørsted mener aabenbart, at Forholdsreglen netop ikke var doktrinær, men en ægte Statsmandshandling, der var sig vel bevidst, at man ikke derved kunde raade Bod paa alle virkelige — endsige mulige — Uretfærdigheder og Formueforskydninger, men dog reparerede den groveste Skade, øvede saa stor Billighed, som den Slags tilbagegribende Handlinger overhovedet kunde.

Det maa ogsaa indrømmes, at naar man skulde udarbejde en saadan Konverteringsskala, kunde man ikke gaa væsentlig anden Vej, end den man gik: en nogenlunde regelmæssig Nedsættelse af Gældens Paalydende fra 1807 til 1812. Det kunde siges, at ihvorvel der ingenlunde var en tilsvarende Regelmæssighed i Kursens Gang, ihvorvel der endog fra Maaned til Maaned, ja fra Dag til Dag var meget stærke Svingninger, og til Tider den

officielle Kurs — om en saadan overhovedet noteredes — endog var langt fra at svare til den virkelige, var i det hele og store den af Forordningen forudsatte Retning for Kursen den rigtige og gav bedre Resultater, end om den for Sedlernes Konvertering benyttede Kurs, 1200, skulde have ligget til Grund for Afviklingen af alle Gældsfordringer 1807—12. At man ikke helt ramte det rigtige, beviser altsaa ikke, at man ikke skulde konvertere, naar blot Retningen var rigtig. En vægtigere Indvending er, at Forskrivningernes Datum ikke afgav nogen Norm for, om Debitor eller Kreditor ogsaa var indtraadt i Forholdet paa hin Tid. Dette Moment havde Ørsted, som vi have set, ikke manglet Blik for, men havde ikke kunnet give en praktisk Løsning af Vanskeligheden. Som Loven kom til at foreligge, kunde den blive meget haard for Debitor. Naar A. havde stiftet en Gæld hos C. paa 100 D. C. før Krigen, og B. havde overtaget Gælden, da Kursen var 500 — men selvfølgelig kun havde faaet 100 D. C. (d. e. 20 Sp. eller 40 Rbdl.) for at overtage den — og ikke behøvede at betale Gælden til C. eller havde Retssag derom, kort sagt endnu stod i Gældsforhold til C., blev han pligtig til nu at betale den med 100 Rbdl. De Lettelser, Debitor fik ved Forordningen, kunde ingenlunde opveje denne store Forskel i Gældsbeløbet, og der øvedes altsaa en betydelig Uretfærdighed imod ham. Nu var det naturligvis en urimelig Fordring af Opinionen, at Forordningen skulde tage mere Hensyn til Debitorer end til Kreditorer. Mangfoldige vare i ét Forhold Kreditor, i et andet Debitor, og hverken fra Statens Standpunkt eller i Almindelighed var der tilstrækkelig Grund til at begunstige Debitorerne, saameget mindre som det i Løbet af Krigen mest var gaaet ud over Kreditorerne; for hver Dag, en Debitor vandt med Betalingen af sin Gæld, led Kreditor Tab, og mangen Debitor anlagde urimelige Retssager blot for at trække Tiden ud og, under Kursens stadige Forringelse, komme saa meget lettere fra sin Gæld. Men paa den anden Side var det under Gældsfordringernes livlige Skiften fra Haand til Haand ret almindeligt, at Forskrivningstiden vedkom en anden Debitor end den nuværende, og paa denne Maade kunde saadanne Debitorer lide store Tab. Til den anden Side kunde, som ovenfor nævnt, mange Kreditorer, der midt i Perioden havde

faaet Fordringer tiltransporterede, nu faa en stor Gevinst. I alle saadanne Tilfælde gjorde netop Statens Indgriben Sagen odiøs. En saadan Lidelse, bibragt af Statens Haand, vejede hundrede Tilfælde op, hvor Forordningen ganske vist var Skyld i, at Forholdet mellem Parterne fik en retfærdigere Udligning, end om Forordningen ikke var kommet, men hvor paa den anden Side Ingen havde haft Grund til at beklage sig eller dog havde kunnet vente Andet, end at Forholdene udviklede sig i den Skure, de vare. At Staten ved at hjælpe paa Retfærdigheden ikke fik denne ligelig fordelt, er der Intet at sige til, men at den i mangfoldige Tilfælde opnaaede det modsatte af sit Formaal, gjorde det i høj Grad betænkeligt at anvende en Statsindgriben, der i og for sig i Forhold af denne Art maatte være meget vovelig.

Ved Siden af Forordningens almindelige Konverteringsbestemmelser fandtes jo imidlertid Undtagelserne, hvoriblandt særlig maa nævnes Bestemmelsen om, at Gæld, for hvilken der ikke forelaa Forskrivning, skulde indløses ligesom Sedlerne med 1 Rdl. for 6 D. C. Her ydedes der Debitorerne en uhyre Begunstigelse. Den Kreditor, som ingen Forskrivning havde, fik, om saa hans Fordring var tyve Aar gammel, ikke 6, men kun 1 Rbd. for 6 D. C., og meget hyppigt var det en Tilfældighed, om der var en Forskrivning. Navnlig i Norge, hvor Kreditforholdene vare mindre udviklede, havde man ikke været vant til altid at staa med Pennen i Haanden, og det virkede i høj Grad uheldigt, at en Boggæld eller en Gæld efter mundtlig Overenskomst nu fik langt ringere Værd end en Gæld efter Forskrivning. At „et Ord er et Ord“ betød altsaa ikke mere Noget; hvor der kun var et Ord, fik man kun en Sjettedel af, hvad man kunde faa, hvis der var et Gælds brev! Sligt ansaa man for uretfærdigt, forargeligt og demoraliserende¹⁾. Men ogsaa fra Danmark foreligger der Beviser nok paa, hvad denne Sondring har gjort for Ulykker. Den hidrørte naturligvis fra, at man forudsatte, at Boggæld og lignende Gældsarter vare nyligt stiftede, og at det i hvert Fald ikke vilde være til at faa

¹⁾ Jfr. Aall l. c. Pg. 288 ff.

afgjort, hvornaar de vare stiftede. Men man havde overset dels Forhold som de omtalte i Norge, dels mange andre Forhold, hvor Bestemmelsen om, at Gælden kunde afgøres efter en Kurs af 1200, var meget haard.

Det er foran omtalt, at mange Folk havde større eller mindre Kapitaler indskudt i Privatfolks Forretninger uden andet Bevis derfor, end hvad der laa i, at Beløbene vare opførte i Handelshusenes Bøger, og at der fandt periodiske Afregninger Sted mellem Handelshuset og Kreditorerne. Ifølge Loven var denne Gæld altsaa at betragte som Regningsgæld, og Debitorerne, der tidligere enten ikke havde haft Grund til at tilbagebetale Beløbet — dels fordi de kunde have Brug for Pengene, dels fordi de kunde vente, at Courantkursen blev stadig slettere —, eller der maaske følte sig forpligtede af Sædvaneforholdet til ikke at tilbagebetale de i god Mønt betroede Penge med næsten værdiløse, fik nu over hele Linjen en saadan Tilbagebetaling direkte legaliseret. Det var da selvfølgelig en stor Ulykke for mange af de Privatfolk, der Aaringer igennem havde haft deres Penge staaende i større Forretninger, nu at faa dem i Hovedet, maaske højst med en Mark for hver Daler, de havde givet. Og saa at Loven selv ligefrem anviste Debitorerne denne Fremgangsmaade! Kreditorerne henvendte sig da til den af Kongen nedsatte Kommission til Behandling af tvivlsomme Spørgsmaal vedrørende Fd. af 1813. Kommissionen bestod af to Medlemmer af dansk, to af slesvigholstensk Kancelli, to af Finanskollegiet samt Kammeradvokat Schönheyder og Ørsted, og i Henhold til Kommissionens Indstilling, som Kancelliet sluttede sig til, foresloges det, for at „redde Kreditorerne“, at udlaante Summer af nævnte Art skulde tilbagebetales i Forhold til Gældens Stiftelsestid. Men hverken Kommissionens eller Kancelliets Forslag hjalp. Kongen afviste det, fordi han opfattede et Gældsforhold, hvor Debitor uden videre kunde tilbagebetale Pengene, som om Kreditor havde dem liggende i en Kassebeholdning, blot med den Forskel, at han ved at overlade Debitor dem, lod denne løbe Risikoen og ovenikøbet betale Rente; Kreditor kunde derfor ikke vente sig Erstatning for den Værdiforringelse, Pengene led, medens Debitor havde dem liggende; dertil kom, at den,

der havde givet Afkald paa de Midler. Lovgivningen havde foreskrevet til Sikkerhed for udestaaende Fordringer, maatte finde sig i Tabet; endelig havde jo de paagældende Paragrafer af Loven været under omhyggelig Overvejelse, nu var det bagefter at ville have Forandring. Det sidste var der unægtelig Noget i, men iøvrigt, hvilken Begrebsforvirring! At sammenligne Forretningsindsatser med Depositoer, og at bebrejde Befolkningen, at den (ligesom i Norge) i et Sædvaneforhold som det foreliggende ikke havde benyttet Forskrivninger, som om den kunde vide, hvilken Forskel Lovgivningen bagefter vilde statuere mellem Værdierne af de forskellige Arter af Gældsforpligtelser! — Men det blev ved Kongens Resolution, og man vil forstaa, hvormegen Ulykke og hvormegen Bitterhed en saadan Afgørelse, selv om eller netop fordi den var i Henhold til Forordningen, maatte medføre¹⁾.

Den Række Tvivlsspørgsmaal, Forordningen fremkaldte, kan tælles i hundredevis. Der var ingen Ende paa Vanskeligheder og Stridigheder, om Prioritetsforhold, Fæsteforhold, Lejeforhold, Spørgsmaal om Fordringernes Dækning og Art, og til en Fremstilling af det Virvar, Forordningen fremkaldte gennem sit Indgreb i de private Gældsforhold, hørte egentlig et Resumé af

¹⁾ Kancell. ^{25. Maj}_{7. Juni} 1813. — Kort efter gik Kongen paany stik imod en Indstilling fra Kancelliet i en Sag, der forøvrigt kun forbigaaende berører nærværende Sammenhæng, men af andre Grunde har Interesse. En Mand meddelte Kancelliet, at han havde et Gældsbevis paa 8000 D. C., udstedt November 1812, og som skulde indfries April 1813. Han spurgte nu, om der, fordi der stod „Anfordring“ paa Gældsbeviset, skulde gives Debitor Ret til at betale efter Kursen 1200. I sin Forespørgsel meddeler han, at han i haandfaaet Pant havde faaet en Del Specier og Speciessedler. Dette var forbudt efter Fd 26. Septbr. 1811 (jfr. ovfr. Pg. 235, hvor imidlertid Fd., i Henhold til K. T., er dateret 9. August istedetfor 26. Septbr.). men Kancelliet mente, at det vilde være odiøst at straffe ham, da han aabenbart havde handlet i saa god Tro, at han uden videre fortalte Kancelliet Sagen, uden at denne havde Noget med Forespørgslen at gøre. Kancelliet vilde derfor svare paa hans Spørgsmaal og forbigaa Lovovertrædelsen. Dog dette tillod Kongen ikke, Manden havde overtraadt Loven, og Beløbet skulde konfiskeres efter Loven, men da Manden ved sin egen Meddelelse om Overtrædelsen kunde anses som Angiver, fik han, i Overensstemmelse med Loven, Ret til at beholde 50 pCt. af Beløbet. Denne, fast utrolige, kgl. Afgørelse fremkom ved Resolution af 3. Juli paa Kancelliets Forestilling af 22. Juni 1813.

alle disse Sager og de afgivne Responsa eller Domme, men det vilde blive et Værk for sig. Man faar af disse Sager et Indblik i, hvordan Befolkningen søgte at hjælpe sig under Pengenes voldsomme Værdisvingninger. Saaledes havde en københavnsk Mægler i Juli 1811 udlejet en Lejlighed i Amaliegade til en Assessor Zeuthen for 240 Tdr. Herregaards Byg in natura. Z. gjorde nu gældende, at han, ifølge Kontrakten, kunde betale Lejen for 1812 med Kornets Pris i D. C. ansat til Rbdl. Retten kendte ham imidlertid ved Dom af 6. September 1813 pligtig til at betale in natura (med Korn). Der var, som man ser, hos Private den samme Tilbøjelighed som hos Offentligheden til at finde en fastere Værdimaaler end „Pengene“; uheldigvis vare selve Kornpriserne saa vxlende, at man ikke vandt Meget derved¹).

De Ændringer i Fd. af 1813, ogsaa med Hensyn til de private Gældsforhold, som man senere nødtes til, og de Taxtansættelser, der bleve nødvendige paa Grund af de uhyre Prisforhøjelser, som fulgte Haand i Haand med Kursens yderligere Forværrelse i 1813, øgede Forbitrelsen mod Forordningen. Men der var desuden mange andre Grunde hertil. Man forstod ikke Forordningen. Hele dette indviklede System med en Forskel i Forpligtelser, som man tidligere ikke havde vidst Noget om, alle disse Henvisninger til Kommission, Kancelli, Domstole etc. havde en Uro og en Misfornøjelse til Følge, som ikke vilde lægge sig. Selve Forordningens Værdidistinktioner kunde Befolkningen ikke klare. Dette er ikke saa underligt, naar man tænker paa, hvormange Former for Betaling der indførtes. Man havde haft Courantmønt, der nu gik over til Rigsbankmønt; dette skulde først gaa over i Bevidstheden. Men Rigsbankbeløbene betaltes enten i Sølv, d. v. s. virkeligt Metal, eller i Sedler Sølvværdi, d. v. s. efter den officielle Kurs, der var sat mellem Sedlerne og Sølvet, eller (i uofficielle Forhold) i Sedler Sølvværdi efter den faktiske Kurs, der hurtig blev en hel anden end den officielle, eller for det fjerde i Sedler Navneværdi. Sligt kunde

¹) Se Nyt juridisk Arkiv. B. 7. Pg. 109. — Hvordan Forordningen ogsaa bevirkede en forholdsviis betydelig Nedgang i Umyndiges Midler, indsatte i Overformynderiet, vil findes omhandlet nedenfor (tredje Bog, syvende Kapitel).

forvirre mere pengedresserede Hjerner end den danske og norske Almues.

Saa var man forbitret over de Fordele, visse Samfundsklasser eller Medborgere havde forstaaet at skaffe sig ved Forordningen. En højst urimelig, men karakteristisk Vrede ramte de Kreditorer, hvis Fordringer vare i Species, og som gjorde deres Ret gældende til at faa 2 Rbdl. pr. Specie, uafhængig af, naar Fordringen var stiftet; sligt betragtedes som en utilgivelig Haardhed, medens man fandt det i sin Orden, at Debitorerne benyttede sig af de Begunstigelser, Loven gav Lejlighed til¹⁾. Mere forstaaelig var den Vrede, der ramte dem, som ad direkte eller indirekte Vej havde skaffet sig Kendskab til Forordningen, før den udkom, og benyttet sig deraf. De, der havde en Anelse om Tingene, havde hurtigst muligt afgjort deres Gældsforhold baade til Institutioner og til Private, før Forordningen kom, idet det jo var en uhyre Fordel at betale i Courant, naar man for 100 Sp. fik 2000 D. C., fremfor naar man skulde betale efter Kurs 1200, endsige efter Fordringens Stiftelsestid. Men de Uvidende og mindre Kloge led Tabet, navnlig de, der havde gjort Laan i Slutningen af 1812 og nu maatte betale dyrere Penge tilbage. Saa havde ogsaa de helt eller halvt Indviede med Fordel gjort Indkøb af Statsobligationer i D. C., der naturligvis vare billigt at faa i denne Mønt før Forordningen, og der nu, som uopsigelige, bleve fixerede til Kurs 200.

1) „Som et forunderligt Bevis paa, hvor forvirrede Begreber om Ret og Uret der hersker med Hensyn til Pengevæsenet“ anfører Ørsted, at næsten ingen Debitor fandt sig opfordret til at betale mere end Beløbet i D. C., hvorimod Specieskreditor tidt eftergav Noget af sine Fordringer, „og at det blev anset for en Grumhed, naar en saadan stod paa sin Ret efter Loven og Forskrivningerne“. A. S. Ørsted. Eunomia I. Kbhvn. 1815. Betragtninger over Danmarks nuværende Pengevæsen. — Det er i Eunomia, endvidere i Ørsteds (anonyme) Skrift „Om Forandringen i den danske Stats Pengevæsen efter Fd. af 5. Januar 1813“, dernæst i hans Bemærkninger til de i Nyt juridisk Arkiv refererede Domme og endelig i Udtalelserne i Kollegialtidende, man fornemmelig finder Ørsteds udførlige Forklaringer og Forsvar vedrørende Fd. af 5. Januar 1813. Som Regel (dog enkelte Steder med vage Restriktioner) forsvarede Ørsted hele Loven, ihvorvel vi have set, at den vel havde optaget hans Grundsynspunkt, men med meget væsentlige Udeladelser og Tilføjelser, der maatte gøre ham saare betænkelig ved

At der ved Tilbagebetaling af Laan er skabt store Avancer for Kreditorerne, er der ingen Tvivl om; i Slutningen af 1812 indbetaltes endog meget betydelige Beløb i Depositokassen af dem, som anede, hvad der vilde komme¹⁾. Nogen positiv Dokumentation af Obligationsindkøbene kan næppe paa samme Maade fremskaffes, navnlig ikke overfor de mange Rygter om, at de Kongen og Hoffet nærmeststaaende Embedsmænd skulle have skabt sig meget store Fordele i saa Henseende. Men Sandsynligheden derfor er stor. Embedsmændenes Korruption og Bestikkelighed var saa vel bekendt i Aarhundredets første Decennier, at man atter og atter hørte om højtstaaende Embedsmænd, der bleve afsatte eller endog fængslede og dømte. Adskilligt kom først op efter Krigen, men selv under denne vidstes det, at Leverancer betaltes med indtil 50 pCt. over Prisen, et Beløb, der gik i Embedsmændenes Lomme²⁾. Overfor Forordningen af 1813 har det vel navnlig været de Thronen Nærmeststaaende, som have været udsatte og tildels ere faldne for Fristelsen til at berige sig ved at misbruge deres Viden. Om Udenrigsministeren (Rosenkrantz) hedder det, at da en Pengemand strax efter Nytaar 1813 tilbød ham at gøre Udlæg til at indkøbe Obligationer, afslog han Tilbudet med Indignation, uagtet han saagodtsom Intet ejede; men det var „en Handel, som denne Mand havde drevet for de Højeste, og fortsat lige til Rigsbankforordningen af Januar 1813 udkom“³⁾. L. F. Brock roser sig af, at han, der vidste, hvor stor Pris, endog angivet til 10,000 Daler, en af hans handlende Bekendte, Mægler Hvidt, vilde give for at faa sikker Efterretning om Udfaldet af Bernstorffs Sendelse, blot skrev et Par Linjer til sin Kone uden at

---

den. Det hændte ofte i Ørsteds Liv, at han som Embedsmand eller betroet Mand offentlig forsvarede, hvad han personlig helt eller delvis misbilligede.

- 1) Finanskoll. Forest. 1. Marts 1813. Jfr. ogsaa Aall l. c. Pg. 288 ff., Rist l. c. Pg. 223 ff.
- 2) Til Belysning af Korruptionen i Embedsstanden foreligger et rigeligt utrykt Materiale og adskillige trykte biografiske Notitser. Se f. Ex. Daae. Breve fra Danske til Normænd. Christiania 1876, Pg. 64—65 og 123—26 samt Engelstoftiana i Historisk Tidsskrift V. R. 2. B.
- 3) Erindringer af Saint-Aubain. Museum. 1890. Pg. 71.

berøre denne Sag. „De mere betroede Bülow og Haffner, skal have benyttet deres Kundskab til fordelagtige Handelsafsætninger paa Børsen“¹⁾. Selve Finansministeren, Schimmelmänn, mente, at hans Ven Schubart (Gesandten) „vilde have været paa Færde“, hvis han havde været tilstede under Pengereduktionen, og han føjer til, at det havde staaet i hans Magt „at lade ham tjene en Million.“ Selv mente han at have kunnet tjene 4 Millioner, og i hans nærmeste Omgangskres troede man, at slige Spekulationer kunde være gjorte „uden Uret imod Staten eller Private“²⁾. Selvbekendelser hører man naturligvis Intet om, men det er højst betegnende, hvad man i Finansministerens Omgangskres ansaa for ret og billigt.

Selv Kongen maatte høre Adskilligt i de Dage, som han sikkert ikke var vant til. En Brygger Casses Hustru denunceredes, fordi hun havde sagt, at hun vilde „spendere en Portion Krudt og Salpeter, saa at Kongen med samt den hele kongelige Greje kunde springe i Luften . . . Kongen havde spillet Bankerot og nedsat Pengene for at snyde Landet, og fordi han kunde have desto flere at sætte paa sin L— etc.“ I et anonymt Brev til Kongen hedder det, at han misbruger Statens Kasse, som ikke er hans egen, „Du er kun dens Bestyrer“. I et andet hedder det om Kancellipræsident Kaas, at „end luer Forbitrelsen mod den Mand, som ved Deres Majestæts Myndighed erholdt Penge for paa andre Borgeres Bekostning at berige sig, førend F.d. af 5. Januar 1813 udkom“. I et tredje anbefales det Kongen „at ophæve Kommandokontoret, under dets elendige Chef Bülow, og Kabinetssekretariatet under „dets bestikkelige Bestyrer (Jessen)“ o. s. fr.³⁾.

1) L. F. Brock. Anmærkninger til Aalls Erindringer (Hist. Tidsskrift. V. R. III. B. Pg. 453). Dog vedrører Forholdet altsaa ikke Pengeforandringen, men det kort efter gjorte Forligsforsøg overfor England og Børsens Paavirkning heraf.

2) J. Bloch. To miskendte Venner. Museum 1890. Pg. 278—79.

3) De citerede Denunciationer og anonyme Skrivelser ere af 26. Februar 1813, 8. Januar 1814, iøvrigt udaterede (Rigsarkivet). — Maaske har til alle Tider en saadan Penge- og Gældsreduktion ikke kunnet ske, uden at de, der havde skaffet sig Besked paa Forhaand, enten benyttede deres Viden paa bedragerisk Maade eller antoges at benytte den dertil. Selv i længst henfarne Dage, da Solon ophævede Gældsslaveriet og befriede Debitorerne for deres Gæld, havde han talt med nogle af sine

Den Hemmeligholdelse, Kongen havde krævet ved Forordningens Udarbejdelse, var i hvert Fald ikke bleven efterkommet; det sivede ud overalt, at der var Noget i Gære. Bedst Besked havde man naturligvis derom i Danmark, men heller ikke i Norge var man uvidende om, at der forberedtes Noget. Da Forordningen skulde endelig konciperes, udbad man sig kongelig Tilladelse til at faa en „Gehejmekoncipist“, hvortil Assessor Vogt blev udset; han kunde imidlertid ikke komme tidsnok, da han var i Norge, men han skrev ned fra sit Opholdssted, Drammen, til Collin: „Her tales mangfoldig om en Finansplan, som er approberet, og i hvis Følge en kongelig Forordning er under Trykken, hvoraf man vil bebude en Reform i vort Pengevæsen“¹). Som ovenfor nævnet, vidste man ogsaa almindeligt, at det var den østrigske Bankerotlov, Pengeforandringen skulde bygges over²).

Benyttelsen af, hvad man anede, til i Tide at skaffe sig af med sin Gæld irriterede Folk, end mere forbitret var Publikum over de formodede direkte Berigelser. Saaledes skabte Forordningen en Vrede hos Befolkningen, hovedsagentlig rettet mod Loven selv, nu og da mod Personer, men der i hvert Fald var udbredt i alle Samfundslag. At man kunde finde en enkelt Forfatter, der loyalt tolkede sin Glæde over Pengeforandringen³) betyder Lidet i Forhold til den Harme, der endnu mange Aar efter herskede selv hos saa skarpsindige Iagttagere som Aal og Rist. Ja, endog en Chr. Colbjørnsen kunde i Efteraaret 1813 skrive om Schimmelmann til Prins Christian Frederik: „Forord-

---

Venner derom i Forvejen; disse havde da i Tide stiftet Laan, købt Land derfor og lod nu være at betale Laanene, da Gældsophævelsen kom. Man beskyldte Solon selv for det samme, men denne Beskyldning „tør man erklære for en Opdigtelse“. (Se Aristoteles' nyfundne Skrift om Athenæernes Statsvæsen, tysk Udgave ved Kaibel og Kiessling, Strassburg 1891, Pg. 8—9).

¹) Brev til Collin i Aktstykkerne vedrørende Forordningen. I Vogts Sted valgtes Fuldmægtig Johnsen (død som Gehejmekonferensraad), „et særdeles dueligt og honnet Menneske“. Smstds.

²) En af den norske Vicestatholder, Prinsen af Hessens Adjutanter, der havde faaet Nys om Forordningen, benyttede sig af sin Viden til, lige før Fd. udkom, at købe en stor Gaard i Christiania. Daa e. Det gamle Christiania. Pg. 349.

³) Se f. Ex. Rahbek i „Dagen“ for 17. Marts 1813.

ningen af 5. Januar gjorde (desværre) den Virkning, jeg befrygtede; men endnu i højere Grad. Gud forlade hans Højgrevelige Excellence!!! Han er en stor Synder. Han synes dog at være veltilfreds. Gid vor gode Konge og Hans Undersaatter kunde være det samme¹⁾. Det klareste Udtryk for Stemningen faar man ved Ørsteds egne Indledningsudtalelser i Eunomia af 1815. Han klager over, at Forordningen har fremkaldt „de mest lidenskabelige og vrangne Domme“; men naar han væsentligst synes at give Folks Urimelighed Skylden derfor — idet en Mand snart var fornøjet med Forordningen qua Debitor, snart misfornøjet qua Kreditor, eller omvendt — da har han ikke Ret. Der er, som vi have set, Folk, hos hvem Interessen for det Offentlige utvivlsomt var det afgørende for deres Bedømmelse af Sagerne, og hvis Domme ikke vare mindre „lidenskabelige“, end det store Publikums og Forretningsmændenes. Om deres Domme vare „vrangne“, er af den Art Spørgsmaal, Historien intet afgørende Svar giver paa, fordi den ikke tillader Kontraprøver — man vil f. Ex. aldrig faa at vide, hvorvidt man var naaet ved Sexprocentsskatten alene, naar dennes Administration strax var bleven henlagt til en virkelig Nationalbank.

Saa meget kan imidlertid siges, at Forordningen af 1813 hverken var original i sine Grundtanker eller fuldt forudseeende i sine Enkeltheder. Dernæst skabte den Indgriben, hvorved den vilde redressere tidligere Tidens Ulykker, nye, der af Befolkningen følte saa meget haardere, som de syntes den vilkaarligt tilskikkede. Endelig evnede Forordningen ikke at standse Opløsningen, thi Tilstanden efter den blev langt værre end før. Men da Freden hidførte Subsidier, Tilbagebetalinger og Lettelser, da en Fredsperiode i mere end en Menneskealder derefter paany bragte Næringsvejene i Trivsel, og da en fast og sparsommelig Finansstyrelse blev raadende i Staten — saaledes at tilsidst Staten kom paa Fode, Folket til Kræfter igen —, da maatte det naturligvis betragtes som en Fordel, at en erklæret Bankerot i det forrige Slægtled havde gjort rent Bord. Det var og er Forordningens bedste Forsvar.

¹⁾ Yngvar Nielsen. Bidrag til Norges Historie II. Christiania 1886.

SYVENDE KAPITEL.

Ny Ordning af Finansadministrationen. Budget for Aaret 1813. Sammenligning mellem Skatterne før Krigen og under Krigen. De budgetterede Udgifter for Aaret 1813. Udgifterne til Militærvæsenet paa forskellige Tidspunkter. Anvendelsen af Reservefondet paa de 15 Mill. Rbdl. Mængden af omløbende Courantrepræsentativer. Disses effektive Værdi. Reservefondets Indflydelse. Kursforholdene 1813. Virkninger af Krisen 1813. Pengeforagten. Sedlerne ophøre at være tvungent Omsætningsmiddel i Hertugdømmerne. Virkningerne af dette Skridt. Rigsbankens videre Ordning: Fastsettelse af Sølvværdikursen. Tillæg til Forordningen af 5. Januar 1813. Tidligere paatalte Fordringer. Kavtionisternes Stilling. Afdrag i Skatterne med $\frac{1}{2}$ af Bankhæftelsesrenten. Paabydelse af 8 pCts. Afgift paa Varer. Indførelse af Mobilieskat. Toldloven føres tilbage til 1797, Afgifterne skulle betales i Sølv. Bankkontorets Betalingsstandsning. Laanene af 1812 og 1813. Exempler paa Bankkontorets Transaktioner. Udstedelse til Statsleverandørerne af 3 Maaneders Anvisninger paa Statskassen. Grove sendes til Holland for at stifte Laan. Hans Instrux. Rentebetalingen standser. Moratorium i Anledning af Franskændenes Beslaglæggelse af Banken i Hamborg. Statens forestaaende Udgifter. Der udstedes paany „Komitesedler“ til Brug for Staten, under Grosserersocietetets Administration. Schimmelmanns Afgang. Freden i Kiel. Tilbageføring af de tidligere Lovgivningsforhold i Løbet af Aarene 1814—16. Speciesbankens Aktionærer. Kursen i 1814. Subsidier og Tilbagebetalinger fra Udlandet i Aarene efter Freden. Statens udenrigske Gæld efter Kontraheringstid og Rente. Indenlandsk Gæld. Komitesedlernes Skæbne. Almenhedens Krav til, at Statskassen skal modtage dem i Betaling for Skatter. Regeringens Vægring. Udstedelse af 6 pCts. Obligationer. Forholdene i Hertugdømmerne. Ordning af Rentebetalingen i Holland. Rigsbanksedelkursen i 1815 og følgende Aar. Den cirkulerende Seddelmængde. Bankdirektionens Udtalelser om Forholdene Statshusholdningens Ordning. Det fulgte finansielt-politiske System, bedømt af en Samtidig.

Samme Dag, som Forordningen om Pengeforandringen udstedtes, fremkom ogsaa Bestemmelserne om Finansernes Ordning og Budgettets Offentliggørelse. Fremtidig skulde ethvert Kollegium udnævne to à tre af sin Midte, for, i Forbindelse med et

lige Antal af Finanskollegiet, at overveje vedkommende Administrationsgrens Udgifter. De foretagne Overslag skulde samles og behandles af Finansdeputationen, bestaaende af Finanskollegiet og én fra hvert af de Kollegier, der havde direkte Forestillingsret. Finansdeputationen havde at sørge for, at Udgifterne balancerede med de sandsynlige Indtægter, og ethvert Kollegium, der fik Resolution for en Udgift, maatte vide, at det var under Forudsætning af, at Udgiften faldt indenfor det budgetterede Beløb. Ingen maatte fremkomme med Forslag til Kongen om Indtægtsforøgelser gennem Skatter eller ad andre Veje, før man havde korresponderet derom med Finanskollegiet. Dette skulde have Tilsyn med den hele Finansforvaltning. Hvis der af den til allerhøjeste Disposition beregnede Sum til overordentlige Bevillinger bevilgedes et Kollegium eller Andre et Beløb, skulde dette meddeles Finanskollegiet. Hvert Aar skulde der udarbejdes en Oversigt over Indtægternes og Udgifternes virkelige Beløb i Forhold til de budgetterede, og denne Oversigt meddeles Kongen. Det af Kongen for hvert Aar approberede Budget blev at offentliggøre i Trykken.

Saaledes havde man de bedste Forsætter. Imidlertid vare de nærmest kommende Aar ikke de mest egnede til at skabe regulære Budgetter og Regnskaber, og det viste sig ogsaa snart, at man, efter Krigen, maatte paabegynde en Simplification i Forvaltningen fra Grunden af. Bestemmelsen om, at Budgettet skulde offentliggøres, ophævedes faa Aar efter. Under Frederik den Sjettes Regering offentliggjordes intet Budget. Men Stødet til en bedre Ordning af Statsfinanserne var dog givet, og navnlig var Bestemmelsen om, at alle Indtægts- og Udgiftsforslag skulde passere Finanskollegiet en i høj Grad paatrængende og nødvendig Foranstaltning. Allerede for Aaret 1813 forelagdes der for Kongen et Budget, som rigtignok var affattet midt i Aaret og, efter Omstændighederne, maatte være saare omtrentligt, men som det dog har sin Interesse at stifte Bekendtskab med.¹⁾

¹⁾ Det i det følgende meddelte Budget over Indtægter og Udgifter for 1813 samt de meddelte Data om Indtægter og Udgifter i forskellige af Aarene før og under Krigen ere efter Aktstykker i Rigsarkivet.

Statens samlede Indtægt for 1813 opgjordes til 37,986,000 Rbdl. Heraf var imidlertid paaregnet som Tilskud fra Rigsbanken og Reservefondet 15,242,000 Rbdl. og 1,973,000 som „Kredit“, saa at de virkelige Indtægter kun udgjorde 20,771,000 Rbdl. Af disse faldt paa:

	Kongerigerne. Rbdl.	Hertugdømmerne. Rbdl.	Ialt. Rbdl.
Skatter af faste Ejendomme, Indtægter af Domæner, Tien- der og Forskrivninger	7,753,000	3,080,000	10,833,000
Extra-, Rang- og Embedsskatter	54,000	408,000	462,000
Stempelafgifter og Sportler	1,181,000	273,000	1,454,000
Told- og Konsumtionsintrader.	4,208,000	872,000	5,080,000
Skatter af Indkomst, Arv, over- dragne Ejendomme og Fæste- steder	539,000	208,000	747,000
Lotterierne	232,000	250,000	482,000
Renter og Afdrag af de konge- lige Aktiver og andre spe- cielle Indtægter for den kong- elige Kasse	1,622,000	91,000	1,713,000
Tilsammen	15,589,000	5,182,000	20,771,000

Den samlede Indtægt — ca. 10,4 Mill. Specier — svarer noget nær til den samlede Indtægt før Krigen, idet Aaret 1806 viste en Indtægt af 13,141,000 D. C. eller 10,5 Mill. Sp. Imidlertid er Ligheden i Beløbet forsaavidt tilfældig, som Skatterne i det mellemliggende Tidsrum vare meget forandrede, mest forhøjede, ligesom nye vare tilkomne, saa at der viser sig de største Forskelligheder i de enkelte Poster. Af helt nye Skatter, der vare indførte, skal nævnes Indkomstskatten, der ansloges at ville indbringe i 1813: 220,000 Rbdl. for Danmark, 90,000 for Norge og 128,000 for Hertugdømmerne. Den samlede Indtægt af Told, Konsumtion, Skibsafgifter etc. ansloges, som man ser, for 1813 til 4,208,000 for Kongerigerne og 872,000 for Hertugdømmerne. Disse Afgifter tilsammen gav gennemsnitlig aarlig:

	Kongerigerne.	Hertugdømmerne.
1797—1802 ¹⁾	3,184,000 D. C.	359,000 slesvigh. C.
1803—1806	4,161,000 —	640,000 —
1808—1809	2,597,000 —	550,000 —

Regner man nu Rbdl. til pari = $\frac{1}{2}$ Specie og Daler Couranten før Krigen, samt for Hertugdømmernes Vedkommende ogsaa under Krigen, til pari = $\frac{4}{5}$ Sp., men i Kongerigerne 1808 og 1809 kun til $\frac{2}{5}$ Sp., faar man for samtlige Indtægter af Told, Konsumtion, Skibsafgifter etc. følgende Beløb:

	Specier
1797—1802 aarlig	2,834,000
1803—1806 —	3,841,000
1808—1809 —	1,479,000
Budget 1813 —	2,540,000

I Aarene 1808 og 09 var altsaa den gennemsnitlige Aarsindtægt af Told og Konsumtion m. v. under halvanden Million Sp., Afgifter der i de sidste Fredsaar havde givet to à tre Gange saa meget, og man vil forstaa, hvilken Rolle dette spillede i en Tid, der havde hver Skilling nødig, og hvor Udgifterne steg med rivende Fart. De følgende Krigsaar vare Indtægterne dog adskilligt højere, dels gennem Kolonialvareafgiften 1810, dels ved Paabudet om Afgifternes Erlæggelse i Species fra 1811. Vilde man omsætte Daler Courant for 1808—09 til Rbdl. (= $\frac{1}{2}$ Sp.), fik man en Aarsindtægt for disse Aar af 1,573,000 Sp. Naar man da mente, at kunne paaregne henved en Mill. Sp. mere 1813 end 1808—09, laa dette i Afgifternes Forøgelse og den større Handelsomsætning, Ind- og Udførselstilladelser m. v. havde skabt. Desuagtet var det for 1813 budgetterede Beløb over $\frac{1}{3}$ mindre end Beløbet 1803—06. Merindtægten af den reformerede Toldtarif, af de nye Skibsafgifter, af hele Hærskaren af Forhøjelser svandt i det Dyb, der dannedes af Møntændringen (fra D. C. til Rbdl.) og Handelsstandsningen.

Statens Udgifter for 1813 budgetteredes til 52,810,000 Rbdl. De fordelte sig saaledes:

¹⁾ For Hertugdømmerne er Delingen 1797—1803 og 1804—1806.

	Ordinære. Rbdl.	Extraordinære. Rbdl.	Tilsammen. Rbdl.
Det kongelige Hus og Hofholdningen	754,000	4,000	758,000
Civiladministrationen, almennyttige Udgifter, Vartpenge og Pensioner	3,318,000	1,317,000	4,635,000
Udenlandske Anliggender	494,000	5,000	499,000
Statsgælden	4,283,000	116,000	4,399,000
Det synkende Fond	598,000	„	598,000
Landmilitæretaten	3,156,000	18,350,000	21,506,000
Sømiliteretaten	1,996,000	10,221,000	12,217,000
Adskillige Udgifter	732,000	1,274,000	2,006,000
Norges og andre Statsdeles Pro- viantering	„	3,192,000	3,192,000
Tilsammen	15,331,000	34,479,000	49,810,000
Dertil overordentlige Fornødenheder			3,000,000

Det Beløb, der var budgetteret til Udgifter til Statsgælden, udgjorde altsaa 4,4 Mill. Rbdl. Heraf ansloges de $\frac{5}{8}$ af Bankhæftelserne i Danmark, som Staten paatog sig at bære, til 781,000. Af den udenlandske Gæld budgetteredes en Rente af 690,000 Rbdl. S. V. og af Bankkontorets Gæld, der ansloges til $3\frac{1}{3}$ Mill. Rbdl. Sp., regnedes en Rente af 200,000 Rbdl. Sølv. Af det øvrige Beløb gik til Afbetaling (paa Laanet af 1808 og paa det holstenske Ridderskabs Obligationer) 173,000 Rbdl. Hele det resterende Beløb gik til Forrentning af indenlandsk Gæld i Banco, Species og Courant, hvor det vel maa huskes, at D. C. gik over til Rbdl. og derefter foreløbig kun forrentedes med 2 pCt.

Lægger man Beløbene til Statsgælden og det synkende Fond sammen, faar man altsaa en Sum af ca. 5 Mill. Rbdl. eller, under Forudsætning af pari, halvtredje Million Specier. I 1806 medgik til disse Poster henvend $2\frac{1}{3}$ Mill. Sp., og dette Beløb var altsaa forøget med en halv Snes Procent, trods Afbetalingerens omtrent fuldstændige Standsning og Renteformindskelsen af en stor Del af Gælden til mindre end $\frac{1}{8}$ (nemlig fra 4 pCt. af D. C. til 2 pCt. af Rbdl.).

Udgifterne til Hær og Flaade, konverterede til Species, udgjorde:

	1786. Sp.	1806. Sp.	Budget 1813. Sp.
Landmilitæretaten	1,235,000	4,554,000	10,753,000
Sømililitæretaten	803,200	1,522,000	6,109,000
Tilsammen	2,038,200	6,076,000	16,862,000

Saaledes budgetteredes der for 1813 henved tre Gange saameget, som der brugtes 1806, og over otte Gange saameget, som der brugtes 1786. (Dog viste det sig senere, at de budgetterede Militæreløb vare for rigeligt regnede.) Føjer man endvidere til, at Provianteringen af Norge m. m. beregnedes at koste over halvanden Mill. Sp., og at de fleste øvrige Udgifter (dog ikke Hofholdningen) ogsaa vare i Stigning, er det intet Under, at medens samtlige Udgifter, omsatte til Sp., udgjorde 4,9 Mill. i 1784 og 12,2 Mill. i 1806, vare de budgetterede til 26,4 Mill. i 1813. Medens vi saa, at Indtægterne i Sp. omtrent vare ens store i 1806 og 1813, vare Udgifterne altsaa langt over det dobbelte i dette Aar af i hint. Allerede 1806 havde man Underskud — hvordan skulde det saa undgaaes i 1813!

Det var til Dækning af Underskudet, ialt ca. 32 Mill. Rbdl., man paaregnede ca. 2 Mill. som „Kredit“, og 15 Mill. fra Rigsbank og Reservefond. De resterende 15 Million var det Fremtiden forbeholdt at klare: gennem Udgiftsbesparelser, Udbetalinger i Navneværdi samtidig med Skatteerlæggelse i Sølvværdi, Skatte-reformer, yderligere Anvendelse af Kreditmidler o. a. l. Fremfor Alt maatte man jo haabe paa Freden, og hvad den vilde bringe i Retning af Udgifternes Formindskelse og Indtægternes Forøgelse.

Naar der i Budgettet beregnedes 15 Mill. Rbdl. fra Rigsbank og Reservefond, vilde dette i alt væsentligt sige, at det hele Beløb af 15 Mill. Rbdl., der — foruden Renter af den henlagte Obligationsmængde — skulde tilfalde Staten, forudsattes beslaglagt allerede i 1813. Og i Virkeligheden skete dette med en rivende Hast. De første 2 Mill. afgaves allerede i Februar, dernæst 1 Mill. i April, fjorten Dage efter 1 Mill. i

Maj; i Juni og Juli Maaned optoges $6\frac{1}{2}$ Mill., deraf $\frac{1}{2}$ Mill. af Kongen personlig til egen „umiddelbare Disposition“, 2 Mill. til Brug for Zahlkassen, der istedetfor at faa Penge fra Amtstuerne, maatte sende dem Penge, og $\frac{1}{2}$ Mill. til Norge; endelig i August og September Maaned $4\frac{1}{2}$ Million¹⁾. Det forstaar sig, at Pengene gik ud af Kassen ligesaa rask, som de kom ind, og idet man saaledes styrtede den hele nye Rigsbankseddelmasse ud over Landet, blev Følgen paany Sedlernes Værdiforringelse.

Ved Begyndelsen af Aaret 1813 var der i Cirkulation i Kongerigerne 96,556,000 Courantsedler, 33,455,000 Skatkammerbeviser og 11,790,000 Assignationsbeviser, ialt for 141,801,000 D. C. I Hertugdømmerne vare i Omløb forskellige Arter af Papirer til Beløb af 10,452,000 slesvigh. C. At der saaledes var 13 à 14 Gange saa stor en Papirmasse i Omløb i Kongerigerne som i Hertugdømmerne, viser den førstes yderst urimelige Størrelse. Men Kongerigernes Papirmasse havde jo ogsaa Kursen tilsidst besørget nedsat til en effektiv Værdi af højst 10 Mill. D. C., og efter Fd. af 5. Januar blev den reduceret til ca. 15 Mill. D. C. (Kurs 1200) eller henved 24 Mill. Rbdl. Ikke destomindre var det 46 Mill. Rbdl., der var Tilladelse til at anbringe i Omsætningen, ganske vist Hertugdømmernes Omsætning iberegnet, men dels ophørte Sedlerne meget hurtigt her at være tvungent Betalingsmiddel, dels vilde Beløbet endda have været meget for stort under de daværende Forhold. Selve den af Rigsbanken indtil 1818 i Omløb satte Mængde udgjorde henved 39 Mill. Rbdl.; af disse 39 Millioner var det de 15 Mill., der afgaves til Finanserne — og som udstedtes ud over det Beløb, der var beregnet til den gamle Courantseddelmængdes Indløsning efter det fastsatte Kursforhold — som bleve skæbnesvangre.

Da Rigsbanksedlerne ikke endnu vare fabrikerede, vedbleve, indtil Oktober 1814, Courantsedlerne at cirkulere. Den legale Kurs herpaa skulde nu være 1200, men den var i Midten af Januar 1800 (d. e. Kursen paa Rigsbanksedler var 300, medens pari jo var 200 Rbdl. = 100 Sp.). I de nærmeste Maaneder

---

¹⁾ Jfr. Finanskollegiets Forestillinger 1813.

derefter bedredes Kursen noget, men steg i April til over 2000. Herefter var Kursen Genstand for en Stigning, der gjorde Sedlerne næsten værdiløse. Det endte med, at Rigsbanksedlerne naaede en Kurs af over 2000 (altsaa Courantsedlerne af det sexdobbelte). Momentant naaede Courantseddelkursen endog 15,000, men af forholdsvis længere Varighed var Kursen paa omkr. 12,000 eller 96 Gange den tidligere Parikurs 125, saa at en Dalerseddel nu knapt var en Skilling værd, maalt efter det i 1794 fastsatte Forhold mellem Daler og Species eller Sedler og Sølv. I Aarets sidste Kvartal forbedredes Kursen imidlertid kendeligt. Dens højeste Punkt naaede kun Halvdelen af Toppunktet tidligere paa Aaret; den varierede for Rigsbanksedler fra noget over 550 til det dobbelte, d. e. for Courantsedler fra ca. 3500 til henved 7000.

Det forstaar sig, at de enorme Kurser medførte tilsvarende Priser. Der skabtes en Forvirring uden Grænser. Landmændene, der kom til Byen, vidste knapt bedre, end at Sedlerne vare blevne uden Værd, og som Følge deraf satte de Priserne rent fabelagtigt til Vejrs; Køberne, der for en stor Del havde samme Følelse, gav, hvad der forlangtes, blot for at blive af med Sedlerne og faa Varer istedet. „En Rigsdaler er kun en Skilling“ var Mottoet over hele Linjen, og hvad den altfor store Sæddeludstedelse ikke i og for sig bevirkede, fremkaldtes ved en Panik eller rettere en Art Følesløshed overfor Pengerepræsentativer, der havde til Følge, at Faa vilde have dem, færre holdt fast paa dem, og at som Følge deraf Sedlerne cirkulerede med en rivende Hast fra Haand til Haand og gjorde den store Mængde af dem endnu mere overflødig. De Bestræbelser, der fra Regeringens Side gjordes for at raade Bod paa de Ulykker, der fremkaldtes af den vanvittige Prisstigning, skal omtales i et følgende Kapitel; men selve den herskende „Pengeforagt“, som en datidig Forfatter kalder det, var ikke blot en Virkning af, men blev ogsaa en Aarsag til de utrolige Kurser og Kursfluktuationer, der nylig er nævnet Exempler paa¹⁾.

¹⁾ F. W. Trojel. „Om Aarsagerne til de høje Priser“ i „Dagen“ 5. Marts 1813, jfr. Skilderiet 20 Novbr. 1813.

Under disse Forhold var Staten, der i Begyndelsen af Aaret havde næret noget Haab om at faa Fred med England, tværtimod kommet dybere ind i Krigen paa alle Kanter, og for Befolkningen forøgedes Usikkerheden endnu ved Frygten for, at Norge skulde blive adskilt fra Danmark, og dette sidste Land alene komme til at bære baade Seddelgælden og den øvrige Statsgæld. Hertil kom endelig Forholdet til Hertugdømmerne, hvor man nødtes til at ophæve Bestemmelsen om, at Sedlerne skulde være tvungent Betalingsmiddel. Aarsagen hertil var Uviljen i Hertugdømmerne mod at oversvømmes af den danske Seddelmængde. Uden denne havde man hidtil nogenlunde holdt Hertugdømmernes Pengevæsen paa Fode; med denne frygtede man lignende Katastrofer som i Kongeriget, og instinktmæssig følte man, at med Sedlerne som tvungent Betalingsmiddel vilde Metallet forsvinde, og vilde man være udsat for at gennemgaa samme Kriser, som vare komne til Udbrud nord for Kongeaen. Da Forholdene i Hertugdømmerne tilmed paa hin Tid vare af den Art, at man fra Regeringens Side havde al Grund til at være varsom — det var den tyske Frihedsrejsnings Aar, mod Frankrig, med England — ophævedes den omhandlede Bestemmelse. Dette skete kort og godt ved § 5 i Patent af 30. Juli 1813 om Bank- og Pengevæsenet med de Ord: „I Hertugdømmerne, hvor Sølv mønt er i Omløb, og hvorfra gentagne Ønsker ere ytrede om, at det dér maatte blive eneste lovbestemte Betalingsmiddel, skal dette være tilstaaet og ved nærmere Anordning ufortøvet vorde bestemt“ (De nærmere Details kundgjordes ved Fd. 19. Oktober 1813). Ordningen var forøvrigt ogsaa af stor Betydning for selve Regeringen, der i høj Grad trængte til, at Sølv vedblev at cirkulere idetmindste i én Del af Riget — Hertugdømmernes Sølvreservoir havde, som ovenfor omtalt, lige indtil 1812 været af den største Betydning for Statens Finanser. Men indtil Staten atter kunde faa sine Afgifter fra Hertugdømmerne ind i god Valuta, var det saa paatrængende nødvendigt at have noget Sølv til Raadighed, at den maatte paalægge et Tvangsloan, som skulde udredes af Kommunerne i Hertugdømmerne og forrentes med 5 pCt. Der synes at

være udskrevet $1\frac{1}{4}$ Mill. Sp., men næppe indkommet mere end $\frac{1}{2}$ Mill.¹⁾.

Patentet af 30. Juli 1813 havde iøvrigt til Hovedindhold, at Rigsbanken skulde gaa over til at blive privat, under et nationalt Interessentskab og sættes under dettes Forvaltning og Bestyrelse. Til at indtræde som Interessenter skulde alle de have Adgang, hvis Hæftelser til Banken beløb sig til 100 Rbdl. og derover, og dernæst de, der vilde supplere deres Hæftelser op til 100 Rbdl., eller der ved flere mindre Summer vilde forene sig til en saadan Sum eller endelig frivillig vilde indskyde 100 Rbdl. eller derover. Bankhæftelserne bleve at betragte som Grundejernes Ejendom, saaledes at disse kunde vente sig forholdsvis Udbytte af Bankens Indtægter, naar den havde opfyldt sine Forpligtelser, og omvendt kunde der ikke paalægges nogen Bankinteressent yderligere Forpligtelser end de 6 Procent af hans Ejendom eller hans frivillige Indskud. Banken fik tre Afdelinger, en dansk, en norsk og en slesvigholstensk med deres særlige Bestyrelser, og saavel disse som Overbestyrerne skulde til sin Tid vælges af Interessenterne, naar det var opgjort, for hvormeget Enhver var interesseret.

Endvidere bestemte Patentet, at den Kurs, som Rigsbanken satte for Rigerne til de to bestemte Tider om Aaret, skulde være Regel for de Betalinger, Fd. af 5. Januar fastsatte for Betalingen i Sølvværdi. Den 1. August fastsattes denne Kurs for Halvaaret indtil 1. Februar 1814 til 375. Kursen, der iøvrigt ikke blev fornyet til den fastsatte Tid, var ganske meningsløs, da den sattes. Pari for Rbdl. var 200 (1200 for Courant), nu satte man Kursen til 375 (2250 for Courant), medens den var mange Gange højere. Men man vilde nødvendig kundgøre dette officielt, og den lave officielle Kurs, som Staten blev nødt til at rette sig efter, var en ny Kilde til Forvirring og til Indtægts-tab for det Offentlige.

Ligesom Fd. af 5. Januar blev ændret og suppleret ved Patentet af 30. Juli, saaledes var den ogsaa Genstand for en Række autentiske Fortolkninger og tildels Lovændringer. Iblandt

¹⁾ Nathanson l. c. Pg. 528, Ørsted's Erindringer. IV. Pg. 28.

disse sidste kan særlig fremhæves Fd. af 9. Marts 1813, der bl. a. bestemte, at en Kreditor, der, før Fd. 5. Januar 1813 udkom, havde været nødsaget til ved Klage til Forligelseskommissærerne eller paa anden lovlig Maade at paatale en Fordring i D. C., skulde være berettiget til at nedlægge Paastand om Betaling i Rigsbankpenge i Forhold til Fordringens Værd paa den Tid, lovlig Paatale fandt Sted. Denne Bestemmelse hang sammen med det tidligere omtalte Forhold, at Debitorerne ved Retssager o. l. havde søgt at trække Betalingstiden ud, for at Courantkursen skulde blive saameget ringere i Mellemtiden. Domstolene havde staaet magtesløse overfor den Art af „lumpne Exceptioner“, og for at forebygge en Fortsættelse af dette Forhold, fremkom nærværende Forordning¹⁾.

Ved en Forordning af 14. September 1813 bestemtes, at Kreditor, i den Tid, hvori han var uberettiget til at opsigge sin Kapital, heller ikke var pligtig til at modtage Beløbet undtagen i rede Sølv eller Rigsbanksedler efter Dagens Kurs (ikke den officielle Kurs). Tillige søgtes ved denne Lov Kavtionisternes Stilling ordnet, saaledes at de bleve satte i Stand til at løses ud af Kavtionsforholdet — en Bestemmelse, der var af megen Vigtighed i Tider, hvor det Beløb, man var gaaet i Kavtion for, kunde skifte Karakter fra Dag til Dag og forandre sig fra en Bagatel til en Formue.

Løftet i Fd. af 5. Januar om, at der til Gengæld for de faste Ejendommens Bebyrdelse med Bankhæftelserne, skulde ske en Lettelse i Skatterne, indfriedes ved Fd. 9. Juli 1813. Ved denne omsattes først en hel Række af ældre Skatter til faste Kornydelsler, der atter aarlig konverteredes til Penge, derhos bevilgedes et Fradrag i disse Ydelser svarende til $\frac{5}{6}$ af Renten af Bankhæftelserne.

Men ved Siden af denne Skattelettelse fandt forskellige Skattepaalæg Sted for at hjælpe Finanserne ud af de værste Forlegenheder. Saaledes paalagdes der ved Fd. 14. Oktober en Afgift af 8 pCt. af alle Varer, man havde i Forraad til Salg eller til Bearbejdelse. Undtaget blev kun møntet Guld og Sølv,

---

¹⁾ Jfr. A. S. Ørsted. Eunomia. I.

forskellige Kornvarer og i Norge og paa Bornholm indenlandske Korn- og Fedevarer. Afgiften beregnedes til ti Gange det ved Toldtarifen af 1797 fastsatte Beløb, og, hvor denne angav Tolden som Procent af Varens Værdi, til 8 pCt. Den skulde erlægges i rede Sølv eller Rigsbanksedler til Dagens Kurs. Den var selvfølgelig kun at erlægge én Gang for alle og suppleredes under 5. Novbr. med et 8 Procents Tillæg i Toldafgiften af Varer, der indførtes til April 1814, for at de indførte Varer ikke skulde staa i lavere Pris end de, der fandtes paa Lagrene.

Ved Fd. af 25. Oktober 1813 paalagdes der en Mobilieskat. Denne skulde erlægges med 10 Gange Ildstedskattens Beløb, saa at der for hver Toldspecie, Ildstedskatten for 1813 udgjorde, erlagdes 20 Rbdl. S. V. i Mobilieskat. Dog blev der, før Multiplikationen med 10 fandt Sted, at fradrage 2 Rbdl. S. V. af Ildstedskatten for hver Lejlighed, der beboedes af én Familje, og hvor Ildstedskatten var fastsat som Kornafgift, betaltes 5 Gange dens Beløb (med Frihed for Husmænd med jordløse Huse og for Jorddyrkere, til hvis Boliger der hørte mindre Jordtilliggende end 1 Td. Hartkorn). Mobilieskatten skulde betales med Halvdelen inden fire Uger fra Forordningens Bekendtgørelse, med den anden Halvdel i første Uge af 1814. For Norge fastsattes særlige (lempeligere) Bestemmelser ved en Forordning af samme Dato.

Samtidig med disse Skattepaalæg simplificeredes de almindelige Toldbestemmelser, idet Toldloven, som Hovedregel, førtes tilbage til Tarifen af 1797, med Udeladelse af Forhøjelserne i Aarene før og under Krigen, dog tillige med den saare væsentlige Tilføjelse, at Tolden fremtidig skulde erlægges i rede Sølv. De i 1797 bestemte Satser i D. C. forøgedes altsaa med 60 pCt. til Rbdl., hvilke vare at erlægge i Metal (Fd. 8. Septbr. 1813; de af politiske Grunde bestaaende Ind- og Udførselsforbud forandredes selvfølgelig ikke ved Forordningen). Paa samme Maade paabødes det ved Fd. af 5. November, at Skibsfragtsafgifterne fremtidig skulde erlægges i rede Sølv.

Det vil ses, at alle disse Love om Skattepaalæg og om Afgiftserlæggelser i rede Mønt udsendtes i Aarets fire sidste

Maaneder. Selv A. S. Ørsted beklager, at man ikke tidligere paalagde de nødvendige Skatter for at skaffe Staten Indtægter og Sølv, da man saa kunde have undgaaet den fortvivlede Emission af Reservefondets 15 Million Rbdl. Et Spørgsmaal er det i hvert Fald, om man ikke hellere end at kaste de 15 Millioner paa Markedet, burde have søgt Laan paa de 10 Mill. Obligationer, Banken skulde stille til Finansernes Raadighed.

Da i September, som vi ovenfor have set, de 15 Millioner vare brugte, søgte man alle Midler for at undgaa en ny Bankerot. Selve de nye Love og en naturlig Reaktion mod den Stemning, der havde skabt de svimlende Kurser bragte ogsaa nogen Bedring, saa at Aarets sidste Kvartal havde Kurser, der dog hindrede Sedlernes fuldkomne Værdiløshed. Men imidlertid havde Befolkningen paany været udsat for Kriser, Tab og Ulykker, og Staten maatte tilsidst gribe til Forholdsregler, som endda Tiden før 1813 havde sparet den for.

Saaledes maatte Bankkontoret, som alt foran omtalt, i Juni 1813 standse sin Virksomhed, ikke lidet paavirket af, at Haabet om Fred med England glippede¹⁾. Men det Hele foregik saa meget under Haanden som muligt. Nogen offentlig Deklaration vilde man ikke udstede, men søge at affinde sig med Kreditorerne enkeltvis. Bankkontoret havde baade i 1812 og 1813 faaet store Laan af Handelshusene; endnu i Begyndelsen af 1813 1,200,000 Mk. Banco af fem Handelshuse, der kun havde faaet god Sikkerhed for de 400,000, saa at blot den tarveligste Sømmelighed krævede, at man strakte sig saa vidt som muligt overfor disse Kreditorer. Ja, i Marts Maaned vare atter nye

¹⁾ Hvor meget Kongen har ventet sig af Fredsbestræbelserne, kan ses af, at endnu i Begyndelsen af April, da han af Schimmelmans Indberetning erfarede, at Bankkontoret manglede Penge til sine løbende Forretninger, opfordrede han ham til for enhver Pris at se at holde det gaaende over den kritiske Periode, da det netop nu kunde ventes, at Bankkontorets og Finansernes Behov i Sølv om kort Tid vilde kunne dækkes; men i Slutningen af Maj gav han Ordre til Standsningen. (Reskr. til Schimmelmans af 2. April og 24. Maj 1813. — Kongens Brevkopibøger).

Laan blevne optagne, deriblandt 274,000 Mk. Banco fra 13 jødiske Huse, paa hvis Vegne Samfundets Repræsentantskab meddelte, at de vilde acceptere hvilket som helst Betingelser for Afviklingen. Man nedsatte da et Udvalg til Brug for Forhandling med de enkelte Kreditorer, thi man havde den gode Grund til ikke officielt at kundgøre, hvad man kunde byde Kreditorerne, at man ikke vidste, hvad man skulde stille i Sikkerhed for sine Løfter. Dog trøstede man sig med, at endel af Kreditorerne alt sad inde med reelle Sikkerheder (navnlig Kolonialvarer, som af Kongen eller Staten vare erhvervede — tildels, som vi have set, som Betaling for Indførselstilladelser o. l. — og stillede til Bancosælgernes Disposition). Andre bød man Erstatning ved Fritagelse eller Afdrag i de ny paalagte Afgifter. Atter Andre slog man en Handel af med af den Beskaffenhed, at de for Halvdelen af deres Fordring fik Afslag i Skatter, for den anden Halvdel fire Procents Obligationer; men saa skulde de til Gen-gæld give de Sikkerheder fra sig, de sad inde med. Fremfor Alt fastsattes det, at Bankkontoret ingensomhelst Forpligtelse maatte indgaa uden Finanskollegiets skriftlige Paabud. Man var paa det rene med, at hvad Gavn Bankkontoret end tidligere kunde have gjort, havde den været saare dyrekøbt, og Forretningerne maatte nu ophøre. Da man baade i Ind- og Udland vidste, at Kontoret havde negocieret paa Kongens og Statens Vegne, maatte Staten ogsaa staa inde for dets Forpligtelser; men netop derfor maatte det ogsaa standse nu — med saa liden Alarm som muligt.

De Fordringer, der nu og i de nærmeste Aar indsendtes til Banken eller Staten, give Materiale i Overflod til Bedømmelse af den Svindel man drev lige til det sidste. Det vilde imidlertid blive for vidtløftigt at rede Alt dette ud fra hinanden; kun et Par af de ejendommeligste Forretninger skulle omtales. Det var i 1812 og 1813 blevet overdraget Auditør Bille at gøre et betydeligt Indkøb af Kolonialvarer i Udlandet, hvilke skulde opbevares i København, Aarhus og Flensborg. Til at betale disse Varer med havde han faaet tilstillet Vexler fra Bankkontoret i København paa Kontoret i Altona, og Operationen havde til Formaal, dels i og for sig at opnaa Gevinst paa Varerne, dels

at være „Hovedresource for at tilvejebringe Kredit og dække Bankkontorets uundgaaelige Betalinger“. (Man tænke sig denne Trafik: Det halvt fallerede Bankkontor udsteder, faa Maaneder før det maa standse, Vexler til Betaling af Varer, der skulle pantsættes for at skaffe det samme Bankkontor Kredit eller sælges for at dække dets Betalinger!) Da nu Bankkontoret standsede, havde Bille en Fordring paa det paa 606,000 Mk. Banco, der saa senere maatte afvikles ved Hjælp af kontante Udbetalinger, Vexler, Prioriteter etc. — En anden Forretning, man paa samme Tid foretog, var med Handelshuset B. J. Rée i Hamborg. Huset's Fordring paa Bankkontoret beløb sig oprindelig til 2 Mill. Mk. Banco, men ved Realisation af de i Sikkerhed stillede Kolonialvarer var Fordringen gaaet ned til 1,100,000 Mk. Ikke blot maatte Afviklingen af dette Beløb vente, til man fik Noget at betale med, men selve Opgørelsen trak ud over Aaringer, fordi Forretningerne vare afsluttede ved en Række mundtlige Forhandlinger mellem Schimmelmänn og Rées Befuldmægtigede, og det ikke var muligt, overfor de modstaaende Erklæringer, at faa konstateret, hvorledes de yderst indviklede Betingelser, Prolongationer, Renteforhøjelser etc. vare fastsatte. — En tredje karakteristisk Forretning var afsluttet med Grosserer G. L. Becker, der, efter Indbydelse af Schimmelmänn, i Aaret 1813 havde afgivet til Bankkontoret til Statsfornödenheder 183,000 Mk. Banco. Da han imidlertid ikke selv havde Pengene, paa Grund af de betydelige Tab, han havde lidt, „tog han, efter Finansministerens Forslag, sin Tilflugt til en Vexelcirkulation, der skulde forlænges, indtil han, ved Laanets Tilbagebetaling, Tid efter anden blev sat i Stand til at indfri sine Tratter“. Vexelcirkulationen standsede, da Franskmændene bemægtigede sig Hamburgerbanken, den Kaffe, der var givet ham i Pant, var irrealisabel, da den laa i Holsten og Norge, og han maatte da gaa fallit. Ihvorvel Loven ellers forbød Moratorium, fik hans Opbudsbo, af Hensyn til den Maade, Falliten var fremkaldt paa, og da hans Bo, bortset fra den Bancogæld, han havde paataget sig, var solvent, Tilladelse til at behandles uden Hensyn til Bancogælden, der skulde afbetales af en Kommission,

efterhaanden som hans Tilgodehavende hos Bankkontoret indbetaltes¹⁾.

At man ikke kunde afbetale gammel Gæld, fik imidlertid være, hvad det vilde; det galdt om at finde Midler til at dække Udgifterne for Dagen idag. Da Reservefondet var opbrugt, og endnu Intet indkommet fra de nye Skatter, maatte man søge andre Udveje. Disse fandt man ved at betale Statens Leve- randører med 3 Maaneders Anvisninger paa Statskassen; de vare intet tvunget Betalingsmiddel og maatte ikke lyde paa mindre end 100 Rbdl. N. V.²⁾. I Tiden 15. Oktober til 9. November udstedtes for ikke mindre end 1,360,000 Rbdl. i Anvisninger paa 100 og 200 Rbdl., og det bestemtes nu, at fire Uger efter en Anvisnings Udstedelse maatte den benyttes til Indbetaling af $\frac{1}{3}$ af Mobilieskatten³⁾.

Dette Nødmiddel forsløg imidlertid kun Lidet. Allerede i December vare Anvisningerne sunkne saa dybt, at „f. Ex. for Klæde forlangtes 41 pCt. mere i Anvisninger end i Kontanter“, og man maatte gribe til nye Hjælpemidler. Man havde alt noget før forsøgt et Laan i Udlandet. Etatsraad Grove var paany bleven sendt ud for at prøve sin Lykke med at stifte et

¹⁾ Kanc. $\frac{12}{13}$ Maj 1814. Jfr. iøvrigt Finanskoll. $\frac{23}{28}$ Juni, $\frac{25}{16}$ August, $\frac{6}{15}$ og $\frac{10}{15}$ Novbr.,

$\frac{3}{8}$ Decbr. 1813, $\frac{20}{23}$ Juli, $\frac{3}{10}$ og $\frac{10}{17}$ August 1814, $\frac{19}{20}$ Juli, $\frac{12}{15}$ Septbr. 1815 etc.

Man vil, som sagt, i de her citerede Forestillinger finde en Slags Op- gørelse af Bankkontorets Gældsposter og Status og en Redegørelse for den Maade, paa hvilken man søgte at komme til Rette med de største Kreditorer, saasom, foruden de i Texten nævnte, Meyer & Trier, Ryberg, Blachs Enke, Brødrene Tutein, Hambro & Søn, Collstrup, Broberg, Zinn & Søn, Erichsen, forskellige hamborgske Huse m. fl. En i 1812 af Bankkontoret i det vestindiske Selskabs Navn stiftet Gæld i Hamborg paa 650,000 Mk. Banco var allerede i 1813 ved Renter, Provision, Disconto etc. løbet op til 737,000 Mk., hvoraf der, efter Realisation af de i Sikkerhed stillede Kolonialvarer, var 400,000 Mk. tilbage. — Den Vej, man tilsidst i de fleste Tilfælde fandt var den letteste til at komme ud af Gældsforholdene, var at opkøbe Fordringerne til Dagens Kurs. I Efteraaret 1813 stod f. Ex. Obligationerne af Bancolaanet 1811 i 10 pCt. (Finanskoll. Forest. 20. Septbr. 1813).

²⁾ Res. til Finanskoll. af 30. Septbr. 1813.

³⁾ Finanskoll. $\frac{14}{14}$ Novbr. 1813.

Laan i Holland paa 8 Million Francs i Overensstemmelse med de Betingelser, der vare traktatmæssig fastsatte mellem Kongen og de Franskes Kejser. Man gik ud fra, at ihvorvel Holland havde lidt uhyre Tab, vilde det dog, da dets Forretninger laa stille, anvende de endnu ledigt liggende Kapitaler, og man haabede, at Danmark skulde blive foretrukket. Alle andre Lande havde skuffet Holland, der før Revolutionen havde været hele Evropas Kreditor¹⁾. Men Tilliden var bleven bevaret til Danmark, endog trods Afdragenes Suspension, lige til Bankkontoret indstillede sine Betalinger. Det skulde imidlertid forestilles de hollandske Bankiers, at et nyt Laan netop vilde sætte Staten i Stand til at dække de lidte Tab og skaffe Kreditorerne deres Penge, og at hvis de ikke hjalp Kongen, „kunde der ske Ting, der vare mod hans Ønske“. Laanet skulde forrentes med 6 pCt. Men dersom de nuværende Indehavere af 4 Procents danske Obligationer skulde være bange for, at disse Obligationer, hvis Kurs allerede var gaaet ned med 60 pCt., skulde synke endnu dybere, kunde man love 5 pCt. Rente og da saameget højere Provision. Danmark vilde give alle sine Indtægter i Pant; skulde dette ikke forslaa, vilde man særlig give de 10 Mill. Rbdl., Rigsbanken skyldte Staten i Obligationer, i Pant; forsløg dette heller ikke, kunde der gives Anvisning paa de kongelige Møller i Holsten, og hjalp endelig det ikke, saa paa Krondiamanterne. Disse sidste maatte imidlertid saare nødigt komme fra København, men kunde deponeres her paa det Sted, de hollandske Bankiers fordrede. Kunde Pengene trods Alt ikke forskaffes i Holland, skulde man forsøge i Flandern o. s. fr. Forholdene forandrede sig jo imidlertid hurtigt, og Groves Mission synes intet Udbytte at have bragt²⁾.

Imidlertid standsede nu ogsaa Rentebetalingen. Foreløbig skete dette ved Terminens Udsættelse indtil 18. Januar, men for den udenlandske Gælds Vedkommende var det enstydigt med, at Renterne saavel for 1813 som foreløbig for de nærmeste

¹⁾ Paa den Tid Holland indlemmedes i Frankrig, havde det 10 til 12 Mill. £ (ca. 200 Mill. Kroner) tilgode alene i England. (Skilderiet 8. Januar 1811).

²⁾ Reskr. til Schimmelmann af 31. Juli 1813 (Kongens Brevkopibøger), Groves Instrux samt Finanscoll. $\frac{1}{4}$ Septbr. 1813.

Aar ikke betalt¹⁾. Denne Forlængelse af Terminen, der jo galdt for hele Staten, havde iøvrigt faaet et Forspil i et Moratorium, der var bleven givet i Anledning af Hamborgerbankens Sekvestration. Grosserersocietetet erklærede Efterretningen herom for „ligesaa uventet som skrækkelig“ og bad om, at der maatte træffes de mest energiske Forholdsregler for at redde de Effecter, der vare deponerede som dansk Ejendom i Banken²⁾. Paa dens Indstilling forordnedes tillige (23. Novbr. 1813), at Enhver, paa hvem der var trukken Vexler paa Banco, før Efterretningen om Bankens Beslaglæggelse var bekendt her paa Børsen, skulde fra den Tid, Kreditor anmeldte den protesterede Vexel for ham, have en Frist af otte Dage for at aftale med Vexelindehaveren, hvordan Sagen kunde bringes i Orden. Kom der ingen Overenskomst i Stand, fik Vexeldebitor Ret til, mod en Sikkerhed, der bedømtes af en dertil nedsat Komite, at faa Gælden suspenderet i sex Maaneder.

Trods den nye store Kalamitet, der havde ramt Handelsstanden, blev det dog atter den, man tænkte paa som sidste Nødanker. I December Maaned 1813 ventede man, at Kongerigerne i de nærmeste 3 Maaneder (December-Februar) vilde faa følgende Udgifter: til Sø- og Landetaten $6\frac{1}{3}$ Mill. Rbdl. N. V., til Økonomi- og Kommercekollegiet og de civile Udgifter, indbefattet Vartpenge og Pensioner, 4 Million, til den indre Statsgæld $1\frac{1}{2}$ Million, til Norges Forsyning 2,1 Million (deraf $\frac{1}{2}$ Mill. til Korn), altsaa ialt ca. 14 Mill. Rbdl. N. V. Hertil 800,000 Rbdl. Sølv til Gesandtskaber, udenlandsk Gæld etc.³⁾. Til at klare denne Udgift havdes i gamle og nye Afgifter af Skatter og Revenuer $8\frac{1}{3}$ Mill. Rbdl. Man besluttede da at nedsætte en Komite med Bemyndigelse til at udgive rentebærende Sedler, mod at Komiteen fik reelle Effekter i Pant saavel af Finanserne som af Andre, der maatte ønske deslige Sedler. Man havde tidligere set Grosserersocietetet udstede saadanne Sedler med saa stort Held, at man besluttede at henvende sig til det, for at Societetet, selv om det ikke vilde tage Sagen direkte i Haand,

¹⁾ Finanskoll. $\frac{9}{9}$ Decbr. 1813.

²⁾ Grosserersoc. Kopibog. Skr. til Kongen af 9. Novbr. 1813.

³⁾ Finanskoll. $\frac{2}{8}$ Decbr. 1813.

dog skulde medvirke til dens heldige Gennemførelse. I Overensstemmelse hermed fastsattes under 8. Januar 1814, at der skulde udstedes rentebærende Kreditbeviser (1 β Rente daglig af 100 Rbdlr.), der vel, paa Grund af Rigsbankens Foundation, ikke kunde være noget tvungent Betalingsmiddel, men som ønskedes støttet saameget som muligt. Renten skulde udbetales sammen med Kapitalen, og Sedlerne udstedes af en Komite, valgt af Grosserer-societetet, til hvilken ogsaa Sikkerheden for Beløbet, nemlig Indtægterne af de kongelige Jorder og Skove og af Stempelafgiften, skulde indbetales. Sedlerne, der skulde udstedes til en samlet Sum af 5 Mill. Rbdl. N. V. i Stykker paa fra 500 Rbdl. til 5 Rbdl., vilde blive modtagne af Staten til Betaling af kontraktmæssige Renter og Kapitalafdrag, men ikke ellers¹⁾.

Med Iscenesættelsen af Komitesedlerne endte det skæbnesvangre Finansaar 1813. Det var i Finanskollegiets Forestilling af 2. December den første Idé gaves til disse nye Komitesedler. Ihvorvel Forsvaret for dem ligger i, at næsten ethvert Middel maatte forsøges for at skaffe Penge, mindede de uhyggeligt om Tiderne før 1813 med deres Anteciperung af kommende Statsindtægter. Blev de ogsaa gjorde til Tvangsbetalingsmidler, vilde Ligheden med Datidens forskelligartede „Sedler“ være fuldstændig. De gjorde Ulykker nok, men denne sidste Ulykke — Bruddet paa Rigsbankfundatsens Grundbestemmelse — undgikkes dog, hvad der vistnok væsentligst maa tilskrives Finansstyrelsens Fasthed i det følgende Aar. Men i Spidsen for denne Finansstyrelse stod ikke længere Schimmelmänn. Fra 6. December var han som Finansminister bleven afløst af Overrigsbankdirektør Møsting; og, om han end vedblev at være Medlem af Gehejmestatsraadet, var dog med nævnte Dag den Schimmelmännske Finansstyrelse definitivt ophørt.

Freden i Kiel sluttedes i Januar 1814, og fra denne Dag dateredes „Freden“ ogsaa i videre Forstand, thi uagtet Danmark vedblev at være i Krigstilstand — som bekendt tiltraadte Danmark Alliancen mod Frankrig —, begyndte dog, efter den officielle Fortolkning, det første „Aar efter Freden“ 14. Januar 1814,

¹⁾ Finanskoll. $\frac{24}{25}$ Decbr. 1813.

hvad der jo havde stor Interesse med Hensyn til Rente- og Moratoriumsbestemmelserne i Fd. af 5. Januar 1813. I Løbet af Aaret 1814 tilbagekaldtes ogsaa efterhaanden de mange Ind- og Udførselsforbud, Krigen med England, senere med Sverig og med de allierede Magter, havde givet Anledning til. Transit-handelen genoptoges (Fd. 10. Marts 1814), Toldloven af 1797 kom igen i det Væsentlige til fuld Gyldighed (Fd. 2. April), Forbudet mod ædle Metallers Udførsel og Pengerepræsentativers Forsendelse ophævedes (10. Juni). Endvidere opmuntredes Indkøbet af fremmede Skibe til Handelens Fornyelse ved Afgiftens Nedsættelse, idet den ved Fd. 13. Marts 1812 paabudne Afgift af Købesummen for indførte Skibe ved Pl. af 9. Maj 1814 nedsattes til det halve eller til ialt $6\frac{1}{4}$ pCt. for Skibe paa 10 Kml. eller derover, der indførtes indtil 1. April 1816. Storerhvervet lettetes ved Nedsættelse af Betalingen for Grossererborgherskaber og Mæglerbevillinger samt for Fremmedes Adgang til Handel (Fd. 1. Marts 1814). Nogle af de Afgifter, der tidligere vare fastsatte i Kornvarer (Afgift af Brændevinsbrænden og Konsumtion af Brændevin) omsattes paany i Penge (16 Juni). I Begyndelsen af 1815 (Pl. 2. April) ophævedes endelig Indkomstskatten for de tre resterende Aar, 1815—17, af de otte Aar, for hvilken den oprindelig var paalagt, og saaledes indførtes efterhaanden regelmæssige Tilstande, og mindskedes de Afgifter, der virkede mest trykkende eller viste sig mindst formaalstjenlige.

Ogsaa i andre Henseender ordnedes Forholdene. Aktionærerne i Speciesbanken, der i Følge Resol. af 16. Februar 1813 skulde udløses ved 4 pCts. rentebærende Obligationer, fik deres Aktier paa 400 Sp. gjorde til kongelige 4 pCts. Obligationer paa 800 Rbdl. S. V. ¹⁾ — I Aarets Løb ombyttedes de gamle Courant-sedler med Rigsbanksedlerne, og en stor Del af den gamle Skille-mønt indkaldtes ²⁾.

Den officielle Kurs paa Rbdl. vedblev at være 375, idet man mente, at Forholdene kom bedst til Ro, naar man til det

¹⁾ Finanscoll. $\frac{13}{16}$ April 1814.

²⁾ do. $\frac{31 \text{ August}}{3 \text{ Septbr.}}$ 1814.

Brug, offentlig og privat, hvor den officielle Kurs skulde benyttes, foreløbig lod denne uforandret. Den faktiske Kurs, der i Begyndelsen af Januar stod i 880, faldt i Løbet af Februar til det halve, men steg derefter atter fra ca. 450 til ca. 550 og undtagelsesvis endog til ca. 650. Gennemgaaende vare dog altsaa Forholdene langt bedre end i 1813, og inden Aaret var forbi, havde Danmark ogsaa Fred paa alle Kanter, ligesom Afspærringsforholdsreglerne overfor Norge — der ved sin Modstand mod Kielerfredens Bestemmelser bragte Kongen til at indtage en halvt fjendtlig Stilling overfor det — og Afspærringen overfor Frankrig kun havde været af forbigaaende Natur.

Ved de forskellige Traktater stilledes der ogsaa Staten betydelige Pengebeløb i Udsigt. Norge skulde ifølge Kielerfreden overtage en forholdsvis Del af Statsgælden; Beløbet herfor samt for Indløsning af norske Assignationsbeviser m. v. og af Obligationer og Forskrivninger, hvis Forrentning var foregaaet ved de norske Kasser, fastsattes ved Konventionen i Stockholm af 2. September 1819 til 3 Mill. Sp. Desuden overtog Norge en Del af de i Jylland indsamlede Kornvarer (for 800,000 Rbdl. N. V.) og gav Erstatning (95,000 Sp.) for de danske Krigsskibe, der i 1814 vare blevne beslaglagte i Norge. England skulde yde Danmark 400,000 £ aarlig, at indbetale maanedsviis i 1814, for dets Deltagelse i Krigen mod Frankrig med et Korps paa 10,000 Mand. Ved den anden Pariserfred fik Danmark af den Frankrig idømte Erstatning $2\frac{1}{2}$ Mill. Frs., samt for sin Andel paa 5000 Mand i den Hær, Frankrig maatte underholde langs Grænsen i 5 Aar, det første Aar 1 Mill. Frs., og for hvert følgende 1,833,000 Frs., foruden Kvarter, Rationer etc. Preussen købte ved Traktat af 4. Juni 1815 Danmarks Rettigheder til svensk Pommern og Rügen ved at give det Lauenborg, 2 Mill. Daler preuss. Courant og 600,000 Daler svensk Banco, som Danmark efter Kielertraktatens hemmelige Artikel havde tilgode hos Sverig.

Saaledes indkom eller var der lovet Penge fra mange Kanter, selv det russiske Okkupationskorps i Holsten vederlagde en Del af sit Forbrug, og den danske Hærs Afvæbning begyndte

for Alvor allerede fra Midten af 1814, ligesom der samtidig gjordes Skridt til en betydelig Indskrænkning i den hele, baade militære og civile Administration.

Men de Penge, der saaledes, tildels efter aarelange Forhandlinger, kom ind, kunde selvfølgelig ikke hjælpe i Øjeblikket. Den Afvæbning, der skulde finde Sted, kunde ikke tage Fart, saalænge der var fremmede Tropper i Landet, den Handel, der var tilintetgjort, kunde ikke rejse sig med et Slag, og fremfor Alt kunde Pengevæsenet ikke bringes paa Fode, saalænge baade en stor udenlandsk Obligationsgæld og en umaadelig indenlandsk Seddelgæld trykkede Landet.

Ved Udgangen af 1813 bestod den udenlandske Gæld af:

	Rbdl. Sølv.
Bankkontorenes (i København og Altona) Gæld for Forskud og protesterede Vexler.....	1,387,000
Hamborg.....	267,000
Hannover.....	93,000
Hessen Kassel.....	329,000
Frankfurt a. M.....	5,824,000
Brabant.....	2,115,000
Holland.....	6,368,000
Bern.....	208,000
Genua.....	1,830,000
Cagliari.....	2,000
Barbariet (Marocco, Algier, Tripolis).....	498,000
	<hr/>
	18,921,000

Efter Rentens Størrelse og omsat i Kroner udgjorde Beløbet:

	Kroner.
til 6 Procent.....	3,307,000
- 5 —.....	10,305,000
- 4½ —.....	6,648,000
- 4 —.....	16,586,000
Skyldig til Barbariet.....	996,000
	<hr/>
	37,842,000

Hertil kommer Renterne for 1813, der aldeles ikke vare betalte, og som bragte Gælden i Januar 1814 op til ca. 40 Mill. Kroner Nutidsmønt¹⁾.

Den indenlandske Gæld (Kongerigernes og Hertugdømmernes, incl. Bankkontorenes indenlandske Gæld, Bancolaanene, Laaneinstituternes Gæld, Penge deponerede i Statskassen, Statsfonds, Priseobligationer, Annuiteteter etc.) udgjorde paa samme Tid 5,536,000 Rbdl. Navneværdi, 62,665,000 Rbdl. Sølvværdi, 14,739,000 Rbdl. Sølv. Hvis man tænkte sig Gælden tilbagebetalt i Løbet af 1814 vilde jo Beløbene i Navneværdi og Sølvværdi (efter officiel Kurs 375) kun tilsammen betyde godt det halve Beløb (i Sølv) af de her anførte, men da man selvfølgelig ikke var i Stand til at tilbagebetale dem, maa det hele Beløb sammenlægges og giver da 82,940,000 Rbdl., hvortil kommer ca. $\frac{1}{4}$ Mill. Rbdl. i Sølv for ubetalte Renter i 1813. Den hele indenlandske Gæld maa da anslaaes til mindst 160 Mill. Kr., og den samlede inden- og udenlandske Statsgæld — fraregnet Rigsbankens Seddelgæld — altsaa til ca. 200 Million Kroner¹⁾.

At sidde med en saadan Gæld og ikke vide, hvor man skulde tage Renter og Afdrag fra, og med et Pengerepræsentativ, hvis Værdi var $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ af pari, var ikke behageligt. Værst var det imidlertid, at man til selve de løbende Udgifter foreløbig maatte gøre Regning paa en Kredit hos Publikum, dette hverken viste eller havde. Mistilliden fremgik tydeligt af Komitesedlernes Skæbne. Trods de stillede Sikkerheder havde disse Sedler allerede i Februar 1814, en Maaned efter deres Udstedelse, tabt $\frac{1}{5}$ af deres Værdi. Følgen deraf var, at de baade gav Anledning til Børsspil og til store Tab for dem, der maatte tage dem i Betaling fra Statens Side og atter maatte skille sig af med dem til Opkøberne til Dagens Pris, fordi de ikke havde

¹⁾ Paa Grundlag af den detaljerede Opgørelse mellem de danske og norsk-svenske Kommissarier. Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie. V. Christiania 1838.

²⁾ Sammesteds.

Raad til at beholde dem liggende og vente paa bedre Tider. Der øvedes da et stærkt Pres paa Regeringen, for at denne skulde modtage dem som Betalingsmiddel for Skatter; man gjorde gældende, at Grunden til, at der var saa mange Restancer paa Mobilieskatten, var, at Borgerne kun havde Komitesedler at betale med, og ikke maatte anvende dem dertil. Baade Magistraten og de 32 Mænd, endda støttede af Grosserersocietetet, bad om, at Skatter og Afgifter i hvert Fald for en Del maatte betales i Sedlerne, og ved Siden deraf var der hos Befolkningen stærk Misfornøjelse, fordi Regeringen kun til kontraktmæssige Renter og Afdrag, men ikke til sine Skatter og Afgifter, vilde modtage sine egne Sedler. Regeringen stod imidlertid fast imod. Paragraf 4 i Rigsbankens Fundats tilsgalde Banken, at kun dennes Sedler skulde modtages i de kongelige Kasser, og, hvis man ikke paany vilde ind paa et Skraaplan med alle Arter af ny Sedler, maatte denne Bestemmelse overholdes, om det saa gik godt eller galt. Regeringen lod bekendtgøre, at den ved Udbetaling af Renter ikke tvang Borgerne til at modtage Komitesedlerne, idet de, der vare i Stand til at vente, vedblivende vilde beholde deres Ret til Renterne, selv om de nu ikke modtog dem i disse Sedler, medens den omvendt til Betaling af Gæld til Finans- og Depositokassen vilde modtage Komitesedler endda i et Forhold af 150 Rbdl. N. V. for 100 Rbdl. S. V. (d. e. 300 Rbdl. N. V. for 100 Sp., medens der jo efter den officielle Kurs krævedes 375 Rbdl. N. V.). De Komitesedler, der paa denne Maade indkom, skulde efterhaanden kasseres af den nedsatte Komite for ad denne Vej at hæve Kursen¹). Da imidlertid heller ikke dette hjalp, tilbød man Ombytning af Komitesedlerne med 6 pCts. kgl. Obligationer, opsigelige fra 11. Juni 1817, med et halvt Aars Varsel. Disse Obligationer skulde garanteres med samme Sikkerhed som Sedlerne, og Sedlerne skulde, efterhaanden som de indkom, kasseres. Eventuelt vilde man endog sælge forskellige Statsejendomme, for hvilke Betalingen indtil mindst en

¹) Finanskoll. $\frac{6}{7}$ April 1814.

Million kunde erlægges i Komitesedler. Ved Hjælp af de sex Procents Obligationer bragtes Komitesedlerne efterhaanden op til pari (d. v. s. lig deres Paalydende i Rbdl.) og kom altsaa til at gælde som Rigsbanksedler; Obligationerne naaede endog over pari. Kun ugærne skilte Ejerne sig af med dette sex Procents Papir, da Finanserne senere opsagde dem, thi, købte som de vare for Komitesedler, langt under pari, vare de et fortræffeligt Aktiv for dem, der paa denne Maade havde erhvervet dem; men Staten og de Ihændehavere af Komitesedler, der i det første Kvartal af 1814 havde maattet sælge Sedlerne à tout prix, for at faa Rigsbanksedler, bar Tabet. Det var et Eftersmæk til de fortvivlede Forhold i 1813, der paany havde bragt Sorg og Misstemning vide om i Befolkningen¹⁾.

Den følgende Tid var for Finanserne en møjsommelig Slidets Periode, hvor det galdt om at holde Sagerne gaaende, indtil de ventede Indbetalinger kom ind i Statskassen, dernæst indtil Skatterne, som jo nu overalt fra Hertugdømmerne og tildels fra Kongeriget skulde betales i god Mønt, naaede Oppebørselsstuerne, og endelig til den stigende Omsætning, i Forbindelse med de nedsatte Udgifter, bragte Staten paa Fode igen. En Fremstilling af disse Afviklingsforhold i deres Enkelt-heder ligger udenfor Behandlingen af nærværende Periode. Kun enkelte Bidrag skulle gives, til Forstaaelse af de Vanskeligheder, man kæmpede med. I Hertugdømmerne var der ved Udgangen af 1814 ikke betalt Renter af Statsgælden i hele to Aar; paa den anden Side havde Troppeindkvartering og andre Kalamiteter bragt et saadant privat Deficit tilstede, at der i September Maaned 1814 alene paa de adelige Godser vare Skatterestancer til Beløb af 1,033,000 Rbdl.¹⁾. Til Udlandets største Kreditorer betaltes der ingen Renter i samfulde tre Aar. Efter at man saaledes i Aaringer hverken havde set Renter eller Afdrag af Gælden, f. Ex. i Holland, bestemtes Renterne for 1813—15 at skulle udbetales i otte Dele fra 1817—24, medens den ordinære

¹⁾ Finanskoll. $\frac{29}{11}$ April og $\frac{18}{25}$ Maj 1814. jfr. Ørstedes Erindringer IV. Pg. 63 ff.

²⁾ do. $\frac{19}{21}$ Decbr. 1814.

Rentebetaling iøvrigt skulde begynde paany med Aaret 1816, men Afdragene vente paa bedre Tider. Lignende Betingelser haabede man at faa for den brabantiske Gæld m. v.¹⁾

Kursen paa Rigsbanksedler sviugede endnu i Aarene 1815 og 1816 mellem ca. 550 og ca. 750, om end gennemgaaende nærmere den første end den sidste Kurs, og Sedlerne havde saaledes til Tider kun henved en Fjerdedel af deres paalydende Værdi. Det var under saadanne Omstændigheder, at der var „Pengetrang“, fordi Omsætningsmidlernes Købeevne jo paa en Maade var nedsat til en Fjerdedel; men omvendt vilde Seddelmængden, regnet efter pari, selvfølgelig være overordentlig meget for stor. Det var disse Brydninger, der skabte det største Besvær for alle Parter, og fremkaldte Klager, hvis Urimelighed det var vanskeligt at forklare Klagerne, fordi de til en vis Grad i et givet Øjeblik kunde være berettigede, men i Virkeligheden beroede paa Misforstaaelser. Da Rigsbanken aflagde sit Regnskab indtil September 1815, cirkulerede der for 34,752,117 Rbdl. Sedler. Heraf havdes dog bankmæssigt Pant for nogle Millioner, Hæftelser for Resten, men Direktionen bekendtgjorde, at Seddelmassen kun havde omtrent en Tredjedel af den Værdi, den efter pari skulde have, da Species efter Middelhørskurs betaltes med 6 Rbdl. N. V., og Sølvrigsbankdaleren altsaa svarede til 3 Rbdl. N. V. Dette Faktum afgav, efter Direktionens Mening, tilstrækkeligt Bevis for, dels at Seddelmassen var meget for stor for Danmarks Cirkulation, hvad der ogsaa var indlysende ved Sammenligning med det Maximum af 46 Million, som Fundatsen havde fastsat for Danmark, Norge og Hertugdømmerne tilsammen, dels at den ved Krigen lammede Omsætning og særlig Landets aktive Handelsforbindelser med Udlandet endnu ikke igen havde kunnet rejse sig i en saadan Grad, at Kursen havde kunnet spore Virkningen deraf²⁾. Men den officielle Kurs vedblev at være 375, og den „Sølvskat“, der var paabudt, hvis Kursen gik over 400, blev saaledes aldrig til Noget.

¹⁾ Finanskoll. $\frac{20. \text{ Novbr.}}{6. \text{ Decbr.}}$ 1815.

²⁾ K. T. 1817. Pg. 1 ff.

I Aaret 1817 stod Rigsbankseddelkursen fra noget over 400 til henved 600. I Aarene 1818 og 1819, efter Nationalbankens Oprettelse, var Bedringen saa stor, at Kursen i andet Kvartal af 1819 næsten naaede pari. Da gik den atter en Del tilbage i de nærmest følgende Aar — om end selvfølgelig Fortidens Tilstande ikke kom igen —, men nye Kriser, Tilbageslag fra de foregaaende Tider, ventede Landet i Tyverne, inden det endelig forvandt Krigens og Bankerottens Tider.

Dog, hvor alvorlig end Krisetiden i Tyverne var for Folket, vare Statens Finanser ingensinde mere udsatte for Rystelser, der blot tilnærmelsesvis kunne sammenlignes med Perioden 1807—14. Aarsagen hertil er selvfølgelig først, at en saadan Sammenhøben af Ulykker ikke kom igen, dernæst at Seddeludstedelsen definitivt var adskilt fra Statens Finanser og at Pengevæsenet fæstnedes mere og mere, endelig og ikke mindst, at Statsudgifterne bragtes ned saa meget som muligt.

Strax efter Kielerfreden gav Tabet af Norge Anledning til et kongeligt Reskript (af 19. Februar 1814), der befalede Finanskollegiet at tage den, baade ved Norges Adskillelse og ved Landets øvrige Tab, nødvendiggjorte Simplification af Forvaltningen under Overvejelse, og i de nærmest følgende Aar arbejdedes der uafbrudt paa Administrationens Omdannelse. Forpligtelsen til at sætte Tæring efter Næring, d. v. s. at holde sig indenfor de lagte Budgetter, stod klar for Alle, om end det aabenbart var med Sorg, at Kongen, navnlig paa det militære Omraade, fandt sig i Reduktionen. — Hvor stærk Følelsen af, at Fortidens Administration havde haft store Mangler, var trængt ind i Bevidstheden, ses maaske bedst af en Udtalelse fra hin Tid af en af Landets højeste Finanseembedsmænd¹⁾.

¹⁾ Udtalelsen er af den ansete og meget benyttede Finansdeputerede, Etatsraad (senere Konferensraad) Birch og findes i det af ham afgivne Indlæg angaaende Administrationens Omændring, af 19. Februar 1814. Birch selv viste sig senere grebet af Døtidens Svindel og Embedskorruption, idet han i en Aarrække havde tilvendt sig Midler af Statskassen for at tilfredsstille en Mani for Lotterispil, og han døde i Aaret 1829 i Fængsel. (Biografisk Lexikon II. Pg. 283). — Betænkningen vedrørende Omdannelsen af Kollegierne og Nedsættelsen af Statsudgifterne m. v. findes i en særlig Protokol, omfattende Aarene 1815—16, i Rigsarkivet.

Vi vide ingen bedre Afslutning paa Fremstillingen af Statens Finansvæsen i den her omhandlede Periode end en Gengivelse af denne Udtalelse:

„I den danske Stat — siger den Finansdeputerede — er der forskellige Anledninger til Statsudgifter, alle formede paa en Maade, som næppe findes hos nogen anden. Foruden Hofholdning og den indvortes Bestyrelse havde den Sømagt, Landmagt, Gesandter i fremmede Lande, Kolonier i Ost- og Vestindien, paa Kysten af Afrika og i det yderste Norden. Det var saa let muligt, ved at søge Fuldkommenhed i hver enkelt Forvaltningsgren, at gaa over den Grænse, det Heles Vel skulde foreskrive, at forrykke Forholdet mellem det, Statens Vel, især i Henseende til Forsvarsvæsenet, kunde synes at fordre, og det Landets Kræfter formaaede. Derved og maaske tillige ved Regeringsformen, der frembragte en Idé af Højhed, der saa let kunde forvexles med Storhed, havde efterhaanden Alt hos os faaet et Tilsnit af et stort Monarki. Vi havde i Forhold til Landets Evner for stor en Landmagt, for stor en Sømagt, for stor en Civiletat, for stor en Pensionsetat etc. etc., uden at alligevel hver enkelt Del altid i forekommende Tilfælde svarede til det, man ventede eller fordrede af den. Det var, som Erfaringen nylig i en vigtig Del paa saa overtydende en Maade har lært os, for meget for vore Kræfter og dog for lidet til Øjemedet.“

For meget for vore Kræfter og dog for lidet til Øjemedet — det lille Lands evige Tragedje!

OTTENDE KAPITEL.

Kontinentalspærringsdekreterne. Danmarks Deltagelse i denne Krigsførelse. Arrestbestemmelserne m. v. overfor Englændernes Personer. Bestemmelserne overfor engelske Vexler og Fordringer og overfor Breve til eller fra England o. s. v. Kaperreglementet af 14. September 1808. Grossererersocietetets Stilling til Kondemnationsbestemmelserne. Kronprinsens Svar paa Komiteens Andragende. Straffe for Forordningernes Overtrædelse. Bestemmelserne om Skibsfart paa England m. v. Kondemnation afløses af Konfiskation. Voldsomheden i de tagne Beslutninger. Kronprinsens personlige Stemning. Administrationen søger at holde igen. Kronprinsens enevældige Regime. Stemningen i København og forskellige Steder i Riget. Vexelrettens Krænkelser. Overgreb mod Norge. Sagens praktiske Betydning for Norge og for Danmark. Konverteringen af de danske Debitorers Gæld. Akkordforslag overfor Staten. Forviklede Tilfælde. Betragtningen af venskabeligsindede Lande, okkuperede af Fjenden, som fjendtlige Lande. Ordningen af Gældsfordringerne efter Krigen. Det samlede Beløb af konfiskerede Varer og Fordringer i Riget som Helhed og i dets forskellige Dele.

Den neutrale Handel i Evropa var i Tiden omkring Tilsitfreden et rent Hasardspil. Baade Tilførsel og Afsætning vare saa usikre, Priserne saa varierende, de krigsførende Magters Optræden saa vilkaarlig, at der ikke kunde være Tale om nogen regulær Handel. I Tilsit sluttede Rusland og Preussen sig til det franske Blokadesystem og bleve altsaa til Gengæld ramte af de engelske Dekreter, og det var aabenbart et Tidsspørgsmaal af kun ringe Varighed, naar de øvrige Kontinentalstater, Napoleon havde lagt sin tunge Haand paa, maatte følge hans handelspolitiske Veje. Og hvad det ikke var galt før, blev det i anden Halvdel af 1807. Brutaliteten i de engelske og franske Afspærrings-

dekreter kendte ingen Grænser. Ved det engelske Gehejmeraadsdekret af 11. November 1807 fornyedes Blokadeerklæringen mod alle Havne, fra hvilke det engelske Flag var udelukket, ethvert Skib, som var forsynet med franske Hjemstedspapirer, skulde konfiskeres, de nevtrale Skibe — d. v. s. Skibe fra Lande, hvis Havne vare aabne for England — maatte kun fare direkte mellem de fjendtlige Kolonier og deres eget Fædreland for at forsyne sig med Kolonialvarer; vilde de derimod handle paa de blokerede Havne, skulde de først anløbe en engelsk Havn og der betale en Afgift, der i Reglen var 25 pCt. af Ladningens Værdi. Ved de franske Milanodekreter af 23. November og 17. December 1807 befaledes det, at ethvert Skib, der før sin Ankomst til franske Havne af en eller anden Grund havde været i England, skulde beslaglægges med hele Ladningen, og bevistes det da, at Ladningen kom fra England eller dets Kolonier, blev den konfiskeret; dernæst bestemtes, at ethvert Skib, tilhørende hvilken som helst Nation, der var løbet ind i engelske Havne eller havde betalt nogen Afgift til England, allerede derved skulde betragtes som denationaliseret, tabe Retten til sit Flag og anses for engelsk Ejendom.

Der behøves ingen stærk Indbildningskraft for at indse, at den nevtrale Handel, der blev tilbage som tilladt ifølge de krigsførende Magters Dekreter, i Virkeligheden blev næsten illusorisk ved den Vilkaarlighed og Chikane, Dekreterne gav Anledning til, især naar man erindrer, at her ikke var Tale om to eller tre krigsførende Lande, men at omtrent hele Evropa og omtrent samtlige Kolonier i alle Verdensdele vare inddragne i Handelskrigen, d. v. s. blokerede af begge Parter. Thi i Løbet af godt et halvt Aar efter Tilsitfreden tiltraadte, frivilligt eller tvungent, Spanien, Portugal og Østrig det franske System.

Da Danmark droges ind i Krigen, var den Krigsførelse, vi slog ind paa, ganske af Kontinentalspæringsens Art og i dens Aand, en Slags hellig Krig, hvor Alt hvad der var engelsk eller hidrørte fra England: Varer, Breve, Personer, Penge beslaglagdes; og dybt fornærmede, mishandlede som vi vare, bleve vi ikke som de øvrige Deltagere i Spærringen modstræbende Udøvere, der kun gjorde, hvad der, efter Napoleons Krav, lige var

nødvendigt, og der søgte at slippe udenom, hvad man kunde, men Alt gennemførtes med hele den Styrke og Strængthed, det stod i Kronprinsens Magt at opbyde. Den engelske Regering havde forsaavidt vist Vejen, som den alt paa Forhaand havde beslaglagt alle de danske Handelsskibe, den kunde faa fat paa (der nævnes ca. 600). I Danmark befaledes det ved Fd. af 9. September, der gav yderligere Regler for den kongelige Resolution, som alt var udstedt under 16. August, at enhver Englænder overalt i Riget skulde anholdes; viste det sig da, at han havde Borgerskab eller fast Ejendom her i Landet, skulde han opfordres til at aflægge Ed paa, at han ikke stod i noget Forhold til den storbritanniske Regering, og at han vilde afholde sig fra al direkte og indirekte Brevvexling med den og dens Undersaatter. Aflagde han Eden, fik han sin Frihed, dog at der holdtes Øje med ham. Samme Forholdsregler skulde tages overfor engelske Fabrikarbejdere, Kontorister o. l. De Englændere, der havde Borgerskab i nevtrale og venskabeligt-sindede Stater, fik Valget mellem at aflægge samme Ed eller føres over Grænsen. Alle andre Englændere skulde, hvis de vare Militære, betragtes som Krigsfanger, og hvis de vare Civile have Valget imellem Husarrest i den By, de vare i — dog saaledes at Familjen var fri — eller at føres til Viborg, hvor de frit kunde bevæge sig, mod én Gang daglig at møde for den Højstkommanderende.

Ved samme Forordning befaledes, at al engelsk Ejendom skulde beslaglægges. Alle, der havde Varer af engelsk Oprindelse i Forraad, paa Oplag eller til Salg pr. Kommission etc., skulde inden tre Dage anmelde det. Viste det sig da, at det var engelsk Ejendom, blev Alt, Skibe, Varer etc. taget under Øvrighedens Forvaring. Paa samme Maade bleve alle Vexler og Fordringer, tilhørende Englændere, at honorere og betale til en i denne Anledning nedsat Kommission. (Ved Pl. af 16. Oktbr. befaledes det yderligere Enhver, der var i Besiddelse af en Vexel, som var traseret eller endosseret af en engelsk Undersaat, at nedlægge den hos Vexelkommissionen i Altona, hvor han da maatte bevise, om det var hans eller engelsk Ejendom). Derimod bleve alle Fordringer, som storbritanniske Undersaatter maatte have i

Livrenter, Tontiner, Renter og Stats-, Bank- eller andre stats-garanterede Instituters Obligationer at udbetale til det slesvig-holstenske Laaneinstitut i Kiel, hvor de skulde holdes i Forvaring, til de med Sikkerhed kunde tilflyde den retmæssige Kreditor. Alle Breve, der kom fra eller vare bestemte til England, og alle Breve, hvilket som helst Sted fra til engelske Undersaatter, skulde indsendes til Stiftamtmanden og ikke sendes efter Adressen. Særlige, endnu strængere Forholdsregler, gaves for Breve til eller fra de forskellige Grupper af Englændere, der bleve her i Landet.

Alle disse Bestemmelser kunde naturligvis ikke komme til Anvendelse for Sjælland, saalænge Englænderne vare paa Øen, men saasnart de vare dragne bort, bleve de, under 23. Oktober, ogsaa satte i Kraft for København og det øvrige Sjælland.

Ved Fd. af 14. Septbr. offentliggjorde Regeringen dernæst et Reglement for Kapervæsenet. Ingen maatte udøve Kapreri, uden han var forsynet med lovmæssigt Kaperbrev, og til Sikkerhed for den Skade, misligt Forhold kunde medføre, skulde han stille Kavtion af 500 D. C. for hver Kanon, Skibet førte, ialt dog ikke udover 5000 D. C. God Prise vare alle Skibe, der tilhørte Storbritanniens Regering eller Borgere overalt i Verden, dernæst Skibe, helt uden Søpas eller med falske Dokumenter, eller med anden Kurs, end Søpasset angav, naar der ikke kunde paavises gyldig Grund dertil, endvidere Skibe med Krigskontrebande eller med Officerer og Mandskab, bestemte til fjendtlig Tjeneste, fremdeles Skibe, der havde sat sig til Modværge ved Anholdelsen, eller der havde forsøgt at drive Handel paa eller forsyne en af dansk Eskadre blokeret Havn, endelig (ved Pl. 14. Novbr.) Skibe, der vare gaaede gennem Sundet og dog ikke havde Øresunds Toldpas mellem deres Papirer. Da frit Skib gjorde fri Ladning, maatte ingen andre end fjendtlige Skibe optages, med mindre Skibspapirerne ikke vare i Orden, eller de førte Kontrebande; da fjendtlig Skib gjorde fjendtlig Ladning, var al Ladning ombord paa fjendtlig Skib hjemfalden, medmindre det var nevtral Ladning, indtaget før Krigens Udbrud. De opbragte Skibe — hvilke før Prisdømmelsen ikke maatte røres — skulde bringes til dansk Havn. Var Skibet bleven optaget uden

Anledning, ifaldt Kaperen fuld Erstatning. Idømte Priseretten Konfiskation, skulde Skib og Ladning sælges ved offentlig Avktion, og 1 pCt. Avktionsgebyr erlægges til Søkvæsthuset; men iøvrigt erholdt Kaperen (eller hans Reder etc.) Skibs og Ladnings Udbytte med Frihed for Told, Accise og alle andre Afgifter.

De to Forordninger — om engelsk Person, Ejendom og Brevvexling og om Kaperfarten — modtoges ingenlunde med ublandede Følelser af Befolkningen. Først og fremmest bragte de Købmændene en alvorlig Forskrækkelse; thi disse havde en Følelse af, at i en Kamp mellem Danmark og England om, hvem der kunde gøre den Andens Handel det største Afbræk, maatte Danmark nødvendigvis trække det korteste Straa, og at en saa hensynsløs Krig vilde falde centnertungt over Landet og ødelægge det til Grunden. Grosserersocietetet afsendte derfor en Skrivelse (af 13. November) til Regeringen, hvori det bad om, at Kondemnationen af engelsk Ejendom maatte vente, til man saa, hvilken Fremgangsmaade der blev fulgt i England, at Kaperne maatte faa deres Varer godtgjorte efter Taxation og foreløbig ved Udlæg af Kongens Kasse, samt at der maatte gives Lejlighed til Inddragning af Tilgodehavenderne i England og begge Indier, da det modsatte især dels vilde ramme Norge, hvis Handel fornemmelig var paa England, dels gaa ud over Øresundstolden, der for en stor Del var erlagt i Vexler paa England. De bad endvidere om, at Brevvexlingen maatte vedligeholdes under Kontrol, naar den kun drejede sig om egne Handelsaffærer, at de Beløb, der repræsenterede engelske Fordringer paa Danmark, maatte blive paa de Privates Hænder, til der var taget endelig Bestemmelse om dem, endelig at der, hvis Kondemnationen fastholdtes, maatte gøres Forskel paa betroet Gods og Gods, der var sendt for at sælges, og at der ikke maatte beslaglægges Fordringer, hidrørende fra, at Englændere havde lagt Penge ud for Danske (altsaa udenfor den egentlige Handelskredit).

Men havde man troet at faa Noget forandret ved dette Andragende, havde man taget grundig fejl. Man var aabenbart slet ikke paa Højde med Kronprinsens Stemning, og det ærbødige Andragende fik et hvast Svar. Det meddeltes nemlig

Societetet gennem Kancelliet, at Kongen ved kun at kondemnere og endnu ikke konfiskere engelsk Ejendom netop havde taget Hensyn til Undersaatternes Tarv, og at man ved at standse Kondemnationen vilde hæmme Kaperfarten og dens Udbytte, ligesom den skulde begynde, hvad der vilde være saameget urimeligere, som man maatte antage, at formuende Handlende netop vilde søge Erstatning for deres Tab, samtidig med at tjene Fædrelandet, ved at udruste Kapere, endvidere at Brevvexling af den ansøgte Art vilde være aldeles stridende mod Hensigten af Kongens Anordning, nemlig at afskære Fjenden alt Handelssamkvem og Brevvexling med Fastlandet, og „at der i et Land som Danmark, hvor Anordninger ej gives paa Skrømt, umulig kan tillades en saadan Hensigten tilintetgørende Modifikation“, endelig at heller ikke det øvrige Ansøgte kunde bevilges. — Grossererne misforstod ikke Svaret, thi i deres næste Møde tilførte de deres Protokol, at „de ansøgte fire Punkter ganske ere afslagne“¹⁾).

Det var saa langt fra, at der foretoges nogen Lempelse, at Kronprinsen tværtimod paalagde Kancelliet de strængeste Forholdsregler imod hemmelig Brevvexling med England. Fraregnet Breve til Hoffet m. v. skulde alle Breve til eller fra Udlandet, uden Undtagelse, efterses; ingen Pakke maatte afsendes uden skriftlig Opgivende af, at der hverken fandtes utilladelige Breve eller Varer deri, intet Bancobrev maatte Afsenderen selv forsegle etc.

Og det var ingen Smaating de Straffe, man udsatte sig for. Ved Fd. 30. Oktober 1807 bestemtes som Straf for enhver Slags Handel, ogsaa middelbar, med storbritanniske Undersaatter haardt Fængsel efter Dommerens Skønnende, og for Handel, hvorved umiddelbart Samkvem med Fjenden fandt Sted, Straf paa Livet; desuden Varernes Konfiskation, hvoraf Halvdelen samt yderligere en Bøde skulde tilfalde Angiveren. — At sælge en hvilkenksomhelst Vare til en Englænder uden iøvrigt at foretage noget kompromitterende var altsaa halsløs Gærning.

¹⁾ Grosserersoc. Forhandlingsprotokol 3. Decbr. 1807, jfr. Grosserersoc. Kopibog 13. Novbr. 1807 og K. T. s. A.

Inden Aarets Udgang viste Danmarks formelle Tilslutning til Kontinentalspærringen sig i Fd. af 24. Decbr. (Med Frankrig var afsluttet en Traktat i Fontainebleau 31. Oktober). Forordningen paabød, at intet Skib, under nogetsomhelst Flag, der enten direkte kom fra eller endog blot havde anløbet Storbritannien eller nogensomhelst storbritannisk Besiddelse i eller udenfor Europa, maatte modtages eller forblive i nogen af det danske Riges Havne (overhængende Fare undtaget). Derfor maatte intetsomhelst Skib modtages i nogen Havn, uden at dets Papirer i saa Henseende undersøgtes, og Skibsbesætningen havde afgivet edelig Forklaring. Ingensomhelst Vare af engelsk Oprindelse, selv om den var indtaget i nevtral Havn, maatte udlosses, intet Skib maatte udklareres til engelsk Havn o. s. fr. — Under 24. December toges ogsaa endelig Bestemmelse om, at de hidtil kondemnerede engelske Varer og Fordringer etc. skulde konfiskeres, saa at hermed Skridtet var taget fuldt ud i Krigsførelsen ikke blot mod England som Stat, men ogsaa mod hver enkelt Englænder, hans Person og hans Ejendele.

Voldsomheden i de Beslutninger, der saaledes inden Udgangen af Aaret 1807 vare tagne, er umiskendelig, og den lader sig vanskelig forsvare. Hvad man navnlig har bebrejdet hin Tids Regering er Brevtvangen og Konfiskationen af de engelske Fordringer. Bestemmelserne om, at Breve til eller fra Udlandet skulde aabnes, traadte endog i Kraft otte Dage før Forordningen herom udkom, hvorved mange fortrolige Ting overgaves til underordnede Funktionærs Sladder, Raahed og Misbrug, og man opnaaede dog forsaavidt ikke, hvad man vilde, som det blev Skik og Brug aldeles at gaa udenom Postvæsenet og lade Rejsende besørge de Breve, man ikke ønskede aabnede¹⁾). Selve Postvæsenet gennemførte ikke Forordningerne med den Stræng-
hed, Kronprinsen fordrede; i det hele bidrog Embedsstandens Uvilje i Tidsrummet 1807—14 mod de altfor strænge og altfor smaalige Bestemmelser til at gøre Livet mere taaleligt, end en rigorøs Gennemførelse af Lovene vilde have muliggjort. Men fra Holsten sendte Kronprinsen den ene Paamindelsesskrivelse efter

¹⁾ Rist l. c. II. Pg. 14—15.

den anden til Generalpostamtet for at forebygge Lovens Omgaaen.

Kronprinsen bebrejdede Generalpostamtet, at det via Frederikshald lod Breve gaa til Sverig, da der derved let kunde komme Breve til England; senere tillodes det dog at sende Breve denne Vej, men under nøje Kontrol med, at der ikke var Breve til England iblandt. Kronprinsen paalagde endvidere Postbestyrelsen, ikke at træffe nogensomhelst Foranstaltning af nogen Betydning, forinden den havde givet Beretning til ham personlig. Postvæsenets Indvendinger afvistes, og Kronprinsen udtalte, at hans Ordre om Eftersyn af Breve, der gik over Norge til Sverig, ikke kunde have nogen betydelig Forsinkelse i Posternes Gang til Følge, samt advarede mod „enkelte Embedsmænds utidige Betænkelighed eller mulige Selvraadighed“¹⁾. Til Kancelliet udtalte Kronprinsen, at selv de uskyldigste Breve fra England, der skulde passere Danmark til Afsendelse andetsteds- hen, maatte konfiskeres, da det var Meningen at afskære England fra Brevvexling af hvilkensomhelst Art med hele Kontinentet²⁾. Strax efter Forordningens Udgivelse foretog han da ogsaa selv en Autodafé paa 57 Stkr. engelske Breve, der vare ankomne til Danmark, og som Postvæsenet, følgende sine Ordre, havde tilsendt ham³⁾.

Det er ikke uden Betydning til Forstaaelse af Datidens Begivenheder at gøre sig Kronprinsens enevældige Optræden klar. Allerede før Faderens Død regerede han uden Statsraad, og med en Flid, hvis Frugter desværre ikke altid vare til Gavn for Landet, satte han sig ind i og resolverede personlig om alle Ting⁴⁾. Naar derfor A. S. Ørsted henviser til, at Kronprinsen

¹⁾ Skrivelser fra Kronprinsen til Generalpostamtet af 15. Septbr. og 21. Septbr. 1807 (Brevkopibøgerne).

²⁾ Skr. 23. Novbr. 1807 (sammesteds).

³⁾ Skr. til Generalpostamtet 6. Oktbr. 1807 (Aktstykker fra Kronprinsens civile Departementskontor. Rigsarkivet).

⁴⁾ Det gør saaledes et besynderligt Indtryk at se Kronprinsen midt under de alvorligste Forhandlinger og Beslutninger faa Tid til under 16. Septbr. 1807 at reskribere Overkammerjunker Calmette, hvordan Kongens Taffel skal ordnes, med udtrykkeligt Paalæg om, at ogsaa Kammerjunker

dog havde Mænd som Chr. Bernstorff, Schimmelmann o. s. v. i sin Nærhed, og at disse sikkert ikke vilde være gaaede med til Beslutninger, der ikke vare nødvendige, holder dette ikke Stik. Da Konceptet til Fd. af 30. Oktober om Straffe for Handel med Englænderne forelagdes ham (af Møsting), skærpede han Straffene og rettede Ordet „Englænderne“, som ikke var pathetisk nok, til „Kongens og Landets Fjender“¹⁾. Fra ham personlig udgik stadige Formaninger og Advarsler til Embedsmænd og Kollegier om at gaa skrap tilværks, i Reglen i Anledning af en eller anden Meddelelse han havde faaet, som han saa gav til videre Prøvelse i Skrivelser med den lidt uhyggelige Indledning: „Jeg er kommet under Vejr med“ o. s. v.²⁾

Vi have set, hvorledes Grosserersocietetet affærdigedes, og naar Ørsted udtaler, at man i København ikke var helt utilfreds med denne Affærdigelse, da har denne Stemning næppe været upaavirket af Embedskresenes Forhold til Købmandsstanden; men det bør da tilføjes, at selve Perioden 1807—14 viste en fuldt saa stor Patriotisme og Offerberedvillighed hos Købmandsstanden som hos nogen anden Del af det danske Folk, og det bør ikke regnes den til Forringelse, at den, om end uden Held, søgte at afværge de krasseste af de Forholdsregler, Regeringen tog.

Hvordan Stemningen var i Rigets andre Dele (Norge og Hertugdømmerne), navnlig overfor de førnævnte Forholdsregler, lader den Skildring af Datidens Begivenheder, der nu fra troværdige Samtidige staar til vor Raadighed, os ikke i Tvivl om. Ejendommeligt er det, at allerede saa tidligt som i September 1807 udtaler Kronprinsen i Skrivelse til Gehejmerraad, Landdrost Levetzau, at han ikke uden Misfornøjelse har maattet erfare, hvorledes det skal være lykkedes Hamburgerne at faa en uheldig Indflydelse paa de tilgrænsende danske Undersaatters Sindelag og „ved utidigt Ræsonnement“ at gøre dem efterladende i Udøvelsen af deres Undersaatspligter. Man skulde derfor forbyde alle offentlige politiske Samtaler og Ytringer paa Værtshuse,

---

Stemann skal spise ved Taflet etc. Time for Time ordnede han Kongens Rejse fra Kolding til Rendsborg.

¹⁾ Skrivelse 23. Oktbr. 1807 (Brevkopibøgerne).

²⁾ Se f. Ex. Reskr. til Kancelliet af 8. Novbr. 1807 (sammesteds).

offentlige Steder, Prædikestole etc. under alvorlig Straf for Enhver „hvem det saa end er, der gør sig skyldig i saadan politisk Ræsonneren“¹⁾).

Forordningen om, at engelske Gældsfordringer og Vexler skulde overgives Statskassen, var ikke blot stridende mod den Sikkerhed, danske og norske Lov gav for, at Vexelfordringer hverken under Krig eller under nogetsomhelst andet Forhold skulde kunne underkastes Arrest, men var overmaade hensynsløs navnlig overfor Norge. Den norske Købmandsstand stod i den mest levende Forbindelse med England; man havde som Følge deraf mangfoldige Fordringer paa hinanden, og en Konfiskation fra Statens Side af norske Fordringer paa England kunde udsætte Normændene for, ikke blot i Øjeblikket at miste deres Tilgodehavende i England, men ogsaa at faa deres Handelsforbindelser ødelagte, baade ved at disse tabte, hvad de havde tilgode i Norge, og ved den Ulyst til fremtidig Forretning, der maatte opstaa, naar man under en Krig var udsat for at faa sit rent private Tilgodehavende inddraget. Heldigvis var Bestemmelsen ikke let at gennemføre. Normændene fik ikke deres Bøger gennemsøgte, og de allerfærreste anmeldte Noget til Staten, saa at Bestemmelsen for Norges Vedkommende synes at have bragt mere Ængstelse og Irritation end andet Udbytte. Hovedkommissionæren i England for de norske Trælasthanlere opgav efter Krigens Slutning det Beløb, der var bleven konfiskeret af engelske Fordringer i Norge, til ca. halvsyvende Tusind £, fordelte paa ni Huse, og det antages ikke, at der er flere Huse af Betydning, som have opgivet deres Gæld til Staten.²⁾ Englænderne vare meget for ømme over deres Handel og Kredit til at ville adoptere lignende Forholdsregler som de her nævnte, saa at Skaden for Normændene som sagt ikke blev saa stor, som man kunde frygte.

For Danmarks Vedkommende synes Forholdene at have udviklet sig paa en mindre heldig Maade. Ved Beregningen af de danske Debitorers Gæld til England blev der fastsat et Kon-

¹⁾ Skr. af 22. Septbr. 1807 til Levetzau (Brevkopibøgerne).

²⁾ Aall l. c. Bilag 10 og 11.

verteringsforhold af 6 D. C. 1 β for 1 £. Efterat det i Begyndelsen af 1808 var bleven tilladt, at den Gæld, der skyldtes til England, efter Omstændighederne kunde blive staaende hos Debitor mod Kavtion og Renters Erlæggelse, blev Gælden ved den nedadgaaende Kurs faktisk mere og mere forringet, saa at Mange, naar Beløbet maatte betales, havde stor Fordel af at betale til Staten fremfor til Englænderne. Men navnlig var det almindeligt, at akkorderende Købmænd henvendte sig til Staten og bad om, at Gælden maatte blive helt eller delvis eftergivet. Ved de Afgørelser, der i den Anledning fattedes, tog man altsaa Beslutning paa Statens Vegne, men dog saaledes, at det maatte virke ikke lidet demoraliserende, at Staten eftergav en Del af den Gæld, der skyldtes Tredjemand. Staten og Debitor tjente, den engelske Kreditor betalte Gildet.

Det syntes ret almindeligt at byde Statskassen 20 pCt. for Fordringen, med Meddelelse om, at dette Tilbud var Ens andre Kreditorer gaaede ind paa. Det kunde være betydelige Summer, det drejede sig om. Silke- og Klædekræmmer Henningsen nøjedes f. Ex. med at betale $\frac{1}{5}$ af en Gæld paa 2000 £, Grosserer Drewsen $\frac{1}{5}$ af en Gæld paa 3750 £ (d. e. henved 70,000 Kr. i Nutidsmønt), Grosserer J. L. Mangor nøjedes endda med at betale 15 pCt. af en Gæld paa 3382 £ o. s. fr.¹⁾ Andre bød dog noget mere: fra Grossererne Niels Brock-Hansen & Co. modtoges 60 pCt., fra Grossererne Thomsen, Mortensen & Co. modtoges for 477 £ 300 £, beregnet til $5\frac{1}{2}$ D. C. pr. £ o. s. v. Handelshuset Cramer & Sønner betalte 30 pCt. af et Beløb paa 9004 £, men Beløbet indbetaltes først i Efteraaret 1813. Det blev da beregnet efter Omskrivningsforholdet ifølge Fd. af 5. Januar 1813 og udgjorde efter Rigsbanksedlernes Kurs paa Indbetalings-tiden en 6 à 7000 Kr. i Nutidsmønt eller ialt omtrent et Aars Rente af den skyldige Kapital (ca. 160,000 Kr.)²⁾.

Der kunde imidlertid ogsaa opstaa ret forviklede Forhold. Firmaet de Coninck havde paa et hollandsk Handelshus' Vegne,

¹⁾ Kanc. $\frac{3}{8}$ August og $\frac{9}{17}$ Decbr. 1808, $\frac{18}{20}$ April 1809, $\frac{10}{17}$ Febr. 1810, $\frac{26}{5}$ Marts og $\frac{14}{28}$ Juni 1811.

²⁾ do. $\frac{14}{16}$ Februar og $\frac{8}{13}$ April 1809, $\frac{24}{31}$ August 1813.

der havde Domicil paa Kap, faaet Dom over to danske Købmænd, der skyldte Handelshuset 145,000 D. C. Begge Parter akkviescerede ved Dommen, men da Pengene skulde afsendes til Kap, nedlagde Kommissionen for Modtagelsen af fjendtlig Ejendom Fordring paa dem, da Kap var okkuperet af Englænderne, og Pengene altsaa nu tilhørte engelske Undersaatte. Baade de Coninck og Kancelliet gjorde imidlertid opmærksom paa det farlige i denne Theori — at betragte et okkuperet Lands Indbyggere som tilhørende den Nation, der havde okkuperet det, en Theori, der for danske Undersaatte kunde faa højst ubehagelige Følger —, men Kongen vilde ikke vide af Pengenes Afsendelse, de skulde i hvert Fald beslaglægges, til man erfarede hvad Holland sagde derom. Naturligvis nedlagde Holland snarest Protest, og Pengene bleve frigivne¹⁾.

Iøvrigt maatte Kancelliet endog værge selv de danske Undersaatte paa de dansk-vestindiske Øer. Der rejstes nemlig Spørgsmaal om at nægte at udbetale dem forfaldne Arvemidler (!), fordi Englænderne havde okkuperet Øerne. Men da Kancelliet gjorde opmærksom paa, at Følgen af denne Fremgangsmaade saare let vilde blive, at Englænderne lod alle Fordringer, man herhjemme fra havde paa Dansk Vestindien, slette eller inddrage — og der var selvfølgelig en betydelig Mellemregning — gav Kongen dog Tilladelse til, at Arvemidlerne oversendtes²⁾.

En ejendommelig Disput opstod ogsaa ved en Indsigelse fra Handelshuset Goll & Co. i Amsterdam, der havde faaet Tilladelse til, trods Oversiddelse af Reklamationsfristen for engelske Vexler, som ejedes af Nevtrale, at gøre sin Ret gældende. Det viste sig nemlig, at Vexlen, stor 860 £, der var trukken af et Hus paa Madeira paa J. S. Benners i København til et engelsk Hus' Ordre, hvorfra det atter var kommet paa Golls Hænder, var indbetalt i Courant til Kongens Kasse. Goll fordrede den nu udbetalt i £ og støttedes heri af den franske Gesandt, men Kongen erklærede, at da Benners havde indbetalt Beløbet efter den lovbefalede Kurs, kunde Staten ikke blande

¹⁾ Kanc. $\frac{20}{24}$ Juni og $\frac{15}{18}$ August 1809.

²⁾ do. $\frac{17}{26}$ og $\frac{23}{26}$ Decbr. 1811.

sig i, at han havde tjent og Goll tabt derved, idet dette maatte blive et privat Spørgsmaal mellem de tvende¹⁾.

Vanskeligheder fremkom navnlig for de Købmænd, der selv havde Kontrafordringer i England. Hørkræmmer Bentzen havde i 1806 faaet 568 £ laant i et Skib, der havde lidt Havari, men Skibet var bleven anholdt, da det vilde vende tilbage hertil, og han gjorde nu gældende, at det vilde være haardt for ham at indbetale Beløbet, da Englænderne sandsynligvis havde taget sig betalt i Skibet, saa at han mistede begge Dele. Han fik Lov til at deponere 50 pCt. af Beløbet i Kongens Kasse, med Udsigt til Opgørelse ved en eventuel Fredsslutning. — Huset Ryan havde i 1807 faaet en Ladning Varer til Værdi 16,000 £ til Forhandling for Huset Thompson i London, hvilke det havde opgivet for Kommissionen, som havde realiseret Varerne. Samtidig havde den engelske Priseret frigivet Ladningen paa et Ryan tilhørende, kondemneret Skib, og Beløbet, ca. 8000 £, var overgivet til Thompson, der havde reklameret paa Ryans Vegne. Men Thompson vilde naturligvis ikke udlevere de 8000 £, og Ryan kunde ikke faa Assurancen udbetalt for Ladningen, eftersom den jo var bleven frigivet. Der tilstodes da Ryan Renter af de 8000 £, indtil Sagen kunde ordnes efter en eventuel Fred²⁾.

Der var imidlertid ogsaa Folk, som, trods deres Anmodning, ingen Lettelser fik i Betalingen. En Købmand, der skyldte 34,000 D. C. til engelske Undersaatter, bad om, at Gælden maatte stryges (altsaa ikke debiteres Kongens Kasse), da al hans Ejendom var i Skibe og Varer paa Vest- og Ostindien, og de vare opbrugte af Fjenden. Kommissionen angaaende fjendtlig Ejendom gav ham imidlertid ikke Medhold, da den mente, at han ikke var værre stillet end Andre, der endog havde maattet indbetale Beløb, ihvorvel de havde Fordringer paa Englænderne, som de ikke fik Lov til at kompensere (man fulgte i saa Henseende ingen konsekvent Fremgangsmaade).

¹⁾ Kanc. $\frac{3}{10}$ Decbr. 1811.

²⁾ do. $\frac{8}{12}$ Maj og $\frac{9}{15}$ Okthr. 1810.

Købmanden tilbød at stille Sikkerhed i Bodmeribreve paa forskellige Folk, hvis Skibe ej vare opbrugte, og han fik Støtte hos Kancelliet, men Kongen vilde ikke antage denne Sikkerhed. Ligeledes nægtedes der Fabrikør Nelthropp Akkord paa 4,500 £, han skyldte engelske Kreditorer, eftersom han havde betalt sine øvrige Kreditorer fuldt ud; men han fik Lov til at udstede en Obligation til Statskassen for det skyldige Beløb¹⁾.

For den Gælds Vedkommende, der var stiftet før Krigen, vedblev efter Freden i 1814 den Akkord eller Henstand, der var givet, at staa ved Magt — betalte man Gælden efter den trufne Overenskomst, var man fri overfor det Offentlige —, men omvendt fik de, der til 1814 endnu ikke havde indbetalt Beløbene til Statskassen, Ret til at affinde sig med deres engelske Kreditorer, og naar de godtgjorde, at dette var sket, frafaldt Statskassen sit Krav²⁾.

Indtil Udgangen af Aaret 1810 var der, bortset fra Norge, indbetalt til den kongelige Kasse ca. 265,000 D. C. for Beløb, som danske Debitorer vare skyldige i England. Det maa imidlertid erindres, at Beløbet var fremkommet ved Konvertering af 1 £ til 6 D. C. 1 β, og at adskillige Fordringer nedsattes eller paa hin Tid endnu ikke vare opgjorte³⁾. Samtlige Konfiskationer af Fordringer og af Varer, der fandtes i Riget da Krigen udbrød, og som tilhørte engelske Undersaatter, opgjordes senere til:

	D. C.	Slesvigh. C.
For Danmark	1,665,461	10,371
Hertugdømmerne ..	64,284	1,812,756
Norge	693,493	"
	<u>2,423,238</u>	<u>1,823,127</u>

Til dette Beløb af 4¹/₄ Mill. Rdl. Courant maa endnu føjes nogle engelske og spanske Penge og endel Fordringer, der paa hint

¹⁾ Kanc. $\frac{14}{20}$ Decbr. 1808 og $\frac{15}{22}$ Oktbr. 1811.

²⁾ do. $\frac{17}{20}$ Juni 1814.

³⁾ do. $\frac{27}{2}$ Decbr. 1810
2. Jan. 1811.

Tidspunkt endnu beroede paa Undersøgelser og uafgjorte Boer. Nominelt svarede altsaa Beløbet til over 700,000 £ (nærmest $\frac{3}{4}$ Mill.), reelt indkom der i den danske Statskasse et langt mindre Beløb, dels fordi Daler Couranten og senere Rigsbankdaleren maatte modtages til langt under pari, dels fordi en Del af Beløbet var bleven omsat i Gældsbreve til Statskassen, som de Paagældende, paa Grund af Fallitter og Akkorder, aldrig eller kun med en ringe Del indløste¹⁾.

Den allerstørste Del af de $4\frac{1}{4}$ Mill. D. C. maa, efter de tidligere nævnte Data, være indkommet for Varer, vistnok under $\frac{1}{2}$ Million for Fordringer. At der er indkommet mindst fra Norge, trods dette Lands meget levende Forbindelse med England, skyldes vel dels, at man, som ovenfor omtalt, i Norge saameget som muligt gik uden om disse Forordninger, dels, at der i Danmark og Hertugdømmerne beroede langt større Vareforraad til videre Forhandling end i Norge.

Alt i alt spillede de indkomne Beløb ikke nogen stor finansiell Rolle for Staten, og for Principet — at ramme England og Englænderne, hvor og naar man kunde — var Konfiskationen, navnlig af de engelske Fordringer og Vexler, et tveægget Vaaben, hvis Anvendelse man kom bedre fra, end man kunde have ventet, men som man utvivlsomt baade kunde og burde have sparet sig.

---

¹⁾ Opgørelse fra Generaltoldkammeret af 25. Februar 1813. Den svarer paa det nærmeste til en Opgørelse fra Statsgældskontoret af 11. Juli 1840, og nogen anden eller mere detaljeret synes ikke at være foretagen.

NIENDE KAPITEL.

Kapervæsenet folkeretlig set. Privat Ejendom tilsøes og tillands. Anvendelse af Kapreriet overfor neutrals Magters Undersaatter. Danmarks Gennemførelse af Kontinentalspærringen. Kronprinsens Forhold til Kapervæsenet. Falske danske Skibspapirer i England. Kaperfartens midlertidige Ophør. Nye Kaperbestemmelser i 1810. Udlandets Besværinger. Kapervæsenet og Licenserne. Exempler paa udviklede Kaperspørgsmaal. Maskeret Fart paa England og de Vanskeligheder, dette fremkaldte for Priseretterne. Kongens Stilling til disse Forhold. Videre Exempler paa Konflikter med venskabelige Magters Handelsskibe. Konvojeringspørgsmaalet. Sverigs Fordring om Udlivering af prisdømte Skibes Dokumenter. Den gensidige Mistillid mellem de to Lande. Amerikas Reklamationer. Skadeserstatning til Amerika. Kaperfartens Betydning indadtil. Dens moralske, militære og sociale Betydning. Almuen og Kapreriet. Indtægterne af Kapreriet. Det store Kup i Christianssand. Samlet Oversigt over Indtægter af Kaprerierne efter 1810. Opgørelse af disse Beløbs effektive Størrelse. Beløbet af Kaperobligationernes samlede Paalydende. Anvendelse af Kaperindtægterne. Beløbet sammenlignet med Værdien af den Skade, der tilføjedes Danmark under Krigen. Antal af opbragte danske Skibe. Fortegnelse over de største Priser ved den københavnske Priseret i 1810. Adskillige Priser paa samme Haand.

En anden og mere virksom Form for Bemægtigelse af engelsk Gods fandt Sted gennem Kapervæsenet. Allerede paa hin Tid var der hist og her rejst Ønske om Kapervæsenets Afskaffelse, men foreløbig var der ingen Tvivl om dets folkeretlige Tilladelighed, og det anvendtes af alle krigsførende Magter, der vare i Stand dertil. Ingen lod sig anfægte af, at det var ganske privat Ejendom, man bemægtigede sig. Tillands gav man ikke den Enkelte Ret til at tage og beholde fjendtligt Gods, og man

veg helst tilbage for Plyndring selv af erobrede Byer (ihvorvel Muligheden heraf ikke var udelukket; saaledes skal København ved fortsat Modstand 1807 have været udsat for Plyndring). Man foretrak allerede dengang Kontributioner og anden reglementeret Brandskatning. Men tilsøes var det private (fjendtlige) Gods udsat for Optagelse, ikke blot af regulær fjendtlig Krigsmagt, men ogsaa af Kaperne, der vare underkastede særlige Regler og kun i Kraft af Kaperbrevet vare Krigsfartøjer. Efter det bevæbnede Neutralitetsforbunds Regler, som rigtignok maatte opgives 1801, men atter genoptoges af Danmark 1807, dækkede jo Flaget Ladningen, undtagen for Krigskontrebande, medens omvendt fjendtligt Flag gjorde neutralt Gods konfiskabelt. Saaledes var det paa Søen ikke blot den fjendtlige Købmands Skib og Varer, man kunde bemægtige sig, men ogsaa den neutralt Købmands, forsaavidt hans Skibspapirer ikke vare i Orden, eller hans Gods ombord paa et fjendtligt Skib. Dog, om man anvendte den ene eller den anden Form, var der ikke noget folkeretligt krænkende deri, thi der var ingen fast Folkeret dannet paa dette Punkt. Striden havde jo netop staaet herom, og kun nødtvungent var altsaa Danmark i 1801 gaaet ind paa den Form, som det fraveg, da Krigen udbrød.

Men hvad enten den Kaperfart, vi i 1807 satte i Scene, lod sig folkeretlig forsvare eller ikke, vilde det, i hvert Fald praktisk, have haft mindre at sige, hvis vi fuldt ud havde det Forsvar som sidste Trumf, der indtil Dato er det bedste folkeretlige, nemlig Magten. Atter her overvurderede vi imidlertid vor Stilling. Medens det nemlig var meget forstaaeligt, at vi til den Guerillakrig tilsøes, vi vare henviste til, føjede Kapringen af fjendtligt Gods og Skib og saaledes gjorde Gengæld for, hvad Englænderne tilføjede os af Ondt paa Søen, bød vor Stilling os den største Varsomhed overfor de andre Nationer. Men her var det særegne ved Sagen, at man ved fjendtligt Skib ikke blot forstod et Skib fra den Nation, vi vare i Krig med, men et Skib fra hvilken som helst Nation, naar dets Papirer vare i Uorden, eller naar det gav Grund til Mistanke og, efter at være opbragt, ikke kunde vælte denne Mistanke fra sig. Ifølge Fastlandsspærringens Principer forstod man jo ogsaa ved fjendtligt

(efter Fd. af 1810 „ufrit“) Skib et saadant, der havde anløbet engelske Havne og derved „denationaliseret“ sig. Nu var det ganske vist, at de fleste evropæiske Stater havde lovet at rette sig efter Napoleons Dekreter i saa Henseende, og et preussisk Skib, der kom fra England, havde altsaa denationaliseret sig og var forsaavidt god Prise; men Preusserne, Russerne o. s. v. saa selv igennem Fingre med dette Brud paa Kontinentalspærringen, eftersom England ikke var deres direkte Fjende, saaledes som det var vor, og de da heller ikke havde vore Grunde til at afspærre sig overfor England og derved fuldstændig ødelægge deres egen Handelsomsætning. Men paa deres Vegne besørgede vi saa Justits overfor de Skibe, der brød Spærringen — forsaavidt vi kunde faa fat i dem —, og denne Justits overfor fremmede Skibe, der begik Handlinger, som vel formelt stred mod deres Lands Love, men reelt ikke betragtedes som Lovbrud, havde man saa langt fra Grund til at være os taknemlig for, at vi opvakte megen og farlig Uvilje imod os derved. Vor Iver efter at se en Englænder i hver Amerikaner og efter at slaa ned paa Skibe fra venligsindede Nationer, der ikke havde samme lidenskabelige Blik paa Tingene som vi, lod os maaske ikke begaa Noget, som vi ikke juridisk kunde forsvare — og som vi jo ogsaa smukt forsvarede —, men tildrog os fra begge Sider af Atlanterhavet saamange Protester og saamegen Vrede, at dette blev en af de store Skyggesider ved vor Kapervirksomhed.

I Begyndelsen af Krigen synes Priseretterne ikke at have haft særdeles travlt med at prisdømme fremmede Nationers Skibe, men, som sædvanligt, kom Opfordringen om skrapere Forholdsregler fra Kongen (Kronprinsen), der allerede i December 1807 meddelte Kancelliet, at det var bleven ham „forebragt“, at et Skib med portugisiske Papirer, som havde været for Priseretten, meget hurtigt var bleven frigivet af denne. Han vilde derfor gøre Kancelliet opmærksom paa, at efter hvad han fra mange Sider havde faaet at vide, var det sandsynligt, at de fleste Skibe med portugisiske, svenske eller preussiske Papirer havde falske Papirer¹⁾. Nu er det sandt, at falske Skibs-

¹⁾ Reskr. 4. Decbr. 1807 (Brevkopibøgerne).

papirer, ligesom al anden Falsk og Lovovertrædelse, var en af de Veje, hvormed man paa hin Tid i hele Evropa hjalp sig for at eliminere de gensidige Afspærringsdekreter. Det synes bl. a. konstateret, at man i Efteraaret 1807 i England har fabrikeret store Mængder af falske danske Skibspapirer, Søpasser, Sundhedspasser etc., og at disse benyttedes af engelske Skibe, man vilde udklarere til Holland, hvortil der maatte have holstenske, danske eller lignende Papirer; denne Trafik fortsattes endnu rask væk i Løbet af 1808, og et saadant Sæt Papirer solgtes offentlig paa Londons Børs for fra 5 til 20 Guineas pr. Sæt¹⁾. Men saa rigtigt det end kunde være ikke at ville lade sig be- drage ved falske Skibspapirer, saa vidtløftig kunde en Priseundersøgelse blive, naar Skibene opbragtes, ikke alene naar deres Papirer vare i Uorden, men ogsaa naar de vare i Orden, og Kaperen blot havde Mistanke om, at de vare falske, hvad der maaske var sandt, men maaske ogsaa urigtigt og i hvert Fald vanskeligt at godtgøre. Da det nu tilmed ved Pl. af 14. Marts 1808, samtidig med Offentliggørelsen af Krigserklæringen mod Sverig, kundgjordes, at Kaperbestemmelserne galdt alle Landets Fjender, havde man saa rig en Lejlighed til at kapre og saa mange Muligheder for Misforstaaelse, at Besværingerne fra Udlandet begyndte at ulejlig Regeringen meget. Fra Midten af Aaret 1809 bleve Ulemperne større end Fordelene, og tilsidst maatte Regeringen trække i Land. Under 2. August 1809 forordnedes Kaperfartens Ophør; de Kapere, der vare ude, skulde inden fire Uger være i en af Rigets Havne, dog maatte Kaper- togter vedblive for Kaperfartøjer, der udløb fra de vestlige Havne af Holsten og fra Tønningen, Husum og Fredriksstad for at krydse under og omkring Helgoland (Hovedstationen for den engelske Smughandel med Hertugdømmerne og Nord- tyskland).

Men kun i Vinteren 1809—10 var Kaperfarten saaledes i det væsentlige ophørt, da mente Regeringen, at den kunde prøve paany og allerede i Foraaret 1810 (28. Marts) forordnedes Kaperfartens Genindførelse. I Realiteten formildede man Intet

¹⁾ Skilderiet 27. Septbr. 1808, Handels- og Industritidende 1808, Nr. 80.

i de tidligere Kaperbestemmelser, navnlig vare nevtrale eller venligsindede, men „ufri“ Skibe, d. v. s. saadanne, der (imod deres eget Lands Bestemmelser) havde anløbet England, fuldt saa ilde stillede som tidligere, og særlig bleve nu ogsaa saadanne nevtrale Skibe ansete som god Prise, der i Nord- og Østersøen havde afbenyttet engelsk Konvoj. Men dog mærkes i den ny Forordning et vist Hensyn til de indvundne Erfaringer. Nu maatte Kaperføreren stille Borgen paa fra 1,000 til 15,000 D. C. efter Størrelsen af Skibets Besætning m. v., Kaperfarten under den svenske Øresundskyst forbødes, og der indskærpedes Dommerne den største Nidkærlighed ved Sagernes Behandling. Dette begrundedes særligt ved, at da det for at fremme den i disse Forhold højst fornødne Hurtighed i Retsplejen kun var tilladt Parterne ved Overadmiralitetetsretten at møde ved Prokurator, maatte de underordnede Domstole gøre sig al Umage i de Sager, de fik at gøre med. Endvidere bestemtes det, at ingen Embedsmand, der havde at vaage over Kapervæsenets rette Udførelse, maatte deltage i noget Kaperfartøjs Udrustning, og ingen Avktionsforvalter lade sig tilslaa noget Skib eller Gods, der ved ham skulde bortsælges. De udenlandske Magter vedbleve imidlertid at sende Klage paa Klage over de talrige Opbringelser — i Aaret 1810 florerede Kapervæsenet frodigere end nogensinde —, og man følte sig ingenlunde tilfreds med den Grad af Hurtighed, Priseretterne ansaa det for „nidkært“ at anvende. Derfor reskriberede Kongen til Kancelliet under 7. August 1810, at der „til at forebygge og afhjælpe de hyppige Besværinger, som af flere fremmede Gesandtskaber føres over Behandlingen af forskellige til Undersøgelse opbragte Skibe og disses Besætning“, maatte foretages de fornødne Skridt, og under 27. August forordnedes det, for yderligere „at sikre dem, som af vore Kapere opbringes, for mislig Behandling“, at ligesom de Dommere, til hvem den første Undersøgelse i Opbringelsessager betroedes, skulde begynde inden 24 Timer og med muligt Hurtighed fuldføre deres Hverv, skulde der endvidere drages Omsorg for, at det opbragte Skibs Mandskab og Passagerer kunde være afhørte i det seneste sex Dage efter Opbringelsen, og som Følge deraf, efter den Tids Forløb, tilstaaes fri Kommunikation med

Landet. Til denne Bestemmelse knyttedes andre med samme Formaal, og man søgte saaledes at faa Klagerne over Langsomhed stoppede. Men Klagerne over selve Opbringelserne og Prisdømmelserne standsede selvfølgelig ikke hermed, og i dubiøse Sager blev det nu Sædvane, at den endelige Afgørelse kom til at ligge hos Kongen, efter at bl. a. ogsaa Udenrigsministeriet var hørt. Vanskelighederne og dermed Vilkaarlighederne steg ovenikøbet paa denne Tid ved alle de Særtilladelser (Licenser, jfr. nedenfor), der vare givne forskellige Skibe til paa visse Betingelser at gaa fra Norge til England og vice versa eller til at indføre visse Varer indirekte fra England m. v., og navnlig var det for de underordnede Priseretter ugørligt at vide, hvordan de i hvert enkelt Tilfælde skulde behandle saadanne særbejunstigede Skibe. Under Hensyn til disse Licensskibe udfærdigedes der en Instrux for Kaperførerne, hvorefter intet Skib under hvilket som helst Flag maatte anholdes, naar det var forsynet med Lejdebrev af Kongen eller af Kommissionen i Norge, medmindre Lejdet var udløbet, eller Skibet var paa en anden Rejse, end Lejdebrevet lød paa. Ligeledes forbødes Anholdelsen af Skibe med Kommercekollegiets Pas, naar Skibets Fart stemmede med Passet. Hvis Lejdebrevet var i Orden, maatte Kaperen heller ikke undersøge Spørgsmaalet, om Sundtolden var betalt. Skibe, forsynede med Licenser, der vare egenhændig underskrevne af Kejseren af Frankrig eller Vicekongen af Italien, skulde have fri Passage, naar Ladningen stemmede overens med Lejdebrevets Indhold. Endelig skulde saadanne Skibe være fri for Anholdelse, der sejlede under neutralt eller venskabeligt Flag, og hvis Ladning, ifølge Papirerne, kun bestod af Korn og Fedevare, Salt og Vin (altsaa uafhængigt af, hvor Varerne vare hentede fra), bestemte til en norsk, dansk eller svensk Havn i Nordsøen eller Kattegattet¹⁾.

Hvor udviklede Forholdene efter alt dette bleve, belyses bedst ved enkelte Exempler. Saaledes var et Skib bleven anholdt, som var gaaet med Trælast fra Norge til Island, og derefter var sejlet til Liverpool og havde hentet Salt, uagtet

¹⁾ Kancell. $\frac{3}{6}$ April 1810.

Papirerne lød paa, at det skulde indtage Saltet i Bordeaux. Priseretten, hvis Domsudkast, efter Kongens Ordre, blev ham forelagt, henstillede imidlertid, at Skibet burde frikendes, hvis det var gaaet i Regeringens Tjeneste, og Kancelliet oplyste, at den norske Provideringskommission havde fragtet det, saa at det maaske kun „ved indtrufne uventede Omstændigheder er kommet til England“; da det nu tillige havde „medbragt en Ladning, som for Danmarks og Hertugdømmernes Fiskerier er af største Vigtighed“, kunde det maaske forsvares at frikende det. Selvfølgelig frikendte Kongen Skibet ¹⁾).

Et andet Skib, tilhørende en flensborgsk Reder, gik i 1807 til Bordeaux, hvor det maatte blive liggende, da Krigen udbrød. Senere fik det imidlertid fransk Licens til at gaa til London med Vin og i London engelsk Licens til at gaa ballastet til København. Priseretten gav nu Kongen to Domme at vælge imellem, enten at Skibet skulde prisdømmes, fordi det havde fartet paa England, eller at Skibet — hvis oprindelige Fart havde været lovlig, og som havde haft fransk Licens til London, ligesom det ikke bragte engelske Varer med tilbage, men blot søgte at komme hjem — vel skulde frigives, men at Kapteøren skulde have Anholdelsesomkostninger m. v. Den sidste Dom godkendtes af Kongen ²⁾).

Et Skib var af Handelshuset Collstrup & Co. i København med kongelig Tilladelse afsendt med 2500 Tdr. Hvede til Norge. Ved sin Ankomst hertil fik Kaptejnen Tilbud om Fragt paa England. „Da han dagligen saa Skibe saavel gaa derhen som ankomme derfra, fandt han intet lovstridigt deri, men antog samme og erholdt den kongelige norske Regeringskommissions Lejdebrev“. I London indtog han en Fragt Stenkul, idet en i London bosat Dansk havde meddelt ham, at slikt var der ingen Fare ved, naar han blot sørgede for at have franske eller hollandske Papirer. Da nu Handelshuset ingen Del havde heri, og da Skibet ikke var optaget af Kapere, men af den kongelige Roflottille, bad Huset om Lejdebrevets

¹⁾ Kanc. $\frac{24}{28}$ Juli 1810.

²⁾ do. $\frac{24}{28}$ Juli 1810.

Forlængelse, saa Skibet atter kunde blive frit. Priseretten meddelte imidlertid, at det ingen Nytte var til at forlænge Lejdebrevet, da dette lød paa Rejse til Frankrig (men ikke England) og tilbage til Norge. Kongen valgte da at lade Skibet prisdømme, men da Indtægten heraf skulde tilfalde Statskassen (fordi Roflotillen havde optaget det), vilde han renoncere paa, hvad der ved Avktionen kom ind for Skibet. Imidlertid stod Spørgsmaalet om Ladningen tilbage. Denne ejedes af M. S. Brandt i London, men Fragten var udredet af Collstrup. Brandt bad om at faa Ladningen frigivet, eftersom han havde handlet i den Tro, at naar et dansk Skib kom med Lejde til London, maatte det ogsaa tage Varer med tilbage, og Kancelliet støttede hans Andragende paa samme Motivering. Kongen krævede derimod Ladningen prisdømt, hvorefter han vilde underrettes om det udkomne Nettoprovenu. Efter Dommen bestemte Kongen, at $\frac{1}{6}$ af Nettoprovenuet skulde gaa til Kommissionen for Kvæstede etc., medens Brandt og Collstrup indbyrdes maatte enes om de $\frac{4}{6}$, henholdsvis for Ladning og Fragt (om denne Fordeling fortsattes iøvrigt Striden længe mellem C. og B.). Men i sin Resolution om, at Ladningen i hvert Fald skulde prisdømmes, udtalte Kongen tillige, at „da det ikke alene i indbemeldte Skipper M. S. Brandts Ansøgning, men selv i Kancelliets allerunderdanigste Forestilling gentagende findes anført, at Skibet Ordrup skulde være forsynet med Lejdebrev, udstedt af den forrige Regeringskommission for vort Rige Norge, paa en Rejse derfra til London, saa ville Vi allernaadigst gøre Vort Kancelli opmærksom paa det fejlagtige heri, eftersom Regeringskommissionen aldrig har kunnet driste sig til en saadan Afvigelse fra Vore allerhøjeste Befalinger, ligesom og Skipper Brandt ved at efterse bemeldte Skib Ordrups Dokumenter, vilde kunne have overbevist sig om, at dets Rejse til London var uoverensstemmende med dets Papirer og følgelig utilladelig“¹⁾.

Man vil først ret kunne vurdere denne kraftige Reprimande, naar man ser den i Sammenhæng med hele det System af

¹⁾ Kongens Res. af 25. Maj 1811 paa Kanc. Indstilling af 21. s. M., jfr. iøvrigt om denne Sag Kanc. ²⁴/₂₈ Juli 1810 og Res. af 16. Oktbr. 1811.

stræng Almenafspærring og massevisse Specialundtagelser, der hørte disse Aars Handelspolitik til, og som vi nedenfor skulle faa et videre Indblik i; men allerede som den staar her, er den lærerig. Naar Regeringen vilde fragte et Skib til England, fik Skibet Papirer med til Frankrig, for at det ikke skulde kunne konstateres, at Regeringen selv brød sine Bestemmelser; det blev da Kaperens Sag — naar han ikke vilde have Ulejlighed for Ingenting — at have fin Næse nok til at forstaa, at Regeringslejdet til Frankrig betød England, dernæst Priserettens Sag at fortolke Licensen paa rette Maade; men naar man da havde denne Forstaaelse og rettede sig derefter, skulde man holde saa tæt med sin Viden, at man ikke maatte anføre den som Undskyldning i en Skrivelse til Kancelliet, ja saavidt skulde Farcen drives, at Kancelliet end ikke til Kongen maatte udtale, at det vidste Besked — saa blev Kongen vred og erklærede, at Skibets Rejse til London var uoverensstemmende med dets Papirer. Derimod var den korrekteste Maade at omtale Sagen paa den ovenangivne, hvor det Skib, der havde Licens til Bordeaux og dog havde hentet Salt i Liverpool, var kommet til England paa Grund af „uventede Omstændigheder“. Det maa indrømmes, at det hverken var let at være Part eller Dommer under saadanne Forhold, og at man herved, baade overfor Indland og Udland, gjorde Kaperaffærerne endnu mere dubiøse, end de vare i Forvejen. At Lande som Frankrig og England tillod sig adskilligt Komedjespil paa hin Tid og jævnlig med Flid bragte Forvirring i Forholdene, er naturligvis en Undskyldning for det saare vanskeligt stillede Danmark, men ikke for Fortsættelsen af Legen mellem de danske Myndigheder indbyrdes.

Kort efter fremkom en Sag om det danske Skib „Spekulationen“; det havde haft Tilladelse til — paa Betingelse af, at det bragte islandske Varer til Norge — at hente Stenkul fra England, men paa Vejen var det bleven kondemneret paa Grund af „falske Papirer“. Da Domsudkastet imidlertid forelagdes Kongen, blev Skibet selvfølgelig frigivet¹⁾.

---

¹⁾ Kanc. $\frac{21}{24}$ August 1810.

Naar man maatte se igennem Fingre med sine egne Skibes Fart paa England, kunde man naturligvis ikke vedblive at være rigorøs overfor Udlandet. Da saaledes Priseretten havde dømt et svensk Skib, der havde faret paa England, medens dets af den svenske Regering udstedte Søpas kun lød paa en Havn i Nord- eller Østersøen, nedlagde det svenske Gesandtskab Protest. Overadmiralitetet mente i dette som i flere lignende Tilfælde, at naar Søpasset Intet indeholdt, der forbød et vist Udklaringssted, maatte Skibet gaa fri, hvad Admiralitetet fik Støtte i af Kancelliet. Kongen mente vel, at Priseretten i og for sig havde Ret, men udtalte, at „særdeles under Hensyn paa de politiske Konjunkturer“ skulde det meddeles Priseretten, at naar Søpasset lød paa Havne i Nordsøen eller Østersøen og Skibets øvrige Papirer angav England som Maal, skulde Skibet frigives¹⁾.

Et mere indviklet Spørgsmaal forelaa, da et svensk Skib, som var gaaet til Wismar, paa Vejen havde ladet sig beskytte af engelsk Konvoj, og nu, da det gik tilbage til Sverig, var bleven taget og prisdømt med sin Ladning, fordi det ved sin første Handling havde denationaliseret sig. Man var paa det rene med, at det kunde være meget haardt for de Købmænd, der havde indladet i Wismar, muligvis bona fide, nu at faa deres Varer konfiskerede. Paa den anden Side vilde man omtrent aldrig kunne faa at vide, om der var mala fides, og frygtede, at en Frigivelse vilde fremme engelsk Smughandel, idet Skibe, der havde denationaliseret sig ved at sejle under engelsk Konvoj, jo saa blot ved at tage privat Købmandsgods ind, kunde rehabilitere sig. Kongen resolverede derfor, at Priseretten skulde dømme efter Reglerne, men at Overadmiralitetet, hvor det troede, at Vedkommende var bona fide, skulde forelægge Kongen Sagen, dog at der ikke var Tale om Frigivelse, naar de paagældende Varer vare af engelsk Oprindelse²⁾.

Mindre heldigt gik det en Amerikaner, der var løbet ind paa Reden for at faa sit Skib istandsat, og dér var bleven op-

1) Kanc. $\frac{30 \text{ Oktbr.}}{2 \text{ Novbr.}}$ 1810.

2) do. $\frac{24 \text{ Decbr. 1810}}{7 \text{ Januar 1811}}$

taget, fordi han havde ladet sig konvojere af Englændere. Han gjorde gældende, at da han konvojeredes var den danske Kaperfart standset, ligesom den nævnte Handling ikke var Prisdømningsgrund efter det gamle Kaperreglement. Trods disse Indsigelser (der unægtelig begge syntes meget plausible), dømtes han ved begge Retter, og fik kun Lov til, hvad der ogsaa „i andre Lande er almindelig Regel“ at beholde sin og Folkenes Privatejendom¹⁾).

Konflikter af denne og lignende Art bevirkede, at der ingen Standsning var paa Klagerne. Selv om Kaperen og Priseretten ikke kunde bevise Optagelsens Berettigelse, blev det kaprede Skib i hvert Fald idømt Omkostningerne, naar man mente, der havde været Grund til Mistanken. Naar f. Ex., som det var Tilfældet i Begyndelsen af Aaret 1811, et Skib, der var ladet med Kaffe og Tobak, erklærede, at Kaffen ikke var hentet fra en engelsk Koloni, men fra St. Barthelemy — hvor der ingen Kaffe voxede —, saa kunde man ikke forkaste Skipperens Udsagn, at han mente fra et Oplag paa St. Barthelemy, men han blev dog idømt Omkostningerne ved Kapringen etc.

Twistighederne med Sverig om Kapersager førte tilsidst til, at den svenske Regering udbad sig udleveret de Skibes Dokumenter in originali, som vare blevne prisdømte — med den Motivering for Anmodningen, at den vilde kontrollere sine Embedsmænds Udfærdigelser. Men ihvorvel Udenrigsministeriet støttede denne Fordring, sejrede dog Overadmiralitetens og Kancelliets Anskuelser, at Papirerne kun burde udleveres i verificeret Duplikat; de mente, dette var nok for det Øjemed, der var anført, men hvis det virkelige Øjemed var at kontrollere de danske Priseretsdomme, kunde man ikke udlevere Originaldokumenterne, thi „Overadmiralitetens retten er forhen bleven beskyldt for at have tilsidesat den Lov, hvorefter den skulde dømme, det kunde ligesaa godt falde en Skipper eller Reder ind at beskyldte den for i Dommen at have anført falske Fakta“²⁾. Dette

¹⁾ Reskr. til Kanc. 5 Juli 1810.

²⁾ Kanc. ¹⁵/₂₂ Oktbr. 1811.

Svars Hidsighed og Bitterhed er ganske karakteristisk; man hører Ekkoet fra Forhandlingerne i Priseretssalen, hvor „Rettens Assessorer stedse have haft at bestille med Mennesker, som næsten altid viste sig lidenskabelige, fordi de strede for betydelige Genstande, og med Fremmede, som nødig taale Lovenes Baand“¹⁾. Men man mærker ogsaa Forbitrelsen mod Sverig, overfor hvilket Fredsperioden kun var en Opsamling af Krigsstof, og som man satte Kaperreglementet i Kraft imod med fuld Styrke, da Krigen mellem de to Lande igen udbrød 1813 (jfr. Pl. 27. August 1813).

Idelig og idelig var der ogsaa Strid med amerikanske Skipper. Kongen havde forlangt, at naar Flertallet af Overadmiralitetetsretten prisdømte et amerikansk Skib, skulde Sagen forelægges ham, før den endelig afgjordes. Hvad det her, som alt foran antydet, navnlig galdt om, var om Amerikanernes Nationalitet kunde bevises, og det ikke i Virkeligheden var Englændere man havde for sig. Vare Papirerne ikke i den fuldstændigste Orden, frygtede man for Bedrageri, og i Reglen maatte Udenrigsdepartementet lægge sig imellem for at faa en rimelig Afgørelse paa Sagen. Men i hvert Fald maatte det paagældende Skib bære de betydelige Omkostninger, hvad der i og for sig kunde give Grund nok til Klage²⁾.

Man kan let forstaa, hvormeget de store Lande, der vare stærkt interesserede i en saa uhindret Skibsfart som mulig, ere blevne irriterede af en lille Søstats vilde Jagt paa ethvert Skib, dens bevæbnede Skuder kunde naa, og af dens Prisedomme efter skrappe Love — dobbelt skrappe i en Tid, hvor det var svært nok selv for vel Instruerede at finde ud af, hvad der overhovedet var lovligt, og hvornaar man gled ud over Lovens Rand i Kaptørens Arme. Medens det imidlertid er vanskeligt positivt at konstatere de udenrigske Følger for os af vort Kapervæsen, er det derimod givet, at overfor Amerika bødede vi i kontante Penge, thi efter Krigen maatte vi, dels paa Grund af

¹⁾ Af en Indstilling fra Priseretten i Kanc. Forest. af 28 Januar 1812.

²⁾ Jfr. f. Ex. Sagen i Kanc. 31 Decbr. 1811
25 Marts 1812

formentlig uretmæssige Opbringelser og Konfiskationer, dels paa Grund af forskellige Handelsforbud, der havde kompromitteret nordamerikanske Borgeres Interesser, udbetale til de forenede Fristater et Beløb af henimod 3 Million Kroner¹⁾.

Det er imidlertid ikke den Skade, Kaperfarten medførte i Forholdet til Udlandet, man især har haft sin Opmærksomhed henvendt paa, men langt mere den skadelige Indflydelse, den skal have haft paa Befolkningens Moral. At Tiden 1807—14 medførte megen Demoralisation, er ingen Tvivl underkastet, vi ville faa Lejlighed til ogsaa senere at komme tilbage til dette Forhold. Men det er næppe ganske retfærdigt at læsse saa meget af Tidens Fordærv paa Kaperfarten. Selv optimistiske eller højst besindige Forfattere bruge de stærkeste Udtryk. „Anderledes viser sig nu Folket end for et halvt Aarhundrede siden, ja anderledes nu end før den lede Kaperaand og dens Følgesvende fra 1807 her indsnege sig“, siger Thaarup²⁾. „Kaperiet efterlod længe sørgelige Følger i Folkets Tænke- og Handlemaade samt Moralitet, Spor, som først flere Decennier have været istand til nogenlunde at udslette“, udtaler Ræder³⁾. Andre Forfattere give en Skildring af Kapernes vilde Liv og forlorne Pragt; letvundne og smagløse Smykker hængte om Matroskonernes Hals, man førte op en vild Dans med Spil og Drik, for, snart efter, naar Krigsudbyttet var fortæret, at synke tilbage i en Armod, der følte langt haardere end den, man gik

¹⁾ Ørsteds Erindringer III. Pg. 348 ff. og Pg. 355. — Danske Kapere havde bl. a., i Henhold til Instruxer af 1810, opbragt talrige nordamerikanske Handelsskibe, som under engelsk Konvoj vare sejlede fra Amerika til Rusland, da de sejlede tilbage fra Rusland. I og for sig var dette vistnok berettiget efter Kaperretten, men uomtvistet var Sagen ingeniende. (Jfr. Perels l. c. Pg. 309). — Ifølge Reklamationslister fra de nordamerikanske Fristater (en trykt Fortegnelse findes paa Universitetsbibliotheket; Titlen er „Claims on Denmark“) skal man fra dansk Side i Kaperaarene, navnlig i Aaret 1810, have tilføjet amerikanske Skibe, i et Antal af 173, en direkte og indirekte Skade, der er opgjort til ialt 2,662,280 dollars (henimod 10 Mill. Kr.)

²⁾ Thaarup. Udførlig Vejledning til det danske Monarkis Statistik. Kbhvn. 1812—19. Pg. 343.

³⁾ Ræder l. c. I. Pg. 398—99.

ud fra¹⁾. I nogen Grad er naturligvis Alt dette rigtigt, men, som sagt, her kan dog kun være Tale om en enkelt Kres af Forhold i hele den Hvirvel, der plumrede Tidens Vande. Dertil kommer, dels at den Del af Kapervæsenet eller Erobringen af fremmede Koffardifartøjer, der udførtes af Orlogsbaadene, dog i hvert Fald maa undtages, dels at der utvivlsomt har været baade Redere og Kaptejner, som med virkeligt Fædrelandssind have indladt sig paa Kaperdønter, der dog altid var af vovelig Art, med tvivlsomt Udbytte, og som da maatte betragtes som et Led i de Ofre, Datiden bar og bragte i den ulige Krig. For det store Flertal har imidlertid, sandsynligt nok, Haabet om let og rigelig Vinding været den væsentligste Drivfjeder, og medens Befolkningen jo ellers kun i forholdsvis ringe Grad enten som aktiv, ved at skulle krige i fremmed Land, eller som passiv, ved at have fremmed Indkvartering, kom til at lide under Følgerne af Soldaterraaheden, var Kapervirksomheden et Landsknægtarbejde, der nok kunde sætte dybe Mærker baade i de Paagældendes eget Liv og i vide Krese omkring dem. Kun maa det altsaa fastholdes, at selv om Kapervæsenet maaske var den mest iøjnefaldende af Datidens mange, lidet hyggelige Fænomener, var det hverken det eneste eller det Alt dominerende Fænomen af denne Art, og det maa søge sit Hovedforsvar i, at det var en Del af Datidens legitime Krigsførelse, som navnlig et Land som Danmark — uden regulære maritime Stridskræfter — var henvist til.

Naar imidlertid særlig Kapervæsenet er faldet Samtiden for Brystet, er Grunden ikke blot den, at det naturligvis var en af de mest larmende af Tidens Bevægelser, men ogsaa, at det navnlig vedrørte Befolkningens brede Lag, hvorfra Kaperbaadenes Besætning rekruteredes, og som mindst vare i Stand til at dække over de bratte Formueomskiftelser og de moralske Følger. Thi hvad enten der var Tale om Patriotisme eller, som i Almindelighed, om Vindesyge, havde Befolkningens mere dannede eller mere velstillede Samfundsklasser en ikke urimelig Sky for at indlade sig paa det legale Sørørvæsen. Man kan slutte dette

¹⁾ Overskou. Af mit Liv og min Tid. Kbhvn. 1868. Pg. 90 ff.

af Undtagelserne. Naar saaledes Christianiamatadorer som John Collet, Ener Holm og Falsen i 1807 dannede et Kaperkompagni, skete dette ikke, uden at de Paagældende gjordes til Genstand for Angreb for denne Art af Rederi¹⁾. Man mærker det ogsaa af den noget spydige Tone, hvori Kronprinsen i sit Svar paa Grosserersocietetets Anmodning om Lempelser i Handelspolitiken henviser Grossererne til at søge Erstatning i Udrustning af Kapere (jfr. ovenfor). Og endnu i den anden Kaperperiode, i 1810, hvor Kommercekollegiet havde foreslaaet, at det positivt skulde forbydes Mæglerne at være Kaperredere, for at de kunde staa fuldstændig upartiske ved de Mellemlandler, Opbringelserne gav Anledning til, gik Kongen imod Kollegiet og hævdede, at Kapreriet var en Del af Sømagtens Virksomhed, saa at Ingen burde unddrages for at tage sin Lod deri.²⁾ I hvert Fald gik det her som saa tidt, at Selskabets fine Portion var Rederne, medens det egentlige Arbejde blev udført af dem, der ikke vare vante til at veje Arbejdets Art eller Risiko, mindst naar det gav god Fortjeneste og havde et rask og patriotisk Snit over sig.

Jo mere ængstelige Priseretterne bleve i deres Domsafsigelser, des hyppigere risikerede Kaperne ingen Indtægt at faa af deres Erobringer, ja, havde de været for hurtige til at kapre et Skib, som ikke gav Anledning til Mistanke, maatte de selv bære Omkostningerne og tillige dække det kaprede Skibs Tab; det var jo for at være sikker i saa Henseende, at Kaperforordningerne krævede, at der for hvert Fartøj skulde stilles en ret betydelig Borgen, som det Offentlige altsaa kunde ty til, naar Pengene ellers ikke kunde skaffes tilveje. Men medens det saaledes enten kunde gaa galt, eller der var Perioder, hvor Forretningen kun gik slæbende, kunde man til andre Tider gøre store Kup, og Forretningen gaa Slag i Slag; da var det, der kom Liv og Larm i alle de paagældende Krese. Efter bestemte Regler fordeltes Avktionsprovenuet til Reder, Kaperfører og Mandskab. Reglerne vare forskellige, eftersom det var private Kapere eller Krigs-

¹⁾ Jfr. Collet. En gammel Christianiaslægt. Pg. 191.

²⁾ Kommercekoll. (Afd. Handels- og Konsulatsforhold) $\frac{31 \text{ Decbr. } 1810}{3 \text{ Januar } 1811}$

fartøjer, der foretog Kapringen, men ogsaa af de private fik Staten en vis Provision i Udbyttet, ligesom det vil erindres, at man senere hen paa Krigen paalagde et Slags Tvangslaan af Kaperindtægterne ved Indbetaling af en Del af Provenuet i Statskassen mod Udstedelse af „Kaperobligationer“.

Et af de største Kup under Krigen foretoges i 1810 ved Christianssand — en By, der steg fra 4,900 Indbyggere i 1801 til 7,200 i 1815 ved at være et af Centralstederne for Norges Kapertogter og Kornforsyning —, idet man med fem Orlogsbrigger afskar en Koffardiflaade paa 47 Skibe under engelsk Konvoj. Ladningen paa disse Skibe bortavktioneredes i 1811 og indbragte 7,6 Mill. D. C.¹⁾ I det hele gik Kapringen saare livligt i 1810; der var Matroser, som fik indtil 6,000 D. C. for deres Part i erobrede Skibe, og der var Aktieparter, der betales med 20—30,000 D. C.; men hyppigst vare iøvrigt disse Salg af Parter en Art Hasardspil, eftersom Salget foregik, før Prisedommen var faldet, og gik denne da ud paa Frikendelse, havde Køberen tabt sine Penge²⁾.

Den Fangst, man gjorde i Christianssand 1810, og som indbragte halvottende Million D. C., nævnes fra alle Sider som den mest fremragende Begivenhed i Datidens Kaperhistorie; den foretoges jo imidlertid ikke af norske Kapere, men af Krigsfartøjer, og som Helhed gav man sig i Norge langt mindre end i Danmark af med Kapreriet, fordi Skibsfarten (Trælastudførselen) for en stor Del vedblev i Norge, medens i Danmark de mange ledige Kræfter, efter Flaadens Tab og Skibsfartens Standsning, heller end gjerne meldte sig til Kapertjeneste. Hvor store Værdier, de af danske Kapere, dels af egentlige Kaperfartøjer, dels af Orlogsfartøjer, erobrede Skibe og Ladninger androg, fremgaar af Priseretternes Sportelregnskaber. En Opgørelse af disse, fra den Tid Kapreriet i 1810 begyndte paany — med

---

¹⁾ Aall l. c. Pg. 255 ff., Kraft, l. c. Pg. 373 ff. Om den List, hvorved denne Koffardiflaade erobredes, se With. L. H. Fiskers Liv og Levnet. Kbhvn. 1891. Pg. 86—88.

²⁾ Skilderiet 28 Juli, 25 August og 25 Septbr 1810.

større Kraft end før — og til Krigens Ophør, giver følgende Resultat¹⁾:

Samlet Taxationsværdi af Priser, der vare indbragte til

	København D. C.	Aarhus D. C.	Rønne D. C.	Tilsammen D. C.
1810.....	22,471,271	5,087,177	3,333,821	30,892,269
1811.....	12,279,870	910,371	834,288	14,024,529
1812.....	3,480,228	1,317,116	458,292	5,255,636
	Rbdl.	Rbdl.	Rbdl.	Rbdl.
1813.....	3,096,000	1,697,598	3,054,866	7,848,464
1814.....	84,324	6,284	11,170	101,778

Det samlede Beløb er altsaa 50,172,434 D. C. og 7,950,242 Rbdl., hvad man ikke kan nægte er overordentlig store Summer. Hvis man gik ud fra, at alle de taxerede Skibe ogsaa endelig prisdømtes og gav det Udbytte, de taxeredes til, samt hvis Daler Couranten og Rigsbankdaleren regnedes til pari, stod man her overfor en Værdi af henved 180 Million Kroner. Nu er det virkelig indkomne Beløb naturligvis ikke tilnærmelsesvis saa stort. Reducere vi Beløbet for 1810 til $\frac{1}{4}$, og Beløbene efter 1810 gennemsnitlig til $\frac{1}{6}$, faa vi ialt kun henved 40 Million Kr., og endda maa jo heri ske et Fradrag for Forskellen mellem, hvad Priserne taxeredes til, og hvad de, hvis de endelig konfiskeredes — hvad der dog naturligvis skete i det aldeles overvejende Antal Tilfælde — udbragtes til. Men paa den anden Side er her kun Tale om Danmark efter 1810, hertil maa føjes Norge og Hertugdømmerne i samme Tidsrum og hele Riget i Aarene 1807—09. Naar man ser, at en enkelt norsk Kapring, om end den største, kunde bringe 7,6 Mill. D. C., og at vi ovenfor have faaet ca. 50 Mill. D. C. Taxationsværdi blot for Danmark 1810—12, maa man sikkert anslaa den samlede Indtægt af den danske Stats Kapringer under hele Krigen til mindst

²⁾ Sportelregnskaberne fra de danske Priseretter for Aarene 1810—14 findes i Rigsarkivet, og den i Texten meddelte Opgørelse er foretaget paa Grundlag af de officielle Taxationer i disse Regnskaber. For det egentlige Danmark fandt Prisedømning kun Sted i København, Aarhus og Rønne.

100 Mill. D. C. Dette bestyrkes ogsaa ved følgende. Efter Forordningen om Prisepengenes Aflevering fra Slutningen af 1810 skulde jo, for de Prisers Vedkommende, der vare taxerede til over 10,000 D. C., Halvdelen af hvad Priserne vare værd over de 10,000 D. C. deponeres i Statskassen imod Obligationer; men ihvorvel Kapringen i 1811 og følgende Aar var i stærkt Aftagende, og der endvidere af endel af de kaprede Kolonialvarer ikke skulde betaales noget i Statskassen (jfr. Fd. 28. Maj 1811 § 5), indkom der dog ad denne Vej henved 11 Mill. D. C. (hvilke 1813 konverteredes med 1 Rbd. for 1 D. C., hvorefter Statens Gæld i Priseobligationer var 10,743,950 Rbd. S. V.¹⁾) Af større Priser (paa over 10,000 D. C. Stykket) er der altsaa blot i Aarene 1811—13 indkommet og effektivt realiseret for 21½ Mill. D. C. udover 10,000 D. C. for hver af disse Priser. — Men er der saaledes i Krigens Aar ialt indkommet for mindst 100 Mill. D. C. i Prisepenge, da er dette Beløb større end hele den under Krigen cirkulerende Courantmasse i Banksedler.

Hvor blev da denne Sum af? Hvor bleve de 25 Mill. Kr. Nutidsmønt af, som maa være indkomne i de sidste 9 Maaneder af Aaret 1810? Ja, Tilstedeværelsen af de store Varemængder, de her nævnte Beløb evaluerede, er en medvirkende Aarsag til, at der trods alle Indførselsforbud vedblev at være store Kvantiteter fremmede Varer i Landet, hvilke man skiftevis beskattede og laante paa og forsaavidt havde ikke ringe Gavn af. Men at man iøvrigt i Statens og Folkets almindelige Finanssituation mærkede saa lidet til denne Rigdom, selv om den nu og da kunde bidrage til forbigaaende at hindre Kursforringelsen (f. Ex. i 1810), laa netop i Erhvervens Karakter. Hvad der kommer let, gaar let. Den Indtægt, Kaperbefolkningen, om vi saa tør kalde den, tilvendte sig, fik en mere uproduktiv Anvendelse end nogen anden. Den ødedes bort i Svir og Tant, sivede væk mellem Hænderne. Naar man ser, hvor overraskende store Beløb der er Tale om, og hvor lidet Gavn de bleve til, former dette mere end noget Andet sig til en Anklage mod Kapervæsenet — forsaavidt det skal betragtes som en Indtægtskilde.

¹⁾ Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie. V. Pg. 18—19.

Skal det derimod betragtes som et Angrebsvaaben eller et Retorsionsvaaben mod Fjenden, kan det ikke nægtes, at det maa have virket ret kraftigt, selv overfor en Handelsflaade af saa uhyre Dimensioner som den engelske. Her har det, om end ikke forholdsvis, saa absolut, vejet ganske godt op mod de positive Tab, Bombardementet og Prisdømmelsen af danske Skibe forvoldte¹⁾.

Hvor kostbare de af danske Skibe erobrede Priser kunde være, fremgaar af, at af de i Aaret 1810 ved den københavnske Priseret paadømte Priser vare (efter Listerne i Rigsarkivet) ikke mindre end 70 taxerede til 100,000 D. C. og derover hver. Disse 70 Prisers samlede Værdi udgjorde 15,890,000 D. C. eller henved $\frac{3}{4}$ (71 pCt.) af det samlede Prisebeløb i København 1810 (22,471,000). Af de 70 Priser vare atter over 20 paa over $\frac{1}{4}$ Mill. D. C. Stykket, nemlig Priser indbragte af:

¹⁾ Skaden ved Bombardementet angives til ca. 20 Mill. Kroner, bortset fra Tabet af videnskabelige og kunstneriske Skatte. (Jfr. bl. a. Ræder l. c. Pg. 285 ff.). En officiel engelsk Opgørelse, der findes i en særskilt Protokol i Rigsarkivet, angiver det Antal Skibe under dansk Flag, som under Krigen prisdømtes af Englænderne til:

1807.....	4
1808.....	153
1809.....	471
1810.....	206
1811.....	143
1812... .	160
1813.....	236
1814.....	8
	<hr/>
	1381

Desuden vare optagne henved et Par Hundrede Skibe, der frigaves — væsentligst fordi de havde været forsynede med Lejdebrevne — dog i Reglen mod Betaling af Omkostninger.

Med Hensyn til de prisdømte danske Skibes Værdi kan det anføres, at der i Begyndelsen af 1808 solgtes 80 Skibe i London, hvoraf nogle paa 450 Tons til 4,500 £ pr. Styk, altsaa 10 £ pr. Ton. Ialt solgtes de 80 Skibe for 112,000 £ eller, i Nutidsmønt, ca. 25,000 Kr. pr. Skib. (Depesche fra Rist til Udenrigsministeren af 20. Maj 1808. Udenrigsministeriets Arkiv).

Kaperførerne:	Værdi i D. C.:	Kaperførerne:	Værdi i D. C.:
Bern og Lind.....	713,000	Rosbock.....	379,000
Bødtker	608,000	Høyer	341,000
Toxværd m. fl.....	480,000	Møllerdorf	291,000
Svendsen	475,000	Krogh	268,000
Pedersen	467,000	Rønne m. fl.....	260,000
Madsen	446,000	Govertz.....	256,000
Lind	436,000		
Lunde m. fl.	416,000	Orlogsfartøj.....	538,000
Nielsen.....	382,000	do.	380,000
Sonne	382,000	do.	295,000
Nielsen.....	380,000	do.	260,000

Ialt 21 Priser til samlet Værdi af 8,453,000 D. C.

Det maa indrømmes, at det var ganske antagelige Kup, der saaledes kunde gøres: de 21 Skibe taxeredes til ca. 8¹/₂ Mill. D. C. eller godt 400,000 D. C. for hver. Naar man saa føjer til, at en og samme Kaperfører kunde gøre flere store Priser i et og samme Aar — saaledes havde, for at nævne et enkelt Exempel, Kaperfører Bødtker, foruden ovenstaaende Prise paa 608,000 D. C., samme Aar en anden Prise paa 151,000, var Deltager i en tredje paa 92,000 og havde endelig selv en fjerde paa 6,000 D. C. — ses det, at der kunde være gode Penge at tjene.

Alt i alt maa Antallet af de af Kaper- og Orlogsfartøjer under dansk Flag tagne Handelsskibe i den hele Krigsperiode være løbet op i Tusindvis, fremfor alt engelske Skibe, dernæst svenske (se f. Ex. det forholdsvis store Beløb for bornholmske Priser under Krigen med Sverig 1813), og herefter nordamerikanske, russiske og andre Skibe. De indkomne Prisesummer løb op i hundrede af Millioner og derover. Dette var Udbyttet af en Virksomhed, der galdt for patriotisk Krigerfærd hos dem, der forherligede Sagen, for byttesyg Piratfærd hos dem, der fordømte den. Den var en Mellemting mellem begge.

TIENDE KAPITEL.

Forbud mod Ind- og Udførsel af Varer. Krigen med Sverig. Kornbeholdninger i Norge ved Krigens Begyndelse. Tilførsel fra Rusland. Den norske Regeringskommission lover Moratorier. Regeringens Stilling hertil. Hastværkslove i Danmark vedrørende norske Forhold. Korntilførselen til Norge opmuntres ved Præmier. Afsendte Kornmængder indtil Foraaret 1808. Afsendte Kornmængder 1808—09. Nøden i Norge 1809. Udstedelse af Lejdebrev. Norsk Trælasthandel paa England. Den danske Regerings Agent, Wexelsen, i Norge. Huset Peschier & Co. Wexelsens Transaktioner i Norge og Følgen deraf. Huset Peschiers Skæbne. Afsendte Kornmængder til Norge 1809—10. Norges hele Kornimport i dette Aar. Korntilførselen 1810—11. Tilstanden i Norge 1811. Korntilførselen 1811—12. Assurance af Kornskibene i Ind- og Udland. Fejlslagen norsk Høst 1812. Tilførsel fra Nordamerika. Nødsforhold i Norge. Korntilførsel fra 1812 til Fredsslutningen. Den hele Kornexport fra Danmark til Norge og Udgifterne derved. Betragtning af Norges Kornforsyning fra et dansk stats- og privatøkonomisk Synspunkt. Kollision mellem danske og norske Synspunkter og Interesser. Afstaaelsen af Norge begrundet i Vanskeligheden ved dets Proviantering. Kongens Stilling. Norges Situation under en Krig mellem Danmark og det øvrige Evropa. Normændenes Følelser overfor Danmark og Sverig. Norges Stilling efter Kielerfreden. Ny Pengereduktion. Gældsforhold. Befolkningsforhold.

Ligesom Napoleonskrigene efter Freden i Tilsit mere og mere drejede sig om et og det samme: Gennemførelse af Kontinentalspærringen overfor England, saaledes blev denne ogsaa af afgørende Betydning i Krigsforholdet mellem Danmark og England 1807—14. Allerede ved Fd. 30. Oktober 1807 blev der, som foran omtalt, fastsat de haardeste Straffe for enhver Slags Handel med Fjenden, og da tillige al Korrespondance blev forbudt, var jo hermed enhver Handel umuliggjort. For imidlertid ret at forstaa Omfanget af Handelsindskrænkningen, maa det

tages i Betragtning, for det første, at Forbudet imod Handel med engelske Varer, som alt nævnt, efterhaanden medførte Forbud mod saadanne Varer, hvor Formodningen var for, at de kunde komme fra England, uden at det modsatte kunde bevises, dernæst at Nødvendigheden af Norges Forsyning med Korn og af hele Statens Forsyning med Krigsfornødenheder, Raaprodukter til Industrien etc. fremkaldte Forbud mod disse Varers Udførsel, endelig at Ønsket om at indskrænke Luxusen medførte forskellige Indførselsforbud ogsaa overfor andre Lande end England. Ved Fd. af 14. Oktober 1808 paabødes det, at der til fremmed Sted ikke maatte udføres Kornvarer og alle Slags Bælgrugter og Kartofler samt Fødemidler, som tilberedes heraf (Øl, Brød, Brændevin etc.), dernæst Frøsorter, Fedevarer (Smør, Ost, Flæsk etc.), saltede og røgede Fiskevarer, Salt, Humle, Tobak i Blade, Stenkul, Tømmer og Træ, Hør, Hamp, Svovl, Salpeter, Jærn, Bly, Farvematerialier, Apothekvarer, Lys, Sæbe, Olie, Krudt, Kalk, Skibsmaterialier, Vine, Sukker, Sirup etc. Fra fremmed Sted maatte ikke indføres Manufakturvarer, Fabriks- og Handelsvarer af hvad Art nævnes kan; herfra undtoges dog glatte Silketøjer og Baand, raa Silke og Bomuld m. v., Bomuldstøjer, som ikke vare Alenvarer, grovere Isenkramvarer, Lærreder, Drejler, Tobak, Papir, Stentøj. Endvidere maatte ikke indføres Likører, Konfiterer, Pomader o. l. — Endelig indskærpede Forordningen de Bestemmelser om den mellemrigske Handel, som vare tagne for at sikre Sjællands med omliggende Øers Forsyning med Korn- og Fedevarer (jfr. nedenfor).

Hvad der yderligere indskrænkede Handelen var den i Marts 1808 udbrudte Krig med Sverig. Ved Siden af en Række lignende, om end mindre strænge Bestemmelser med Hensyn til de Svenske, der opholdt sig her i Landet, som med Hensyn til Englænderne, og ved Siden af Beslaglæggelsen af svenske Varer og Vexler — en Beslaglæggelse, der dog ikke førte til endelig Konfiskation —, forbødes ved Pl. af 14. Marts 1808 al Handel og Samkvem mellem de danske og svenske Stater.

Krigen med Sverig forøgede Danmarks Forlegenhed i den yderste Grad. Den gjorde Norges Forsyning med Korn til en

endnu vanskeligere Opgave, end den allerede var i Forvejen, gjorde enhver Forbindelse mellem de to Dele af den danske Stat til et Vovespil og fik, baade ved det fransk-spanske Korpses Nærværelse i Danmark, og ved de Lidelser, Afspærringen fremkaldte for Norge, vidtrækkende politiske Følger. Den første af Krigene med Sverig varede til Slutningen af 1809. 10. December 1809 ophævedes al Beslag og Embargo paa Gods, Ejendom og Skibe, Brevvexlingen blev atter fri, og i tre à fire Aar stod vi nu altsaa paa Fredsfod med vort Naboland. — Selv i Fredsaarene var imidlertid Forholdet alt andet end godt, Farerne og Vanskelighederne ved at kommunikere med Norge vedbleve at være meget store, og Englænderne havde baade direkte og indirekte Støtte i Sverig. I Efteraaret 1813 brød Krigen med Sverig paany ud, kort efter med Frankrigs øvrige Modstandere, og først i 1814 gaves paany Samhandelen fri.

Medens de geografisk-politiske Forhold saaledes hæmmede, til Tider standsede, Samhandelen mellem den danske Stats to Dele, satte Kontinentalspærringen Bomme, der imellemstunder vare uoverstigelige, mellem Danmark og det øvrige Evropa i kommerciel Henseende, og denne Spærring fik sit mest akute Udslag i Rigets sydlige Del, Hertugdømmerne. Stillingen var imidlertid saa forskellig imod Nord og imod Syd, at det vil være rettest at betragte Forholdene i Norge og i Hertugdømmerne hver for sig.

Man var saavel i Danmark som i Norge saa uforberedt paa Krigen, at de norske militære Magasiner omtrent vare tomme for Korn, da Krigen brød ud, saa at den nedsatte Regeringskommissions første Bestræbelse maatte være at skaffe Korn derop. Medens Englænderne vare paa Sjælland, frigaves Sejladsen paa Norge, dog mod Pas og uden Tilladelse til at tage Returladning. I Begyndelsen af Oktober var, efter Regeringskommissionens Opgivende, Kornbeholdningen i det søndenfjeldske Norge 59,000 Tdr. Kun Trondhjems Stift var nogenlunde vel forsynet; dette Stift nød godt af Tilførsel fra Archangel af russisk Korn, som med russisk Tilladelse og med Præmier

fra Danmark udførtes til Norge, saa at Trondhjems Stift næsten under hele Krigen var nogenlunde betrygget ¹⁾)

Meget vanskeligere var man stillet i det øvrige Norge, hvor der manglede baade Korn og Penge, og hvor Administrationen var i Tvivl om, hvilken Forsyningsmaade den skulde vælge. Det maa i det hele taget erindres, at naar de Forholdsregler, der under Krigen toges i selve Danmark, tidt bar Præget af Overilelse og Uoverensstemmelse mellem Myndighederne, saa maatte dette endnu mere blive Tilfældet for Norges Vedkommende, der skiftevis blev administreret af Kommissioner og Stattholdere — Prinser, der stod den danske Konge mere eller mindre nær, og som han havde vexlende Tillid til —; og Norges Afstand fra Regeringens Hovedsæde gjorde det vanskeligt for denne at danne sig nogen egentlig Mening om Forholdene nordpaa og faa ret Rede baade paa de økonomiske og de politiske, ikke mindst de storpolitiske Forhold deroppe.

Administrationens Raadvildhed viste sig paa karakteristisk Maade strax ved Krigen's Begyndelse. Den interimistiske Regeringskommission havde givet efter for en Panik, Krigen's Udbrud fremkaldte, og havde lovet de norske Handelshuse Vexelmoratorier, idet den forudsatte, at den vilde faa Stadfæstelse paa dette Skridt fra Regeringens Side henede. Men da den bad om Tilladelse i Danmark til at udstede saadanne Moratorier, for det første for et Tidsrum af to Maaneder, udtalte Kommercekollegiet, at det ikke var brugeligt herfra at trække Vexler paa vederhæftige Handelshuse i Norge, at Mellemværender gerne afgjordes ved Rimesser fra norske Huse, saa at der kun som Tvangsmiddel direkte blev trukket Vexler for Tilgodehavender, og at endelig de norske Købmænd i de senere Aar tildels havde ophørt med Vexelcirkulationen paa England, som nu for det meste gik over København, saa at der, saalænge Kommunikationen mellem Norge og Danmark var afbrudt, ingen pludselig Fordringer paa Norge kunde fremkomme. Kancelliet støttede Kommercekollegiet i dets Formodning om, at ingen vederhæftige

¹⁾ Efter den tidligere citerede „Officiel dansk Beretning om Norges Provi-
antering under Krigen“, der ogsaa er benyttet til de følgende Angivelser
om Provideringens Omfang og Udgifterne derved.

norske Handelshuse kunde trænge til Moratorier, og da disse stred imod Loven og mangfoldige Anordninger og vare til Skade for den almindelige Kredit, burde de i hvert Fald kun anvendes yderst sjældent og med største Varsomhed. For saaledes at afværge den, som det syntes Regeringen her, noget hastige Tilbøjelighed hos den norske Kommission til at give Moratorier, blev der givet den Meddelelse om, at disse kun maatte udstedes, naar Vedkommende dels godtgjorde, at den tilstedeværende Forlegenhed skyldtes de nuværende Forhold og var øjeblikkelig, samt at han i og for sig var solvent, men kun paa Grund af den forstyrrede Pengecirkulation ikke for Tiden kunde udrede Kontanter, dels forpligtede sig til at betale snarest, senest inden to Maaneder, som var Moratoriets yderste Grænse¹⁾).

En anden Sag viste — næsten humoristisk — Følgerne af de Hastværksbestemmelser, der toges hernede paa hele Rigets Vegne, altsaa ogsaa paa Norges, uden at passe for de forskellige Statsdele. Ved Pl. af 25. September 1807 paalagdes det enhver Undersaat, der maatte have Krudt, Salpeter og Bly, indtil videre ikke at afhænde, forbruge eller udlevere Noget deraf, men holde det i Beredskab i Statens Tjeneste. Den norske Regeringskommission gjorde imidlertid hurtigt opmærksom paa, hvad Følgerne vilde blive af, at dette Paabud virkelig overholdtes. Bjergværkerne maatte da standses, Minerne vilde fylde med Vand og blive ødelagte, baade Ejerne af og Arbejderne ved Bjergværkerne vilde blive ruinerede; dernæst maatte Jagten opgives, en stor Del af Norges Indbyggere vilde da miste Indtægten af at forskaffe sig og at forhandle Jagtudbytte, ligesom der vilde blive direkte Mangel paa de paagældende Livsfornødheder; endelig maatte man berede sig paa Indfald af Bjørne og andre vilde Dyr, naar man var berøvet de vigtigste Midler til at holde sig dem fra Livet. Om man nu end vel nok, selv uden Plakatens Tilbagekaldelse, havde faaet et Skud Krudt tilovers til de truende Bjørne m. fl., opnaaede dog Kommissionen, hvad den vilde: thi det overlodes Regeringskommissionen, efter

¹⁾ Kanc. (Rendsborgerafdelingen) ²⁶/₂₅ Septbr. 1807.

Overenskomst med vedkommende Generalkommando, at tillade al gavnlig privat Brug af Krudt, Salpeter og Bly, naar disse Artikler ikke fandtes uomgængelig fornødne til den norske Armés eller Sødefensions Forsyning¹⁾).

Ukendtskaben hernede til norske Forhold og Vanskeligheden ved hurtige og sikre Forbindelser bevirkede, at man famlede sig frem, snart gjorde Kornforsyningen privat, snart offentlig og udsatte sig for Kritik i begge Henseender. Der anordnedes Kornudskrivninger i Danmark saavel i August som i December 1807, begge væsentligst med det Formaal for Øje at forsyne Norge med Korn, og Grev Wedel-Jarlsberg fra Norge kom herned og fik Bemyndigelse til, i Forening med Amtmændene, at skaffe Korn dels fra Udskrivningerne, dels ved Indkøb; men samtidig befaledes det, under 27. September 1807, at kun Havnene nord for Horsens maatte anvendes til Udførsel, for at Tropperne i Hertugdømmerne og paa Øerne ikke skulde mangle Kornvarer. Tilførselen til Norge fra Private opmuntredes ved Præmier og ved Adgang til Assurance. Saaledes bekendtgjordes under 7. December 1807, at Alle, der fra Jylland, Fyen og de mindre Øer i den tilstundende Vinter førte Korn og Fødevarer til Norge, kunde tegne Assurance mod 7 pCt. for Tilførsel til det søndenfjeldske, 8 pCt. til det nordenfjeldske Norge, og tilsvarende Bestemmelser udgik (ved Bekendtgørelse af 9. Januar 1808) for Skibe, der i Løbet af Vinteren sejlede fra Norge for at hente Fødemidler etc. tilbage. Man regnede, at der paa disse forskellige Maader indtil Foraaret 1808 var kommet 211,000 Tdr. Korn til det søndenfjeldske Norge. Men paa denne Tid udbrød jo Krigen med Sverig, og Vanskelighederne ved Forsyningen voxede derved mangefold. I Efteraaret 1808 var der i Behold i Danmark af tidligere Udskrivninger 94,000 Tdr. Korn, nu udskreves 212,000 Tdr., og disse 306,000 Tdr. vare alle beregnede til, offentlig eller privat, at overføres til Norge. Der afsendtes i Vinteren 1808—09: 154,000 Tdr. for kongelig og 252,000 Tdr. for privat Regning fra Jylland, og — eftersom nu hele Jylland, Hertugdømmerne og

¹⁾ Kanc. ²⁹/₂₈ Decbr. 1807.

Fyen havde faaet Tilladelse til Udførsel til Norge — 102,000 Tdr. fra Hertugdømmerne og Fyen. Af disse 508,000 Tdr. kom kun 406,000 til Norge, Resten toges af Fjenden eller forgik. Denne Vinter kostede ved Opbringninger, Standsninger og Forlis mere i Skibe, Ladninger og Mandskab end alle de øvrige Vintre tilsammen.

Aaret 1809 bragte Norge nær Grænsen af Hungersnød, ja flere Steder blev denne frygtede Ulykke til Virkelighed. I Februar 1809 meddelte Regeringskommissionen til Kongen, at alle Næringsveje vare standsede, at der var Mangel paa Brændevin, Tobak og Salt, dette sidste saavel til Føde som til andet Brug, og at ligeledes Klæde manglede. „Hungeren“, — fortsætter Kommissionen — „som hos Almuen frembringer Fortvivlelse og Raseri, driver Folket til Anarki og Blodscener.“ Kom der ikke hurtig Hjælp, maatte Armeen gaa fra Christiania og Riget vilde være tabt¹⁾. I Marts Maaned skrev Prins Christian August til Kongen, at „Hungersnøden er virkelig alt i flere Distrikter. Epidemier tiltage“, i April, at „trods nogle ankomne Skibe vedvarer Nøden i udstrakt Maalestok“. Langt hen paa Aaret fortsattes Klagerne. I Juli Maaned skriver Christian August, at „i flere Byer spises nu ikkun Bark. Stillingen er sandelig fortvivlende“. Fra Regeringskommissionen skrives i de samme Dage, at „Kornmangel hersker i næsten alle Norges Distrikter, da Hungersnød har indfundet sig alt i nogle“. I Slutningen af Juli meddeles, at „Høsten, som syntes at love saa meget, er næsten ødelagt; — men foruden Korn, denne Livets første Nødvendighed, savnes endnu tvende for Norge lige vigtige, nemlig Klædevarer og Salt. Den norske Bonde lever meget af tørret Fisk, som er fed, og af sur Mælk. Skal denne Føde ikke blive dræbende for ham, maa den forbedres ved Salt og Brændevin“. Følgerne af Sulten og Barkspisningen, af Saltmanglen etc. skildres i Midten af August: „Kornmanglen tiltager daglig, og det, som er værre, det er, at slet Føde med umodent Korn,

¹⁾ Frederik den Sjettes fortrolige Brevveksling med Norge i Aaret 1809. Udgiven af C. Th. Sørensen. Kbhvn. 1889. Beretning fra Regeringskommissionen af 16. Februar 1809.

Potatos og alle Slags Frugter, som med altfor liden Forsigtighed benytttes, har frembragt Blodgang saa vel i Byerne som paa Landet¹⁾).

Saaledes var Tilstanden saa sørgelig, som den vel kunde være. Under disse Forhold var det, at Regeringskommissionen bad Kongen om, at der maatte udstedes Lejdebreve, der kunde befri de Skibe, som bragte Fornødenheder til Norge og udførte dets Produkter, fra Opbringelse og Kondemnation, og under 28. Juni gik Kongen ind paa, at der udstedtes Lejdebreve for nevtrale Skibe til at tilføre Korn, Klæder, Salt, Fedevarer og Medikamenter, der da kunde betales med norske Exportartikler.

Henad Slutningen af 1809 bedredes Forholdene. Der blev Fred mellem Danmark og Sverig, og Licensfarten — den ved Lejdebreve beskyttede Skibsfart — bragte ret betydelige Mængder Korn til Norge, ligesom der ogsaa, under Licensernes Beskyttelse, udviklede sig en anselig Trælasthandel paa England, som paa hin Tid kunde bruge alt det Tømmer, Norge kunde afskibe til det. Udviklingen af Licensfarten, der især fra 1810 tog Opsving, og som foregik enten ved Hjælp af engelske Licenser, givne til norske Skibe, eller danske Licenser, givne til svenske, danske eller norske Skibe, eller franske Licenser m. v. og blev en legitimeret Undtagelses-Skibsfart Evropa over, skal omtales senere; for Norge indtraadte den, som alt fremhævet, meget belejligt, og de Indvendinger, der ere fremkomne mod denne lovmæssige Gaaen uden om Loven, gælde ikke for Norge mere end for det øvrige Evropa, og ere i hvert Fald uden Betydning overfor den Virkning, Licensfarten havde for dette Land: at bidrage til at befri Landet for Hungersnød, at ophjælpe de fuldkomment standsede Næringsveje og dermed, set fra dansk politisk Stade, at forebygge en Bevægelse, der selv uden fjendtlig Vold eller Tvang saare let kunde have fremkaldt en farlig Misstemning mellem Rigerne allerede paa hin Tid. Der var alt gaaet for meget i Løbet under den kortvarige

¹⁾ Frederik den Sjettes Brevvexling med Norge. Skrivelse til Kongen fra Christian August af 11. Marts, 12. April og 21. Juli, fra Regeringskommissionen af 25. Juli, fra Kaas af 31. Juli og 14. August.

Krig med Sverig og ved Overenskomsten om Vaabenhvile mellem den svenske og norske Hær.

For den danske Regering var den norske Trælasthandel ogsaa af den Grund bekvem, at den dels gennem Toldindtægterne bragte Penge i Kassen, dels bragte gode og brugelige Vexler i Cirkulation, dels endelig satte Fart i de Bestræbelser, man fra dansk Side havde gjort for at skabe Forretningsliv i Norge. Allerede i 1808 havde Regeringen sendt en Agent til Norge, forsynet med Banksedler, der skulde benyttes til at gøre Forretninger i Jærn og Trælast, navnlig med mindre Forretningsdrivende, og den Trælast, man herved havde samlet, fik nu god Afsætning. Regeringens Agent var Justitsraad Wexelsen, en født Normand, der havde været Privatsekretær hos Reventlow, og som var Deltager i Firmaet Peschier & Co., men selve Huset Peschier var mere en offentlig end en privat Forretning, og ligesom det var Svindelaffærer, der bragte Peschiers Forretning paa Statens Haand, saaledes var den norske Del af Forretningen, Staten nu indledede, af tvivlsom Art og har ikke efterladt gode Erindringer i Norge.

Sammenhængen er følgende: Peschier havde i Decennierne efter 1770 haft en meget betydelig Forretning, navnlig med Afsætning af dansk-ostindiske Varer til Rusland, Frankrig, Schweiz og Holland, og havde samlet en ret anselig Formue ved Forretningen, men under den stigende Konkurrence i 90erne (særlig fra Nordamerika), var han kommen ind i en Vexelsvindel paa Hamborg og maatte under Krisen i 1799 støttes af Bankkontoret. Der opstod herved en intim Forbindelse mellem Bankkontoret og Firmaet, og dette sidste blev efterhaanden Bankkontorets Debitor for et Beløb af henved 600,000 Mk. Banco. Da denne cirkulerende Gæld blev Peschier for trykkende, foreslog han i Begyndelsen af 1804, at Gælden skulde stabiliseres, mod at han gav adskillige Effekter i Sikkerhed. Dette Forslag ansaaes for fordelagtigt for Finanskassen; men for yderligere at betrygge denne, bestemtes det, at Peschier skulde associere sig med sin Neveu, Agier, og at Firmaet paa Bankkontorets Vegne skulde tiltrædes af Wexelsen. Det nye Firma overtog alle Peschiers Aktiva og Passiva, og hverken

Peschier eller Agier maatte indlade sig paa nye Handelsforetagender uden alle Interessenters Samtykke (d. e. altsaa Bankkontorets Billigelse). Af Overskudet bestemtes 10 pCt. til Reservefond, 20 pCt. til Peschier, 10 til Agier, 10 til Wexelsen og 40 til Bankkontoret. Forretningen var altsaa fra 1804 i Virkeligheden en Slags Statsforretning, da det Offentlige baade var interesseret ved betydelige Beløb og delvis ledede den gennem sin Agent. Den gik ganske godt i Aarene 1804—07 med et gennemsnitligt aarligt Overskud af henved 50,000 Mk. Banco, men saa brød Ulykken paany ind over Huset: thi dels havde man adskillig gammel Gæld at trækkes med fra før 1804, dels foretoges der forskellige store og meget risikante Forretninger, der bragte ny Gæld. (Saaledes var der i 1807, før den dansk-engelske Krig, paa Schimmelmanss udtrykkelige Opfordring, afsendt en Ladning Korn og Fødevarer til Königsberg; men den konfiskeredes af Franskmændene, og Tabet var 140,000 Mk. Banco.) Nu sendtes altsaa i 1808 Wexelsen til Norge for at gøre Forretninger dér i Huset Peschier & Co.s Navn, men i Virkeligheden paa Statens Vegne. Da man jo ikke tog det saa knapt med sine Banksedler, havde han nok at gøre Forretninger med. men da de større Næringsdrivende ikke indlod sig med ham, og de mindre ingen Midler havde, fik Staten betydelige Fordringer paa disse. Forholdet synes nemlig at have været det, at Wexelsen betalte de Vareforraad, de Næringsdrivende solgte ham, med Banksedler, ligesom han gav dem Forskud i Banksedler til Driften af deres Forretninger, og til Gengæld udstedte de Obligationer for Forskudene; selve Vareforraadene bleve, som nævnt, afhændede med Fordel af den danske Regering gennem Licenshandelen. At man fra dansk Side har arbejdet i den bedste Mening, er der ingen Tvivl om, men naar man fra norsk Side har været mindre fornøjet med hele denne Affære, er det, fordi den naturligvis maatte have en meget kunstig Karakter og dernæst havde kort Varighed (nemlig saalænge Banksedlerne rakte til, og Licenserne galdt), og endelig fordi den skabte en forceret Virksomhed for mangfoldige mindre Skovejere o. l., som endte med at komme i et overordentlig betydeligt Gældsforhold; Gælden beløb sig vistnok

ved dens Stiftelse til Millioner af Kroner Nutidsmønt, thi den samlede Obligationsmasse, efter Reduktionen m. m., androg endnu i 1815 688,000 Rbdl., der skulde afvikles i de meget drøje økonomiske Aar, Norge gennemgik efter 1814. Selve Huset Peschier, der jo ingen Glæde havde af de Toldindtægter etc., det norske Handelsrøre bragte Statskassen, og som foreløbig ikke kunde realisere sine norske Obligationer, gik mere og mere ned ad Bakke. Peschier døde 1812 som en fattig Mand, i de sidste Aar understøttet af Staten, Agier havde tabt Evnen og Lysten til at deltage i Forretninger, Wexelsen var i Norge, hvorfra han iøvrigt skal have givet Regeringen god Underretning om Stemningen deroppe, saa at den forstod, at det var paa høje Tid, i hvert Fald for Norges Vedkommende, at løsne de altfor stramme Tøjler for Krigsførelsen og Kontinentalspærringen. I Aaret 1810 var L. N. Hvidt traadt til for at skaffe Orden i Husets Affærer. Han erklærede den hele Forretning for „Hasard-Spil“, men mente baade da og senere, at det var nødvendigt for Staten at holde den oppe, da den var kendt som en Forretning, der førtes for kongelig Regning. De norske Fordringer bleve Husets Hovedaktiv, men de vare ikke likvide, og der var givet Skyldnerne Løfte om Udsættelse med Inddrivelsen af dem, hvis Krig eller anden Ulykke skulde indtræffe. I Slutningen af Aaret 1815 nedsattes en Kommission til Behandling af Husets Affærer, som derefter, ved fornyet Støtte i Kontanter og Kredit fra Statskassens Side, endelig i de følgende Aar afvikledes ¹⁾).

De Bestræbelser, den danske Regering gjorde, for at forebygge en Gentagelse af Ulykkerne i 1809, havde dog naturligvis særlig Kornprovianteringen for Øje. Allerede i Eftersommeren 1809 (28. August) var der udgaaet en Plakat om, at Præmieydelsen til Aflader eller Ejer for Tilførsler af Levnetsmidler til Norge (2 D. C. for hver Td. Smør og Flæsk etc., 1 D. C. for hver Td. Rug og Hvede, 72 β for hver Td. Byg eller Malt etc.) skulde udvides til at omfatte Skipper og Mandskab, som til

¹⁾ Finanscoll. Forest. af 22. Novbr. 1815 og Aktstykkerne vedrørende Huset Peschier & Co. i Schimmelmansske Sager, Rigssarkivet.

Deling fik $2\frac{1}{2}$ D. C. pr. Kml. af Tilførselsskibenes Drægtighed, naar Losningen foregik i Aggerhus Stift, og ellers 2 D. C. Præmierne udsattes for en vis Periode ad Gangen, men fornyedes senere. 7. August 1809 oprettedes tillige en Overkommission i København for Norges Forsyning og en Administration i Aalborg; Sjælland og Fyen bleve fritagne for Tvangsydelserne, da de skulde forsyne København, ligeledes fritoges Hertugdømmerne, da de skulde forsyne Hæren etc., dog foretoges nu og da mindre betydelige Udskrivninger i disse Landsdele. I Jylland og Fyen udskreves i Efteraaret 1809: 477,000 Tdr., hvoraf 87,000 Tdr. til militært Brug i Danmark; i Behold havde man 206,000 Tdr. Der afsendtes 206,000 Tdr. for kongelig Regning, 268,000 overlodes Private til Afsending, medens 13,000 eftergaves Yderne mod Pengerefusion, og Resten blev i Behold. Desuden afskibedes fra private Magasiner 499,000, og paa samme Tid — September 1809 til September 1810 — antages ogsaa udenlands fra (England) at være indført betydelige Kornmængder. Karakteristisk for den lunefulde Licensfart var det, at ved Slutningen af 1809 kunde svenske Skibe med engelske Licenser udføre Korn til Norge og derefter føre norske Varer til Sverig, med Undtagelse af Krigskontrebande¹⁾. Kornudførselen til Norge 1809—10 antages ialt at have andraget 1,114,000 Tdr.

Aarene nærmest efter Krigen med Sverig vare ganske gode for Normændene. Selvfølgelig var Nøden ikke gaaet hen over Landet uden at sætte sine dybe Mærker, men i 1810—11 følte man sig dog ret vel tilfreds. I Lister og Mandals Amter bragte saavel Kapreriet som selve Kornforsyningen Virksomhed og Fortjeneste, i Stavanger Amt var man saa heldig, at det i lang Tid ophørte Vaarsildfiskeri igen begyndte, langt op i Bygderne var der Skovhugst til Udførsel til England, og norske

¹⁾ Depesche fra Rist af 13. Februar 1810. Licensen lød, ifølge kgl. storbritannisk Instrux af 6. Decbr. 1809, saaledes: „Our wish and pleasure is: That Swedish vessels proceeding from any port of Sweden, laden with corn, direct to any port of Norway, be allowed to pass without molestation, and that they be allowed to return from any port of Norway to any Swedish port, without the Baltic, laden with any goods. naval and military stores excepted.“ (Kopi i Rists Depescher).

Vexler paa Udlandet saaes atter rigeligt paa Københavns Børs¹⁾. Der var endog Folk, som samlede store Rigdomme og grundlagde Formuer i disse Aar, men for de Fleste fik dog, ligesom i Danmark, den raske Fortjeneste ogsaa hurtig Ben at gaa paa, og ligesom Nøden havde skabt uhyre Prisstigning paa Livsfor nødenheder, saaledes skabte de gode Konjunkturer høje Priser paa saadanne Artikler, som stigende Luxus eller forøget Folke mængde gjorde efterspurgte. I Christianssand, hvor Folk i Tusindvis vandrede hen, for at faa Del i Kapreriet m. v., vare Lejepriserne i 1809 stegne til det firedobbelte, men samtidig kunde kaprede Sager som Kaffe og Sukker o. s. v. være i rimelige Priser²⁾.

Den rigelige Kornforsyning 1809—10 havde ogsaa efterladt saa store Kornbeholdninger i de norske Magasiner, at Tilførselen blev mindre paatrængende. Der fandtes i de norske Beholdninger 422,000 Tdr., og der udskreves i Danmark til Norge 144,000 Tdr. I 1811 indrettedes i Norge en Overprovideringsskommission, uden at der iøvrigt herved skabtes den ønskede Ordning og Enhed i Forsyningen. Fra September 1810 til September 1811 afsendtes fra Danmark til Norge ca. 500,000 Tdr. Korn, hvoraf ca. 424,000 Tdr. for privat og Resten for kongelig Regning, og endnu i dette Aar vare Forholdene ret gode. Alligevel var Aaret 1811 vanskeligere at naa igennem end 1810; man var fra alle Sider mere knap med at give Licenser, dels paa Grund af Licenshavernes Misbrug af Brevene, dels paa Grund af Regeringernes, deriblandt ikke mindst den danske Regerings, Mistænksomhed, og hermed fulgte i det hele større Farer ved at komme over Havet med Forsyning end i det foregaaende Aar. Havde dette ikke været Tilfældet, vilde man, trods de Beholdninger der havdes tilovers i Norge fra 1809—10, dog have sendt større Mængder derop, end det skete, men man turde kun prøve paa at naa igennem med smaa Partier ad Gangen, og $\frac{1}{4}$ af, hvad der afskibedes, gik tabt paa Vejen. I andre Henseender var Aaret heller ikke gunstigt;

¹⁾ Kraft l. c. Pg. 373 ff. og 446 ff.

²⁾ Skilderiet. Skrivelse fra Norge. 2. Decbr. 1809.

Kapervindingen var mindre rig, og selve Trælastudførselen havde forsaavidt kulmineret, som England begyndte at favorisere Kanadaexporten paa Norges og andre Landes Bekostning. For at opbølge sine amerikanske Besiddelsers Handel havde England forhøjet Afgiften af Trælast, som indførtes fra andre Lande, med 30 pCt., medens Trælastindførselen fra hine Besiddelser var toldfri, og Mange klagede over, at naar de ikke kom med amerikansk Trælast, kunde de knapt faa deres Fragt betalt¹⁾. Priserne i Norge angives ogsaa paa hin Tid til 34 D. C. for en Td. Rug, 40 D. C. for en Td. Ærter, 1 $\frac{1}{4}$ D. C. for en Torsk etc.²⁾. Regeringen udsatte derfor ogsaa paany ved Pl. af 8. Februar 1811 Præmier, saavel til Ejer og Aflader som til Skipper og Mandskab, for Indførsel til Norge af Korn og Fedevare, i det væsentlige dog kun gældende for Tiden fra 1. Marts til 1. Oktober det nævnte Aar. Kort efter (under 9. Maj 1811) fandt man sig foranlediget til at udstede haarde Straffebestemmelser for Udførsel af Korn fra Norge. Da der er Grund til at tro, udtaltes det, at Enkelte have udført Kornvarer og flere Levnedsmidler fra Norge, og enhver god Mands Følelser vil dømme dem for Niddingsdaad, der have udsmuglet saadanne Varer, skulde disse Exportører ved Siden af Udførselsforbudsstraffene af 1808 dømmes til Tugthusarbejde paa Livstid!

Fra 1811 til 12 afsendtes til Norge 195,000 Tdr. Korn for kongelig Regning, 65,000 for privat Regning fra de kongelige Magasiner og 151,000 fra private Magasiner, ialt 411,000 Tdr. Deraf ankom mindst de 400,000 Tdr., saa at Tabet var meget ringe. Aarsagen hertil skyldes større Varsomhed med Afsendingen i Vinteren 1811—12 og en bedre Ordning af Assurancen, idet man, efter at Assurancetegningen var overgaaet fra Toldstederne til Administrationen, der kunde nægte eller nedsætte Assurancen, mindre letsindigt gik tilhavs med Kornbaadene. Fra Assurancens Begyndelse indtil 1811 var der indkommet 1 $\frac{1}{3}$ Mill. D. C. i Præmier, men udbetalt 4 Mill. i Godtgørelse, saa at Tabet var 2 $\frac{2}{3}$ Mill., hvoraf 1 $\frac{1}{2}$ Mill. be-

¹⁾ Skilderiet 30. Juli 1810.

²⁾ do. 19. Februar 1811.

taltes af danske Kasser. Fra nu af tegnedes der Præmier til Beløb af ca. 230,000 og udbetaltes ca. 330,000 D. C., saa at Tabet kun blev ca. 100,000 D. C. Iøvrigt kunde man ogsaa, i hvert Fald til Tider, tegne Assurance mod Skibes og Varers Opbringelse i udenlandske Selskaber; saaledes gav Kongen i 1809 Grosserer Prætorius Lejdebrev for to Skibe, der skulde gaa fra Flensborg gennem den holstenske Kanal med Varer til Norge, fordi Prætorius oplyste, at kun ved Lejdebrev kunde han undgaa Ophold og Undersøgelse af danske Toldbetjente og Søofficerer, og at naar Kongen havde forbudt Skibe at løbe ud paa den nævnte Strækning, paa Grund af den overordentlige Chance for, at de vilde blive opbragte af Englænderne, faldt dette Hensyn bort her, da Assurancen var tegnet i udenlandske Selskaber, og Risikoen altsaa hvilede paa Udlandet¹⁾.

Som Helhed har det naturligvis været overordentlig vanskeligt at finde saadanne Ordninger baade for Afsending og for Fordeling af Kornet, at Formaalene hurtigt og billigt have kunnet ske Fyldest, og man har Følelsen af, at hvordan det end ordnedes — ved Statsopkøb og Statsforsendinger, eller ved private Forsendinger, med Assurance eller uden Assurance — har der i Norge været Utilfredshed dermed, en Utilfredshed, der forsaavidt er forstaaelig, som selv den bedste Ordning ikke kunde forhindre partiel Mangel, men der ogsaa har holdt sig i senere norske Forfatteres Skildringer af Forholdene, uden at det tydeligt fremgaar, hvilken Ordning man mener kunde været gennemført med Held. Hermed være det ikke sagt, at Ordningen fra den danske Regerings Side var god, thi der var samme Vankelmod paa dette Omraade som paa andre Omraader, og medens man i Danmark som i andre Lande svingede frem og tilbage mellem Lempelse og Hævdelse af Kontinentalspærringen, tog man her mere end andetsteds Afstand fra Licensfarten, trods den umaadelige Rolle den netop maatte spille for den danske Stat til Sikring af en Del af Rigets Brødforsyning. Dog om Regeringens store Anstrængelser for at forsyne Norge

¹⁾ Ansøgning m. v. fra Prætorius af 29. August 1809. Kanc. Forestillingsprotokol.

er der i hvert Fald aldrig rejst Tvivl; først efterhaanden kunde der ogsaa indvindes Erfaringer om den rette Fremgangsmaade, og navnlig bleve Vanskelighederne næsten uovervindelige, naar der til de af Fjenden lagte Hindringer — en til Tider med største Strængthed forsøgt Blokade for gennem Norges Udsultning at tvinge den dansk-norske Stat — kom Naturulykker, der selv under fredelige Forhold vilde have medført store Kalamiteter.

Dette skete ved den fuldstændig fejlslagne Høst i 1812. Fra dansk Side søgte man i 1812, foruden ved de ovenfor omtalte Tilførsler direkte fra Danmark, at skaffe Tilførsler overalt andetsteds fra, hvor Korn kunde faaes. Det paalagdes saaledes den danske Generalkonsul (Pedersen) i Philadelphia at underrette de amerikanske Handlende om, at de af deres Skibe, som indehavde Ladninger saavel af de forhen udtrykkelig tilladte Artikler, Ris, Korn og Tobak, som af alleslags Fødevarer og af Hvedemel, kunde anløbe norske Havne direkte fra Nordamerika uden at møde Vanskelighed fra Danmarks Side¹⁾. I Slutningen af Aaret, rigtignok paa en Tid, da Nøden i Norge havde naaet et forfærdende Omfang, og da man fra dansk Side begyndte at indse Nødvendigheden af at søge Tilnærmelse til England, gik Kongen ind paa, at man gennem vor senere Konsul i London, Købmand F. Hornemann — der alt havde gjort meget for danske Fanger og danske Interesser i England — direkte søgte engelske Lejdebrev i London, for at der kunde blive ført Korn til Norge. De engelske Betingelser vare, at Skibene skulde anløbe Leith og stille en Kavtion af 2 à 3000 £ pr. Lejdebrev, samt at der blev udstedt danske Lejdebrev (indtil et Antal af 300), ved hvilke det tillodes at udføre norske Produkter (hvorimod forbudne Varer ikke maatte indføres til danske eller norske Havne)²⁾. Men imidlertid havde, som sagt, Nøden i Norge naaet et sørgeligt Omfang. I Danmark

¹⁾ Kommercekoll. $\frac{4}{9}$ Juni 1812.

²⁾ Skrivelser til Gehejmestatsminister Rosenkrantz af 26. Novbr. og 2. Decbr. 1812 og til Gehejmekonferensraad, første Deputeret i Kommercekollegiet, Sehested af 7. Decbr. 1812. Kongens Brevkopibøger.

faldt Høsten saa tarvelig ud, at der herved skabtes store Hindringer for Exporten, i Norge var der fuldstændig Misvæxt. Aaret 1812 var et Uaar. Befolkningen maatte, ligesom i 1808, ty til Træernes Bark, Fjeldbonden vandrede milevidt for at faa lidt Blandingskorn, i visse Dele af Landet (søndre Trondhjems Amt f. Ex.) steg Dødeligheden i foruroligende Grad¹⁾. Under de fortvivlede Forhold skete Fordelingen af Kornet endda paa mindre heldig Maade, og de engelske Krydseres Anstrængelser for at forhindre Tilførselen voxede, hvad der vel atter bidrog til, at man direkte maatte søge Lejdebrev og i det hele tage Reb i Sejlene overfor den britiske Regering. Der afsendtes i Aaret 1812—13 fra Danmark til Norge, hvor Beholdningen kun var 100,000 Tdr., 273,000 Tdr. Korn for kongelig Regning, 150,000 Tdr. af de kongelige Magasiner for privat Regning og 143,000 Tdr. fra private Magasiner. Fra Efteraaret 1813 indtil Fredsslutningen 1814 afsendtes 27,000 Tdr. for kongelig Regning, 86,000 for privat.

Ialt antages det Kvantum Korn, der fra Udskrivningerne i Jylland og Fyen opsendtes til Norge, at have udgjort ca. 1,700,000 Tdr., hvoraf ca. 900,000 for kongelig, 800,000 for privat Regning. For hele Kornmængden godtgjordes der Yderne et Beløb svarende til 5,1 Mill. Rbdl., hvoraf ca. 2,1 Mill. Rbdl. betaltes Statskassen af de private Afsendere, saa at dennes Tab blev ca. 3 Mill. Rbdl., hvortil maa føjes et lige saa stort Beløb for Tab ved Assurance, Havarier etc. En Del af dette Beløb indvandt ved Salg af Kornet til Normænd, der købte det i Norge selv, eller der indkøbte det i Danmark, men da Pengene indbetaltes i den norske Kasse, maatte efter Rigernes Adskillelse hele Udgiften regnes at være faldet paa den danske Statskasse. Ser man imidlertid bort fra det rene Statskassesynspunkt, lader Sagen sig jo ogsaa betragte som et reguleret Salg af dansk Korn til Norge, med Staten som Mellemand; den Periode, hvor Staten i sine Udskrivninger godtgjorde mindre i Skatter end Kornets virkelige Værdi, tjente den paa Skatteydernes Bekostning, men i Krigens sidste Aar, da der beregnedes fuld

¹⁾ Kraft l. c. Pg. 589.

Værdi, kunde de danske Kornydere jo Intet have at beklage sig over, og den dansk-norske Statskasses Tab udgjorde kun det Beløb, som den fik mindre for Kornet i Norge, end den havde givet ud for det i Danmark (hvorimod man, som nysnævnt, naar man gør en Adskillelse mellem den danske og norske Kasse, selvfølgelig maa lægge hele Udgiften paa den danske Kasse). Paa lignende Maade gaar det jo med Assurancepræmierne, at hvad Borgerne vandt, tabte Staten. En Opgørelse af Vinden og Tab, hvor ogsaa Opsendelsen af Korn og andre Varer fra private Magasiner som en almindelig Forretning maa tages med i Betragtning, faar altsaa en forskellig Karakter, eftersom man stiller sig paa Borgernes eller paa Statskassens Standpunkt, og atter enten paa danske eller paa norske Borgeres, og enten paa den dansk-norske Statskasses Standpunkt eller paa det enkelte Lands. Men i hvert Fald synes det, at man, snart paa Grund af Uorden, snart ledet af en Energi, der kunde slaa over i Hensynsløshed, har sat større Værdier overstyr ved Kornforsyningen, end nødvendigt var. Lagde man fra norsk Side Skylden for Uordenen paa de danske Lederes Skuldre, var man omvendt fra dansk Side utilfreds med egenraadige Forholdsregler og Foretagender i Norge. Der kunde ogsaa komme Tilfælde, hvor Landenes Interesser krydsedes, f. Ex. naar Kornskibe standsedes i Jylland, fordi der var Brug for dem til dansk Militærforsyning. Men til andre Tider kappedes man fra dansk og norsk Side om at komme Norge til Hjælp, om end de Vovestykker, hvor man i Smaabaade drog over Havet, udsat for Fjendens Opbringelse, Nattens Mulm, Vinterens Slud og Storme, Havenes Rev og Kysternes Skær, for at bringe den dyrebare Last i Havn, selvfølgelig først og fremmest øvedes af den norske Kystboer, der satte Livet ind for Livets Ophold til sig og sine.

Da Danmarks Tilnærmelse til England i 1813 havde vist sig uden Frugter, udbrød snart efter Krigen paany mellem Danmark og Sverig (September 1813), og i Oktober 1813 fulgte Deklarationerne overfor Rusland og Preussen. Naar England, Sverig og Rusland vare Danmarks Fjender, vilde enhver Art af Korntilførsel til Norge kunne hindres: fra Archangel, hvorfra

Kornet var kommet til Tromsø, Bodø og Trondhjem, ja fra Danmark selv, hvor endda Udskibninger fra Jylland kunde standses, hvis denne Provins besattes af fjendtlige Tropper, og i hvert Fald Overførselen til Norge — naar vi havde baade Sverig og England til Fjender — paany vilde være forbundet med de yderste Vanskeligheder. I Frederik den Sjettes Deklaration af 18. Januar 1814 om Norges Afstaaelse angives da ogsaa som en Hovedgrund hertil, at naar Jylland blev Krigens Skueplads, vilde Norge være udsat for den frygteligste Hungersnød: kun en Fjerdedel af Landet kunde forsynes, Saakorn manglede, ikke en Fjerdedel af de nødvendige Skibe var i danske Havne o. s. fr.

Hvad der nu end har været den afgørende Aarsag til, at Norge afstodes netop i det Øjeblik, det skete, er saa meget vist, at Norges Kornforsyning laa Kongen meget paa Sinde. Nu og da greb han selv ind og opkøbte Kornmængder, som i en snæver Vending sendtes til Norge; men under en fortsat Krig mellem Danmark paa den ene Side og England og Sverig samt største Delen af Europas Kontinent paa den anden havde Forbindelsen mellem Danmark og Norge ingensomhelst Rimelighed for at kunne vedligeholdes. Netop dette Forhold gjorde, som ovenfor fremhævet, en Krig med England, særlig under samtidige Krige med Sverig, til en saa skæbnesvanger Ulykke for den dansk-norske Stat. Grundlaget for Norges økonomiske Existens i dette Ords allerbogstaveligste Forstand var at faa Korn, Salt, Klæder, Fedevarer fra Danmark og andre Lande og betale Varerne med sine Produkter og sin Skibsfart. Men sine Skibe kunde og maatte det ikke sende i Fragt, sine Produkter maatte det ikke sælge, sine Livsfornødenheder kunde det ikke faa. Da disse Forhold tilspidsedes under Krigen med Sverig 1808—09, var den rette Jordbund tilstede for anti-danske Bevægelser hos de fremmelige i Landet, og derfor maatte Enhver, der ønskede Danmarks Vel og Statens Integritet søge at faa en Ende paa Krigen med Sverig — enten paa den ene eller den anden Maade — og sørge for Afsætning for Norges Produkter og rundelig Tilførsel til Landet af Livets første Fornødenheder. Baade for Frederik den Sjette og for Napoleon blev det klart, at Licens-

farten maatte til, for at ikke Norge selv skulde kræve Danmarks og Norges Politik separeret, og om end Kongen, som sagt, daarligt nok kunde finde sig i denne halve Forbindelse med Fjenden, vise dog hans Indrømmelser i Aarene efter Fredsslutningen med Sverig — Overtagelsen af Protektoratet for Selskabet for Norges Vel, Christianiauniversitetets Oprettelse m. v. — at man i Danmark indsaa, det var paa høje Tid at lægge Plaster paa de dybtslagene Saar. Efter samstemmende Vidnesbyrd synes Formaalet at være naaet, sikkert bedre end forskellige ledende Mænd i Norge ønskede, og da i Krigens sidste Aar Sverig ubarmhjertig hjalp til, for ved Norges Udsultning at bøje Staten, støttedes Loyaliteten overfor Danmark af det grænseløst forbitrede Had overfor Svenskerne. Men om det end derfor er umuligt at afgøre, om og hvornaar en statsretslig Adskillelse mellem Norge og Danmark havde fundet Sted, hvis den ikke var sket med Vold i Aaret 1814, er det dog utvivlsomt, at den syvaarige Krig, selv bortset fra den stadig fremadskridende specifik norske Nationalitetsudvikling, ikke havde ladet Forholdene imellem Landene blive uforandret; dertil havde den gjort Forskellen i Rigernes Stilling og Interesser altfor skrigende aabenbar¹⁾.

Som bekendt modtog Normændene ikke Kieltraktaten, saaledes som Frederik den Sjette havde ventet det, og under Konflikten mellem Norge og Sverig, hvor Frederik den Sjette maatte afværge den Mistanke, at han støttede Normændenes Holdning, forbødes endog al Handel og Samkvem med Norge undtagen gennem Sverig (Pl. 11. Maj 1814), en Forholdsregel, der kort efter skærpedes ved en ny Plakat, som endog i visse Tilfælde truede med Livsstraf. I det hele var Norges ydre Situation i 1814 af en saa kritisk Art, at Løsningen maa betragtes som overraskende heldig. Men de indre økonomiske Forhold vare blevne yderligere forvirrede under den fornyede

¹⁾ Om Forhold og Stemninger i Norge under Krigen se navnlig Aalls Erindringer, Yngvar Nielsen. Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans Samtid og A. S. Ørsteds Erindringer III Pg. 517—36. Jfr. J. E. Sars. Udsigt over Norges Historie IV. Pg. 297 ff.

Afspærring og Krigstilstand, og ikke blot begyndte den norske Stat med en, om end beskeden, Del af den dansk-norske Statsgæld hvilende paa sig og en Overflod af uindløselige Sedler, men selve den norske Befolkning stod i tyngende private Gældsforhold, navnlig til Danmark. Ifølge Stortingets Beslutning af 23. November 1814 standsede al videre Seddeludstedelse, og efter Pengeloven af 14. Juni 1816 reduceredes Rigsbanksedlerne, ved en Art ny Bankerot, til $\frac{1}{5}$. Overfor Danmark voxede derimod Privatgælden, der jo ved Fredsslutningen forelaa i Rigsbankpenge, hvis Kurs efterhaanden bedredes, og at det ikke var billig stiftet Gæld, kan ses af, at Normændenes Kommissionærer i København forlangte indtil 24 pCt. Diskonto¹⁾. Samtidig var Trælastudførselen til England bleven i højeste Grad hæmmet ved dette Lands videre Foranstaltninger for at fremme den engelsk-amerikanske Indførsel, og endelig vare selve de Indtægter og Næringsveje, Krigen havde fremkaldt, standsede, hvad der naturligvis foreløbig skabte vanskelige Overgangstider. Havde de særlige Krigsforhold enkelte Steder medført extraordinær Befolkningstilvæxt, havde til Gengæld Nødsforholdene, gennem forøget Dødelighed, adskillige Steder bragt absolut Tilbagegang i Befolkningen. Imidlertid begyndte dog den ny norske Stat med et Folketal af ca. 900,000, hvad der atter vil sige, at Freden i Kiel formindskede den under Frederik den Sjettes Scepter staaende Befolkning med over en Tredjedel²⁾.

¹⁾ A a l l. c. Pg. 522—23.

²⁾ Om Resultatet af Folketællingen i Norge 30. April 1815 se Norges officielle Statistik, tredje Række, Nr. 106. Christiania 1890. Pg. 9.

ELLEVTE KAPITEL.

Napoleon som Allieret. Handelslovene i Hertugdømmerne. Kolonialvarehandelen. Indførsel med amerikanske Skibe. Amerikas Stilling til Kontinentalspærringen. Embargoen af 1807. Embargoens Ophævelse 1809. Napoleons Løfte om Dekreternes Ophævelse. Krigen mellem England og Amerika. Freden i Gent. Den anden Tønningenske Periode. Meddelelserne i danske Blade om Tilførsler til Hertugdømmerne. Kongens Forbud. Usande Fremstillinger. Smugleriets Omfang. Smugleriet mellem Altona og Hamborg. Assurance for Smuglerrisiko. Række af Kolonialvarelove. Forordninger af 1809. Tillægsafgift. Nedsættelse af Undersøgelseskommission. Forordninger af 1810. Nye Grænselinjer drages i Hertugdømmerne. Intet Skib med Kolonialvarer tilstedes Adgang. Udførselstilladelse for Kolonialvarer fra Hertugdømmerne mod høje Afgifter. Afgifter paa de Varer, der bleve tilbage. Kolonialvareafgifter i Kongeriget. Paabud om Udførsel eller Konfiskation af Kolonialvarer for fremmed Regning. Optrængning af engelske Varer. Forbud mod Falholdelse af engelske Varer i Hertugdømmerne. Nye Kolonialvareafgifter. Paalæg i 1811. Oprettelse af et Interessentskab til Kolonialvarers Forhandling. Dettes Forretningsgang. De franske Toldmyndigheders Overgreb. De franske Licenser. Disputer i Danmark om Forstaaelse af Udtrykket Kolonialvarer. Frederik den Sjettes Misfornøjelse med den danske Afsending i Hamborg, Rist. Hans Reprimande til Rist og til Udenrigsdepartementet. Bernstoffernes Afsked. Rist og Aall. Videre Disput om Kolonialvarer. Napoleons Hensigt med Udførselstilladelsen for Kolonialvarer. Forskellige Opfattelser af denne Forholdsregel. Frederik den Sjettes søger at lette de danske Købmænd Kolonialvareafgiftens Erlæggelse. Forskellig Lovgivning for Jylland og Hertugdømmerne. Napoleon inddrager Oldenburg og Hansestæderne i Kejserriget. Den franske Toldlovgivning. Virkningen for Danmark af denne. Danske Varers Udførsel og Transitering gennem fransk Territorium standses. Hertugdømmernes Skibsfart. Frankrigs Afspærringslove dels økonomiske, dels politiske. Betydningen af denne Forskel for Danmark. Den danske Indførselsforbudslov af 1812 tildels rettet mod den franske Toldlovgivning. Napoleon paatænker at gøre Hamborg til Mellemlandshandelsplads. Lettelse i Handelsforholdene herved for Danmark. Hertugdømmernes nationale og finansielle Forhold under Krigen. De privat-

økonomiske Forholds Ødelæggelse. Handelsflaaderne i Flensborg og Altona før og efter Krigen. Smugleriet i Hertugdømmerne. Embedsmændenes Seen gennem Fingre dermed. De danske Konsuler udenlands. Frederik den Sjettes Advarsler til Embedsmænd og Handelshuse i Hertugdømmerne. Rygter i Hertugdømmerne. Altonas Stilling. Stemningen i Hertugdømmerne. Bladet Altonaer Mercur og dets Artikler. Kongens Vrede derover. Holstenske Deputerede ville sætte sig i Forbindelse med Wienerkongressen. Konstitutionsplaner. Regeringens Bestræbelser til Fordel for dansk Sprog i Hertugdømmerne. Modstanden herimod. Danmarks vanskelige Stilling ved Sydgrænsen. Napoleons Brutalitet som Nabo og Allieret. Hans Udtalelse om Danmark 1811. Hertugdømmerne falde foreløbig til Ro efter Fredsslutningen.

Naar Krigen med England førte til Norges Løsrivelse fra Danmark, hvorfra det var skilt, til den ene Side af det vredladne Hav, til den anden Side af det ligesaa lunefulde Sverig, kunde man dog haabe, at Forholdene mellem Danmark og Rigets sydlige Del, Hertugdømmerne, til Gengæld vilde være fuldt betrygget. Men Napoleon var os ikke saa god en Allieret, som England var os en farlig Fjende. Napoleons Interesser for hans Forbundsfæller vare knappe og kølige, medens hans Fordringsfuldhed og Hensynsløshed vare ubegrænsede, og det var saa langt fra, at vi fik Erstatning syd paa, for hvad vi mistede nordpaa, at ogsaa her bragtes nationale Modsætninger frem, der maaske ellers endnu kunde have slumret eller vejetet længe. Og Frankrigs Naboskab fremkaldte saa store handelspolitiske Vanskeligheder, at Folket knapt nok fandt sig i at underkaste sig dem, medens Kongen forsaa vidt lettere kom ud over dem, som jo Kontinentalspærringen ved sit Hovedformaal — Kampen mod England — havde sin ivrigste Tilhænger netop i Frederik den Sjette.

Der galdt selvfølgelig gennemgaaende samme Regler for Hertugdømmernes Omsætning med Udlandet som for det øvrige Lands, men Naboskabet til Hansesæderne og Nordtyskland bragte en Række ejendommelige Forhold til Veje. I Forordningen om Vareind- og Udførselen til og fra Hertugdømmerne af 14. Oktbr. 1808 bestemtes, at Hertugdømmernes Korn- og Fedevare samt andre Naturprodukter og de deraf forfærdigede Varer maatte udføres tillands og paa Elben og Traven med Flodfartøjerne til de ved disse Floder beliggende Steder. De

Varer, hvis Udførsel var forbudt, maatte ikke heller udføres til Altona, de hvis Indførsel var forbudt, maatte ikke indføres fra Altona, medmindre de vare forfærdigede i denne By. Det var naturligvis af stor Betydning for Hertugdømmerne at kunne udføre deres Naturprodukter, paa samme Maade som det var en Undtagelse af væsentlig Betydning for det øvrige Land, at Udførselsforbudene ikke strakte sig til levende Kreaturer, der var en meget betydelig Exportartikel, hvis Vej i Reglen gik landværts gennem Jylland og Hertugdømmerne. Men i og for sig var Vedligeholdelsen af Flodforbindelsen en stærk Fristelse til Ud- og Indsmugling af Varer, hvis Ud- og Indførsel vare forbudte; hertil kom det særlige Forhold til „Udlandet“ Altona, endelig den almindelige Forbindelse mellem Holsten og de nordtyske Grænsestrækninger. Den Varegruppe, som fremfor alt fandt Vej fra Hertugdømmerne til Udlandet, var Kolonialvarer. Forsaavidt disse vare af dansk Oprindelse eller af anden ikke-engelsk (o: fra ikke-engelske Kolonier), var jo deres Indførsel tilladt. Men den afgørende Vanskelighed var netop at kunne sondre mellem tilladte og utilladte Kolonialvarer.

I Danmark selv var der fuldt op af Kolonialvarer, dels fra Varebeholdninger, som fandtes, da Krigen brød ud, dels kaprede og konfiskerede Varer. Ligeledes kom der i Hertugdømmerne og i Norge store Partier Kolonialvarer paa Avktionsbordet ved Kapringerne, og om end Befolkningen derved vænnede sig til at nyde disse Varer til forholdsvis billig Pris og i ret store Mængder, skulde dog Overskudet et Sted hen, og det nærmeste blev da — især naar man laa i Krig eller Uvenskab med Sverig — at føre det ud over Landgrænsen.

Men der var andre Steder Kolonialvarerne kunde komme fra. Medens hele Evropa laa i indbyrdes Krig, benyttede den nye Unionsstat hinsides Atlanterhavet denne Krigstilstand til at oparbejde en meget betydelig Handel; den største Del af Kolonialvarehandelen var en Tid lang paa Amerikas Haand, og Amerikas Stilling kom til at spille en væsentlig Rolle for den europæiske Krigs- og Handelspolitik og blev ligeledes af en vis Betydning for den danske Stat.

Amerikanske Skibe vare udsatte for at paagribe enten fra den ene eller den anden af de krigsførende Magters Side, saa snart de viste sig i evropæiske Farvande, tilmed da de amerikanske Besætninger, der jo vare engelsktalende, af Englands Modstandere kunde anses for maskerede Englændere (hvad der naturligvis heller ikke altid var urigtigt), og da Englænderne, som mente sig at have Ret til at paagribe engelske Sømænd, naar de fandtes i fremmede Skibe, undersøgte de amerikanske og jævnlig erklærede Amerikanere for Englændere, hvorefter de pressede dem ombord i den engelske Marine. Unionen greb da til den Forholdsregel, under 22 December 1807, at forbyde amerikanske Skibe al Handel med Evropa, men dels tog det lang Tid inden Bestemmelsen kunde komme til alle amerikanske Skibes Kundskab, dels blev den ikke overholdt. Dog forringede Udstedelsen af denne Akt yderligere Sikkerheden for den amerikanske Skibsfart¹⁾. Stillingen var derfor ikke holdbar — thi i Længden kunde Amerika ikke undvære de evropæiske Markeder —, og i England, hvor man ansaa det for givet, at Amerika ikke kunde eller vilde føre Krig, haabede man paa dets Tilslutning til den britiske Politik. Men istedetfor besluttede Amerika at ophæve Embargoen paa sine Skibe og dekreterede under 1. Marts 1809, at amerikanske Skibe ikke maatte handle paa Frankrig og England (men vel altsaa paa det øvrige Evropa). Heller ikke dette kunde imidlertid gennemføres, thi da Amerika var uden Krigsflaade, foretrak dets Handelsskibe, naar de skulde

---

¹⁾ Den almindelige Embargo udsatte ethvert amerikansk Skib for Paagribeelse af Englands Modstandere, thi enten maatte Skibet jo bryde sit Lands Love (og var altsaa udenfor disses Beskyttelse) eller være maskeret Englænder; de amerikanske Skibe mentes derfor vanskeligere at kunne bryde Frankrigs end Englands Edikter, og Embargoen ansaaes af Nogle for at være mest generende for sidstnævnte Land. (Depesche fra Rist af 6. Maj 1808). I Virkeligheden etablerede imidlertid de amerikanske Skibe, der vare blevne i de evropæiske Havne, en ret betydelig Handel med engelske Produkter (som de naturligvis erklærede at være af ikke-engelsk Oprindelse), navnlig i de Landes Havne, som nødtvungent fulgte Napoleons Afspærringsordrer. (Jfr. Meddelelser fra Krigsarkiverne IV Pg. 404 ff. Thiers. Histoire du consulat et de l'empire XII. Bruxelles et Leipzig. 1855. Pg. 32 ff.)

sejle i Evropas Farvande og vilde sikre sig fra en af Siderne, først at søge de engelske Havne, og Forholdsreglen fik derfor særlig Brod mod Frankrig. Den forandredes da i Maj 1810 atter derhen, at den Magt, som først tilbagekaldte sine Edikter, kunde opnaa, at Amerika tillod sine Skibe at handle med denne Magt og forbød den at handle med Modstanderen. Napoleon, som ved sin hittidige Politik meget mod sit Ønske havde tvunget Amerika over i Englands Arme, eller rettere havde skabt en Situation, der nærmest blev England til Gavn, benyttede nu Amerikas Tilbud og lovede, at fra 1. November 1810 skulde Berliner- og Milanodekreterne ikke gælde for Amerikanerne, dersom de enten havde faaet Englænderne til at tilbagekalde deres orders in council eller taget Forholdsregler mod at finde sig i dem. Følgen deraf var, at Amerika i Februar 1811 erklærede, at al Handel med England og dets Kolonier etc. skulde ophøre. Forgæves paaviste England, at Napoleons Løfter bleve uopfyldte, og at Dekreterne ikke tilbagekaldtes; Faktum var, at Slaget ramte England saa haardt, at det i 1811 mistede $\frac{1}{3}$ af sin Export. Indre engelske Forhold og andre Konfliktpunkter mellem England og Amerika forøgede Spændingen, der tilsidst naaede en saadan Højde, at da endelig de engelske orders in council tilbagekaldtes 23. Juni 1812, havde alt Amerika erklæret England Krig. Englands Tilbagekaldelse af sine Edikter kom til Amerika sex Uger for sent (Amerikas Krigserklæring kom forøvrigt ogsaa for sent for Napoleon, da han da allerede var paa Vejen til Rusland), og Krigen mellem Amerika og England gik nu sin Gang indtil Freden i Gent (24 Decbr. 1814), en status-quo Fred, i det væsentlige ogsaa med Hensyn til Sørets-principerne¹⁾.

Et af de Steder, hvor amerikanske Skibe, efter at den almindelige Embargo var hævet, hyppigst søgte hen, var Hertugdømmerne, hvor man rask væk udskibede Kolonialvarer og landværts sendte dem til Tyskland. I anden Halvdel af 1809 var

---

¹⁾ Green History of the English people. Vol. IV. London 1880. Pg. 363 ff. Jfr. Beer. Allgemeine Geschichte des Welthandels im neunzehnten Jahrhundert. II, 2 Afdeling. Wien 1884. Pg. 76 ff.

Hertugdømmernes Handel med disse Varer overordentlig betydelig, og navnlig kom denne Mellemlhandel Byer som Tønningen og Altona tilgode. Juni til December 1809 danner „den anden Tønningenske Periode“, i hvilken der alene til Tønningen ankom halvandethundrede Skibe med 13 Mill. Kaffe, 5,000 Kister The, 14,000 Baller Bomuld, 1 Parti Elefanttænder, 1,130 Stkr. Elfenben, foruden store Partier Farvetræ, Sukker, Tobak, Kryderier etc.¹⁾. Denne enorme Handel vakte de franske Myndigheders Opmærksomhed, og den amerikanske Handel i Hertugdømmerne blev ikke uden Betydning for de skærpede Forholdsregler, Napoleon nu tog overfor Kolonialvarehandelen, og med hvilke Danmark halvt frivilligt, halvt ufrivilligt fulgte Trup. Karakteristisk er det ogsaa, at saasnart Meddelelser om denne Handel kom i danske Blade, blev Frederik den Sjette forskrækket og nedlagde Forbud derimod²⁾. Iøvrigt maa det indrømmes, at man skal være varsom med at stole paa de meddelte Handelsefterretninger. Allerede i Maj 1809 sagdes der at være kommet 17 amerikanske Skibe til Tønningen, ladede med Kolonialvarer, og man frygtede som Følge af det forestaaende Prisfald uhyre Tab for Kolonialvareejerne i Danmark. Men de 17 Skibe indskrænkede sig til

¹⁾ Skilderiet 20. Februar 1810.

²⁾ Som det ses af foregaaende Note, stod der forskellige Data om Handelen paa Tønningen i Skilderiet af 20. Februar 1810. I Skrivelse til det slesvigholstenske Kancelli af 2. Marts s. A. samt i tidligere Skrivelser, og i Skrivelse af samme Dato til Politimester Bagger i København forbyder Kongen offentlige Meddelelser om Varelagrenes Størrelse og om Ind- og Udførsel, da det kunde skade Landet under Krigens Førelse. Forbudet maatte dog kun meddeles underhaanden. (Kongens Brevkopi-bøger). — Senere hen paa Aaret ankede Kongen over, at der „i Bladet „Dagen“ og maaske i flere Blade ofte navngives de Vareartikler, hvoraf ankommeende eller afgaaende Skibes og Fartøjers Ladninger have bestaaet, eller og anføres, at disse Ladninger have været kostbare, af stor Værdi eller andre saadanne utidige Beskrivelser“, og han paabød, at saadanne Efterretninger fremtidig ikke maatte meddeles (Reskr. til Kanc. af 26. Septbr. 1810). — Desværre for Eftertiden bleve de overmaade magre danske Blade derved endnu ubrugeligere som Kilder til Oplysning om Datidens Handel (hvad der ogsaa gælder den officielle Handels- og Industritidende). Derimod indeholde de et og andet om fremmede Stæders Handel.

2. Resten var opfundet paa Hamborgerbørsen som en simpel Børsmanøvre af Kolonialvareopkøbere — og havde fundet almindelig Tiltro¹⁾).

Den tredje Vej, ad hvilken Indførsel af Kolonialvarer skete, var ved Smugleri. Smugleri blev i Kontinentalspærringens Tid en saa at sige normal Maade at drive Handel paa. Det var positivt umuligt at skrue Udviklingen til den Grad tilbage, at man kunde afspærre Nationerne fra at søge og bruge hverandres Varer, og da tilmed de fleste af de Nationer, Napoleon havde tvunget til at paalægge sig Kontinentalspærringen, ingen national Sympathi havde derfor, kan man ikke undre sig over, at Smugleriet florerede og var sat i System fra den ene Ende af Evropá til den anden. For Hertugdømmernes Vedkommende foregik et udbredt Smugleri ved Indbringelse af Varer fra Helgoland. England havde bemægtiget sig denne Ø og allerede i 1808 skal det have ofret en halv Snes Million Kr. paa Anlægget af en Havn og paa Øens Forsyning med Batterier og med Magasinbygninger etc.²⁾ Smugleriet foregik nu ad alle de Veje, man kunde komme ind i Hertugdømmerne med Varer, snart bragte de amerikanske Skibe engelske Varer, snart førtes Baade direkte fra Helgoland til Hertugdømmernes Havne; men fra Altona foregik der dernæst en Indførsel til Hamborg paa den mest ugenerte Maade. Skarer af Mænd og Kvinder gik stadig frem og tilbage — adskillige Gange hver Dag — mellem Hamborg og Altona, hver Gang med nogle Pund Varer gemte i Lommer, under Skørter, og hvor de bedst kunde skjule dem. De forargeligste Scener foregik paa Grænsen, hvor Gensdarmene paa aaben Vej og under Folks Sammenstimling klædte Kvinderne af for at finde Kontrebande. Men Forretningen betalte sig alligevel, og til Tider synes baade det hamborgske og det franske Toldvæsen at have set igennem Fingre med Indførselen (imod Vederlag selvfølgelig), medens der til andre Tider lød de heftigste Klager fra fransk Side baade til de hamborgske og til de danske Myndigheder. Den hele Virksomhed blev til den Grad sat i

¹⁾ Depescher fra Rist af 9 og 12 Maj 1809.

²⁾ Dep. fra Rist 25 Novbr. 1808,

System, at der var Folk, som mod en Risikopræmie af 6 à 7 pCt. paatog sig Indførselen af enhver Vare til Hamborg, og den havde et saadant Omfang, at der paa en enkelt Dag konfiskeredes i Smaapakker ikke mindre end 2,500 Pd. Kaffe¹⁾.

Dels af finansielle, men væsentligst af handelspolitiske Hensyn fremkom imidlertid nu en Række af Afgifts- og Afspærringslove overfor Kolonialvarehandlen, sideordnet med en skrappere Optræden fra Frankrigs Side mod Nordtyskland og Nabolandene, og hermed fulgte atter Forsøg paa at standse Smugleriet, der selvfølgelig bredte sig desmere, i jo højere Grad den officielle Afspærring indskrænkede Handelen.

Ved Fd. af 10. Oktober 1809 paabødes for Hertugdømmerne, at den ved Fd. 1. Oktober 1802 paalignede overordentlige Afgift paa Sukker samt Tillægsafgiften af 6. Juli 1806 skulde bortfalde, hvorimod der, efter Sukkerets Art, skulde erlægges 20—30 β slesvigh. C. pr. 100 $\mathcal{R}$ og i Tillægsafgift 5—7 $\frac{1}{2}$ β , hvilke Afgifter skulde betales strax efter Losningen, uafhængigt af om Sukrene bleve i Landet, eller, efter speciel Tilladelse, udførtes til fremmed Sted. Endvidere skulde der, som allerede ovenfor omtalt, ifølge Plakat af s. D., af alt Transigtods, foruden Transittolden, svares 3 pCt, af Værdien i slesvigh. C. eller Transittoldens trefoldige Beløb.

Bortset fra den tidligere omtalte Finansforhøjelse paa alle Toldafgifter med 50 pCt., maa vi endnu fremhæve for Aaret 1809, at der under 25. November anordnedes Undersøgelseskommissioner angaaende Indførsel af engelske Varer i Tønningen, Husum, Glückstadt og Altona, og samme Dag forbødes al Kolonialvareudførsel fra Altona til fremmede Steder.

Aaret 1810 var rigere end noget andet paa Kolonialvarelove. Ved Patent af 28. Februar gjordes vitterligt, at Kongen med særdeles Misfornøjelse havde erfaret, at Mange, trods For-

¹⁾ Depescher fra Rist af 3 og 17 Oktober 1809. — At assurere for Risikoen ved Smugleri synes at være bleven uddannet til en hel Forretning. I 1812 indsendte Frankrig alvorlige Klager over, at Hertugdømmernes Beboere endog assurerede i Brunsvig mod Tab og Risiko ved Smugleriet (Skr. fra Kongen til Udenrigsdepartementet af 17. Marts 1812. Kongens Brevkopibøger).

budet af 25. November 1809, havde „paa adskillige Snigveje“ udført Kolonialvarer fra Altona til fremmede Steder (særlig Hamborg); hvis Nogen derfor fremtidig gjorde sig skyldig heri, vilde Varerne blive konfiskerede, og deres Værdi tilfalde Angiveren, medens den Skyldige uden al Skaansel skulde belægges med en Straf af første Gang tre Maaneders Tugthusarbejde, og derefter Fordobling af Straffen for hver Gang Forbrydelsen gentoges.

Ved Plakat af 9. August forordnedes, i Betragtning af de særdeles Tidsomstændigheder, at der skulde drages en Grænse-linje i Holsten fra Neustädt til Glückstadt og derfra langs Elben til Brunsbüttel og videre til Busum i Nordditmarsken, udover hvilken Linje intet Produkt, der ej var af evropæisk Frembringelse, enten sø- eller landværts maatte udføres fra Hertugdømmerne (jfr. Pl. 23. Oktbr. 1810); heller ikke raffinerede Sukkere og Sirup maatte udføres over denne Linje. Kun med Smaaoplag, til Detaljhandel og til direkte Brug, maatte gøres Undtagelser, og ligeledes skulde det være tilladt at føre de fornødne Kvantiteter til de indenlandske Fabriker hinsides Toldlinjen, men de deraf fremstillede Fabrikata skulde føres tilbage over Linjen. Alle Oplag, der vare større, end hvad der var nødvendigt for et halvt Aars Detaljudsalg eller et helt Aars Husholdningsbrug, skulde bringes indenfor Toldlinjen, dog galdt dette ikke for Altona, hvor imidlertid en nedsat Kommission skulde have nøje Tilsyn med, at der ingen Udførsel skete til noget fremmed Sted, og at Loven i det hele overholdtes.

Under 8. September fastsattes, at for „muligst at samvirke til Opnaaelse af de fremmede Kontinentalmagters fælles vigtige Formaal, at afskære Fjendens Handel“, maatte intet Skib, under hvilket som helst, neutralt eller venskabeligt, Flag tilstedes Adgang til Havne eller Ladesteder i den danske Stat, naar dets Ladning bestod af Kolonialvarer. Ved Pl. af 14. s. M. bevilgedes som Undtagelse fra et af Kongen udstedt Forbud mod Skibsfart langs Elbkysten og Vestkysten af Hertugdømmerne — et Forbud, der havde sin Grund i Frygten dels for Smugleri, dels for de engelske Kapringer —, at indenlandske Fartøjer maatte føre indenlandske Produkter fra et Sted i Hertugdømmerne til et andet mod

Tilbageattest, og at Fiskerfartøjer maatte gaa ud paa Fiskeri; men at intet af disse Skibe paa nogen Maade eller under noget Foregivende maatte bruges til at transportere forbudne Varer eller ikke-evropæiske Produkter. Ved Pl. af 10. Oktober suppleredes Bestemmelsen af 8. September om, at Kolonialvarer ikke søværts maatte indlades i nogen af den danske Stats Havne, med at disse Varer ikke heller landværts maatte indføres i Hertugdømmerne.

Ved Fd. af 20. Oktober kundgjordes, at de Franskes Kejser ved Dekret af 4. Oktober havde tilladt Udførselen af de i Hertugdømmerne oplagte, i den vedføjede franske Tarif specificerede Varer til og gennem Hamborg, mod at der af disse Varer — Bomuld, raa Sukkere, The, Kaffe, Kakao, Peber, Kanel m. m., Farve og Farvetræ — erlagdes den i Tarifen fastsatte Afgift, forsaavidt Anmeldelse af det Kvantum, man ønskede indført, skete inden 1. November eller til den af det franske Toldvæsen bestemte Tid. Idet Kongen nu gav sin Tilladelse til denne Udførsel, bestemte han tillige, for at bringe Priserne i Hertugdømmerne paa Højde med Priserne hinsides Toldlinjen (og derved forebygge Uds mugling), at Enhver, der havde disse Varer i Besiddelse enten til Handel eller for Handlende, skulde senest inden 24 Timer anmelde, hvilke og hvormange af de nævnte Varer han var i Besiddelse af, at han dernæst inden 48 Timer skulde angive, hvilke og hvormange Varer han vilde udføre over Toldlinjen, at endvidere Varerne skulde føres ad den hertil bestemte Vej, og at der endelig af de Varer, der udførtes, skulde betales, foruden den ved Pl. 10. Oktbr. 1809 fastsatte Rekognition af 3 pCt., endnu 6 pCt. (i slesvigh. C.), medens der af de Varer, der ikke udførtes, skulde betales: først en Afgift af samme Størrelse som den ved Forordningen af samme Dato fastsatte for Kolonialvarer, der indkom i Hertugdømmerne ved Konfiskation eller Opbringelse, og dernæst endnu $\frac{1}{10}$ af denne Afgift. — Ligesom der saaledes for de Kolonialvarer i Hertugdømmerne, der udførtes, fastsattes en klækkelig Udførselsafgift foruden den franske Indførselsafgift, og ligesom der for de Varer, der fremtidig indkom i Hertugdømmerne ved Konfiskation etc., fastsattes nye (meget høje), specificerede Afgifter, og for dem,

der alt vare der, uden at skulle udføres, paalagdes de samme Afgifter plus $\frac{1}{10}$ Extraafgift, saaledes fastsattes ved Fd. af 27. Oktober en Række nye Afgifter for de Kolonialvarer, der fandtes i Danmark og Norge. (Det nøjere om disse Afgifters Størrelse og Erlæggelse er omtalt ovenfor, Pg. 189).

Ved Pl. af 10. November forordnedes, at alle for fremmed Regning i Hertugdømmerne oplagte Kolonialvarer skulde, forsaavidt deres Udførsel var tilladt, inden 24 Timer angives til Udførsel til Hamborg eller konfiskeres. Under s. D. bestemtes, at naar der blev antruffet Varer af engelsk Fabrikation, som man maatte forsøge at indsmugle enten til Altona eller over Landgrænsen, skulde de først taxeres, hvorefter der af Værdien skulde udbetales Angiveren $\frac{1}{5}$, og Varerne dernæst uden Henstand offentlig opbrændes.

Ved Fd. 13. November bestemtes, at da der til den Række af Varer, hvis Udførsel var tilladt — naar Angivelse skete inden 20. November — endnu kom raffinerede Sukkere og Tobaksblade, blev disses Udførsel indrømmet mod Extraerlæggelse af 6 Procent af Værdien; forbleve de derimod i Hertugdømmerne, skulde Sukker betale 15 β og Tobaksblade $6\frac{3}{5}$ β slesvigh. C. i Afgift. Under s. D. blev Rækken af tilladte Udførselsartikler forøget med forskellige andre, særlig Kryderier.

Endelig fastsattes det ved Patent af 29. December 1810, at ingen Varer, der oprindeligt vare af engelsk Fabrik eller Manufaktur, maatte falholdes paa Kieler Omslag eller noget andet offentligt Marked i Hertugdømmerne, selv om saadanne Varers retmæssige Besiddelse før Krigen kunde godtgøres, eller de hidrørte fra fremmede Skibe.

Medens der i 1811 i enkelte Retninger skete Lempelser i Hertugdømmernes Afspærringssystem — saaledes yderligere Undertagelser fra Forbudet mod Sejlads langs Elb- og Vestkysten (Patent 28. Maj) —, paalagdes der ogsaa i dette Aar nye Kolonialvareafgifter, Alt med det Formaal for Øje at fremskaffe samme Prishøjde paa disse Varer paa begge Sider af Grænsen og derved forhindre Udsmugling; og med lignende Formaal for Øje dannedes et stort Interessentskab i Hertugdømmerne, med Forpligtelse til kun at sælge Kolonialvarer til offentlig fastsatte

Priser. Af Kolonialvareafgifterne vare særlig de ved Fd. af 28. Maj fastsatte af Betydning; de lagdes paa de Varer, der endnu forefandtes i Hertugdømmerne til Handel eller Fabrikation, hvilke ogsaa rammedes af de tidligere Afgifter, og de vare saa høje, at man istedetfor at betale dem, kunde afgive endel af selve Varerne efter følgende Maalestok: af Bomuld $33\frac{1}{3}$ $\mathcal{R}$ pr. Centner, af Sukker 30 $\mathcal{R}$, af Theer $15\frac{1}{2}$ —30 $\mathcal{R}$, af Kaffe $28\frac{1}{2}$ $\mathcal{R}$, af Tobaksblade og Stilke 30 $\mathcal{R}$ pr. Centner o. s. fr. Ved Forordning af s. D. gav Kongen sin Sanktion til Oprettelse af det nysnævnte Interessentskab. Dettes Handelsvarer vare de i Fd. 20. Oktbr. 1810 nævnte Kolonialvarer samt Tobaksblade, og de skulde udsælges en gros og ikke under de efter visse Regler fastsatte Priser, der vare bestemte under Hensynet til at holde samme Priser som Nabolandet. Ejere af saadanne Varer kunde overlade Interessentskabet dem til Forhandling, dog ikke i ringere Partier, end at de for dem fastsatte Afgifter kom til at udgøre 125 D. C. pr. Parti. Varer, som overlodes Interessentskabet, vare imidlertid fritagne for Afgiften, og de Varemængder, som afgaves istedetfor Afgiften, overgaves Interessentskabet. Til dette skulde ligeledes afleveres kondemneret Prisegods (der imidlertid var undergivet Afgiften), hvad Køberne paa Avktionerne forud skulde underrettes om. Udsalget af Varerne maatte ikke begynde, naar ikke Priserne vare lig Nabolandenes; foreløbig krediteredes Betalingen vedkommende Leverandører, der bagefter fik Dividende udbetalt, men, om fornødent, kunde der under visse nærmere Betingelser udbetales Forskud.

Til det Bundt af Kolonialvareforordninger for Aarene 1809—11, som her er kortelig refereret, maa endnu føjes de administrative Bestemmelser, der førte Lovene ud i Livet; hertil kom yderligere de Spærringslove, hvorved snart Toldlinjen ændredes, snart hele Sejladsen langs Kysten forbødes. Denne Rigdom paa Vareafgifter og Handelsindskrænkninger skyldtes først fiskale Hensyn — det højst berettigede Ønske om at faa Penge til Statskassen —, dernæst Frederik den Sjettes ustandsede Harme overfor England, men fremfor Alt dog det franske Kejserdømmes Fordring om, at Danmark skulde følge dets Handelspolitik, ikke blot i Almindelighed, men ogsaa i Enkelt-

heder, og hvor det nok saa meget galdt om at støtte det egentlige Frankrigs partikulære Handels- og Industriinteresser og om at fylde Napoleons Kasse, som at ramme England.

Allerede saa tidligt som i December 1807 havde Schimmelmänn henledet Kronprinsens Opmærksomhed paa, at de franske Toldmyndigheder lagde urimelige Hindringer i Vejen for Udførsel af Kolonialvarer fra Altona; men Kronprinsen gjorde gældende, at der tværtimod var vist særlig Gunst overfor Udførselen af danske Kolonialvarer, og at man ikke maatte lægge for megen Vægt paa Klager fra Købmændene: de vilde naturligvis helst udføre alle Slags Kolonialvarer, men det galdt jo netop om strængt at hindre Udførselen af de fremmede Varer¹⁾.

Trods de strænge Udførselsforbud fra 1808 vedblev der at være Rivninger paa Grænsen. Napoleons Hensigt at indlemme selve Hansestæderne i Frankrig blev stedse tydeligere og havde til Følge, at man fra dansk Side, for at undgaa al Tvivl om Kolonialvareartiklernes Oprindelse, rent ud forbød al Kolonialvareudførsel fra Altona til fremmede Steder og samtidig — med Hensyn til Kolonialvareindførselen — nedsatte Kommissionen til Undersøgelse af Varernes Hjemsted. Nødvendigheden af disse krasse Forholdsregler ansaa man dog i Datiden ingenlunde for hævet over al Tvivl, og navnlig blev det betragtet som uheldigt, at man gav sig til at efterspore Varernes Oprindelse, hvad der betragtedes som et utilladeligt Indgreb i Ejendomsretten²⁾.

Fra fransk Side gjorde der sig paa dette Tidspunkt en dobbelt Bevægelse gældende. Man skærpede Kontinentalsystemet, men man kom samtidig ind paa det saare vilkaarlige Licenssystem. I Eftersommeren 1809 var der bleven dannet en ny Toldkordon, omfattende Holland, følgende Kysten af Oldenburg, langs Weser til Bremen, samt omfattende Hannover til Elben. Der var allerede konfiskeret 11 Skibe paa Jahde, og mangfoldige Køretøjer med Kolonialvarer vare blevne konfiskerede i Oldenburg. Denne strænge Fremfærd paavirkede ogsaa det ham-

¹⁾ Skr. fra Kronprinsen til Schimmelmänn af 5. Decbr. 1807. (Brevkopi-bøgerne).

²⁾ Depesche fra Rist af 1. Decbr. 1809.

borgske Senat, som indtrængende advarede mod Indførsel af fremmede Varer, da de kejserlige Dekreter truede ethvert Skib og ethvert Køretøj, som indeholdt saadanne Varer — om det var mange eller faa — med Konfiskation. Men paa den anden Side tillod Kejseren netop nu Udførselen af franske Varer til England og Indførselen af engelske Artikler til Frankrig. England havde Korn og Skibsbygningsartikler nødvendig, Frankrig vilde gerne være af med nogle af sine Industriprodukter og indføre visse Raastoffer eller Halvfabrikata. Derfra skrev sig de gensidige Licenser; men ihvorvel det var højst rimeligt at fastsætte Undtagelser fra Afspærringsbestemmelserne, maatte det jo gøre et meget ilde Indtryk paa Napoleons Forbundsfæller og Tributlande, navnlig dem, der saare nødigt fulgte hans Politik, at se ham kræve de skarpeste Forholdsregler af Andre og dog, for at faa Penge for Licenserne til den franske Statskasse og kunne protegere den franske Industri, forbeholde sig selv mangfoldige Undtagelser fra Reglen. Denne Politik satte meget ondt Blod hos Regeringerne, der naturligvis ikke lod sig overbevise af Napoleons Forklaringer, og den bragte Forvirringen hos Befolkningerne til at øges endnu mere, end der alt var en Følge af Afspærringssystemet og Smugleriet¹⁾. Intet Under da, at Befolkningerne smigrede sig med at kunne komme ud over selv de strængeste Dekreter og gøre dem illusoriske; „saaledes som mange lignende Forholdsregler allerede ere blevne, naar tusind private Interesser have forenet sig for at undergrave og annullere den mægtigste Suveræns Dekreter“²⁾.

Det Land, hvor Napoleon fandt villigst Øre, var Danmark. De Love, som ere de mest karakteristiske for Aaret 1810, Forbudet mod Indførsel af Kolonialvarer selv paa nevtrale og venskabeligsindede Skibe og Kolonialvareafgiften, fremkom begge under umiddelbart Tryk fra fransk Side. Allerede fra Begyndelsen af Aaret førtes ivrige Disputer om, hvad der skulde forstaaes ved Kolonialvarer, en Debat, der fik en vis Indflydelse paa indre — og maaske ogsaa paa ydre — dansk Politik.

¹⁾ Depescher fra Rist af 29. August og 17. Oktbr. 1809. Jfr. Thiers l. c. Pg. 44 ff.

²⁾ Depesche fra Rist af 12. Decbr. 1809.

De franske Toldmyndigheder havde nemlig én Opfattelse, de danske Kommissionsmedlemmer en anden af Begrebet Kolonialvarer, og den danske Chargé d'affaires i Hamborg, Rist, tog fremragende Del i Forhandlingerne. Denne sidstes Fremfærd — hans direkte Indblanding i Sagerne, uden det danske Udenrigsministerium som Mellemed — mishagede Kongen, og han forlangte, at Udenrigsministeriet skulde advare Rist mod Myndighedsoverskridelse. Man tager næppe fejl, naar man ser den dybere Aarsag til dette Mishag i Rists aabenbare Uvilje mod Kontinental-spærringssystemet og i de stadige Indstillinger og Henstillinger om, at Danmark skulde holde sig saa meget som muligt tilbage og i hvert Fald ikke gaa videre, end Forholdene absolut krævede. Det danske Udenrigsministerium, ledet af Chr. Bernstorff, Rists Beskytter og Ven, synes imidlertid faktisk at have været enig med Rist i, at Ordningen af disse Spørgsmaal bedst lod sig foretage paa Stedet af den danske Tillidsmand i Hamborg; det henviste i sit Svar til Kongen til det vage i det franske Toldvæsens Bestemmelser, og ønskede ikke, at Kongens Mishag skulde tilkendegives Rist. Herpaa svarede imidlertid Kongen, at det havde været ham „ikke lidet paafaldende“, at Departementet ikke vidste nøje Besked, saa at det blev Rist, der, uden at gøre Udenrigsdepartementet bekendt med sine Erfaringer, angav de holstenske Myndigheder, hvad der i hvert givet Tilfælde skulde forstaaes ved Kolonialvarer. Det var dog ikke Kongens Mening, at Rist havde paadraget sig hans „Mishag“, dette vilde først ske, hvis han virkelig sammenblandede diplomatiske Forretninger med direkte Forhandlinger med indenlandske Myndigheder, og der vilde derfor kun være at meddele ham „en vejledende Advarsel“. Umiddelbart efter Modtagelsen af denne Skrivelse bad Udenrigsminister C. G. Bernstorff om sin Afsked, der ogsaa blev ham tilstaaet i Henhold til den i hans Ansøgning angivne „svagelige Helbreds Tilstand“, ligesom ogsaa samtidig hans Broder, Direktør i Udenrigsministeriet I. F. Bernstorff, søgte og fik sin Afsked¹).

¹) Kongens første Reprimandeskrivelse (til Udenrigsdepartementet) angaaende Rists Fremgangsmaade er af 7. April 1810, Udenrigsministeriets

Striden om Ordet „Kolonialvarer“ fortsattes iøvrigt. De franske Toldmyndigheder vilde have Ordet forstaaet som alle Varer, der produceredes udenfor Evropa, altsaa ogsaa amerikanske og kinesiske. Denne Definition forekom Kongen for vid, men naar Generaltoldkammeret vilde have Begrebet indsnævret til Produkter fra de af Evropæere koloniserede Lande, fandt Kongen atter Definitionen for snæver, idet han mente, der og-

Svar af 12. April, Kongens anden Skrivelse (til samme) er af 20. April, og allerede Ugedagen derefter, 27. April, følger Kongens tredje Skrivelse (til Kancelliet), hvori han, i Anledning af Bernstorffs i den forløbne Uge indgivne Afskedsbegæring og Rosenkrantz' Udnævnelse til hans Efterfølger, beordrer Kancelliet til at udfærdige det fornødne. (Alle tre Skrivelser af Kongens Brevkopibøger.) — Det har da sikkert sin Rigtighed, som Rist selv mener, at Bernstorfferne tog deres Afsked paa Grund af en ham sendt uretfærdig Tilrettevisning (Lebenserinnerungen II, Pg. 75); han har imidlertid ikke vidst, at Kongen samtidig i ret skarpe Udtryk reprimanderede selve Udenrigsdepartementet, hvad der vel nok har slaaet Hovedet paa Sømmet, bortset fra mulige reelle Uoverensstemmelser mellem Kongens og hans Udenrigsministers Anskuelse om Udenrigspolitikken. (Hvad Chr. Bernstorffs „svagelige Helbredstilstand“ angaar, vil det erindres, at han senere hen først blev dansk Gesandt i Wien og Berlin, dernæst preussisk Udenrigsminister og døde i Aaret 1835.) Rist tilføjer i sine Erindringer, at med Bernstorffernes Afskedigelse fjærnedes de liberale Anskuelsers sidste Rester af Regeringen. Det maa dog her betones, at Rist var Tysker, følte sig som saadan og ikke kunde forsone sig med det franske Herredømme, hvad der ogsaa fremgaar af hans Optræden i 1813. (Jfr. C. Th. Sørensen: Kampen om Norge.) Dog er det utvivlsomt, at han var loyal dansk Statsembedsmand, og at han fuldtud mente at handle i den danske Stats Interesser, ved hvad han indberettede og foretog i sin Stilling som dansk Chargé d'affaires. Man maa naturligvis have hans Standpunkt for Øje, naar man benytter det vigtige Materiale, der gennem hans Depescher og Erindringer foreligger til Datidens Historie; men hvis man vil kalde dette Materiale „farvet“, er jo selve Farvningen af Interesse som Udtryk for Stemningen paa hin Tid i Hertugdømmerne, en Stemning, hvortil ogsaa nedenfor flere andre Bidrag skulle meddeles. Det gaar med Rists Erindringer som med Jacob Aalls. Hvor loyal end Aall var, hvor nødig han end saa Norges Adskillelse fra Danmark, og hvor mildt dømmende han end optræder, er hans Kritik overfor det hele Styre indadtil og udadtil 1807—14 saare ublid i Realiteten, og den viser da bedst, netop paa Grund af Forfatterens Sindelag, hvor statsop-løsende Krigen og Krigsførelsen virkede ogsaa i Norge.

saa maatte medregnes Steder, hvor Handelen udelukkende var indrømmet en enkelt udenlandsk Nation. Saaledes skulde f. Ex. Varer fra Ceylon henregnes til Kolonialvarer¹). — Ved Forordningen af 9. August 1810, hvor der for yderligere at hindre Uds mugling af Kolonialvarer til Nordtyskland dannedes en særlig Toldlinje, anvendtes imidlertid den af Franskmændene fordrede Definition, idet Udførsel af alle Varer, der produceredes udenfor Evropa, forbødes (jfr. ovenfor); ved de senere Kolonialvarelove specificeredes Artiklerne, men der var, som man vil forstaa, rig Lejlighed til Uoverensstemmelser, og det forøgede ikke Bekvemmeligheden for Borgerne, i Rækken af Bestemmelser ikke engang at vide, hvad der mentes.

Da Handelen mellem Helgoland og Hertugdømmerne vedblev at trives frodigt med nordamerikanske Skibe, befalede Kongen under 14. Juni det slesvigholstenske Kancelli, „at alle Skibe under nordamerikansk Flag uden Undtagelse skulle med ubrudt Last afvises fra Tønningen og Husum“. Under 3. August udvidedes denne Befaling til at gælde alle holstenske Havne, og samtidig lod Kongen Gehejmekonferensraad Levetzau paalægge saa strængt som muligt at skærpe Toldopsynet paa den sydlige holstenske Grænse til Forebyggelse af Kolonialvarers Udsnigelse²). Dog disse Forholdsregler forslod ikke, thi, efter Henvendelse fra Napoleon, nødtes Kongen, som vi have set, til at lade Kancelliet udstede Plakaten af 8. Septbr., hvorefter intet Skib, under hvilket som helst Flag, maatte faa Adgang til nogen af Rigets Havne, naar dets Ladning bestod af Kolonialvarer.

Det var ogsaa efter Henvendelse fra det franske Gesandtskab, at Kolonialvareafgiften af 20. Oktober fastsattes. Kongen havde faaet Napoleons „Samtykke“ til, i begrænset Tid, at tillade Udførsel af Kolonialvarer fra Holsten over Grænsen imod en Afgift, der omtrent svarede til den af Napoleon paalagte Kolonialvareafgift (ca. 50 pCt. af Varernes Værdi). Imidlertid var det samtidig fordret, at der skulde paalægges en indenrigsk

¹) Skr. til Generaltoldkammeret af 26. Juni 1810. (Kongens Brevkopibøger.)

²) Skr. til Udenrigsdepartementet af 16. Juni 1810. (do.)

Afgift, der kunde tvinge Priserne for de Kolonialvarer, der bleve i Landet, paa Højde med Udlandets. Denne Fordring synes ganske at have hængt sammen med Napoleons System: saavidt mulig at tømme Hertugdømmerne for Kontrebande og samtidig faa Kolonialvarer indenfor fransk Rækkevidde mod en saa høj Afgift, at baade den franske Statskasse kunde tjene godt derved, og at Prisen paa Varerne, der var lavere, jo længere man kom bort fra det egentlige Frankrig (hvor det havde været vanskeligst at indføre eller indsmugle dem), kunde komme til at svare til Prisen i Frankrig. Det var de samme Formaal, Keiseren havde, da han lagde 50 pCt.s Afgiften paa Kolonialvarer, som indførtes fra Holland til det egentlige Frankrig (efter Indlemmelsen af Holland i Frankrig i Juli 1810), og da han derefter lagde samme Afgift paa Kolonialvarerne i det øvrige Rige samt søgte at faa en tilsvarende Afgift paalagt i de Lande, der vare mere eller mindre afhængige af ham. Overfor England havde Paalæget det Formaal: at holde de engelske Varepriser nede, eftersom Kontinentets Købmænd maatte fradrage Afgiften i den Pris de kunde betale for Varerne, ligesom de hidtil havde maattet gøre et lignende Fradrag for Smuglerrisikoen, der nu forsaavidt bortfaldt, som Napoleon lod se gennem Fingre med Indførselen, da han jo overalt af de indførte Varer enten tjente Halvdelen, 50 pCt.s Afgiften, eller det hele, naar man søgte at unddrage sig Afgiften og da fik Varerne konfiskerede. — Denne Række af Forholdsregler, som kunde være gode nok for Napoleons Kasse, behagede dog selvfølgelig ikke hans Forbundsfæller og mødte navnlig Modstand i Rusland. I Danmark maatte man acceptere dem; men ovenikøbet har man her fra visse Hold med stor Godtroenhed betragtet Tilladelsen til Kolonialudførselen fra Hertugdømmerne som en kejserlig Indrømmelse, der skulde være sket „paa indstændig Forestilling fra dansk Side og af særdeles Venskab for Kongen af Danmark“¹⁾.

¹⁾ Ørsteds Erindringer III. Pg. 495. Den i Texten fremstillede virkelige Sammenhæng findes hos Thiers l. c. XII. Pg. 148 ff. Ørsted har dog ikke kendt Thiers' Fremstilling, da Fortalen til de paagældende Bind

I Anledning af Kolonialvareafgiften havde Kongen ladet Gehejmestatsministrene Schimmelmann, Moltke og Rosenkrantz samt Admiralitetsdeputeret Steen-Bille og Kancellipræsident Kaas sammentræde for at fastsætte Tarifen; de foreslaaede Satser vandt imidlertid ikke Kongens Bifald, og han gjorde opmærksom paa, at man herved ikke vilde opnaa den franske Rege- rings Formaal: at disse Varers Pris „maatte rejses til lige Højde i alle Lande paa Kontinenten“. Der vilde imidlertid kunne lempes paa Sagen ved at tillade Afgiftens Modtagelse i dansk Courant til en billigere Kurs end Dagens Pris¹⁾.

At Afgiften i Kongerigerne, der ikke maatte udføre deres Forraad til Tyskland og altsaa ikke havde Valget imellem at udføre (og betale de dermed forbundne Afgifter) eller beholde Varerne, i og for sig vanskelig lod sig motivere — saa meget vanskeligere som Kolonialvarer ikke maatte udføres fra Konge- rigerne til Hertugdømmerne — er ganske klart. Derfor gik man ogsaa lemfældig tilværks, baade ved kun formelt at gøre Afgiften saa høj, som Napoleon fordrede, men reelt at opkræve $\frac{1}{4}$ (efter Courantens daværende Kurs) og paa anden Maade. Da saaledes Københavns Grosserere ansøgte om — „for at ikke den Smule Handel, der var tilbage, fuldstændig skulde øde- lægges“ —, at de maatte vente med at betale Afgiften til Ud- løbet af et Kvartal, og da af, hvad de havde bortsolgt (ligesom ved Kreditoplagsvarer), blev dette dem tilstaaet²⁾. Men i Her- tugdømmerne skulde jo Afgiften betales i slesvigholstensk Cou- rant. Dog ogsaa her hjalp man noget paa den enorme Afgift, ved, efter Kongens nysciterede Anvisning, at modtage den sles- vigholstenske Courant i danske Courantsedler efter en Kurs, som Skatteyderne kunde være tjente med (hvilken Kurs man har ansat, vides ikke). Dette maa have kølnet Exportlysten, særlig da den franske Indførselsafgift var fastsat saaledes, at den svarede til 40 à 50 pCt. af Varernes Værdi i Paris, hvad

---

henholdsvis af Ørsted's Erindringer og af Thiers' Kejserdømmets Histo- rie begge ere daterede Oktober 1855.

¹⁾ Skr. til Schimmelmann og de øvrige Herrer af 12. Oktober 1810 (Kon- gens Brevkopibøger).

²⁾ Grosserersoc. Kopibog. Skr. til Toldkammeret af 12. Novbr. 1810.

der imidlertid efter Prisen paa Bomuld og Kaffe i Nordtyskland, her betød henved 100 pCt. af Værdien¹⁾. Det var for at forhindre Udsmugling af de Varemængder, der vare blevne tilbage, samt af de senere, ved Kaprerier o. l. tilkomne, at de Handlende i Maj 1811 fik Valget imellem at overgive deres Varer til et Interessentskab, der var forpligtet til at sælge Varerne til Priser, som svarede til Nordtysklands, ved den franske Afgift forhøjede Priser, eller at betale en ny betydelig Afgift. I Mellemtiden (November 1810) var det jo ogsaa bleven befalet, at alle fremmed Regning oplagte Kolonialvarer inden 24 Timer skulde anmeldes til Udførsel, idet de i modsat Fald vilde blive konfiskerede. — Disse Frister paa 24 eller 48 Timer med paafølgende Undersøgelser hørte til de Forholdsregler, som mest irriterede Befolkningen, og som syntes mindst nødvendige, fra hvad Side Sagen end saaes.

Som det vil erindres, blev under 13. November 1810 Rækken af Kolonialvarer, hvis Udførsel var tilladt, forøget med raffineret Sukker og Tobaksblade m. fl. Varer. De nævnte to Grupper kunde Kongen allerede have faaet ind i det tidligere Dekret, men han var først ængstelig for, at der skulde blive Mangel paa dem. Det synes ogsaa, at Kongen kunde have faaet Napoleons Dekret udvidet til hele Halvøen, men han vilde have det indskrænket til Hertugdømmerne, for hvilke han kunde give fælles Lovbestemmelser, medens han ikke vilde give Love for Jylland, forskellige fra det øvrige Kongeriges, ligesom man ogsaa, efter det foregaaende, kan forstaa, at der kunde være andre Grunde til at begrænse sig til Hertugdømmerne²⁾.

¹⁾ Depescher fra Rist af 26. og 30. Oktober. — Dog skal efter Thiers l. c. XIII, Pg. 64, 50 pCts. Afgiften af Kolonialvareudførselen fra Hertugdømmerne til Tyskland have indbragt Napoleon ialt 30 Mill. frcs.

²⁾ Da Meddelelsen om, at Kongen vilde have Dekretet indskrænket til Hertugdømmerne, kom til Rist, som havde forhandlet med de franske Kommissærer om hele Halvøen, svarede han i Depesche af 23. Oktober til Udenrigsministeriet bl. a. med følgende Ytringer: „Ne voudrait-il pas mieux de faire oublier, autant que possible, que les Duchés ont une législation à part, en les confondant avec les Etats essentiellement danois? Je puis me tromper; mais à ce risque même, je ne voudrais, dans des tems comme ceux dans les quels nous vivons, me soustraire au devoir

Samtidig med at Napoleon gjorde sit store Kolonialvarekup — hvor han af fiskale Grunde underhaanden gav Ordre til at se igennem Fingre med den engelske Kolonialvareindførsel — rettede han et rasende Stød mod de engelske Fabrikvarer ved at befale deres Opbrænden overalt indenfor hans Magtomraade, hvor man traf dem paa Kontinentet. Ogsaa dette Dekret fik trolig sin danske Udgave (under 10. Novbr., jfr. ovenfor), men synes dog heldigvis ikke her at have faaet noget praktisk Udslag.

Kontinentalspærringen vedblev saaledes at hvile tungt over Evropa, og de Indrømmelser, Napoleon i Slutningen af Aaret 1810 gjorde Amerika, kom i Virkeligheden ikke til at betyde meget, da de amerikanske Skibe vedblivende opbragtes, fordi man mente, at de hentede Varer fra England og førte dem videre under amerikansk Flag, og fordi det overhovedet ikke var Napoleons Mening at sætte sine Dekreter ud af Kraft, i hvert Fald ikke før Amerika havde erklæret England Krig; indtil videre bestod jo ogsaa de engelske orders in council. Paa disse Forhold bødede ogsaa kun lidet de forskellige Licenser og Indførselstilladelser, hvorimod Smugleriet vedblev at trives med ubrudt Styrke overfor alle Varer, hvis Ind- og Udførsel var forbudt. Da var det, at Napoleon endelig gjorde Alvor af sine Forberedelser og Trusler og i December 1810 indlemmede Oldenburg og Hansestæderne i det franske Kejserrige. Foruden den langtrækkende Betydning denne Handling fik i storpolitisk Henseende, blev den ogsaa kommercielt betydningsfuld for Danmark, særlig for Hertugdømmerne.

Indlemmelsen af Hansestæderne i Kejserriget blev dog først af haandgribelig praktisk Vigtighed for Danmark ved den i Juli 1811 indførte Toldordning. Vejledet ved Gesandternes Meddelelser og gjort klarsynet ved Faren, saa man fra dansk Side paa hin Tid meget vel, hvad Napoleons Handelspolitik gik ud paa. Formaalet var det ganske simple: ved Regulering af Ind- og Ud-, Gennem- og Tilførsel .at ødelægge Industri og Handel

---

sacré de dire ce qui d'après ma façon de voir est le vrai.“ At Udførselsbegunstigelserne indskrænkedes til Hertugdømmerne var vistnok rigtigt, men uafhængigt deraf have Rists Ytringer, navnlig sete i Eftertidens Belysning, en ejendommelig Vægt.

i alle Nabolande til Fordel for det franske Kejserriges Handel og Industri. For at opnaa dette, forbødes Adgangen til Frankrig for ethvert Industriprodukt, medens Vejen aabnedes, mod ringe eller ingen Told, for alle Raastoffer; omvendt var Udførselen af franske Raamaterialier meget strængt forbudt, hvorimod den var fri for alle franske Fabrikata. Dernæst forbødes Transithandel gennem Frankrig af alle Varer, hvis Ind- og Udførsel var forbudt; de Varer hvis Udførsel var forbudt, Raamaterialierne, kunde de Nabostater, der havde saadanne Produkter at udføre, altsaa ikke føre gennem Frankrig, men de vare i Reglen henviste til at indføre dem til og lade dem forblive i Frankrig; de Varer, hvis Indførsel var forbudt, Fabrikata, kunde ikke føres fra det ene Land gennem Frankrig til det andet, saa at de Lande, der skulde bruge dem, som Regel vare henviste til at faa dem fra Frankrig. Endelig var Skibsfarten paa det franske Riges Havne omtrent umuliggjort for andre end franske Skibe, thi af franske Skibe, der fra fremmede Steder kom til Frankrig, og som vare mere end 30 Tons drægtige, betaltes $\frac{3}{10}$ frcs. pr. Ton, men paa fremmede Skibe eller Fartøjer, lige fra de mindste, der vilde drive Skibsfart paa Frankrig, var lagt en Afgift af $2\frac{1}{2}$ frcs. pr. Ton. — Hele dette System var ingenlunde nyt og var allerede principmæssig indført af Republiken, men det var af Kejserdømmet ført videre og videre, og det havde faaet ny og forøget Styrke, efterat Hansestæderne, fra Sommeren 1811, ogsaa paa alle legislative Omraader var taget ind under Frankrig, thi jo mere udstrakt Riget blev, des mere faretruende blev naturligvis Systemet for Kontinentets øvrige Stater. Det var derfor en sand Ulykke for Danmark at have faaet Frankrig til Nabostat.

Landet blev derved afskaaret fra sine væsentligste kommercielle Forbindelser. Udelukket som det var fra al Handel tilsøs, afskares det nu ogsaa fra den landværts Handel. Følgen af Forbudet mod Indførsel af Fabrikata i Frankrig viste sig f. Ex. i, at Exporten af uldne Varer, saasom Strømper, Huer og andre til uldent Udstyr hørende Fabrikata, hvoraf en Del var den jydsk og den islandske Almues Arbejde, og som plejede at gaa til Hamborg, nu maatte ophøre, det samme galdt Udførselen af Ulddækkener og andre slige Varer fra

Neumünster, af Lærreder, af Handsker, af Sæbe og lignende Artikler fra Hertugdømmerne; Følgen af, at Raaprodukter ikke maatte udføres fra Frankrig, var f. Ex. den, at Danmark ikke kunde faa Tømmer sydfra til sine Skibe, ikke Humle til Bryggerierne; Følgen af, at Varer, der ikke maatte indføres til Frankrig, heller ikke maatte transitere det, var, at vi ikke kunde faa Glas fra Bøhmen, ikke Isenkram fra Nürnberg o. s. v.; Følgen af, at Varer, der ikke maatte udføres fra Frankrig, ikke maatte transitere det, var, at vi maatte standse vor Export af Heste til Westphalen, Østrig m. v., da der nægtedes dem Udgang ved Sydgrænsen af Lyneborg, og at det samme galdt Artikler som Smør, Ost og andre tilsvarende Produkter fra Hertugdømmerne; Følgen endelig af Skibsfartsafgifterne var, allerede for den lokale Skibsfarts Vedkommende, at der afkrævedes de holstenske Evertførere saadanne Beløb i Hamborgs Havn, at hele denne Næring maatte nedlægges. Disse Exempler kunde mangfoldigt forøges — af særlige Forhold kan man nævne det bekendte, at Bøger sydfra ikke slap over Grænsen, uden at have været undergivet fransk Censur —, og til Ulemperne og Ulykkerne ved selve Lovene og Foranstaltningerne kom, som altid under saadanne Omstændigheder, Undersøgelserne ogsaa af de tilladte Varer, Vidtløftigheder, Forsinkelser, Klager og Modklager, kort sagt alt det, der er nok til helt at ødelægge en i Forvejen yderlig tilbagetrængt Handel. Henstillinger vare baade skete til de lokale Myndigheder og vare sendte direkte til Paris. Ogsaa gennem det danske Gesandtskab i Paris vilde man søge at naa en Forstaaelse. Men selvfølgelig kunde man i det væsentlige Intet faa ændret i Napoleons Toldsystem — man stod overfor det urokkelige Faktum, at hans Rige nu naaede vore Grænser¹⁾.

Denne bratte Afbrydelse af Danmarks Handel sydpaa maatte aabenbart ramme Hertugdømmerne haardest. Man søgte da ogsaa, naar de lovlige Midler ikke strakte til, at komme udenom den med ulovlige. Det hele franske Toldsystem, i Forbindelse med Kontinentalspærringen, bragte det franske Kejserrige og

¹⁾ Se til hele dette Spørgsmaal: Forestilling af 3. Oktbr. 1811 fra Kommercekollegiet (Afd. for Handels- og Konsulatsforhold).

særlig det egentlige Frankrig store Fordele, men det medførte ogsaa, som naturligt var, Overspekulation og dermed følgende store merkantile og finansielle Kriser. Dog særlig haardt ramte Systemet en By som Hamborg, hvis Forbindelser — længst afbrudte tilsøes — nu ogsaa afbrødes tillands, og som maatte op-høre at være Gennemgangsled for Handelen mellem Nord og Syd. Ogsaa her vare da Fristelserne store til at skaffe sig Varerne ind, hvis ikke paa retmæssig, saa paa uretmæssig Maade. Fra Frankrigs Side beklagede man sig derfor over Smugleriet paa Grænsen, og Danmark blev atter nødt til at skride ind. At man ingen Industriprodukter maatte føre over Grænsen, var der Intet at gøre ved, den Bestemmelse stod fast. Men der var to Grupper af Industrier: saadanne, som det galdt om at opelske i Frankrig, ikke blot af Hensyn til selve dette Land, men ogsaa fordi man herigennem kunde ramme England haardt — hvor der altsaa baade var et økonomisk og et politisk Formaal — og saadanne, hvor man af rent økonomiske Grunde nægtede Udlandet Adgang. Da derfor Klagerne fra fransk Side over Smugleriet tog Overhaand, besluttede man sig i Slutningen af Aaret 1811 herhjemme til at forbyde Oprettelsen af saadanne nye Fabriker i Grænsedistrikterne, hvis Materiale var Kolonialvarer, saasom Bomuldsvarefabriker, Kattunfabriker, Tobaksfabriker, Sukkerraffinaderier, Farvetræmøller — Industrier altsaa, hvor det særlig galdt for Frankrig om at fortrænge England i Evropas Forsyning —; derimod fik de alt eksisterende Fabriker af denne Art Lov til at bestaa, og heller ikke udstraktes Forbudet til Virksomheder, der bearbejdede indenlandske Produkter, hvis Indførsel i Frankrig vel ogsaa var forbudt, men dog kun af rent økonomiske Grunde, og hvor derfor mulige Overskridelser havde en mindre farlig og odiøs Karakter¹⁾.

I Længden ansaaes det imidlertid ikke muligt for Danmark at holde den Situation ud: Intet at maatte udføre og dog tillade Indførsel, og dette Forhold var medvirkende til den nye store Indførselsforbudslov af 23. Maj 1812. Om denne Lov, der vel ikke væsentligt forøgede Forbudsrækken af 1808 — fordi

¹⁾ Kommercekoll. (Industri) $\frac{12}{24}$ Dechr. 1811.

der ikke var meget at forøge — men havde en stor Mængde meget strænge Undersøgelser- og Straffebestemmelser, og der som sit Hovedformaal nævnede Formindskelse af Luxus og Forøgelse af Forbruget af indenlandske Fabrikata, vil der blive nærmere Tale nedenfor. Her skal det kun anføres, at den utvivlsomt ogsaa har haft Brod mod de brutale franske Bestemmelser, og det paa en Maade, som selv Napoleon ikke vel kunde komme tillivs, eftersom den var i hans egen og i hele den tidligere Afspærringslovgivnings Aand, og den synes heller ikke i saa Henseende at have været helt uden Virkning. Da det nemlig gik op for de franske Autoriteter, at Danmark med alle de Midler, der stod til dets Raadighed, vilde forebygge, at Landet fyldtes med fremmede Industriprodukter, og da de franske Varer derved ikke blot udelukkedes fra dansk Marked, men det ogsaa gik ud over Transithandelen gennem Danmark til det øvrige Norden, maatte man søge at komme ud over denne Vanskelighed. Det galdt endvidere om, under det nye System, at opretholde Hamborg som den store Handelsstad, hvad der ogsaa væsentligt ahang af dens Mellemandel, og det paatænkte derfor at oprette et Oplag i Hamborg for de tyske Handels- og Manufakturvarer, der hidtil ikke havde kunnet føres igennem de nye franske Departementer til Holsten. Endvidere syntes man at ville tillade Oplæggelse af danske Varer i Hamborg, saaledes at denne By i det hele blev Oplagsplads for Varer fra begge Sider af det nyindlemmede Territorium. Man ventede da her i Danmark at faa Mellemandel med de tyske Varer til Sverig, eventuelt England, og til Amerika. Alene af en Artikel som schlesiske Lærreder mente man ved Transiten at kunne opnaa en betydelig Handel. Paa den anden Side gjorde man sig Haab om, at Heste og Kvæg for Fremtiden skulde faa Lov at passere det nyfranske Departement til de sædvanlige Købere i Tyskland. Gik Alt dette i Orden, viste det sig virkelig, at den franske Regering, paavirket af Danmarks Retorsion, af dets strænge Afspærring for det franske Riges Industriprodukter og af dets høje Transitafgifter, vilde søge at komme Danmark i Møde, samtidig med at man gjorde Hamborg til hele Nordevropas store og monopoliserede Stapelplads,

da var man ogsaa i Danmark betænkt paa at nedsætte Transitafgifterne og gøre sit mulige for, at Danmark direkte og indirekte kunde nyde godt af den ny Situation. Dog endnu, ved Indgangen til Vinteren 1812—13, var Alt paa Forberedelsernes og Overvejelsernes Stadium, og snart skulde jo Begivenhedernes Fart gøre alle saadanne Planer overflødige¹⁾.

Den Nød, Norge led under Krigen, havde intet Sidestykke i Hertugdømmerne. Dertil havde disse for rigeligt baade af Korn og Kvæg. Den Understøttelse, Norge krævede, var der ingen Trang til i Hertugdømmerne, tværtimod, disse vare Rigets bedste finansielle Støtter under Krigen. Men ét var fælles for Norge og Hertugdømmerne: en vis Adskilthed, en vis Afsondrethed under Krigen. Ligesom det var vanskeligt at holde denne Separatfølelse nede i Norge, med dets engelske Sympathier og engelske Handelsforbindelser, og des vanskeligere jo haardere Tiderne vare, saaledes var det langt sværere at faa Hertugdømmerne ind under Disciplinen, faa dem til at lystre de strænge Handelsbestemmelser, end at faa det egentlige Danmark dertil. Holsten var tysk, dets Nationalitet var tysk, dets Handels- og dets Slægtsforbindelser vare tyske. Og netop at Hertugdømmerne vare Naboland til Tyskland, Rigets nærmeste Forbindelse med Kontinentet, bevirkede, baade at Fristelserne til Lovovertrædelser vare større end for det øvrige Rige, og at som Følge deraf Lovbestemmelserne maatte være endnu strængere her end i det egentlige Danmark. Det var en stor og indbringende Handel, snart legal, snart og hyppigere illegal, Hertugdømmerne havde med Kolonialvarer, men saa meget haardere ramte Kolonialvarelovgivningen baade i finansiell og merkantil Henseende. Det var en livlig og uafbrudt Konflux, der var mellem Hertugdømmerne og Nordtyskland med Omsætning af egne og fremmede Produkter nord og syd-

¹⁾ Depesche fra Rist af 13. Oktbr. 1812 og Forestilling fra Udenrigsdepartementet af 18. s. M. — At det franske Afspærringssystem har været medvirkende Aarsag til Forordningen af 23. Maj 1812, som atter bidrog til Fremkomsten af den i Texten omhandlede Plan fra Frankrigs Side, har været Ørsted ubekendt under hans Kritik af den ellers i saa mange Henseender lidet tiltalende Forordning.

paa, men saameget stærkere maatte det føles, da der rejstes en uoverstigelig Skranke ved Grænsen.

Nogle faa Exempler ville vise, at de Lidelser, Hertugdømmerne underkastedes — ligesaavel iøvrigt som hele det øvrige Rige og som det hele Evropa i Krigens Tid — kunde være af meget alvorlig Art. Da saaledes Fd. af 19. Februar 1810 paalagde det slesvigholstenske Institut at udstede rentebærende Assig- nationer, paa Grundlag af den samtidig paalagte Skat, dels til fremtidig Betaling af Furageleverancer (som hidtil ikke vare blevne betalte), dels til Udlaan til Landejendomsbesidderne, var det paa høje Tid; thi adskillige af de sidstnævnte havde faaet deres Prioriteter sagte op, og de havde maattet gaa fallit af Mangel paa rede Penge, hvis de ikke mod Hypotheker i deres Ejendomme havde faaet Assignationer tillaans, som de atter havde Tilladelse til at anvende ved Betaling af visse Skatter og ved forskellige Arter af private Laan¹⁾. Da Institutet nu laante indtil $\frac{3}{4}$ af Ejendommenes Vurderingssummer, var dette en væsentlig Grund til, at det senere viste sig at have mistet hele sit Overskud af Aktiver, ca. $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. i Nutidsmønt²⁾; og i Aaret 1813 vare da ogsaa Landejendommene faldne 75 pCt. i Pris, saa at Panthaverne kun ved Moratorier reddede den sidste Fjerdedel, som ellers, under Konkursen, vilde være medgaaet til Retsomkostninger m. v.³⁾. Som Bevis paa den almindelige Til- bagegang kan det ogsaa nævnes, at Hertugdømmernes Handels- flaade, der i 1806 havde en Drægtighed af 47,110 Kml., i 1815 var gaaet ned til godt det halve, 24,928. Og særlig var det gaaet ud over de Byer, der før Krigsaarene vare bedst stillede, thi før og efter Krigen havde

	Flensborg.		Altona.	
	Skibe Antal.	Drægtighed Kml.	Skibe Antal.	Drægtighed Kml.
1806.....	302	15,456	296	12,456
1815.....	239	7,408	161	4,303

¹⁾ Finanskoll. $\frac{5}{11}$ Decbr. 1810.

²⁾ Statsgældsdir. $\frac{12}{19}$ Februar 1834.

³⁾ Dagen 5. Novbr. 1814.

Flensborgs Handelsflaade var altsaa gaaet ned til under Halvdelen, Altonas til Tredjedelen i Drægtighed¹⁾.

Dog, hvad der var af størst Betydning i Hertugdømmerne, var, at Kolonialvarepolitiken, Statens Finansmisère, den franske Industripolitik og til Slut Hertugdømmernes Okkupation gav Anledning til Bevægelser endog af offentlig, ja halvofficiel Art, som vare vel skikkede til at vække national Uro. Det var almindelig Skik og Brug Evropa over at smugle, hvor man kunde, og heller ikke Regeringerne tog det saa nøje. Men i Danmark var det ikke blot Frygten for Frankrig, men ogsaa Forbitrelsen mod England, der bevirkede, at de øverste Myndigheder ikke kunde eller vilde finde sig i Smugleriet. Det er alt ovenfor omtalt (jfr. Pg. 329), at Frederik den Sjette tidligt advarede mod Hamborgernes daarlige Indflydelse paa Befolkningen og frygtede for, at den ved utidigt Ræsonnement skulde gøres efterladende i sine Undersaatspligter; men det er ogsaa omtalt, at intetsteds foregik Smugleriet saa stærkt og saa ugenert som mellem Hamborg og Altona, om end Smuglertrafiken fra Helgoland til Kysten heller ikke var ringe. De Vanskeligheder, Regeringen havde at overvinde i de følgende Aar, overfor amerikanske, svenske og andre Skibe vare mangfoldige, og Smugleriet kunde jo umulig være gennemført uden Hjælp fra Landets Beboere — men det var ikke let at finde og ramme dem.

Saavidt gik det, at i 1810 paagreb det franske Toldvæsen den kongelige Postvogn, ankommende fra Altona, og fandt den fuld af Sukker og Kaffe i de Rum, der vare forbeholdte den kongelige Tjenestes Penge og Værdisager²⁾. I 1811 var Smugleriet i Tønningen og Husum gaaet saa vidt, at man ansaa det for umuligt, det kunde ske uden Øvrighedens Vidende. Da befalede Kongen det slesvigholstenske Kancelli at fjerne Magistraten i disse to Byer, thi selv om der ikke forelaa positive Beviser for deres Forbrydelser, var det bragt til højeste Grad af Formodning, at disse Øvrighedspersoner „med pligtforsømmende Lunkenhed have overholdt de udgangne Forbud mod

¹⁾ Statistisk Tabelværk, fjerde Hæfte, Pg. XIV.

²⁾ Depesche fra Rist af 10. Juli 1810.

Smughandel med Fjenden¹⁾. At de danske Embedsmænd i Udlandet ikke overholdt de dansk-franske Love, var man allerede vant til. Saaledes var det i 1810 blevet Kongen bekendt, at flere af de danske Konsuler i Holland vare delagtige i den Smughandel, der dreves paa Helgoland. Konsulen i Embden havde ytret, at han ikke kunde understøtte de danske Kapere, da han saa var sikker paa „at hans Hus vilde blive nedrevet“. Det endte da ogsaa med, at han fik sin Afsked²⁾. Mistanken mod Konsulerne vedblev, og i 1812 blev endog den danske Konsul i Bremen arresteret af Franskmændene, han frigaves vel senere, men suspenderedes dog, og Posten forblev ubesat, da man ikke kunde finde Nogen, der stod i et saadant Forhold til den franske Regering, at Posten kunde betroes ham³⁾.

Men, som sagt, noget helt andet var det, naar Embedsmændene i Kongens egne Lande begunstigede Smugleriet — hvad kunde man saa ikke vente sig af Befolkningen, og hvilke Tilstande var dette ikke Symptom paa!

I Juli 1811 paalagdes det Oberst Grüner, i Kraft af en ham af Kongen tilstillet Skrivelse, at foretage Husundersøgelser i Tønningen, beslaglægge alle Varer af engelsk Oprindelse og sende dem til Hamborg samt holde Øje med den Række Handels-huse, Kongen havde angivet ham. I August samme Aar paalagdes det Overpræsident Blücher at undersøge et større Handelshuses Bøger for at komme til Vished om, hvorvidt det ikke var i Besiddelse af Fonds, tilhørende engelske Købmænd — en Ordre, der udførtes i al Hemmelighed⁴⁾. Trods disse kongelige Lyn, der slog ned baade paa Embedsmænd og Privatmænd i Hertugdømmerne, kunde man Intet udrette. I Begyndelsen af 1812 udtalte Kongen i en Skrivelse til det slesvigholstenske Kancelli, at en Del af hans Embedsmænd syntes at se igennem Fingre med Smughandelen, muligvis fordi de i deres snævrere

¹⁾ Skr. til slesvigh. Kanc. af 6. Maj 1811 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Kommercekoll. $\frac{26. Juli}{2. August}$ 1810.

³⁾ do. $\frac{14. Maj}{29. Juni}$ 1812.

⁴⁾ Skr. fra Kongen til Grüner og Blücher af 6. Juli og 12. August 1811 (Kongens Brevkopibøger).

Embedskres ikke kunde se det fordærvelige for det Hele ved denne Art af Handel. Kongen vilde derfor have Embedsmændene i Hertugdømmerne i Almindelighed og i Søndre og Nordre Ditmarsken i Særdeleshed tilkendegivet, at hvis Nogen af dem fandtes ved Mangel paa tilbørlig Agtpaagivenhed at have givet Anledning til Smughandel, vilde de strax blive afsatte, og hvis de fandtes at have understøttet en saadan Lovovertrædelse, vilde de blive ikendte Tugthusstraf¹⁾.

Under disse Forhold værserede alskens Rygter i Hertugdømmerne. Det fortaltes saaledes i 1811, at Napoleon havde ønsket Afstaaelse af Altona eller endog af hele højre Elbbred og derfor vilde give Eutindistriktet i Bytte²⁾. Senere synes andre foruroligende Rygter — muligvis om fremmede Troppers Indmarsch — at have værseret, og det var fra høje Autoriteters Side, at Rygterne kom i Omløb. Saa forbitret blev Kongen herover, at det gennem Kansleren for den slesvigske Overret paalagdes Gehejmekonferensraad, Landdrost og Amtmand Ahlefeldt, en af Ophavsmændene til Rygterne, at vælge imellem, om han vilde undergive sig Domstolens Paakendelse eller Kongens Straf³⁾.

De vanskeligste Aar forestod imidlertid endnu. Da det i 1812 blev besluttet at suspendere de slesvigholstenske Courantsejeres Indløsning, synes Bevægelsen i Hertugdømmerne at have naaet en saadan Højde, at man maatte frygte for deres Troskab⁴⁾.

I de første Maaneder af Aaret 1813, samtidig med Underhandlingerne med England, indførte man forskellige Lettelser i Hertugdømmernes Handelslovgivning. Saaledes bleve ved Reskript

¹⁾ Skr. til slesvigh. Kanc. af 19. Februar 1812 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Depesche fra Rist af 17. Maj 1811.

³⁾ Forskellige Skrivelser af September 1811 til Krüch. Kansler for den slesvigske Overret (Kongens Brevkopibøger).

⁴⁾ „Jeg haaber“ — skriver Rist i Depesche 18. August 1812 — „for Hertugdømmernes Velfærd og, jeg vover at sige det, Bevaring, og for vor Sags Godhed, at snart Genoptagelsen af Altonaerbankens Betalinger vil lade alle de Rygter og fornærmelige Gisninger falde, som jeg uafbrudt har haft at kæmpe med i de sidste otte Dage.“

til det slesvigholstenske Kancelli af 22. Marts 1813 de særlige Indskrænkninger, Sejladsen til og fra Elbkysten og paa Vestkysten af Hertugdømmerne havde været undergivet, hævdede, saa at disse Strækninger af Hertugdømmerne stilledes lige med de øvrige Dele. Endvidere ophævedes, under Henvisning til at Fd. af 23. Maj 1812 gav tilstrækkelig Betyggelse mod forbuden Handel, den særlige Toldlinje i Holsten, der var fastsat ved Fd. af 9. August 1810. Fremdeles ophævedes ved Reskript af 24. Marts de for Fiskeriet paa Elben og paa den vestlige Kyst af Hertugdømmerne samt for Skibsfarten over Vatterne og paa Vestkysten fastsatte særlige Bestemmelser. Ved Pl. af 5. Marts var Indførselsforbudet overfor Ris, Bomuld, Mahogni og nogle flere Varer bleven hævet. Endelig ventileredes det endogsaa, at Altona paa Grund af Tidsomstændighederne skulde sættes paa samme Fod som før 1807, saaledes at dets Handel kun underkastedes de Indskrænkninger, der vare en Følge af Krigen med England, men at Staden iøvrigt i Henseende til Toldvæsen blev at betragte som fremmed Sted, paa hvilket de almindelige Ind- og Udførselsforbud ikke fandt Anvendelse¹⁾. — I Marts Maaned var det ogsaa bleven tilkendegivet de militære Myndigheder, uden at det dog skulde officielt publiceres, at de forskellige Bekendtgørelser af 1811, ifølge hvilke de hamborgske, lybækske, bremiske, hannoverske, oldenborgske, pappenburgske og kniphausenske Flag ikke mere skulde anses gældende, for Tiden skulde betragtes som ophævede²⁾.

Det var saaledes tydeligt nok, at man begyndte at røre paa sig. Man løste Baandene, hvor man kunde, og man vilde atter paa Fod med sine Naboer fra gammel Tid.

Forholdene vare imidlertid yderst ugunstige for at komme til Ro. Rigsbankforordningen af 5. Januar 1813 havde vakt større Forbitrelse i Hertugdømmerne end noget andet Sted i Riget, ikke blot af de almindelige Grunde, men navnlig fordi man ikke vilde have de danske Banksedler paaoktrojerede og frygtede dem som bare Pesten. Tilsidst tvang man da ogsaa igennem, at Sølv blev genindført som eneste lovlige Betalingsmiddel i Hertugdømmerne (jfr. ovenfor Pg. 301).

¹⁾ Reskr. til Generaltoldkammeret af 1 April 1813 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Skr. af 27. Marts 1813 til Udenrigsdepartementet (sammesteds).

Det var imidlertid ikke kun paa et enkelt Omraade, Forbindelsen med Danmark, navnlig i holstenske Krese, behandlede køligt. Det var Riget over ingen Hemmelighed, at Verdenskrigen for Nordens Vedkommende mere og mere tilspidsede sig til en Kamp mellem Danmark og Sverig om Norge, og medens man henede maatte være belavet paa, at Loyaliteten i Norge havde lidt dybe Skaar, maatte det vække Kongens særlige Harme, at Holstens ledende Blad, Altonaer Mercur, allerede i Midten af Aaret 1813 behandlede Muligheden af Norges Adskillelse som en ligegyldig Sag, der ingen Interesse havde for dets Læsere. Bladets halv-fjendtlige Holdning var saameget mere paafaldende, som det stod under Overpræsidiets Tilsyn, og i en bitter Skrivelse til Overpræsident Blücher udtaler Kongen, at han anser det for berettiget at vente af et fædrelandsk Blad, „at det kun skal have Sproget fælles med forskellige fremmede tyske Blade, men den sande og berømmelige Fædrelandsfølelse med de danske og norske Blade“¹⁾. Kongens Forventninger gik imidlertid ikke i Opfyldelse, Bladet fortsatte at skrive i samme Aand, og i Skrivelse af Oktober til Blücher udtaler Kongen, at han ikke kan finde sig i „Pseudodänen“, og at Altonaer Merkur nu mindre tydelig, men dog til Stadighed redigeres paa en Maade, der mere synes Danmarks Fjender end Danmark gunstig, saa at det bør betænkes, om Bladets Ledelse ikke skal fratages Redaktøren²⁾. Den almindelige Stemning i Holsten karakteriseres ogsaa ved den Advarsel, Kongen maatte sende sine Embedsmænd, om ikke at vise Glæde over Fjendens (de Allieredes) Fremskridt og Sejre!³⁾

Perioden før Freden i Kiel indeholdt, som bekendt, adskillige diplomatiske Faser, hvor Danmark snart havde Haab om

¹⁾ „... dass es mit verschiedenen fremden deutschen Blättern nur die Sprache, mit den übrigen dänischen und norwegischen Blättern aber den wahren und rühmlichen Vaterlandsgefühl gemein haben soll“. Skr. fra Kongen til Overpræsident Blücher af 22. Juni 1813 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Skr. til Blücher af 23. Oktbr. 1813 (sammesteds).

³⁾ Se f. Ex. Reprimande fra Kongen sendt Obergerichtsadvokat Jakobsen gennem Skr. fra Kongen til Blücher af 2. Novbr. 1813 (sammesteds).

at beholde Dele af Norge, snart henvistes til at faa Erstatning i Nordtyskland og blive mere et tysk end et dansk Rige, snart truedes med ogsaa at miste Hertugdømmerne. Danmark havde paany sluttet sig til Napoleon, og medens hele Tyskland havde rejst Befrielseskrigens Banner mod „Korsikaneren“, stod Danmarks tyske og halvtyske Lande paa den anden Side. Farlig som denne Situation var, blev det selv efter Freden i Kiel ikke let at faa det gamle Loyalitetsforhold genoprettet, medens et stort russisk Korps okkuperede Holsten og udtærede Landet. Det er alt ovenfor omtalt, til hvilken Grad Landejendommene sank i Værdi, og at Hertugdømmernes Adelsgodser i September 1814 havde Skatterestancer til et Beløb af over 1 Million Rbdl. Forarmelse og Fortvivelse bredte sig efterhaanden i vide Krese.

Det var da under Følelsen af, at Holstens Skæbne baade indadtil og udadtil var usikker, at endel høje Embedsmænd i Holsten ønskede at faa en Konstitution tilvejebragt, der kunde tilfredsstille Befolkningen, som man da maaske til Gengæld gennem dens Repræsentation kunde faa til at udtale sig imod en Løsrivelse fra Danmark. Der var ogsaa Planer oppe om at sende en Deputation til Wienerkongressen, bl. a. for at faa Indflydelse paa, hvordan Holstens fremtidige Stilling til Danmark og Tyskland skulde ordnes¹⁾. Kongen forpurrede imidlertid alle disse Planer. Han udtalte til de Paagældende, at enhver Forhandling om Holstens Forfatning i Øjeblikket var uheldig, at en separat Henvendelse til fremmed Magt ikke kunde tilstedes, at hvis det tyske Rige blev genoprettet, vilde Holstens gamle Forbindelse med Riget blive gjort til Genstand for den nøjeste Overvejelse med de allierede Magter, og at Hertugdømmets Skæbne baade indadtil og udadtil laa ham paa det alvorligste paa Sinde²⁾.

Da der endelig kom Fred over Evropa, vendte den indre og ydre Fred selvfølgelig ogsaa tilbage til Hertugdømmerne, og

¹⁾ Om Konstitutionsplanerne m. v. jfr. *Rist. Erinnerungen II. Pg. 323 og 334 ff.*

²⁾ *Skr. til Gehejmekonfererensraad, Kansler i den holstenske Overret, Baron Brockdorff af 10. Juni 1814. I Skrivelsen forekommer om det tyske Riges Genoprettelse det Udtryk: „welches für den Augenblick höchst zweifelhaft ist“. (Kongens Brevkopibøger).*

efterhaanden lagde den Gæring sig, Perioden 1807—14 havde affødt, og som var bleven des stærkere, jo længere Krigen varede, og jo mere Hertugdømmernes fælles materielle Interesser og Holstens og Sydslesvigs tyske Sympathier kom i Konflikt med, hvad der krævedes af dem som Dele af den danske Stat. At Regeringen under Krigen ikke var helt rolig for Hertugdømmernes Skæbne viser sig i, at den, trods den Strængthed, den ifølge sit System var nødt til at vise i sine Love og Forholdsregler, optraadte, hvor den kunde, med en vis Varsomhed. I og for sig gjorde ogsaa Hertugdømmernes bedre finansielle Kaar og Vedligeholdelsen af Sølv møntfoden deres Stilling taaleligere end det øvrige Riges (hvad der ikke udelukkede, at Finansmellemværendet paa hin Tid mellem Danmark og Hertugdømmerne hørte til de Forhold, der gav de stærkeste Efterdønninger). Ejendommeligt nok forsøgte Regeringen ogsaa netop under Krigen at hævde Hertugdømmernes Forbindelse med den øvrige Stat ved forskellige Sprogreformer. Anordningerne for Hertugdømmerne, som tidligere kun bekendtgjordes paa Tysk, trykkedes nu ogsaa paa Dansk, et Skridt, man i Danmark var taknemlig for, og som man haabede var en Forløber for videre Skridt i samme Retning¹⁾. Ved Reskript af 19. December 1810 bestemtes, at hvor Majoriteten af Beboerne i Slesvig var dansktalende, skulde det tyske Sprogs Brug ved Gudstjeneste, Skoleundervisning og Rettergang ophøre, og det danske træde istedet. I Reskript til det slesvigholstenske Kancelli af 9. September 1811 udtalte Kongen, at i de Forslag, som efter Juni Maanedes Udgang 1812 forelagdes om Embedsbesættelser, skulde der udtrykkelig anføres, om de Paagældende forstode det danske Sprog, da „Vi allernaadigst ere sindede under iøvrigt lige Omstændigheder at tage fortrinligt Hensyn paa de Kandidater, som tillige have Færdighed i det

¹⁾ „Med Glæde og Taknemmelighed ser den danske Patriot Regeringens Bestræbelser for at udbrede Kundskaber om det danske Sprog til de Dele af dens Stater, hvor det forhen enten var aldeles ikke eller dog mindre kendt“. (Skilderiet. 22. Novbr. 1808). Bladet haaber, at fremtidig vil Retten i det nordlige Slesvig blive plejet paa Dansk, det Sprog der ene tales og forstaaes af Almuen.

danske Sprog¹⁾. — Men som bekendt viste det slesvigholstenske Kancelli ikke samme Iver for at standse Slesvigs Fortyskning. Reskriptet af 1810, der efterhaanden skulde gennemføres, fik ikke stor praktisk Betydning, og ved Skoleanordningen af 24. August 1814 blev vel Dansk gjort til Undervisningssprog i de danske slesvigske Almueskoler, men i alle andre Almueskoler i Hertugdømmerne blev Tysk Undervisningssproget; i alle Borger- og Latinskoler blev Dansk kun Lærefag, og om Undervisningen i Dansk hedder det udtrykkelig, at den ikke skulde drives saa vidt, at man lærte at tale Sproget, hvad der maatte overlades Hjemmene²⁾. — Saaledes fik de Bestræbelser, der, som Modvægt til, hvad Tidsforholdene ellers kunde medføre, vilde knytte Hertugdømmerne nærmere til Danmark, ingen synderlig praktisk Betydning. Tingene gik deres skæve Gang.

Et er givet: selv naar man ser bort fra det haardnakkede anti-engelske Stade, Frederik den Sjette efter Bombardementet indtog og senere saa ivrigt fastholdt, var Regeringen i Krigens Tid særlig vanskeligt stillet i Hertugdømmerne, hvor den havde Frankrig til Nabo. Lidet værdifuld er den Kompliment Fyrsten af Eckmühl gav os, at „Danmark alene har sluttet sig oprigtigt til Kontinentalsagen og har lagt en Strængthed deri, som har gjort det fortjent til Kejserens hele Tillid“³⁾. Denne enestaaende Strængthed kom os til Skade i Kongens Riger og Lande og overfor alle Evropas Stater (undtagen Frankrig), ja overfor Amerika med. Men mere Betydning har det, at vi, ved ikke at have fulgt Napoleons System, efter al Sandsynlighed havde faaet Hertugdømmerne eller endog Jylland besat. Endnu i Marts 1811 — altsaa efter den Tid, da Danmark dog skulde være „Kejserens hele Tillid“ værdig — udstødte han Trusler imod Danmark. I sin i Paris holdte Tale til de franske Handelskamres Deputationer — en Tale, der i de voldsomste Udtryk forsvarede Kon-

¹⁾ Reskr. til det slesvigh. Kanc. af 9. Septbr. 1811 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Allgemeine Schulanordnung für die Herzogthümer Schleswig und Holstein 24. August 1814. (Om Undervisningssproget i de dansk-slesvigske Almueskoler hedder det, at det skulde være „wie sich versteht, bloss Dänisch“).

³⁾ En Ytring, Rist hørte Davoust fremkomme med til en Officer, der var Afsending fra Regeringen i Oldenborg. (Depesche af 15. Februar 1811).

tinentalsspærringen, og hvor han omtalte sine Gærninger med monumental Selvfølelse — forklarede han, hvorledes Englænderne først havde søgt Asyl for Smugleriet i Holland, som han derfor havde maattet bemægtige sig, dernæst vare Smuglerne trukne til Hansestæderne, som han da havde maattet lægge under sit Herredømme. „Nu ere mine Tropper ved Danmarks Grænser; jeg iagttager det, og dets Skæbne vil afhænge af dets Opførsel!“¹⁾

Saaledes hang endnu saa sent som i Aaret 1811 Napoleons Sværd over Hovedet paa Danmark, hvis det ikke rettede sig efter ham. Forsaavidt vare vi ikke naaede videre end i 1807, da vi sluttede os til ham. Hvis Forholdene havde medført, at vi vare komne paa den modsatte Side, var det udenfor al Tvivl gaaet ud over Halvøen. Men sandsynligvis havde vi da ikke i 1814 mistet Norge, Landet var ikke bleven materielt i Bund og Grund ødelagt, og, dersom Halvøen havde delt Skæbne med en stor Del af det øvrige Evropa — at være okkuperet af franske Tropper — havde Danmark ogsaa i de afgørende Aar været paa Europas, paa Folkeafhængighedens og (som Feltraabet var dengang) Folkefrihedens Side, men ikke paa Usurpatorens. Vi mistede Norge, men beholdt Hertugdømmerne. Det var imidlertid ikke let at holde dem til Piden i denne Kamp, og dersom Frihedskrigens Løfter, dens nationale Opsving og højtstemte Følelse ikke vare blevne til Vind og Vand, samtidig med at Reaktionen fik faste og tunge Former i de gamle Statsindretninger, da var heller næppe i Hertugdømmerne Alt faldet til Hvile under det Rolighedsdække, som først det næste Slægtled med saa megen Alarm skulde bryde.

¹⁾ Den berømte Tale, af hvilken der ingen officiel Gengivelse eksisterer, forefindes i én Version hos Thiers l. c. XIII Pg. 22 ff., i en anden i *Revue critique*, 1880 II (jfr. Fournier. Napoleon I. 3 Bind. Leipzig m. fl. 1881, Pg. 25), hvor Talens Historie og forskellige Versioner i det hele behandles. Her gengives Napoleons Ord om Danmark (der ikke nævnes hos Thiers) saaledes: „Le Danemarç se conduit bien; s'il se conduisait mal, je le prendrais“ (l. c. Pg. 251). I en Gengivelse af Talen — som *Revue critique* ikke kender — der findes i *Depesche fra Rist* af 3. Maj 1811 lyder Udtrykket saaledes: „Maintenant mes troupes sont dans les frontieres du Danemarç; je l'observe, et son sort dépendra de sa conduite“.

TOLVTE KAPITEL.

Island. Lovbestemmelser i den danske Stat med Hensyn til fremmed ankommet Gods. Forbudsloven af 1812. Stempning af Varer og andre indgribende Kontrolbestemmelser. Embedsmændenes Optræden gør Tilstanden udholdeligere. Købmandsstandens Andragende i Anledning af 8 Procents Afgiften af 1812. Kongens Afslag. Privates og Autoriteters Uvilje mod „Handel paa Tid“. De 32 Mænds og Grosserersocietetets Udtalelser. Regeringen og Spekulationen. Licenserne. Gengivelse af et Lejdebrev. Antal af Lejdebreve. Lejdebreve til Kongens Omgivelser. Forening af danske og fremmede Lejdebreve. Den officielle Anvendelse af Lejdebrevene. De anvendte Former for at skjule Handelen paa England. Danske Skibe under neutralt Flag. De særlige Handelstilladelser. Afgiftserlæggelse i Varer for Handelstilladelser. Disse gives ogsaa Militære. Ansættelse af merkantile Embedsmænd imod Kommercekollegiets Indstilling. Forholdet mellem de udførte Varers Værdi og Afgifterne for Udførselstilladelserne. Danmarks indenlandske Vareomsætning. Dets Vareomsætning med Udlandet. Omsætningsstatistik for Aarene 1810 og 1811. Kritik af Tallene. Udførselens ringe Størrelse i Forhold til Indførselen. Handelsflaadens Tilbagegang. Interesse for den hjemlige Industri. Oprettelse af et Selskab for indenlandsk Kunstfid. Udstillinger i København. Forskellige Industriers Opkomst. Antal af Konfirmationer og Bevillinger til industrielle Virksomheder i Krigens Aar. Antal og Omfang af Laan til Industridrivende. Tarvelighedsanordningerne. Reskriptet af 1812. Forbudet mod at have Guld og Sølv etc. paa Uniformer. Forslag til nationale Forbrugsartikler og Surrogater. Bestræbelser for at hindre Kræmmernes Indførsel og Forhandling af finere Stoffer. Luxus ved Hoffet. Den almindelige Forarmelse fremtvinger efterhaanden Tarvelighed. Danmark og København.

Norges Proviantering og Hertugdømmernes Kolonialvarehandel vare de springende Punkter i Handelspolitiken for disse Dele af den danske Stat. De fjærnere liggende Besiddelser vare enten i Fjendens Vold eller maatte bjerge sig, som de kunde. Saaledes saa man endog gennem Fingre med, at Skibe, der

fartede paa Island, benyttede fjendtlig Konvoj eller medførte Kolonialvarer¹⁾. Man gav ogsaa, da det kneb haardest, betydelige Laan til Provideringen af Island. Da saaledes i 1813 Købmændene Clausen og Olsen vilde sende et Skib derop med 500 Tdr. Rug til ialt 50,000 D. C., 500 Fiskeliner til 10,000 D. C., Jærn. Stenkul og Tjære for 30,000 D. C., altsaa ialt for 15,000 Rbdl., bad de om, mod Pant heri og i Skibet, der var 42 Kml. drægtigt og anslaaet til 7,000 Rbdl., at faa 8,000 Rbdl. tillaans, eftersom de ingen rede Penge havde; Kongen gav trods de særligt vanskelige Tider sin Tilladelse til Laanet, paa Grund af de uhyre Priser alle Fornødenheder stod i paa Island og Nødvendigheden af at skaffe Forsyning²⁾. Som Helhed havde man jo imidlertid under Krigen liden Kontrol og Forbindelse med den fjærne Ø, hvad ogsaa det ejendommelige Drama i Aaret 1809 udviste, hvor Æventyreren Jørgen Jørgensen for en Tid kunde opkaste sig til en Slags Diktator paa Øen.

For det egentlige Danmarks Vedkommende var Københavns Proviantering og Forbindelsen mellem Øerne i lang Tid Spørgsmaal af Vigtighed; dog var der selvfølgelig ikke Tale om, at de kom til at spille en lignende Rolle som f. Ex. Spørgsmaalet om Norges Proviantering. Hvad navnlig Hovedstaden angaar, vil der nedenfor ved den særlige Fremstilling af dennes Tilstand under Krigen blive Lejlighed til at komme ind paa de Forholdsregler, Spørgsmaalet om dens Forsyning gav Anledning til.

Vi have ovenfor anført de Bestemmelser i Forordningen af 14. Oktober 1808, der indskrænkede Landets Ind- og Udførsel saa væsentlig, at den meste ordinære Handel dermed var stoppet. For Indførselens Vedkommende bestemtes yderligere ved en Plakat af 11. December 1809, at alt Gods, som ankom til Lands eller Vands, strax ved Ankomsten skulde lægges under Toldvæsenets Beslag, forsaavidt dets Nevtralitet ikke bevistes. Bevisbyrden for, at Godset var engelsk, paalaa altsaa ikke Toldvæsenet, men Beviset for, at det var neutralt, paalaa Aflader

¹⁾ Skr. fra Kongen til den danske Gesandt i London af 26. August 1814 (Kongens Brevkopibøger).

²⁾ Finauskoll. $\frac{24}{30}$ Marts 1813.

eller Modtager, og forsaavidt dette Bevis ikke inden sex Maaneder fremskaffedes, konfiskeredes Godset til Fordel for Kongens Kasse. Dette Paabud fik endog forsaavidt tilbagevirkende Kraft, som det ogsaa skulde gælde for det Gods, som alt fandtes paa Transitoplaget. Kulminationen af hin Tids Spærringslove naaedes dog ved den ovenomtalte Forordning af 23. Maj 1812.

Denne Lov har forsaavidt mindre Interesse, som den udkom saa sent, at den kun havde kort Tid at virke i, ligesom dens Bestemmelser om Embedsmændenes meget nærgaaende Tilsyn og Undersøgelser ikke førtes ud i Livet, saaledes som det stod i Loven; endelig kunde den, som alt nævnet, ikke indskrænke Handelen væsentlig mere, end det alt i Forvejen var Tilfældet. Men paa den anden Side viser Loven, hvilke retskafne Bestræbelser Regeringen gjorde for at tilintetgøre endog den sidste Rest af Landets Omsætning med Udlandet, og til hvilken Grad Napoleons brutale Inkquisitionssystem havde inficeret den. Motivet til Loven var dels, som før nævnt, at gøre et Modtræk mod den specielt franske Handelspolitik, dels paa egen Haand at slaa endelig Bom for al Handel med fjendtlige Varer, dernæst at opelske den indenlandske Industri, endelig at fremme Spar-sommeligheden. Dens Ventil var, foruden Ikke-Overholdelsen, den Adgang til særlige „Tilladelser“, Loven anviste, men som havde store Misligheder af anden Art i Følge.

Loven forbød Indførsel fra fremmed Sted af alle Varer af fjendtlig Oprindelse, undtagen saadanne raa eller grovt tilberedte Naturprodukter, som indkom ved Kondemnation eller Konfiskation; af alle ikke-evropæiske Produkter, undtagen Kornvarer, Mel eller Fedevarer, og Produkter, der indkom ved Kondemnation eller Konfiskation; af Likører, syltede Frugter, Konfitterer, Kastanier, Appelsiner etc.; af Manufaktur-, Fabriks- og Haandværksvarer, undtagen raa Silke, glatte Silketøjer, glatte Silkebaand og Silkestrømper (Varer, der for de højere Samfundsklasser ikke ansaaes for Luxus i stræng Forstand), Lærreder, Drejler, grovere Isenkramvarer, Papir, Lak, ensfarvet Stentøj, Spejlglas, Farve- og Malervarer etc. I Norge undtoges Vaaben og uldne Manufakturvarer, men disse maatte da ikke indføres fra Norge til Danmark. Udførsel til fremmed Sted var forbudt af Korn-

varer og Bælgrugter af alle Slags samt hvad der var tilberedt deraf; af Frøsorter, Talg, Smør, Ost, saltet og røget Kød og Flæsk, saltede, røgede og tørrede Fiskevarer; af Salt, Tømmer og Træ, Rujærn og Jærn i Stænger, Tin og Bly; af Hør, Hamp, Uld, Huder og Skind samt adskillige andre Raamaterialier; af Lys, Sæbe, Olie, Tran, Tjære, Mur- og Tagsten, Kalk, Tovværk, Sejldug, grov Tobak, Søm, Spiger, Hørgarn og endel andre grove Fabrikvarer; af Vine og Vineddike; af Heste; af ikke-evropæiske Produkter samt raffinerede Sukkere og Sirup; af Skillemønt i større Beløb end 1 D. C. Endelig forbødes Udførsel af Guld og Sølv fra Sjælland og hosliggende Øer. Fra Danmark maatte der dog bl. a. udføres Heste (landværts) og fra Norge Fiskevarer og forskellige Slags Tømmer (dog ikke til Skibsbrug).

Til denne Række af Ind- og Udførselsbestemmelser — der, som man ser, i Grunden væsentligst vare en Gentagelse af Forordningen 14. Oktober 1808 og Plakat 8. September 1810 (Forbudet mod Indførselen af Kolonialvarer) — maa endnu føjes de indgribende Kontrolbestemmelser. Der skulde overalt i Købstæderne og Handelspladserne oprettes Kommissioner til at føre speciel Kontrol med de Forraad af Varesorter, der ikke maatte indføres, og forsyne alle Manufakturvarer, Shawler, Tørklæder etc. med Stempel. Fra Stemplingen skulde kun undtages hjemmegjorte Tøjer eller Husflidsfrembringelser samt Smaapartier under 100 Dalers Værdi, der ikke vare i Handlendes Værge. Kommissionen skulde tillige have Opsyn med alle Varelagre, Udsalgssteder, Avktioner etc. Alle, der havde andet eller mere end det tilladte Kvantum, skulde opgive det, og yderst specificerede Bestemmelser bleve givne om, hvor stor en Værdi det Kvantum maatte have, som Godsejere, Kromænd, Husmænd etc. maatte være i Besiddelse af. Alle indenlandske Fabriker skulde forsyne deres Varer med Mærke. En hel Række af Undersøgelser skulde finde Sted ved Varernes Indførsel, og en endnu større Vidtløftighed gjorde sig gældende ved Transithandel, hvad enten denne var for fremmed eller for indenlandsk Regning. Husinkquisitioner vare overalt tilladte, og Straffebestemmelsernes Antal ved ulovlig Ind- eller Gennemførsel eller ved falsk Stempling var legio. Heldigvis for Befolkningen gik Embedsmændene som sagt

ikke saa strængt frem, som Loven krævede, og de utaaelige Privatundersøgelser naaede ikke væsentligt videre end til Papiret. — Det skal endelig endnu nævnes, at naar Varer, som ellers ikke maatte indføres, indkom ved Kondemnation eller Konfiskation eller ved speciel Tilladelse, skulde der ske Anmeldelse derom, og hertil var yderligere knyttet en Række vidtløftige Bestemmelser.

Lige før Fredsslutningen med England havde Købmændene et Angreb paa Resten af deres Handel at tage imod. Forordningen af 14. Oktober 1813 paalagde jo en 8 pCt.s Afgift i Sølv paa alle Varer, deriblandt endog paa Transitlagergodset. I en Skrivelse til Kongen gjorde Grosserersocietetets Komite opmærksom paa, at idet en saadan Afgift ogsaa paalagdes de Varer, der af Fremmede vare indlagte paa Transitlagrene, vilde man ødelægge denne Handel aldeles, da Ingen fremtidig vilde føle sig tryk ved at lade Varer oplægge hos os. Men dette vilde være saare uheldigt, thi for det første tjente den danske Købmandsstand en ganske god Provision ved denne Transithandel, dernæst havde den den Betydning, at vi altid havde store Forraad liggende af Transitvarerne, endelig var den omtrent den eneste Omsætning, der var bleven tilbage af dansk Handel. Man bad altsaa om, at Transitvarerne for fremmed Regning maatte fritages for Skatten, men fik det afslaaet ved kongelig Resolution af 18. November 1813. Samtidig androg Societetet om, at Afgiften maatte betales ratevis og ikke en Gang for alle, da der under den herskende Pengemangel var en Diskonto af 20 à 30 pCt., saa at Skattens Erlæggelse paa én Gang kun vilde komme Aagerkarlene tilgode. Men samme kongelige Resolution afslog ogsaa dette Andragende¹⁾.

Aaret i Forvejen havde Grossererne rejst Modstand paa et andet Felt, hvor man søgte at komme deres Handel tillivs. Da i Aaret 1812 Priserne stadig steg — naturligvis væsentligst som Følge af den enorme Seddelcirkulation — vare Københavns 32 Mænd fremkomne med en Udtalelse, hvorefter Prisstigningen ikke havde sin Grund i Mangel paa Varer, men i en altfor stor

¹⁾ Grosserersoc. Kopibog. Oktbr. 1813.

Spekulation, der af Handlende og Ikke-Handlende dreves ved Forretninger paa tre Maaneders Kredit. „Da Varerne stedse ere stegne, og Spekulanterne derved immer have haft Fordel, spørges kun lidt om Vareprisen, naar derpaa kan faaes Kredit, og der agtes ikke en Forskel af 15 til 20 pCt. imellem kontant og 3 Maaneders Kredit“. Grosserersocietetet udtalte imidlertid, at Prisstigningen ikke skyldtes „Handel paa Tid“, men Krigen og de øvrige Forhold, der forringede Numerærets Værdi. Navnlig havde en saadan Handel ikke været drevet med Korn og andre Varer, der hørte til Livets første Fornødenheder. Handel paa Tid kunde ikke undgaaes, f. Ex. ved Salg mellem Grossister, Fabrikanter og Detaljister. Et Forbud vilde let eluderes og kunde endog gøre Skade. Dertil kom, at hvis virkelig Nogen havde købt paa Tid udover det rimelige, var Reglen, at han tabte derved og maatte sælge Varen à tout prix, hvorved Prisfaldet vilde blive større, end Prisforhøjelsen blev ved Opkøbet. Derimod kunde ved Lov bestemmes, at Varer, der solgtes paa Tid, skulde leveres og modtages inden otte eller højst fjorten Dage, eller Handelen i modsat Fald være ugyldig; derved vilde Salg af Varer, Sælgeren ikke besad, blive forebygget. Endvidere ønskede Societetet, at Mæglerne paa deres Sluttedler skulde angive, om Vedkommende havde været handelsberettiget, da man mente, at de fleste Spekulationer foretoges af ikke handelsberettigede Personer. Ved kongelig Resolution af 12. Oktober 1813 bestemtes, til Forebyggelse af Uberettigedes Handel, at Mæglernes Antal indtil videre ikke maatte forhøjes, og at Domstolene ved Retssager ex officio skulde undersøge, om Parterne havde været berettigede til at afslutte den paagældende Handel¹⁾.

Selvfølgelig gav de høje Priser hele Perioden igennem stadig Anledning til Klager og Foranstaltninger. Paa Grund af disse Forholds væsentligst lokale Karakter ville de imidlertid rettest behandles under den særlige københavnske Fremstilling. Derimod udgjorde „Handelen paa Tid“ en Del af hele Datidens Omsætning og det ikke den ringeste Del. Fra Krigens Begyn-

¹⁾ Skrivelse fra de 32 Mænd af 22. Oktbr. 1812, Grosserersocietetets Kopi-bog 8. Decbr. 1812, Kanc. $\frac{8}{12}$ Decbr. 1812.

delse til dens Ende var det Opgaven at lægge den almindelige Handel saa mange Hindringer i Vejen som muligt; hvad Under da, at den, der ikke kunde gøre legitime Forretninger, spekulerede baade i Penge og i Varer. Og hvor fristende at spekulere, naar der var saa meget at tjene! Medens Fjenden laa foran Portene, blev Tallotteriet i København trukket som sædvanlig, skulde man da lade være at spille paa Børsen, hvor selv den sindigste Handel maatte blive Spil, og hvor ingen Forretning kunde gøres uden de største Risikoer, hvormed naturligvis fulgte Betaling af tilsvarende Risikopræmier.

At give Handelen paa Tid Skyld for de høje Priser var urimeligt og en besynderlig Naivitet af de 32 Mænd, men at en saadan Handel kunde medvirke til pludselige Prissvingninger, dels ved direkte Bestræbelser for at tilvejebringe en baisse eller hausse, dels ved forcerede Køb til Dækning af lovede Leverancer, derom kan der ikke tvivles. Grosserersocietetet havde Ret i, at en vis Handel paa Tid var uafviselig forbunden med Salg fra Fabrikant til Grossist, fra Grossist til Detaljist — og allerede dette maatte vanskeliggøre Lovgivningsmagtens Indgriben —, men at der ogsaa blev købt og solgt Varer, man hverken havde eller brød sig om, var ingen Hemmelighed, thi det var denne Forretning (den egentlige Differenceforretning), Grossererne selv mente burde rammes af Loven. Nær op til denne Slags Forretninger stod den Art af Salg paa Levering, vi ovenfor have omtalt fandt Sted mellem Banken og københavnske Grosserere. I det hele gik jo Regeringen i Spidsen for al Spekulation og anvendte Købmænd som Mellemed; men tillige deltog, som i enhver Spekulationsperiode, ogsaa alle Slags Smaakapitalister i disse Forretninger, og det var navnlig for at sætte en Stopper netop for denne Virksomhed, at man rettede sine Bestræbelser paa at hindre de Ikke-Handelsberettigedes Deltagelse i Børshandelen eller Børssvindelen ¹⁾).

¹⁾ Lysten til at tjene ved de store Prisdifferencer var meget naturlig, men kunde faa højst uheldige Følger. I sine Erindringer fortæller saaledes Overskou (l. c. P. 44) om en Sukkerraffinadør Smidt, der solgte sine raffinerede Sukkere til Handlende, saaledes at disse, efter at have betalt

Vare nu Reglerne for hin Tids Handel egnede til at bringe Handelen ud af sine Fuger, saa vare paa en Maade Undtagelserne det ikke mindre. Da det viste sig, at den absolute Afspærring ikke kunde gennemføres, indførte man Evropa over Licenserne i den internationale Omsætning, og en anden Art af Ventiler skabte Regeringen ved de særlige Tilladelser, den gav til saadanne Ind- og Udførsler, som Lovene ellers forbød. Men selvfølgelig gjorde en slig Art af lovlig-ulovlig Handel det dobbelt vanskeligt at faa de almindelige Love overholdte, bragte Forvirring og satte ondt Blod; de vare imidlertid en næsten nødvendig Følge af Systemet og spillede en meget stor Rolle i hin Tid.

Det var under Krigen med Sverig, den danske Licensforretning begyndte. Den krigerske Aktion var standset, længe før Freden sluttedes, og i Løbet af Sommeren 1809 begyndte Handelen med Sverig ved Hjælp af de særlige Lejdebrev, Kongen udstedte. Udkastet til det første Lejdebrev for Handelen paa Sverig saa saaledes ud:

Vi Frederik den Sjette etc. gøre vitterligt: At Vi allernaadigst have fundet Os bevægede at meddele Foreviseren heraf,

---

ham, mærkede deres Varer af og lod dem henstaa, imod Pakhusleje, paa hans Lofter, til de mente at kunne tjene ved at hente og sælge dem. Ogsaa han vilde imidlertid tjene ved de stadigt stigende Priser. Han solgte derfor, efterhaanden som Priserne steg, af de Varer, han havde staaende, og naar Nogen vilde afhente sit Parti, fik Vedkommende andre (men ikke mindre gode) Varer, som Smidt saa satte Paagældendes Mærke paa. Dette gik godt under hele Krigen, idet Begæret aldrig var større, end at Smidt kunde tilfredsstille baade de gamle og de nye Købere. Men da efter Freden Sukker pludselig faldt, vilde alle paa én Gang hurtigt have deres Varer, som de jo mente at have staaende paa Smidts Lofter, og denne run kunde han — uagtet han baade raffinerede og købte Alt, hvad han formaaede — ikke modstaa; han kunde ikke levere Folk, hvad de faktisk havde købt, og hvad der tilhørte dem. Smidt havde altsaa forgrebet sig paa individualiserede Varepartier, der til enhver Tid skulde staa til Ejerens Raadighed, og gjort en Slags Leveringsforretning ud deraf, som i det afgørende Øjeblik voxede ham over Hovedet. Af Frygt for, at Sagen skulde være kriminel, tog han sig af Dage. — Se iøvrigt om Differenceforretninger og forskellige Landes Forbud derimod: I. Heckscher: Om Spekulationsforretninger. Beretning fra det syvende nordiske Juristmøde. Kbhvn. 1890.

Skipper —, førende Skibet —, læstedrægtig —, bestemt for — i Sverig til København med en Ladning, som efter Vor givne allernaadigste Tilladelse maa bestaa af følgende svenske Produkter, nemlig: Salt, Alun, Jærn, Kobber, Kobberplader, Brædder og Tømmer etc., Kalk og Alt hvad til Bygningsmaterialier henhører, saa og af nordamerikanske Produkter Ris, Tobak og Rom, dette vort kongelige Lejdebrev til Betyggelse for Forsinkelse og Anholdelse af Vore Krigsskibe og bevæbnede Fartøjer samt med Kaperbreve forsynede Krydsere. Thi byde og befale Vi samtlige Kommanderende af Vore Krigsskibe og bevæbnede Fartøjer og alle danske Kaperførere, som forbemeldte Skipper — paa denne hans Rejse fra — til København i Søen maatte antræffe, at de efter Forevisning af dette Vort Lejdebrev lade ham med sit Skib Rejsen til København uhindret fortsætte samt i Nødtilfælde give ham vedbørlig Bistand mod fjendtligt Overfald og Angreb.

Dette Lejdebrevsudkast tilstilledes af Kongen til Kancelliet med Reskript af 19. Juli 1809, i hvilket det samtidig befaledes, at der skulde stilles en Kavtion af 2000 D. C., for at Lejdebrevet, der galdt for tre Maaneder, ikke skulde misbruges. Det udstedtes til Fru Christiane Gram, hvis Mand, den tidligere svenske Konsul Gram, var i Sverig og tog sig af Fragtningen.

Lejdebrevene fordrede først, at Varerne skulde føres hertil paa danske Skibe; af Mangel paa disse tillodes det imidlertid senere ogsaa at føre dem hertil paa svenske eller andre Skibe. Licensernes Antal blev hurtig meget stort: de Artikler, man tillod at indføre, vare jo meget velkomne i Danmark, hvor de havde stor Betydning til Brug for Flaaden, til Fabriksdrift, til Genopbyggelse af København m. v., og paa den anden Side dannede de Hovedartiklerne i svensk Export. Ved Siden heraf udstedtes der Lejdebrev for danske eller tyske Skibe, der vilde sejle paa Norge, ikke fordi Sejladsen i og for sig var forbudt, men fordi — hvad der spillede en meget væsentlig Rolle ved Lejdebrevens Udstedelse — man paa denne Maade sejlede sikrere, fri for at slæbes ind i en eller anden Havn til Undersøgelse, saavidt da de Krydsere, der endnu havde Kaperret, respekterede eller havde Grund til at respektere Lejdebrevet. I

Slutningen af August gav Kongen Tilladelse til Udstedelse først af 30, senere af 25 Lejdebrevne for Skibe, der førte svenske Produkter til København, eller for tyske Skibe, der vilde fare paa Norge; i Begyndelsen af September forøgedes Tallet med 25 til Handelshusene Gram, Prætorius, til Dr. Otto m. fl. Herefter fulgte 18 Lejdebrevne af samme Art. I Midten af Maanedens ca. 50 Lejdebrevne for danske Skibe, der vilde gaa til Norge, og for disse Breve var Kavtionen kun 200 D. C. (istedetfor ellers 2000). I anden Halvdel af September udstedtes Snese og atter Snese af Lejdebrevne, væsentligst til Overførelse af svenske Produkter til København, for ad den Vej at skaffe Dækning i Varer for de Fordringer, danske Købmænd havde i Sverig¹).

I Oktober fik bl. a. atter Handelshuset Gram Lejdebrevne til paa svenske Skibe at indføre fra Sverig til København, Øerne og Jylland Sukker, Kaffe, Indigo, Cochenille, Malaga- og Madeira-vin, dog at intet raffineret Sukker maatte indføres, at Kaffe indgik paa Transitoplæg, og at det ved Ankomsten bevistes, at Varerne ikke vare fra engelske Kolonier²). I November udstedtes et Lejdebrev for et amerikansk Skib, der skulde gaa fra Tønningen til Amsterdam med Varer, hvis Udførsel var tilladt, og tilbage til Tønningen med Varer. Kavtionen her var 500 Daler slesvigholst. C.³).

Samme Maaned udstedtes 6 Lejdebrevne til Kaptejn, Baron Holsten i Husum for Skibe, der skulde gaa med Provision til Norge, og 60 til Kammerherre Dernath i Altona for Skibe fra Østersøhavnene⁴). Disse Lejdebrevne vare altsaa ikke stiledede til Handelshuse, heller ikke vare Af- og Anløbssteder, som ellers, nøje bestemte, Kavtion var ikke fordret, og de udfærdigedes paa Kongens direkte Ordre. Man faar derfor nærmest Indtryk af, at de vare Begunstigelser overfor de paagældende fornemme Folk, der direkte eller indirekte vilde tjene ved Ind- og Udfør-

¹) Kanc. $\frac{19}{31}$ August, $\frac{2}{3}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{8}{11}$, $\frac{10}{16}$, $\frac{19}{20}$, $\frac{21}{21}$, $\frac{22}{23}$ Septbr. 1809.

²) do. $\frac{14}{17}$ Oktbr. 1809.

³) do. $\frac{28}{7}$ Oktbr. / Novbr. 1809.

⁴) do. $\frac{9}{11}$ Novbr. 1809.

selen af Varer; det blev en af Ankerne mod Frederik den Sjettes Styrelse i hin Tid, at han belønnede eller imødekom Folk af Stand eller af sine Omgivelser ved at give dem Lejlighed til at realisere en Gevinst — samtidig med, at han dog mente, det Offentlige ogsaa kunde staa sig derved — paa Omraader, hvor der var en Profit at hente, men hvor de Paagældende ellers Intet havde at gøre. Denne Skik vakte Misnøje hos Befolkningen, men Tidens Uregelmæssighed i alle Forhold og det stærkt personlige Regimente fristede dertil. Saaledes udstedtes ogsaa i Februar 1810 30 Lejdebreve til Generalmajor Haxthausen, uden Kavtion, for Skibe, ladede med Korn og Livsfornødenheder, fra en Havn i Østersøen til en dansk eller norsk Havn. Samtidig forlangte Kongen udfærdiget og udleveret til sig egenhændig Lejdebrev paa Dansk og Fransk med Skipperens og Skibets Navn in blanco, Breve han altsaa personlig uddelte¹⁾.

De danske Lejdebrev forenedes med fremmede for paa denne Maade at sikre baade Frem- og Tilbagerejse, Ind- og Udførsel. Saaledes fik Handelshuset Fiedler & Co. et Lejdebrev for at kunne fragte et det tilhørende Skib, der siden 1807 havde ligget i Nizza, og som skulde føre Varer hertil fra Norge. For et fransk Licens sørgede samtidig dets Forbindelse i Montpellier, Cazalis Tutein²⁾. Man maa huske paa, at Licensfarten var i Gang over hele Evropa. Engelske og franske Skibe foer, som ovenfor meddelt, paa hinandens Havne, og for den danske Stats Vedkommende foregik der en overmaade livlig Handel mellem Norge og England, hvor Norge fik Korn, England fik Trælast, og hvor det selvfølgelig ikke var muligt at hindre, at engelske Varer, særlig paa norske eller amerikanske Skibe, fandt Vej til Norge. Det Omfang og den Betydning, Licensfarten havde i hvert enkelt Land, var meget forskellig. I al Almindelighed kan det siges, at Forretningen for Frankrigs Vedkommende ikke fik nær den finansielle eller merkantile Betydning som for Englands — medens det som ovenfor nævnet skadede Landet meget i storpolitisk Henseende —, og at den for det egentlige Danmarks

¹⁾ Reskr. til Kanc. af 10 og 12 Februar 1810.

²⁾ Ansøgning 2. August 1809 (Kanc.).

Vedkommende hverken direkte eller indirekte spillede den Rolle som for Norges¹⁾).

Vi have ogsaa omtalt hele det bevidste officielle Bedrageri, Licensfarten gav Anledning til, snart saaledes at man havde Licens til at indføre visse Varer og samtidig indsmuglede forbudne, snart saaledes at Papirerne officielt dirigerede Skibet til én Havn, medens Skibet faktisk var bestemt til en anden. Der opstod tilsidst heraf Forhold af den Art, at Borgerne hverken vidste ud eller ind, hvad der allerede er paavist i flere af de refererede Kapersager. Men det kom herhjemme ogsaa frem paa en anden Maade. Handelen mellem Norge og England foregik selvfølgelig med Kongens Billigelse, om han end var mistænk- som overfor den sandsynlige Indførsel af forbudne Varer, der samtidig fulgte med. Indlod imidlertid danske Købmænd sig i direkte Handel med England, fandt han sig ikke deri. Men skaffede de sig fjendtlige Licenser og da anløb engelske Havne, havde de Intet at frygte, naar de blot ikke hjembragte engelske Varer. Saaledes var det af nogle opsnappede Breve opdaget, at forskellige danske Provinskøbmænd stod i Handelsforbindelse med Englændere, og til Skræk og Advarsel for Andre paabød Kongen justitiel Tiltale mod dem. Ved samme Lejlighed havde man fundet 4 engelske Licenser, som Kongen lod tilsende Kommissionen til Norges Proviantering „til at sikre afgaaende Skibe med Kornvarer til Norge for fjendtlig Opbringelse“. Og samtidig meddelte Kongen Stiftamtmand Guldencrone „til privat Efterretning uden at Du heraf i noget Tilfælde kan eller maa gøre officiel Brug“, at det, at Undersaatterne ved erhvervede Sikkerhedspapirer søgte at unddrage deres Skibe for den Fare at falde i Fjendens Hænder, i sig selv ingen Forbrydelse indeholdt, især naar det var for at skaffe Korn til Norge; skulde et saadant Skib blive nødt til(!) at ty ind til fjendtlig Havn, og det ikke kunde faa Lov til at beholde sine Varer ombord, maatte

¹⁾ Den franske Handel steg ved Licensfarten kun med ca. 20 Mill. frcs. fra 1809 til 1810 (Thiers, l. c. XII, Pg. 46). I England skal, ifølge Depesche fra Rist, ved Midten af Aaret 1810, Indtægten alene for Salg af Licenser, hvoraf der til da formentlig var afhændet en 100,000 Stk. for 15 à 16 guineas Stykket, have været ca. 40 Mill. frcs.

det sælge dem til Fordel for Rederen, og dersom det ikke vilde gaa ballastet tilbage, kunde det indtage Vin og Salt, men ikke Stenkul; indtog det fjendtlige Varer eller Kolonialvarer, vilde det ifalde svær Straf, men fulgte det de her nævnte Regler, vilde det, selv om det nødtvungent havde søgt fjendtlig Havn og af den Grund var bleven taget af danske Kapere, „kunne vente Frigivelse ved Vor allerhøjeste Resolution“¹⁾.

Det kan endnu tilføjes, at en anden Maade at vedligeholde Skibsfarten med Fjenden paa, foruden ved Licenser, var at lade Skibene sejle under neutralt Flag. Naturligvis maatte Maskeringen ikke være for gennemskuelig, og selve den neutralt Fart var jo ogsaa i høj Grad utryg; men den var dog altid adskillig sikrere end de krigsførende Magters, og ved en ligefrem Overgivelse af Skibet til den udenlandske Købmand, paa de Betingelser om Fordeling af Risiko og Indtægt, man underhaanden og i Hemmelighed kunde blive enig om, lod Sagen sig vel arrangere. Ligesom den danske Handelsflaade havde fremmede Skibe i sin Bestand, medens Danmark var neutralt, optog neutralt Handelsflaader i 1807—14 danske Skibe. Ogsaa dette var jo at gaa udenom Forbudene mod Handel med Fjenden, og i den strængeste Del af Perioden vilde det næppe være bleven betragtet som tilladeligt. Men da Licensfarten begyndte, saa man gennem Fingre ogsaa med denne Forretningsgang, og Kongen fandt sig „ved Omstændighederne foranlediget til“ at paalægge Kommissionen for fjendtlig Ejendom som en Forholdsregel, „den iøvrigt har at holde hemmelig og blot til egen allerunderdanigst Efterretning“, at saafremt Kommissionen ved at gennemgaa de Handlendes Breve deri skulde finde Spor af saadanne Transaktioner, hvorved danske Skibsejere afstod deres Ret til neutralt, skulde den, „ifølge nærværende Konjunkturer lade det hengaa aldeles ubemærket“²⁾.

¹⁾ Reskr. til Kanc. af 19. Marts 1811, do. til Kommissionen for Norges Providering af 9. April og til Stiftamtmand Gùldenkrone af 30. April s. A. (Kongens Brevkopibøger.)

²⁾ Reskr. til Kommissionen for fjendtlig Ejendom af 20. Juli 1809 (samme-steds).

Medens man ad de her omtalte Veje søgte at skabe sig nogen Skibsfart ogsaa udenfor den i saa knap en Grad aabenlyst tilladte, maatte man for at komme udenom Handelsbestemmelserne — Forbudene mod Ind- og Udførsel af de fleste Vareartikler, selv fra og til ikke-fjendtlige Lande — have særlige kongelige Handelstilladelser, givne for hver enkelt Import eller Export. Saadanne Tilladelser bleve udstedte under hele Krigen, og de bleve, ligesom Licenserne, fremtvungne af den Nødvendighed en Gang imellem at skaffe nogle af de forbudne Varer hertil. Dette skete kun en sjælden Gang ved Lov; saaledes tillodes det ved Plakat 23. Decbr. 1811 at undtage fra Indførselsforbudet af 1808 Bændler, Traad, Strømper etc., Knappenaale og Synaale, Lodder, Krukker, Lerkar til Apothekerbrug, Spejlglas, Buteljer, Pensler, Landkort, Korkpropper og endel flere Varer, Alt forsaavidt de indførtes fra venskabeligt Sted. Men i Mangel af Love anvendtes Enkelttilladelser, og disse gaves da til Købmænd (eller Kongen Nærstaaende) paa Betingelser, der fastsattes særlig for hver Tilladelse. Naar man navnlig har haft Opmærksomheden henvendt paa de Handelstilladelser, der gaves i 1812, er det, dels fordi Forordningen, som anført, selv gav Anvisning paa dem, dels maaske fordi Kritiken efterhaanden blev mere og mere skærpet, og man især kastede sin Harme paa de Købmands- og Adjutantkoterier, man mente havde en daarlig Indflydelse paa Kongen. Men Tilladelserne vare i fuldt Flor længe forinden, og navnlig blev der, samtidig med at Licensfarten sattes i Scene i 1809, ogsaa givet en uhyre Skare af Handelstilladelser til Ind- eller Udførsel af forbudne Varer. Hvor vanskeligt det ogsaa her var, selv med Tilladelse, at ramme hvad der var Kongens Mening, ses af de Stridigheder, selve Indførseltilladelserne gav Anledning til. Saaledes havde i 1811 en Skibsreder Bagge i Gøteborg faaet Tilladelse til fra Gøteborg at indføre 1000 Læster Stenkul „uden at tilvejebringe Bevis om sammes Oprindelse“ — hvad der altsaa betød, at det var engelske Stenkul —, men da nu Ladningen ankom, nægtede Generaltoldkammeret den Adgang, fordi den fra Newcastle var gaaet direkte til København istedetfor over Gøteborg. Kongen billigede dette, thi i Tilladelsen laa ikke, at Kullene maatte

ankomme direkte, men han tilføjede dog, at ihvorvel det fremtidig ikke maatte tillades vedkommende Reder at føre Kul direkte hertil, skulde Ladningen denne Gang admitteres, eftersom der kunde være „paatrængende Brug derfor“¹⁾.

Hvordan Indførelstilladelserne stod i Forbindelse med Statens Varespekulation er alt ovenfor omtalt — naar en Del af Varerne stilledes til Kongens Disposition, havde han derved en Valuta, der kunde laanes paa og opereres videre med (jfr. ovenfor Pag. 247) —, men foruden at Staten saaledes fik Varer, sikrede den sig ogsaa paa anden Maade Indtægter af de indførte Artikler; ved Udførselstilladelserne synes man endog at have dannet sig en fast Praxis med Hensyn til, hvad der skulde ydes i Forhold til de udførte Varers Værdi. I en Række Tilfælde tillodes Indførselen kun, naar hele Provenuet stilledes til Statens Disposition. Saaledes fik Ryberg & Co. i 1811 Tilladelse til at indføre 4,828 Huder og 7 Fustager Ris ved en nordamerikansk Skipper fra Gøteborg, mod at Varerne bortsolgte paa en offentlig Avktion, som Toldvæsenet afholdt. Avktionsbeløbet skulde da for Ejerens Regning ansættes i Banco efter Dagens Kurs, og hele dette Bancobeløb vandre ind i Statens Kasse — der atter skulde betale det tilbage i D. C. med $\frac{1}{12}$ maanedlig efter hver Maanedes Kurs for Banco og Courant. Denne ret snilde Facon at skaffe Banco ind og Courant ud af Kassen paa, uden Risiko for Staten, blev gjort til Norm for lignende Tilladelser, der paa samme Betingelser „ogsaa fremtidig kunne ventes givne“²⁾.

Der var imidlertid ogsaa en Del at tjene for Staten ved at tage Toldafgifter o. l. betalte i Varer. Saaledes tillodes det i September 1812 Generalmajor Oxholm at indføre fra Sverig 100 Fade Sukker, 2 Fade Rom og 2 Piber Vin, paa Betingelse af at han kun disponerede over 20 pCt. af Sukkeret, medens han af de resterende 80 pCt. afgav 30 pCt. til den kongelige Kasse i Vederlag for Toldafgifter og 50 pCt. til Finanserne mod Betaling i D. C. efter et Gennemsnit af de sidste 10 à 12 Maaneders

¹⁾ Reskr. til Generaltoldkammeret af 25. Maj 1811 (Kongens Brevkopi-bøger).

²⁾ Reskr. til Finanskoll. af 24. Septbr. 1811.

gangbare Priser, saaledes at Betalingen skulde præsteres i tre Terminer i Løbet af halvandet Aar; af Rommen skulde der erlægges 30 pCt. af Værdien, af Vinen de almindelige Toldafgifter¹⁾). Flere højtstillede Embedsmænd eller Officerer fik lignende Tilladelser. Man kunde forundre sig over, at Kongen gav de Militære den Art af Begunstigelser, thi han havde selv under 23. Februar 1810 udstedt den Befaling, at „da den militære Aand, som Vi fordre og forlange, at Vore Sø- og Landkrigere skulle være besjælede af, ej lader sig forene med merkantile Forretninger og Spekulationer“, maatte ingen Militær give sig af med eller tage Del i Kaperudrustninger, privat Skibsfart eller Handel. Mindre forunderligt var det, at han hjalp paa sin Kabinetssekretær, Etatsraad Jessens Finanser ved af et stort Parti Nankiner, der gennem Meyer & Trier skulde sælges fra det militære Varedepot, at overlade ham 2000 Stkr. mod en Betaling af 6 D. C. pr. Stk., der skulde indbetales til Kongen²⁾). Hvad der har sivet ud af den Slags Ting, har naturligvis sat ondt Blod, og man har vel nok været tilbøjelig til at overvurdere Mængden af Handelstilladelser (ligesom af Licenser), der uddeltes til Kongens Omgivelser, og undervurdere Mængden af dem, der gaves almindelige Handlende. Men netop under det hele Systems Bagvendthed skulde der jo rigtignok fra de øverste Autoriteters Side have været vist den største Varsomhed, for at undgaa endog Skinnet af, at de Undtagelser, der skete fra de utaalelige Afspærringslove, vare personlige Favører; dog lige det Modsatte skete. Rent merkantilt set skulde man ogsaa have troet, at Handelstilladelserne vare i bedre Hænder hos Købmændene end hos Officerer og Hofembedsmænd og disses Kommissionærer. Saadanne Hensyn bleve imidlertid satte tilside endog ved merkantile Embedsudnævnelser. Da saaledes i Be-

¹⁾ Reskr. til Schimmelmänn af 15. Septbr. 1812 (Kongens Brevkopibøger). Oxholm havde Plantager i Vestindien, som under de daværende Forhold ingen Indtægt kunde give ham, derfor havde han allerede tidligere faaet et Forskud af Statskassen paa 500 D. C. maanedlig (Reskr. 14. Oktbr. 1808) og hørte nu til de højtstillede Personer, der begunstiges ved Indførelstilladelser.

²⁾ Ordre til Meyer & Trier af 28. Septbr. 1812 (Kongens Brevkopibøger).

gyndelsen af 1811 Konsulatstillingen i Gøteborg blev ledig, indstillede Kommercekollegiet Vicekonsulen i Embden, Rahbek, der i sin meget vanskelige Post havde vist sig som en uafhængig og særdeles dygtig Mand, og som det derfor vilde være af stor Betydning at faa til Konsul i Gøteborg i Tider som disse, og Kollegiet betragtede Sagen som saa afgjort, at det udbad sig Bemyndigelse til at foretage de fornødne Udfærdigelser. Men Kongen gik imod Indstillingen og besatte Posten med Sø-premierløjtnant Holsten¹⁾. Efter to Aars Forløb gik denne af med en Gæld til Statskassen paa 10,000 Rbdl., som Kongen „efter Omstændighederne“ eftergav ham.

For Udførselstilladelsernes Vedkommende synes der, som sagt, at have været en nogenlunde fast Taxt. Var det Varer, der vare lidet Brug for i dansk Industri, eller som det paa anden Maade ikke galdt om strængt at holde indenfor Grænsen, kunde man komme ret billigt derfra; hvis ikke var Taxten 10 Rdl. Banco for hver 100 D. C., Varernes Pris ansattes til. Havde Kursen været pari, vilde dette have betydt en Udførselsafgift af $\frac{1}{8}$ af Varernes Værdi; saaledes som Kursen stod paa den Tid, denne Taxt nævnes (April 1811), betød det en Udførselsafgift af ca. 80 pCt. af Varernes Værdi²⁾. Naar man ser Begærligheden efter at faa Lov til at udføre Varer, hvis Pris var 50 Kr., mod at betale 40 Kr. i Udførselsafgift, hvortil maa føjes andre fornødne Udgifter — saa at Vareprisen altsaa omtrent fordobledes —, og naar man ser, hvilke enorme Afgifter og Afdrag man, med Tak til, fandt sig i ved Indførsler, da giver dette en ganske god Maalestok for de uhyre Prisforskelligheder, der maatte være tilstede fra Land til Land, dermed tillige for den kommercielle Forstyrrelse af det internationale Handelssamkvem, og forklarer herved endelig ogsaa, hvorledes den regelmæssige Handel var bleven afløst af et vildt Hasardspil Verden over, yderligere ægget ved Pengekursernes Kuldbøtter.

---

¹⁾ Kommercekoll. ^{29 Januar} 1811.
^{6 Februar}

²⁾ Forest. fra Generaltoldkammeret af 17. April 1811.

— Danmarks Handel under Krigen var for den indenlandske Omsætnings Vedkommende ikke helt ringe. Det er ovenfor angivet, hvilke Kornmængder der sendtes fra Danmark til Norge, og selv om en Del fremkom ved Tvangsudskrivninger, meget gik tabt, og Administrationen og Forsendelsen i flere Henseender var uheldig, var der for Danmarks Vedkommende dog altid en Afsætning for dets Korn, som ikke blot havde Betydning til Opretholdelse af Landbruget, men ogsaa skabte Liv paa dets Kornmarked. Paa samme Maade gik det med Forsyningen af Korn og af andre Fornødenheder til Hæren. Der skulde dog købes og sælges, og den Omsætning, som herved tilvejebragtes, syssel-satte Købmænd og Mæglere, Storhandlere og Detaljister. Lignende Forhold gjorde sig gældende, hvor der var Spørgsmaal om enkelte Landsdeles Forsyning, men navnlig var Omsætningen af Kolonialvarer og af Prise- og Kondemnationsvarer af stor Betydning, saa at der til Tider endog kunde være større Handel med adskillige af disse Artikler end under normale Forhold. Der var, kort sagt, den Handel, Krig medfører og Krig skaber, en Handel, der paa enkelte Vareomraader og paa enkelte Steder kan være ekstraordinær stor, men der dog som Helhed er af farlig og usund Art og i Reglen falder sammen, naar fredelige Tider atter indtræde. Heller ikke havde den Handel Udsigt til at holde sig, der opstod med indenlandske Industriartikler; den maatte tabe sig, saasomt den kunstigt opelskede Industri, for hvilken Omsorgen under Krigen blev dobbelt stor, faldt tilbage i sin Afmagt.

Men var der dog saaledes et vist Liv i den indenlandske Handel, hvor Krigen selv bødede paa nogle af de Saar, den slog, var Forholdet i den udenlandske Handel et andet. Norge havde, imedens Licensfarten stod paa, en betydelig Trælasthandel, Hertugdømmerne havde, saalænge det kunde holdes gaaende, sin store Kolonialvarehandel, Danmark havde, navnlig efter Fredsslutningen med Sverig, stor Ind- og Udførsel fra og til dette Land, og ligeledes med Preussen var Handelsforbindelsen i disse Aar ganske livlig; den „Handel med Ulandet“, der fremkom ved Forhandlingen af de erobrede eller konfiskerede fjendtlige Varemængder, var ogsaa rig og betydelig nok. Men nogen

Udførsel til Udlandet fra	1810	1811
Danmark D. C.	3,602,565	3,794,332
Norge D. C.	6,352,965	6,551,921
Hertugdømmerne slesvigh. C.	4,224,141	3,184,554

Herefter skulde der være indført til Danmark og Norge fra Udlandet i 1810 for 36,₁ og i 1811 for 58,₁ Mill. D. C. og, efter en Gennemsnitskurs for de to Aar, kunde hvert af Tallene vel uden for stor Fejl omsættes til ca. 30 Mill. Kroner. Om nu end dette ser ganske plausibelt ud, falder Ensartetheden dog bort ved Opgivelsen om, at der i de 36,₁ Mill. D. C. skulde være indbefattet for 4¹/₂ Mill. kondemnerede Varer, men i de 58,₁ Mill. for 23 Mill. kondemnerede Varer. Hvis der til de kondemnerede Varer skulde medregnes de kaprede, vilde Tallene være meget for smaa (jfr. ovenfor), og hvis Prisevarerne ikke ere medregnede, faar man allerede af den Grund et fejlt Billede af hele Indførselen. For Hertugdømmernes Vedkommende er det sandsynligt, at Indførselen i 1810 har været adskilligt større end i 1811, i hvilket Aar jo al Adgang for Kolonialvarer var forbudt; men en saa stor Forskel som her anført synes lidet rimelig. Udførselen fra Danmark og Norge i 1810 skulde, efter en Gennemsnitskurs, omtrent udgøre 7¹/₂ og i 1811 5¹/₂ Mill. Kroner; i og for sig gør den livlige Udførsel i 1810 fra Danmark og Norge henholdsvis til Sverig og England det sandsynligt, at Udførselen var større i dette Aar end i 1811, og det samme gælder om Hertugdømmerne med deres store Kolonialvareexport i 1810. Men netop denne var saa omfattende, at det her anførte Exporttal aabenbart er meget for lidet og bedst viser Tallenes Urimelighed.

Generaltoldkammeret gjorde sig heller ingen Illusioner om Tallenes Rigtighed. Da Kongen undrede sig over, at der i 1810 kunde indføres til Danmark og Norge for 36 Mill. og kun udføres derfra for 10 Mill., saaledes at der syntes for 26 Mill. ubetalt, henlede Kammeret med Rette først Opmærksomheden paa, at der til Dækning af Indførselen foruden Udførselen ogsaa kom Fortjenesten ved Transithandelen, Kommissiongebyrer o. l. Dernæst meddelte det, at i Indførselspriserne var der beregnet Told, Avance, Assurance, Risiko etc., medens Købmændenes Avance ikke

var beregnet i Udførselsopgivelserne. Hertil kom imidlertid, at af den norske Udførsel var der beregnet 3,947,085 D. C. for Udførsel af Trælast, men denne opgjordes sædvanemæssig i Pari-Priser, der for at sammenlignes med de øvrige Tal maatte forøges til det tredobbelte. Rigtigst var det at lægge 5 pCt. til Tallene for Danmarks Export, 200 pCt. til Tallene for norsk Trælastexport og 20 pCt. til Tallene for den øvrige norske Export, og da vilde den hele dansk-norske Udførsel i 1810 andrage $18\frac{1}{2}$ Mill. D. C.

Det er meget forstaaeligt, at da Kongen, til yderligere Oplysning om Differencerne, ønskede opgjort Værdien af den mellemrigske Handel mellem Danmark, Norge og Hertugdømmerne — der ikke er medregnet i ovenstaaende Tal for Omsætningen med Udlandet — samt af den indenrigske Handel (indenfor hver Statsdel), bad Kancelliet sig fritaget derfor, eftersom en saadan Opgørelse vilde blive meget vidtløftig og meget ufuldstændig. Kongen føjede sig derefter, og man undgik derved en ny Række ufunderede Tal. Aabenbart manglede man ganske Evne til paa hin Tid at skabe en Omsætningsstatistik for den danske Stat, ovenikøbet en Værdistatistik, og det hvad enten det galdt Omsætningen indadtil eller udadtil; Forsøgene paa en Omsætningsstatistik synes heller ikke fortsatte senere end for Aaret 1811, før, i Trediverne, en ordnet Statistik grundlagdes¹⁾.

Men, hvor løse Tallene end vare, kunde der selv gennem dem kun vindes Bestyrkelse paa det Faktum, at Handelsomsætningen, under de bestaaende Krigs- og Forbudsforhold, havde et meget beskedent Omfang — saaledes dog at Aaret 1810 var et relativt godt Aar —, og at „Handelsbalancen“, trods alle Indførselsforbud, var særlig ugunstig for det egentlige Danmark, hvis Udførsel selv under normale Forhold ikke var betydelig, og hvor Misforholdet imellem Ind- og Udførsel i særlig Grad maatte træde frem, naar man udelod Norge, og dermed Kornexporten til Norge, af Landets Udenrigs-Omsætning.

Nedgangen i Handel og Omsætning fik et positivt Udtryk i Handelsflaadens Formindskelse. Den samlede Størrelse af det

¹⁾ Indberetning fra Generaltoldkammeret af 30 Septbr. 1811, Forest. fra samme af 6. Novbr. 1811, Indberetning fra samme af 9. Septbr. 1812; kgl. Resol. af 11. Novbr. 1811.

egentlige Danmarks Handelsflaade paa 10 Kml. og derover var i Aarene før Krigen mindst 32,121 Kml., af Hertugdømmernes mindst 31,525 Kml. Men i Aaret 1812 var det tilsvarende Tal for Danmarks Handelsflaade 16,021 og for Hertugdømmernes 15,245. Af mindre Fartøjer (paa under 10 Kml.) havde der været Tilvæxt, saaledes at Drægtigheden for Danmarks Vedkommende var steget fra 1,740 til 2,572 Kml., for Hertugdømmernes fra 1,517 til 2,783¹⁾. Dette laa i, dels at færre af Smaaskibene end af de store Skibe vare blevne tagne af Fjenden, dels at der var bygget endel mindre Skibe, hvad der baade i og for sig var overkommeligt, og hvad der var god Brug for til Kystfarten. Men paa den anden Side ere de Tal, som ere angivne for de større Skibe, forsaavidt kun nominelle, som mange Skibe vel vare i Behold, men ubrugeliggjorte af at have været oplagte (tildels i fremmed Havn, hvor der, selv om de efter deres Opbringelse vare blevne frigivne, ingen Erstatning var bleven ydet). Paa den anden Side have dog nogle Skibe maa-ske, efter hvad ovenfor er nævnet, sejlet under neutralt Flag, hvad der atter vilde forøge Tallet. Som Helhed kan det da siges, at Handelsflaaden fra 1807 til 1812 var gaaet ned til det halve²⁾. Naar hertil føjes, at denne Halvdel af Flaaden var hæmmet af Love og af Krigsforhold i al Slags Fragtfart og i al Slags direkte Handel, og at der samtidig for Handelen over Landgrænsen var lagt Hindringer i Vejen, der i mange Henseender nærmede sig til Afspærring, har man en Maalestok for, hvad dansk Handel var reduceret til i Krigsaarene 1807—14.

Hvad Befolkningen ikke maatte købe i Udlandet, skulde den købe i Indlandet. Den gamle Regeringsmerkantilisme — Bestræbelsen for at lade al Produktion foregaa i Indlandet og saavidt mulig Intet købe af Udlandet — havde faaet ny Fart; man skød sig ind under, at Tiderne nødvendiggjorde det, men i Virkeligheden var man næppe saa misfornøjet med at faa god

¹⁾ Ifølge Lister i Rigsarkivet kan Smaaskibenes Antal i Hertugdømmerne fra 1800 til 1811 antages at være steget fra ca. 270 til det tredobbelte.

²⁾ Kommercekoll. Forest. af 22. April 1814.

Grund til paany at opelske allehaande Industrier. Patriotisk Dyd og stræng Nødvendighed gik Haand i Haand, Feltraabet blev: bort med fremmede Varer, først de engelske, saa det øvrige Udlands; og istedet derfor blev det Borgerpligt at støtte al dansk Industri og kun denne.

Derfor indbødes der allerede i Slutningen af 1807 til Dannelselse af et Selskab for indenlandsk Kunstflid. I det skandinaviske Literaturselskab oplæste Justitsraad Rafn Indbydelsen, hvorved alle Danske og Norske opfordredes til at understøtte de indenlandske Manufakturer og skade Fjenden ved højtidelig at forpligte sig til herefter ikke at købe engelske Varer. Justitiarius Bärens og Pastor Christiani fulgte i Sporet, og ved Øvrighedens Foranstaltninger gik Planen fra By til By, fra Hus til Hus. Den 22. Marts 1808 fik Selskabet Kongens Beskyttelse, og fra denne Dag regnede det sin Organisation. Dets Formaal var at fremme indenlandsk Kunstflid og indenlandske Kunstprodukters Afsætning og saavidt mulig hindre fremmede uforholdne Vares Indtrængen. Det oprettede et Tidsskrift, foranstaltede Udstillinger af indenlandske Flidsfrembringelser og gav rentefri Laan. I København oprettede det et Magasin for kvindelige Haandarbejder ¹⁾.

Den første af Udstillingerne afholdtes fra 5. September til 6. Oktober 1810, og den efterfulgtes af andre lignende i hvert af Aarene 1811—15; de afholdtes alle om Sommeren og i Kongens Klubs Lokale paa Østergade. Imidlertid omfattede Udstillingerne mest Husflidsarbejder, og Interessen for dem tabte sig hurtig. De begyndte med 66 Udstillere med 154 Numre i 1810, steg til 88 med 300 Numre i 1811 og 115 med 572 Numre i 1812, men dalede saa igen og havde i 1815 kun 71 Udstillere med 329 Numre. I 1812 var ogsaa Overskudet størst, et Par Tusind D. C., og da mødte af de 115 Udstillere 24 Husflidsudstillere, 12 Instrumentmagere (incl. musikalske), 7 Snedkere, 1 Jærnstøber (Raavaddam) etc. I 1815 havde det indslumrende Selskab for indenlandsk Kunstflid opgivet Sagen, saa at den sidste Udstillings Arrangement forestodes af en Kontorchef

¹⁾ Thaarup: Udførlig Vejledning etc. Pg. 207.

Aabye; da Krigen var forbi, og man hverken af patriotiske eller andre Hensyn fandt sig henvist til de indenlandske Varer, tabte ogsaa Interessen sig for den indenlandske Industri, der ikke kunde nøjes med den maadeholdne Beskyttelse, som gaves den i Toldloven af 1797, men helst maatte have Krigsaaarenes Afspærring for ikke at fortrænges af Udlandets Industri¹⁾).

Men under Krigen var man overmaade fornøjet med de Resultater, man opnaaede. Med mest Ret var man sikkert tilfreds med Fremskridtet i Landbruget, hvor Frigørelsens og Reformernes Periode bar deres vægtige Frugter, trods Krigs- og Nødstider²⁾). En Mængde nye Landbrugsredskaber var indført, Kvinder, der tog sig af Landbruget, medens Mændene vare i Kongens Tjeneste, fik Belønninger, og med Stolthed henviste man til, at endog paa Sideomraader af det almindelige Landbrug gjordes nye Forsøg, hvoraf nogle med stort Held. Man drev det til at udføre Farveplanter (hvis Dyrkning var begyndt af den ældre Holmblad), man priste Høravlens Fremme, ja endog „Sukkerbedens“ Dyrkning var forsøgt (af Grev Ahlefeldt paa Langeland og General Juel paa Thorseng). For at bøde paa den mangelfulde Tilførsel af Salt og Kul søgte man ogsaa at afvinde dansk Hav og Jord disse Produkter. Men medens det lykkedes at faa en Del Tangsalt indvundet, havde man intet Held med sine Bestræbelser for at erhverve Kul i Jylland, om man end en Tid trolig fortsatte Arbejdet dermed³⁾).

Forskellige Fabriksindustrier vare i stærkt Opsving. I 1813 forarbejdedes der over 200,000 Alen Uldvarer paa ialt 300 Væve. 1811 var der paa Grund af Kaffens Dyrhed anlagt indtil 17 Fabriker for Surrogater som Cikorie, Løvetandsrod og Gulerodskaffe. Af Papirfabriker var der før Krigen 3, 1811 6, af Oliemøller henholdsvis 8 og 14 (Alt i det egentlige Danmark). Etablissementer for Blikkenslagerarbejder, Brændselsbesparelsesapparater, Uldspindeapparater vare opstaaede i Mængde og florerede. Et Jærnstøberi oprettedes (foruden de to bestaaende), og flere Fortepianofabriker

¹⁾ Jfr. Nyrop. Bidrag til den danske Industris Historie. Kbhvn. 1873. Pg. 136 ff.

²⁾ Jfr. V. Falbe-Hansen. Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne. II.

³⁾ K. T. 1810 Pg. 274 ff.

saa Lyset under Krigen ¹⁾). Den kongelige Porcellænsfabrik maatte derimod standse i 1810 af Mangel paa Porcellænsjord og paa Brænde, og andre Virksomheder, hvor Krigen vanskeliggjorde Tilførsel af Materiale, eller hvis Arbejder der aabenbart var langt ringere Brug for end tidligere, gik stærkt tilbage. Saaledes var der, som foran nævnt, paa de private Værfter i Danmark i Aarene før Krigen bygget ca. 500 Kml. aarlig og paa Værfterne i Hertugdømmerne 17 à 1800 Kml., men i Aarene 1808—11 byggedes der aarlig kun 326 Kml. i Danmark og 188 i Hertugdømmerne. Sidstnævnte Sted gik altsaa Skibsbygningen ned til henved $\frac{1}{10}$ ²⁾).

Selvfølgelig gjorde Regeringen, ogsaa paa direkte Maade, hvad den kunde, for at ophjælpe den indenlandske Industri. Saaledes indkaldte den tyske Svende for at at ophjælpe Klædefabrikationen. Først søgte man at faa 40 tyske Dugmagere og Tøjmagersvende, som fik Løfte om Rejsehjælp og Fritagelse for Militærtjeneste. D. Tutein rejste til Schlesien for at indkalde schlesiske Linnedvævere. Men af de 40 Svende kom kun 15, og Tuteins Mission mislykkedes, fordi Schlesierne ikke vilde udvandre. Senere tillodes det Linnedvæverlavet at søge 16 Linnedvævere indkaldte med Frihed for Militærtjeneste etc. ³⁾). En væsentlig Del af Indførselslicenserne skyldtes ogsaa Regeringens Ønske om at skaffe Fabrikerne Raaprodukter og Hjælpematerialier; men desuden ydedes, trods de trykkede Tider, ret betydelige

¹⁾ C. H. Pram. Tale paa Kongens Fødselsdags-Højtid. Skaad. Literatur-Selskabs Skrifter. 1811. Thaarup. l. c. Pg. 426 ff. Nyrop. l. c. Pg. 224, 320 ff. Rawert. Danmarks vigtigste Industrigrene. Kbhvn. 1850. Pg. 570 ff.

²⁾ Kommercekoll. $\frac{22}{26}$ April 1814.

³⁾ do. $\frac{16}{22}$ April og $\frac{11}{19}$ August 1808, $\frac{12}{15}$ Maj og $\frac{10}{14}$ August 1809.

Tuteins Indberetning, der forelagdes Kongen i Maj 1809, er ret interessant. Den gaar ud paa, at de schlesiske Vævere leve et usselt Liv, og at deres Virksomhed navnlig er Husflid. Bønderne spinde selv den Hør, de drive paa bitte smaa Lodder. Hvis man vilde indkalde Folk, maatte man forskaaffe dem Jord, saa de bleve Kolonister. Men trods Vævernes elendige Forhold — der skyldes Landets store Menneskemængde og de faa Erhvervs-grene — er den usigeligt nøjsomme Befolkning utilbøjelig til at flytte sig fra Stedet.

Pengeunderstøttelser, og tidligere Bevillinger og Privilegier stadfæstedes, ligesom nye gaves i rigelig Mængde.

Fra Frederik den Sjettes Tronbestigelse til Nytaar 1814 gaves følgende Antal Konfirmationer paa tidligere Fabriksanlæg og Bevillinger paa nye i det egentlige Danmark:

Oliemøller 11, Limfabriker 4, Sæbesyderier (og Lysestøberier) 14, Sukkerraffinaderier 20, Tobaksfabriker 27, Kaffesurrogatfabriker 5, Kattuntrykkerier 9, Ulden- og Linnedtrykkerier 14, Garverier, Hvidgarverier, Saffiansfabriker, Handskefabriker, Felberederier 19, Hørheglerier 11, Strømpevæverier 7, Dugmagerier 33, Tøjmagerier, Bomulds-, Silke-, Uldmanufaktur, Linnedvæverier 18, Valkemøller 5, Papirmøller 5, Kalkbrænderier 6, Spillekortfabriker 2, andre Fabriker 69, ialt 272¹). Desuden gaves Eneretsbevillinger (Patenter), Privilegier, Koncessioner og en stor Mængde Laan. Hvert Aar fik adskillige Næringsdrivende Laan fra flere Hundrede op til Tusinde D. C., men der gaves ogsaa Laan paa langt større Beløb. I 1808 fik saaledes Blomsterfabrikant Jonas 4,000 D. C., og i 1809 fik han 4,000, samme Aar fik Blikkenslager Irgens 10,000 (1812 paany 10,000) og Urmager Urb. Jürgensen 2,000, i 1810 fik Grosserer N. B. Hansen 16,000 til en Klædefabrik, Fortepianofabrikant Uldal 8,000, Kunstdrejer Wandinge 3,000, i 1811 fik Farver og Kattuntrykker Colding 5,000, Grosserer Jørgensen 39,000 til et Bomuldsspinderi og Væveri, Bogbinder Sædder 3,000 (til Forfærdigelse af Prespapir til Klædefabriker), Strømpevæver Mitchell jun. 4,000, Schleisner & Co. 12,000 til Anlæggelse af en Klædefabrik, Handskemager Sjøberg 4,000 (til et Felberederi), Instrumentmager Schnabel 3,000, 1812 fik Kattuntrykker Buchter 2,300, Malermester Bredahl 2,000, Saffianbereder Jensen 4,000, Prespapirfabrikant Sædder 2,500, Jærnstøber Meldahl 28,000, Instrumentmager Wiborg 2,000, 1813 fik Mekanikus Elvius 10,000. Knappefabrikant Fabritius 11,000 D. C. o. s. fr. Ved disse Beløb er dog at bemærke, at efterhaanden som Aarene gik, var jo Daler Couranten mindre værd, saa at Beløbenes virkelige Størrelse ikke var saa betydelig som den nominelle. Men paa den anden Side forbavses man over, at

¹) Handels- og Industritidende 1812 Nr. 50, 1813 Nr. 43, 1814 Nr. 3, 4 og 5.

Staten under den uhyre Pengenød fandt Raad og Lyst til at understøtte alle Arter af Fabriker, adskillige endog i ret rigeligt Maal, og endnu langt større Beløb end her nævnt gaves til Administrationen for Manufakturhandelen (i 1809 84,000 D. C.), til den kongelige Porcellænsfabrik, medens man forsøgte at holde den gaaende, o. s. v.; det kan næsten forekomme En, som om de let tilvejebragte Seddelpenge ogsaa her fik lette Ben at løbe paa; hvor der gik saa meget med, mente man vel, at det ikke kom an paa nogle Snese eller Hundrede Tusinder mere eller mindre¹⁾. Man kan da egentlig heller ikke undre sig over, at Fabrikanter og Projektmagere tog al den Nytte af Forholdene, som de kunde. Rigdommen paa „Opfindelser“ var stor, og Fordringsfuldheden ikke mindre. Maaske naaede den sidste sit Højdepunkt i Drewsens Forslag om, at eftersom Danmarks to vigtigste Papirfabriker (Drewsens og den Ørholmske) laa paa Sjælland, hvilke to formentlig næsten opvejede de andre Fabriker tilsammen, burde der forordnes et Forbud mod Udførsel af Klude fra Sjælland, og et Paabud om, at Udførsel af Klude fra de øvrige Øer kun maatte ske til Sjælland. Det var ikke ilde fundet paa²⁾.

Patrioter og Statsmagt i Fællesskab arbejdede paa at fremme Forbruget af de indenlandske Industrivarer, og derigennem altsaa ogsaa Produktionen af dem, samt hæmme eller endog fuldkomment standse Forbruget af udenlandske Industriartikler. Hermed stod det da atter i Forbindelse, at man offentlig og privat agiterede for større Tarvelighed: de høje Priser og Nødtilstandene maatte i og for sig paabyde det, man undgik ogsaa derved Fristelsen til at bruge udenlandsk Luxus, og de sparede Penge skulde komme de mange Formaal til gode, der i Tider som disse saa haardt trængte til al den Støtte, de kunde faa.

De to Hovedopfordringer til Tarvelighed kom i Følge med de to store Forbudslove overfor Omsætningen med Udlandet,

¹⁾ Fortegnelsen over Laanene (hvoraf Texten altsaa kun nævner de største) er uddraget af Kommercekollegiets Protokoller for 1808 og følgende Aar. De Forholdsregler, der toges til Fremme eller Ordning af forskellige enkelte Industrier og Haandværk i Hovedstaden, ville findes omtalte nedenfor, tredje Bogs fjerde Kapitel.

²⁾ Aktstykkerne i C. Nyrop. Strandmøllen. Kbhvn. 1878. Pg. 250.

henholdsvis af Oktober 1808 og Maj 1812. To Maaneder efter den første af Forbudslovene udsendtes Patentet af 14. December 1808, hvorved Kongen opfordrede sine Undersaatter af begge Køn til den Sparsommelighed i Almindelighed, og i Klædedragt i Særdeleshed, som Krigstiderne gjorde nødvendig, og samtidig henledtes Opmærksomheden paa de indenlandske Fabrik- og Kunstvirksomheder, hvis Varighed ikke blot vilde være betydningsfuld under Krigen, men til varig Gavn ogsaa i Fredstider.

En Maaned efter Forbudsloven af 1812 udkom, under 15. Juni, et Reskript, hvori Kongen paany anbefalede Sparsommelighed og Tarvelighed. Reskriptet er holdt i en meget larmoyant Form. Det gaar ud fra, at „Intet værre undergraver Statens Velstand, end den Yppighedslyst, som gør skatskyldig til Fremmede, at Intet er mere stridende mod sand Nationalaand, Intet mere undertrykkende for den fremstræbende Vindskibelighed, end en uheldig herskende Forkærlighed for al fremmed Frembringelse“, derfor henvises der til den Række af Forordninger, Opfordringer og Plakater, Kongen i Krigens Tid har udstedt, og hvorved han har søgt at fremme Sparsommelighed, hæmme Hengivenhed til fremmed Luxus. Alt dette har imidlertid ikke haft tilstrækkelig Virkning, bl. a. har man ved Smugleres Hjælp faaet fremmede, forbudne Varer herind, og „saalænge disse for Statens Velstand farlige Personer se sig istand til at indhøste den skændige Vinding, de hige efter, formedelst Fleres usle Lyst til, ved fremmed Prunk at erstatte, hvad en straffende Selvfølelse maa tilsige dem, at de mangle i eget Værd, saalænge er det ikke at vente, at de skulde lade sig afskrække fra, med tilvandt Frækhed, at tilsidesætte Lovene“. I denne Tone fortsætter Reskriptet — der er stilet til Kancelliet, og af dette meddeltes den øvrige Embedsstand og offentliggjordes for Almenheden —, og atter og atter repeteres Forsyndelsen mod Konge og Land ved Brug af fremmed „Overdaad og Pragt“, og Nødvendigheden af at nøjes med og at bruge de indenlandske Frembringelser.

For at vise, at det var Alvor med Bestemmelserne, forordnedes ved Plakat af 29. Juli 1812, at Tjenere, Kuske. Rideknægte etc. kun maatte have Uldsnore paa Liberiet, medens alle Liberier af Guld, Sølv, Silke, af mørkeblaa Farve (foruden

af højrød) etc. vare forbudte. Under 31. Juli 1812 befaledes, at Epauletter for civile Embedsmænd skulde afskaffes, Galauniformerne ophøre, og den reglementerede daglige Uniformskjole træde i Stedet; ved almindelig civil Paaklædning, være sig i Gala eller ej, maatte Ingen bære Fjer i Hatten mod en Mulkt af 200 D. C. Under 1. August 1812 befaledes, at Officerernes Guld- og Sølvepauletter skulde fjærnes (undtagen hos Admiraler og Generaler), Guldtresserne tages af Hattene, Guld- og Sølvbesætning af Pantalons etc., medens nye Distinktioner skulde indføres.

At de kongelige Opfordringer og Befalinger have haft nogen Virkning, er der ingen Grund til at betvivle, thi de mødtes med tilsvarende Strømninger i mange Krese af Befolkningen, Strømninger, der bestemtes af Forbitrelse mod Englænderne, Nødvendigheden af, under Tidernes Knaphed, at leve tarveligt, og et virkeligt Ønske om at ophjælpe den indenlandske Industri. Det var kuriøse Frugter af denne Bevægelse, naar gode Patrioter for Alvor foreslog, at man paa Grund af Krudtets Dyrhed skulde genoptage Oldtidens Vaaben, Buen og Pilen, eller istedetfor The bruge Brødskorper eller flade syrede Rugmelskager, riste dem og i Smaastykker komme dem paa Thepotter, eller at man skulde smelte Lak af gamle Breve og gøre en industriel og fædrelandsk Affære ud af de Lakmængder, man derved sparede for Tilintetgørelse¹⁾. Det var et Kompromis mellem Offerberedvillighed og Lyst til at bevare Stadsen, naar en af Konsulerne i Udlandet i Slutningen af 1812 indsendte 1500 D. C. (efter Kursen ca. 500 Kr. Nutidsmønt) istedetfor efter Kongens Befaling til de danske Konsuler i fremmede Havne „at nedlægge de aflagte Epauletter paa Fædrenelandets Alter“²⁾. Men, som sagt, selv Overdrivelser og Kuriøsiteter fraregnede, fulgte Mange, baade af Pligtfølelse og af Nødvendighed, Opfordringen til Tarvelighed og til at støtte den indenlandske Industri.

¹⁾ Nyrop. Bidrag til den danske Industris Historie. I. c. Pg. 136. Handels- og Industritidende 1811, Nr. 19.

²⁾ Kommercekoll. 10 Decbr. 1812
12 Januar 1813.

Naar imidlertid Kongen beklagede sig over, at hans Bud ikke vare blevne overholdte, men at man endog indlod sig paa at forhandle og at bruge de i saa drastiske Udtryk omtalte Kontrebandevarer, da var ogsaa dette sandt. Der førtes en Krig med Kræmmerne, som, trods Alt, vedbleve at have udenlandske Manufakturer paa Lagrene, og man saa i adskillige Krese ogsaa andre Silketøjet end de glatte og ensfarvede — endog Hoffets egne Damer fik Fortolkninger og Undskyldningsgrunde i Stand, hvorved de vedblivende kunde fornøje sig med broget og kostbar Pynt —, og mange Steder var endog Luxusen større end til daglig Brug. De letvundne Rigdomme paa mange Hænder bragte Ønsker om at bruge dem, Kapringer og Kondemnationer hidførte Varer i broget Mængde, der skulde have et Afløb, og selve de stigende Priser bragte ikke faa Steder Forestillinger frem om, at Ens Ejendele vare mere værd end tidligere, at man var rigere, end man havde vidst, ligesom omvendt Sedlernes Værdiforringelse gjorde Respekten for dem ringere. Der fandtes rundt om den Art af Luxus og yppig Levemaade, Svindel og Krisetider fremkalde, og først efter fuldendt Afgæring, da Forarmelsen over hele Linjen var en følelig Kendsgerning, kom ogsaa Sparsommelighed og Tarvelighed uanfægtet i Højsædet, ikke af Lydighed mod Lovene, men af bitter Nødvendighed.

Intetsteds i Riget samledes naturligvis Modsætningerne mellem de faste Gagers Tarvelighed, ja Nød, og Svindlernes Luxus, mellem Patrioternes Lovlydighed og de løse Elementers Fiske i rørt Vande sig saaledes som i Hovedstaden. Det var ogsaa her, at ikke blot det private Livs og Levesæts Brydninger kom skarpest frem, men ogsaa det offentlige Liv mest prægedes af Krigsaarenes ekstraordinære Tilstande, af Kongens personlige Indgriben, af hin Tids store og tunge Ulykker. Forholdene førte ikke til saa alvorlige Situationer som i Hertugdømmerne, ikke til Katastrofer som i Norge, men Gæringslementer manglede ingenlunde.

For det egentlige Danmarks Vedkommende vil man, paa én Gang knappest og sikrest, faa en Oversigt over samtlige disse Forhold gennem Fremstillingen af Københavns Historie i hin Periode.

TREDJE BOG.

København 1807—14.

FØRSTE KAPITEL.

Englændernes Landgang paa Sjælland. Den engelske Hærs Styrke. Det danske Forsvars Styrke. Forsvarets Haabløshed. Kronprinsens Ophold i Byen. Myndighedernes Opfordring til at melde sig til Forsvaret. Forberedelse til Belejring og Bombardement. Fjendens Nærhed ved Byen. Bombardementsdagene. Bombardementets Omfang. Antal af ødelagte Bygninger m. v. Befolkningens frivillige Bistand. Udvandringen til Christianshavn og Amager. Denne Udvandrings Betydning. Anmodninger fra Stadens Indbyggere om Byens Overgivelse. Tab af Menneskeliv og Formue. Stemningen i Hovedstaden strax efter Kapitulationen. Stemningen overfor Kronprinsens Bortrejse. Kronprinsens Forbitrelse. Retssagerne mod Peymann m. fl., mod Grev Schulin m. fl., mod Suhr, mod Konsul Gram, mod Præsten Hudtwalcker. Befolkningens Ophidselse stiger. Udtalelser og Forslag fra hin Tid. De sidste Krigsaars Stemning og den senere Bedømmelse af Toget mod København. Engelsk og fremmed Opfattelse. Dansk Betragtning af Sagen.

Den 16. August 1807 Kl. 4—5 om Morgenen gik Englænderne i Land ved Vedbæk og satte sig strax i Bevægelse mod Hovedstaden. Man kan godt antage, at Englænderne virkelig havde Haab om, uden Sværds slag at kunne opnaa deres Hensigt: Flaadens Udlevering, eventuelt Danmarks Alliance, thi deres Styrke baade i Krigsskibe og Landgangstropper var saa betydelig, at et Forsvar fra dansk Side vel kunde forekomme dem usandsynligt. Noget andet er, at Napoleon rimeligvis ikke havde ladet sig overbevise om Stillingens Uholdbarhed, hvis han ikke havde faaet Syn for Sagn, især da man i Frankrig troede det let for danske Tropper at komme over Storebælt — uvidende, som man til da var om, i hvor høj Grad Bæltet skilte Landsdelene fra hinanden. I hvert Fald var den danske

Regering ikke tilsinds at give efter for de engelske Fordringer uden Styrkeprøve, tværtimod havde man Forventning om blodigt at kunne tilbagegive Englands Overgreb.

Den engelske Hær bestod af 30,000 Mand Landgangstropper foruden 5,000 Matroser ombord paa Flaaden og 1000 Mand Trænsoldater, Officersoppassere etc. De 30,000 Mand vare øvede, vel tjente, godt kommanderede Soldater. Overfor dem dannedes Københavns Forsvar af ca. 5,500 egentlig Militære samt sex Batallioner Landeværn (2,339 Mand), Borgervæbningen (4,000), Studenterkorpset (800), Herregaardsskytterne (118), Livjægerkorpset (326), ialt ca. 7,500 Mand, eller, tilsammen med det egentlige Militær, 13,000 Mand. Gennemgaaende var Stemningen god baade hos Tropper og hos Befolkning — man tænkte paa en Gentagelse af 1659 og syntes, det var gaaet godt i 1801 —, og enkelte Korpser, som Livjægerne, viste jo ogsaa senere et Mod, der kom dem og Staden til Ære. Men trods de store Summer, Militærvæsenet havde kostet, og trods de seneste Aars begyndende Arbejder, var Byen forsømt som Fæstning. Selv om ikke Størstedelen af Hæren havde været i Holsten, men paa Sjælland, kunde der antageligvis ikke været udrettet noget mod en Hær af Styrke og Art som den engelske og med dennes Hjælpemidler, endsige nu, da Forsvarsstyrken allerede i Tal var Fjenden saa underlegen. Opgaven var, overfor en stor Hær og Flaade, der var fortrinligt udrustet og ledet, at forsvare en By, der var Fæstning mere af Navn end af Gavn, med kun faa Tusind Mand øvet Militær, under Kommando af gamle, tildels affældige Rutineofficerer, af hvilke der hverken kunde ventes Genialitet eller fortvivlede Vovestykker, Generaler, som højst gjorde deres Pligt, men ingenlunde vare anlagte paa at gøre Vidundere¹⁾.

Den 11. August havde Kronprinsen været i København, men han var kun blevet der et Døgn for at træffe alle de fornødne Forberedelser og give de Ordre, som kun den øverste Krigsherre kunde paalægge — saa rejste han tilbage igen til Holsten. Det er muligt, at det var baade militært og politisk

¹⁾ Jfr. Ræder. I. c. Pg. 107 ff.

rigtigt af ham at sikre sig mod at blive indesluttet, hvorved hele Hæren og hele Administrationen var bleven uden Hoved, men i hvert Fald gjorde det ikke noget godt Indtryk paa Københavns Befolkning, der havde faaet en Forestilling om, at den militærivrige Fyrste vilde beslutte som sin Forgænger halvandet Hundrede Aar tidligere at sejre eller „dø i sin Rede“. Istedetfor efterlod han en Proklamation af følgende Indhold: „Medbrødre! Efter at have bragt Alt i den Orden, som Tid og Omstændigheder bød, iler jeg til Armeen for med den saasart som muligt at virke til mine kære Landsmænds Vel, dersom ikke snarligt Omstændigheder indtræffe, som kan afgøre Alt paa en efter mit Ønske ærefuld og fredelig Maade“¹⁾. Medens det er indrømmét, at Kronprinsen fik ordnet forbavsende Meget i det Døgn, han var her, efterlod han ingen positiv Ordre om, hvad der skulde ske med Flaaden, hvis Byen toges. At Byen endog ret hurtigt kunde falde, har ligget langt fra hans Tanker.

Den 11. August udstedtes der ogsaa Plakat om, at Enhver, der frivillig meldte sig til Defensionen, vilde faa 15 D. C. i Gave, og at man ad denne Vej vilde undgaa „Tvang og Presning“. Der meldte sig saa mange, at Politiet kunde afgive 1644 sunde og raske Folk til Forsvaret, men ved Siden deraf mødte der Politimesteren den Ubehagelighed, at — som han udtrykker sig — „den eller de, som har tilvendt sig Bestyrelsen over Fattigvæsenet, henviste Folk med Krykker, Svindsottige, Fnattede og andre lige Saadanne til mig, for at erholde de belovede 15 D. C., ligesom at disse vare en Gave“²⁾. Senere, da Byen var cerneret, og da Bombardementet truede, udstedtes Plakater om Maaden at bevare Vand paa, om Antallet af Brønde, om Forholdsregler overfor Bomberne etc. Man benyttede den Tid, man havde, efter Evne; men fire Dage efter Kronprinsens Afrejse var allerede Fjenden i Land, og til Fæstningsværkernes Udbedring havde man af teknisk Kraft ialt — 7 Ingeniørofficerer.

¹⁾ Denne med flere Proklamationer findes bl. a. i K. T. 1807, Pg. 513 ff.

²⁾ Indberetning til Kongen af 13. Novbr. 1807 (Kanc.).

Allerede den 17. August forberedte Stadens Øvrighed Forstædernes Beboere paa, at Forstæderne muligvis vilde blive afbrændte; det blev imidlertid forbudt Beboerne at drage ind til Byen med deres Gods, de skulde drage ad Frederiksbergkanten og derfra videre ud i Landet. Først den 28. August begyndte dog Afbrændingen: af Vesterbro indtil nuværende Nr. 41 paa Vesterbrogade, af Nørrebro indtil Peblingsøen, af Østerbro indtil Enden af Farimagsvejen; videre kunde man allerede da ikke komme paa Grund af Fjendens Kanoner¹⁾.

I Tiden mellem Fjendens Landgang og Bombardementets Begyndelse fandt der som bekendt forskellige Udfald og en Del Skærmysler Sted. Hvor det var muligt, gennem Proklamationer, at give Resultatet et gunstigt Udseende, skete det selvfølgelig, men vor Underlegenhed kunde ikke vel skjules, og Fjenden kunde vanskeligt være os nærmere paa Livet, end han var, hvis han ikke alt skulde være i Byens Gader. Karakteristisk er det for Forskellen mellem Begyndelsen og Slutningen af dette Aarhundrede, at inden August Maanedes Udgang, da ingenlunde endnu alt Haab var opgivet, vare Englænderne Byen saa nær som til Midten af de nuværende Gader: Nørrebrogade, Vesterbrogade og Østerbrogade. Men ganske vist var Følgen da ogsaa den, at de med deres, for Datiden fortræffelige Skyts og rædselsvækkende Granater, kunde skyde Byen sønder og sammen, uden anden Modstand fra dennes Side end den rent passive.

Onsdag den 2. September om Aftenen Kl. 7¹/₂ begyndte Bombardementet. Det varede Natten igennem til om Morgenen mellem 7 og 8, 38 Steder vare da tændte i Brand, og nogle Steder helt afbrændte. Paa Forhaand havde Befolkningen ikke været særdeles ængstelig for Bombardementet; ogsaa i 1801 var der faldet nogle Bomber, og man havde med Lethed skaffet dem bort. Langt alvorligere var det nu, Bomber krydsede hinanden fra alle Sider, og de ukendte Congreveske Rakter vakte megen Forskrækkelse, om de end ikke gjorde saa megen Skade som Bomberne. Den første Nat var dog det flinke Brandmandskab

¹⁾ Meddelelser fra Krigsarkiverne III. Kbhvn. 1888. Pg. 101.

istand til at slukke eller begrænse Ilden, og endnu syntes man ikke, Faren var overordentlig. Men den næste Dag, den 3. September om Eftermiddagen Kl. 6, begyndte Bombardementet paany og vedvarede uafbrudt i tretten Timer, og ganske vist antændtes denne Gang kun 21 Steder, men Brandmandskabets Overanstængelse mærkedes tydeligt, og man begyndte at mene, at der Intet lod sig udrette. Det tredje Døgn satte Kronen paa Værket. Bombardementet begyndte om Eftermiddagen og varede uafbrudt til næste Dags Middag mellem 12 og 1; efter den Tid sendtes enkelte Bomber ind over Byen, indtil Bombardementet ved Aftentid ophørte. Luften fyldtes af Bomber, gloende Kugler, Granater og Raketter; planmæssigt og med uhyre Vedholdenhed rettedes Ilden mod den nordre Del af Staden omkring Frue og Petri Kirketaarne; men ogsaa mange andre Dele af Staden antændtes, og henved 6000 Projektiler sendtes i dette Døgn ind over den ulykkelige By. Endda var man maaske blevet Herre over Ilden, hvis ikke Brandvæsenets Redskaber havde været ødelagte (deriblandt omtrent samtlige Kompagnisprøjter og 350 Alen Slinger), Brand-, Politi- og Vægtermandskab udasede — adskillige iblandt dem saarede eller dræbte —, og hvis ikke Befolkningen selv havde opgivet Ævret og var flygtet til Kældere, Hvælvinger eller ud af Byen til Christianshavn og videre til Amager. Ilden fik Lov at rase, og Strækningen fra Nørrevold over Nørregade og Kultorvet indtil Midten af Landemærket og indtil Begyndelsen af store Købmagergade afbrændte¹⁾. Frue Kirketaarn, 380 Fod højt, antændtes om Morgenen under Fjendens Hurraraab og styrtede ned, ødelæggende Kirken og med Kirken hele det omliggende Kvarter, det indre af Petri Kirke led samme Skæbne, Trinitatis Kirke reddedes kun ved forskellige private Mænds Mod og Behjertethed. Men ogsaa i andre Dele af Staden var Ødelæggelsen stor. Allerede den anden Dag vare Tømmerpladserne med deres mægtige Tømmeroplæg gaaede op i Luer, en Bomberegning var sendt ud over Nyboder og over Kongens Nytorv, hvor i

¹⁾ Jfr. bl. a. Beretning om Brandvæsenets Virksomhed i 1807. Kanc. Forest. af 19. Marts 1808.

Raus Hotel (nu Hotel d'Angleterre) den Øverstkommanderende, Peymann, havde sit Hovedkvarter, faa Dele af Staden vare uskadte, og inden Bombardementets Ophør var endog Christianshavn truet, saa at Befolkningen belavede sig paa i Massevis at søge længere bort. Ialt brændte: 305 Huse, hvoriblandt 26 Bryggergaarde, 5 Bagergaarde, nogle og tyve Brændevinsbrænderier, sex Professorgaarde, Katedralskolen, Borchs Kollegium, forskellige Bibliotheker etc. En Tolvtedel af Byen var lagt i Aske, og over Halvdelen var mere eller mindre beskadiget¹⁾.

Medens Befolkningen navnlig i Bombardementets sidste Døgn flygtede bort fra Husene, havde en Del Borgere dog etableret en frivillig Hjælp, der kom Autoriteterne til god Nytte. 30 à 40 Købmænd og Mæglere, hvoriblandt flere med meget ansete Navne, forrettede Tilsyn til Hest med Vægtene og Brandmandskab og besørgede en Slags Ordonnanstjeneste endog midt under Bombardementet, Kollegierne stillede en Del Assisterter til Raadighed, 60 à 70 Vogne mødte af Velvilje hver Dag paa Kongens Nytorv for at optage Døde, Saarede og Flyttegods, ligesom der ogsaa fra Amager kom ca. 60 Vogne, der førte Vandtønder, og som delvis benyttedes til Transport af Flyttegods. Adskillige enkelte Træk ere ogsaa opbevarede om Mænd og Kvinder, der resolut skaffede Bomberne bort, før de vare sprungne, eller der ene bleve tilbage i Husene og bidrog til at slukke eller til at hjælpe Gamle og Saarede. Men Antallet af dem, der flygtede til Christianshavn og Amager, anslaaes til ca. 20,000, altsaa en Femtedel af Befolkningen. Denne Udvandring blev vistnok til den ene Side skæbnesvanger med Hensyn til de Ødelæggelser, Bombardementet forvoldte, men til den anden Side gjordes Befolkningen roligere ved Bevidstheden om, at man havde et Tilflugtssted, som, i hvert Fald foreløbig, ansaaes for sikkert for Liv og Lemmer, og hvor Alle, der ikke vare bundne til at blive i Byen, kunde drage hen. Gennem de fleste af de Beretninger, der ere bevarede for Eftertiden om Bombardementet, og der med større eller mindre dramatisk Styrke gengive de trende Døgn's Oplevelser, afspejler der sig derfor

¹⁾ Ræder I. c. I. Pg. 229 ff. Medd. fra Krigsarkiverne I. c. Pg. 122 ff.

ganske vist megen Forfærdelse over Ødelæggelserne og over de Lemlæstelser, Forfatterne nu og da bleve Vidne til, men man faar dog ikke Indtryk af den Rædsel, man skulde have troet, en saa gyselig Ildregn maatte have foraarsaget; dette er sikkert en Følge af Byens delvise Evacuering, hvor man ofrede Godset for at være sikker paa at spare Livet. Udvandringen tiltog i Omfang, efterhaanden som Bombardementet skred frem, og efter at man den første Nat havde set, at Husenes Kældere ingenlunde vare noget sikkert Opholdssted, og at Bomberne faldt i Stadsdele, hvor man ikke ventede dem. Rørende er det saaledes at se, hvorledes der i Institutet for Døvstumme pludselig det første Døgn faldt nogle Bomber ned, der saarede Bestyreren og tændte Ild; vel slukkedes denne af Brandvæsenet, og Bestyreren drog med sine 12 Elever ud til Christianshavn, men Børnene havde faaet en saadan Skræk i Blodet, at de sitrede, naar de saa en Bombe springe, og Bestyreren drog derfor videre med dem og var i det tredje og værste Døgn i Sundbyvester paa Amager¹⁾. Et udelukkende pudsig Indtryk gør det paa den anden Side at erfare, at i Universitetsbibliotheket paa Trinitatis Kirkeloft, hvor der kun faldt nogle enkelte Bomber, uden at gøre synderlig Skade, valgte disse Afdelingen for Politik og Moral at falde ned i²⁾. En enkelt Bog ødelagdes: Marsiglio af Paduas Skrift *Defensor pacis*³⁾!

Hvis Englænderne, da de kom hertil, havde tænkt sig det som en Mulighed, uden Blodsudgydelse at faa deres Fordringer opfyldte, vare de paa den anden Side tilsinds, hvis de maatte anvende Alternativet Vold og Magt, at gøre dette med Grundighed. Bombardementet foretoges planmæssigt, rettet mod Byens Taarne, hvor det kunde gøre mest fysisk og moralsk Skade, hvis Maalet blev truffet, og man synes særlig at have sigtet mod Fruekirkekvarteret for at udbrede Død og Ødelæggelse i de omliggende Gader, hvor den fattigste Del af Befolkningen mentes at bo, og saaledes gennem den tilvejebragte Forvirring

¹⁾ Beretning fra Bestyreren af 26. Septbr. K. T. 1807. Pg. 644 ff.

²⁾ C. L. Strøms Erindringer i „Vor Ungdom“ 1890. Pg. 286.

³⁾ Meddelt Forf. fra Universitetsbibliotheket.

saameget hurtigere at tvinge Staden til Overgivelse¹⁾. Efter det tredje Døgn opnaede man da ogsaa, hvad man vilde. Til den Øverstkommanderende indkom paa den sidste Bombardementsdag Adresser fra henvend Halvdelen af de 32 Mænds Forsamling, støttet af Halvdelen af Magistraten, andre Henvendelser kom fra ansete Købmænd som Fr. Tutein, Peschier m. fl., fra Præsten Hudtwalcker paa forskellige adelige Damers Vegne o. s. fr.²⁾ Paavirket dels af disse Henvendelser, men sikkert endnu mere af det aabenbart haabløse ved et videre Forsvar, der kun vilde have ført til Byens fuldstændige Ødelæggelse eller til en Storm, muligvis med efterfølgende Plyndring, vedtog det af Peymann sammenkaldte Krigsraad at kapitulere. Overvejelserne førte til det Resultat, at Byen ikke havde yderligere Modstandskraft, og da man ikke vilde gaa ind paa Steen Billes Forslag om at forsøge en sidste Aktion, som man ansaa for haabløs, modtog man de af Fjenden foreskrevne Betingelser. Flaaden, som man ikke mente at have haft kongelig Ordre til paa Forhaand at ødelægge, og som nu ikke, uden Fare for hele Byen, kunde antændes, maatte altsaa udleveres, og hermed alt Materiellet; Englænderne fik Ret til at forblive i Staden, indtil de kunde være færdige med at tiltakle og afsejle med samtlige Skibe. Kapitulationen foregik den 7. September, 23 Dage efter Englændernes Landgang paa Sjælland.

Befolkningen modtog Kapitulationen rolig som den nødvendige Afslutning. Borgerne havde forrettet Garnisonstjeneste fra den 11. August, adskillige afskedigede Officerer og Menige blandt Borgerne havde meldt sig og gjorde deres Pligt, og medens de saa Hus og Hjem, Hustru og Børn udsatte for Fare, bleve de dog som Regel paa deres Post. Af Byens civile Befolkning antages i de tre Bombardementsdøgn mindst et Par Tusind at være blevne saarede eller dræbte eller at være døde

¹⁾ Strøm l. c. Pg. 287. Strøm fik af en engelsk Officer et Grundrids af København at se, hvor Byen var delt i to Felter; det ene, hvor Frue og Petri Kirker vare afsatte, var betegnet som den fattige, det andet som den rige Del af Staden. Ordren lød paa fornemmelig at bombardere hin Del.

²⁾ Medd. fra Krigsarkiverne. l. c. Pg. 199 med Note.

af Skræk og Forkommethed¹⁾. Naar hertil kommer det uhyre Tab paa Formuegenstande og det fuldkomment ørkesløse i Forsvaret, er det intet Under, at man længtes efter at komme til Ro. Da Kapitulationen blev bekendtgjort rundt om paa Byens Torve af Politimesteren, modtoges denne ogsaa saagodt-som overalt af Hurraraab og Leve for Kongen, kun enkelte Steder var der Tegn til Bevægelse, men mest af beskændede Personer og forskellige daarlige Subjekter²⁾. Medens Englænderne vare her i Byen, var der ogsaa gennemgaaende et særdeles godt Forhold mellem disse og Befolkningen, til Tider endog hel Fraternisering. Dette udelukkede dog ikke, at der samtidig verserede Karikaturer af dem, ligesom man sang Smædeviser over Landeværnet paa Grund af Slaget ved Køge og harmedes over Englændernes lette Sejr³⁾. Den brutale Maade, hvorpaa Englænderne fortolkede Kapitulationsvilkaarene — ødelæggende alt det Flaademateriel, de ikke kunde medtage — gjorde ogsaa efterhaanden sin Virkning. Man frygtede endog for, at Englænderne skulde borttage alt det Proviant, incl. Kornvarer, der fandtes paa Proviantgaarden⁴⁾. I det hele synes Stemningen snarere at være bleven mere ophidset senere hen end i de første Dage og Uger. Der var en Tid, hvor endog Købmændene troede, at Krigen vilde være forbi med det samme, og det viste sig, baade i Indsigelserne mod de strænge Love, der nu udkom, og ved Lovovertrædelserne, at man ingenlunde endnu var paa Højde med den Forbitrelse, Kronprinsen var betaget af.

At Kronprinsen drog bort fra Byen faa Dage før Belejringen begyndte, havde en væsentlig Indflydelse baade paa hans og paa Befolkningens Stemning. Befolkningen manglede et Centrum, en Fællesfører, der kunde retlede den, indgyde den Begejstring

¹⁾ Ræder. I. c. I. Pg. 283.

²⁾ Politimesterens Indberetning (Kanc.); jfr. Medd. fra Krigsarkiverne I. c. Pg. 132.

³⁾ Steen Bille. Nogle Barndomserindringer i „For Ide og Virkelighed“. Kbhvn. 1869.

⁴⁾ Skr. fra de 32 Mænd til Magistraten af 17. Septbr. 1807 (De 32 Mænds Kopibog).

og afstive dens Modstandskraft; Kronprinsen paa sin Side tabte Maalestokken for, hvad der kunde udrettes, og Skuffelsen gjorde ham ilter og uretfærdig og bidrog yderligere til at skærpe hans hidsige Forholdsregler. Hans Afrejse fremkaldte almindelig Misstemning, og Lidet hjalp det, at Bladene forklarede denne som et skønt Udtryk for Savnet af den elskede Fyrste, et Savn, der burde mildnes ved Tanken om, hvad han udrettede for Hovedstaden langt borte fra den¹⁾. Man underlagde baade hans og Hærens Ophold i Holsten Hofstatens og Adjudanternes Velbehag ved at befinde sig derovre, og Almuens Følelser kunde give sig højst drastiske og lidet ærbødige Udtryk overfor de af Kongen indsatte Autoriteter²⁾.

Da nu Efterretningen om Kapitulationen naaede Kronprinsen, vakte Byens hurtige Overgivelse hans højeste Forbitrelse. Følgen deraf blev den famøse Krigsretssag mod Peymann og hans Kolleger i Krigsraadet (undtagen Sten Bille, der havde stemt imod Kapitulationen), en Sag, der endte med, at Forsvarets vigtigste Ledere fradømtes Ære, Liv og Gods. Den haarde og, efter militærkyndig Opfattelse, højst uretfærdige Dom — Afslutningen paa en, efter juridisk Opfattelse, uforsvarlig Procedure — formildedes ganske vist saa væsentlig, at den i hvert Fald ikke blev de Paagældende til videre fysisk Men; men Sagen viste dog paa lidet hyggelig Maade Tilbøjeligheden hos Kronprinsen (som ellers tidt hos Folkemasser) til at kaste Skylden paa Generalerne for de Situationer, som Forholdene og egen Forblindelse havde medført³⁾. I samme Retning gik den anden, saare bekendte Retssag fra hin Tid, Processen mod Grev Schulin, Etatsraad de Coninck og Præsten Rønne, fordi

¹⁾ Se f. Ex. Dagen 25. August 1807.

²⁾ Ved en under 8. Marts 1808 afsagt Dom godtgjordes det, at en Person, Anders Hansen, havde i Esbønderup Kro den 13. Septbr. 1807 sagt til Politimesteren: „Jeg sk— i Politiet, vi har jo ingen Regering, Kongen er jo rejst ud af Landet“. Juridisk Arkiv. 1808. Pg. 135. Jfr. ogsaa Engelstoft. Dagbogsoptegnelser. Danske Samlinger. III. Pg. 67 ff.

³⁾ Om Dommen over Peymann m. fl. se bl. a. Ræder l. c. I og Ørstedes Erindringer III. Pg. 378 ff.

de havde paataget sig at ordne de af Englænderne i Københavns Amt foretagne Udskrivninger af Fødemidler m. v. I Mangel af anden Øvrighed havde de, for at forebygge Plyndring og Udskejelser, ment det rigtigt at paatage sig Ansvar for Requisitionernes Opfyldelse og Fordelingen af Byrderne paa Befolkningen efter dens forskellige Evne; men Kronprinsen gjorde gældende, at de havde „fungeret som Feltkommissariat for Fjenden“, og paa dette Grundlag rejstes der Sag imod dem¹). De Anklagede frikendtes, men Sagen forvoldte dem stor Krænkelser, baade paa Grund af Anklagen i og for sig, og fordi de havde handlet i bedste Mening, idet de vare gaaede ud fra, at Fjenden ikke fik mere, end han ellers vilde have taget, men Befolkningen kom til at lide adskilligt mindre. Deres Optræden vil man utvivlsomt ogsaa finde mange Sidestykker til i andre Krige; kun kunde den ikke forenes med den Art Krig, hvor man forudsætter et luende Had mellem den civile Befolkning og den fjendtlige Hær, et Had, der udelukker al Forbindelse mellem de to Parter, og hvor ogsaa den Enkelte i hvert enkelt Tilfælde kun viger for den umiddelbare overlegne Magtanvendelse.

Yderligere Beviser for, at man ikke i Begyndelsen tog Sagerne paa den Maade, Regeringen krævede, afgive Grosserer-societetets ovenfor omtalte Henvendelser til Kronprinsen om, trods Forordningen af 9. September, at turde fortsætte Korrespondancen med England, og forskellige Retssager mod nogle af Datidens største Handelshuse for Overtrædelse af Forbudslovene. Saaledes havde Handelshuset Suhr & Søn sendt et Brev over Holland til England, indeholdende Vexler til Klarering af engelsk Gæld til Beløb af 611 £. Ganske vist var dette sket, før Forordningen om Indbetaling til Staten af Gæld til engelske Kreditorer udkom, men da Huset desuden havde sendt flere andre Breve over Holland til England efter Krigens Udbrud — og saaledes i hvert Fald flere Gange havde indladt sig i Korrespondance med Landets Fjender — blev det betragtet som „Hans Majestæts Mandanters modtvillige Overtræder“, og Gros-

¹) Reskr. til Kanc. af 8. Novbr. 1807 (Brevkopibøgerne).

serer Ole Suhr idømt en extraordinær Bøde, der fremkom ved Sammenlægning af Bøder for de enkelte Overtrædelser og ialt udgjorde 2,000 D. C.¹⁾. Samtidig var der anlagt Sag mod Chefen for Handelshuset Gram, den svenske Konsul Edvard Gram. Denne havde henvendt sig til en engelsk Orlogskaptejn med Forespørgsel om Betingelserne for svenske Skibes Afsejling herfra. Han gjorde gældende, at han som Konsul havde Exterritorialitetsret og i hvert Fald i Konsulatsforretninger maatte staa udenfor dansk Ret. Ingen af Delene toges imidlertid til Følge. Han dømtes for ulovlig Forbindelse med Fjenden ved Overrettsdom af 13. Februar 1808 til en Bøde af 3,000 D. C., en Straf, der af Højesteret skærpedes til 4 Maaneders Fængsel; Kongen eftergav Straffen, mod at Gram foreløbig forlod Landet²⁾).

Det kan endnu nævnes, at den Præst Hudtwalcker, der i Bombardementsdagene havde henvendt sig til Peymann for at paavirke ham med Hensyn til Stadens Kapitulation, herved paadrog sig Kronprinsens Vrede i saa høj en Grad, at der i Begyndelsen af November foranstaltedes Undersøgelse rejst imod ham. Sagen trak dog heldigvis for Præsten i Langdrag, og endte ind i Aaret 1809 med den Resolution, at der gennem Biskoppen skulde tildeles ham en alvorlig og skarp Irettesættelse, og at han ved passende Vakance skulde forflyttes til Hertugdømmerne³⁾).

Man kan forstaa, at Englændernes imødekommende Optræden overfor Befolkningen noget har mildnet dennes Stemning, ligesom Befolkningen vel heller ikke var uimodtagelig for de mange Penge, Fjenden under sit Ophold satte i Omløb. Men, som sagt, da de drog bort med Landets Flaade, ødelæggende, hvad de ikke kunde medtage, og da man gennem de udstedte strænge Love og gennem Sagsanlæggelserne fik Følelsen af, hvordan den saa loyalt elskede Fyrste saa paa Tingene, fik den Opinion mest Fart og blev den herskende, der ingen Grænse kendte for sit Raseri ved Omtalen af Voldsdaaden, og for hvilken en-

¹⁾ Dom af 25. Januar 1808. Juridisk Arkiv 1808. Pg. 45.

²⁾ Sammesteds. 1808. Pg. 69.

³⁾ Kanc. $\frac{16}{18}$ Februar 1809.

hversomhelst Forholdsregel, hvor dyrekøbt den end kunde være, blev god, naar den kunde tilføje Fjenden Skade. At nedlægge Indsigelse mod denne Stemning blev fra nu af forgæves. Da J. H. Vogt, den Gang Fuldmægtig i Finanskollegiet, i „Nyeste Skilderi“ nedlagde Protest imod den grænseløse Forbitrelse og udtalte, at man ikke maatte forvexle den engelske Nation med den engelske Regering, og at det vilde føre tilbage i barbariske Tilstande ikke at læse en engelsk Bog, ikke at købe en engelsk Vare o. s. v., gjordes der gældende imod ham, at netop i England, hvor Nationen selv gennem Parlamentet havde Indflydelse paa Statens Styrelse, maatte ogsaa den selv undgælde for Regeringens Synder. Saamegen Reservation tog dog endnu Bladets Redaktion (i November 1807) at den erklærede, at den ikke billigede de overdrevent mange Skældsord mod Englænderne. „Dersom Patriotisme ikke bestaar i Andet end at skælde Englænderne Huden fuld, saa har man aldrig haft bedre Lejlighed til at blive Patriot end i vor Tid“¹⁾. Men fra nu af gik man endog saa vidt, at man vilde oprejse Skamstøtter rundt om i Byen for Englænderne, og da i den nærmest efterfølgende Tid — samtidig med at Parolen blev: Udelukkelse af al engelsk og Enebenyttelse af dansk Industri — de industrielle Projekter dukkede op i Mængde, kom ogsaa de krigerske Fantasier i Bevægelse med Opfindelse af nationale Krigsredskaber til Fjendens Ødelæggelse. Da var det ogsaa, man offentlig foreslog Kaper-togter i de skotske Farvande fra Færøerne som Hovedstation; „om Kaperne paa disse Toge tillige turde indkræve den gamle Danagæld paa de skotske Kyster, maatte Regeringen iforvejen ansøges om at afgøre“²⁾!

— Den overstrømmende Forbitrelse mod Englænderne tabte sig, ogsaa i det egentlige Danmark, noget i Krigens sidste Aar, og der har været Tider efter Krigen, hvor man har villet begrundede Englands Optræden som et nødvendigt Led i det engelske Selvforsvar under den vældige Duel mellem England og Napoleon i hine Krigsaar. Det er muligt, at denne Betragtning, der var

¹⁾ Skilderiet. 3. Novbr. 1807.

²⁾ Politivennen. 1807. Pg. 8006 ff. og 1808. Pg. 8384 (Forslag af Lærer Møller).

den engelske Regerings egen i Aarene efter 1807, er tilstrækkelig Forklaring og Forsvar for England og Englænderne selv — ihvorvel der er al menneskelig Sandsynlighed for, at den engelske Regering ved at give nogen Tid havde faaet Danmarks Tilslutning imod Napoleon under hans Gennemførelse af Tilsitfredens Bestemmelser. Men i hvert Fald kan Betragtningen ikke være gyldig for Danmark. Skal der være Tale om nogen Retsorden, vil det ikke folkeretlig nogensinde kunne forsvares at overfalde sagesløs Tredjemand, affordre ham hans Ejendele og i Vægrings-tilfælde fare frem med Ild og Sværd. Den dybe Harme over Flaadens Bortførelse og Københavns Bombardement midt under en Fred vil derfor aldrig mangle Berettigelse, saalænge man ikke er kommet til det Resultat, at Spørgsmaalet om Ret, endog rent elementært, overhovedet ikke kan trives internationalt. Og ser man bort fra engelske Toryanskuelser, vil ogsaa knapt nok i England, endsige udenfor dette Land, dets Optræden i August og September 1807 finde noget Forsvar¹⁾. Noget Andet er Spørgsmaalet om, hvorvidt den danske Regering, selv i sidste Øjeblik, kunde have forebygget den ulykkesvangre Krig med England, og om den, efter Krigens Udbrud, burde have givet den det Sving, den fik — et saameget mere berettiget Spørgsmaal, som Regeringen ikke blev drevet frem af Nationens Følelser, men selv gjorde Alt for at hidse Nationen. Dette er et Spørgsmaal om dansk Statsmandsklogskab, og én Ting er da sikker: at Statsmandsklogskaben paa hin Tid i Danmark ikke stod paa Højde med Statsmandshensynsløsheden paa hin Tid i Evropa — baade hos Danmarks Fjender og hos dets saakaldte Venner.

---

¹⁾ Den moderne tyske Opfattelse i saa Henseende turde f. Ex have faaet et ret almengyldigt Udtryk hos Oncken. Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreiches und der Befreiungskriege. Berlin 1886. Pg. 352 ff. Selv under Hensyn til den engelsk-uenlige Stemning, der gør sig gældende i Værket, ere Fordømmelsesudtrykkene om den engelske Expedition mærkværdig stærke. Men iøvrigt genfindes Onckens Opfattelse som den ganske almindelige i tysk historisk Omtale af Sagen, endsige naturligvis i fransk.

ANDET KAPITEL.

Stadens Genophygning. Spørgsmaalet om Erstatning til de Brandlidte. Kancelliets Beregninger og Forslag. Erstatning ydes kun for faste Ejendomme men ikke for andet Tab. Erstatningens Størrelse og Art. Tilskudet til Københavns Brandassurance. Dennes Status før og efter Bombardementet. Om Assurancens Forpligtelse til at erstatte Krigsskade. Lettelse i Anskaffelsen af Bygningsmaterialier. Husvilde. Husværternes Vægning ved at til-lade Fremleje. Flyttedagen. Begunstigelser ved Opførelse af Bygninger for Middelstanden. Tilstaaelse af Byggelaan. Den tarvelige Byggemaade. Ny Ordning af Bygningstilsynet. Bestemmelser om Karnapper, Kælderhalse og Hustrapper. Nye Bestemmelser om Bygningernes Højde og om Bygningsmaterialierne. Forsigtighedsforholdsregler overfor Anvendelse af Ler og Brokker etc. Antallet af Ejendomme og disses Assurancesum. Etagearealets Størrelse. De offentlige Bygningers Genopførelse. Gadernes Regulering. Nye Gader. Demarkationsterrænet og Forstæderne. Stræng Overholdelse af Byggeindskrænkningerne udenfor Porten paa Grund af Planer om ny Befæstning af København. Spørgsmaal om Flytning af Stadens Forstæder. Københavns Huse og Boliger, paavirkede af Forholdene under og efter Krigen.

Det galdt efter Bombardementet om saa snart som muligt at komme de Nødlidende til Hjælp og at faa Byen genopbygget. Man havde jo desværre en ret rig Erfaring til Raadighed fra den store Ildebrand tolv Aar tidligere, og man gik fra offentlig Side hurtig til Værket. Under 17. September udfærdigedes der Kommissorium for Borgemester Schiøtt, Raadmand Lange, Stadsbygmester, Professor Meyn, Stadskonduktør, Professor Rawert og Oldermænd for Rodemestrene, Købmand Jessen om at træde sammen til Udarbejdelse af en Plan til Byens Genopbyggelse efter de gældende Anordninger. I de Gader, som vare under 14 Alen brede, og hvor Forholdene skulde benyttes til at skaffe Gaderne den efter Branden i 1795 fastsatte Bredde af 14 Alen

(16 Alen i de mest færdselsrige), blev Genopbygning foreløbig ikke tilladt, i de andre tillodes det allerede i Begyndelsen af Oktober (ved Skrivelse fra Kancelliet til Magistraten af 3 Oktober) at tage fat, og dette galdt Størstedelen af Klædeboderne (nu den nordlige Del af Skindergade), Graabrødretorv, Nørregade, St. Pederstræde, Skidenstræde (Krystalgade), Landemærket, lille Købmagergade, Kultorvet, Frederiksborggade, Nørrevoldgade og St. Gertrudstræde (hvor der foreløbig ingen Regulering kunde finde Sted).

Spørgsmaalet var imidlertid, hvordan man skulde skaffe Penge til de Brandlidte. Kancelliet gik ud fra, at Staten burde yde Erstatning ikke blot til dem, hvis Huse vare helt nedbrændte, men ogsaa til dem, hvis Huse kun vare blevne beskadigede, thi de første havde tidt forladt Hus og Gaard, og vare saaledes selv Skyld i deres eget og maaske mange andre Huses Nedbrændten, medens de sidste ofte vare blevne paa Stedet, og havde reddet, hvad de kunde, saa at de saameget mere trængte til at hjælpes. Det mente endvidere, at der skulde gives Erstatning til dem, hvis Varelagre vare ødelagte, og som havde mistet deres Indbo og Redskaber. Da nu København havde lidt Skade paa hele Landets Vegne, burde dette bidrage med 2 pCt. af al fast Ejendoms Assurancesum, der skulde opkræves i Løbet af fire Aar med $\frac{1}{4}$ aarlig. Kancelliet vurderede al fast Ejendom i Danmark og Norge til 200 Mill. D. C., hvoraf der altsaa skulde betales 4 Mill. D. C. Med dette Beløb skulde Skaden erstattes, thi det antoges, at Værdien af de københavnske afbrændte Bygninger udgjorde 2 Mill. D. C., af Bygninger i Forstæderne 320,440, i Bagsværd og paa Blegdamsvejen 17,000, tilsammen 2,337,440, hvorfra 10 pCt. for „Rudera“, saa at der blev tilbage ca. 2,103,700. Desuden kunde det imidlertid antages, at 3,000 Huse vare blevne beskadigede, og ansloges Skaden til 400 D. C. pr. Hus, blev Beløbet 1,200,000 D. C.; føjedes hertil Skaden paa Varer, Indbo og Værktøj med ca. 700,000. vilde den samlede Sum blive de 4 Mill. D. C.¹⁾

¹⁾ Foruden den Ødelæggelse, der ved Branden var sket paa Løsøret, ved Ild og Vand, var naturligvis meget bleven ødelagt ved Omflytningerne, og meget var bortkommet ved Tyveri. Under 10. September 1807 be-

Det her meddelte Forslag gik Kongen imidlertid ikke ind paa, hvad der allerede af den Grund var meget forstandigt, at de Beregninger, det hvilede paa, vare grebne ud af Luften. Alene de opbrændte Tømmerforraads Værdi er senere bleven anslaaet til 4 Mill. D. C., i et enkelt Pakhus brændte der for 130,000 D. C. Uld o. s. fr.¹⁾ Medens man ingen samlet, paa-lidelig Opgørelse har for, hvor store Værdier der ved Bombardementet gik tabt, er det altsaa i hvert Fald givet, at de oven-ansførte Beløb ere for smaa, og indrettede for at passe ind i de 4 Mill., der iøvrigt ogsaa ere fremkomne ved en højst omtrænet Kalkule over den dansk-norske Stats faste Ejendommens Værdi. Kongens Resolution gik ud paa, at der hverken af Statskassen eller ved nogen almindelig Paaligning maatte ventes noget større Beløb til de Skadelidte end 2 Mill. D. C., at Godtgørelsen kun maatte gives de Grundejere, som ved Assurance af deres Bygninger havde vist tilbørlig Omhu, men da ogsaa tilstaaes, selv om Bygningerne ikke vare helt nedbrændte, men kun beskadigede; (ogsaa Grundejerne i Københavns Forstæder fik Del i Erstatningen, og paa disse maa der være tænkt ved Omtalen af ikke-assurerende Grundejere, eftersom Grundejerne i selve Byen vare pligtige til at assurere); at det samme Procentafdrag, der fradrog for ødelagte, ogsaa skulde fradrages for beskadigede Bygninger, og at endelig Godtgørelse for ødelagte Vareforraad, Indbo eller desl. ikke kom nærværende Sag ved, saa lidt som Skibe og Skibsladninger, Fjenden havde taget, eller andet af Fjenden paaført Tab²⁾.

---

kendtgjorde Kancelliet, at de der havde fremmed bjerget Gods i deres Værge, skulde udlevere det, og at de, der lagde Dølgemaal derpaa, ansaaes som Tyve, samt at det var tilladt dem, der havde Bopæl i de afbrændte Gader, at inkvirere om deres Gods (i Analogi med Fd. af 31. Marts 1705 om Skibbrudne). I Henhold hertil blev en Mand, der havde opbevaret en anden Mands Pretiosaskrin og taget deraf, idømt Kagstrygning og Fæstningsarbejde for Livstid. Ligeledes blev en Pige, som under Bombardementet havde tilvendt sig en anden Piges Tøj straffet „som den, der bestjæler skibbrudne Folk, med Kagen og Tugthus paa Livstid“. (Juridisk Arkiv. 1808. Domme af 3. Novbr. og 29. Decbr. 1807).

¹⁾ Skilderiet. 17. Septbr. 1807, jfr. Ræder l. c. I. Pg. 285.

²⁾ Kanc. ^{30 Marts} 1808.
^{18 April}

I Virkeligheden blev herefter Erstatningen eller Hjælpen i det væsentlige kun et Bidrag til Københavns Brandforsikring. Det bestemtes, at de totalt Brandlidte, og de, hvis Ejendomme udenfor Stadens Porte vare afbrændte eller nedrevne, skulde have Assurancesummen i Erstatning, dog med Fradrag først af 10 pCt. af Assurancesummen, dernæst af det Beløb, hvortil Resterne af Ejendommen (Rudera) taxeredes, endelig med et yderligere Fradrag af 10 pCt. De, der havde lidt partiel Skade, skulde selv bære 2 pCt. af Skaden, hvorefter der fradroges 10 pCt. af det overskydende. De, som først indsendte Beregninger og Taxationer efter den fastsatte Frist, udelukkedes fra Erstatning. De, som indsendte Taxationer paa Bygninger, der ej havde været assurede, fik kun $\frac{2}{5}$ af, hvad de vilde have faaet, hvis de havde haft assurede. Til Frue Kirke bestemtes ca. 39,000 D. C. og til St. Petri Kirke ca. 1,000 D. C. (Reskr. 11 Januar 1809). Herefter bleve de Beløb, der vare at tilvejebringe, anslaaede til: for helt nedbrændte Bygninger i Staden og for Frue Kirke 1,662,086 D. C., for Bygninger i Forstæderne 237,106 og for beskadigede Bygninger ca. 450,000 D. C., tilsammen altsaa 2,3 Mill. D. C.¹⁾

Den tidligere bestemte Hjælp af 2 Mill. D. C. forøgedes ved, at de 35,000 D. C., Staten efter Branden i 1795 havde tilstaaet Assurancen til Dækning af Annuitetsgælden (jfr. ovenfor Pg. 142), vedblivende skulde udredes til den i de følgende Aar; i Krigens sidste Aar standsede imidlertid Udbetalingen, men i 1815 optoges den paany, idet den fastsattes til 20,000 Rbdl. S. V. aarlig i Løbet af $12\frac{1}{2}$ Aar. De 2 Millioner skulde udbetales med $\frac{1}{8}$ aarlig i otte Aar. I 1814 var den ene Million betalt, og den anden Million, omsat til 850,000 Rbdl. S. V., bestemtes til at udredes i fire Aar med $\frac{1}{4}$ aarlig, for at Brandassurancen dermed kunde indløse de $3\frac{3}{4}$ pCts. Obligationer, den havde udstedt til de Skadelidte ved Bombardementet. Tillige overtog Staten fra 1813 de fra Branden 1795 resterende Annuitetsbeviser, der

¹⁾ Finanskoll. ¹⁹/₂₅ Februar 1809. Det anførte Beløb for den Skade, der var at erstatte, udgør Halvdelen af det for Skaden ved Branden 1795 angivne Beløb (jfr. ovenfor Pg. 142).

ombyttedes med 4 pCt.'s uopsigelige Statsobligationer, hvorimod Interessenterne forpligtedes til at yde de $\frac{2}{10}$ pCt., der vare ansatte til Gældens Betaling, til den synkende Fond istedetfor til Brandforsikringen. Ved disse Tilskud og Transaktioner lykkedes det Brandassurancen at gaa nogenlunde uskadt ud af Bombardementsaaret og faa sit hele Deficit — der ved Udgangen af Regnskabsaaret 1794—95 udgjorde 5,4 Million, ved Udgangen af Aaret 1805—06 2,2 Mill. og ved Udgangen af Aaret 1808—09 2,6 Mill. D. C. — endeligt udslettet ¹⁾).

Det kan endnu anføres, at idet Staten saaledes overtog at erstatte Grundejerne Bombardementsskaden, motiveredes dette bl. a. ved, at man derved kom ud over det juridisk vanskelige Spørgsmaal, om Brandassurancen var pligtig til at udrede Erstatning. Man ansaa det ganske vist for rimeligt, at Assurancen skulde erstatte Krigsskade, siden den erstattede Skade, forarsaget ved Lynnedslag (vis major); men det betragtedes dog efter Omstændighederne for rettest, at Staten løste Spørgsmaalet ved i det væsentlige at betale Skaden, hvad jo i og for sig ogsaa meget Andet kunde tale for — ikke mindst, at det vilde have været Assurancen plat umuligt at udrede Erstatningen ²⁾).

Men medens man altsaa naaede saa vidt at skaffe de skadelidte Grundejere Erstatning, og medens man bestemte, i hvilke Gader man strax maatte bygge, og hvor senere, var det ikke saa let at faa Folk til at bygge. Kalamiteten efter 1795 havde været langt større end nu, men den Gang var der Penge til at bygge for, Liv og Driftighed overalt; nu kneb det med at faa Folk til at rejse Bygningerne paa Tomterne og i hvert Fald at faa dem til at gøre det godt og solidt. For at lette Byens Genopbygning bestemtes det under 30. Oktober 1807, at Kalk, Mur- og Tagsten, Tømmer, Planker, Vinduesglas, Jærngelændere

¹⁾ Finanskoll. $\frac{24}{15}$ Novbr. 1813, $\frac{18}{25}$ Maj 1814 og $\frac{6}{13}$ Septbr. 1815. Jfr. Iversen l. c. Pg. 10—11.

²⁾ Kanc. $\frac{6}{11}$ Januar 1809. Spørgsmaalet om, hvorvidt Brandskader, opstaaede som umiddelbare Følger af Krigsoperationer, skulde erstattes af Assurancen, er først ved Vedtægt af 8. August 1885 endelig afgjort derhen, at de ikke erstattes.

og andre Materialier til Bygninger indtil Aarets Udgang maatte indføres toldfrit fra ikke-fjendtlige Havne og Steder. Fremmede Skibe skulde ikke betale højere Lastepenge end mellemrigske, og for Aar 1808 fritoges disse Varer for den halve Forhøjelse i Tolden.

Alligevel gik Byggeriet saa langsomt, at der til Tider var ligefrem Vaaningsnød. Allerede i 1808 indkom Fattigvæsenet med Klage over, at Antallet af Husvilde var meget stort, og Forholdet forværredes stadigt. Husværterne vilde ikke tillade de Familjer, der boede hos dem, at tage andre Familjer eller Enkelte til sig, og jævnlig lod de Lejlighederne staa ledige for at opskrue Priserne. Man tænkte da først paa at tvinge Husværterne til at tillade Familjer, der selv bleve boende i Lejlighederne, at tage andre til sig, og tillige at tvinge dem til at udleje deres ledige Lejligheder eller ogsaa sætte dem i Extraskat. Imidlertid fandtes dog et saadant System for betænkeligt, hvorimod man kom til det Resultat, at Efteraars (Michaeli) Flyttedag burde gaa ind, saalænge Krigen varede, da der lettere kunde skaffes Husvilde Plads om Sommeren; samtidig med at dette fastsattes, bestemtes det, at Foraarsflyttedagen skulde være i Slutningen af Maj (Reskr. 18. Februar 1812). Tillige paatænkte en Skat pr. Kvadratalen Rum, der stod til den Enkeltes Raadighed, saaledes at Skatten skulde blive des større, jo mere Areal den Enkelte beboede -- dog denne ret snilde og radikale Ide blev som bekendt ikke realiseret¹⁾.

Da det navnlig var de lavere Klasser, der manglede Boliger, forsøgte man henad Krigens Slutning ved direkte Opmuntringer at faa Bygninger med Smaalejligheder opførte. Da det dels var Mangel paa Bygningsmaterialier, dels de udbetalte Assurancebeløbs formindskede Købeevne, der mere og mere standsede Byggeriet, fritoges ved Pl. af 17. Marts 1812 Enhver, der inden Udgangen af 1813 havde opført Boliger for Middelstanden til billige Lejer paa Brandtomterne, for et Tidsrum af 3 Aar for alle andre reelle Skatter af Bygningerne end dem, der nu hvilede paa Tomterne, og i andre 3 Aar fritoges de for Kvadratskatten

¹⁾ Kanc. $\frac{17}{23}$ Decbr. 1811.

og den Ildstedskat, der paa den Tid forestod. Endelig skulde, naar Bygningerne vare færdige, de til Opførelse benyttede Materialer taxeres, hvorefter der skulde gives en passende Toldgodtgørelse for dem¹⁾).

Samtidig besluttede man at give de Byggende Laan. Først havde man den Plan at ville give Grundejerne Halvdelen af de Banksedler, der vare bestemte til at opbrændes, til Laans, dog saaledes at Halvdelen af Laanet skulde debiteres i Species, Halvdelen i Courant, for at Grundejerne ikke skulde komme til at betale for meget tilbage, hvis Kursen bedredes. Denne højst karakteristiske Tanke, der endog var naaet saavidt som til et kongeligt Reskript, opgaves dog hurtigt; derimod bestemtes, at der skulde anvendes 400,000 D. C., der vare indkomne af Kolonialvareafgiften udover, hvad der i Øjeblikket var Brug for, og at Halvdelen af Laanet kunde faaes i Species, Halvdelen i Courant. Den 24. Marts 1812 nedsattes en Kommission til at tage Bestemmelse om Udlaanene, og den fik Ret til at give Laan paa en af to Maader. Enten kunde den give den Byggende saa stort et Laan, som Tomten var værd og, efterhaanden som han byggede, et interimistisk Laan for hvad der blev bygget, indtil han kunde faa Laan derpaa af en offentlig Kasse; naar dette var opnaaet, skulde det interimistiske Laan betales tilbage, medens Laanet paa Grunden skulde sikres ved anden Prioritet med 4 pCt. Rente og 4 pCt. Afdrag. Eller ogsaa skulde den Byggende indsende Tegning over sin Bygning, og naar man derefter skønnede, hvad en offentlig Kasse formodentlig vilde give paa første Prioritet, skulde Staten bestemme sit andet Prioritetslaan, som udbetaltes, efterhaanden som Bygningen skred frem²⁾). — I Virkeligheden synes disse Begunstigelser og Laan at have hjulpet noget. I 1812 og 1813 opførtes en Del Boliger for Middelstanden, og den akutte Boligmangel blev forsaavidt afhjulpen. Kongen lod endog selv, i Marts 1812, købe en

¹⁾ Kanc. $\frac{12 \text{ Februar}}{11 \text{ Marts}}$ 1812.

²⁾ Reskr. til Finanskoll. 11 Marts 1812, Finanskoll. $\frac{18 \text{ Marts}}{15 \text{ Maj}}$ 1812, Kanc. $\frac{21}{27}$ Juli 1812.

Grund i Skindergade til Tilvejebringelse af Boliger for mindre Haandværkere (Reskr. af 5. Marts 1812); dog noget ret Liv i Byggeriet kom der end ikke i mange Aar hinsides Freden.

Men foruden at det gik trevent med Opførelse af nye Bygninger, byggedes der meget slet. Det Offentlige gjorde, hvad det kunde, for at forebygge altfor slemme Misfostre af Bygninger. Da Stadsbygmesteren i København, Professor Meyn, var død, blev det fastsat, at hans Embede, hvortil hørte Tilsyn med, at Brandanordningen overholdtes samt andre lignende „kedelige“ Forretninger, skulde deles, saaledes at den nye Stadsbygmester beholdt denne Del af Virksomheden, medens der desuden ansattes en Overbygningsdirektør for hele Landet, der skulde have Tilsyn med Bygningerne under Kancelliet og levere Tegninger til nye offentlige Bygninger og Indretninger etc. Det var ved denne Lejlighed, at Kancelliet klagede over den uøkonomiske og smagløse Maade, der var bleven bygget paa efter Branden 1795 og ønskede en Forandring heri (jfr. ovenfor Pg. 8). Medens Professor Hansen blev udnævnt til Overbygningsdirektør, ansattes Konduktør P. Malling til Stadsbygmester, og der indførtes bl. a. i hans Instrux, at det ved Kancelliplakat skulde bekendtgøres, at enhver Tegning til Bygninger, som opførtes her i Staden, for Fremtiden først skulde gennemses af Stadsbygmesteren og derefter approberes af Overbygningsdirektøren¹⁾. Af Hensyn til Gadernes og Husenes Udseende havde man stadig travlt med Karnapperne. De vare blevne forbudte ved Forordningen af 23. September 1795, men der kom jævnlig Ansøgning om Tilladelse til at anvende dem, navnlig af Næringsdrivende, til Udstilling af deres Varer, og man besluttede foreløbig, naar de ikke vare til Vansir eller kunde blive farlige i Ildebrandstilfælde, at give Tilladelsen mod en vis Afgift²⁾. Senere bestemtes det, under 21. Maj 1811, at Kancelliet skulde være bemyndiget til, paa indgiven Ansøgning, at bevilge Karnappers Anbringelse i de Huse og Gaarde, hvor de ikke vansirede, saaledes at de i det mindste vare tre Alen fra Jorden, og mod at der erlagdes

¹⁾ Kanc. $\frac{11}{22}$ Oktbr. 1808 og $\frac{4}{8}$ April 1809.

²⁾ Kanc. $\frac{24 \text{ Januar}}{2 \text{ Februar}}$ 1809.

12 D. C. for hver Karnap i en Gaard og 8 D. C. i et Hus. Omtrent samtidig (ved Reskr. 11. Juni 1811) fastsattes, at det ved enhver ny Bygning skulde paases, at Kælderhalsene og Hustrapperne kun sprang frem i en vis Afstand fra Huset, hvad der ogsaa, inden Udløbet af to Aar, skulde gennemføres i alle bestaaende Ejendomme. Denne Reform vakte megen Glæde i Byen. Man saa „de anstødelige fremspringende Hustrapper ligesom kappes om at tage Næsen til sig“, og imødesaa den Tids snarlige Komme, hvor Fortovene bleve „overalt til at gaa paa“¹⁾.

Men med alt det vare selve Bygningerne usle. Hvad Højden angaar, nødtes mæn til at tillade, at den Højde af 18 Alen, der ved Pl. af 4. Juli 1795 var befalet som Maximum i Gader paa under 18 Alens Bredde, blev forøget til 21 Alen (Pl. 11 Januar 1810). Thi man maatte for at dække de store Bygningsomkostninger have Kælder, Stue og tre Etager i hvert Hus; regnedes nu Kælderen til $2\frac{1}{2}$ Alen over Fortovet, og regnedes hvert Bjælkelag til $\frac{1}{2}$ Alen, blev der saaledes kun 3 Alen 9 Tommer tilbage pr. Værelse, men dette mente man dog var for lidt. Imidlertid strakte altsaa Ambitionen sig ikke videre end til de tre Alen til for hele Huset, hvad der altsaa gav en gennemsnitlig Højde af ca. 4 Alen pr. Værelse — et overmaade tarveligt Ideal at opstille!²⁾ De dyre Bygningsomkostninger viste sig bl. a. i den høje Pris paa Kalk, Mursten og Tømmer. Det blev derfor mere og mere almindeligt at anvende Ler istedetfor Kalk, Murstensbrokker istedetfor hele Sten og svage Bjælker istedetfor svært og stærkt Tømmer til Opførelse af Bygninger paa endog tre til fire Etagers Højde. Autoriteterne vare enige om, at man ikke turde forbyde Anvendelsen af Ler og Brokker m. v., da saa Byen ikke vilde blive genopført, men man indsaa dog tilsidst, at der maatte tages nogle Forsigtighedsregler. Sagen fik et væsentlig Stød fremad, da en Bygning i Peder Hvittfeldtstræde styrtede sammen i det Øjeblik, Grundmuren var opført. Det bestemtes nu, at de, som vilde benytte Ler ved Opførelsen

¹⁾ Dagen. 2 April 1813.

²⁾ Kanc. $\frac{5}{10}$ Januar 1810.

af deres Bygninger, skulde gøre alle Ydermure og Gavle $\frac{1}{2}$ Sten tykkere end almindelig fastsat, at alle udvendige Fundamenter indtil Overkanten af Sökkelen skulde opføres med Kalk, at Ydermuren ikke maatte opføres af Halvsten eller Brokker alene, men at der i det mindste til hvert tredje Skifte skulde tages hele Sten, at Bjælkerne skulde have nærmere angivne Dimensioner, ligesom der skulde anvendes Jærnkere paa hver anden Bjælke etc., og at der endelig skulde ske Anmeldelse for Stadsbygmesteren ved hvert Bjælkelags Læggelse¹⁾).

Det var saaledes visselig ingen Paladser, der opførtes paa Krigens Tid: præmierede Smaalejlighedskaserner, opførte med Ler, af Brokker og Halvsten, med tynde Bjælker, paa Forhaand forsynede med Jærnkramper for ikke at brase sammen. Den Luxus, der kunde anvendes paa Husenes Ydre eller paa de fire Alens Værelser indvendig, kan da heller ikke have været betydelig. Eftertiden maa forsaavidt være taknemlig for, hvad der ikke byggedes i hine Aar og i Perioden derefter, som denne Bygningsmethode satte Fordringerne til Soliditet, Smag og Bekvemmelighed ned til et Minimum. Det var en sørgelig Niveau-sænkning.

Antallet af Ejendomme indenfor Voldene (d. e. Københavns Brandforsikrings Policeantal) udgjorde 1794 3,427, 1795, efter Branden, 2,534, steg dernæst igen til 3,228 i 1806 og sank til 2,954 efter Bombardementet i 1807. Fra dette lave Tal var Stigningen overmaade svag i de følgende Aar: 1809 var Ejendommenes eller Policernes Antal 2,997, 1811: 3,033, 1813: 3,073 og 1815: 3,088, en Tilvæxt altsaa af gennemsnitlig 17 om Aaret. Imidlertid betyde disse Tal forsaavidt mindre, som flere smaa Huse kunne være blevne erstattede af færre større, hvad der jo maa paavirke Antallet af „Ejendomme“ i nedadgaaende Retning. Assurancebeløbet udgjorde i 1794 ca. 20 Mill. D. C., 1795: 15,6 Mill., 1806: 29,3 og 1807: 27,7 Mill. D. C.²⁾ At Assurancebeløbet 1806 var næsten en halv Gang større end i 1794 maa for en stor Del tilskrives forøgede Priser i Bygnings-

¹⁾ Kanc. $\frac{18}{24}$ Septbr. 1810.

²⁾ Iversen l. c. Pg. 10—11.

materialierne, ligesom der forøvrigt ogsaa benyttedes et andet Regulativ efter end før 1795. Men i endnu højere Grad gør Prisstigningen sig gældende efter 1807, saa at Assurance-tallene for Perioden 1807—14 kun bevise lidet om Arten og Omfanget af Bygningsvirksomheden i denne Tid. Man nødsagedes ogsaa til i 1811 at gaa ind paa, at Maximum af det tilladte Assurancebeløb for en Ejendom maatte forøges med 50 pCt. (for et Aar ad Gangen), idet man gik ud fra, at Regulativet af 1795 vel fulgtes, men at de nuværende Priser maatte gøre et Tilslag af 50 pCt. berettiget¹⁾. Bygningsafgiften til Staten, der jo for København betaltes af hele Etagearealet, dog saaledes at Lejligheder paa under 64 □ Alen, der kun beboedes af én Familje, gik fri, indbragte i 1806 (for Aaret 1805) 62,575, i 1808 (for Aaret 1807) 57,853 D. C. Nedgangen var saaledes omtrent en Tiendedel (9,1 pCt.). Denne Tiendedel indvandtssaa langsomt, at først i Aaret 1831 — et kvart Aarhundrede efter 1806 — var de københavnske Ejendommers Etageareal, stadig fraregnet Lejlighederne paa under 64 □ Alen, atter lig Arealet før Bombardementet²⁾.

Samtidig med, at saaledes den private Genopbyggelse smaat og knapt gik fremad, fortsattes Opførelsen af Christiansborg Slot og af Raadhuset, ligesom ogsaa Genopførelsen af Frue Kirke tog sin Begyndelse; men det holdt paa alle Kanter svært at faa Penge. Da Raadhuset langt om længe, i 1815, var færdigt til at tages i Brug, gav Udgifternes Fordeling Anledning til endog ret skarpe Skærmydsler mellem Stat og Kommune (jfr. nedenfor). Pengemanglen mærkedes ogsaa føleligt ved de Bygningsarbejder, forskellige offentlige Institutioner skulde foretage — navnlig var Fattigvæsenet, som vi senere skulle se, bleven nødsaget til vidtløftige Byggeforetagender —, og i det Hele var Særkendet ogsaa for Datidens offentlige Byggevirksomhed en tvungen Sparsomhed, der kom de paagældende Bygninger til megen Skade baade i teknisk og i kunstnerisk Henseende. Kun paa ét Omraade blev man finansielt heldigt stillet,

¹⁾ Kanc. $\frac{19 \text{ Februar}}{16 \text{ April}}$ 1811.

²⁾ Statistiske Oplysninger om Staden København. Nr. 1. Tabel 73.

nemlig ved Gadekomplekset's Regulering, hvor de Indtægtskilder, der vare tillagte den paagældende Kommission, flød over al Forventning rigeligt. I selve Perioden 1807—14 blev, foruden Udvidelse af forskellige Gader, Regulering af andre, ogsaa Hausergade anlagt, idet den nye Gade fra Kultorvet til Aabenraa (ved Resol. af 8. Novbr. 1811) opkaldtes efter Etatsraad Hauser, der havde opført de daværende Huse, og der ejede en Del af Grunden, samt, efter Overenskomst, havde paataget sig Brolægningen. Først sex Aar senere fik den anden Gade til Aabenraa, fra Landemærket, efter at dens Brolægning var færdig, sit Navn — Suhmsgade — ved Resol. 5. Februar 1817.

Da der var Tomter og ledige Byggegrunde nok inde i Byen, behøvede man ikke at drage udenfor Portene for at faa Byggeplads. De, der boede derude, og havde deres Virksomhed der, vilde imidlertid gjerne blive der. Men det gik strængere til nu end før Bombardementet. Allerede under 24. Oktober 1807 nedsattes en Kommission for at tage en Fornyelse af Københavns Befæstning under Overvejelse. Der var Spørgsmaal, om man skulde anlægge Værker i fjærnere eller nærmere Afstand fra Byen, og, efterat forskellige Kommissioner havde fortsat Overvejelserne, resolverede Kongen under 20. Maj 1808, at der skulde anlægges detacherede Forter udenfor København; da imidlertid en stor Del af Hæren nu var samlet paa Sjælland, skulde Befæstningerne vente i tre Aar¹⁾. Men ingen af de udenfor Staden og Citadellet liggende afbrændte Bygninger maatte opføres paany, heller ikke maatte indenfor Demarkationslinjen nogen Bygning, der afbrændte eller forfaldt, genopbygges, derimod kunde de Haver og Jorder, der laa udenfor Porten, midlertidigt benyttes af deres Ejermænd. Samtidig var der (under 28. April 1808) nedsat en Kommission til at bestemme en passende Værdi for de Bygninger etc., der i Forstæderne skulde nedrives af Hensyn til Fæstningsværkernes Udvidelse, samt bortsælge Alt ved Avktion til Nedbrydning; de indkomne Summer skulde dernæst anvendes til Godtgørelse for Ejerne, og iøvrigt skulde Kommissionen indgive Forslag om, paa hvad

¹⁾ Ræder I. c. II. Pg. 14.

Maade de Ejere, der havde haft Bygninger liggende indenfor den foreskrevne Distance paa Glaciet, med Forpligtelse til at nedrive dem naar det fordredes, kunde faa „Lindring“.

At det var Alvor med Bebyggelsens Indskrænkning paa Broerne, fremgaar af, at da en Værtshusholder paa Vesterbro bad om, at han paa Resterne af sin Ejendom maatte genopføre sit Herberge, et Andragende, Kancelliet tildels støttede, resolvede Kongen, at der ikke kunde tilstedes Opførelse af Grundmur eller Bindingsværk. Derimod kunde man til sit Næringsbrug opføre interimistiske Bygninger eller Skure, helt af Træ, med Taget etc. af Tegl, Brædder eller Straa¹⁾. To Aar efter bemyndigedes Kancelliet til at udstede en Plakat om, at ingen Bygning maatte opføres paa Broerne eller i Forstæderne, forinden Demarkationskommissionen havde bifaldet Tegningerne dertil, at alle Tomter af grundmurede Bygninger, enten de vare beboede, ubeboede eller anvendtes til Næringsbrug, skulde være ryddede inden Udgangen af Maj 1811, men at i enkelte Tilfælde, hvor Billighed syntes at kræve det, Demolerings- og Erstatningskommissionen kunde forhandle med de Paagældende om en vis Erstatning²⁾.

Under alt dette blev der Tale om at flytte Stadens Forstæder et godt Stykke bort, men baade af Hensyn til de nuværende Forstæders Næringsdrivende, der end ikke maatte have deres Forretning i Byen, og af Hensyn til selve Stadens Befolkning satte de 32 Mænd sig derimod, idet de under alle Omstændigheder vilde have Forstæderne paa Stadens Grund³⁾. Ligesom de 32 Mænd i dette Tilfælde holdt paa det Bestaaende, gjorde de det ogsaa nogle Aar senere, da der var Spørgsmaal om at sælge Stadens Jorder til Have- og Agerbrug. De mente, at Jorderne vedblivende burde anvendes til Græsning for det Stadens Beboere tilhørende Kvæg, hvortil Fællederne, der tildels vare forbeholdte Militæret, ingenlunde vare tilstrækkelige, og at

¹⁾ Kanc. $\frac{22}{26}$ Juli 1808.

²⁾ do. $\frac{28 \text{ April}}{2 \text{ Maj}}$ 1810.

³⁾ De 32 Mænds Kopibog, Skr. til Magistraten af 11. August 1808.

Jorderne ikke maatte sælges; deres Standpunkt synes baade af den nævnte Grund og af andre Grunde overmaade forstandigt¹⁾.

Perioden 1807—14 gav for lange Tider København sit Præg i arkitektonisk Henseende. De strænge Bestemmelser om, at Byen holdt op ved Portene, saa at ingen nogenlunde anselige Huse maatte bygges udenfor, og de faa Midler, der stod til Raadighed baade for Offentlige og Private, der vilde bygge indenfor Portene — hvad enten det var paa Tomterne eller paa ny indtagne Grunde — gjorde Befolkningen overmaade nøjsom i dens Fordringer til offentlig og privat Bygningskunst. Den Tid var forbi, da rige Handelsmænd, Godsejere eller Hofmænd byggede Paladser; man byggede, hvad der var nødvendigt, og vænnede sig til ikke at stille for store Krav. Befolkningens ringe Tilvæxt bevirkede vel, at der ikke foreløbig blev Boligmangel paa det stærkt begrænsede Territorium, men da saa Folkeforøgelsen kom, uden at Skrannerne faldt, maatte man tilmed rykke sammen i de saare økonomisk opførte Bygninger. Og den strænge Økonomi i Bygningernes Værelser, Trapper, Indre og Ydre satte sig i Blodet hos Hovedstadens Befolkning og er bleven medbestemmende for Karakteren af dens Huse og Boliger.

---

¹⁾ De 32 Mænds Kopibog, Skr. af 26. Novbr. 1812.

TREDJE KAPITEL.

Kommissioner til Understøttelse af Trængende, af Saarede etc. De indkomne Gavers Mængde og Art. Datidens Opfattelse af de frivillige Ydelser til Flaaden. Beholdningerne i København ved Krigens Udbrud. Nedsættelse af en Provideringskommission. Kommissionens Virksomhed. Regler for Prissættelsen paa Kommissionens Varer. Oprettelse af en Medicinalprovideringskommission. Indretning af Medicinaldepoter. Priserne paa Apotekervarer reguleres, og Apotekernes monopoliserede Salg indskrænkes. Ordning af Brændselsforsyningen. Priser for Brændetilførselen. Assurance af søværts Tilførsel. Udsalgsprisen til Smaahandlere. Forbrugets Aftagen og Aarsagerne dertil. Spørgsmaal om Tvangsforholdsregler overfor Tørvemoseejere. Kongens Stilling hertil. Velstaaende Folks Henvendelse til Brændselskommissionen. Hofholdningens Forbrug. Præmier for Tilførsel af Levnetsmidler til København. Forholdsregler til Sikring af tilstrækkeligt Brød og Brødkorn. Magistraten bemyndiges til at anlægge et Hjælpemagasin. Mangel paa Rug. Bagning af Blandingsbrød. Stigning i Taxterne for Maling, Sigtning og Bagning. Kornprisernes Stigning. Kødhandelen. Taxter for simple og finere Kød. Den uafbrudte stærke Stigning. Opgørelse af Kreaturerne Pris og af, hvad Kødet kunde sælges til. Kongens Paabud om lave Taxter og disses Overholdelse. Slagternes Protest. Kødtaxterne i de senere Krigsaaer. Forholdene 1813—14. Anvendelse af Hestekød. Køb af en Gaard til Hestelagteri. Prisen paa Hestekød. Forbrugets Størrelse. Frygt for at Hestebestanden skulde formindskes. Opskruede Priser paa alle Fornødenhedsartikler i 1812 og Nedsættelse af en Kommission desangaaende. Torvepriserne. Frivillige og ufrivillige Mistydninger af Pengeforordningen 1813. Forpligtelse for de Handlende til at indsende Prisfortegnelser til Kommissionen. Offentliggørelse af Navnene paa de Forretninger, hvis Varepriser vare lavest. Fastsættelse af Taxter. Straffene for Overtrædelse af Taxterne. Konflikter med de Handlende. Taxterne maa atter ophæves for at fremme Tilførselen til Byen. Detailhandlerne kunne atter frit forhøje deres Priser. Kommissionen ophæves. Dens Virksomhed. Prisen paa en ugift Mands Fornødenheder i Slutningen af Aaret 1809. Andre Prisoversigter. Sammenligning med Priserne før Krigen. Priser for Livsunderholdet 1810. Kolonialvarepriser. Kornpriser. Priskurant for Aaret 1813.

For at komme den øjeblikkelige Trang under Bombardementet til Hjælp nedsattes den 31. August 1807 en Kommission til at tage sig af trængende, bevæbnede Borgeres Familjer og den 17. September en anden Kommission, der tog sig af Haandværkere og andre Næringsdrivende og søgte at skaffe dem Midler til at fortsætte deres Erhverv. Da disse to Kommissioner foreløbig vare komne til Ende med deres Hverv, indsattes istedetfor dem den 8. April 1808 en ny Kommission med det Formaal, at modtage, hvad de tidligere Kommissioner havde i Behold, at hjælpe Indbyggerne baade i Hovedstaden, Forstæderne og, hvis enkelte Givere ønskede det, ogsaa i det øvrige Sjælland, at samle et Fond for dem, der vare blevne kvæstede, og derved havde mistet deres Førlighed, eller for dem, der havde mistet deres Forsørgere, at bistaa skadelidte Haandværkere med de fornødne Redskaber, at ophjælpe skadelidte Handlende, endelig at understøtte de Brandlidte med Husly og Klæder og de Allerafattigste med Indbo. Foruden den Hjælp, de to Kommissioner af August og September 1807 havde ydet, havde de Nødlidende ogsaa faaet Hjælp af Kommissionen for de Kvæstede og Faldnes Efterladte fra 2. April 1801. Denne havde i 1802 faaet 20,000 D. C. 4 pCt.s Obligationer af Staten, som nu vare forøgede til 24,000, og som bestemtes til et Grundfond til Hjælp for de Efterladte fra den indeværende Krig. Kommissionen skulde udstede Opfordring til frivillige Bidrag, og iøvrigt traadte det Offentlige til overfor de Saarede m. v. ligesom i 1801 ¹⁾).

Der var for den danske Stats Beboere meget at yde Hjælp til i disse Aaringer. Der havde været Christiansborg Slots Brand 1794, Byens Brand 1795, de Saarede og Faldnes Efterladte 1801, nu Bombardementet 1807 og hele Krigen 1807—14. Selv om man vidste, hvad der var indkommet til de københavnske Komiteer — og herom foreligger der kun spredte Data — vilde det ingen Billede give af den store Hjælpsomhed. Thi bortset fra, hvormegen Slægt der var at bistaa i Tider, hvor mangan En bragtes til Bettelstaven, saa var f. Ex. den Hjælp, norske

¹⁾ Reskr. 15. Januar 1808 (Kanc.).

Rigmænd ydede fattige Medborgere under Hungersnøden, af et uopgjort men overordentligt Omfang. Som Maalestok for, hvor meget der ved en klog Appel samtidig til Befolkningens Følelser og Fornøjelseshang kunde tilvejebringes til et enkelt Øjemed, kan anføres, at kongelig Skuespiller Knudsen ved Forestillinger og Deklamationer indsamlede over $\frac{1}{2}$ Million Kroner til de danske Fanger i England¹⁾. Mest har bevaret sig i Erindringen de mange Gaver i Sølvstøj, der indkom til Tilvejebringelse af en ny Flaade. Det er alt foran omtalt, at Sølvservicer, Thekander, Skeer, Gafler, Terriner, Ragoutfade indsendtes i Mængde, tidt anonymt, tidt fra almindelige borgerlige Hjem. Den største Sølgave kom dog vistnok fra Finansminister Schimmelmänn, der indsendte 2,000 Lod Sølv. Store Beløb indsendtes kontant: Interessenterne i Brandassurancekompagniet for Varer og Effekter i København 30,000 D. C., Baron Selby 10,000, Justitsraad Lange 10,000, Gehejmeraad Rosenkrone 6,000, Blixen Finecke i Dallum 3,000, en Embedsmand i Rendsborg 3,000, Søren Hempel, Ejer af Fyens Stifts Adresse-Avis, selv og ved Indsamling 8,500, Landskabet Nedre Ditmarsken 10,000, Aarhus Amt 7,373, Aalborg By 3,070 D. C. o. s. fr. Indsamlingerne skete byvis, sognevis, lavsvis, og ialt indkom der til Flaaden 700,000 D. C. ad frivillig Vej (nominelt svarende til ca. 2 Mill. Kroner)²⁾. For egen Regning lod Agent Duntzfeldt bygge 2 Kanonchalupper i fuldstændig Stand, Asiatisk Kompagni skænkede 4 Kanonchalupper, og mangfoldige Godsejeré anviste Ege- og Asketræer fra deres Skove, brugelige til Skibstømmer. Men end ikke med Gaver til Nødlidende af alle Arter og til saadanne patriotiske Øjemed som Oprettelsen af en Flaade var den offentlige Gavmildhed udtømt, man træffer ogsaa Gaver til Statsgældens Afbetaling: fra en Anonym, gennem en kongelig Embedsmand, 24,500 D. C. Obligationer, 3,120 Dlr. Speciessedler og 4,900 D. C.³⁾.

Saaledes flød de frivillige Bidrag fra mange Sider, men ogsaa til mange Øjemed, og netop derfor vil det forstaaes, at

¹⁾ Nyrop. Bidrag til den danske Industris Historie. Pg. 140.

²⁾ Garde l. c. Pg. 419 ff.

³⁾ K. T. 1809.

Bidragene betød mere som Vidnesbyrd om god Vilje end til Fyldestgørelse af de Formaal, man bidrog til. Selv om ogsaa de store Bidragslister paa Eftertiden gøre et ret imponerende Indtryk, har man i Samtiden ikke været fuldt saa begejstret. Man hører Klage over, at samtidig med at Mange gav rigeligt, baade absolut og forholdsvis, vare Mange beregnende i deres Gavmildhed. De Formuende, hed det, have ikke givet mere end „hvad slige Folk kunne tabe eller vinde en Aften i Venneselskab“. „De, som ingen Skov eje, have med stort Bram givet alle de Træer, som findes tjenlige til Skibsbrug. Og de, som eje Skov, have med stor Forsigtighed bestemt Antallet af Træer.“ Bønderne have ikke givet mere end, „hvad de sædvanligen fortære i et Krogilde en Markedsdag“¹⁾. Lad nu dette ogsaa have været Udtrykket for en Malcontent, saa have dog naturligvis disse frivillige Ydelser haft den samme Skavank som alle lignende, at Ydelserne faldt meget ulige, saa at Nogle, og det vel de Fleste, fritog sig selv for at give eller gav lige, hvad de mente at kunne affinde sig med, Andre gav rigeligt, ja over Evne. Men i hvert Fald havde jo ikke blot Gaverne Tilfældighedens Karakter, men Modsætningen til den frivillige Rundhaandethed dannede den Spekulation i Nøden, som endda nok kunde gaa Haand i Haand med Goddædigheden. Vilde Myndighederne derfor virksomt komme Befolkningen til Hjælp, maatte de gribe ordnende ind, og den hele Periode 1807—14 er præget af Autoriteternes Bestræbelser for at sikre Befolkningen mod Nød, mod Optrækkerier, mod Konjunkturernes vekslede og voldsomme Indflydelse.

Da Krigen brød ud, fandtes der (19. August 1807) i København ca. 22,000 Tdr. Hvede og ca. 25,000 Tdr. Rug, ganske vist for en Del beregnet til Brænding, men under en Belejring selvfølgelig Alt til Raadighed til Brødkorn²⁾. Gaar man ud fra det foran anførte aarlige Forbrug af Brødkorn (jfr. Pg. 148), vilde disse 47,000 Tdr. svare til ca. 5 Maaneders Forbrug. Af en Artikel som Smør, hvoraf det aarlige Brug, ligeledes ifølge

¹⁾ Skilderiet. 25. Februar 1809.

²⁾ Efter Provideringskommissionens Materiale, Raadstuearkivet.

de foranstaaende Beregninger, var en 14 à 15,000 Tdr., fandtes derimod kun 8 à 900 Tdr.; en Beholdning af denne Størrelse fandtes ogsaa ved senere Opgørelser (saasom Udgangen af Aaret 1810 og Udgangen af Aaret 1814). Men Opgivelserne over Tilførselen af Smør, der f. Ex. for hvert af Aarene 1808 og 1809 vise 14 à 15,000 Tdr. landværts og 8 à 9,000 Tdr. søværts Tilførsel, gøre det klart, at der i nogle af Aarene ikke har været Mangel paa denne Vare i Byen, trods stærke Klager over Smørprisernes Højde; men i andre Aar var det en sjælden Vare. Af Stenkul fandtes kun ca. 600 Læster, medens det normale aarlige Forbrug var 8,000, af Brænde ca. 7,000 Favne mod et aarligt Forbrug af ca. 67,000 Favne. Medens der foreligger detaljerede Opgivelser over Forraadet af forskellige Fødevarer, haves derimod intet Materiale til Bestemmelse af Kød- og Kvægbeholdningerne.

Den 12. August 1807 nedsattes en Provideringskommission for at tage under Overvejelse, hvordan København lettest og bedst kunde forsynes med Kød og Kornvarer. Men medens der jo ikke blev Tale om nogen Belejring af Byen, hvor der var Spørgsmaal om at udhungre den, var ikke dermed Ordningen af Stadens Providering forbi — tværtimod blev det en stadig Opgave under hele Krigen at sørge for saa regelmæssig Tilførsel, at Priserne ikke skulde løbe for højt til Vejrs, og den ubemidlede Befolkning derved lide Nød. Selvfølgelig havde de Handlende allerede strax, da Belejringen nærmede sig, skruet Priserne til Vejrs trods Øvrighedens Advarsel derimod (Raadstueplakat af 19. August 1807), men det var først i de følgende Aar, at Prissvindelen for Alvor tog fat og krævede alvorlige Modforholdsregler.

Under 25. November 1807 nedsattes en Provideringskommission for København, det øvrige Sjælland, Møen, Falster og Laaland for at undersøge, hvormeget der fandtes af Levnetsmidler, hvormeget der vilde medgaa i det følgende Aar, og hvorledes det manglende kunde skaffes tilveje. Kommissionen kom dog hovedsagentlig kun til at virke for København, og trods den stærke Kritik, der øvedes imod den — hvad man ikke kan undre sig over, da den, uden at ødelægge de Handlende, skulde passe Smaafolks Tarv —, synes den at have gjort endel Nytte

til at holde Priserne paa Livsfornödenhederne nede. Den satte sine Priser noget over Indkøbsprisen, baade for de Handlendes Skyld og for at dække Administrationsomkostningerne, dog var Prisen endel (ca. en Fjerdedel) under almindelige Detajlpriser. Men Befolkningen kunde kun i bestemte Smaapartier faa Varerne, Brød, Smør, Kød, Lys o. s. v. fra de forskellige Udsalgssteder, tidt stod man, i al Slags Vejr, i Række ved Udsalgene, før man kunde komme til, saa at det selvfølgelig væsentligst var den egentlige ubemidlede Del af Befolkningen, der tyede til Indkøb af den Art — hvad der jo ogsaa kun var Meningen —, medens der dog ogsaa var bedre Stillede, som misbrugte Lejligheden til at faa Varerne under almindelig Butikspris ¹⁾).

Ved Siden af den almindelige Provideringsskommission oprettedes (under 19. Oktober 1808) en Medicinalprovideringsskommission i København, der var autoriseret til at danne Varedepoter, hvorfra Apothekerne skulde forsynes; det ene Depot, paa denne Side Bæltet, skulde have 41 Lægemedler, det andet, hinsides Bæltet, 23 Lægemedler, navnlig indiske Medicinalvarer og andre, der ikke kunde faaes fra Fastlandet. Udførselsforbudet med Hensyn til Medicinalvarerne skærpedes, Enhver skulde meddele, hvor stort et Forraad han havde af de Varer, Depotterne forsynedes med, og Varerne vilde da blive afkøbte for Markedsprisen paa Udførselsforbudets Tid plus 10 pCt. Tillige var det bleven paabudt, at ogsaa Apothekervarer, hvortil der ellers ingen Recept behøvedes, nu kun maatte sælges efter Recept. Men da Apothekerne kom med meget stærke Klager over Medicinalprovideringsskommissionens Virksomhed, bleve vel disse for Størstedelen afviste, men de opnaaede dog paany at faa Lov til Haandsalg af endel meget anvendte Artikler, som til da kun havde maattet sælges mod Recept ²⁾). For at gøre Medicinalvarerne billigere, bestemtes det ogsaa i 1809, at endel udenlandske Ingredienser, der hidtil vare anvendte til forskellige Lægemedler, skulde ombyttes med indenlandske eller lettere til-

¹⁾ Se f. Ex. Overskous Erindringer. Pg. 180 ff.

²⁾ Kanc. ²¹/₂₄ Februar 1809.

gængelige udenlandske, og at Apothekernes udelukkende Privilegium til at sælge Medicinalvarer, som af Sundhedskollegiet vare erklærede for mindre nødvendige, skulde ophøre, saalænge Omstændighederne forbød, at der kunde sættes en billig Taxt paa disse Varer. Det bestemtes ogsaa, at Avancen paa Opium, Kamfer og Moskus skulde sættes ned, da disse Varer iforvejen vare i meget høj Pris, medens til Gengæld Avancen paa andre, billigere Artikler skulde sættes højere¹⁾.

Hvad der endvidere blev overgivet til særlig Forsorg, var Brændeforsyningen. Ved Reskript af 19. Marts 1808 bestemtes, at da der trods alle Foranstaltninger havde vist sig at være Brændemangel i den forløbne Vinter, skulde der nedsættes en Kommission til at tage sig af Transporten og Forsyningen med Brænde. Udgifterne skulde udredes forskudsvis af Stadens Kasse og derefter fordeles paa Brændets Pris. Det paalagdes Kommissionen at søge at faa Befolkningen til frivilligt at føre Brændet til København for indtil 8 $\frac{1}{2}$ pr. Mil for hver Favn, men om fornødent skulde der ske Pligtkørsel, som paalignedes Alle uden Undtagelse, der boede indtil 2 Mil fra det Sted, hvor Brændet var oplagt, og der brugte Hest og Vogn til deres Drift. De Kørende vare pligtige til at køre Brændet 4 Mil og for 6 $\frac{1}{2}$ pr. Mil for hver Favn²⁾. For ogsaa at sikre den søværts Tilførsel bemyndigedes Kommissionen til at assurere Skibe, der for privat Regning under en søkyndig Mands Ledelse afsendtes efter Brænde til den sydlige Del af Sjælland, Møen og Laaland-Falster, mod en Præmie af 4 til 6 pCt., dog galdt Assurancen ikke mod fjendtlig Opbringelse. Ogsaa Tabet ved denne Assurance skulde lægges paa Brændets Pris³⁾.

Betalingen for Transporten af Brændet maatte stadig forøges, og Brænde steg stadig i Pris. Som Følge deraf paalagdes det i Begyndelsen af 1809 Kommissionen at sælge Brænde til Smaahandlerne for 10 D. C. pr. Favn. Det herved lidte Tab,

¹⁾ Jfr. I. D. Herholdt. Et Bidrag til Apothekerkunstens og Medicinalkunstens Historie. Det skand. Literaturselskabs Skrifter 1811.

²⁾ Kanc. $\frac{22}{28}$ April 1808.

³⁾ do. $\frac{3}{19}$ Juni 1808.

ialt 12,701 D. C., skulde afdrages i Betalingen for Brændet fra de offentlige Skove, der gennemgaaende kostede $13\frac{1}{2}$ D. C. pr. Favne¹⁾. Kommissionen anviste til Salg i Aaret Marts 1808 til Marts 1809 31,400 Favne Brænde, 2,100 Læs Tørv (à 1,000 Stkr., hvert Læs omtrent = $\frac{1}{2}$ Favne Brænde) og 380 Læster Stenkul (à 18 Tdr.; Kullet var fra Höganäs Kulværk). Af Brændet solgtes 4,900 Favne til Smaahandlere („Udhuggerne“) à 10 D. C. Favnen, medens den ordinære Pris i det sidste Kvartal var 14 à 16 D. C., Tørven solgtes for $2\frac{1}{2}$ à 3 D. C. Læset, Stenkullet for 6 D. C. Tønden. Desuden var der til Private tilbragt Staden 13,300 Favne Brænde og 63,400 smaa Læs Tørv (hvert Læs omtrent = $\frac{1}{6}$ Favne Brænde). Der var saaledes ialt brugt ca. 45,000 Favne Brænde, ca. 23,000 almindelige Læs Tørv, medens det sædvanlige aarlige Brændeforbrug var 50 pCt. og Tørveforbruget 10 pCt. større (Kulforbruget naede jo ellers endog 8,000 Læster). Grunden til denne uhyre Aftagen i Forbruget maatte søges dels i den Sparsommelighed, de høje Brændselspriser tvang Husholdningerne, trods Vinterens Strænged, til at vise, hvad der i det Hele stod i Forbindelse med en større Økonomi i det huslige Liv, dels i — hvad der navnlig galdt det ringe Stenkulforbrug — „at de større næringsdrivende Borgere, saasom Bryggere, Smede, Brændevinsbrændere, Sukkerraffinadører, havde haft en mindre udvidet Næringsdrift“²⁾.

Naar Brændselet var saa dyrt, laa det dels i Vanskeligheden ved at faa det søværts transporteret til Hovedstaden, dels i den almindelige Prisstigning, der fulgte med Kursfaldet, og der ramte alle Varer, deriblandt ogsaa selve Transporten af Brændet. I Begyndelsen var man saa ængstelig for Brændselsmangel, at man til Bestemmelserne om Pligtkørsel endog vilde føje Bestemmelser om Tvangssalg. Kommissionen og Kancelliet vilde, paa forskellig Maade, tvinge Tørvemoseejerne til at skære deres Tørv og sælge dem til en vis Pris, men i dette Forhold tog Kongen Afstand fra de skrappe Forholdsregler, idet han

¹⁾ Kanc. $\frac{14}{21}$ Februar 1809.

²⁾ do. $\frac{11}{14}$ April 1809.

mente, at naar Brændet steg i Pris, vilde Folk søge Tørv, dermed vilde ogsaa Tørvens Pris stige, og Tørven da nok møde op paa Markedet. Han saa derfor ingen Grund til, naar det ikke var yderst nødvendigt, at gøre Indgreb i Ejendomsretten¹⁾. Det viste sig da ogsaa, som ovenfor anført, at Tørveforbruget blev forholdsvis langt større end Brænde-, endsige Kulforbruget (idet det jo omtrent svarede til det normale Forbrug). De store Beløb, der medgik til Forsyningen, tvang Staden til uafbrudt at søge Forskud hos Staten, som ogsaa bevilgede dem, da den jo efterhaanden, som Brændselet solgtes, fik Pengene igen. I Aaret 1812 bevilgedes endog et Forskud af 900,000 D. C., hvoraf 500,000 skulde gaa til de Skovejere, der havde paataget sig Leverancer af Brændet, 400,000 til Fragt m. v.²⁾ Brændets Dyrhed bevirkede, at endog velstaaende Folk maatte gaa til Kommissionen for at faa denne Vare, deriblandt Stadens højeste Embedsmænd³⁾. Karakteristisk er det ogsaa, at selve Hofholdningen klagede over, at den maatte indskrænke sit Brændselsforbrug til det mindst mulige og dog ikke kunde komme ud af det med de bevilgede Summer; men naar den for Aaret 1810—11 forsynede sig med for 42,000 D. C. Brændsel, hvad der svarede til mindst halvtredje Tusind Favne Brænde (hvormed kan sammenlignes, hvad hele Staden brugte), har dog Sparsommeligheden næppe overskredet det i og for sig rimelige⁴⁾.

Naar det allerede under almindelige Forhold var af stor Betydning for Staden at sikre sig Beholdninger af de vigtigste Fornødenhedsartikler, maatte dette naturligvis endnu mere blive Tilfældet i Krigens Tid, og Betingelsen for, at Provideringskommissionen kunde gøre Gavn, maatte jo være, at den havde Noget at administrere — at Varerne kom hertil. Derfor tilstodes der allerede ved Plakat af 30. Oktober 1807 for Tilførsel

¹⁾ Kanc. $\frac{24}{27}$ Maj 1808.

²⁾ Finanscoll. $\frac{6 \text{ Maj}}{11 \text{ Juni}}$ 1812.

³⁾ Et hæftigt Skændsmaal opstod bl. a. desangaaende mellem den afgaaede Politimester Haagen og Brændselskommissionen (Kanc. $\frac{11}{17}$ Januar 1810).

⁴⁾ Finanscoll. $\frac{8}{11}$ August 1810.

fra Jylland og Fyen til København, det øvrige Sjælland, Laaland, Falster og Møen en Præmie pr. Td. af 1 D. C. for Smør, Flæsk samt saltet eller røget Kød, 48 β for Hvede, Rug, Ærter eller Salt, 36 β for Byg eller Malt, 24 β for Kartofler eller Havre, samt for Gryn dobbelt saa meget som for den Kornart, hvoraf de vare malede — Alt foreløbig indtil Udgangen af Aaret. I samme Tid forbødes al Udførsel af Levnetsmidler etc. fra de nævnte Øer, et Forbud, der senere fornyedes for længere Tid.

I December 1807 etableredes en Assurance mod fjendtlig Opbringelse og Sømolest for Skibe, der førte Fødemidler (og Brænde) til København fra det øvrige Land, for 6 pCt. fra Halvøens Vestkyst, 4 pCt. fra Halvøens Østkyst, 2 pCt. fra Falster og Møen, 3 pCt. fra de øvrige Øer; for 2 pCt. kunde ogsaa tegnes Assurance fra de sjællandske Købstæder til København. Assurance kunde ligeledes tegnes for de Skibe, der sejlede ud for at hente Fødevarer eller der sejlede tilbage efter at have bragt dem, men ikke for de Varer af anden Art end Fødevarer, man da havde med.

I særlig Grad maatte man naturligvis sikre sig, at der fandtes det nødvendige Brød og Brødkorn. Saaledes besluttedes det, i Slutningen af 1808, at uagtet der i Øjeblikket ingen Rugmangel var, skulde Københavns Magistrat bemyndiges til at anlægge et Hjælpemagasin af indtil 6,000 Tdr. Rug, dersom meklenborgsk eller anden østersøisk Rug kunde faaes i Havnen for under 8 D. C. pr. Td.; hertil ydedes et Forskud fra Statskassen paa 30,000 D. C., som skulde forrentes og tilbagebetales, efterhaanden som Salget skete. Sagen fik imidlertid ingen praktisk Betydning, thi saalænge der kunde være Trang til Rugen, var Prisen over de 8 D. C., og da Prisen gik under de 8 D. C., var Krigen forbi¹⁾. I Begyndelsen af 1809 var der saa stor Mangel paa Rug, at samtlige Stadens Bagere den 4. Marts 1809 kun havde en Beholdning af 1,384 Tdr., og da 12 af Bagerne slet intet Rug havde, og der omtrent intet Rug førtes til Torvs, besluttedes det, da Provideringskommissionen ikke saa

¹⁾ Kanc. $\frac{2}{15}$ Februar 1814.

sig i Stand til at forsyne Bagerne med Rug før næste Indhøstning, at Brødet indtil videre skulde bages af én Del Rug, én Del Hvede og én Del Byg — et Blandingskornsbrød, man ansaa for bedre end det Rugbrød, der brugtes ¹⁾). Senere var der ingen stor Mangel paa Brødkorn, og naar Udførselen af bagt Brød gennem Stadens Porte forbødes i Marts 1812 — et Forbud, der i Juli 1812 dog indskrænkedes til grovt Brød af Rug eller Blandingskorn, forsynet med Provideringskommissionens Mærke — hidrørte dette kun fra, at Bønderne under de øjeblikkelige Kornpriser stod sig ved at købe Brød i Hovedstaden, bagt af billigere Korn, samtidig med at de solgte deres Korn paa Torvet til de stærkt stegne Priser. Det var dette, Forbudet vilde forhindre ²⁾). Hele Perioden igennem indkom der Ansøgninger fra Møllere og Bagere om Forhøjelse af Taxterne for Malning og Sigtning og for Bagning. Som Exempel paa Stigningen i Møllerpriserne kan nævnes, at medens en Td. Rug før 1807 maledes og sigtedes for 28 β, sattes Taxten i Februar 1807 til 44 β, i December 1808 til 50 β, i Januar 1810 til 56 β, i Marts 1811 til 1 D. C. o. s. fr. Paa samme Maade steg Bagerpengene fra Aar til andet; lægger man hertil Forøgelsen i Taxten for Kornmaaling og endelig den uhyre Forøgelse af selve Kornpriserne, er det intet Under, at Brødet stadig blev dyrere; en hel ny Bagertaxt for Bagning og Salg af Rugbrød fremkom ved Reskript af 24. December 1811. Men baade Sælgere og Købere vare stadig utilfredse; Stadens Borgere opkøbte selv udenfor Byen de ankommende Kornvarer, hvad de ved Skrivelse til Øvrigheden af 12. December 1812 advarede imod, eftersom Korn, Smør, Flæsk og andre Fedevareer ikke af Bønderne maatte sælges paa Veje og Kroer udenfor Staden eller paa Gader eller Gæstgivergaarde i Staden, men kun paa Byens Axeltorv. Helt utaalelige bleve Forholdene i 1813, da i Efteraaret en Td. Rug var steget til 20 Rbdl. og derover, og først efter Freden kom Reaktionen.

¹⁾ Kanc. ^{21 Marts}
^{14 April} 1809.

²⁾ Ørsted's Erindringer IV, Pg. 105.

Paa intet Punkt fulgte dog Prisforhøjelser til den Grad Slag i Slag, og vare Disputerne mellem Regeringen, de Handlende og Publikum saa vedholdende, som overfor Kødhandelen. Regeringen satte Taxter, men Slagterne tog over Taxten, og det Publikum, der havde Raad dertil, betalte for at sikre sig det bedste Kød.

I Midten af 1808 sattes Taxten for bedste Oxekød til 20 β , for ringere til 18 β , for Lammekød til 18 og 16 β ; for Kalvekød, hvis Pris varierede fra 14 til 28 β , sattes ingen Taxt. Straffen for Overtrædelse af Taxten sattes til 10 D. C. første Gang, 20 D. C. anden Gang, medens den tredje Gang var Borgerrettighedens Fortabelse ¹⁾. I Efteraaret 1808 blev Tilførselen af Kød fra Landet (i „Slagtetiden“, hvor denne Tilførsel var tilladt) saa stor, at Slagterne endog solgte under Taxten, men inden Aarets Udgang gik Priserne paany til Vejrs. Taxterne sattes ved Begyndelsen af 1809 for Oxekød til 15 og 13 β og svingede omkring disse Beløb Aaret igennem.

I Begyndelsen af 1810 var Taxten for Oxekød paany 16 β , men det blev nu Slagterne umuligt at sælge Kødet for denne Pris. Endog Provideringskommissionen saa sig ude af Stand til at holde Prisen. Den beregnede, at Middelvægten af det indkøbte Kvæg var 358 $\mathcal{R}$; solgtes dette for 16 β blev Indtægten altsaa 59 D. C. 64 β , hertil kom Indtægten for Salg af Talg (17 $\mathcal{R}$) 7 D. C. 42 β , for Huden 14 D. C., Tunge og Indmad 3 D. C. 16 β , ialt 84 D. C. 26 β eller pr. Par 168 $\frac{1}{2}$ D. C. Men Kommissionen maatte pr. Par selv give 192 D. C., og da hertil kom Transport, Konsumtion etc., kunde en Pris af 16 β pr. $\mathcal{R}$ altsaa umuligt opretholdes. Kongen — der overhovedet selv tog meget ivrig Del i Forhandlingerne om Kødtaxterne — gav da Lov til, at Prisen for bedste Kød sattes til 20 β , for ringere til 17 β , men paalagde Politimesteren at sørge for, at der virkelig nogle Gange om Ugen var Kød til Salgs for 17 β $\mathcal{R}$, ligesom til den anden Side formuende Folk ikke burde lade sig trække op og betale mere end de 20 β ²⁾.

¹⁾ Kanc. $\frac{2}{17}$ Juli 1808.

²⁾ do. $\frac{3}{9}$ April 1810.

Fra nu af steg Kødtaxterne med stor Hast og overholdtes endda ikke. For Marts 1811 foreslog Kancelliet, efter de fra Slagterlavet, Provideringskommissionen og Magistraten indhentede Oplysninger, at Taxten for Oxekød skulde sættes til 30 og 28 β , da man ellers simpelthen vilde udsætte sig for, at Slagterne hørte op at slagte. Kongen vilde imidlertid ikke lade sig bevæge til at gaa saa højt, og Taxten sættes til 28 β og 26 β , med Paa-læg om, at det paa det nøjeste skulde paases, at Slagterne ikke overskred eller eluderede disse Taxter. Imidlertid erklærede Slagterne paany i den følgende Maaned, at de maatte sælge med Tab, naar de skulde følge Taxten, at Kødets paa Landet kostede 40 β pr. $\mathcal{R}$, og at de vilde miste Alt, hvad de ejede. Taxten sættes da for April til 32, 30 og 26 β efter Kødets Beskaffenhed¹⁾. Et halvt Aar efter (for September) sættes Taxten til 40 og 34 β (idet Prisen for Kvæg ansloges til 430 D. C. Parret — mod 192 D. C. halvandet Aar tidligere). For Lammekød sættes Taxten til 40 og 34 β . For September 1812, altsaa et Aar efter, bleve Taxterne for Oxekød satte til 52 og 44 β og til lignende Beløb for Lammekød.

I 1813, da alle Priser steg med rivende Fart, stod naturligvis Kødets ikke tilbage. Ved Midten af Aaret sættes Taxten, for Juni Maaned, til 16 β Rbm. eller en Daler Courant pr. $\mathcal{R}$! I Slutningen af Aaret var man naaet til en Pris for Kvæg af 2,800 D. C. pr. Par (hvert Stykke beregnet til 384 $\mathcal{R}$). Priserne vare iøvrigt saa variable, at Oldermændene for Slagterlavet hverken turde paatage sig at foreslaa nogen Taxt eller at indestaa for, at Byen i den forestaaende Vinter kunde være forsynet med Kød. Skulde der allerede sættes Taxt, maatte denne blive 42 Rbsk. Pundet. Kongen tillod, at Taxten foreløbig bortfaldt, men det skulde da bestemmes hvad Slagterne maatte tage for Slagting af Kød for Private. Dette skete ogsaa ved Resolution af 2. Jan. 1814, og samtidig hævedes det i 1813 givne Forbud mod, at Private opkøbte Kalve, Faar og Lam, Stude og Svin paa Landet, saa at den i saa Henseende i 1793 givne Frihed paany blev gældende²⁾.

¹⁾ Kanc. $\frac{26}{28}$ Februar og $\frac{26}{28}$ Marts 1811.

²⁾ Kanc. $\frac{14}{16}$ Decbr. 1813, $\frac{31}{2}$ Decbr. 1813, 2 Januar 1814.

Endelig indtraadte i Løbet af 1814 roligere Forhold, og ved Midten af Aaret paatog Slagterne sig, samtidig med at Provi-deringskommissionen skulde hæves, at forsyne Byen ugentlig med 8,020 Lpd. Oxe- og Lammekød, 1,060 Lpd. fedt og 409 Lpd. magert Kalvekød til en foreløbig Pris af 35 til 40 Rbsk. pr. $\mathcal{R}$ af Oxekødet og 40 Rbsk. pr. $\mathcal{R}$ af Lammekødet¹⁾).

Under de voldsomt stigende Kødpriser kom en ret livlig Agitation i Gang for at indføre Hestekød. Det var navnlig Veterinæren Professor Wiborg, der interesserede sig for Sagen, og han fik i Aaret 1808 sat igennem, at der paa Christianshavn skulde anlægges et Hestslagteri, hvor de Heste, der anvendtes til Menneskeføde, skulde kontrolleres. Boderne, hvorfra Kødet solgtes, skulde have til Paaskrift „Udsalg af sundt Hestekød“, og en Dyrlæge skulde overvære Kødet's Nedsaltning. Man gik ud fra, at Taxten ikke maatte overstige 3 β Pundet, og at Hestslagterne skulde nyde samme Rettigheder som andre Lavs- slagtermestre. Til Støtte for, at Spisningen af Kødet vilde vinde Indgang hos Befolkningen, anførtes, at Fæstningsslaverne og de Fattige gjerne spiste af det, saa at den ubemidlede Befolkning nok vilde vænne sig dertil, dog burde Tyendet ikke kunne tvinges til at spise det, men Fattigvæsenet skulde kunne anvende det til sine Fattige. I September 1808 bevilgedes 3,000 D. C. til Køb af en Gaard i Dronningensgade og til Inventarium. Allerede inden Slutningen af Aaret viste det sig imidlertid, at den fastsatte Taxt af 3 β pr. $\mathcal{R}$ var for lav, og at den navnlig maatte være højere om Vinteren, da Hesten steg i Pris for hver Maaned af Vinteren, der gik, og var billigst om Efteraaret. Taxten blev da sat stigende, med Maximum 6 β pr. $\mathcal{R}$ i Marts Maaned. Det oplystes samtidig, at der fra 23. Oktober til 8. December var slagtet 100 Heste, mest smaa sjællandske å 14 til 16 Lpd. Stykket. Man mente at maatte gaa til 20 D. C. for Købet af en Hest, men naar der var udtalt Frygt for, at der ved en saadan Pris eller i det Hele ved Hestslagteriet skulde være Fare for en kendelig Formindskelse i Mængden af Arbejdsheste, da var dette urimeligt, thi selv om der Vinteren igennem

¹⁾ Kanc. $\frac{30. \text{Juni}}{1. \text{Juli}}$ 1814.

slagtedes 200 Heste, vilde dette ingen Rolle spille paa Sjælland, „der i det mindste har 100,000 Heste“¹⁾.

Fordommen mod at spise Hestekød vedblev imidlertid og har, som bekendt, i den lange Tid fra Aarhundredets Begyndelse til dets Slutning kun meget delvis fortaget sig.

Under de ekstraordinære Forhold, som Krig, Afspærring, Spekulation og Pengeforstyrrelser fremkaldte, gjorde Regeringen altsaa, hvad den kunde, for at Tilførselen til Hovedstaden af de vigtigste Nødvendighedsartikler ikke skulde mangle (Provianteringen, Tilførselspræmier etc.), for at den ubemidlede Befolkning skulde kunne faa Livsfornødenhederne til den lavest mulige Pris (Provideringskommissionen), og for at navnlig enkelte af de største Forbrugsartikler skulde staa til Raadighed til regulerede Priser, saavidt Omstændighederne gjorde det muligt (Medicin, Brændsel, Brød, Kød). Men ligesom i hele Statslegemet Aarene 1812—13 bleve de mest kritiske og mest skæbnesvangre, saaledes naaede ogsaa Priserne paa Livsfornødenheder i denne forvirrede Tid en saadan Højde, at Regeringen til alle de tidligere tagne Forholdsregler maatte føje en Række nye og det af stærkt indgribende Art.

Under 5. December 1812 nedsattes en Kommission til at undersøge Klager over opskruede Priser hos Haandværkere og Detaljhandlere, der ikke vare Taxt undergivne. Hvis Klagen fandtes berettiget, og mindelig Afgørelse ikke kunde finde Sted, skulde Sagen indsendes til Politimester og Magistrat med Meddelelse om, med hvilket Beløb Prisen formentlig burde nedsættes. Da imidlertid Priserne vedbleve at staa meget højt, og man troede, at de Handlende efter Pengeforandringen af 5. Januar ikke havde nøjedes med den lovmæssige Konvertering, men derefter havde rundet godt opefter, blev der grebet til nye Forholdsregler. Navnlig vare Stadens 32 Mænd ivrige for, at der skulde skrives ind, saaledes at man overfor Enfolden virkede „ved Politimesterens og Torvemesterens mundtlige Vejledning paa Torvene og trykte Plakater, overfor Egennyttens

---

¹⁾ Kanc. $\frac{12}{30}$ Maj, $\frac{24. August}{11. Septbr.}$ 1808.

ved Lovbestemmelser, der fastsatte Maximumspriser for Fødevarer etc.¹⁾. Efter Regeringens Beslutning paalagdes det da Brændevinsbrændere, Bryggere, Urtekræmmere, Silke- og Klædekræmmere etc. inden 3 Gange 24 Timer (fra Offentliggørelsen af Raadstuepl. af 19. Januar 1813) at indsende de Priser, til hvilke de havde falholdt Varerne i Ugerne 15—22 November og 15—22 December 1812. Hvis disse Fortegnelser ikke indsendtes i rette Tid, eller de indeholdt Urigtigheder, var Straffen Privilegiets eller Borgerskabets Fortabelse. Fandt den af Øvrigheden nedsatte Kommission de Paagældendes Priser ublu, skulde den lukke Vedkommendes Butik og offentlig bekendtgøre Aarsagen dertil, samtidig med at de andre, rimelige Priser offentliggjordes.

De indsendte Fortegnelser viste, at ihvorvel Priserne vare meget høje, var der dog gennemgaaende ingen væsentlig Forhøjelse sket fra December til Januar, og man bestemte sig til at offentliggøre Navnene paa de Forretninger, hvor Varerne solgtes billigst²⁾. Hurtigt viste det sig imidlertid, at Prisfluktuationerne vare saa stærke, at en saadan Offentliggørelse ikke kunde finde Sted, da de Handlende ikke i Februar kunde sælge til de Priser, de havde angivet i Januar, og sluttelig blev derfor ved Resolution af 27. Februar 1813 Københavns Magistrat bemyndiget til, i Forening med Politimesteren, at sætte Taxter for Udsalg en detail af Flæsk, Smør, Ærter, Gryn, Mælk, Øl og Brændevin. Overtrædelser af Taxterne medførte første Gang Bøder, anden Gang Konfiskation af Borgerbrevet, og vilde de Handlende ikke sælge til de fastsatte Taxter, skulde Øvrigheden forhandle deres Lager og bagefter aflægge dem Regnskab derfor.

Autoriteternes forskellige Indgreb gik naturligvis de Handlende meget nær, og ikke Alle rettede sig derefter. Allerede ved Indsendelsen af Prisfortegnelserne havde nogle Værtshusholderes Priser vist sig saa ublu, at deres Forretninger lukkedes. Senere havde samtlige Bryggere sat Prisen op paa deres Øl,

¹⁾ Skr. til Magistraten af 17. Januar 1813. De 32 Mænds Kopibog.

²⁾ Kanc. $\frac{1}{3}$ Februar 1813.

ihvorvel de havde til Pligt først at lade Kommissionen undersøge, om en saadan Forhøjelse var nødvendig. Saaledes havde de offentliggjort en Pris paa godt Øl til 6 Rbdl. (36 D. C.) Td. istedetfor 28 $\frac{2}{3}$ D. C., paa Husholdningsøl til 4 Rbdl. istedetfor 19 $\frac{1}{6}$ D. C., paa Skillingsøl til 2 Rbdl. istedetfor 10 $\frac{1}{6}$ D. C. Deres Forretninger skulde da egentlig have været lukkede, Produkterne solgte, og de selv satte under Tiltale, men man gav dem Lov til at nøjes med at tilbagekalde Prisforhøjelserne, indtil Magistraten havde undersøgt, om Priserne vare for høje, mød at de hver betalte 50 Rbdl. til Politikassen, thi man følte sig overbevist om, at gik man dem for nær, lukkede de uden videre deres Forretning for ikke at sælge med Tab¹⁾. Nogen Tid efter Taxternes Fastsættelse, da man allerede var ifærd med at hæve dem igen, ifaldt forskellige Brændevinsbrændere Bøder for at have solgt Brændevin over Taxten, og Angiverne fik Halvdelen af Bøden²⁾.

Allerede i Maj var man imidlertid nødt til at ophæve Taxten paa Smør — der omtrent ikke var til at faa i Byen —, og i Juli ophævedes Taxterne paa Flæsk, Æg, Øl, Brændevin etc. Det var nemlig ikke muligt at forandre Detajlpriserne saa hurtigt som nødvendigt, og vare Taxterne for lave, udeblev Tilførselen til Byen, og Resultatet blev da, at man formindskede Forsyningen, dermed atter fremkaldte Prisforhøjelse, altsaa naaede det modsatte Resultat af, hvad man tilsigtede³⁾. Senere hen paa Aaret bortfaldt ogsaa den Pligt, Detajlhandlerne havde haft til at søge Tilladelse hos Kommissionen til at forhøje Priserne paa deres Varer, hvorimod Regeringen iøvrigt forbeholdt sig at anvende de eksisterende Lovbud til at forebygge ublu Priser ligesom ogsaa til at lade Stadens Øvrighed paany sætte Taxter for Nødvendighedsartikler, naar dette efter Omstændighederne ansaaes for gørligt og betimeligt⁴⁾.

¹⁾ Kanc. $\frac{25}{26}$ Februar 1813.

²⁾ do. Juni 1813.

³⁾ do. $\frac{18}{19}$ Maj og $\frac{29}{3}$ Juni 1813.

⁴⁾ do. $\frac{5}{22}$ Oktober 1813.

Ved Reskript af 23. Marts 1814 ophævedes den i Slutningen af 1812 nedsatte Kommission, ikke fordi man mente, at Alt nu var i god Gænge, men fordi man dog var kommen ind i lidt mindre febrilske Tider. Meget havde man naturligvis ikke udrettet, men dog opnaaet at holde igen paa de værste af de Ulemper, der altid maa følge med en Pengeomvæltning, end-sige under Forhold som de daværende. Den Kamp, der sam-tidig var at føre med Haandværkerne, skal omtales nedenfor; overfor de første Livsfornødenheder vare naturligvis Bestræbel-serne for, at Detaljhandelen ikke skruede Priserne i Vejret over al Maade, af størst Vigtighed.

Der er alt i det foregaaende anført spredte Data om Priser paa Livsfornødenheder (Korn, Brændsel etc.), det vil imidlertid være lærerigt at faa en samlet Oversigt over, hvad Livet i København kostede paa forskellige Tidspunkter af Perioden 1807—14.

Under den tiltagende Dyrtid, der naturligvis især kom til at gaa ud over Folk med faste Indtægter, som ikke vare blevne forøgede siden Prisstigningens Begyndelse, blev det bl. a. nød-vendigt at forøge Lønningerne for de underordnede Embeds-og Bestillingsmænd. En Kopist i Kancelliet havde 200 D. C. aarlig, en Fuldmægtig 2530—50, og for at godtgøre Umulig-heden for de Paagældende af at komme igennem med disse Gager, oplystes der, hvad en ugift Mands Fornødenheder kostede omkring Nytaar 1810, selv naar man gik ud fra en Levemaade, der var „ussel“, og en Klædedragt, der kun lige svarede til det anstændige. Der beregnedes

Ugentlig:

1 $\mathcal{R}$ Smør 4 $\mathcal{P}$, 2 Brød (à 24 β) 3 $\mathcal{P}$, $\frac{1}{2}$ $\mathcal{R}$ Ost (à 16 β) 8 β , 1 $\mathcal{R}$ Kød 1 $\mathcal{P}$, 2 Dages varm Mad (à 2 $\mathcal{P}$) 4 $\mathcal{P}$, 7 Flasker Øl (à 3 β) 1 $\mathcal{P}$ 5 β , Logis 1 D. C., tilsammen 3 D. C. 1 $\mathcal{P}$ 13 β . Dette Gange 52 = 171 D. C. 4 $\mathcal{P}$ 4 β .

Aarlig:

Klæde til Kjole og et Par Pantalons (5 Alen à 8 D. C.) 40 D. C., Skrædderløn med Tillæg 10 D. C., en Sommervest og en Vintervest 10, et Par Støvler 12, 2 Par Støvlefødder (à 4 D. C.)

8 og en Hat 9 — men da disse tre Ting beregnedes at vare to Aar, $14\frac{1}{2}$ D. C. for ét Aar — 4 Par Strømper (à 1 D. C.) 4, en Skjorte 5, en Mansketskjorte 8, Vask for et Aar 12, en Favn Brænde 16, Brændehugning etc. 3, et Lpd. Lys 7, tilsammen 129 D. C. 3 $\frac{1}{2}$.

Ialt altsaa 301 D. C. 1 $\frac{1}{2}$ 4 β ¹⁾.

Dette Beløb svarer nominelt til henved 1000 Kroner (964), men efter Kursen i sidste Kvartal af Aaret 1809 til ca. 320 Kr. Det i adskillige Henseender oplysende — og, som det maa indrømmes, overmaade tarvelige — Budget viste altsaa et Udgiftsbeløb, der var over en halv Gang saa stort som Kopistgagen²⁾.

I Aarene nærmest før Krigen, der allerede opfattedes som en meget dyr Tid, kostede et Pund Kød 10 β , nu 16 β , et Pund Lys 19 β , nu 42 β , et Pund Smør $19\frac{1}{2}$ β , nu 64 β , en Favn Brænde 9 D. C., nu 16 D. C. Som Helhed synes Priserne fra 1806 til 1809 at være stegne med fra 50 til 100 pCt., paa enkelte Artikler dog langt mere, og udover hvad Kursdifferencen for de paagældende Aar udgjorde. Dette gælder f. Ex. for Smør, der, som man ser, var steget til $3\frac{1}{4}$ Gange det tidligere Beløb og ved Krigens Begyndelse stod saa højt i Pris i København, at det kunde anses lukrativt at føre det paa bevæbnede Smaafartøjer fra Nyborg til Korsør og derfra pr. Axe til København, medens det ved Krigens Slutning omtrent ikke var til at faa i Hovedstaden³⁾.

Gaa vi et Aar frem i Tiden, finde vi det officielt indrømmet, at Livet gennemgaaende var bleven dobbelt saa dyrt som i Aaret før Krigen. I Anledning af Forslaget om Medicinaltaxtens Forhøjelse godkendte nemlig Kancelliet en foretagen Opgørelse,

¹⁾ Kanc. $\frac{7}{13}$ Februar 1810 (De meddelte Oplysninger indeholdes i en Skrivelse fra Rentekammeret af 27. Decbr. 1809).

²⁾ I nogle Oversigter i „Penia“ 1810, Pg. 241 ff., opgøres efter Priserne i Juni 1810 samtlige Livsfornödenheders Pris for et Almisselem til 105 D. C., for en stærkt arbejdende Haandværkssvend til 363 D. C., for et Fruentimmer af Middelstanden til ca. 300 D. C. og for en højere stillet Embedsmand til 1162 D. C., Alle ugifte.

³⁾ Jfr. bl. a. Dagen. 25. August 1807.

der gik ud fra følgende Beregning for Aaret 1811 (og 1806), men refererede sig til Priserne i Slutningen af Aaret 1810:

	1806	1811(1810)
	D. C.	D. C.
Kostpenge til 3 Medhjælpere og 2 Læredrenge...	700	1400
Kost og Løn for en Pige og en Skurekone.....	200	400
Ildebrand og Lysning til Apotheket.....	200	600
Til Linned, Vedligeholdelse af Sengeklæder og andre		
Møbler for Folkene.....	100	200
Til Apothekerens og Familjes Underhold.....	1200	2400

Saaledes ser man, at alle Priser ere fordoblede, Priserne for Lys og Brændsel endog blevne tre Gange saa høje i de fem Aar¹⁾).

Kun én Række Artikler havde man til Tider til forholdsvis rimelig Pris, nemlig Kolonialvarerne. I de Perioder, hvor Udførselen var forbudt, uden at endnu de uhyre Afgifter vare paalagte, kunde Sukker og Kaffe o. s. v. faaes til Priser, man ansaa for overkommelige, og der kunde endog finde pludselige og voldsomme Prisfald Sted. Saaledes kostede Kaffe henad Efteraaret 1809 2 D. C. og Sukker 1 D. C. pr. $\mathcal{R}$, men de gik begge, efter Fredsslutningen med Sverig og efter at Udførselen til Hamborg var bleven forbudt, ned med 10 à 15 pCt., i Decbr. 1809 var Kaffe endog gaaet ned med over 25 pCt. og mentes ved pari Kurs ikke at ville have kostet mere end i Fredstid²⁾). Men selvfølgelig, i de Aar, hvor Kursforholdene bleve rent fortvivlede, og hvor samtidig Kolonialvarerne vare underkastede umaadelige Afgifter, steg Priserne ogsaa til svimlende Højder, ja det var disse Priser, der i Slutningen af 1812 endog nærmest henledte Opmærksomheden paa „Handel paa Tid“, idet man betragtede dem som fremkaldte af vild Spekulation. Fra Slutningen af Aaret 1811 til Slutningen af 1812 var Kongothe steget fra 8 til 25 D. C. Pundet, Kaffe fra 3 til 6 D. C., raa

¹⁾ I. D. Herholdt. Skand. Literaturselskabs Skrifter 1811. Pg. 259, jfr. Kanc. $\frac{4}{11}$ Decbr. 1810.

²⁾ Skilderiet. 17. Oktbr. og 2. Decbr. 1809.

Sukker fra 7 til 21 $\frac{1}{2}$, Tobak fra 7 til 18 $\frac{1}{2}$, Bomuld fra 8 til 32 $\frac{1}{2}$ o. s. fr. ¹⁾).

Men det var ogsaa paa samme Tid, at en Td. Hvede, der paa Torvet i København kostede 48 D. C. i Maj 1812, i Juni s. A. ansattes til 62 (medens den samtidig i Flensborg, Kiel og Itzehoe, hvor slesvigholstensk Courant var Omsætningsmidlet, noteredes til 7 D. C.), og i December steg til ca. 100 D. C. — et større Beløb end nogen Underofficers Lønning ²⁾). De sjællandske Kapitelstaxter viste da ogsaa en Stigning pr. Td. Rug fra 6 D. C. 64 β i 1807 til 61 D. C. 64 β i 1812, Byg fra 3 D. C. 32 β til 34 D. C. 88 β og Havre fra 2 D. C. 56 β til 23 D. C. 40 β ³⁾).

I 1813 steg Priserne paany. Trods den Højde de vare naaede til ved Overgangen fra Courant til Rigsbankmønt, voxede de fra Februar til September til mellem det tre- og sexdobbelte. I Oktober 1813 vare Priserne: sjællandsk Hvede 38 $\frac{1}{2}$ Rbdl. pr. Td., dansk Rug 20 Rbdl., dansk Byg 12 $\frac{1}{3}$ Rbdl., dansk Havre 8 Rbdl., Kartoffler 7 Rbdl., røget Flæsk 7 Rbdl. pr. Lpd., holstensk Smør 332 Rbdl. pr. Td., sjællandsk Smør 250 Rbdl. pr. Td., holstensk Ost 54 Rbdl. pr. Skpd., Kalkuner 8 $\frac{2}{3}$ Rbdl. Parret, Høns 2 $\frac{2}{3}$ Rbdl. Parret, Æg 8 Rbm. Snesen, Bøgebrænde 54 Rbdl. pr. Favn, Kul 20 Rbm. pr. Td., Sæbe 25 Rbdl. pr. Otting, Rødvin 1,500 Rbdl. pr. Oxehoved o. s. fr. ⁴⁾).

Med disse rent fabelagtige Priser kulminerede den sørgelige Dyrtidsperiode, der bragte Nød i mangfoldige Hjem og bredte Demoralisationen gennem alle Samfundsklasser.

¹⁾ Kanc. $\frac{8}{12}$ Decbr. 1812.

²⁾ Sørensen. Kampen om Norge. I. c. I Pg. 32.

³⁾ Falbe-Hansen. I. c. II, Pg. 3.

⁴⁾ Skilderiet. 28. Oktbr. 1813. Jfr. Forestilling til Kongen af 13. Septbr. 1815 fra Moltke, Møsting og Warberg.

FJERDE KAPITEL.

Krigens Følger for den københavnske Handel. Kalkuleret Værdi af Københavns Vareomsætning med Udlandet i sidste Kvartal af 1809 og første Kvartal af 1810. Kolonialvaremængden i København i 1810. Værdien af fremmede Manufaktur- og Fabrikvarer. Avktionerne. Ny Avktionssal. Forhøjede Avktionsafgifter. Asiatisk Kompagni. Privatfolks Udsendelse af et Skib til Kina efter Krigen. Transittoldens, Lastepengenes og Fyrafgiftens Størrelse som Maalestok for Københavns Handel under Krigen. Københavns Handelsflåde før, under og efter Krigen. Befolkningen og Handelslavene. Detaljhændlernes delvise Ret til en-gros Handel. Indskrækning af Marskandiserhandel etc. og af Værtshushold. Antal Borgerskaber i de forskellige Handels erhverv. Antal Interessenter og Medhjælpere i Handelslavene før og under Krigen. Forretningernes Antal og Omfang. Forøgelse i Grosserernes Antal. Handelen med faste Ejendomme. Priser paa Grunde før og under Krigen. Priser paa Huse og Gaarde under Krigen. Regeringens Advarsel til Kreditkassen for Husejere. Uhyre Priser ved Ejendomssalg. Ejendomsjobberiet hæmmes ved Bestemmelser om Benyttelse af stemplede Dokumenter ved alle Ejendomsomsætninger samt ved Tinglæsnings- og Skødetvang. Følgen for Lejerne af de hyppige Ejerskifter. Publikums Vrede. Den københavnske Industris Stilling under Krigen. Sukkerraffinaderierne. Klædefabrikationen. Materialernes Dyrhed og Daarlighed vanskeliggør eller standser Produktionerne. Brænderier. Bagerier. Porcellænsfabriken. Priser i 1807 og 1812 paa Materialier til Klædefabrikationen. Priser i 1807 og 1813 paa Papir og Bogtryk. Arbejdslønnen. Mangel paa Lavsarbejdere. Anvendelse af Militær til offentlige Arbejder. Forbud mod Lavssvendenes Bortrejse. Anvendelse af Kvinder. Syersker. Kvindelige Bagere. Dameskofabrik. Utilfredshed med Svendenes Optræden. Svendenes Tvangsbidrag til Sygekasser. Almenhedens Uvilje mod de opskruede Mestersalærer. Klage fra Murer- og Tømremestrene over Svendene. Regeringens Stilling tildels afvisende. Adgangen til at blive Frimester indskrænkes. Den gensidige Opsigelsestid for Mestre og Svende forlænges. Mestrenes Forhold overfor Drengene. Taxter for Murer- og Tømrerarbejde. Nye Regler for Bedømmelse af Svendestykker. Domstolene og Lavsmestrene. Mestres og Svendes

forskellige sociale Stilling. Personantallet i Haandværkslavene før og under Krigen. Formindskelse i Bygningshaandværkernes Antal. Antallet af Fabriksarbejdere. Bryggere og Brændevinsbrændere.

De engelske Bomber, der skød Hundreder af københavnske Huse i Grus, gav ogsaa den københavnske Storhandel Grundskud. Hvad der foregik, var ikke, at nye Opdagelser eller Samfærseleveje overskar Stadens Livsnerver, „flyttede den ind i Landet.“ Dersom det var de Vilkaar, en blomstrende Handelsby havde arbejdet sig op under, der vare blevne forandrede, vilde Virkningen først være mærket lidt efter lidt; der kunde være gaaet Slægtled, hvor man knapt endnu havde gjort sig Sagen klar. Men hvad der her skete, foregik paa én Gang og med en Voldsomhed, som ikke var til at tage fejl af: Handelen paa Kolonierne afbrødes, Fragtfarten standsede, Hundreder af Skibe med kostbare Ladninger optoges af Fjenden. Den københavnske Handelsstand søgte naturligvis, da Krigen brød ud, at redde, hvad der kunde reddes. Vi have set, at disse Forsøg bleve afviste af den danske Regering selv, og det maatte hurtigt blive klart for Handelsstanden, at dens Forretninger maatte indskrænkes til den farefulde Skibsfart paa de Lande, man bevarede Freden med, samt den stedse trangere Omsætning over Landgrænsen, medens Handelen indadtil væsentligst blev bestemt ved Omsætning i de Artikler, der vare fornødne til Krigsbehov eller vedkom Provianteringen, og til den Spekulation, som Penge- og Varemarkedets konvulsiviske Tilstand i saa høj Grad fristede til.

Der var altsaa Forretning, og der var Folk, som tjente, ja der var dem iblandt, der skaffede sig Formuer baade gennem Handel og Spekulation og gennem enkelte dygtigt ledede Industriforetagender; der var endvidere Mange, som følte sig forholdsvis vel situerede under Krigen, uden i Grunden at have rigtig Rede paa deres egne Affærer. Men dels tilintetgjorde Aaret 1813 saare Meget saavel af de gamle som af de enkelte nye Formuer, dels viste det sig, da Krigen var overstaaet, at selv om der endnu var Forretninger paa Udlandet at gøre, nu og da endog i det gamle Spor, vare disse Levninger af fordums Herlighed snart til Ende, saa at der i Virkeligheden maatte

arbejdes en hel ny Forretning op — hvad der gik Aar og Aar-tier til.

Hvad der hjalp meget til at holde Handelen vedlige, da Krigen brød ud, var de store Vareforraad, der laa paa Kreditoplagene, og senere Indførsler, navnlig fra Amerika, af Kolonialvarer, der, saa længe det kunde ske, førtes videre herfra til Sverig og til de østersøiske Havne. Krigen med Sverig bragte et saa umaadeligt Afbræk, at man i Aaret 1809 med Begærlighed benyttede sig af Regeringens Ind- og Udførselstilladelser til at omsætte de Artikler, Licenserne lød paa. Som Indførsel fra Udlandet fungerede dernæst Kapreriet, der naaede sin højeste Blomstring i 1810, og i denne Periode nød København ogsaa godt af den livlige Trælasthandel fra Norge paa England, hvorved Norges Betalingsevne forøgedes, hvad der atter gjorde Kornforsyningen fra Danmark mindre byrdefuld og muliggjorde effektive Salg til Norge. I det hele var Aaret 1810 ved Exporthandel til Preussen, livlig Handelsforbindelse med Sverig, Ankomsten af adskillige norske Skibe og betydelig Kolonialvareindførsel Krigens bedste Handelsaar for København. Krigens sidste Aar vare atter ugunstigere for enhver regulær Handel, Kontinentalspærringsbestemmelserne skærpedes, Udførselsforbudene og Tarvelighedspaabudene gjorde Ud- og Indførsel til og fra Udlandet endnu mere sporadisk; der dreves vel en ret betydelig Transithandel med Jærn fra Sverig i Aarene 1811 og 1812, men iøvrigt beroede den væsentligste Omsætning enten paa Smugleri og anden utilladt Handel eller paa Regeringens Undtagelsesbegunstigelser for de Enkelte.

Det mangler ikke paa spredte Kalkulationer over, hvad der af enkelte Varer ind- og udførtes til forskellige Tider, Opgivelser over, hvad der af Manufakturvarer fandtes paa Kreditoplagene eller af Kolonialvarer rundt om paa Lagrene, Meddelelser om, hvad der nu og da solgtes paa de talrige Avktioner o. s. v., men noget samlet Billede vilde det ikke være muligt at faa ud heraf, saa lidt som man vilde faa noget væsentligt Udbytte af en Opramsning af de Licenser eller, i Krigens sidste Aar, de særlige Tilladelser, man kan samle Oplysning om. At offentlig-

gøre Noget om disse Forhold var jo som Regel forbudt, og de Opgivelser, der afgaves til Kongen om Handelen, beroede væsentligst kun paa et endog temmeligt løst Skøn. For ikke at fordybe os i formange lidet betydende Tal skulle vi da kun af disse Data nævne de officielle Indberetninger, der foreligge for Aaret 1811 fra Generaltoldkammeret om Københavns Omsætning i Aaret 1809—10 og om Kolonialvarebeholdningerne i sidstnævnte Aar, der, som nævnt, var Hovedstadens bedste Handelsaar under Krigen.

Værdien af de fra fremmede Steder i det sidste Kvartal af Aaret 1809 ankomne Varer opgjordes til 3,028,637 D. C., af de udførte til 1,564,359. De tilsvarende Tal for første Kvartal af 1810 ere 3,411,088 og 868,494 D. C. I og for sig ere disse Tal naturligvis ikke væsentligt bedre end de i forrige Bog (jfr. ovenfor Pg. 431) anførte for hele Riget; kun er det af Interesse at se, at i det samme Kvartal, hvor Københavns Ind- og Udførsel opgives til 3,0 og 1,6 Mill., opgives hele den danske Stats Ind- og Udførsel til henholdsvis 10,1 og 4,6 Mill. Man anslog altsaa Københavns Omsætning paa dette Tidspunkt til omtrent en Tredjedel af hele Rigets¹⁾.

I hvor høj Grad Københavns Handel var dominerende, sammenlignet med den øvrige Del af det egentlige Danmark, viser sig særlig paa Kolonialvareomraadet. Den Kolonialvareafgift, der paalagdes ifølge Forordningen af 27. Oktober 1810, opgjordes for hele det egentlige Danmark til ialt 1,526,842 D. C., hvoraf 1,280,210 for København, Resten for det øvrige Land. I København fandtes altsaa, som alt tidligere nævnt, ca. 84 pCt. eller over $\frac{5}{6}$, i det øvrige Land ca. 16 pCt. eller knapt $\frac{1}{6}$ af samtlige Kolonialvarer.

Hvilke Kolonialvaremængder, der, fortoldede og ufortoldede, vare lagrede i København paa hin Tid — tilbragte af Amerikanere, gennem Kaprerier, Smuglerier etc. — vil fremgaa af omstaaende Oversigt²⁾:

¹⁾ Generaltoldk. Indberetning af 26. Septbr. og 31. Oktbr. 1810.

²⁾ do. do. af 18. Decbr. 1810 og 9. Januar 1811.

Der fandtes i København ved Slutningen af Aaret 1810:

	Fortoldet.	Ufortoldet.	Tilsammen.
	₧	₧	₧
Bomuld	370,000	122,000	492,000
Raa Sukker.....	1,177,000	201,000	1,378,000
Hvide, dækkede og raffinerede Sukkere	2,069,000	157,000	2,226,000
The	569,000	1,000	570,000
Kaffe	1,017,000	133,000	1,150,000
Forskellige Kryderier.....	192,000	12,000	204,000
Indigo	14,000	2,000	16,000
Forskellige Træsorter	297,000	159,000	456,000

Her var altsaa paa den Tid $\frac{1}{2}$ Million Pund Bomuld i Staden, over halvfjerde Million Pund Sukker o. s. v., og disse umaadelige Forraad gjorde Udførselstilladelser uundgaaelige, da man jo — især i en Tid, hvor Alle skulde spare, og enhver Luxus var af det onde — fornuftigvis ikke kunde forudsætte, at saadanne Varemængder af undværlige Varer skulde forbruges indenfor Landets Grænser. De samme Hensyn gjorde sig gældende, da man f. Ex. i 1811 tillod Firmaet Jørgen Bech & Sønner at udføre 30,000 ₧ Tobak til Sverig. Det viste sig nemlig ved den i Anledning af Tobaksafgiften af 19. April 1811 foretagne Opgørelse af Tobaksmængden, at der paa hin Tid fandtes ikke mindre end 3,169,000 ₧ Tobaksblade og 157,000 ₧ fabrikerede Tobakker her i Staden — og her var der jo ligeledes Tale om en Artikel, som i og for sig ikke kunde henregnes til det nødvendige daglige Behov¹⁾. Senere Opgørelser viste for København i Aaret 1811 en Lagring af fremmede Manufakturvarer og Fabrikvarer til en Værdi af ca. halvfjerde Million D. C. o. s. fr.

Stødvis har der altsaa været betydelige Forretninger at gøre og store Profiter at tage hjem. Men ogsaa Tabene ved disse Spekulationsforretninger have været anselige, og disse forøgedes, som saa tidt i Spekulationsperioder, ved at de, der ejede Noget, maatte bære Tabene ogsaa for dem, der Intet

¹⁾ Generaltoldkammerets Indberetning af 12. Juni 1811.

ejede, og som dog med Sindsro indlod sig paa kolossale Forretninger, de ikke senere evnede at afvikle. Saadanne Folk lod sig ogsaa tilslaa Varer paa Avktionerne — det Sted, hvor jo, dels ifølge Loven, dels af Sædvane, en meget stor Mængde af Handlerne afsluttedes — uden i Virkeligheden at have Noget at dække med. De større Avktioner afholdtes i de Conincks Avktionssal i store Kongensgade, men efter adskillige Overvejelser skaffede man sig henad Krigens Slutning en Avktionssal paa Børsen. Den indrettedes for laante Penge, og for at kunne udrede Renter og andre Udgifter bestemtes det, at den hidtil ydede Avktionsbetaling paa fra 1 D. C. til 5 D. C., efter Avktionens Størrelse, skulde ændres til en Skala, der begyndte med 1 Rbdl. S. V. for Avktioner, hvor Vareværdien var under 500 Rbdl. S. V., gennem en stigende Række, til 20 Rbdl. S. V., hvor Vareværdien var over 20,000 Rbdl. S. V.¹⁾

Ophøret af den regelmæssige Handel kom naturligvis ogsaa dem til Skade, der sad inde med Aktier i Kompagnihandelen. Allerede før Krigens Udbrud havde man begyndt at nære Tvivl om, hvorvidt Asiatisk Kompagnis Monopol burde opretholdes. Det gjordes gældende, at Amerikanerne sejlede hurtigere, bedre og med mindre Fordel, at de simple Kattuner ogsaa hos de lavere Klasser efterhaanden veg for de engelske Sirtser, og at Theforbruget efterhaanden erstattedes af Kaffebruget²⁾. Da nu Krigen kom og berøvede Kompagniet de fleste af dets Skibe og Muligheden for at kunne fortsætte Importen, havde det kun sine store Forraad at leve af — som det solgte til Staten —, men selvfølgelig maatte Forretningerne iøvrigt ligge nede, medens den oversøiske Handel dreves med Iver og Energi af Englændere og Amerikanere. Alligevel fornyede man midt under Krigen Kompagniets Monopol. Kongen lod dets Status undersøge, og da det viste sig, at der af dets Ejendomme saavel paa Søn som i Bengalen og Trankebar var beslaglagt en saa betydelig Del, at dets Aktiva ingenlunde vare i Stand til at dække Passiva, overtog Staten Kompagniets Gæld paa en Million Gylden

¹⁾ Efter Forslag af L. N. Hvidt af 11. Marts 1814; Kanc. 27. Oktober 1813
21. Marts 1814.

²⁾ Skilderiet. 27. Juni 1807.

i Holland. Tillige besluttedes det at forlænge Kompagniets Monopol foreløbig til 3 Aar efter Krigen, hvad der publiceredes ved en Plakat af 9. April 1812¹⁾. Det kan samtidig anføres, at saa reduceret var Kompagniet efter Krigen, at det endnu i 1815 intet Skridt havde gjort til at benytte sig af sit Monopol. Da Interessenterne intet endeligt Svar gav paa, om de vilde afsende et Skib til Kina, fik Brødrene Tutein, Ryberg & Co. og Etatsraad Erichsen m. fl. Lov til at udruste et Skib paa 133¹/₂ Kml., der skulde hente The i Kina, thi Kompagniet vilde ikke kunne magte Foretagendet, og lod man Tiden gaa fra sig, vilde man blive nødt til at forsyne sig med The paa anden Haand. Tilladelsen blev givet mod en Rekognition til Kompagniet foruden de Afgifter til Staten, Kompagniet efter sin Oktroj skulde have svaret²⁾).

At den sporadiske Handel og Enkeltmands-Begunstigelse ikke kunde erstatte den tidligere udbredte og almindelige Handel, fremgaar ogsaa af Tallene for den københavnske Transittold, de københavnske Last- og Fyrpenge m. v. Det gælder om disse Tal som om de tilsvarende for hele Landet, at Omvæltningen i Pengenes Værdi og Forandringerne i de Bestemmelser, hvorefter Afgifterne opkrævedes, udelukker en gennemført Sammenligning fra Aar til Aar. Kun et Par Data skulle da anføres, hvor det sidst angivne Moment ingen Rolle spiller, og hvor Forskellen mellem Tallene er saa stor, at mindre Uoverensstemmelser kunne lades ude af Betragtning.

Det kan saaledes nævnes, at medens der i Transittold i Aaret før Krigen, 1806, betaltes i København 30,443 D. C., udgjorde Tolden i Krigens andet Aar, 1809, 3,635 D. C. I Lastepenge og Fyrafgift betaltes i 1806 henholdsvis 45,902 og 16,237 D. C., i 1809 14,590 og 2,261 D. C. Den større Nedgang i Fyrpenge end i Lastepenge hidrører fra, at der var større Forskel ved disse end ved hine mellem Afgiften for uden- og for indenlandsk Fart. De anførte Data vise altsaa, at Fyrpengene gik

¹⁾ Finanskoll. ²⁰/₂₄ Juli 1811.

²⁾ Ostindiske Forestillinger ²⁰/₂₂ Marts 1815.

ned til $\frac{1}{7}$, Transittolden til $\frac{1}{8}$ — et uomtvisteligt Bevis paa, hvorledes Fredsaarenes udenlandske Handel og Skibsfart vare reducerede til en ringe Del af fordums Herlighed¹⁾. Man vil derfor ogsaa forstaa, at den københavnske Handelsflaade under Krigen, trods flittig Bygning af Smaaskibe, sank ned til under Halvdelen af dens Drægtighed før Krigen. Saaledes vise Tallene for Tiden før og efter Krigen følgende Forskel:

	Udgangen af 1803	Udgangen af 1814
Antal Skibe paa under 50 Kml.....	148	149
— — 50—100 —	110	64
— — 100—200 —	53	21
— — 200—300 —	9	1
— — 300—400 —	2	1
— — 400 Kml. og derover	1	„
Tilsammen...	<u>323</u>	<u>236</u>

Altsaa af mindre Skibe ca. halvandet Hundrede paa begge Tidspunkter, men af større Skibe 175 ultimo 1803, 87 ultimo 1814. Den hele Drægtighed var ultimo 1803: 23,190 Kml., ultimo 1814: 11,590 Kml. eller under Halvdelen²⁾. — En summarisk Opgørelse i et Aktstykke, omhandlende Forholdene 1806 og 1811, angiver Drægtigheden af Københavns Handelsflaade for Skibe paa over 10 Kml. i Aaret 1811 til ca. 7,600. Tallet er sandsynligvis for lille, men en Del af Forskellen fra 1811 til 1814, 4,000 Kml., forklares dog ved, at i sidstnævnte Aar vare adskillige Skibe hjemkomne, som i 1811 laa indespærrede i fremmede Havne. I selve Krigstiden har i hvert Fald den Handelsflaade, der stod til Hovedstadens Raadighed, næppe udgjort mere end $\frac{1}{3}$ af Handelsflaaden før Krigen. Den Trøst havde man — om det var en saadan — efter Krigen, at vare de store Skibe mistede, var ogsaa Anvendelsen for dem bortfalden. Thi selv om Kolonihandelen og den oversøiske Handel efter Evne prøvede sig frem paany, var der ingen Sammenligning

¹⁾ Generalextrakter og Toldregnskaber i Rigsarkivet.

²⁾ Efter Flaadelister i Rigsarkivet.

mulig med hine Tider, da de vældige Kompagniskibe og de private Rederes Flaader bragte Rigdomme hjem fra hinsides Linjen og besørgede Fragtfarten mellem Nationerne. De store Skibes Tid var forbi.

Der er noget ejendommeligt i, at jo mindre regulær Handel der var, des Flere vilde handle. Alligevel vare de virkelig Handelsberettigede, Grossererne, som Regel imod de mange Forholdsregler, vi i det Foregaaende udførlig have omtalt, til Indskrænkning af ulovlig Varehandel, Handel paa Tid etc., og man aandede først atter op, da efter Krigen de fleste af de indskrænkende Bestemmelser ophævedes, samtidig med at Afgifterne nedsattes, og at Konfluxen baade for Varer og Personer blev normal. Men den gamle Storhandelstid kom ikke igen. —

For Detaljhandelen vare Krigsaarene forsaavidt gunstige, som den jo ikke direkte berørtes af Fjendens Opbringelser m. v. eller af de mange Hindringer, der lagdes baade den indenrigske og den internationale Handel i Vejen. Dog var for Detaljhandelen i København Provideringskommissionen med dens Udsalg og Priser en slem Torn i Øjet, medens paa den anden Side Publikum var glad over, at der herved var skabt en Konkurrence med Handelslavene, som man selvfølgelig tilskrev de efter Krigens Udbrud hurtigt stigende Priser¹⁾.

Midt under Krigen opnaaede Detaljhandlerne en Ret til en-gros Handel. som de satte megen Pris paa. I og for sig var Grosserernes Antal stærkt steget, efter at Forordningen af 1808 havde befalet, at den, der uden Borgerskab vilde drive en-gros Handel, skulde, efter Anmeldelse til Øvrigheden, erhverve Attest til Hjemmel for sit Næringsbrug og betale Næringssskat, og man tog derefter i ret betydeligt Tal Grossererborgerskab, men desuden tillodes det ved Plakat af 1. Oktober 1810 Handelslavenes Interessenter at sælge en-gros de Varer, de vare be-

---

¹⁾ Skilderiet. 17. Decbr. 1808. Det er under et Angreb paa Lavsvæsenet i Almindelighed, at Bladet særligt vender sig mod Handelslavene og udtaler sin Glæde over den af Provideringskommissionen skabte Konkurrence.

rettigede til at sælge en-detail, naar de søgte Bevilling herpaa og svarede højere Næringsskat¹⁾.

Liden Sympathi havde det Offentlige derimod med den Detajlhandel, der viste sig som Marskandiserhandel og Skakren med gamle Klæder etc. Kampen imod den toges dog først for Alvor op i Krigens sidste Aar og i de nærmeste Aar efter Krigen. Fra Nytaar 1814 bleve alle Stader paa Højbroplads, hvorfra gamle Klæder og Marskandiservarer solgtes, henflyttede til Graabrødretorv, til „mindre Vanzir for Staden“, og endog indtrængende Andragender om at beholde sit Stade, hvor man hidtil havde haft sin Næring, blev af Kongen selv afslaaet²⁾. Under 7. November 1815 anmodede Kancelliet Magistraten om at bekendtgøre, at der indtil videre ikke kunde ventes Borger-skab paa Marskandiserhandel, Værtshushold, Kaffeskænkeri, Billardhold, Ølftapperi, Avktionshold, Konditori og ordentligvis heller ikke som Traktør, Høker m. v., og under 26. April 1816 paalagdes det Magistraten ikke at give Tilladelse til at drive disse Næringer, medmindre Vedkommende var over 45 Aar eller havde haft Uheld, der kunde hindre ham i at drive den Profes-sion, han var oplært til. Man vilde ved disse Indskrænkninger det overdrevne Avktionssalg tillivs, der havde uddannet sig under Krigen, og som hyppigst anvendtes til at gaa udenom Næringslovsbestemmelserne; dernæst vilde man forebygge, at Smaahandlernes Tal blev for stort, thi enten kunde de da ikke leve, eller ogsaa maatte de skrue Priserne saa stærkt op, at

¹⁾ Sagen var i Sommeren 1810 rejst af Hørkræmmer Tvermoes, der under Bombardementet havde mistet sin Formue (40,000 D. C.), og i sin Ansøgning gjorde opmærksom paa, at han i en væsentlig Grad havde bi-draget til at redde Trinitatis Kirke, medens hans egne Ejendele brændte. Han var i den Anledning gjort til Ridder, hvad han var saare tak-nemlig for, men — som han med Rette bemærkede — ikke kunde leve af, og han androg da om, at han maatte handle en gros med sine Varer uden dog at nedlægge sit Detajludsalg. Under Sagens videre Gang naaede man, paa Indstilling af Kommercekollegiet, til den ovenfor omtalte almindelige Bestemmelse for Handelslavenes Interessenter (Resol. 18. Septbr. 1810).

²⁾ Kanc. $\frac{3}{15}$ Februar 1814.

Virkningen af Konkurrencen ganske neutraliseredes¹⁾. Endelig vilde man, mindre af merkantile end af moralske Grunde, begrænse Antallet af Udkænkere, Dansebodholdere etc., hvis Søgning under Krigen var bleven saa sørgelig stor.

Det Antal Personer, der tog Borgerskab som Grosserer (ikke som „Købmand“), var i Aaret 1796 6, i Aaret 1804 11, gik i Aaret 1808 ned til 7, men steg derefter, som ovenfor omtalt, og udgjorde i Aaret 1812 18. Borgerskab som Handlende og „Købmænd“ toges i 1796 og 1804 af 40 à 50, i 1808 af 133, i 1812 derimod kun af 102 (hvoraf henholdsvis 4 og 3 „Købmænd“). Højst mærkeligt er det, at medens det Antal Personer, der tog Borgerskab som „Skippere“, steg fra 1796 til 1804 fra 38 til 73, udgjorde det i 1808 kun 9, men i 1812 126. Det sidstnævnte overordentlig store Antal maa bl. a. skyldes Forøgelsen af Smaaskuderne, der gjorde Matrosernes Antal ringere, Skippersnes større, dernæst Haabet om en god Fortjeneste ved Kaperfarten og vistnok ogsaa en Indvandring fra Hertugdømmerne (hvorfra over $\frac{1}{4}$ af dette Aars Skippere skrev sig), hvor der, som ovenfor paavist, netop paa denne Tid gjordes mange Hænder ledige i dette Erhverv. Som Øltappere, Værtshusholdere og Spækhøkere tog i 1796 42, i 1804 25, i 1808 18, men i 1812 44 Borgerskab. Det var saaledes paa høje Tid, at Autoriteterne skred ind mod Forøgelsen af den Art Erhvervsdrivende, der nødvendigvis maatte leve paa Bekostning af Befolkningens Umaadehold og Usædelighed²⁾.

Sammenligner man Antallet af Interessenter med deres Medhjælpere i Handelslavene fra Aaret før Krigen med Antallet for et Aar midt under Krigen, er Nedgangen paafaldende. Der fandtes saaledes af:

	Interessenter.		Svende.		Drenge.	
	1806.	1810.	1806.	1810.	1806.	1810.
Silke-, Ulden- og Lærreds- kræmmerlavet	56	53	23	26	81	69
Isen- og Urtekræmmerlavet .	131	112	77	73	123	81

¹⁾ Jfr. angaaende Datidens Klager over de altfor mange Detailhandlere K. T. 1816. Pg. 298. Anm.

²⁾ De her meddelte Data ere uddragne af Borgerskabsbøgerne i Stadens Raadstuearkiv. Jfr. ovfr. Pg. 113.

	Interessenter.		Svende.		Drenge.	
	1806.	1810.	1806.	1810.	1806.	1810.
Hørkræmmere.....	41	36	36	26	40	22
Vintappere.....	63	62	26	18	54	29
Pram- og Stenførere.....	94	98	, ,		105	52

Isen- og Urtekræmmerlavet deltes, som tidligere omtalt, i 1807, og af det ovenanførte samlede Tal tilhørte 18 Interessenter, 16 Svende og 15 Drenge Isenkræmmerlavet. Nedgangen i Interessenttallet er størst i disse Lav, medens Nedgangen af Drenge er størst i Pram- og Stenførerlavet. Som Helhed vise de ovenstaaende Tal mindre en Indskrækning i Antallet af Erhverv end i Erhvervenes Omfang, thi medens Interessenternes Antal i Alt er aftaget med 6 pCt., er Svendenes aftaget med 12, Drengenes med 37 pCt. Man holdt sig selv oven Vand saa længe som muligt, men kunde ogsaa besørge mere selv end før, fordi Forretningen var nedadgaaende: en Illustration til Tidens Klager over de altfor mange Detaljhandlere, der ødelagde hverandre uden at gavne Publikum.

Men samtidig med, at Detaljhandlernes Antal snarest var i Nedgang, var Grosserernes Antal steget fra ca. 80 ved Aarhundredets Begyndelse til 220 omkring Aaret 1813. Det var ikke, fordi det var sikrere at være Grosserer end at være Detaljhandler — tværtimod! — men man havde da fuld Legitimation til at prøve sin Lykke paa Børsen, og Chancen for ved et lykkeligt Kup at tjene mere, end et helt Aars Slid i en Butik kunde indbringe, var altfor fristende.

Dog, medens man saaledes kan danne sig en Mening om Antallet af dem, der med formel Berettigelse deltog i den store og den lille Handel, vil det ikke være muligt at give noget Tal paa dem, der som Amatører tog Del i Datidens Forretningsliv. Alle Samfundsklasser tog Del deri, og for alle stod den lykkelige Kaptør — tillands eller tilvands — af et rigt Bytte som værdig til Efterligning, medens man oversaa Farerne og Risikoen. Vi have i det Foregaaende anført Prøver paa, hvorledes der jobbedes paa Børsen, og man vil af Oversigterne over Kurser og Priser kunne forstaa, hvordan det kunde forekomme Datiden, baade at alle Værdier svandt bort mellem Hænderne, og at der

paa den anden Side med Lethed lod sig skabe Værdier fra den ene Dag til den anden. De Klogeste anlagde da de Værdier, de sad inde med eller havde erhvervet sig, i Realiteter. Ligesom dette kunde ske ved det foran omtalte Konserveringssystem, hvor Pengene anlagdes i Banco, man deponerede i Udlandet, saaledes kunde det ske i Indlandet ved at anlægge Penge i faste Ejendomme. Hertil fristedes man yderligere ved Haabet om stadig nedadgaaende Kurs paa Papirerne, hvorved altsaa de Prioriteter, man havde overtaget, bleve lettere at klare, og Følgen blev derfor den, at Handelen med faste Ejendomme blev et nyt og maaske det mærkeligste Led i Periodens Omsætningsforhold.

I og for sig var der ingen Aarsag til, at Huse og Grunde skulde stige i Pris i København, hvis Spørgsmaalet skulde afgøres efter, om der var Byggepladser eller ikke. Thi selv om der i Krigsaarene blev sat strængere Betingelser for Bygning paa Demarkationsterrænet end tidligere, var det dog kun en saare ringe Del af Befolkningen, der havde haft Bolig der, og der laa mangfoldige Tomter ubebyggede hen inde i Byen; saa længe dette var Tilfældet, kunde der altsaa ikke siges at være Mangel paa Byggeplads. Naar Priserne alligevel steg, vare Aarsagerne andre: dels var Stigningen nominel, forsaavidt som den kun betød Pengenes Fald i Værdi, dels skyldtes den, for Bygningernes Vedkommende, Dyrheden af Materiale og Arbejde, dels endelig havde Spekulationen sin væsentlige Part deri.

Stigningen viste sig allerede i Krigens første Aar. Prisen pr. □ Alen i Aarhundredets Begyndelse havde været godt 2 D. C. for de Arealer, der udlagdes til Byggegrund af Rosenborg Have (altsaa nuværende Kronprinsessegade) og 4 D. C. for Stadens bedste Grunde, som f. Ex. den Plads paa Nytorv, hvor Waisenhuset havde staaet, med tilstødende Grunde i Kattesundet (altsaa det nuværende Raadhus' Plads). Men allerede i December 1807 betaltes 4 D. C. for Facadegrund (Bygningsgrund) i Pustervig og Aabenraa (2 D. C. for Grund til Gaardsplads), og i 1808 betaltes henved 2 D. C. for en Grund i Dronningensgade paa Christianshavn, altsaa de samme Priser 1807—08 henholdsvis i Pustervig og paa Christianshavn som 1800—1801 henholdsvis

paa Nytorv og i Kronprinsessegade¹). I 1809 betaltes for et Hus (i Modsætning til „en Gaard“) paa Hjørnet af Kronprinsensgade og Pilestræde noget over 30,000 D. C. „en Sum, der saa længe København har staaet, næppe er betalt for et Hus“²). Paa de tre Retsdage, den 2., den 9. og den 16. Oktober bortskødedes ikke mindre end 20 forskellige Huse og Gaarde i København; blandt de 19 Sælgere fandtes to Skibskaptejner og blandt de 19 Købere fandtes to andre Skibskaptejner — efter al Sandsynlighed gjorde de alle fire Ejendomsforretninger med Kaperpenge; Nr. 210 i Christenbernikovstræde købtes samtidig for 4,900 D. C. af den senere Legatstifter, Skomager J. E. Spannier³). I April 1810 solgtes Gaarden Nr. 21 i store Kongensgade for 80,000 D. C., et Salg, om hvilket det med Rette hedder, at „for ikke mange Aar siden havde man kunnet købe et maadeligt Jordegods for denne Pris“⁴).

Regeringen manglede ingenlunde Blik for det farlige ved denne Tilstand. Kreditkassen for Husejere i København, der i 1807 havde faaet sit Fond udvidet til $2\frac{1}{4}$ Mill. D. C., opnaaede paany i Slutningen af 1808 en Udvidelse til $2\frac{1}{2}$ Mill., i Slutningen af 1809 til ca. $2\frac{3}{4}$ og endelig i Slutningen af 1810 til 3 Mill. D. C. Men ved denne sidste Lejlighed tilskrev Finanskollegiet Kassens Bestyrelse, samtidig med, at den kongelige Resolution meddeltes den, at i og for sig var Udvidelsen nu mindre nødvendig, da $\frac{1}{4}$ Procentsafgiften var ophævet, og at Bestyrelsen fremtidig maatte holde igen med sine Udlaan for ikke at fremme „den Agiotage, som drives med Huse og Gaarde her i Staden“, hvorimod den, i Overensstemmelse med sit oprindelige Formaal, skulde understøtte dem, der byggede eller

¹) Kanc. 29 Decbr. 1807 og $\frac{24. \text{August}}{11. \text{Septbr.}}$ 1808, jfr. ovenfor Pg. 6.

²) Skilderiet. 24. Juni 1809.

³) do. 5. Decbr. 1809.

⁴) do. 21. April 1810. Selv om de 80,000 D. C. reduceres efter Kursen paa hin Tid, d. v. s. til $\frac{1}{8}$, vilde man for denne Pris ved Aarhundredets Begyndelse have kunnet faa henved hundrede Tdr. Hartkorn sjællandsk Jordegods (Jfr. Falbe Hansen l. c. I. Pg. 100 og II. Pg. 73).

vilde bygge i Anledning af den sidste Ildebrand og paa de ødeliggende Grunde¹⁾).

Men Forholdene vare stærkere end Regeringens Advarsler. Nogle Folk vilde for Alvor have Ejendomme for ikke at se deres Formue smuldre bort, andre købte i Haab om Gevinst og solgte efter kort Tids Forløb, naar en (tidt imaginær) Profit kunde reddes. Der indtraf da saadanne Forhold, som at Ejeren af Sølvgades Mølle solgte denne i 1811 for 40,000 D. C., men fortrød sit Salg, og da han købte den tilbage i 1812 maatte give 60,000 for den²⁾). De Gaardsalg i København, der skete i 1812, vare til aldeles svimlende Priser: i Begyndelsen af Aaret købte Konferensraad Constantin Brun „Hotel du grand Nord“ for 160,000 D. C. (nominelt over $\frac{1}{2}$ Mill. Kr.), i September solgtes en Gaard i Amaliegade for 100,000 D. C., samtidig solgtes en Gaard paa Gammel-Torv for 140,000 D. C., i December solgtes en Gaard i Klædeboderne for 150,000 D. C. o. s. fr.³⁾)

Da det var faktisk, at adskillige Køb og Salg ikke naaede saavidt, at der oprettedes Købekontrakt, endsige toges Skøde, men at Ejendommene gik fra Haand til Haand som andre Varer ved Hjælp af Slutsedler, greb Regeringen direkte ind herimod ved Fd. af 9. Juni 1812. Forordningen bestemte, at enhver Købekontrakt eller ethvert andet skriftligt Dokument, hvorved faste Ejendomme overdroges fra Mand til Mand, skulde, for at have Retskraft, ikke alene skrives paa det anordnede stemplede Papir, men ogsaa tinglæses til de for Skøder bestemte Terminer; endvidere skulde ethvert saadant Dokument fuldbyrdes ved

¹⁾ Finanskoll. $\frac{6}{14}$ Decbr. 1809, $\frac{21}{24}$ Novbr. 1810 (Sagens Akter).

²⁾ Skr. til Magistraten fra de 32 Mænd af 18. Februar 1813. De 32 Mænds Kopibog.

³⁾ Skilderiet. 15. og 19. Septbr. og 5. Decbr. 1812. At det paa hin Tid var adskilligt bedre at have sin Formue i Grundejendomme end i Værdipapirer, fremgaar af følgende Exempel: I Slutningen af Aaret 1811 døde en Mand, der i sin Tid havde solgt sin Gaard paa Landet for 12,000 D. C. og istedetfor købt 16 Aktier i Asiatisk Kompagni (à 750 D. C.). Den samme Gaard blev noget før hans Død solgt paany for 48,000 D. C., medens de Aktier, han efterlod sine Arvinger, kun vare 3,200 D. C. værd (sammesteds 5. Oktbr. 1811).

Skøde, og endelig bleve Kontrahenterne forpligtede til, hvis de efter Overenskomst vilde hæve Kontrakten, da paany at affatte et Dokument desangaaende, der skulde være paa stemplet Papir og ligeledes tinglæses. Der opnaaedes ved denne Forordning paa dobbelt Maade at sætte en Hæmsko paa Jobberiet, thi dels blev nu Køb og Salg adskilligt omstændeligere, end naar de kunde foregaa underhaanden, dels bleve de høje Stempelafgifter og Retsgebyrer, man skulde af med, altid en sikker Udgift, der ligeledes gjorde Omsætningen vanskeligere. Naturligvis kunde man gaa udenom Loven, naar Køber og Sælger kunde stole paa hinanden, og selv med Benyttelse af Loven var Fristelsen til Svindel for stor, til at denne helt kunde standses, men endel var dog opnaaet, — kun Skade at Forholdsreglen kom saa sent, at Spillet havde kunnet gaa sin Gang det meste af Perioden.

Den Forvirring, hele denne Trafik skabte i Prioritetsforholdene, og det Indgreb, Fd. af 5. Januar 1813 gjorde til mulig Lempelse heraf, er omtalt foran. Mest havde dog Lejerne lidt, thi hver Gang et Sted solgtes, blev Lejen sat op af den ny Ejer, saasnart og saameget det lod sig gøre¹⁾. Publikums Forbitrelse paa Ejendomsspekulanterne var ikke ringe. Det kan eksempelvis anføres, at Constantin Brun i Begyndelsen af 1813 offentlig maatte forsvare sig imod at høre til Jobbernes Kres. Han erklærede, at han vel ejede 10 Ejendomme i Staden (sit Pakhus, den Gaard, han boede i, og 8 Ejendomme desuden), men at han kun havde købt dem for at anlægge sine Kapitaler sikkert og ikke havde solgt en eneste af de Ejendomme, han én Gang havde købt²⁾.

Det er alt i det Foregaaende omtalt, at jo større Hindringer, der, i Tidens Medfør, lagdes Handelen i Vejen, des ivrigere var man for at understøtte den indenlandske Industri. (Jfr. ovenfor Pg. 103 ff. og Pg. 434 ff.).

Imidlertid havde man ikke megen Glæde af sine Bestræbelser. Ikke blot viste de fleste af de Projekter, hvormed man vilde

---

¹⁾ Jfr. Nyt juridisk Arkiv. II. Pg. 202 ff.

²⁾ Skilderiet. 30. Januar 1813.

erstatte Udlandets Raaprodukter, sig intetbetydende, men det Opsving, de egentlig industrielle Foretagender tog som Følge af Krigen, havde ingen Varighed. Skulde den tvungne Afspærring virkelig have betydt noget til at skaffe os en Industri, maatte den i hvert Fald have varet længere, og der maatte senere have været Kapital tilstede, der gjorde det muligt at gennemgaa en Række af Overgangsaar, efter at de abnorme Forhold vare ophørte, der oprindeligt dannede Grundlag for Virksomhederne.

At der ikke kan afvindes Krigsperioden den Lysside at have givet Stødet til en indenlandsk Industri af Betydning, viser sig bedst derved, at de Industrier og industrielle Foretagender, der holdt sig, ikke skrive sig fra Krigen Afspærringsforhold. Naar vi saaledes høre, at Møbelmagasinet i København vedblivende var i udmærket Trivsel — i 1811 solgte det for nogle og tredive Tusind D. C. — vil det huskes, at det allerede var stiftet i 1777 og altsaa havde gjort sin Nytte 30 Aar før Krigen¹⁾. Sukkerraffinaderierne vare saaledes stillede, at man i 1811 ophævede den Fritagelse for Byrder, Mestre og Svende hidtil havde haft, og tillige ophævede Toldfriheden paa Sukker²⁾, men ogsaa denne Industri var jo af gammel Dato og solidt funderet.

For Klædefabrikationens Vedkommende derimod var Opsvinget saa kunstigt, at medens der i København i 1807 kun fandtes 22 Væve, gik dette Tal i 1810 op til 51, 1811 til 105, 1813 til 190, 1814 til 213, men faldt i 1815 til 187, 1817 til 172, 1818 til 82, 1825 til 74. Klædefabrikationen dreves dels af Dugmagerne, dels af „Klædefabrik-Entreprenørerne“. Af de 190 Væve, der vare i Gang i 1813, fandtes de 112 hos Entreprenørerne. Hidtil havde Dugmagerne valgt begge de Fabrikanter, der deltog i „Hallingen“, men fra 1813 bestemtes det, at Entreprenørerne skulde vælge den ene, dels paa Grund af det stigende Antal Klædefabriker, dels for at undgaa Entreprenørernes Klager over Dugmagernes Chikaner. I Virkeligheden anlagdes der i selve København alene i Aaret 1813 ikke mindre

¹⁾ Jfr. ovenfor Pg. 106. Kommercekoll. 31 Decbr. 1811
21 Januar 1812.

²⁾ Kommercekoll. 27 Maj
6 Juni 1811.

end tre Klædefabriker. Ved Midten af indeværende Aarhundrede fandtes der ialt i København kun 7 Dugmagere, med ialt 7 Væve, og én Klædefabrik¹⁾.

Kun faa af de Navne, som ere knyttede til den danske Industris Historie, skrive sig fra hin Periode. Selv Folk som Jacob Holm eller Holmblad, der som foran nævnt svang sig op til betydelige Fabrikanter i Aarhundredets første Decennier, havde lagt god Grund til deres Virksomhed før Krigen, om de end vel ogsaa have benyttet den stærke Beskyttelse og de Begunstigelser, der den Gang bleve Industrien til Del, til et stive deres Virksomheder af, saa de ogsaa efter Krigen holdt og udvidedes²⁾. Men naar undtages, at der, som tidligere omtalt, opstod enkelte Jærnstøberier og Instrumentforretninger, der trivedes, saa ere de Navne, der ere kendte nu og vare kendte den Gang, ældre end Krigens Tid (Warburg, Mitchell, Ruben, Irgens, Jürgensen o. s. v.).

I visse Brancher bleve de Materialier, Varerne skulde forfærdiges af, saa daarlige eller saa dyre, at det blev vanskeligt til rimelige Priser at fremstille gode Produkter — hvad der let gik ud over selve den paagældende Industri. Kornets Dyrhed gik ud over Brødet og Brændevinet. Det var Haabet om at faa et Bageri i Stand med godt Mel, som bevirkede, at den talentfulde Marstrand — et Opfinderhoved, men uden megen Udholdenhed — fik Lov til i 1810 at oprette et Bageri med særlige Begunstigelser³⁾. For Brændevinets Vedkommende, hvor det i 1804 indrettede kongelige Brænderi var det første, der i nogen Udstrækning anvendte Kartofler til Brænding, bestemtes det ved Pl. af 26. Juni 1812 — da Brændevinet viste sig stedse at

¹⁾ Kommercekoll. $\frac{12}{18}$ August 1813, jfr. Rawert. Danmarks industrielle Forhold. Pg. 570 ff. og Thaarup. Udførlig Vejledning o. s. v. Pg. 426 ff.

²⁾ Farver Holmblad fik under Krigen en Dampmaskine til at drive sit Valkeværk. Samtidig fandtes kun 2 Dampmaskiner til her i Landet, én paa Holmen og én paa Mønten. (Handels- og Industritidende 1811. Nr. 92). — En Oversigt over de privilegerede Industrianlæg i København og nærmeste Omegn 1. Januar 1815 findes hos Rawert l. c. Pg. 95.

³⁾ Kanc. $\frac{3}{25}$ Marts 1812.

blive slettere —, at eftersom Brændevinsbrændingen i Reglen dreves uden tilstrækkelige Kundskaber, maatte herefter Ingen nedsætte sig som Brændevinsbrænder, før han enten ved det kongelige Brænderi eller andetsteds havde lært Faget og for Bestyreren af det kgl. Brænderi godtgjort sin Duelighed.

Det er foran nævnet, at Porcellænsfabriken maatte standse sin Virksomhed af Mangel paa Materialier, og at Krigen ligeledes bragte Standsning eller Tilbagegang i andre Industrier og Industrigrene. Det kan tilføjes, at ligesom Bagerne maatte bruge „Blandingskorn“, saaledes blev et derfra vidt forskelligt Fag ogsaa nødt til at bruge „Blandingsvare“, fordi den ægte Vare paa hin Tid var endnu langt sjældnere end Korn. Thi i en i Aaret 1813 til Kongen indgiven Ansøgning erklærede en Guldsmed, at Guldsmedeprofessionen maatte ophøre, da Sølv ikke kunde vejes op med Penge, og han bad derfor om Tilladelse til at arbejde i uædle Metaller, hvad der (ved Resol. af 21. Septbr. 1813) ogsaa blev ham bevilget¹⁾.

Selv for Produktioner, der ellers havde saa gode Chancer som Klædefabrikationen, blev Materialierne saa dyre, at Producenterne offentlig maatte gøre Rede for de høje Priser, de tog. Der anførtes følgende Priser for Aarene 1807 og 1812, som give et højst anskueligt Billede af Produktionsforholdene paa hin Tid:

	1807		1812		D. e. nu mere end før Krigen
Uld.....	℥ 40	β	5	D. C.	12 Gange
Brunspaan	- 10	-	100	β	10 —
Gultræ	- 6	-	100	-	17 —
Krap	- 16	-	3	D. C.	18 —
Sumak	- 8	-	2	—	24 —
Vitriol	- 8	-	1	—	12 —
Galæbler	- 30	-	6	—	20 —
Vinsten	- 16	-	5	—	30 —
Indigo	- 3	D. C.	60	—	20 —
Allun..... pr. Td.	24	—	70	—	3 —
Et Stykke Klæde at valke	3	—	24	—	8 —

¹⁾ Nyrop. Dansk Guldsmedkunst. Pg. 96.

Hertil føjedes, at Arbejdslønnen var steget 8 à 12 Gange, Maskiner, Inventar etc. i lignende Maalestok, saa at naar der nu forlangtes 20 à 24 D. C. for en Alen otte Kvarters Klæde mod 18 à 20 Mk. før Krigen, altsaa ca. 7 Gange saa meget, var Fortjenesten i Virkeligheden mindre, medens Risikoen var større¹⁾. Hvad der dog naturligvis ikke omtales, er, at Varerne, efter den udenlandske Konkurrences Udelukkelse, muligvis vare langt slettere end før Krigen, og at den stærke Stigning i Forbruget af indenlandsk Klæde havde muliggjort en Masseproduktion, der maatte gøre hver enkelt Stykke Klæde forholdsvis billigere.

Et endnu mærkeligere Billede faaes af Omkostningerne ved Bogudgivelse i Krigens Aar. Slettere Papir, Tryk etc., end Aviser og Bøger fra hin Tid fremvise, skal man søge Mage til; men som Forklaring paa, hvorfor der trods de høje Priser kun leveredes saa daarlige Varer, meddeltes det i 1813 — da Rigsbankkursen var ca. 836, altsaa Daler Courantkursen ca. 5,000 — at en Bog paa 40 Ark i et Oplag paa 1,000 Exemplarer kostede

1807	1813
80 Ris Trykpapir à 1 D. C. = 80 D. C.	à 82 D. C. = 6,560 D. C.
40 Ark at trykke à 4 — = 160 —	à 150 — = 6,000 —

Dette var unægtelig en svimlende Forskel, og herved maa det endda erindres, at netop en stor Del af Bogkøberne, Embedsmænd o. l., ingenlunde havde faaet Indtægtsforhøjelser, der svarede til denne Stigning til det 50 dobbelte²⁾.

— De sidst anførte Prisdatala henvise jo, foruden til Prisstigningen i Materialier og Varer, ogsaa til Forandringen i Arbejdslønnen. Arbejdernes Stilling under hele denne Periode spillede selvfølgelig en uhyre Rolle baade i og for sig og særlig for Haandværket og Industrien. Naturligvis kunde Perioden ikke forløbe uden Vanskeligheder i saa Henseende, og det er af Interesse at se nogle af de Forholdsregler, man tog eller planlagde, for at komme ud derover.

¹⁾ Skilderiet. 27. Februar 1813.

²⁾ do. 9. Novbr. 1813.

Hvad det Offentlige først og fremmest maatte have Omsorg for, var, at der var tilstrækkelig mange Arbejdere tilstede, for at de forskellige Professioner kunde gaa deres Gang. Der kunde forsaavidt være Fare nok for Mangel, som Krigen beslaglagde endel Kræfter, samtidig med at Indvandringen fra Udlandet var langt ringere end sædvanlig, dels paa Grund af de urolige Forhold baade her og udenlands, der bl. a. ogsaa gjorde det tvivlsomt, hvormeget Arbejde der var at faa, dels paa Grund af, at Lønningerne ikke frembød nogen Tilløkkelse, idet Forhøjelserne i Livsfornødenhedernes Pris vare adskilligt sikrere end i Arbejds-lønnen. Det vil erindres, at det var forbundet med store Vanskeligheder at faa uddannede Folk hertil fra Udlandet til Hjælp ved Textilindustrien (jfr. ovenfor Pg. 437), og om end andre Meddelelser tyde hen paa, at der dog sydfra er kommet endel Fabriksarbejdere herind, var Tiden i hvert Fald ugunstig for Supplering af de egentlige Lavsarbejderen Kres, særlig paa Bygningshaandværkets Omraade. Allerede i Begyndelsen af Aaret 1809 klagedes der over, at Tømrersvendenes Svende- og Sygekasse i de sidste to Aar havde haft en Underbalance af 1,050 D. C., fordi ingen fremmede Svende vare komne hertil siden Bombardementet — kun 4 vare i det sidste Aar blevne indskrevne som Svende —, og mangfoldige Svende havde begivet sig i militær Tjeneste¹⁾. Ved det Offentliges Bygningsarbejder tog man saa Kræfterne, hvor man kunde faa dem. Da den Tømrmester, der var beskæftiget ved Genopførelsen af Christiansborg Slot, klagede over en følelig og stærkt tiltagende Svendemangel, saa at Daglønnen var drevet op til en næsten svimlende Højde, fik han i Aaret 1811 Tilladelse til at udtage af det militære Mandskab ved Slottet og Raadhuset 20 à 30 Mand, „for det første efter frivilligt Ønske“, til Oplæring i Murer- og Tømrefaget og at fortsætte hermed, saalænge det var nødvendigt. I det hele anvendte Staten det her i Byen garnisonerende Militær til Haandværksarbejde o. l. Da den hverken kunde eller vilde betale de høje Arbejdspriser, Tiderne gjorde naturlige, udkommanderedes der Soldater til det militære Garveri, til Uldmanu-

¹⁾ Kanc. Forest. af 8. April 1809.

fakturerne, Skræder- og Skomagersalene, ja, Militæret sendtes endog ud til Skovarbejde, Tørveskæring, Vejanlæg m. m. Ved Siden af dette Tvangsarbejde — der iøvrigt modtoges med stor Uvilje af Soldaterne — tillodes det dem imidlertid ogsaa at arbejde for Private. Da Soldaterne i København ikke lønnedes med Naturalier, men med en nominel Løn, der daglig fik en mindre reel Værdi, fandt man tilsidst paa den Udvej at permittere dem skiftevis nogle Dage ad Gangen, og de kunde da søge privat Erhverv ved Siden af Tjenesten, hvorved man skaffede dem nogen Biindtægt, samtidig med at Borgerne fik billig Arbejdskraft¹⁾.

Det er klart, at jo større Arbejdstilbud der var, des sandsynligere var det at Arbejdslønnen blev ringere, og det var med dette for Øje, at Stadens 32 Mænd udtalte Ønsket om, at Kongen vilde fritage Professionisterne for Krigstjeneste, da vilde Prisen paa Arbejde nok gaa ned²⁾. En saadan Fritagelse kunde der jo imidlertid ikke være Tale om. Derimod søgte man direkte at sikre sig mod, at Lavssvendene drog fra Byen og derved formindskede Arbejdsstyrken. Allerede i 1808 havde Kancelliet meddelt Magistraten, at Lavssvende ikke maatte rejse fra Byen uden speciel Tilladelse, og i Slutningen af Perioden blev det ligefrem forbudt Lavssvende at rejse, medmindre de tilhørte saadanne Lav, som det Offentlige ikke kunde faa Brug for, f. Ex. vare Typografer, Konditorsvende o. l., idet det bestemtes, at der til alle andre Lavssvende ordentligvis intet Rejsepas vilde blive udstedt³⁾.

Ogsaa paa anden Maade søgte man imidlertid at sikre sig tilstrækkelig Arbejdsstyrke. Der var saaledes i Virkeligheden ret alvorlige Tilløb til at inddrage Kvinderne paa Arbejdsmarkedet og det endog paa det rent professionelle Omraade. Kvindernes Sysselsættelse med Skrædersyning som Erhverv var selvfølgelig intet Nyt. (I Fd. 23. Maj 1800 § 7 nævnes

¹⁾ Sørensen. Kampen om Norge. I. Pg. 31 ff. Nyrop. Københavns Tømmerlav. Pg. 184.

²⁾ Skr. fra de 32 Mænd af 9. Juli 1812. (De 32 Mænds Kopibog).

³⁾ Kanc. ^{11 August}/_{7 Oktbr.} 1812.

mellem de Bevillinger, der hidtil vare udfærdigede af Kancelliet, og som det nu overdroges de lokale Øvrigheder at udfærdige, Bevillinger for Kvinder til at sy Klæder for Personer af deres eget Køn, hvilke Bevillinger dog især skulde forundes trængende og sædelige Enker). Det er ogsaa foran omtalt, at Regeringen i Krigens Tid opmuntrede Kvinderne til at deltage virksomt i Landbruget, medens Mændene vare under Fanerne, og den uddelte Præmier i Mængde til dem, der udmærkede sig. Men her i København tænkte man endog paa at lade dem ligefrem uddanne fra Lærlinge til Svende og Mestre, en Plan, der havde sin oprindelige Begrundelse i den saare fornuftige Antagelse, at ledigtgaaende Kvinder let bleve løsagtige baade af Mangel paa Arbejde og af Mangel paa Livsunderhold, og hvis Realisation jo tillige vilde have tilvejebragt den meget ønskede større Arbejdsstyrke og ringere Arbejdsløn¹⁾. Et direkte Skridt til Kvinders professionelle Sysselsættelse gjorde Regeringen, da den i Begyndelsen af 1812 gav Marstrand den ovenfor omtalte Tilladelse til at anlægge et Bageri i Staden uden de sædvanlige Forpligtelser. Mellem de Begunstigelser, han fik, var ogsaa den, kun at skulle have en Mestersvend uden at behøve at holde Lavssvende. Der vilde herved, efter Kancelliets Mening, opnaaes, at man undgik de Vanskeligheder, man havde ved Brugen af Lavssvende, idet disse i Reglen modsatte sig enhver ny Indretning, og de andre Bagere vilde faa at se, hvor vidt man kunde komme ved ulavsmæssigt oplærte Svende, „in specie, saaledes som Supplikantens Hensigt er, tildels ved Hjælp af Fruentimmer“²⁾. Det følgende Aar indstillede Kancelliet, at der skulde gives en Kvinde, Christine Truelsen fra Flensborg, Tilladelse til at oprette en Dameskofabrik, hvor Pigebørn skulde have Undervisning i Dameskos Forfærdigelse; thi da Skotøjet for Øjeblikket var meget dyrt, burde Kvinder lære selv at sy deres Sko. Men Forudsætningen for, at Tilladelsen til Fabriken gaves, var da

¹⁾ Jfr. Skilderiet, 31. Juli 1810, der omtaler Kancelliets Skrivelse desangaaende til Magistraten og dennes til Lavsoldermændene.

²⁾ Kanc. $\frac{3}{25}$ Marts 1812.

ogsaa, at kun Kvinder maatte beskæftiges der¹⁾. — Disse fordomsfri Anskuelse om Kvinders professionelle Uddannelse vare jo imidlertid til den Grad knyttede til Tidsforholdene, at det intet Under var, de ingen Frugter satte, da Tiderne saa stærkt forandredes, at der snarere blev for stort end for lille et Arbejds-tilbud, og da Lavsforholdene igen for lange Tider faldt ind i deres gamle Skure.

Den Belæring, Regeringen vilde give Mestrene ved at lade dem faa at se, hvor godt man arbejdede med ulavsmæssige Medhjælpere, hang sammen med, at man ingenlunde var tilfreds med Forholdet mellem Mestre, Svende og Lærlinge indenfor Lavene. Hovedsagentlig var Regeringen og andre Udenforstaaende ret tilbøjelige til at give Svendene Skylden. Ikke blot modsatte Svendene sig alt Nyt, men Mestrene, hedder det i Forestillingen om Marstrands Bageri, have hidtil „været højst afhængige af Svendene og maattet tilstaa, hvad Vilkaar disse selv lystede“ I den citerede Skrivelse fra de 32 Mænd foreslaaes det, at der skulde sættes alvorlige Straffe for Arbejdets Forømmelse, saa at Svendene virkelig arbejdede paa alle Ugens Arbejdsdage, og at der blev sat en Grænse for deres „Begærlighed og Selvraadighed“. Samtidig vilde man have bestemt, at ingen Svend maatte forlade sin Mester uden efter et Fjerdingsaars Opsigelse o. s. fr. Man var dog heller ikke blind for, at Svendene ogsaa maatte lide under den herskende Dyrtyd. Hvor vanskelige Tiderne kunde være for Svendene, selv om de fik højere Arbejds-løn, viste sig saaledes bl. a. ved de stadige Krav paa højere Tidepenge, som dels motiveredes ved, at Ydernes Antal aftog, dels ved at Hospitalspriserne vare satte til Vejrs; jævnlig maatte derfor Øvrigheden tvinge Svendene til at yde de forhøjede Bidrag, idet man jo gik ud fra, at Svendelavene havde en Pligt til at holde deres Sygelade saaledes i Stand, at den kunde bære alle tilstødende Udgifter (jfr. ovenfor Pg. 135). Men for at dette kunde ske, maatte i Krigens Aar Bidragene undertiden sættes op til omkring det dobbelte²⁾. Heller ikke var

¹⁾ Kanc. $\frac{7 \text{ Decbr. } 1813.}{9 \text{ Februar } 1814.}$

²⁾ Tømrersvendenes ugentlige Bidrag sattes i 1809 op fra 5 til 8 β ugentlig, Klejnsmedenes samme Aar fra 8 til 18 β for det første Aar (til at

man saa overdreven venlig stemt overfor Mestrene. Man forargedes over den Betaling, Mestrene tog for deres Arbejde, i Forhold til, hvad de gav Svendene. Man klagede over deres Vindesyge og havde dem mistænkt for, at de egentlig ikke havde saa meget imod den høje Arbejds løn, naar Svendene iøvrigt vilde føje sig efter dem; det sagdes lige ud, at de beregnede deres Avance efter Svendelønnen, hvorfor de „ikke med Uvilje anse, at Svendene fordre større Betaling end hidtil“¹⁾. Forsøget fra det Offentliges Side paa at komme Mesterfortjenesten tillivs ved Beregning af Mesteravancen eller ved gennemgaaende at sætte Taxter for Haandværksarbejde opgav man imidlertid snart — ligesom man opgav de fleste andre Taxter — paa Grund af Vanskeligheden ved at bestemme Forholdet imellem Betalingen i de forskellige Professioner og paa Grund af alle Prisers store og hurtige Svingninger. Derimod reformerede man paa flere Punkter Forholdene indenfor Lavene, og det var her, som sædvanlig, Bygningslavene, der i første Række beslaglagde Opmærksomheden.

I et Fællesandragende til Kongen, af December 1811, førte Murerne og Tømrerne Klage over, at Svendenes Selvraadighed tiltog med deres Ukyndighed. Mestrene mente, at en stor Del af Ulykken laa i, at Svendene efter Forordningen af 1800 kunde forlade Tjenesten med 14 Dages Opsigelse, en Frist der burde ombyttes med Halvaarsopsigelse, endvidere forlangte de, at Svendene, før de bleve Frimestre, og de Svende, der nedsatte sig paa Landet og i Købstæderne, først burde aflægge Prøve, og endelig foreslog de, at de Svende, der kom til Staden, skulde henvende sig til Oldermændene for at faa Plads anvist hos Mestrene. Den sidste Del af Forslaget faldt dog ganske til Jorden. Kancelliet mente, at hverken Svendene eller det Offentlige vilde have nogen Nytte af, at Svendenes Selvstændighed gik tabt, derimod kunde det blive ganske behageligt for Mestrene at være sikre paa at faa

---

dække en tilstedeværende Underbalance) og derefter til 12 β. (Kanc. $\frac{8}{13}$ og $\frac{15}{17}$ April 1809.)

¹⁾ Kanc. $\frac{6}{13}$ April 1813.

Svende, hvordan Mestrene saa end optraadte overfor deres Arbejdere. Men Mestrene maatte nøjes med mindre. „Overalt vil den Mester, som behandler sine Svende vel, ikke savne Arbejdere“. Heller ikke vilde man gaa ind paa, at der skulde aflægges Mesterprøve, før Svendene nedsatte sig i Provinserne, hvor der intet Lav var; det maatte være nok med Svendeprøven til det Arbejde, der kunde forefalde. Derimod besluttedes det, at Ingen maatte vinde Borgerskab som Frimester i København, ikke heller Nogen, der indgik under Borgervæbningen eller som Værkgesel under Brandkorpset, i Almindelighed udøve Frimesterrettighed, førend han havde forfærdiget et nærmere fastsat Mesterstykke. Endvidere forlængedes baade Mestrenes og Svendenes Opsigelsestid fra 14 Dage til 8 Uger, saa at en Svend, der forlod sin Mesters Arbejde, før Opsigelsesfristen var udløben, fik 7 Dages Vand og Brød, og den Mester, der tog en saadan Svend til sig, eller der selv sendte sin Svend bort i Utide, fik en Mulkt paa fra 10 til 50 D. C. Da man dernæst ikke ventede at kunne faa duelige indfødte Svende, saalænge Mestrene indforskrev Svende direkte fra Udlandet uden at opdrage Lærlinge, paalagdes det Mestrene fremtidig at have én Dreng i Lære, naar de havde under 10 Svende, og derefter stigende indtil 4 Dreng, naar de havde over 20 Svende; Mestrenes Ansvar for Drengene fik samtidig sit Udtryk i, at de skulde betale 100 til 200 D. C. til Politikassen, hvis Drengenes Svendestykker forkastedes. Endelig fastsatte den udstedte Plakat (af 26. Maj 1812) Ordningen af Svendestykkernes Bedømmelse for alle Professioner og ikke blot for de to, Murer- og Tømrerprofessionen, som de øvrige Regler galdt for¹⁾.

Aaret efter bestemte man sig til at sætte Taxter for Murer- og Tømrersvendenes Arbejde, idet Svendenes Fordringer ved Pengeforandringen overskred, hvad man paa nogen Maade vilde finde sig i. Daglønnen, der før 1807 havde været 40 til 48 β om Sommeren og 32 til 40 β om Vinteren foruden nogen Extra-betaling, sattes til 72 Rbsk. om Sommeren, 60 Rbsk. om Vinteren foruden 8 à 16 Rbsk. Tillæg for Arbejde udenfor Demarkations-

¹⁾ Kanc. $\frac{28 \text{ April}}{22 \text{ Maj}}$ 1812.

linjen. Arbejdstiden var om Sommeren fra 5—11 og 1—7, hvoraf $\frac{1}{2}$ Time til Frokost og til Middagen, om Vinteren fra det blev lyst til Kl. 12, og fra Kl. 1, til det blev mørkt. Kom Svendene for sent, skulde $\frac{1}{4}$ af Daglønnen afkortes. Lønnen for Akkordarbejde bestemtes efter et Regulativ¹⁾. Tager man et Gennemsnit af Priserne før 1807 og de nu fastsatte Taxter, vil det ses, at den skete nominelle Forhøjelse omtrent svarer til Forskellen mellem Rigsbankpenge og Courant. Ser man da bort fra Extrafortjenesten ved Arbejde udenfor Demarkationslinjen og ved Akkord, og til Gengæld regner med fulde 300 Arbejdsdage til en Gennemsnitspris af 66 Rbsk. pr. Dag, faar man en Aarsindtægt af ca. 420 Kr. Nutidsmønt (mod ca. 400 Kr. før 1807). Men Forudsætningen er da ogsaa et halvt Aars daglig Arbejde, fra det blev lyst, til det blev mørkt, med kun én Times Pause, og et andet Halvaar med daglig 12 Timers Tilstedeværelse og 11 Timers Arbejde paa Arbejdsstedet.

Det skal endnu tilføjes, at medens det ved Plakaten af 26. Maj 1812 var bleven fastsat, at Svendestykket i samtlige Haandværk skulde bedømmes af et lovkyndigt Medlem af Magistraten i Byerne, vedkommende Oldemand og et Medlem af Akademiet, ændredes dette i 1813 (Reskr. 27 April) derhen, at Akademiet kun skulde deltage i Bedømmelsen af Svendestykkerne i de Fag, hvis Mesterstykker det var med til at bedømme. Men for at Oldemanden da ikke skulde være eneste Sagkyndig ved Bedømmelsen i de andre Fag, fastsattes nogle Aar efter, at to af Magistraten udnævnte Mestre i hvert af disse Fag skulde være med til Bedømmelsen²⁾. Atter dette er et Bevis paa Regeringens stadige Bestræbelser for at vise Ret og Billighed mod Lærlinge og Svende. Viste Mestrene sig vrangvillige, veg heller ikke Domstolene tilbage for at anvende Loven i dens fulde Strængthed. Saaledes kan det nævnes, at da Oldemanden for Smedemestrene ikke vilde stede en Svend til at aflægge Prøve, fordi Lavet ikke mente, at den Skablaas, Svenden havde givet Tegning til, egnede sig til Mesterstykke, og da Magistraten —

¹⁾ Kanc. $\frac{6}{13}$ April 1813, jfr. Pl. af 6. April og 7. Septbr. 1813.

²⁾ Kanc. Res. 23 Juni 1815.

der efter Lavsbestemmelserne i det givne Tilfælde havde Afgørelse af Tvistigheder mellem Svend og Mester — efter Konference med Akademiet paastod, at Svenden skulde admitteres, idømtes Oldermændene, da han vægrede sig derved, en Mulkt af 50 Rbdl. i Sølv foruden 2 Rbdl. i Sølv for hver Dag, han sad Dommen overhørig, samt Sagens Omkostninger¹⁾.

Men det forstaar sig, hvor Mestrene idømtes Bøder, idømtes Svendene Vand og Brød. Aarsagen hertil kan ikke blot søges i, at Svendene ikke havde Raad til at betale Bøder og derfor maatte straffes paa deres Person. Der var en anden Forskel mellem Mestre og Svende. For Samfundets Skyld skulde Mestrene rette sig efter de Love, der værnede om deres Lav, men som tillige havde for Øje at tilvejebringe et Haandværk og en Haandværksstand, Samfundet kunde være tjent med; og desuden, nogen Uret maatte Svendene ikke lide. Men Svendene vare de urolige, opsætsige Hoveder, der skulde have skarp Lud, og de vare Mestrenes Underordnede. Naar Samfundet derfor ved sine Domstole greb ind i Forholdet mellem Mestre og Svende, dømtes Mestrene, hvis de havde Uret, saa at sige som Borgere, der overtraadte den fælles Borgerlov, men Svendene dømtes for Insubordination — en Forskel, der hang sammen med en, hos alle Parter rodfæstet Samfundsovfattelse, der bevidst eller ubevidst satte dette Skæl, og som der endnu i lange Tider ikke rokkedes ved.

Undersøge vi nu til Slutning det hele Antal Personer, som fandtes indenfor Lavene i Krigens Tid, og hertil atter tage Aaret 1810 — det midterste i Perioden — finde vi følgende betydelige Nedgang fra Aaret før Krigen, 1806:

	Interessenter og Mestre	Svende	Drenge	„à parte Arbejdere“
1806	3,759	4,167	2,342	836
1810	3,600	3,013	1,844	938

Udskilles atter heraf de ovenfor omhandlede Handelslav, samt Skippere og Vognmænd, faa vi følgende Tal for de egentlige Haandværks- og Fabrikslav:

¹⁾ Nyt juridisk Arkiv. B. 9. Pg. 81. Dom af 31. Januar 1814.

	Interessenter og Mestres	Svende	Drenges	„à parte Arbejdere“
1806	2,470	3,847	1,939	836
1810	2,390	2,870	1,510	938

Som man ser, er Billedet ikke forandret. Med eller uden Udskillelse af Handelslavene træffe vi samme Forhold: en kun ringe Formindskelse i Principalernes Antal, men en meget væsentlig i Medhjælpernes, hvad der atter betyder, at baade i Handels- og i Haandværkslav var Virksomhedernes Antal kun aftaget i forholdsvis ringe Grad, medens de enkelte Virksomheders Omfang var stærkt formindsket.

Af Formindskelsen i Haandværkssvendenes Antal med ca. 1,000 hidrører $\frac{1}{6}$ fra Murer- og Tømrerlavene. Hvor stor den forholdsvis Mangel paa Arbejdere i disse, de to største og fornemste Lav var, maales bedst ved Sammenligning med Antallet i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede. Saaledes udgjorde Antallet af:

	Murere, Gibsere og Stenhuggere			Tømrere		
	Mestres	Svende	Drenges	Mestres	Svende	Drenges
1798	51	850	58	37	779	63
1806	48	531	27	39	551	39
1810	41	430	14	33	456	8

Tre Aar efter Branden 1795 talte de to Fag 88 Mestres med 1,750 Svende og Drenges, tre Aar efter Bombardementet 1807 talte de derimod 74 Mestres med 908 Svende og Drenges. Medens Mestrenes Antal saaledes kun var gaaet ned med en Sjettedel, var Svendenes gaaet ned til næsten Halvdelen. Tallene vise med deres 14 Drenges i Murerlavet og 8 i Tømrerlavet Nødvendigheden af den Forpligtelse, der paalagdes Mestrene i 1812, at oplære et vist Antal Drenges i Forhold til det Antal Svende, de holdt. De vise dernæst til den ene Side, hvor meget ringere Byggevirksomheden har været efter Bombardementet end efter Branden, men til den anden ogsaa, at naar det faldt ind med Travlheden, vare Mestrene ilde stedte og udsatte for at faa Stolen for Døren af Svendene, hvis Fordringer naturligvis steg, jo større Trang der var til dem. Endelig forklare de ogsaa Mestrenes Ønske om, at det skulde gøres Svendene vanskeligere end før at blive Frimestre,

idet Frimesterinstitutionen jo baade skabte Konkurrence for Lavsmestrene i mindre Arbejder og forringede Antallet af Svende til de egentlige Byggeføretagender.

Forøgelsen i Antallet af „à parte Arbejdere“, Arbejderne hos Fabrikanterne, hidrører udelukkende fra Dugmagerlavet. Hos Tobaksspinderne var der Nedgang, ligeledes hos Silkevæverne m. fl., men af Dugmagere fandtes:

	Interessenter	Svende	Drenge	„à parte Arbejdere“
1806.....	23	37	3	159
1810.....	32	71	12	460

Tilvæksten af Medhjælpere var altsaa ialt fra 199 til 543, og endda tog denne Virksomhed stærkest Fart i Krigens sidste Aar.

Udenfor Lavene stod jo siden 1805 Bryggerne; der fandtes i 1810 67 Bryggere i København med 156 faste Folk eller Karle. Derimod vare Brændevinsbrænderne indenfor Lavene, og det er ikke ukarakteristisk, at medens der i 1806 fandtes 295 Brændevinsbrændere med 303 Drenge (ingen Svende), fandtes der i 1810 305 Brændevinsbrændere med 280 Drenge. Virksomhederne vare altsaa blevne endnu mere smaatskaarne i de fire Aar; men selve Brænderiernes Antal var — samtidig med, at der var Tilbagegang i alle andre Haandværksfag — forøget med 10.

FEMTE KAPITEL.

Formuesforholdene under Krigen. Den københavnske Indkomstskat af 1810. Provenuet i Aarene 1810—14. Den samlede antagne Indtægt i 1809. Sammenligning med den antagne Indtægt i 1890. Den antagne Indtægt 1809 og 1810 i de forskellige Stadsdele. Den antagne Indtægt 1809 fordelt efter Skatteydernes Erhverv. De højeste Indtægters og største Skatteydernes Andel af samtlige Indtægter og Skatteydere. Liste over alle Skatteydere med en antagen Indtægt i 1809 af 10,000 Dl. Cour. eller derover. Købmands-, Embedsmands- og Godsejerindtægter. Enkelte Firmaers og Familjers Indtægter. Videnskabsmænds og Kunstneres Indtægter. Flothed med let tjente Indtægter. Knapheden hos dem, der havde faste Indtægter. Embedsmændenes Lønningsforhøjelser. Antallet af Fattige. Hurtigt skiftende Formuesforhold.

Trods alle Ulykker var der, som oftere nævnt, under Krigen ogsaa Penge at tjene i København. Et Bevis paa Rigtigheden heraf kan man hente ved at henpege paa de mange og betydelige Laan, Købmændene kunde yde Staten, eller paa den Luxus, der, trods Regeringens Advarsler og Forbud, florerede i mange Krese. Men mere systematisk kan det godtgøres ved Hjælp af de Indtægtsfortegnelser, der ere opbevarede som Materiale til den i 1810 indførte Indkomstskat.

Det vil erindres, at Indkomstskatteloven af 8. Februar 1810 anvendte Formularer, hvor man under Eds Tilbud skulde angive sin Indtægt for det foregaaende Aar, idet der ved Indtægt forstodes al netto Provenu saavel i rede Penge som i Naturalpræstationer, Emolumenter og Produkter, iberegnet hvad den Skatteydende anvendte til egen og Familjens Underhold. Skatten viste sig jo hurtig temmelig uanvendelig paa Landet og paa fjærnere liggende Steder, og selv hvor den maa antages at have

arbejdet sikrest, i København, har den naturligvis i rigt Maal været behæftet med de Mangler, der den Dag i Dag gøre en Indkomstskat til Genstand for saa mange Anker. Baade Manglen paa Evnen til at forstaa, hvordan Indkomsten skulde beregnes, Vanskelighederne for Købmændene, hvis Bogføring var højst summarisk, ved at foretage Beregningen, Manglen paa Vilje til at opgive det Rette, Sandsynligheden af, at Opgivelserne for Embedsmænd o. l. vare paalideligere end for Købmænd, Haandværkere og Smaafolk, indskrænker Materialets Brugbarhed. Alligevel frembyde de københavnske Indkomstskattelister for hin Tid Adskilligt af Interesse. Selv de Mangler, de have fælles med Nutidens Materiale, er det værd at fremdrage, og i Enkelt-heder indeholde de Oplysninger, som give et godt Indblik i Datidens Formuesforhold ¹⁾).

Indkomstskatten indbragte for Staden København:

1810:	ca. 309,000	D. C.
1811:	- 281,000	—
1812:	- 317,000	—
1813:	- 444,000	—
1814:	- 136,000	Rbdl. N. V.

Man vil hurtig se, at Skatten i Virkeligheden Aar for Aar kastede mindre af sig, thi tager man Hensyn til Courantsedlens forringede Værdi fra det ene Aar til det andet, bliver der, efterhaanden som Aarene gaa, en kendelig Tilbagegang, og det var vist paa høje Tid, at Skatten, naar den ikke skulde reformeres, ophørte at bestaa.

Størst er Beløbet for Aaret 1810. Dersom Courantdaleren virkelig havde været $3\frac{1}{5}$ Kr. (pari) værd, vilde Skatten i dette Aar have indbragt ca. én Million Kroner, d. e. $\frac{1}{4}$ Million for hver Procent (den var jo paalagt med 4 pCt.), og Beløbet vilde da have svaret til, hvad der, pr. Hoved af Befolkningen, nu indkommer i København for hver Procent af Indkomstskatten.

¹⁾ Den københavnske Indkomstskattekommissions Lister og Regnskaber m. v. for Aarene 1810—14 findes i Rigsarkivet. Det er paa Grundlag af dette Materiale, at de her meddelte Uddrag og Beregninger ere foretagne.

Gaar man ud fra, at Fritagelserne og Nedsættelserne i den nuværende Indkomstskat saa nogenlunde ville balancere med den daværende Skats — hvor der fradroges 300 D. C. fra Embedsmændenes Indtægter, før de beskattedes, 200 D. C. fra pensionerede Embedsmænds og Embedsmændsenkers Indtægter og 100 D. C. fra alle andre Indtægter — turde en saadan Sammenligning vel foretages. Da Skatten for 1810 var baseret paa Borgernes Indtægter i 1809, udgjorde altsaa det, vi nu kalde „Skatteindtægten“ — det Beløb, hvoraf Skatten beregnes — 25 Gange 309,000 eller 7,725,000 D. C. Lægges hertil et Beløb for Nedsættelserne af henvend $1\frac{1}{4}$ Million, faaes en „antagen Indtægt“ af circa 9 Mill. D. C., eller, da Kursen i 1809 gennemsnitlig var 300 (en D. C. altsaa $1\frac{1}{3}$ Kr.), ca. 12 Mill. Kr. i Nutidspenge ¹⁾. Den antagne Indtægt pr. 100,000 Indbyggere var i 1890: 35 Mill. Kr., og Datidens København skulde altsaa have haft en Indtægt pr. Indbygger af godt $\frac{1}{3}$ af Nutidens. Tager man Hensyn til Pengenes langt større Købeevne da end nu (idet de høje Priser i 1809 jo ogsaa maa reduceres efter en Kurs af 300), viser det sig, at Befolkningen i dette Krigens tredje Aar endnu var nogenlunde vel situeret.

De 309,000 D. C., der oprævedes i 1810, fordelte sig saaledes paa Stadens forskellige Kvarterer:

		D. C.	pCt.	1890 pCt.
Strand	Kvarter	18,500	6,0	1,5
Snarens	—	25,900	8,4	2,3
Frimands	—	19,400	6,3	1,9
St. Annæ Øster	—	86,400	28,0	13,4
Øster	—	35,000	11,3	10,8
Købmager	—	19,800	6,4	3,1

¹⁾ Det anførte Fradrag fremkommer saaledes, at der, som vi nedenfor skulle se, var ansat 1,417 Embedsmænd (med over 300 Dalers Indtægt) i Skat. for hvilke der altsaa skete et Fradrag paa 425,100 D. C., og 8,060 andre Personer i Skat, for hvilke Fradraget var 806,000 D. C.. tilsammen 1,231,100. Ganske vist skulde der jo ogsaa ske yderligere Fradrag af 100 D. C. for pensionerede Embedsmænd m. v., men det ringe Beløb, her kan være Tale om, vil opvejes af, at endel af de velstillede Skatteydere ikke lod foretage noget Fradrag af de 100 D. C.

		D. C.	pCt.	1890 pCt
Nørre	Kvarter	11,600	3,7	3,5
Vester	—	29,300	9,5	4,5
Udenbyes Vester	—	1,700	0,5	7,8
St. Annæ Vester	—	34,000	11,0	7,6
Klædebo	—	5,800	1,9	3,0
Udenbyes Klædebo	—	2,000	0,6	16,2
Rosenborg	—	6,100	2,0	1,9
Christianshavns	—	13,500	4,4	3,3
Voldkvartererne	—	„	„	19,2
		<hr/>		
		309,000	100,0	100,0

Tiderne skifte! En Femtedel af Borgerformuen fandtes i 1890 i Voldkvartererne, hvor der i 1809 kun var Bastioner og Grave og ingen Mennesker. En Fjerdedel fandtes i 1890 i Stadens Forstæder — Udenbyes Vester Kvarter (Vesterbro) og Udenbyes Klædebo Kvarter (Nørre- og Østerbro) — hvor i 1809 kun én Procent fandt Plads.

Byens rigeste Kvarter var imidlertid den Gang som nu St. Annæ Øster (Nyhavns, Marmorkirkens, Amalienborg, Frederiks Hospitals og Toldbodens Roder). Over en Fjerdedel af Skatteindtægten var samlet i denne Byens nyeste og fineste Del, nu er det kun henved Halvdelen deraf, men Byen er bleven over tre Gange saa stor, og ihvorvel dette Kvarter kun rummer $\frac{1}{25}$ af Stadens Indbyggertal, repræsenterer det næsten $\frac{1}{7}$ af dens Skatteevne. I Øster Kvarter fandtes baade i 1809 og 1890 ca. 11 pCt. af Skatteevnen, men Grunden til, at Procenten er den samme, er at Gammelholm nu er indlemmet i dette Kvarter. Naar vi ogsaa finde omtrent samme Procenttal for Nørrekvarter (St. Peders og Bispegaardens Roder) og Rosenborg Kvarter (Trinitatis og Reformert Kirkes Roder) i 1890 som i 1809 og endog en større Procent for Klædebo Kvarter (Universitetets og Synagogens Roder), da maa det erindres, at i disse Kvarterer laa dengang endnu mange Huse hen som Tomter, og Befolkningen havde delvis søgt andetsteds hen.

Medens vi hidtil væsentligst have set paa det udskrevne Skattebeløb, knytter der sig dog nok saamegen Interesse til en

Betragtning af de virkelig opgivne Indtægter. Vi tage fremdeles Aaret 1810 til Udgangspunkt og finde da følgende Fordeling af de københavnske Borgeres Indtægter i Aaret 1809.

		Antal af Skatteansatte.						
		Embedsmænd.	Liberale Erhverv.	Handlende og deres Medhjælpere	Haandværkere og deres Medhjælpere.	Andre Enker, Rentiers, løse Arbejdere etc.)	Tilsammen.	
100 til under	500 D. C.	564	415	1,159	2,247	2,040	6,425	
500 —	1,000 —	356	141	314	382	399	1,592	
1,000 —	5,000 —	455	46	355	135	256	1,247	
5,000 —	10,000 —	30	5	57	7	23	122	
10,000 D. C.	og derover	12	5	60	3	11	91	
Tilsammen		1,417	612	1,945	2,774	2,729	9,477	

Af en Befolkning paa 100,000 Indbyggere var altsaa ca. 9,500 satte i Skat eller, hvis man regner 4,2 Personer pr. Husstand (jfr. ovenfor Pg. 30), ca. 40 pCt. af Husstandene. Dette Tal er ganske betydeligt, og, naar man tager Hensyn til Fritagelserne, vidner det om, at man er gaaet omfattende til Værks. Man faar ogsaa samme Indtryk ved en Sammenligning af det Antal Husstande, der kan antages at falde paa de enkelte Erhvervsklasser, med de skatteansatte, og hvad mere er, der synes ikke at være sket nogen væsentlig Uretfærdighed mod den enkelte Klasse. Dette forklares ogsaa ved, at hverken Embedsmændene eller Medlemmerne af Lavene — Handelslavene og Haandværkslavene — havde let ved at undslippe eller forsvinde, men noget andet er, om de alle ramtes lige haardt. For Embedsmændenes Vedkommende betyder jo første Gruppe, 100—500 D. C., i Virkeligheden 300—500 D. C., man faar da godt 900 Embedsmænd med en Indtægt af fra 300 til 1,000 D. C. og ca. 500 med en Indtægt paa 1,000 D. C. og derover. Ialt findes 1,460 Ansatte med sidstnævnte Indtægt, og heraf skulde Handelsstanden kun stille med 472 Personer, hele den øvrige By, undtagen Embedsstanden, med 491, og denne sidste endelig med det baade absolut og relativt største Tal, 497. I Virkeligheden er dette Forhold lidet rimeligt, og man faar Mistanke om — selv naar der tages Hensyn til, at mange af Embedsslægterne ikke vare uden For-

mue —, at de andre Stænder vel have maattet melde sig til Skat, men at det er lykkedes dem at slippe billigere end Embedsmændene, bl. a. paa Grund af den overmaade vanskelige Kontrol med deres Indtægter. Det Antal „Medhjælpere“, der overhovedet findes opførte (og som ere tagne sammen med Hovedpersonerne), er meget ringe, da de fleste naturligvis havde under 100 D. C. i aarlig Indtægt, eller rettere da man, trods Lovens Ord, ikke har været meget omhyggelig med at gøre deres Naturalforplejning op i Penge. Gaar man derimod til den modsatte Yderlighed, Principalernes Spidser, Stadens rigeste Mænd, da har man her vistnok faaet de fleste med og gaaet dem ret nær, thi ad mange Veje vare de velhavende Folks Navne og Forhold kendte, og hvor man ikke stode paa deres Angivelser, ses det af Kommissionens Korrespondance, at man benyttede sig af Lovens Ord til at lade de Paagældende bekræfte deres Opgivelser under Eds Tilbud. Det samlede Beløb af de 91 højst Ansattes Indtægter (paa 10,000 D. C. og derover) udgjorde 1,714,000 D. C., og tager man et Middeltal af de øvrige Indtægter, finder man for den hele angivne Indtægt et Tal, der noget nær svarer til det ovenfor kalkulerede, nemlig $9\frac{1}{2}$ Mill. D. C. Medens de 91 udgøre knapt 1(0,96) pCt. af det hele Antal Ansatte, udgøre altsaa deres Indtægter 17 à 18 pCt. af Indtægterne. Paa samme Maade havde den øverste Procent af Skatteyderne i 1890 — de 375 Skatteydere, der havde 25,000 Kr. eller derover i aarlig Indtægt, og som udgjorde 0,91 pCt. af samtlige Aarets Skatteydere — tilsammen en Indtægt, der udgjorde 17,8 pCt. af samtlige Skatteyders Indtægter. Saaledes sad baade i 1809 og i 1890 mindre end en Hundrededel af Skatteborgerne „de øverste ti Tusinde“, inde med mellem $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{6}$ af samtlige Skatteborgeres Indtægter.

Københavns 91 rigeste Skatteydere i 1809, de Borgere, der havde en Aarsindtægt af 10,000 D. C. (efter Kursen 13,000 Kr. i Nutidsmønt) havde enkeltvis følgende Indtægt (i D. C.):

78,000 Agent Duntzfelts Arvinger.

58,200 Grosserer Zinn (med Søn).

50,000 Greve, Gehejmestatsminister Schimmelmänn.

530 Fortegnelse over Skatteydere med Indtægt af mindst 10,000 D. C.

- 44,470 Kaptejnløjtnant W. D. Gottlieb.
- 41,000 Grosserer Francois le Chevalier.
- 38,000 Konferensraad Constantin Brun.
- 35,000 Agent Ryberg og Agent, Grosserer Erichsen.
- 34,100 Grosserer Lütken.
- 33,000 Etatsraad F. de Coninck.
- 32,000 Kgl. preussisk Konsul Tutein.
- 31,250 Kammerherre, Baron, Major Selby.
- 30,000 Generalkrigskommissær v. Schmidten.
- 27,000 Pensionist, Greve Rosenkrone.
- 25,000 Klædekræmmer Jens Lund, Silke- og Klædekræmmer Ole Lund, F. L. Gustmeyer (& Co.).
- 24,000 Hof- og Stadsretsprokurator U. N. Fugl, Grosserer D. A. Meyer, Grosserer S. S. Trier.
- 21,000 Gehejmekonferensraad Raben-Levetzau, Greve, Gehejmekonferensraad Reventlow.
- 20,500 Grosserer H. P. Kofoed.
- 20,100 Sukkerraffinadør Fiedler.
- 20,000 Justitsraad, Advokat I. L. Rottbøll, Grosserer Peter Wendersøe, Legationsraad, Finansdeputeret Kirstein.
- 18,800 Grosserer Joseph Nathan David.
- 18,000 Silke- og Klædekræmmer Aabye, Silke- og Klædekræmmer Kierkegaard.
- 17,900 Kammerherre, Baron Kaaslehn.
- 17,800 Brygger, Grosserer Christensen.
- 17,772 Stadsmægler Samuel Heckscher.
- 17,500 Grosserer O. B. Suhr.
- 17,000 Grosserer I. Søbøtke.
- 16,500 Vinhandler Haagen Hagen, Gehejmekonferensraad, Greve Bernstorff.
- 16,400 Grosserer Andreas Collstrup.
- 15,625 Konsul Saabye, Bankdirektør, Grosserer Kirketerp.
- 15,300 Brygger I. Tostrup.
- 15,100 Grosserer I. Harboe.
- 15,000 Bankdirektør I. Prætorius, Hof- og Stadsretsprokurator Bierring, Grosserer Wassard, Grosserer G. L. Becker, Grosserer F. C. Fridrice, Grosserer A. L. Schmidt.
- 14,475 Biskop F. Münter.
- 14,375 General, Greve Moltke.

- 14,200 Gehejmekonferensraad Clasen.
 13,659 Grosserer Fiedler.
 13,657 Major d'Auchamp.
 13,600 Sukkerraffinadør Valentin Madsen.
 13,330 Kaptejn i Sætaten Fabricius.
 13,200 Grosserer I. Berg.
 13,000 Grosserer John Christmas, Grosserer Ter Borch.
 12,500 Grosserer P. Tutein, Urtekræmmer Bertelsen, Grosserer Tutein, Grosserer Staal Hagen, Grosserer Christian Thomsen.
 12,297 Geheimekonferensraadinde de Wærn.
 12,025 Grosserer D. Walker.
 12,000 Grosserer T. From, Grosserer M. L. Nathanson, Enkefru Falck, Handelsbestyrer hos Erichsen & Co. C. G. Lenkewitz, Grosserer C. Broberg, Vinhandler L. Petersen, hollandsk Konsul* de Coninck.
 11,948 Konferensraad, Renteskriver M. Meinerts Enke.
 11,250 Etatsraad L. Miencke.
 11,076 Grosserer I. D. Meyer.
 10,950 Kammerherre, Baron de Selbye.
 10,817 Kammerherre, Kancellideputeret Bülow.
 10,000 Grosserer P. Kofoed, Grosserer Sælboe, Grosserer Hoffmann, Grosserer Johansen, Grosserer Weddersøe, Prokurator Beyer, Højesteretsadvokat Klingberg, Grosserer Ruben Henriques jun., Direktør ved den militære Uldmanufaktur, Justitsraad D. Kofoed, Kaptejn ved det borgerlige Artilleri, Klædekræmmer P. F. Høyer, kgl. svensk Konsul, Grosserer Edward Gram, Grosserer Niels Saabye, Præsident i det kgl. danske Kancelli Kaas.

Man vil i denne Liste paa Stadens henved hundrede rigeste Mænd i 1809 finde mange Navne, der ere bevarede til vore Dage, eller rettere finde faa, hvis Minde ikke har naaet os. Noget andet er, om Formuerne og Firmaerne ere bevarede. Ogsaa dette er nu og da Tilfældet, men man maa erindre, at de største Skatteydere efter en Indkomstskatteansættelse tidt ere Købmænd, hvis store Indtægter i et enkelt Aar kunne skyldes Tilfældigheder, og som i hvert Fald ikke have Formuer, der svare til Indtægterne. Endel Formuer gik ogsaa til Grunde netop i den følgende Tid, endel ere udparcellerede til Arvinger og derefter forsvundne. Som man ser, ere enkelte Steder

Firmaerne anførte istedetfor disses Indehavere, men i Reglen nævnes hver enkelt Firmadeltager. Hos de største Firmaer havde ogsaa Firmaets betroede Medhjælpere det ganske godt. Paa Listen er saaledes anført, at Etatsraad F. de Coninck havde 33,000 D. C. i Aarsindtægt, men det vil yderligere give et Begreb om hans Forretnings Størrelse, at hans Kasserer Jess Fæster havde 8,000 D. C. og hans to Bogholdere, Chr. I. Lyder og Jean F. de Coninck henholdsvis 4,050 og 3,400 D. C. (Grosserer Jean de Coninck havde 8,000 D. C.). Chefen for Firmaet Erichsen & Co., Agent Erichsen havde 35,000 D. C., Handelsbestyreren C. G. Lenkewitz, havde 12,000 D. C. Familievis set, finde vi tre i Listen anførte Tutein'er med tilsammen 57,000 D. C. Firmavis set, finde vi Zinn & Søn med 58,200, et Beløb, der dog overgaaes af Firmaet Meyer & Trier, hvis tre Indehavere, Grossererne D. A. Meyer, S. S. Trier og M. L. Nathanson, ifølge Listen, tilsammen havde 60,000 D. C. i Aarsindtægt — den største Indtægt næst efter Duntzfeldts Arvinger. Den for Duntzfeldts Arvinger opgivne Indtægt svarer, efter en Kurs af 300, til 104,000 Kroner Nutidsmønt, og Indtægtens Størrelse, der bedst maales med sin egen Tid, var jo over det dobbelte af den umaadelig rige Constantin Bruns, mellem det tre- og firedobbelte af Godsbesiddere som Raben-Levetzaus og Reventlows; men man erindre altsaa Forskellen mellem Købmandsindtægter og Godsejerindtægter. Saameget kan af ovenstaaende Liste ses, at endnu i Aaret 1809 var der endel af de gamle Handelshuse, hvis Indtægter kom paa Siden af, ja stillede i Skygge ikke blot det højeste Embedsaristokratis, men ogsaa det højeste Jordaristokratis Indtægter.

Af Indtægter paa under 10,000 D. C. kan anføres, at Firmaet Moses & Søn G. Melchior var ansat med 9,000 D. C., Købmand Hambro med 5,000 D. C.

Endelig skulle vi endnu nævne følgende Skatteydere: Professor i Fysiken H. C. Ørsted med 1,800 D. C., Assessor i Hof- og Stadsretten, Ridder A. S. Ørsted med 2,300 D. C., Organist C. C. F. Weyse med 1,650 D. C., Professor Adam Oehlenschläger med 1,900 D. C. i Aarsindtægt. Disse fire Navne turde repræsentere de fire fornemste for Videnskab og Kunst i hin Tids

Danmark (thi Thorvaldsen var jo i Rom), men gjort i Penge naaede de, tilsammenlagte, rigtignok kun tre Fjerdedele af de 10,000, vi her have taget som Minimum for en Datidens Rigmand. Man faar da trøste sig med, at de fire prægede selv den Mønt, de satte i Omløb, og at denne — om end ogsaa vaxlende i Kurs — Intet havde med „Courantens“ Skæbne at gøre og derfor holdt sig i Folkets Eje.

Indkomstskatteopgørelsen viser altsaa, at i Aarene 1809—10 vare ikke faa Krese, i hvert Fald øjeblikkeligt, vel situerede, og dette stemmer jo ogsaa med, baade hvad der gentagne Gange er anført netop om disse Aar, og med hele den oftomtaltte ejendommelige økonomiske Situation, Krigen fremkaldte, hvor Pengene hastig gik fra Haand til Haand og mange Steder skabte gode Indtægter, der atter hurtig opbrugtes. De Folk, der havde faste Indtægter, eller der ingen Veje fandt til at tjene Extrapenge, klagede over Dyrtiden, men i adskillige Krese syntes der tværtimod at være Overflod. Her ruttedes der med Pengene og vistes en urimelig Ødselhed; ubemidlede Folk, der vare komne til Penge ved Kaprerier og ad andre Veje, levede flot og med meningsløs Luxus, Børsspekulanterne i og udenfor Købmandsstanden levede Gevinsten op i et muntert Liv og lod Dagen imorgen sørge for sig selv. De fleste af Grossererne havde Vogn og Heste selv, men havde man det ikke, bød man hinanden over for Hyrevogne, og 10 til 12 D. C. betaltes Hyrekuskene for en Tur til Dyrehaven. Konditorierne vare overfyldte, Galanterihandlerne gjorde Forretninger som aldrig tidligere, Theaterbilletterne reves bort, og der betaltes rigelig Opgæld, thi de Penge, man tjente, vilde man mere sig for, saalangt man formaaede ¹).

Men Reversen af Medaljen var, at Folk paa knappe, smaa Gager — og dem var der, som vi vide, overmaade mange af i København — havde det trangt, og at Folk, der skulde leve af

¹) Jfr. bl. a. Skilderiet. 17. Oktbr. 1809 og 28. Juli 1810. — En Theaterbillet paa Kongens Fødselsdag betaltes i 1808 med indtil 30. D. C., ca. et halvt hundrede Kroner (Penia. 1808, Pg. 318).

deres Hænders Arbejde, og ikke havde nok, eller hvis Løn ikke hurtigt nok løb op sammen med de øvrige Priser, led Nød.

Vi gengav ovenfor en Liste over en underordnet Embeds- eller Bestillingsmands Fornødenheder og saa, at Gagen umuligt kunde slaa til, selv om man gik ud fra, at Vedkommendes Leve-maade „i sig selv er ussel, og saaledes at den næppe med Billig-hed kan fordres af disse Betjente, naar de den største Del af Dagen skulle arbejde i møjsommelige Forretninger, og naar de skulle kunne lade sig se med den tilbørlige Anstændighed i Klædedragten“. Der gaves da ogsaa Kopisterne, som havde 200 D. C. aarlig, et Lønningstillæg, saa at de kunde naa op til 300 D. C., og Fuldmægtigene, der havde 250—350 D. C. aarlig, et Tillæg, saa at de kunde naa op til 400 D. C.¹⁾ Men naturligvis forslog dette ikke. I Efteraaret samme Aar, hvor dette Til-læg var givet (1810), klagedes atter, og det kan ikke nægtes, at det var meget moderat sagt, naar det udtaltes, at Lønningerne faktisk vare gaaede ned til $\frac{1}{3}$. Det bestemtes, at der for alle Gager skulde udbetales et Tillæg af 50 pCt. for de første 400 D. C. (eller derunder) af Gagen, og af 25 pCt. for de næste 800, medens der for den Del af Gagen, der var over 1,200 D. C. intet Tillæg gaves²⁾. I Aaret 1811 fastsattes et Tillæg af 75 pCt. for de første 200, 50 pCt. for de næste 300, og 25 pCt. for de næste 1,200 D. C. af Gagen, saa at der for den Del af Gagen, der var over 1,700 D. C., intet Tillæg gaves³⁾. Saaledes maatte man fortsætte, næsten fra Kvartal til Kvartal bleve For-højelser nødvendige, tilsidst et Tillæg i Species, og lige før For-ordningen af Januar 1813 naaede man til, at de Pensionister, der fik deres Pensioner udbetalt i D. C., fremtidig skulde have dem forhøjet til det dobbelte, hvad der, sandt at sige, ikke var meget, naar Couranten kun var $\frac{1}{10}$ værd. (Jfr. Reskr. af 7. Decbr. 1812.)

¹⁾ Finanscoll. $\frac{7}{13}$ Februar 1810.

²⁾ do. $\frac{19}{28}$ September 1810.

³⁾ do. $\frac{11}{19}$ Juni 1811.

Man forstaar da disse Samfundsklassers prekære Stilling. Selv naar de klagede i høje Toner, fik de kun den knappest mulige Forøgelse i Lønnen. Indgik man med for store Fordringer, afviste Kongen dem i den skarpeste Form, hvad man ikke kan undre sig over, naar man ser, hvormeget disse Lønningstillæg tilsammen androg¹⁾. Da Forholdene vare faldne til Ro, viste det sig, at Embedsmændene i Kongeriget i Virkeligheden kun havde 38 pCt. i Gage af de før Krigen bestemte Satser. For de mange Bestillingsmænd og Funktionærer, der saaledes sled syv magre Aar igennem, stedse mere reducerede, maa det da have været haarde Tider, og disse Mennesker kunne umuligt have hørt til den Del af København, der morede sig — ikke i nogen Del af Perioden —, tværtimod, de have selvfølgelig paatrykt store Kresse af Samfundet Stemplet af Mangel, Af-savn og Utilfredshed. At der for dem har været en meget kraftig Fristelse til at forskaffe sig per nefas, hvad de ikke kunde faa ad ordinær Vej, er da lidet at undre sig over, og baade de og højere stillede Embedsmænd, der ikke havde Reserve i privat Formue, faldt jo ogsaa ret hyppigt for Fristelsen.

Som det gik Embedsstanden, gik det naturligvis Pensionister, Enker, Alle, der havde indrettet sig efter forlængst fastslaaede smaa Indtægter, og nu saa disse blive til Intet mellem Hænderne. Dernæst steg selve de Fattiges Antal betydeligt, thi vel var der til Tider Brug for megen Arbejdskraft, men dels var det mere den professionelle end den helt uuddannede Arbejder, der var Mangel paa, dels var det kun rykvis, der var Brug for det legemlige Arbejde, medens der til andre Tider, naar Kaper-væsenet laa nede, eller nye strænge Forordninger lammede Om-sætningen, Intet var at leve af for den omdrivende Befolkning.

¹⁾ Allerede i 1810 havde Gratifikationerne for danske civile Embedsmænd beløbet sig til 252,295 D. C., for norske til 38,855, for Embedsmænd ved Institutioner under de civile Kollegier til 99,604 og for Militær-etaterne til 144,765, tilsammen 535,519 D. C. (Finkoll. $\frac{11}{19}$ Juni 1811). Mellem de dansk-norske Embedsmænds Courantgager og Embedsgagerne i Hertugdømmerne, der jo for Størstedelen af Tiden beholdt deres Pariværd, fremkom efterhaanden et skrigen Misforhold, der i flere Henseender virkede uheldigt.

At leve af tilfældigt Sjøv var dernæst ikke let paa en Tid, da alle Naturalier vare i uhyre Pris, og de Varer, man tidligere ikke regnede det saa nøje med, vare mange Penge værd og i Stigning fra Dag til Dag. Antallet af Personer under Fattigvæsenets Forsorg, der ved Aarhundredets Begyndelse var ca. 8,000, var efter Bombardementet, November 1807, steget til ca. 9,000, og allerede i 1808 til ca. 10,000¹⁾. Og da de frivillige Bidrag tog af, Mængden af Fattige tog til, og hvert eneste Aars Regnskab viste Deficit, fordi Priserne i Aarets Løb kom til langt at overstige, hvad man havde budgetteret, maatte ogsaa for selve de Fattige Alting regnes ud til det yderste, og Administrationen anvende større Strængthed end tidligere, for at reducere det Antal, den havde at bespise og beklæde etc., saameget som muligt.

Tiden er da præget af en skærende Modsætning mellem Overflod og Trang, mellem Luxus og Nød. Man manglede ingenlunde Blik for de uhyggelige Forhold i selve Perioden. Kongen udstedte Love, Tidsskrifterne moraliserede, Enkeltmand gav sin Forargelse tilkende²⁾. Men hvad der laa i Tiden, maatte nødvendigvis sætte sin Frugt, kun Faa vandt Formuer, der bestod, men Mangfoldige ruineredes for stedse.

---

¹⁾ Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 4. Pg. 58—59.

²⁾ I Begyndelsen af 1811 skænkede en Indsender 20 D. C. til velgørende Øjemed til Afdrag paa, hvad han mente, en Mand skyldte det Offentlige, fordi han havde givet et Bal, som kostede 200 Gange 20 D. C. (Penia. 1811, Pg. 25).

SJETTE KAPITEL.

Regeringsreformer under Krigen. Vedligeholdelse af det aandelige Liv. Skolevæsenet i København. Børnenes Skole- og Arbejdsforsømmelser. Regeringens Indskriden. Antal skolebesøgende Dreng og Piger. Skoleanordningen af 1814. Lærrelønninger. Døvstummeinstitutet og Blindeinstitutet. Antal Studerende før og under Krigen. Embedssexaminerne. Æstetiske Interesser. Theaterinteresser. Forslag om et nyt Theater. Regeringens Stilling til Sagen. Privat og offentlig Komedje. Billetpriser. Kirkelige Forhold. Rationalismens Tilbagetrængen. Aftagende Gavmildhed mod Kirkens Betjente. Lempelser i Søn- og Helligdagens Overholdelse. Anvendelse af Ligkister af Vidjer istedetfor af Træ. Udtalelser herom. Presseforholdene. Kongens Uvilje mod Bogtrykkerierne Forøgelse. Kancelliet og Kongen. Kongen og Aviserne. Berlingske Tidende bliver „Statstidende“. Den øvrige Presse. Reskr. af 1810 om særlige Privilegier for politiske Blade. Censur for disse. Adresseavisens Abonnements- og Avertissementspriser. Anonymitet tillades i visse videnskabelige Tidsskrifter. Forhistorien til Plakat af 1814, der indfører en Art Censur for alle Skrifter paa indtil 24 Ark. Betydningen af denne Plakat for Samtid og Eftertid. Kancelliets Majoritet tilraader Plakaten. A. S. Ørsteds Protest imod den. Gengivelse heraf. Protesten bliver frugtesløs. Ansøgning efter Krigen om Tilladelse til Udgivelse af nye politiske Blade. Udenrigsministeriet fraraader det. Kongen slutter sig hertil. Bogsalg under Krigen. Formindskelse i Dagbladene Antal. Folkets Stemning under Krigen. Forholdene i det egentlige Danmark. Befolkningens Offerberedvillighed. Folkets Stilling til Kongen. Aarsagen til den Kultus, der ydedes Frederik den Sjette. Dennes mindeværdige Regimenter som Kronprins. Befolkningens naturlige Taknemmelighed herfor. Kongens Person. Befolkningen giver hans Omgivelser Skyld for Ulykkerne. Misfornøjelse med hans Optræden overfor Tilbudet om Sverigs Krone og med hans Virksomhed som øverste Hærfører. Bristen i hans Intelligens og hans Karakter bliver kun de Færreste klar. Pressens Stilling overfor den vextende Krig og Fred med de forskellige Nationer. Kongens Sysselsættelse med de udsprede Rygter. Kabinettsregimentets Indførelse før Krigen. Dets Anvendelse under Krigen. Kongens personlige Indblanding i vigtige og uvigtige Sager. Gehejmestatsraadets Genoprettelse. Forholdene i 1813. Misstemningen i dette Aar. Skrivelser til Kongen fra Fr. Moltke og Cai Reventlow. Gengivelse af Sidstnævntes Brev. Gemytterne falde til Ro efter

Krigen. Majestæternes Kroning indleder et nyt Afsnit af Kongedyrkelsen. De moralske Forhold i Hovedstaden under Krigen. Tyverier og Hælerier. Aarsagerne hertil. Forebyggelseslove. Radikale Forslag til Straffelove. Politiets Myndighed udvides. Inkvisitionskommissionen. Forholdsregler mod Ungdommens Fordærvelse. Spillesygen. Talloetteriet. Befolkningens Udgifter og Statens Indtægter derved. Lotterikollektørerne. Raahed og Usædelighed breder sig. Antal af uægte Børn. Jøderne beskyldes for at befordre de økonomiske Ulykker og Umoraliteten. Autoriteternes Udtalelser. Angiverisystemet. Jødiske Bankierer, Omløbere og Marskandisere og deres Handelsforhold. Kongen og Jøderne. De forskellige Samfundskreses Klasse-motiver til Angrebene. Jødernes Bestræbelser for Oplysning og Deltagelse i det nationale Liv. Den literære Jødefejde. Lovbestemmelserne af 1813 og 1814 til Gunst for Jødernes Ligestillethed. Demoralisation i alle Samfundsklasser. Nedsættelse af den moralske Norm over hele Linjen.

Selvfølgelig var det i hin Tid Krigen med dens Tab og Ulykker, politiske og merkantile Følger, der af offentlige Ting først og fremmest beskæftigede Sindene. Dog laa ikke alt Andet nede. Selv Reformpolitikken standsede jo ikke helt, Tiende-forordningen af 8. Januar 1810 viste, at Regeringen endnu ikke ganske havde opgivet de Bestræbelser for Bondestandens Frigørelse for Naturalpræstationer, der vare gaaede i Følge med det øvrige Frigørelsesarbejde i de foregaaende Decennier. At denne Forordning dels, saaledes som den var formuleret, ikke fik megen Virkning, dels blev isoleret, var maaske mindre en Følge af Krigen, end af den Reaktion overfor Landbrugets Frigørelse, der allerede var begyndt før Krigen. Et andet er, at de højst usikre Pengeforhold i og for sig maatte være ugunstige for Afløsningsoverenskomster, samtidig med, at Krigen iøvrigt var en gunstig Tid for mange Landmænd, der havde god Afsætning for deres Korn, og der havde let ved at betale deres Gæld, hvis nominelle Beløb jo ikke forandredes, medens den reelt formindskedes i samme Forhold, som Kursen forværredes¹⁾.

Baade Regeringen og Private vare dernæst, som vi have set, optagne af at udnytte Krigen positivt til Fordel for Landets Haandværk og Industri. Ganske vist betragtedes de Indskrænkninger, Kontinentalspærringssystemet medførte i de liberale Toldbestemmelser af 1797, som midlertidige — og de ophæve-

¹⁾ Falbe Hansen. Stavnsbaandsløsningen. II. Pg. 9 og 11 ff.

des ogsaa, da Freden indtraadte —, men man var sig dog bevidst, at man skulde benytte Situationen til at udvikle de nationale Færdigheder og faa Anvendelse for Landets Raa-materialier; hertil sigtede baade Regeringens Understøttelser, de patriotiske Foreninger, Udstillingerne m. v., og der var saaledes saa langt fra nogen Selvopgaven tilstede, at de stærkt vakte nationale Følelser fik Udslag i Bestræbelser og Forhaabninger, der, om de end skød langt over Maalet, dog havde Landets Udvikling for Øje, ogsaa for den Tid, naar fredelige Tilstande paany indtraadte.

Paa Aandslivets Omraade fortsatte man, trods Tidernes Ugunst, Bestræbelserne for at tilvejebringe et ordnet Skolevæsen. I København havde selve Bombardementet og dets Virkninger fremkaldt megen Forstyrrelse i det regelmæssige Skolebesøg. Mange Skoler blev ødelagte, og endnu et Par Aar efter viste det sig, at henved 700 Børn af brandlidte Forældre ingen Skole besøgte. Børnene drev om i Flokke, til liden Baade saavel for sig selv som for Omgivelserne. Børn af de Forældre, der vare under Fattigvæsenets Forsorg, blev sendte i Fattigvæsenets Skoler. Herhen kunde ogsaa andre Børn sendes for at faa fri Undervisning, men havde Forældrene ingen Lyst dertil, udsatte man sig for, at Børnene gik omkring uden Undervisning. Tilmed kom der en Konflikt mellem Forældrene og det Offentlige, idet hine tidt tog Børnene bort fra de Mestre, de vare satte i Lære hos eller gik tilhaande, saa at det blev nødvendigt at bestemme, at de Børn, som efter Forældres eller andre Foresattes Begæring havde erholdt fri Undervisning ved Københavns Fattigvæsen, og af dettes Direktion vare givne til Fabrikanter eller Andre i Lære, skulde forblive hos disse, til de vare konfirmerede; i modsat Fald skulde Forældre eller Værger erstatte Fattigvæsenet, hvad Børnenenes Undervisning havde kostet, erstatte Mestrene, hvad Læretiden og de forbrugte Materialier havde medført af Udgifter, og endelig frasige sig videre fri Undervisning for Børnene (Fd. af 8. Januar 1811).

I Slutningen af 1808 var det hele Antal skolesøgende Børn i København (de lærde Skoler indbefattede, men fra regnet Militærinstitutterne) 5903, hvoraf 3460 Drengene og 2443 Piger. De

fordelte sig paa 112 Skoler, hvoraf det Schouboeske Institut havde 150 Elever, Brenstrups og v. Westens 144, Efterslægtsselskabets Skole 117 o. s. fr.¹⁾ Men hvis Tallet 5,903 er rigtigt, maa, selv med et rigeligt Tilslag for Militæretatens Børn, mindst et Par Tusind Børn ingen Skolegang have haft. Under 7. Juli 1809 nedsattes en Kommission for København, der skulde have Tilsyn med alle Elementar-, Real- og Borgerskoler, saaledes at de lærde Skoler ligesom hidtil forbleve under Tilsyn af Direktionen for de lærde Skoler og Universitetet, medens alle andre Skoler henlagdes under Kommissionen, der havde at paase, at Ingen holdt Skole, før han havde aflagt Prøve for og faaet Tilladelse af Kommissionen. Den endelige Ordning af Skolevæsenet baade i og udenfor København fandt, som bekendt, Sted i 1814 (Anordning for København af 29. Juli), og da først Skoletvangen, ikke blot paa Papiret, men reelt var bleven gennemført — hvad der iøvrigt tog Aaringer — stod det Arbejde, der var gjort under Krigen og havde sat sin Frugt i Anordningerne af 1814, sin Prøve i flere Slægtled.

At man under selve Krigen ikke naaede at faa Undervisningen saa god eller saa omfattende, som man ønskede, kan ikke undre. Man skulde ikke blot vænne Forældre og Børn til at betragte Skolegang som en Selvfølge, men man skulde erstatte det uduelige Lærerpersonele med et uddannet, og dels stillede praktiske Vanskeligheder ved at gribe ind i bestaaende Erhverv sig hindrende i Vejen, dels havde man endnu ikke Nutidens Overflod af Lærerkrafter, endelig led ogsaa Lærerne under den almindelige Finanskalamitet, thi deres Løn forhøjedes ingenlunde i samme Grad som Prisen paa Livsfornødenheder steg, da hverken det Offentlige eller private Skoleholdere vare tilbøjelige til at forøge Lønnen — Forældrene ikke til at betale højere Skolepenge —, og selvfølgelig gik det da ud over Lærerkrafternes Antal og Godhed. Fra 1807 havde Lærerne ved de offentlige Skoler 10 β Timen, fra 1809 fik Lærerne efter 4 Aars Forløb 12, efter 6 Aars 16 β Timen, og efter 1813 fik de 11 $\frac{1}{2}$ Rbsk. Timen, medens der dog samtidig af og til gaves

¹⁾ Skilderiet. 2. Decbr. 1809.

dygtige Lærere Gratialer¹⁾). Naturligvis vare disse Lønninger, der jo i Virkeligheden betød langt mindre, end de lød paa, for smaa — endnu i de første Aar efter Krigen var Lønnen, højt regnet, 10 Øre Timen —, og man kunde da ingen store Fordringer stille. Det hele Undervisningsspørgsmaal optog imidlertid i høj Grad Almenheden. Undervisningens Art (den indbyrdes Undervisning) og Undervisningsfagene vare Genstand for Drøftelse. Man lagde Vægt paa Undervisningen i Dansk, paa Realfagene og paa Gymnastik; men det kan vel nok siges, at den hele Reaktion, der efterhaanden fik Overmagt over de liberale Tendenser i Slutningen af det foregaaende Aarhundrede, dog tilsidst kom til at præge Anordningerne af 1814 mere end ønskeligt, ogsaa i Henseende til Undervisningens Omraade.

Abnormskoleundervisningen tog Tiden sig ligeledes af. Det før Krigen, i Aaret 1807, oprettede Døvstummeinstitut udvidede sin Virksomhed, og i Aaret 1811 oprettedes et Blindeinstitut, oprindelig ved Sammenskud fra Private og Tilskud fra Statskassen, hvorved der tilvejebragtes saa stort et Beløb, at der kunde købes og istandsættes en Ejendom, hvor 24 Blinde kunde modtages.

Hvor knapt end Midlerne vare tilstede, slog man dog selv i denne Tid ikke heller Haanden af Kunst og Videnskab. Digtere og Videnskabsmænd fik Stipendier, offentlige Samlinger understøttedes og udvidedes — særlig kan fremhæves Bestræbelsen for at bevare de Oldsager, der fandtes rundt i Landet, Bestræbelser, der faldt godt i Traad med hele den stærkt vakte patriotiske Sands for Landet og dets Minder, og som havde faaet Fasthed gennem den i Maj 1807 nedsatte Kommission til Oldsagers Bevaring. Mindre kan man regne Regeringen Oprettelsen af Universitetet i Norge til Gode, da det var et halvt aftvungent og delvist politisk Skridt.

Ved Københavns Universitet immatrikuleredes i Femaaret 1808—12, før Dimitteringen til Christiania Universitet endnu var begyndt, ca. 109 aarlig, hvad der viser en, højst naturlig,

¹⁾ Joakim Larsen. l. c. — I 1810—11 regnedes for en dygtig Lærer i en lærd Skole 2 Mk. Timen, efter Kursforholdene omtrent 30 Øre (Penia. 1811. Pg. 114).

Tilbagegang fra Aarene før Krigen. I samme Femaar toges gennemsnitlig aarlig theologisk Embedsexamen af 28 (Tallene anføres uden Decimaler), latinsk-juridisk af 33, medicinsk af 3, kirurgisk Examen af 3 Studerede og 5 Ustuderede (men ingen af Medicinerne tog i dette Femaar tillige kirurgisk Examen), dansk juridisk Examen af 51. Mellem Embedsexaminerne for Studerende stod altsaa den juridiske i første Række, medens Realvidenskaberne, repræsenterede ved Lægeexaminen (polyteknisk Examen eksisterede ikke), endnu talte forholdsvis faa Aspiranter. For Juristerne var det gode Aar i de store Handelsforetagenders Tid og navnlig i Lovstimplens, Lovforvirringens og de offentlige og private Pengekalamitetens Tid. Derfor se vi ogsaa, at latinsk-juridisk Examen toges i Firserne af 14 aarlig, i Halvfemserne af nogle og tyve aarlig, i Aarhundredets første Aar af nogle og tredive aarlig, og i Femaaret 1811—15 gennemsnitlig af 37 aarlig; dansk-juridisk Examen toges i Femaaret 1796—1800 gennemsnitlig aarlig af 43, 1801—05 af 48, 1806—10 af 40, 1811—15 af 81, 1816—20 af 86, hvorefter Kandidaternes Tal atter falder tilbage til Tallene fra Halvfemserne¹⁾.

Den læsende Almenhed var i høj Grad optaget af nye Digtværker og af æstetiske Spørgsmaal. Allerede nu lagdes der jo ud til den Strid mellem Oehlenschläger og Baggesen, der skulde beskæftige Aanderne saa meget i de efter Freden nærmest følgende Aar — en Strid, der bundede adskilligt dybere

¹⁾ Selmer. Københavns Universitetsaarbog for 1837. Pg. 9—13 (Embedsexaminerne) og for 1838 Pg. 6 (Antallet af Immatrikulerede). Det er ovenfor, Pg. 21, efter A. S. Ørsteds Anmeldelse i Dansk Literaturtidende 1811 af Wergelands Angrebsskrift paa Danmark og efter David (jfr. Noten), angivet, at der i Aarhundredets Begyndelse dimitteredes 100 aarlig til Københavns Universitet, hvoraf omtrent $\frac{1}{3}$ Nordmænd. Herefter skulde altsaa Antallet af aarligt dimitterede Normænd være nogle og tredive, hvad der ogsaa stemmer med, at Selmer l. c. angiver Antallet af immatrikulerede Normænd (der er noget lavere end af dimitterede, og hvor S. ikke er sikker paa at have faaet alle med) til 30,3 gennemsnitlig aarlig i Tiaaret 1795—1804. Derimod opgiver S. det hele gennemsnitlig aarlige Antal Immatrikulerede i Tiaaret 1795—1801 til 193,3. Det ovenfor, Pg. 21, efter David, opgivne Tal for gennemsnitlig aarlig Dimitterede i Femaaret 1802—06 er det samme som Selmers Tal for Immatrikulerede i Aaret 1805: 109.

end i det rent Æstetiske —, men foreløbig kunde man dog være fuldt begejstret for den ene af Parterne uden at forkætre den anden, og det forrige Aarhundredes literære Autoriteter fungerede endnu, medens de nye vandt deres første Sporer (Rahbek — C. Molbech o. fl.).

Ikke mindre stærk var Interessen for Theatret. Selv Krigen og Krigsaarene afbrød ikke det private Komedjespil, Klubbernes og Selskabernes Forestillinger, Privattheatrene i rige Hjem¹⁾. Til de offentlige Theaterforestillinger reves man om Billetterne, og der manglede ikke Planer til at skaffe forøget Lejlighed til offentligt Skuespil. Saaledes ansøgte Kammerherre, Baron Wedel-Jarlsberg, der havde Bevilling til, at det under hans Beskyttelse staaende Skuespillerselskab for Københavns Vedkommende maatte opføre Skuespil i Sommermaanederne Juni, Juli og August, da det kongelige Theater var lukket, om Laan til Oprettelse af et Theater paa Hjørnet af Amaliegade og St. Annæ Plads. Ejeren af den dér beliggende Ejendom vilde sælge den for 27,000 Daler Species (108,000 Kr.) eller, efter Kursen i Begyndelsen af 1812, ca. 200,000 D. C. De fornødne Indretninger vilde koste 50,000 D. C., saa Theatret vilde staa i ca. 250,000 D. C., hvoraf Wedel-Jarlsberg søgte at faa de 160,000 D. C. tillaans af Staten mod første Prioritet i Ejendommen og 6 pCt. aarlig Rente og Afdrag (hvoraf de 4 pCt. Rente). Begæringen blev imidlertid afslaaet, da Sikkerheden ansaaes for ubetryggende, thi man mente, at Ejendommen vilde dels gaa ned i Pris, saasart den nuværende høje Kurs faldt, dels tabe og ikke vinde i Værdi

¹⁾ Det minder næsten om den romerske Kejsertid, naar man læser om, hvorledes Justitiarius og Medlem af den norske interimistiske Regeringskommission Enevold de Falsen midt under de alvorligste Forviklinger, hvor han indtog den mest ansvarsfulde Post, lod opføre sine Stykker paa det nye dramatiske Selskabs Privattheater i Christiania og selv „høstede stadig Bifald som en talentfuld Dyrker af den dramatiske Kunst“. Anstrængt over Evne af sit Embedsarbejde bukkede han under for det periodiske Tungsinde, han i Aaringer havde lidt af; „om Aftenen 16. Novbr. 1808 forlod han det dramatiske Selskabs Theater, og næste Morgen opskylledes hans afsjælede Legeme af Christianiafjordens Bølger.“ (Biografisk Lexikon. V. Pg. 64 ff.). Jfr. Daae. Det gamle Christiania. Pg. 316—17.

ved de Forandringer, der skulde gøres for at indrette den til Theater, og man havde i hvert Fald bedre Brug for Pengene end nu at stikke dem i et Theater¹⁾. Der kom saaledes ingen ny Theaterbygning i Stand, men man spillede da Komedje rundt om i de Lokaler, man havde. Skulde det være offentligt, maatte det være efter særlige Bevillinger, saaledes som nys omtalt for det Wedel-Jarlsbergske Selskabs Vedkommende²⁾; i Aaret 1812 f. Ex. gaves der Gorbin Franck af Odense Tilladelse til i de tre Sommermaaneder at give tyske Skuespil i København, mod at der hver Maaned gaves én Forestilling til Fordel for de danske Fanger i England og iøvrigt mod de sædvanlige Afgifter til Fattigvæsenet³⁾. Men efterhaanden gjorde man iøvrigt ogsaa de private Komedjespil offentlige, saa at man ikke blot havde Vänner og Bekendte som Tilskuere, men ogsaa betalende Tilskuere. Dette sidste sattes der dog en Stopper for nogle Aar efter Freden, idet det ved Resolution af 9. August 1817 fastsloges, at der ikke i nogetsomhelst Sprog maatte opføres offentlige Skuespil for Betaling andetsteds i København end paa den kongelige danske Skueplads, ja, at Regeringen egentlig efter Theatrets Privilegier kunde forbyde alt privat Komedjespil, men i hvert Fald ikke vilde se igennem Fingre med det, der gaves for Betaling. Priserne for Theaterbilletter i Krigens Tid fastsattes under 27. Marts 1811 for det kongelige Theater til 2 D. C. i Parket og første Pladsloge, 9 Mk. i første Parterre og anden Pladsloge, 4 Mk. i andet Parterre og 3 Mk. i Galleriet; i Hoftheatret var højeste Pris 9 Mk., laveste 3 Mk. Men da Opkøb gennem Mellemmænd („Billetsjoverne“) var saare almindeligt, have naturligvis de faktiske Priser, Publikum betalte, været adskilligt højere (jfr. ovenfor Pg. 433).

I kirkelig Henseende var den rationalistiske Retning endnu den herskende, om end Brydningen mellem den gamle og den ny Tid ogsaa her var at mærke. Grundtvigs berømte Dimis-

1) Finanskoll. $\frac{6}{12}$ Maj 1812.

2) Kanc. $\frac{26. \text{Marts}}{4. \text{April}}$ 1811.

3) do. $\frac{14. \text{April}}{9. \text{Maj}}$ 1812.

prædiken holdtes 1810; det danske Bibelselskab stiftedes 1814. Men netop i sidstnævnte Aar klages forøvrigt officielt over „den aftagne Gavnildhed mod Kirkens Betjente“, hvad der gav Anledning til den nærmere Fastsættelse af Præste-, Degne- og Klokkerpengene for at komme Præsterne og de øvrige Kirkebetjente til Hjælp under deres stedse knappere materielle Forhold (Reskr. 5. Septbr. 1814 og Motiveringens dertil). I Krigens Tid gaves lempende Bestemmelser for Søn- og Helligdages Overholdelse. Ved Forordning af 12. Marts 1735 var al Handel bleven forbudt paa disse Dage, men af Hensyn til, at Kød, Hvede- og Surbrød, Mælk og Fløde let fordærvedes, især om Sommeren, og at Fattigfolk først fik Penge om Lørdagen, tillodes det Slagterne at sælge fra deres Boder og Bagerne og Mælkehandlerne at lade frisk Brød, Mælk og Fløde bringe omkring i Husene paa Søn- og Helligdage, undtagen i Kirketiden 9—11 og 2—4¹⁾).

Maaske bør ogsaa i denne Sammenhæng nævnes den Indrømmelse, der gjordes til Begravelsesformen, at Ligene maatte lægges i Vidjekister istedetfor i Trækister. Thi ihvorvel Forholdsreglen var af ren og skær økonomisk Art, vilde dog utvivlsomt et strængt gejstligt Regimente have fundet Grunde — principielle — imod Reformen, der jo iøvrigt ingen praktisk Betydning fik for senere Tider. Den var fremkaldt af Hensyn til Træets overordentlige Dyrhed, saa at Ligkister af Træ sine Steder paa Landet knapt nok vare til at faa, man tillod da at erstatte dem med Vidje- eller Straakurve, medens et Forslag om at have en Trækiste, der gik paa Omgang, saaledes at Liget toges ud, naar det kom til Graven og skulde sænkes ned, ikke vandt Bifald²⁾. Da Reiformenten var af økonomisk Art, blev det patriotisk at lade sig begrave i en Kurvekiste, ja, man udfandt endog, ganske i Tidens Smag, at en saadan baade æstetisk og religiøst var at foretrække for en Trækiste³⁾).

¹⁾ Kanc. $\frac{27. \text{Septbr.}}{6. \text{Oktbr.}}$ 1809.

²⁾ do. $\frac{23. \text{Septbr.}}{16. \text{Oktbr.}}$ 1809.

³⁾ Den ivrige, velmenende Filantrop, Assessor Bärens, Justitiarius i Fattigvæsenets Politiret, udraabte allerede i 1808 i sit Tidsskrift „Penia“ (III.

Det Nyttige og det Skønne trivedes altsaa under Krigen, dyrkedes og samlede Interesse om sig. Selvfølgelig maatte dog Enhver, der tænkte paa Andet end at klare det daglige Livs Fornødenheder, i første Række være optaget af, hvordan Landet skulde komme vel fra den usalige Krig, men nogen offentlig Debat om politiske Forhold, ydre eller indre, lod sig ikke føre, den offentlige Interesse blev med Magt tvunget bort fra Sysselsettelse med Statens højeste Formaal og Realisationen af dem, det offentlige Liv bragtes ind i en Gænge, der efterhaanden gjorde et helt Slægtled forholdsløs overfor Varetagelsen af Landets Styrelse og af Nationens Livsinteresser. Vejen hertil banedes i Krigens Aar, dels under Paaberaabelse af Krigstidens Medfør, mest i Følge med den Reaktion, der i stedse fastere og mere bevidste Former afløste de liberale Tendenser hinsides det nye Aarhundrede.

Presseforordningen af 27. September 1799 kunde, som foran omtalt, være taalelig for Offentligheden i en frisindet Regerings Haand, men kunde ogsaa under en stigende Reaktion ved sine haarde Straffebestemmelser anvendes til at skræmme Almenheden fra enhver fri Diskussion om offentlige Anliggender. Og i denne Retning gik Benyttelsen af den ligefra Aarhundredets Begyndelse, ligesom den allerede før Krigen var bleven yderligere skærpet ved Forbudet mod i Bladene at meddele Rygter om almindelige eller offentlige Foranstaltninger og ved Befalingen om at standse Forhandlingen af enhver Tidende og ethvert

---

Pg. 325): „Herlige, dyrekøbte Planker skæres itu, for i en Kiste at jorde saa mangt et Afskum af det menneskelige Køn“. Men da Kurvekisterne vare indførte, og en anset, patriotisk Kvinde, Maria Smith, Datter af Etatsraad de Coninck, var bleven begravet i en Kurvekiste, endda udenfor Byen, blev han fuldkommen extatisk. Gode Mennesker ville faa Erstatning „hisset, hvor Eders nærværende Legemers skønneste og ædleste Dele ved en raskere Flugt vorde forenede med Eders udødelige Aand“. Denne raskere Flugt fremkommer ved Kurvekisten. „Tanken om at kunne vaagne op i Graven taber derved noget af sin Skrækkelighed. De ædler e Legemets Dele synes ogsaa lettere igennem den mere aabne Vidjekiste at kunne naa deres Bestemmelse, og denne Begravelsesmaade maa saaledes tillige være dem kær, der tro, at hine Dele ikke strax følge med Aanden, men fra Legemet først engang i Tiden skulle vorde afsondrede“. (Penia. VI. Pg. 105).

periodisk Skrift, der indeholdt Noget, som kunde være fornærmeligt for udenlandske Magter (jfr. ovenfor Pg. 23).

Man stod altsaa ganske godt rustet, da Krigen brød ud, til ikke at finde sig i nogen offentlig generende Omtale af inden- eller udenrigske politiske Forhold, men det viste sig snart, at man ingenlunde var tilsinds at nøjes med Loven og dens Tillæg eller havde nok i den Fortolkning af Loven, den dog saare nidkære Højesteret gav den. Kongens Stemning viste sig allerede i første Halvdel af Aaret 1808, da Kancelliet godtroende indstillede, at en Bogtrykkersvend, der i 11 Aar havde arbejdet som Svend og havde gode Attester, maatte faa Privilegium som Bogtrykker. Medens nemlig Loven ikke begrænsede Bogtrykkernes Antal, krævede den kgl. Privilegium, men det var aabenbart Mening, at dette ikke uden særlig Anledning skulde nægtes. Kongen vilde imidlertid ikke give Samtykket, af Frygt for, at et altfor stort Antal Bogtrykkere skulde forringe den Enkeltes Fortjeneste, hvorved han kunde „fristet til at søge enhver Fordel“, og han krævede derfor Oplysning om Bogtrykkeriernes Antal, og hvormange der mentes passende at kunne bestaa¹⁾. Kancelliet meddelte derefter, at der fandtes 22 Bogtrykkerier i Staden, hvoraf nogle kun havde 1 Presse hver, andre indtil 11 Presser, men at der af de 69 Presser, der ialt fandtes, kun vare 38 helt eller delvis i Gang. Naturligvis havde Bogtrykkerne erklæret, at det ikke var Tider til at forøge Bogtrykkeriernes Antal — eftersom Krigsbegivenhederne havde bevirket, at saa mange af Presserne stod ledige —, men Kancelliet tilføjede dog, at der hidtil ikke var nægtet Nogen, som iøvrigt havde Betingelserne, Privilegium til at blive Bogtrykker, og at man, hvis man efter Bogtrykkernes (og Kongens) Ønske bestemte et Maximum for Antallet af Bogtrykkere og af Presser, vilde skade Videnskaben og gøre Bogtrykkerne efterladende. Imidlertid var der kommet to Ansøgninger om Bogtrykkerprivilegium; den ene Ansøger vilde fortsætte et bestaaende (Horrebows Enkes) Bogtrykkeri, den anden indrette et nyt. Men

---

¹⁾ Kanc. $\frac{3}{10}$ Juni 1808.

kun den første fik Tilladelsen, medens Kongen afslog den andens Ansøgning¹⁾). Denne Regel fulgtes nu fremtidig, kun saadanne Svende fik Bogtrykkerprivilegium, der kunde og vilde overtage et bestaaende Trykkeri, medmindre der var nedlagt et Bogtrykkeri, saa at i hvert Fald det Antal Bogtrykkerier, der nu fandtes, ikke overskredes. Paa denne Maade fik Chr. Græbe Lov til at overtage Adressekontorets Trykkeri efter Morthorsts Enke & Co²⁾); C. H. Seidelin, Udgiveren af Bladene „Dagen“ og „Politivennen“, der under 8. Maj 1805 havde faaet sit Privilegium fradømt paa Grund af Overtrædelse af Presseloven, fik paa ny Tilladelse til med egne Redskaber og eget Personale at trykke sine Blade, eftersom Censor havde ytret „Tilfredshed med den Aand, der hersker i disse Blade“, og Kancelliet erklærede ham for „en talentfuld og kundskabsrig Mand, hvis periodiske Blade ere læste med almindelig Interesse“³⁾). Enkelte andre Privilegier gaves, efterhaanden som et Trykkeri nedlagdes, og endnu i 1814 var Motivering til et Privilegiums Udstedelse, at der, ligesom i 1808, var 22 Bogtrykkere i Staden, men deraf kun 20 i Drift, saa at Tallet faktisk ikke vilde blive overskredet⁴⁾).

Skarpt at begrænse Bogtrykkeriernes Antal var jo imidlertid kun en Sikkerhedsforanstaltning og intet direkte Angreb. Dette tog andre Former. Da hele Evropa var optaget af Frankrigs Kampe paa den pyrenæiske Halvø, og vi selv havde en spansk-fransk Aflægger paa Livet af os, kan man ikke undre sig over, at Bladene bragte Meddelelser fra udenlandske Aviser om Forholdene dernede — Meddelelser, der jo umuligt altid kunde fortælle om franske Sejre. Fra fransk Side klagede man imidlertid over saadanne Publikationer, og Kongen befalede derfor sine Embedsmænd at „forebygge og forbyde“ Artikler i Bladene, der kunde være ubehagelige for venligsindede eller allierede

¹⁾ Kanc. $\frac{21}{29}$ Decbr. 1808.

²⁾ do. $\frac{6}{10}$ Januar 1809.

³⁾ do. $\frac{5}{20}$ Marts 1811.

⁴⁾ do. $\frac{25}{9}$ Juni 1811, $\frac{2}{19}$ Februar 1814.

Stater. At det skulde være vanskeligt altid at drage den rette Grænse, kunde Kongen ikke indrømme, eftersom „den Avis-skriver, der kender Vor Vilje og ikke besidder Klogskab nok til at undgaa Overtrædelsen af samme, aldeles mangler Kald til at være politisk Skribent“¹⁾).

Man savnede imidlertid et Blad, hvor de politiske Meddelelser, Regeringen enten direkte vilde fremkomme med, eller som den dog kunde ønske publicerede, kunde se Lyset, og det besluttedes derfor, at der skulde udgives en „politisk Tidende“, der, uden at være egentlig officiel, skulde staa under Udenrigsdepartementets umiddelbare Tilsyn²⁾). Til Udgivelse af denne Tidende fik Legationsraad Manthey Privilegium. Da Ejerne af Berlingske Tidende imidlertid frygtede Konkurrencen, indgik de en Overenskomst med Manthey, der blev Berlingskes Redaktør, og Bladet blev derefter, med officiel Stadfæstelse, omdøbt til den „Danske Statstidende“. Naturligvis vilde det have tiltalt Redaktionen af Statstidende, om herefter alle andre Blade kun havde haft Lov til at indeholde saadanne politiske Efterretninger, der først havde været optaget i denne, og Bladet søgte ligefrem at faa en saadan Ordning indført, motiveret ved, at man ellers ikke i tilstrækkelig Grad vilde lægge Mærke til Statstidende. Rygtet herom naaede ud og blev forøvrigt taget baade koldblodigt og vittigt f. Ex. af „Skilderiet“s Redaktion. Dette Blad havde hørt, at der fremtidig kun maatte existere én privilegeret politisk Avis, men det saa egentlig ingen Ulykke deri, tværtimod, det mente overhovedet at kunne nøjes med en eneste evropæisk Avis som Kilde, da der dog ikke var to Synspunkter at se nogen politisk Sag fra. Der er jo nemlig, skriver Bladet, overalt kun to Partier, og der maa intet Offentligt fremkomme, som strider mod det hvert Sted herskende Parti. „Der gives en herskende Politik, som der gives herskende Religioner, med den Forskel, at der ved Siden af disse dog tolereres andre Religioner, men at der ved Siden af den herskende Politik

---

¹⁾ Reskr. til Kanc. 30. Juli 1808.

²⁾ Kanc. 24. August 1808.
7. Septbr.

aldrig tolereres nogen anden politisk Mening¹⁾. Alligevel vilde naturligvis Bladet helst undgaa en saadan Art af Avisudgivelse, og saa slemt kom det heller ikke til at gaa. Derimod blev Enden paa Mantheys Besværing (over „Dagen“ og „Skilderiet“), at det forbødes at bringe Meddelelser af hvilkensomhelst Art fra hvilketsomhelst Blad, der udgaves i fjendtligt Land eller under fjendtlig Regerings Indflydelse, medmindre det var ordret optaget efter Statstidende²⁾.

Pressen havde nu Ro en lille Tid, den blev varsom med at meddele nogen politisk Efterretning, endsige noget politisk Ræsonnement; men da den istedetfor gav sig til at bringe Meddelelser om Handelens Gang, om Ind- og Udførsel, Skibenes Befragtning o. l., erfarede den hurtigt, at heller ikke dette maatte finde Sted (jfr. ovenfor Pg. 382), og af Kongens op-hidsede Tone fremgik det klart, at der stod nye Skyer i Hori-sonten. I Efteraaret 1810 brød Uvejret løs. I Reskript til Kancelliet af 12. September 1810 indskærpede Kongen, at intet Rygte maatte optages, ingen Efterretning, der kunde være an-stødelig for venskabelige Magter, meddeles i Bladene. Udgiverne skulde afholde sig fra i „spøgende, spottende eller bidende Vendinger at fremsætte de politiske Tildragelser, som efter deres Beskaffenhed alene bør foredrages i en simpel historisk Form.“ Men dernæst maatte fremtidig politiske Nyheder og Efterretninger kun meddeles i saadanne Blade, der fik Pri-villegium dertil. Betingelserne for at faa et saadant Privilegium til at udgive et politisk Blad, skulde meddeles i selve Privilegiet, men uden at offentliggøres, og Overtrædelse af Betingelserne skulde straffes enten med Mulkter (efter Kancelliets Decision) eller Privilegiets Fortabelse (efter kongelig Resolution). De pri-villegerede Blade underkastedes Censur ogsaa for den ikke poli-tiske Del af Bladet, og Censors Tilladelse til Trykningen — der skulde ske ved et „Imprimatur“ paa Manuskript eller Kor-rektur, men ikke paa Bladet selv — diskulperede ikke Udgiveren

¹⁾ Skilderiet. 10. Decbr. 1808.

²⁾ Kanc. $\frac{2}{19}$ Decbr. 1808.

for Ansvar. De Blade, der intet Privilegium havde, maatte ikke indeholde nogensomhelst faktisk eller ræsonnerende politisk Fremstilling fra Ind- eller Udland, enten det vedrørte Forfatning eller Forvaltning, og ovenikøbet blev det Kancelliet og ikke Domstolene, der afgjorde, om en Meddelelse eller Udtalelse var politisk, og som kunde konfiskere Bladet, hvis det ansaaes for at have overtraadt Loven¹⁾.

Det var imidlertid ikke alene paa det handelspolitiske eller almenpolitiske Omraade, Regeringen greb ind. At Tilladelsen til at overdrage sit Blad til en anden eller beholde det (som Enke) efter den tidligere Udgivers Død blev gjort afhængig af Regeringens Stadfæstelse af den ny Redaktør, er næsten selvfølgelig²⁾. Men kuriøst er det at se den Iver, hvormed man endogsaa beskæftigede sig med saadanne Spørgsmaal som Prisen for et Blad og dets Avertissementer. Da saaledes Privilegiet til Udgivelse af Adresseavisen var ifærd med at udløbe, ansøgte Direktionen om Privilegiets Forlængelse for sig og Efterkommere i 20 Aar mod en Betaling af 2,500 D. C. aarlig til Kongens Kasse. Dette bevilgedes paa Betingelse af, at Abonnementsprisen vedblev at være 2 D. C. aarlig, og at heller ikke Avertissementsprisen forhøjedes uden Kongens Tilladelse. Man vilde ikke give Forbud mod Avertering i andre Blade — ligesom „Statstidende“ helst vilde have Politik monopoliseret for sig, vilde naturligvis „Adresseavisen“ helst have Avertissementer forbeholdt sig alene —, men paa den anden Side opretholdtes Bevillingen til Adresseavisen, for at Borgerne dels kunde have et almindeligt benyttet Blad at avertere i, dels kunde nøjes med at holde ét Blad, og det et, der ikke indeholdt politiske Efterretninger, men „kun almennyttige Kundskaber og Avertisse-

¹⁾ Indstilling fra Kanc. 18. Septbr. 1810. Pl. 2. Oktbr. s. A. Den 29. Septbr. ansattes Legationsraad Nissen som Censor.

²⁾ Saaledes da Seidelin var død, og Rahbek tiltraadte Redaktionen af „Dagen“, ligesom da Enken vilde afstaa sine Blade („Dagen“ og „Politivennen“) til to Bogtrykkersvende, da Rahbek fratraadte. (Kanc. $\frac{9}{11}$ April 1811 og $\frac{22}{29}$ Decbr. 1812).

menter“¹⁾. Kort efter maatte Direktionen imidlertid ansøge om, at Prisen maatte forhøjes med 1 D. C. aarlig paa Grund af Papirets Dyrhed (man fik for mere end 2 D. C. Papir ved at holde Bladet), Aaret efter ansøgte den om at maatte forhøje Prisen til ialt 4 D. C. og Avertissementsprisen for Auktioner, Lejesøgende etc. med 50 pCt.; det følgende Aar ansøgte om Forhøjelse af Abonnementsprisen til 6 D. C. og ligeledes Forhøjelse af Avertissementstaxten, og alle disse Ansøgninger bevilgedes af Kongen efter Kancelliets Undersøgelser og Indstillinger. Alleerede i 1809 krævede imidlertid Kongen (ved personlig Antegnelse), at Bladet skulde trykkes „forsvarlig og med læselige Typer“ — en Paamindelse, samtlige Datidens Blade kunde have trængt til²⁾).

Det var klart nok, at Adresseavisen var det Blad, Befolkningen helst maatte holde og læse, og at Meningen var at berøve de andre Blade Muligheden for enhver selvstændig Udtalelse om det offentlige Liv. Lidt mere føjelig stillede man sig overfor Tidsskrifter. Ihvorvel saaledes ingen Tidsskriftsartikel maatte være anonym, og baade Redaktør og Forfatter skulde staa til Ansvar for Artiklens Indhold, tillodes det dog undtagelsesvis „Lærde Efterretninger“ at have anonyme Artikler mod Redaktørens Ansvar. Redaktøren var Professor theologiæ P. E. Müller, og han motiverede sin meget indstændige Ansøgning med, at en saadan Anonymitet var Brug over hele Evropa, og at uden den kunde Professorer og Lærde ikke godt indlade sig paa nogen Recension, eftersom de „befinde sig indenfor Hovedstadens Volde, ere hinanden bekendte og derfor nødigen ville, med Navns Underskrift, træde offentligen op enten for at rose eller dadle hinanden“³⁾. Ligeledes tillodes det i 1814 C. Molbech at indføre anonyme Artikler i sit Tidsskrift „Athene“, mod at han, hvis der skulde fremkomme noget strafbart, meddelte Autoriteterne Forfatterens Navn. I Anledning af Molbechs

¹⁾ Kanc. $\frac{8}{13}$ April 1809.

²⁾ do. $\frac{15}{19}$ August 1809, $\frac{15}{21}$ Maj 1810, $\frac{9}{16}$ April 1811.

³⁾ do. $\frac{18}{23}$ Juli 1809.

Andragende fremkom Kancelliet med et varmt skrevet Forsvar for Anonymitet, i hvert Fald i periodiske Skrifter (selvfølgelig mod Redaktørens Ansvar), erklærede Skaden for ringe, men Nytten for meget stor, og bad om, at det fremtidig maatte give Tidsskriftsudgivere en saadan Tilladelse, naar Udgiveren var en anset og hæderlig Mand. Kongen gik imidlertid nødtigt ind derpaa, og idet han dog gav sit Samtykke, tilføjede han, at slige Kancellitilladelser i hvert Fald maatte gives paa Kancelliets eget An- og Tilsvær, at Tilladelserne kun maatte gælde indtil videre og under ingen Omstændigheder meddeles Udgivere af politiske Artikler og Afhandlinger¹⁾.

Det var A. S. Ørsted — nylig indtraadt i Kancelliet — der fik dette med til Indstillingen om Tidsskriftsanonymiteten og derved ogsaa tilsidst fik Kongen til at give efter, men dette Held fulgte ham ikke i den kort efter følgende Sag, der blev af afgørende Betydning for Pressens Stilling i lange Tider, og der i Virkeligheden kaldte Censuren tilbage, saa at Trykkefrihed kun blev et tomt Navn i Danmark.

Ifølge Forordningen af 1799, §§ 26 og 27, skulde der af alle Aviser og Tidsskrifter saavel som af ethvert Skrift, der ikke udgjorde over 24 Ark, fra Bogtrykkeren tilstilles Politimesteren et Exemplar, før Bladet eller Skriftet uddeltes eller solgtes til Andre. Dersom Politimesteren fandt noget strafværdigt eller utilbørligt i Skriftet, skulde han strax forbyde Udsalget og tage alle trykte Exemplarer under Forsegling samt indsende Skriftet med sin Betænkning til Kancelliet, der tog Beslutning i Sagen. Det var nu bleven en uheldig Praxis at vente med at sælge Skriftet, til man havde faaet Meddelelse fra Politiet, men Lovens Ord tillod utvivlsomt, at man strax begyndte Salget uden at vente paa Politimesteren. Det var dette sidste, der nu blev sat en Stopper for. Ved Plakat af 13. Maj 1814 fastsattes det, i Overensstemmelse med Politidirektørens Forslag, at Udlevering eller Salg ikke maatte ske, før Politidirektøren havde tilkendegivet, at Gennemsyn havde fundet Sted, eller der var gaaet 24

¹⁾ Kanc. $\frac{15. \text{ Februar}}{4. \text{ Marts}}$ 1814. Jfr. Ørsteds Erindringer. I. Pg. 113.

Timer efter Indleveringen af Blade, som ikke oversteg et Ark, 4 Dage for Skrifter fra 1 til 24 Ark. Hermed var altsaa legalt enhver Udgivelse af Blade og Skrifter (paa indtil 384 Sider) forebygget, hindret paa Forhaand, før Politimesteren havde givet Samtykke dertil, uden at det dog, hvis Politimesteren havde givet Tilladelse, paa nogen Maade var udelukket, at man bagefter blev anklaget for Domstolene. Og Bestemmelsen opfattedes tillige saaledes, at Politimesteren, eventuelt Kancelliet, definitivt kunde afgøre, om Bladet eller Skriftet maatte udkomme, saaledes at Udgiver eller Forfatter ingen Rekurs havde til Domstolene. Idet man altsaa administrativt paa Forhaand kunde standse Udgivelsen af et Skrift, var dermed Censur i dette Ords fulde Betydning indført, idet det jo blev ganske ligegyldigt, om det var et skrevet eller trykt Exemplar, der blev stoppet, navnlig da Forfatterne tidt indsendte det skrevne for ikke at udsætte sig for at faa et allerede trykt Skrift standset¹⁾.

Offentligheden indsaa ikke strax Rækkevidden af Plakaten af 1814, fordi den, som sagt, kyset som den var ved Forordningen af 1799 — der, hvorledes den end senere har kunnet forklares og forsvares, stod og maatte staa som et voldsomt Angreb paa Trykkefriheden — og yderligere skræmmet ved hele

---

¹⁾ Forholdet ændredes forsaaavidt i Trediverne, som det blev gjort gældende og nu indrømmedes, at Forbudet mod Bladets eller Skriftets Udgivelse skulde kunne prøves ved Domstolene. Hvis der altsaa nedlagdes Forbud, maatte man rette sig derefter, men kunde, hvis Domstolene ophævede Forbudet, derefter udgive Skriftet. Men herved blev den hele Ordning til fuldkomment Virvar. Thi enten lod Forfatteren det bero ved det administrative Forbud, og han var da definitivt stoppet, eller han prøvede Domstolene; ophævede disse Forbudet, fik han vel langt om længe fri Haand over Skriftet, men ophævede de det ikke, kunde han straffes for det Utilbørlige deri, om end Domstolene vanskelig kunde straffe med Lovens fulde Strængthed, thi Skriftet var jo netop ikke offentliggjort, og Forfatteren kunde henvise til, at han havde skrevet under den Bevidsthed, at før Noget offentliggjordes, vilde baade Administrationen og Domstolene prøve Skriftet; havde endelig Administrationen Intet mod Skriftet, og det udkom, vilde Domstolene, naar Anklagemagten bagefter rejste Sag imod det, have til Opgave enten at frikende, hvad Anklagemagten havde ment strafbart, eller dømme. hvad Politimesteren havde ladet passere som straffrit.

Rækken af reaktionære Presseforholdsregler, navnlig i Krigsperioden, havde vænnet sig til at afvente Politimesterens Tilladelse, før et Blad eller Skrift udkom. Men da Krigen var forbi og dermed forsaavidt Forsvaret for ekstraordinære Presselove bortfaldet, og da Almenheden atter kunde og burde have beskæftiget sig med Statens Forhold indadtil og udadtil og med det offentlige Ve og Vel, var dette ikke blot hindret ved Plakat af 1810, der kun tillod politiske Tings Omtale i de privilegerede Blade — som altsaa i hvert Fald vare underkastede egentlig Censur —, men hindret over hele Linjen ved en Politibom for Offentliggørelsen af hvilket som helst Skrift under 24 Ark. Følgen var det offentlige Livs Stilstand, „Vi alene vide“-Principets Regimente.

Det var en tilfældig Aarsag (som vi senere skulle omtale), der overhovedet bragte Plakaten af 1814 til Verden, men medens Offentligheden i Øjeblikket ikke saa dens Betydning, vare Autoriteterne ingenlunde i Uvidenhed om, at foruden den Censur, de politiske Blade vare underkastede, og den Censur, domfældte Forfattere vare ifaldne, var man her ifærd med at skabe Censur for saagodtsom hele Literaturen. Men den hellige Alliances Reaktionsprincip sejrede. Dog var der en virkelig Modstand at overvinde, thi i Kancelliet hævdede der sig vel kun én Stemme imod Plakaten, men denne Stemme var A. S. Ørsteds; hele det øvrige Kancelli stod samlet til den anden Side, og dets Indstilling fulgtes af Kongen. Ikke for Intet ansaaes A. S. Ørsted under Frederik den Sjettes Regimente for den, der søgte at holde igen mod den overhaandtagende Reaktion, og med Rette udtaler han i sine Erindringer, at netop paa Presseforholdenes Omraade havde han stedse hævdet de liberale Ideer. Ganske vist hørte han ikke til de Mænd, der satte deres Person og Stilling ind, ja, han fandt sig endog i, at man bag hans Ryg traf Foranstaltninger, man sædvanemæssigt burde have raadspurgt ham om¹⁾. Men indenfor sin Embedskres og saalangt hans Stemme rakte, traadte han kraftigt op imod den kommende Reaktion, og da han under Udarbejdelsen af sine Erindringer har været forhind-

¹⁾ Jfr. Ørsted I, Pg. 109 og flere andre Steder i hans Erindringer.

dret fra at dokumentere sin Stilling i denne Sag, og hans Votum tillige giver et karakteristisk Udtryk for den energiske og indtrængende Maade, en ung, men højt anset Kancellideputeret kunde fremsætte sin Indstilling til Kongen paa, skulle vi her meddele Slutningen af denne Indstilling ¹⁾. Vi forbigaa da den hele juridiske Dokumentation, der paaviste Uforeneligheden af de projekterede Bestemmelser med Forordningen af 1799, særlig dennes § 26, og der var rettet baade imod, at et Blad eller Skrift ikke skulde kunne udgives samtidig med et enkelt Exemplars Overgivelse til Politimesteren, og imod Administrationens hermed forbundne Ret til, uden Henviisning til Domstolene, at forbyde Offentliggørelsen.

A. S. Ørsted slutter sin Indstilling med følgende Ytringer: „Endelig vover jeg allerunderdanigst at bemærke, at jeg ikke kan gøre mig noget Begreb om, hvad der bliver tilbage af den Trykkefrihed, hvormed Deres Majestæt og Deres højsalige Hr. Fader have erhvervet sig Europas Opmærksomhed og Folkets Taknemmelighed, saafremt Forordningens § 26 skal forklares anderledes, end jeg har antaget. At man uden Censur kan faa Skriftet trykt, er sandelig ingen Velgærning, naar Forfatteren ikke har Ret til at udgive det uden Tilladelse, og denne Tilladelse kan tilbageholdes, uagtet Skriftet Intet indeholder, hvorfor Forfatteren ved Domstolene kan drages til Ansvar. Forfatteren har da hverken den Tryghed, Censuren giver, eller den Frihed for vilkaarlig Magt, som det medfører at kunne ved Trykken kundgøre Alt, som ikke ved Domstolene kan anses for en Overtrædelse af Lovene. — — Skal Forordningen af 27. September 1799 § 26 saaledes forståes, vilde det være en sand Lykke for Danmarks Vedkommende, saafremt Lovens 2. Bog, 21. Kapitel igen maatte sættes i Kraft. [Idet her Censuren førte Ansvaret fra Forfatteren over paa Censor.] — — Deres Majestæt vilde, i Naade, anse den Frimodighed, hvormed jeg har sagt mine Tanker om denne Genstand. Sagen ligger mig paa Hjertet

¹⁾ Ørsteds Votum (hans Koncept) findes i Akterne til Pl. af 1814. (Rigsarkivet). I sine Erindringer I, Pg. 100, udtaler Ørsted, at da han nogle Aar tidligere (altsaa i Slutningen af Fyrreerne) vilde gennemlæse sin Indstilling, var den ikke til at finde.

baade som Deres Majestæts tro Tjener og som Videnskabsdyrker; og skønt jeg, med Hensyn til at Flerheden af de indsigtfulde Mænd, ved hvis Side jeg har den Ære at sidde, forstaar Lovgivningen i dette Punkt anderledes, maa formode, at jeg tager Fejl, kan jeg dog, naar jeg henvender mit Øje til Sagen selv, ikke forlade min Overbevisning“.

Kongen har næppe taget A. S. Ørsteds Iver ilde op; han har blot ikke rettet sig derefter. I Slutningen af det følgende Aar, 1815, var der ikke mindre end 4 Ansøgere, der bad om at maatte faa Privilegium til at udgive Blade med politiske Efterretninger. Udenrigsdepartementet, der blev hørt i Sagen, svarede i Lighed med, efter Sagnet, Kalifen Omar, at da „Statstidende“ i politisk Henseende indeholdt „de Efterretninger og Vink, Regeringen finder det passende at meddele“, og da det, de nye Blade kunde meddele derudover, maaske vilde blive standset af Censuren og i hvert Fald være mere vildledende end vejledende, saa indsaa Departementet ikke Rimeligheden af at give disse Privilegier. Kancelliet traadte da i Skranken for de fire og udtalte, at netop da Censuren stoppede, hvad der kunde komme frem af mindre heldigt, var det dog et Forsøg værd, om ikke nogen af Supplikanterne kunde gøre sit Blad til Gavn og Interesse for Publikum. Men Kongen resolverede kort, at han ikke fandt „tilstrækkelige Grunde for Øjeblikket til at forøge Antallet af Blade, der bragte politiske Efterretninger“. Hvormed baade Ansøgernes og Ørsteds og Publikums „Gavn og Interesse“ maatte lade sig nøje¹⁾.

Medens Interessen for videnskabelig og æstetisk Literatur holdt sig gennem Krigsaarene, bevirkede dog den foran omtalte stærke Fordyrelse af alle Materialier til Bøger, at disse for Mange bleve for kostbare at anskaffe, og at de udkom i lidet tiltalende Exemplarer. Subskriptionsformen for Bogkøb vedblev at staa i Yndest hos Publikum, og medens større videnskabelige Værker paa Grund af deres Dyrhed ikke havde let ved at faa Købere, fik f. Ex. et Skrift af I. Kr. Høst om Napoleon, der udkom 1810—14, over 2000 Købere²⁾. Overfor fremmed Literatur

---

¹⁾ Kanc. $\frac{3}{3}$ Januar 1816.

²⁾ Nyrop. Bidrag til den danske Boghandels Historie II, Pg. 110.

var man uheldigt stillet, særlig efter at de tyske Bogpakker bleve censurerede paa Grænsen af det franske Toldvæsen, og de Skrifter, der efter fransk Opfattelse fandtes utilladelige, udtoges og tilintetgjordes. Engelsk Literatur tog man af patriotiske Hensyn Afstand fra. Antallet af Blade og Tidsskrifter sank ganske overordentligt i Krigens Tid. De havde i Danmark og Norge (men bortset fra Hertugdømmerne) omkring Aar 1800 udgjort 32, men vare i Aaret 1807 stegne til 87. Henad Krigsaarenes Slutning var Antallet sunket til under $\frac{1}{3}$. Ialt udgaves 1812, freregnet forskellige Tidsskrifter o. l., Adresseavisen, Stats-tidende, Kollegialtidende, Handelstidende, Borgervennen, Københavns Skilderi, Dagen, Politivennen, Literaturtidende, Alvor og Spøg, Penia, Efterretninger om indenlandsk Kunstflid, Journal for Politik etc.; endvidere to Aviser i Odense, to Aviser i Aalborg, endelig én Avis i hver af følgende Byer: Aarhus, Ribe, Randers, Maribo, Helsingør, Christiania, Bergen, Christianssand, Trondhjem ¹⁾. Det største Antal Holdere havde formentlig Adresseavisen i København med henved 5000 Abonnenter ²⁾.

Naar Literatur og Presse var saa godt bastet og bundet som den danske, vilde der ikke let fra denne kunne komme nogen Misfornøjelse tilorde mod Regering og Konge, selv om en saadan var tilstede i Folket.

At en langvarig, uheldig og økonomisk lammende Krig giver Udsæd af Utilfredshed i Folk og Land, er i og for sig højst naturligt og det sædvanlige. Hvad der i den danske Stat gjorde Forholdene særlig kritiske, var jo, at hverken de nationale eller de økonomiske Interesser vare ensartede i de forskellige Statsdele. At antage, at Adskillelsen mellem Norge og Danmark blev en Konsekvens heraf, vilde være en urimelig Overdrivelse, men da en mærkelig Række af sammenstødende ydre Begivenheder fik Magt over Forholdene, fremmedes Adskillelsen ved, at Krigen havde gjort Forskellen mellem norsk og dansk, mellem Norge og Danmark, mere levende og bevidst end nogensinde

¹⁾ Skilderiet. 20. Juni 1812.

²⁾ Kanc. $\frac{9}{16}$ April 1811.

tidligere; selv fra dansk Side var man bleven klar over Vanskeligheden ved, under en Krig som den førte, at vedligeholde den militære og tildels den politiske Forbindelse med Norge, medens det særlig nationale Moment selvfølgelig kun kunde spille nogen Rolle i Norge, hvor man havde sin Nationalitet at hævde eller at frelse, men ikke i Danmark, der mente det norske vel forvaret ved dets organiske Forbindelse med det danske. Medens Krigen altsaa fremmede Gæringsmomenter i Norge, der i det afgørende Øjeblik fik væsentlig Betydning, fremkaldte den, som vi have set, ogsaa Stemninger og Tilstande i de tyske Statsdele, der vare svækkende for Fællesstatens Bestaaen, og der allerede den Gang let kunde have faaet aktuel Betydning, ligesom de ingenlunde bleve uden Indflydelse paa senere Tiders Begivenheder.

For det egentlige Danmarks Vedkommende have vi særlig omtalt to Tidspunkter, da der var aabenbar Utilfredshed tilstede, nemlig ved Begivenhederne i Krigen's Begyndelse og i Tiden umiddelbart efter Bankerotten. At Hæren ved Krigen's Begyndelse var i Holsten, hvor man mente, den ikke havde Noget at gøre, og at Kronprinsregenten, da Fjenden var for Døren, kun var et Døgn i sin Hovedstad, maatte begge Dele virke nedslaaende og har til Tider og paa Steder ogsaa fremkaldt en virkelig harmfuld Stemning. Denne har imidlertid kun kunnet faa Luft i en eller anden uoverlagt Ytring eller i maliciøse, mere eller mindre berettigede Skumlerier¹⁾. I Pressen lagde man allerunderdanigst Alt ud til det bedste, og vil man være Sandheden tro, kan man heller ikke nægte, at Befolkningen forsaavidt ingen Grund havde til at vredes, som den hverken kunde vide ud eller ind om, hvad der var rigtigt eller fejlt; den saa, at Tingene gik galt, men hvis Skylden var, kunde den ikke bedømme, allermindst i en Tid, hvor Borgerne vel fik at vide, hvad der var sket, og hvad de havde at gøre, men hvor Kundskab til Sagernes Gang, endsige Ræsonneren derover, var udelukket. De Tilløb, der vare til Misfornøjelse, fik altsaa kun

¹⁾ Jfr. ovenfor Pg. 454 og Engelstofts Optegnelser. Danske Samlinger III, Pg. 67 ff.

grumme ringe Betydning, og endog den Vaklen, der i Begyndelsen var tilstede, med Hensyn til hvilke Strænge der skulde anslaaes overfor det røveriske Albion, tabte sig aldeles, efter at Kronprinsen havde sat Tonen op i den mest dirrende Højde.

At der dog i Løbet af Krigen efterhaanden er indtraadt en Afslappelse i Gemytterne, lader sig ikke betvivle. I Begyndelsen ilede man til med sine Ofre, alt som man havde Pung og Hjertelag til — og foruden de direkte Ofre af Penge kan det f. Ex. nævnes, at fra Midten af November 1807 til Slutningen af September 1808 havde 2,819 københavnske Familjer Indkvartering, af hvilke de 2,506 erklærede, at de ingen Godtgørelse ønskede, medens de 313, der fik Godtgørelse, væsentligst vare Enker og Ubemidlede¹⁾ — men i Længden maatte de abnorme Forhold for Alle og Nødsforholdene for Mangfoldige skabe et indtrængende Ønske om at komme til Ro, en Træthedsstemning, der ogsaa var iøjnefaldende for de Fremmede, der havde Lejlighed til at iagttage Forholdene her i København¹⁾.

Mindre af politisk end af økonomisk Art var den over alle Grænser gaaende Forbitrelse i Anledning af Forordningen af 5. Januar 1813, og af lignende Beskaffenhed var Vreden i Krigsaarene over de høje Priser, men denne Vrede havde allerede af den Grund ingen direkte Adresse til Regeringen, at man i Reglen var blind for, at det var dennes ustandselige Seddelfabrikation, der var Hovedmesteren for den evige Prisstigning og dermed følgende Penge- og Varesvindel. Derimod følte man sig meget ilde berørt af Regeringens Undtagelsestilladelser og var, som vi have set, ingeniunde uvidende om de Bestikkelser og den Korruption, der endog højt op i Samfundslagene gik i Svang.

Kielerfreden, der fastslog Norges Tab, var en af Adskillige imødeset Afslutning paa den sørgelige Krig, og selve Haabet om Freden har lindret Smerten over Tabet. Dog var der Krese her i Staden, hvor man kun saare ugærne slog sig til Ro; ja, har der været Øjeblikke, hvor Sorgen over Tingenes Gang har været nær ved at give sig revolutionære Udslag, og-

¹⁾ Kanc. $\frac{10}{14}$ Januar 1809.

²⁾ Jfr. Sørensen. Kampen om Norge. I. Pg. 81.

saa mod selve Kongen, da har det været i Begyndelsen af Aaret 1814, lige før og lige efter den Katastrofe, hvorved Broderriget bortamputeredes ¹⁾).

Vi udtalte ovenfor, at Folket ikke kendte og ikke kunde kende Begivenhedernes nøjere Sammenhæng, og at det forsaa-vidt var meget rimeligt, at det bar Ulykkerne uden at vende sig mod Kongen, der dog var den ene Ansvarlige. Men Aarsagen hertil var naturligvis ikke et roligt Overlæg fra Befolkningens Side, men den nedarvede, dybtliggende Loyalitetsfølelse. Kongen var Bureaukратиets Spids, Hærens Herre, Borgernes Forsyn. Intet kan lignedes med den Kultus, der var drevet med de danske Enevoldskonger. Man var vant til i de forgangne halvandet Aarhundrede at gøre Landets Konger til Halvguder, og jo mere man hævdede dem mod Skyerne, des mere næsegrus kastede man sig selv i sin devote Dyrkelse. Saaledes var det gaaet fra Slægt til Slægt overfor tvivlsomt duelige og utvivlsomt udelige Regenter — skulde man da nu kunne rydde denne Følelse op med Rode overfor en Konge som Frederik den Sjette! Man glemme ikke, hvem han var. Han var den ulykkelige, romantiske Caroline Mathildes Søn, opdragen i Haardhed, frelst fra Vanrøgt, kendt som den, der, ligefrem i sit Væsen, vilde Menigmands Vel, Alles Ret, Statens Lykke. Hvad Historien end senere kan have at fortælle om Frederik den Sjettes Karakter, hans Person, hans Regering fra den Tid, Ulykkerne brød ind, saameget er vist, at i det Fjerdedelsaarhundrede, han var Regent uden at være Konge, staar han som en af Danmarks betydeligste Fyrster. Man kan skrive Historie paa mange Maader, man kan tegne de historiske Personers Portræt, prøve Hjerter og Nyrer, undersøge hver Hudfold, men for den folkelige Historie

¹⁾ Jfr. Historisk Tidsskrift. 4. R. II. Pg. 80. Noten. — Af Grundtvigs „Helligtrekongerlyset“ (Kbhvn. 1814), et i flere Henseender mærkeligt lille Skrift, vil man se, dels at der i Begyndelsen af Aaret 1814 var en Bevægelse i Studenterkrese, hvor man tilbød sin frivillige Tjeneste i Kamp for Statens udelte Bestaaen, men at en Henvendelse til Kongen desangaaende fik et undvigende Svar, dels at der var en Kritik oppe mod Kongen, som ingenlunde var af godartet Karakter, men at paa den anden Side Grundtvig selv i begejstrede Ord udtalte sin Hyldest for Kong Frederik den Sjette som den fortræffeligste af Alverdens Regenter.

eller for den Historie, Folket ud af sit Instinkt skriver selv, vil det være enkelte iøjnefaldende Træk, enten i Handling eller Karakter, der bestemme Skikkelsen, saaledes som den overleveres til Efterverdenen. Og Folket saa i Frederik den Sjette den Mand, der havde frigjort Landets talrigste Befolningsklasse og givet den en menneskeværdig Tilværelse, og der Aartier igennem havde Fred i sine Lande, medens hele den øvrige Verden førte Krig, en Fred, hvor Agerbrug, Handel og Industri blomstrede frodigt, hvor gode og grundlæggende Love skabtes for Vareomsætningen, for Retsvæsen, for Fattig- og Skolevæsen, hvor Institutioner dannedes for Samfundets Stedbørn, ja, hvor selv Negrene i det Fjærne unddroges det Køb og Salg, der behandlede Mennesker som Umælende. Og var det end ikke ham, men hans Raadgivere og Ministre, der skaffede Landet Fred og førte alle disse Sager ud i Livet, hvem turde da sige, om en anden Regent havde taget disse Mænd op i Landets Styrelse, og fremfor Alt: knytter Folket sin Taknemlighed til Generalstabschefen eller til den General, der vandt Slaget?

Intet Under da, at et Folk som det danske, elskende det bramfri og det jævne, ogsaa elskede Frederik den Sjette, der var jævn og tarvelig som Folket og dets Vaner; intet Under, at et Folk, der var lidet vant til kronede Genier, ikke savnede det geniale, der maaske kunde være godt for fremmede Nationer og længst henfarne Tider, men som Aarhundreders og Aarhundreders Historie intet meldte om for den danske Stats Fyrster; intet Under, at et Folk, som havde jublet over Konger, fortrukne og perverse, men blot med et godlidende Væsen, saa med sand Henrykkelse op til en Regent, hvis Liv ikke var mindre agtbart end Flertallets, og der havde udrettet større Ting end nogen Konge i hans Stamme før ham.

Derfor skulde der have hørt saare meget til, om Folket havde vendt sig fra ham eller endog imod ham i Krigens Tid. Selv om denne eller hin gav sin Sorg eller Vrede Luft i fornærmende eller bitre Ord, var man dog i Reglen enig om, at Skylden ikke laa, ikke kunde ligge hos ham, men hos de Mænd, der havde hans Tillid, de „røde Fjer“, Adjudanterne, der omgav ham. Man syntes ilde om, at disse Mænd dannede hans

Regering, men paa den anden Side — var der noget Navn, man havde nogen Tillid til, og som man mente var stødt tilside, nogen Person, der kunde have ledet Tingene bedre? Kun Faa vidste nøje Besked med, at Frederik den Sjette ved at fastholde sin Enevælde forskærtsede store Chancer for Riget og hele Norden, da Sverigs Krone var paa hans Haand. Og vel var man misfornøjet med, at han baade dengang og senere var en stovtere Mand til at holde paa sin Værdighed som Enevældskonge og som Arméchef paa Fællederne, end til for Alvor at væрге denne Værdighed og føre sine Hære frem i rette Tid, eller iøvrigt tage de Forholdsregler, Omstændighederne krævede; men kunde end sligt en Tid forringe hans Popularitet og bringe Bevægelse i Sindene, havde man dog for liden Mening baade om, hvad der stod paa Spil, og hvad der kunde være gjort, til at Uviljen kunde faa varig Overhaand. Fremfor alt, man saa ikke, eller man vilde knapt se, at medens den store Mand voxer under Faren, var her det modsatte Tilfældet. Frederik den Sjettes Smaalighed, Rethaveri, Bornerness, Selvraadighed, Uforstand og Lunefuldhed, Egenskaber, der saa ofte optræde engt sammenkædede, og som da komme des grellere frem, jo vanskeligere Forholdene ere, jo højere Personen er stillet, jo mere han har at raade og styre for — Alt dette blev Stat og Folk til ubodelig Skade. Men Mange vidste Intet, de Fleste kun Lidet, og de Enkelte, der kunde vide fuld Besked, gjorde sig ikke Sagen klar eller kom i hvert Fald ikke offentlig frem med deres Mening.

Selv i Krigens værste Tid hyldede Offentligheden Kongen som en hjemvendende Sejrhæer og gav ham guddommelige Navne: „Vor Balder — Sjette Frederik har skænket sin anden Datter et Universitet“, hedder det, da Norges Universitet var bleven oprettet¹⁾. Naar Kongen kom til Byen efter nogen Tids Fraværelse, skete det i stort og pragtfuldt Optog, og da Dronningen i Aaret 1809 ankom til Staden. foranstaltedes en Illumi-

¹⁾ Penia. 1811. Pg. 369. I en Note føjes forklarende til: „Nordens Gud Balder var et Sindbillede paa Sjølegodhed. Han skinnede saa klart, at man kaldte de hvideste Blomster Balders Øjenbryne.“

nation, der skulde have strakt sig over flere Aftener, men hvor Kongen dog, da første Aften var forbi, takkede for udvist Loyalitet, men opfordrede Borgerne til — paa Grund af Lysenes Dyrhed — at lade det være nok hermed. (Reskr. 1. Novbr. 1809). Alt eftersom Kongen erklærede Krig eller Fred, fulgte Literatur og Presse Svingningen. Da Kongen, efter Kielerfreden, blev nødt til at erklære Napoleon Krig, fandt Baggesen det belejligt at begynde Udgivelsen af et Skrift, han havde forfattet imod Napoleon. Ganske vist var dette Angreb paa den hidtil for-gudede Helt Offentligheden saa drøj at sluge, at selve denne Sag rejste Spørgsmaalet om Politiets Censorret og gav den ydre Anledning til Plakaten af 1814 ¹⁾); men man var iøvrigt ikke forvænt. Under hæftige Anklager var den sørgelige Krig mod Sverig i 1808 bleven erklæret, men da Freden med Arvefjenden sluttedes, aabnede „Skilderiet“ strax sine Spalter for et Digt af N. T. Bruun:

Til Dana Svea Haanden rækker,
 Og Nora signer denne Pagt;
 I Palmens Ly, som den bedækker,
 Er Enighedens Grundvold lagt ²⁾).

Er Meningen, endog grammatikalsk set, noget uklar, er den dog aabenbart god nok.

Kongen selv passede iøvrigt paa, at ingen Ildesindethed fik Lov til at fæstne sig. I Aaret 1810 var der udspreddt Rygter, „som kunde være nedslaaende og foruroligende for Residensstadens Indvaanere“ — nemlig om en ny fjendtlig Expedition mod Sjælland og København ³⁾). Men paa Kongens Befaling bekendtgjorde Kancelliet, at Rygterne vare grundløse og ondskafulde og satte i Omløb for at svække den offentlige Tillid. I 1812 var det Rygte udspreddt i København, at 30,000 Englændere skulde være landede ved Føhr og Sylt, i hvilken Anledning Kongen gav Politimesteren Ordre til at fængsle

¹⁾ Ørsteds Erindringer. I. Pg. 98.

²⁾ Skilderiet. 6. Januar 1810.

³⁾ Jfr. Medd. fra Krigsarkiverne. Kbhvn. 1892. Pg. 169—70.

en Mand ved Navn Jes Regenburg og udvise hans Svoger (der var fra Lybæk), da de forventes at have Del i Rygtets Udspredelse ¹⁾).

Naturligvis var Kongen ikke heller i Uvidenhed om, at der, trods Digte, Illuminationer og mythiske Tillægsnavne, var Tider og Steder, hvor der herskede Uro og Utilfredshed: selve de anonyme Skrivelser og uoverlagte Udtalelser vidnede om, at Folket dog ikke var af Sten, og at der kunde opstaa Tanker, som under andre offentlige Forhold kunde være blevne af generende Art. Dog størst har maaske Misstemningen været i Krese, hvor Kongen var sikker paa, den ikke vilde give sig noget offentligt Udslag, men hvor den nagede dybt og stadigt — de høje Embedsstands- og Adelskrese. Allerede før Krigen havde Kronprinsens Ophold i Kiel medført en Regering uden Enhed, og hvor Statsraadet var skudt tilside, medens Regentens personlige Mening omtrent blev enebestemmende. Da nu Christian den Syvende var død, reskriberede Kongen (under 19. Marts 1808), at de Kollegier, der havde umiddelbar Forestilling, skulde i alle Sager, der krævede kongelig Resolution, indsende deres Forestillinger skriftlig, hvorefter Kongen enten vilde forsyne dem med Resolution til endelig Afgørelse eller befale, naar de skulde behandles i Gehejmestatsraadet. Men under hele Krigen blev der saa langt fra afholdt noget Statsraadsmøde, at det var fra „Hovedkvarteret“, Kongen afgav sine Reskripter og Resolutioner, i Reglen vel efter Kollegiernes Forestillinger, men under Forhandling med sine Adjudanter istedetfor med sine Ministre: et Kabinettsregimente var indført med Kongen selv som den egentlige Kabinettschef, et Overfeltkommissariat, hvorfra alle baade civile og militære Sager expederedes. At dette har vakt Embedsstandens Harme i høj Grad, er der ingen Tvivl om. Endnu fyrrer til halvtreds Aar efter er dette Punkt ikke til at komme over for den ellers saa loyale A. S. Ørsted, og dobbelt maatte denne Regeringsmaade krænke Kollegieherrerne paa Grund af de krasse Resolutioner, der kunde komme til Svar paa deres

---

¹⁾ Reskr. af 3. Aug. 1812 til Politimester Bagger (Kongens Brevkopi-bøger).

allerunderdanigste Forestillinger, og paa Grund af Resolutioner, der gik stik imod enstemmige Udtalelser fra vedkommende Autoriteter, med Hensyn til hvad der var Lov og Ret, Sædvane og Billighed i de paagældende Tilfælde¹⁾.

Nogen formel Forandring i dette indre statsretlige Forhold skete ikke, før Reskriptet af 29. April 1814 bestemte, at alle Sager fremtidig skulde forelægges i Gehejmestatsraadet, hvor Kollegiernes Forestillinger vare at fremlægge af Kollegiecheferne, som skulde samles to Gange ugentlig. Men allerede i Slutningen af 1813 havde Kongen Statsraadsmøde, første Gang i de mange og lange Krigsaar. Aaret 1813 var rigere paa Skuffelser end noget andet. Den Tilslutning til England, der var forsøgt i Begyndelsen af Aaret, var mislykket, og den Reorganisation af Finanserne, man havde ventet sig af Forordningen af 5. Januar, var saa langt fra indtraadt, at en ny Bankerot var at frygte. Kongens Tillid til de tidligere Ministre var efterhaanden vejet.

¹⁾ Vi have i nærværende Skrifts anden Bog haft Lejlighed til at fremhæve en Række af Tilfælde, hvor Kongen gik imod sine Kollegier eller endog gav dem skarpe Tilrettevisninger. Vi skulle tilføje et enkelt af helt upolitisk Art, men hvor Kongens personlige Vilje endog paa en uhyggelig Maade gjorde sig gældende. En Tjenestepige havde stukket et Barn, hun havde Tilsyn med, en Kniv i Halsen, saa det var død, og Højesteret havde ikendt Pigen Livsstraf. Det syntes imidlertid af Sagens Forhistorie at fremgaa, at Pigen hverken havde handlet af Egennytte eller Hævngerrighed, men snarest var noget sindsforvirret. Som Følge deraf anbefaledes hun enstemmig af Højesteret og indstilledes selvfølgelig derefter ogsaa af Kancelliet til Benaadning paa Livet (Forestill. af 4. April 1809). Kongen befalede Exekutionens Fuldførelse (Res. af 8. April).

Det meningsløse ved det stærkt personlige Regimente falder endnu mere i Øjnene ved den grænseløse Masse af Smaasager, der efter Datidens Statsskik skulde til den øverste Statsmyndigheds Afgørelse. Og det faldt ganske i Kongens Smag at have selv med de mindste Detaljer at gøre, hvad der vidner om en prisværdig Arbejdsomhed, men maatte have været til Skade for de virkelige Statsforretninger, selv om en Konge af større aandelig Lødighed end Frederik den Sjette havde beklædt Tronen. Som en Undtagelse, der bekræfter Reglen, skal anføres et lille Reskript fra et af de mest kritiske Tidspunkter i Datidens skæbnesvangre Historie. Under 24. Februar 1813 reskriberede Kongen til „Vort danske Kancelli“: „Den i Skielskiør ledigtværende Politibetjentpost kan for denne Gang af Cancelliet selv besættes. — Frederik R.“

Under 6. Decbr. 1813 afskedigedes Schimmelmann og Reventlow, men bleve dog ved at være Medlemmer af Gehejmestatsraadet, I. G. Moltke udnævntes til Gehejmestatsminister, Kaas til Justitsminister, Møsting til Finansminister. Statens Skæbne hang dengang i en Traad. Hele den evropæiske diplomatiske Aktion førte for Nordens Vedkommende til et og samme Endemaal: et Sverig-Norge under Bernadotte, medens der til Gengæld kunde være Tale om at give Frederik den Sjette nogen Erstatning i Nordtyskland. Nogen Overbærenhed var der ikke at vente, thi saa fast havde Frederik den Sjette efter Fredsforsøget overfor England atter knyttet sit Riges Fald eller Frelse til Napoleons, at Krigserklæringerne mod Preussen og Rusland meldtes samtidig med Efterretningerne om Slaget ved Leipzig. Men i sidste Øjeblik syntes der at være et Afslag at opnaa i de allierede Magters Fordringer: Østrig stillede sig venligt og projekterede en kun delvis Afstaaelse af Norge; i det første Statsraad under hele Krigen, den 11. December 1813, blev Sagen sat under Forhandling, og Kongen fulgte halvt nødtvungent Majoritetens indtrængende Forestilling om at tage imod Tilbudet. Men det fik ingen praktisk Betydning. Østrig havde ikke de øvrige Allierede med sig, Begivenhederne fulgte rask Slag i Slag, Kongen opgav Ævret, og Kieltraktaten afsluttede 14. Januar. Endda synes man forholdsvis at være sluppet for godt Køb, thi fra forskellige Sider forlyder det, at der for Alvor var Tale om Oprettelsen af et cimbrisk Storhertugdømme, bestaaende af Hertugdømmerne og Nørrejylland under en tysk Fyrste — en Plan, Bernadotte maaske har været Mester for, og som end ikke synes at have været helt skrinlagt paa Wienerkongressen¹⁾).

Saa stærk var Bevægelsen dengang i Landets højeste Krese, at i en Skrivelse (formentlig affattet lige efter Kielerfreden), stilet direkte til Kongen, rettede Gehejmeraad Fr. Moltke alvorlige Bebrejdelser mod ham for, at han i sin Tid afløste Statsraadet med Kabinettet. „Denne Forandring, tør jeg frimodigen sige, har ikke svaret til Folkets Ønsker og Forventninger“, thi den

¹⁾ Rist l. c. II, Pg. 279 ff., jfr. Danske Samlinger. II. Engelstofts Note til Dronningens Exposé.

„uindskrænkede Enevoldsmagt udelukker ikke visse Former, som ere saa meget mere nødvendige, da de ligge i Tingenes Natur og synes at høre til Bestyrelsens Fremme. Til disse Former henregner jeg det Statsraad, som fra Suveræniteten af har funden Sted.“ Men endnu langt skarpere hedder det i et Brev fra Cai Reventlow til Kongen af 5. Marts 1814, at fortrinlig syntes Danmark begunstiget af Forsynet, „da Deres Majestæt fattede den ulykkelige Tanke at ville regere uden Raadførsel med Deres Statsraad, og fra nu af afgik alle kongelige Resolutioner direkte fra Dem til Kollegierne enten igennem Cheferne eller igennem Kabinetterne og Kommandokontoret. Den Forvirring, en saadan Beslutning maatte frembringe i Forretningernes Gang, og de Misgreb i Statsstyrelsen, som heraf vare en Følge, have givet Staten haardere Stød, end den mest indviklede politiske Stilling kunde bibragt den“. Brevet rekapitulerer derefter kort alle de Ulykker, der ere skete, og slutter med at udtale, at „saa dybt sank Danmark, fordi udi Statsstyrelsen intet Overblik mere fandtes, hverken med Hensyn til de indvortes eller udvortes Anliggender; fordi Deres Majestæt ikke formaaede at løse en Opgave, som oversteg de talent- og indsigtfuldeste Fyrsters Kræfter. Men er det da ikke Tid at forlade en Vej, som betegnes af saa sørgelige Erfaringer, skal, som om intet Misgreb var begaaet, Alting endnu gaa samme Gang, indtil Ødelæggelsen har fuldendt sit Værk i Monarkiets sidste Levninger!“¹⁾

Nu maa det ganske vist siges, at hvor mange Fejl, der end kan være begaaet af hin Tids Kabinetsregering, har man ingen særlig Grund til at tro, at meget var bleven anderledes, hvis Statsraadet havde bestaaet. Man maatte da, som alt anført, kunne nævne et Navn, der ragede højt op i Tiden, og som var bleven fjærnet fra Raadslagningen om Statens Ve og Vel, og man maatte have haft en Konge af anden Art end Frederik den Sjette. Men det forstaar sig, at naar det gik, som det gik, under Kongens personlige Regimente, da bærer ogsaa han og han alene Ansvar. Og Harmen over Tingenes Tilstand og

¹⁾ Fr. Moltkes Brev i Historisk Tidsskrift 4. R., II, Pg. 52. Cai Reventlows Brev i Rigsarkivet.

Gang vendte sig hos dem, der turde nærme sig Kongen, derfor ogsaa tilsidst direkte imod ham.

Men Folket var roligt, og de meddelte Stormandsudtalelser vare de yderste, kendte Udbrud af Dignitarbevægelsen. — Saa føjede Kongen sig, og i April 1814 genindførtes, som sagt, den gamle Statsskik. Derefter deltog Kongen i Wienerkongressen, uden synligt Udbytte for Land og Rige. Og den 31. Juli 1815, paa Kongeparrets Sølvbryllupsdag, kronedes det i Frederiksborg Slotskirke med megen Pragt og under Folkets Festjubel. Den hellige Salvingsolie fornyede den Glorie om Majestæternes Hoveder, der omgav dem i Livet og i Døden. Og Resten af Olien hældtes ud over Landet og virkede stiltende: havde der i de stormfulde Aar været nogen Bevægelse, udglattedes nu det sidste Skvulp, havde der i hin Tid været et svagt Ekko fra Verdenshavets Drøn, hørtes herefter ingen Lyd fra den Kanal, hvor Vandene vare ledede ind, og hvor ingen Krusning af Overfladen kom til syne. Men paa Kanalen sejlede Frederik den Sjette, siddende i Forstavnen af sin Baad og iført det Admiralsskrud, der sømmer sig den Øverstbefalende.

Medens Krigsaarene saaledes ikke medførte nogen Forstyrrelse af Samfundsfreden, politisk set, gav de adskillige Anledninger til moralsk Forstyrrelse. Hvorledes de indirekte paavirkede den almindelige Samfundsmoral, er omtalt tidligere; men de forøgede desuden direkte Forbrydelsernes Antal, i hvert Fald i Hovedstaden. Der var en evig Klage over, at Tyverier og Hælerier foregik i et Omfang, som man aldrig før havde kendt.

Dette Forhold havde, efter Datidens egen Opfattelse, sin Grund i, at der var samlet meget ledigt Militær, og, naar Kapreriet laa stille, mange ledige Matroser i Hovedstaden. Dernæst var Fattigvæsenet ude af Stand til at hjælpe de Nødlidende; Forældre holdt ikke deres Børn til Skolen, men lod dem drive om paa Gaden; Politiets underordnede Personale var ude af Stand til at røgte sin Gærning, saa at det endog fandt sig i den Uskik, at Bøndernes Vogne vare omgivne af rapsende Drengene i saa store Skarer, at Bønderne vare bange for at bortjage dem. Endvidere var der et Utal af Brændevinskældere

rundt om i Byen, som vare Samlingskipper for Tyvekomplotter, og paa Højbroplads, kaldet Tyvetorvet, og i Adelgade havde man ligefremme Hælermarkeder, hvor stjaalet Gods var sikkert paa at faa Afsætning. Endelig havde selve Staten i sit „Forbedringshus“, til hvilket man ogsaa idømtes for Smaatyverier, en Planteskole for Forbrydere. Hele denne Række af Forhold, i Forbindelse med Tidens almindelige Svindel- og Spillehang (inclusive Lidenskabene for Tallotteriet) nævnedes som Aarsager til den umaadelige Retsusikkerhed, fredelige Borgere led under¹⁾.

Autoriteterne havde søgt at raade Bod paa Ondet, men stod magtesløse. Det befalede, at Patruljer af Sø- og Landetaten skulde bistaa Politiet med at holde Orden og attrapere Tyvene og Hælerne paa Højbroplads, ligesom tidligere i Adelgade (Reskr. til Kancelliet 24. Juli 1809). Da der med stor Frækhed blev stjaalet Kobberplader og Kobberrør etc. fra Christiansborg Slotsruiner, kundgjordes det, at Pladsen hver Nat vilde blive besat med Vægtene med skarpladte Geværer, der tillige hver Time skulde ringe med Arbejdsklokken for at vise, at de vare aarvaagne paa deres Post. (Bekendtgørelse fra Politimesteren af 6. Januar 1812). Og da man dog ikke kunde bevogte hvert privat Hus paa samme Maade, maatte Politimesteren bekendtgøre (1. Septbr. 1813), at Husejere og Beboere burde holde deres Døre lukkede, anskaffe sig nye Laase, selv vaage over, hvem der gik ind og ud af Husene og Lejlighederne, i det Hele udvise den største Forsigtighed og Paapasselighed „under nærværende Tidsomstændigheder, hvor der mere end nogensinde gøres Brud paa den offentlige Sikkerhed“. Befolkningen var saa opskræmmed, at man foreslog at indføre Galgen som Straf for Tyverier²⁾. Endelig besluttede Regeringen sig til at give Politidirektøren Ret til at udstede Spionbeviser, som den, der meddelte Oplysning om Forbrydelser, ene maatte forevise Dommeren, naar han blev grebet sammen med de Forbrydere, han havde angivet. Endvidere bleve de til Politiets Raadighed staaende

¹⁾ Jfr. en Afhandling af Højesteretsassessor Engelhart om dette Emne i Nyt juridisk Arkiv. XII. Pg. 1 ff.

²⁾ Skilderiet. 27. Novbr. 1813.

diskretionære Midler forhøjede, og da, efter Ansøgning, Formanden for Inkvisitionscommissionen afskedigedes, og ingen af Overretsassessorerne vilde overtage Posten, fordi der krævedes Anvendelse af Kat og Tamp, naar Arrestanterne ikke tilstod, forhøjedes Lønningen etc. og befalede det en af Assessorerne (Lange) at overtage Posten. Endelig besluttedes der en Revision af Natvægterordningen, af Reglerne for Handelen i Adelgade, paa Højbroplads etc. og af den hele Tyvslovgivning¹⁾.

For at standse Ungdommens Deltagelse i det Forbryderliv, Hovedstaden i hine Aar var befængt af, søgte man at vanskeliggøre den hidtil lette Adgang til Svir, ved at bemyndige Politimesteren til, under passende Mulkter, at forbyde Værtshusholdere, Konditorer og Restavratører at sælge Noget af deres Varer til Skoledisciple, medmindre disse vare i Følge med Ældre; tillige skulde det indskærpes Boghandlere og Marskandisere etc. ikke at købe Bøger af Børn²⁾. Det var ogsaa for at sætte en Stopper for det evige Værtshusliv, baade af Børn og Ældre, hvortil naturligvis de talrige Kippeværter opmuntrede efter Evne, at man tilsidst begrænsede Antallet af saadanne Næringsdrivende — ligesom af Marskandisere og andre Smaahandlende —, og at man krævede en Minimumsalder af 45 Aar for at kunne faa Borgerskab til disse Næringer (jfr. ovfr.).

Det havde ikke været ilde, om Staten ogsaa havde begrænset et af sine egne Erhverv, nemlig Tallotteriet. Man var i den oplyste Opinion ganske klar over de Ulykker, dette forarsagede, ved at fremme Spillesygen, tage ubemidlede Folks Penge og endog føre Adskillige ind paa Forbryderbanen. Men Staten havde et Nettoprovenu af Lotteriet, der i Krigsaarene vel kan ansættes til omkring $\frac{3}{4}$ Million Kroner (fra Kongeriget og Hertugdømmerne) gennemsnitlig aarlig, hvad der har betydt en omtrent tre Gange saa stor Sum i Indsatser eller ca. 2 Million Kroner, hvoraf atter Halvdelen antoges at falde paa Ube-

¹⁾ Kanc. $\frac{90. \text{ Juni}}{1. \text{ Juli}}$ 1814.

²⁾ do. $\frac{15}{19}$ Januar 1811.

midlede. Det store Lotterioverskud vilde man hverken da — eller langt senere — undvære. Kollektørernes Poster vare meget søgte, de lønnes med Procenter, og da der kun turde være et begrænset Antal af dem (i København 36), maatte man gøre sig store Anstrængelser for at faa en saadan Post. Man tilbød da uden videre at betale et Beløb (i Krigens Aar paa 3 à 4000 D. C.) for at faa en ledig Plads, og nu og da modtog Staten Tilbudet — og fik sig altsaa yderligere en lille Extrafortjeneste ad denne Vej¹⁾.

Raaheden var i Stigning under Krigsaarene. Drengeslagsmaal paa aaben Gade bleve almindelige og det under Paasyn af Voxne, der hidsede Drengene paa hinanden, som om det var Dyrekampe, de vare Vidne til²⁾. Usædeligheden var i Stigning. Tjenestepigerne drev det saa vidt, at de ikke brød sig om Løn, naar de kunde faa Lov til at gaa nogle Nætter paa Danseboder, hvor de saa kunde tjene tilstrækkeligt³⁾. Den veneriske Smitte bredte sig saa uhyggeligt, at man alt i Aaret 1809 nedsatte forskellige Kommissioner for at tage forebyggende Forholdsregler under Overvejelse⁴⁾. Samme Aar udgjorde Antallet af uægte Fødsler 26,1 pCt. af samtlige Fødsler⁵⁾.

En Del af Korruptionen gav Datiden Jøderne Skyld for. Ikke for det voxende Hang til Drik og Usædelighed, ikke for den stigende Raahed, ikke for de overhaandtagende Indbruds- eller andre Tyverier; i kriminel Henseende snarest for Deltagelse i Hælerier. Men det, man navnlig bebrejdede dem, var, at de ikke blot paa upatriotisk Maade bidrog til, at de ædle Metaller forlod Landet, men at de vare underfundige Købere, ublu Sæl-

¹⁾ Finanscoll. $\frac{11}{17}$ August 1813. Jfr. C. N. David. Statsøkonomisk Arkiv. II. Khvn. 1829. Om Tallotteriet som Indtægtskilde for Staten.

²⁾ Skilderiet. 5. August 1809.

³⁾ do. 27. Novbr. 1813.

⁴⁾ Kanc. $\frac{18}{22}$ April 1809.

⁵⁾ Sidste Aar før Krigen, 1806, var Procenttallet 24,2; dog kan man paa Grund af Usikkerheden i de officielle Oplysninger fra hin Tid (Statistisk Tabelværk, første Hæfte, Pg. 68) kun betragte disse Procenttal som omtrentlige.

gere, idet de benyttede sig af Folks Uvidenhed og Lettroenhed, og at de selv ivrigt deltog i og direkte og indirekte fremmede Børsspillet og den almindelige Svindel i Handel og Vandel.

Beskyldningerne og Hadet imod dem gav sig ganske kraftige Udslag. Naar Bankkommisær Collin i Aaret 1809 taler om Opkøberne paa Landet af Skillemønt, fremhæver han i sin officielle Skrivelse navnlig „Jødedrengene“¹⁾. De særlige Kon-signationsbestemmelser, der i 1810 fastsattes for Fremmede, som vilde bosætte sig her i Landet, havde oprindeligt deres Grund i Ønsket om at hindre Jødernes Bosættelse, og Københavns 32 Mænd udtalte, støttede af Magistraten, „at fremmede Jøder kun sjældent og med megen Varsomhed burde forundes Tilladelse til at bosætte sig her i Landet, da ikkun faa af dette Folkeslag ere nyttige Borgere, hvorimod de fleste arbejde paa at ernære og berige sig selv paa en Maade, der er skadelig saavel for Staten som for den private Mand“²⁾. Da der i 1811 var Tale om at indskrænke Vexelmæglernes Antal, udtalte Finanskollegiet, at maaske fremtidig en Jøde kun burde have Tilladelse til at blive Vexelmægler, naar man bl. a. ogsaa havde fuldt Kendskab til „hans Karakter“³⁾. I 1812 formaaedes Kongen til et Reskript (af 18. Juni), hvorefter der indtil videre ikke maatte meddeles Bevillinger for Jøder til Vare- eller Vexelhandel i Staden København. Endnu i 1814, da Jøderne havde anmodet om at faa samme Skattefrihed for deres milde Stiftelser, som det almindelige Fattigvæsen havde for sine, foreslog de 32 Mænd at svare afslaaende, eftersom de ikke kunde „indse Andet, end at hint Samfunds Etablering her i Riget er til større Skade end Gavn for det Almindelige“⁴⁾. Var der Tale om Smughandel, om Hæleri etc., nævnedes stedse i første Række Jøderne. Var der Spørgsmaal om direkte Lovovertrædelser af Jøder, forfulgtes Sagen af Autoriteterne med en ejendommelig Nidkærhed. Da

¹⁾ Finanskoll. ²⁷/₂₉ Juli 1809.

²⁾ Kanc. ¹³/₂₀ Marts 1810 (jfr. de 32 Mænds Kopibog. Skr. til Kancelliet af 19. Oktober 1809).

³⁾ Finanskoll. ³/₈ April 1811.

⁴⁾ De 32 Mænds Kopibog. Skr. af 6. Januar 1814.

saaledes Kassereren ved Banken, Hvalsøe, havde taget Opgæld for Udlevering af store Partier Skillemon, inddrog bl. a. Firmaet Meyer & Trier i Sagen, og ihvorvel der under de foretagne Forhør Intet fremkom, der kunde bebrejdes Firmaet, opgav man kun Sagens videre Forfølgning af Hensyn til Bankens Kredit (Bankkasserer Hvalsøe blev afskediget, hvormed Sagen henlagdes)¹). Det var, besynderligt nok, i Anledning af lignende Sager, der hyppigt opstod ved Angiverier, at Kongen vendte sig imod det Angiverisystem, han selv havde indført og lagt saamegen Vægt paa. Da alle de Handels- og Kommunikationslove m. v., der udkom i hin Tid, havde en eller anden Paragraf, hvori der lovedes en Del af det paagrebne Beløb til den, der denuncerede Lovovertræderen, er det intet Under, at der til Tidens øvrige Demoralisation kom et Angiverisystem af den modbydeligste Art. Kongen fremhævede da lejlighedsvis overfor Kancelliet, at Angiverisager kun burde fremmes, hvor det var i det Almenes Interesse (og politisk forstandigt); hvor dette derimod ikke var Tilfældet, „men snarere personlig Lyst til at fortrædige anden Mand aabenbart fremlyser som Denunciantens Formaal, bør denne ej finde sin lidet roesværdige Hensigt understøttet ved offentlig Autoritet“²).

Angrebene paa Jøderne have dog næppe været helt grundløse. Dels er dette et almindeligt Indtryk, man faar, ved at gennemgaa Datidens Handelskonfliktssager, dels har det megen indre Sandsynlighed for sig. De Jøder, der tilhørte Børsen, havde et for indgaaende og nøje Kendskab til alle Pengetransaktioner og for gode Forbindelser med Slægt og Venner i Udlandet til at undgaa Fristelsen af Spekulationer i Fællesskab, og selv om Datidens Opfattelse af den Skade, Metaludførsel etc. kunde fremkalde, var skæv og overdreven, foretoges dog sikkert mange Omsætninger, som en mere sart Handelsmoral ikke vilde have godkendt som berettigede paa hin Tid. De Jøder, der vare vante til at løbe Landet rundt som Smaahandlere, have vistnok ikke nægtet sig at udbytte Bøndernes Uvidenhed og

¹) Kanc. 28. Novbr. 1809.
5. Januar 1810.

²) Kanc. 9
15 Novbr. 1811 og kgl. Resol. af 23. Juli 1812.

skaffe sig Kobber og Sølv for store, men forholdsvis værdiløse Seddelpakker. De Jøder, der vare henviste til Skakren og Marskandiserhandel, have vel ogsaa taget deres Del i de Varekøb, af hvilke mange havde en mistænkelig Lighed med ligefremme Hælerier. Anklagerne mod Jøderne genfindes da ogsaa i Fremstillinger andetstedsfra, hvor Forholdene lignede vore, og vare sandsynligvis ikke heller dér grebne ud af Luften¹⁾.

Men det maa paa den anden Side huskes, fra hvem herhjemme Anklagerne kom. Fra en Embedsstand, der var særlig forbitret paa Jøderne, fordi flere af dem havde Kongens Øre og havde vundet ham, dels vel ved direkte Pengeforstrækninger, dels ved deres fortrinlige Forbindelser med Udlandet, der til Tider kunde anvendes med megen Nytte for Staten, dels endelig ved en utvivlsom Troskabsfølelse, der gav Kongen personlig Sympathi for dem, og som bragte ham til — maaske endog paa Trods af Kollegiernes Angreb — personlig at tage sig af dem. Anklagerne kom dernæst fra den usigelig bornerte Forsamling, de 32 Mænd, hvis Fabrikanter, Haandværksmestre og Handlende havde samme Interesse af at blive af med deres jødiske Konkurrenter, som de havde haft i umindelige Tider forinden. De kom endelig fra en Almue, der i Aarhundreder var bleven opdraget i Had og Foragt overfor Jøderne, og som, paa Grund af enkelte jødiske Familjers Formuer, havde overdrevne Forestillinger om hele det lille Samfunds opsamlede Rigdomme, ligesom den i det Hele var rede til at slaa løs, hvor Raahed af hvilkensomhelst Art kunde faa et Objekt.

Jøderne selv havde netop i hin Tid bestræbt sig for at naa ud over deres tidligere Pariaforhold. Ved Indretning af udmærkede Friskoler søgte de at fremme Ungdommens Oplysning, særlig ogsaa dens danske Opdragelse, ved Præmier til Mestre, der vilde tage jødiske Lærlinge i Tjeneste, søgte de at modvirke den udelukkende Sysselsættelse med Handel, som var en Arv fra Fortidens Tvangsforholdsregler. Af de ca. 2,400 Jøder, som dengang fandtes i København, hvoraf 740 voxne Mandspersoner, vare da ogsaa 50 Studerende og Kunstnere og 140 Haand-

---

¹⁾ Jfr. Beer. Die Finanzen Oesterreichs I. c. Pg. 34—35.

værkere. Ved milde Gaver, ogsaa til ikke-jødiske Formaal, lagde Jøderne deres Ønske om at komme i Fællesskab med den øvrige Nation for Dagen. (I Aaret 1815 gav saaledes det jødiske Repræsentantskab i Anledning af Kongeparrets Kroning det efter Datidens Forhold overordentlig betydelige Beløb af 40,000 Rbdl. S. V. til Oprettelse af 5 Senge med fri Kur og Pleje paa det kongelige Frederiks Hospital). Men man stod haardt imod fra alle Sider, Lavene, Embedsstanden, Sædvaner og Love lagde dem alle Hindringer i Vejen, og Reaktionen udefra, i Forbindelse med selve den jødiske Reaktion og Obskurantisme, gjorde de Mænds Arbejde vanskeligt, der vilde skaffe Frihed og Lighed for Jøderne tilveje.

Spørgsmaalet om Jøderne gav sig et literært og et statsretligt Udslag. I førstnævnte Henseende førte det til den bekendte literære Jødefejde, der udbrød i 1813 i Anledning af Th. Thaarups Oversættelse af Buchholtz' „Moses og Jesus“ (udkommet i Tyskland 1803). Hvor barokt og barnagtigt end Buchholtz' Skrift var, vakte det dog ved sin ufordulgte Hensigt, at samle saameget Had mod Jøderne som muligt, megen Opsigt, og affødte en omfattende Pjece- og Bladliteratur. Blandt det bedste, der fremkom, var Nathansons første literære Arbejde, den anonyme Forerindring til Lueder, der kort og klart giver en værdifuld Oversigt over Landets økonomiske Historie i Krigsaarene (for at bevise, at ikke Jøderne, men de almindelige politiske og finansielle Forhold havde Skyld i de økonomiske Ulykker). Paa Jødernes Side stod endel „Gammelliberale“, der ogsaa i den foregaaende Tid havde benyttet enhver Lejlighed til at fremhæve Jødernes Bestræbelser for egen Oplysning og national Ligestillethed, og ved Slutningen af Fejden traadte endog Jens Baggesen i Skranken for dem. Det mest notable Navn blandt Modstanderne var den kongelige Konfessionarius Bastholm¹⁾. At Fejden vakte uhyre Opsigt og var saa omfattende, beviser dog ikke absolut, at Sagen havde dybe Rødder. Thi dels var man jo i det Hele stærkt literært interesseret paa hin Tid, dels indeholdt en Polemik af den Art en saadan Rig-

¹⁾ Se om den literære Jødefejde: Chr. V. Christensens Fremstilling i „Museum“ for 1890.

dom af gensidige personlige Udsældninger, og var saa gennemsyret af Skandalen, at den allerede af den Grund vilde have beslaglagt Interessen, selv i Krese, hvor ellers det trykte Ord sjældent naaede ned¹⁾.

I statsretlig Henseende blev Følgen først den, at det, for at formindske Brugen af det odiøse Ord „Jøde“, ved kongelig Resolution af 17. August 1813 bestemtes, at der skulde tillægges Bekendere af „den mosaiske Religion“ i offentlige Udfærdigelser, som ikke vedkom Religionen, Benævnelse alene efter deres borgerlige Stilling og ikke efter deres Religion. Dernæst udkom under 29. Marts 1814 den Forordning, hvorved Jødernes borgerlige Stilling i de fleste Henseender bragtes paa samme Fod som deres kristne Medborgeres, og der først afløstes i sine Hovedbestemmelser ved Grundloven af 1849.

Angrebene paa Jøderne i hin Tid maa for en Del betragtes som et Udslag af Tidens onde Samvittighed; man skulde have Nogen at lade egen Harme over egen Demoralisation gaa ud over og sprang da over Gærdet, hvor det var lavest. Jøderne udgjorde jo i Virkeligheden kun en meget lille Part af det store Hele. Men dette Hele karakteriseredes dengang i moralsk Henseende ved en Regering, der benyttede alle Midler for at skaffe Penge, under Mottoet non olent, en Embedsklasse, hvis Nødtilstand fremkaldte Bestikkelser og Bedragerier, en Borgerstand, optaget af Spilleraseri og Svindel, en Almue, fordærvet ved de løse Elementer, indkvarterede Soldater og ledige Matroser rekruterede den med — kort sagt, Alt det, der maatte fremkomme i en syvaarig Krig, hvor Staten uafbrudt arbejdede som den, der har Falliten for Øje, hvor alle Regler for Handel og Om sætning vare stillede paa Hovedet, hvor saadanne Krigsmidler anvendtes som Angiveri overfor Landsmænd og Kapertogter overfor Fjenden, og hvor derfor Alt i Alt Tilstandene maatte ende med Afslappelse og med en Forringelse af Normen ikke blot i økonomisk, men ogsaa i moralsk Henseende.

¹⁾ Da Buchholtz' Bog i 1803 udkom i Tyskland, affødte den ikke mindre end 28 selvstændige Pjecer for og imod — vel tildels af lignende Aarsager som herhjemme. (Jfr. Grätz. Geschichte der Juden. XI. Leipzig 1870. Pg. 612).

SYVENDE KAPITEL.

Københavns Kommunes Stilling under Krigen. Strid mellem de 32 Mænd og Magistraten om Overformynderposterne. Strid mellem Magistraten og Rentekammeret om Optrækning af Statsskatter. Magistratens Henvendelse til Kongen. Den tilrettevises og advares. Kommunalbestyrelsen og Stadens Privilegier. Kancelliets afvisende Behandling af Magistraten. Lignende Behandling af de 32 Mænd. Bevillingsstrid mellem Kommunalbestyrelsen og Kancelliet. De 32 Mænd og Befolkningen. Kommunalbestyrelsens Mangel paa Frisind. Ordningen af Stadens Finansforhold. Skatterne samles om Grundskatten og Næringsskatten. Indtægten af de forskellige Skatter. Nye Bestemmelser ved Fd. af 1812. Kæmnerkassens Indtægter og Udgifter. Kommissionerne for Stadens udenbyes Jorder og Bidstrup Gods. Det ordinære og det ekstraordinære Fond. Omordning af Kæmneriet. Oversigt over Skatternes Anvendelse. Den kommunale Skattebyrde før og efter Krigen. Magistratens Lønningsvilkaar. Besvigelser under Kommunen. Nye Bestemmelser for de kommunale Kassebetjente. De borgerlige Ombudsposter afløses af lønnede Poster. Overformynderiet. Den hidtidige Udnævnelse af Overformyndere og disses Regnskabsaflæggelse. Overformynderiets Tab ved Pengereduktionen. Tabets Fordeling. Fastsættelse af Udlaansbestemmelser. Omordningen af Regnskabsvæsenet. Revisionen forsinkes ved de stedfundne Uordener. Overformynderiet henlægges direkte under Magistraten, hvor et tredje Sekretariat oprettes. Brolægningvæsenet. Underbalance og Forskud hos Staten. De overordnede Embedsmænds Forsømmelser og deres Afskedigelse. Skattens Forhøjelse. Taxterne for det lille Vognmandslav. Hyrekudskenes Taxter. Renovationsvæsenet. Skattens Forhøjelse. Fattigvæsenet overtager en Del af Dagrenovationen. Renovationsvæsenet overtager selv Bortførselen fra nogle Distrikter. Natterenovationen. Taxternes Forhøjelse. Forpagtningsafgiften af Portpenge og af Bompeng. Nedgang i Indtægterne. Forringelse i Forpagtningsafgiften. Lygtevæsenet. Lygteskattens Forhøjelse. I nogle Aar tændes kun Halvdelen af Lygterne. Havnens Uddybning af Indløbet fra Kalveboderne. Opmudringsudgifter. Forskud af Statskassen. Havnens Indtægter. Pælepengenes Forhøjelse. Reparationer af Broerne. Stadens nødtvungne Bidrag. Opførelsen af Raadhuset, Frue

Kirke og Christiansborg Slot og Bidragene hertil. Brandvæsenet. Forhøjelse af Sprøjteskatten. Brandmandskabet. Vandvæsenet. Sortedamssøens Regulering. Henvendelse til Kompagnerne om at opgive deres Rettigheder og Pligter. Afstemning herom. Det Offentlige overtager Stadens Vandforsyning. Vandskattens Størrelse. Den privat-borgerlige Indretning afløst af en offentlig. Fodposten. Dens ringere Benyttelse. Dens videre Ordning. Fattigvæsenet. Udvidelser og Forbedringer ved Almindelig Hospital. St. Hans Hospitals Skæbne under Krigen og endelige Flytning. Fattigvæsenets Arbejdshuse. Paagribelse af Betlere henlægges under Politiet. Husvilde. Forøgelse af Fattigvæsenets Kapital ved store Legater. Fattigvæsenet forbruger en væsentlig Del af Stiftelsernes og Legaternes Formuer ogifter samtidig en betydelig Gæld udadtil. Gældsforholdenes foreløbige Ordning. Fattigvæsenets Indtægter. Indførelse af en Fattigskat. De kommunale Myndigheders Projekter til Forøgelse af Fattigvæsenets Indtægter. Fattigskatten fastslaaes endelig. Fattigvæsenets Bestyrelse. Ulyst til at være Fattigforstandere. Borgerne tvinges dertil under Trusel om at miste deres Borgerskaber. Fattigvæsenets egentlige Overbestyrelse bliver en lønnet Direktion. Den frivillige Borgertjeneste uholdbar overfor Tidens Krav. Politivæsenet. Politimesterembedets Omordning. Politimester Haagens Sammenstød med andre Autoriteter. Han fratræder i nogle Aar. Indsættelse af en særlig Politichef med direkte Indstilling til Kongen. Vægterkorpset. Dets defekte Tilstand. Vægteropsynet paa Broerne. Stadens hygiejniske Forhold. De sundhedsfarlige Næringsveje. Planen om et Slagtehus og Fiskebløderier udenfor Staden. Den opgives af Mangel paa Penge. Forholdsregler og Love overfor Kopper og Syfilis. Prostitutionen. Overskud af Dødsfald over Fødsler i 1808. Den store Dødelighed paa Fødselsstiftelsen. Udtalelser herom af Sundhedskollegiet og Stadsfysikus. Enighed om Mortalitetstallernes Mangler. Sundhedskollegiets Sensibilitet. De officielle Tal for Fødte og Døde. Nødvendig Korrektion af Dødetallet. Betydeligt Overskud af Døde. Dette skyldes ikke Mandefald i Krigen, men dennes indirekte Virkninger. Ind- og Udvandring. Borgernes Fødested efter Borgerskabslisterne. Københavns Folketal ved Udgangen af Perioden 1807—14. Slutning.

Københavns Kommunes Stilling var ikke gunstig i de syv Krigsaar. Ingen Beregning slog til, intet Budget kunde overholdes, og baade fra Statens og de forskellige kommunale Institutioners Side stilledes stedse stigende Krav. Imidlertid arbejdedes der ikke uden Held paa at bringe Ordning i Stadens Finanser og ligeledes paa at klare de forskellige Institutioners Forhold til hinanden, men selve den kommunale Forfatning undergik ingen Forandring, og der kunde indtræffe endog ret alvorlige Skærmydsler imellem de forskellige Dele af Kommunalbestyrelsen og imellem denne og Statsmagten.

De 32 Mænd og Magistraten kom saaledes i Aaret 1808 i hæftig Debat om Besættelsen af Overformynderposterne. De 32 Mænd paastod, at da Loven forlangte, at Stadens Overformyndere skulde være tvende fornemme Borgere, som temmelig vare til Aars og vel formuende, og da Stadens Privilegier foreskrev, at Stadens 32 Mænd skulde være de bedste og fornemste Borgere i Staden, saa laa heri, at hine skulde vælges blandt disse, hvad der ogsaa altid var bleven fulgt i Praxis. Men nu havde Magistraten valgt Stadens Kæmner til en af de ledige Poster, og ihvorvel ingen af de 32 Mænd brød sig om Posten for Fordelens Skyld, da Ulejligheden og Risikoen var saa stor, saa viste Valget „Mangel paa Agtelse eller Tillid“ til Stadens Deputerede. Men disse „havde snarere ventet, at Magistraten vilde have benyttet enhver Lejlighed til at befæste Harmoni og god Forstaaelse mellem Stadens Magistrat og dens Repræsentanter, hellere end at opløse og svække den.“ Magistraten svarede, at vilde de 32 Mænd have Overformynderne valgt ud af deres Midte, skulde de ogsaa paatage sig Kæmnerposterne (hvad der var ulige besværligere), men at iøvrigt Besættelsen baade af Kæmner- og af Overformynderposterne ene laa i Magistratens Hænder. De 32 Mænd erklærede, at de aldrig havde vægret sig ved at overtage Kæmnerposterne, ihvorvel de ikke vare forpligtede dertil, og de forlangte, at Magistraten skulde fremsende Sagen til Kancelliet. Dette fandt Magistraten imidlertid ingen Anledning til, og de 32 Mænd indbragte da selv Sagen for Kancelliet. Den nærmere Undersøgelse af Regnskabs- og Administrationsvæsenet i Overformynderiet gav derefter Anledning til en væsentlig Omdannelse af Forholdet i de følgende Aar¹⁾.

Samme Aar, 1808, tørnede Magistraten sammen først med Rentekammeret, derefter med Kongen. Den ved Forordningen af 8. April 1808 paabudne Bygningsafgift paalaa det Magistraten at indkræve til Staten, men paa Grund af gentagne Forespørgsler til Rentekammeret, der havde været meget sen med Svarene,

¹⁾ De 32 Mænds Forhandlingsprotokol, Møde 7. April og 19. Maj 1808; sammes Kopibog, Skr. til Magistraten af 3. Marts og 7. April 1808.

og paa Grund af forsinkede Afleveringer af Vurderingsforretninger samt ved andre sammenstødende Omstændigheder, var den hele Skatteopkrævning forskudt saaledes, at Magistraten maatte opkræve for tre Kvartaler paa én Gang. Rentekammeret fandt selvfølgelig en saadan Fremgangsmaade yderst uheldig, og da Magistraten ikke kunde bringes til at erkende sin Uret, forestilledes Sagen for Kongen, der gennem Rentekammeret lod Magistraten tilkendegive Kongens Misfornøjelse over, at den ved utidige og ugrundede Indvendinger havde foraarsaget skadelige Forsinkelser, der bleve til stort Besvær for Skatteyderne (Resol. af 2. Septbr. 1808). Da gik Magistraten ud af sit gode Skind. Ganske imod Skik og Brug tilsendte den Kongen direkte en „Forestilling“ (af 19. Septbr. 1808), hvori den anførte hele den Række af Undskyldningsgrunde, den mente kunde diskulpere den, deriblandt ogsaa at det egentlige Arbejde paahvilede Stadskonduktør og Rodemestre, og at Magistraten, der ogsaa havde Stiftsammands- og Amtmandsforretninger, ikke kunde tage Del i Beregninger o. l., men kun have det overordnede Tilsyn. Da den ikke var sig bevidst — hedder det i Skrivelsen — i dette eller noget andet Tilfælde i sin hele Embedsførelse at have forsømt eller tilsidesat, meget mindre overtraadt nogen af sine Pligter, „har det været os ligesaa uventet som højst smerteligt at vorde tilkendegivet Deres Majestæts Misfornøjelse over Pligtforsømmelse“. Uden Majestæts Tillid til dens Embedsførelse, kan Magistraten ikke paatage sig at handle „med den Autoritet og Kraft, som Embedets Vigtighed og dets mange forskellige Forretninger fordre“. Derfor har Sagens Udfald „dybt saaret“ Magistraten, der slutter med at haabe, at Kongen, efter nu at have faaet Sagen og dens Bilag direkte forelagte, „vil anse os og vort Forhold i denne Sag fra et fordelagtigere Synspunkt end den, hvori vi have Anledning til at tro, at Sagen har været Deres Majestæt allerunderdanigst forestillet“. Dette utilslørede Angreb paa Rentekammeret og dets Forestillinger og hele Skrivelsens ejendommelige Form indbragte kun Magistraten en ny og meget alvorlig Tilrettevisning fra Kongen (i Skr. til Magistraten af 27. Septbr.). Det hedder i Svaret, at Kongen ikke har villet nægte at modtage Magistratens direkte Fore-

stilling — da enhver Undersaat har Ret til direkte at henvende sig til ham —, men at Undskyldningerne kun betyde lidet. Hvis Magistraten har meget at bestille, maa den vide, at til dens vigtigste Forretninger hører Tilsynet med de kongelige Skatters Opkrævning; men Kongen tror gærne, at den ikke har villet handle ham „mishageligt“, og saaledes forklarer han sig, at hans Misbilligelse kan have været Magistraten, „hvad den kalder uventet, et Udtryk, der, anderledes forstaaet, maatte paadrage Magistraten mere end Vor Misfornøjelse.“ Kongen venter ikke Ufejlbare hos sine Embedsmænd, og ingen, hverken enkeltvis eller i Kollegier, kan vente sig nogen Forret til hans ubetingede Bifald. Men desuagtet skal han nok vide at opretholde den Myndighed og Anseelse, deres Embedsstilling kræver, og, slutter Kongen, „den Fejlende, som retter sig efter den Advarsel, Vi saaledes give, vil ikke savne Adgang til at vinde Vor Tilfredshed.“ Med denne Fornyelse af Advarselsudtrykket og med Opfordring til „den fejlende“ Magistrat om at forbedre sig, endte denne Sag, i hvilken Magistraten visselig ingen Lavrbær havde plukket¹⁾.

Der krævedes fra den københavnske Øvrigheds Side en Selvstændighed, som Staten ingenlunde vilde indrømme, og som knapt nok naaedes saa sent som ved Kommunalanordningen af 1840. Københavns Kommunalbestyrelse paaberaabte sig ved højtidelige Lejligheder Stadens Privilegier — dem, Hovedstaden fik fornyet Stadfæstelse paa af Frederik den Sjette den 30. Oktober 1810 —, men disse vare undergivne Regeringens Fortolkning, og ligesom det var utvivlsomt, at forskellige af de ved Privilegierne givne Forrettigheder i Tidernes Løb vare bortfaldne, uden at der kunde være Tale om at forny dem (f. Ex. Stapelret, Frihed for Skat og Indkvartering), saaledes vare Udtrykkene i Privilegierne som Helhed saa elastiske og til den Grad beregnede paa andre Forhold end de bestaaende, at det i Virkeligheden var den ved Aarenes Praxis og ved senere Forordninger og Instruktioner tilvejebragte Ordning, hvorefter

¹⁾ Kopibog for Magistratens 2. Sekretariat, Juli Kvartal 1808. (Raadstuearkivet). Kongens Brevkopibøger, Skr. af 27. Septbr. 1808.

Staden styredes, og ikke de halvandet hundrede Aar gamle Privilegier. Til daglig Brug havde naturligvis disse Spørgsmaal lidet at sige. Men vilde Magistraten modsætte sig en Kollegiebeslutning eller ikke finde sig i en Tilrettevisning, trak den, som vi nys have set, det korteste Straa. Endda var det jo i et Tilfælde som det ovennævnte altid en Indrømmelse af Magistratens Betydning at forhandle Sagen, før den forelagdes Kongen. Langt kortere Proces blev der gjort med Magistraten ved en senere Lejlighed. Spørgsmaalet var om Bidrag til en Udbedring af Knippelsbro og Langebro. Magistraten paastod, at Sagen ikke vedkom Staden som saadan (eftersom Broerne havde deres egne Indtægter); Kancelliet derimod ansaa det for „upassende vidtløftigen at deducere for Københavns Magistrat, at det er Stadens Pligt at vedligeholde alle Broer paa dens Grund“, og det meddeltes derefter Magistraten ved kgl. Resolution, at den skulde paatage sig Reparationen¹⁾. Paa lignende Maade gik Regeringen frem, da der var Spørgsmaal om Stadens Bidrag til det nye Raadhuses Opførelse. Klagende udtalte de 32 Mænd, at, uden at de vare blevne spurgte, havde man paabegyndt, og uden at de vare blevne spurgte, havde man omtrent fuldendt Opførelsen af Raadhuset — en Pragtbygning, de aldrig vilde have indvilget i skulde være opført paa Borgernes Bekostning — og som man nu forlangte Bidrag af Staden til²⁾. Men deres Vægning betød Intet; her, som ved Spørgsmaalet om Broerne, fik Kommunalbestyrelsen sine Ordre, blot at i begge Tilfælde Betalingsmaaden ordnedes under Hensyn til Stadens store Pengenød (jfr. nedenfor).

I Slutningen af Krigsaarene gik Kommunalbestyrelsen paa egen Haand. De 32 Mænds Delegerede i den økonomiske Kommission bevilgede i Forening med Magistraten Tillæg og Gratiale til alle paa Raadstue- og Kæmnerkontoret ansatte Betjente, baade for Aarene 1813 og 1814. Men desuden tilstod ogsaa de 32 Mænds Delegerede Magistratens Medlemmer et aarligt Gratiale (hver af de to Borgemestre 200 Rbd. og hver af

¹⁾ Kanc. $\frac{24}{27}$ August 1814.

²⁾ Skr. af 20. Januar 1814. De 32 Mænds Kopibog.

de tre Raadmænd 300 Rbd. aarlig i Sølv). Lignende Gratialer tilstodes for Aaret 1815 Kontorpersonalet og Magistraten, og som Hjemmel paaberaabte man sig Reskript af 13. December 1773, hvorefter det, som ved Kontrakter angaaende Stadens Indtægter og Udgifter efter Overlæg mellem Magistraten og de 32 Mænd er handlet og sluttet, ifølge Privilegierne skal passere uden Udsættelse. Men Kancelliet, der havde faaet Kundskab om Sagen, nedlagde Indsigelse. Det paastod, at ingen af Stadens Midler maatte bortgives, „hvortil en Værgе i Almindelighed ikke kan være berettiget paa sin Myndlings Vegne“, men navnlig erklæredes det for uafviseligt nødvendigt, at der skulde være en Overenskomst mellem Magistraten og de 32 Mænd, men det vilde jo være „aldeles usømmeligt og utilladeligt for Magistraten at tage Del i Deliberationer angaaende Gratialer til dens egne Medlemmer“; hvis der ikke i slige Tilfælde indhentedes kgl. Resolution, vilde jo de 32 Mænd kunne skalte og valte, som de vilde, med Stadens Midler. For denne Gang endte Sagen med en Resolution af 5. Juni 1816, hvorved Udbetalingen af Gratialerne tillodes at passere, medens det samtidig forbødes Kommunalbestyrelsen at fastsætte Udbetaling af noget Gratiale eller Forhøjelse af nogen Lønning uden efter Konference med Kancelliet. Kommunalbestyrelsen fortsatte imidlertid Striden og paastod, at den ved Resolution af 12. Februar 1802 Kancelliet givne Decisionsret — samtidig med at de 32 Mænd beholdt Revisionsretten (jfr. ovenfor Pg. 126) — netop viste, at man havde Ret til paa egen Haand at enes om alt Fornødent med Hensyn til Indtægter og Udgifter, og den erklærede, at dersom den skulde underkastes nogen Kontrol, vilde den hellere opgive den hele Myndighed i saa Henseende. Men atter gik den kongelige Resolution Kommunalbestyrelsen imod. Med Bemærkning om, at Privilegierne vare givne til Fordel for Stadens Borgere og ikke for dens Øvrighed, fastsattes det ved en Resolution af 14. Januar 1824, at Stadens Øvrighed var uberettiget til at afholde Udgifter ud over de approberede. Latent holdt Striden sig lige indtil Anordningen af 1840¹⁾.

¹⁾ Jfr. til hele denne Sag Kanc. Forest. i Anledning af Anordn. om Kommunalbestyrelsens Omordning af 1840, af Oktbr. 1838.

Kancelliets Ytring, at Privilegierne ikke vare givne for Stadens Øvrighed, men for Stadens Borgeres Skyld, kaster et skarpt Lys over Datidens kommunale Styre. Sætningen var sand, ikke blot formel, men ogsaa reel, og den var af den Grund ingen Sofisme, at Stadens Øvrighed jo netop ikke repræsenterede Stadens Borgere. Den Maade, hvorpaa Stadens delegerede Borgere i Overensstemmelse med Privilegierne første Gang valgtes, kunde være god for Midten af det syttende Aarhundrede; den Maade, hvorpaa de senere valgtes, var en Parodi paa Valget af en repræsentativ Forsamling. Og da Magistraten helt og fuldt valgtes af Regeringen (der altsaa indirekte ogsaa tog Del i Valget af de 32 Mænd), blev den hele Kommunalbestyrelse en Art Udløber af Regeringen, som derigennem fik en naturlig Ret til at have Haand i Hanké med den. Privilegierne bleve en Rettesnor for Regeringen, hvorefter den burde træffe Bestemmelser om, hvad der gennem Kommunalbestyrelsen kunde fordres af Stadens Borgere. Men de 32 Mænd kunde ingen Autoritet skaffe sig overfor Magistraten, denne ikke overfor Kancelliet — efter den Maade de bragtes til Verden paa — og ingen af Parterne kunde med nogen Myndighed paaberaabe sig de Privilegier, hvis Aand og Formaal længst var bortvejret. Forudsætningen for, at Kommunalbestyrelsen kunde have støttet sig til Privilegierne opadtil, var, at den havde Stadens Borgere at støtte sig til nedadtil. Men ikke alene, at den ikke faktisk havde det, og ikke alene at Kommunalbestyrelsens lukkede Klikemøder ingen Interesse skabte hos Befolkningen — selve de to Forsamlinger, de 32 Mænd og Magistraten, vare fornøjede med Situationen, som den var (d. v. s. fornøjede med sig selv). Det er saaledes i denne Sammenhæng af Interesse at se, at da Kommunalanordningen af 1840 var under Overvejelse og Forberedelse, var det Kancelliet, der vilde give Borgerne en forholdsvis udvidet Valgret, medens det var Borgernes saakaldte Repræsentanter og deres Øvrighed, der holdt imod; overfor Kancelliets Forslag om direkte Valg med lav Census, krævede Magistraten indirekte Valg, medens de 32 Mænd ønskede højere Census; det var Frederik den Sjettes Kan-

celli, der fremkom med de frisindede Forslag, Københavns Magistrat og 32 Mænd, der holdt igen¹⁾.

Det kan forstaaes, at Medlemmerne af Kommunalbestyrelsen hævdede sig saa stor Myndighed som mulig paa de Pladser, de nu engang havde inde, men det kan ogsaa forstaaes, at Staten vilde holde denne Myndighed indenfor ret snævre Skranker, og for Hovedstadens Befolkning som Helhed, der havde at forholde sig fuldkomment passiv, synes det unægtelig, at dens „Borgerrepræsentations“ og Magistrats begrænsede Myndighed maa have været nok saa betryggende som en ubegrænset.

Den Ordning af Stadens finansielle Forhold, som allerede havde vist sig paatrængende nødvendig før Krigen, blev udskudt nogle Aar ved Krigens Udbrud, og i August 1808 opløstes den Kommission, der i 1807 var nedsat for at tage Skat-ternes Omregulering under Overvejelse. En ny Kommission nedsattes imidlertid allerede i 1809, bestaaende af Overpræsidenten, Kammerherre, Baron Adeler, Borgemester, Justitsraad Bech, Medlem af Fattigdirektionen, Konferensraad Malling, Oldemand for Rodemestrene, Købmand Jessen, samt Etatsraaderne Birch, Vorndran og Knudsen, henholdsvis af Finanskollegiet, Rentekammeret og Kancelliet²⁾. To Aar efter fremkom denne Kommission med det første Resultat af sine Overvejelser. Man var blevet enig om, at der fremtidig skulde lægges to Hovedskatter til Grund: Grundskatten og Nærings-skatten. Men da Grundskatten paa den gamle Matrikel var indrettet saaledes, at 20 Alen i Dybden fra Gaden var ansat som bedste Jord og al øvrig Grund taxeret 8 Gange ringere, og da siden Grundtaxtens Ansættelse Side- og Baggrunde vare saa tæt bebyggede, at „saagodtsom hver Plet Grund“ var benyttet, fastsatte man, at Tillæget til Grundskatten skulde gøres afhængig af Assurancesummen, hvorved jo netop Nybygningerne etc. rammedes. Nærings-skatten bestemte man sig, efter en Del Forhandling med Kongen og Kancelliet, til at indrette saa-

¹⁾ Forhandlingsprotokollen angaaende Anordn. af 1840.

²⁾ Kanc. $\frac{4}{7}$ April 1809.

ledes, at en øverste Klasse gav 30—100 Portioner, derefter 1ste Klasse 4—80, 2den 3—50, 3dje 2—30, 4de 1—20, 5te $\frac{1}{2}$ —15 og 6te $\frac{1}{4}$ —5 Portioner¹⁾. Paa dette Grundlag arbejdede man nu videre og enedes i Slutningen af Aaret om, at Bro-lægningskatten som hidtil skulde lignedes pr. □ Favn af Stenbroen udenfor Husene, Sprøjteskatten med visse Skilling af Bygningernes Assurancesum. Renovations-, Lygte- og Vægter-skatten skulde fremtidig lignedes paa Grundtaxten, og paa denne mente man saaledes, at der efter den Forhøjelse (i Courant), der i Løbet af Krigsaarene var bleven disse Skatter til Del, ialt vilde komme til at hvile: 12,000 D. C. Borgervæbningsskat, 35,000 Indkvarteringsskat, 66,000 Renovationsskat, 46,000 Vægterskat, 45,000 Lygteskat, i alt 204,000 D. C. Paa Nærings-skatten skulde derimod lignedes: det Beløb, som Næringskatten hidtil havde givet Stadens Kasse (udover hvad der var gaaet til Indkvarteringsskat), nemlig 14,500 D. C., endvidere 5,000 D. C. til Stiftelsen for nyfødte Børn og 2,500 til Tugthuset (hvilke to Beløb, i Forening med 1,500 til Fattigvæsenet, hidtil havde udgjort Fattiggrundskatten; Beløbet til Fattigvæsenet bortfaldt for at erstattes af en hel ny Fattigskat), dernæst Underbalancen for Aaret 1811: 22,000 D. C., ialt 44,000 D. C., eller, da Næringsportionerne antoges at blive 10 à 12,000, 4 D. C. pr. Portion²⁾. Disse Bestemmelser fik deres offentlige Udtryk i Forordningen af 21. April 1812, hvorved det fastsattes, at der skulde tages 2 pCt. af hver Bygnings Assurance-sum og deraf dannes Portioner paa 100 D. C. hver, der skulde lægges til de ældre Portioner, og disse Portioners samlede Beløb skulde da udgøre enhver Bygnings ny Matrikeltaxt. Hvert femte Aar skulde Magistraten indhente Oplysning om, hvorvidt der var foregaaet Forandring i Assurancesummerne, og derefter bleve Portionerne for hver Ejendom at forhøje eller formindske. Næringskatten skulde være en fra Grundskatten aldeles afsondret Skat og anvendes til at supplere Stadens manglende

---

¹⁾ Kanc. $\frac{26. \text{ Marts}}{6. \text{ April}}$ 1811.

²⁾ do. $\frac{17}{21}$ Decbr. 1811.

Indtægter. Magistraten vilde hvert Aars November have at indgive Beretning om, hvormeget der, efter Regnskabet for det foregaaende Aar, formentlig vilde medgaa til Dækning af det følgende Aars Udgifter, incl. den Underbalance det foregaaende Aar maatte have givet, og derefter blev Næringsligningens Størrelse at bestemme; selve denne Skat ansattes to Gange aarlig af en kommunal Kommission efter de ovenfor anførte Regler. De tidligere Skatters Fordeling paa Grundtaxt og Næringsligning ordnedes som nys anført (ved Resol. af 21. Decbr. 1811).

Medens man saaledes var bleven færdig med de særlige Skatter, stod tilbage Ordningen af Kæmnerkassens Indtægter og Udgifter og tillige Reguleringen af selve Stadens Regnskabsordning¹⁾. Efter Ildebranden i 1795 havde Staden, navnlig ved Gaders og offentlige Pladsers Udvidelse, paadraget sig en Gæld af ca. 350,000 D. C., som imidlertid fuldt ud dækkedes gennem Kommissionen for de Fonds, som vare henlagte til at afbetale de til Gadernes Udvidelse købte Grunde, i Forbindelse med hvad der indkom fra Kommissionen for Bidstrup Gods Administration.

Senere opstod der imidlertid en Gæld af samme Natur, nemlig den, der paadrogtes ved Gadernes Udvidelse etc. efter 1807. Denne Gæld udgjorde ved Udgangen af Aaret 1812: 70,000 D. C. Hertil kom imidlertid en Gæld fra den stadige Underbalance i Krigsaarene af ialt 249,176 D. C. De to Beløb omskrevet, efter Gældens Karakter, paa forskellig Maade ifølge Fd. af 5. Januar 1813, saa at Gælden ialt kom til at udgøre 197,899 Rbdl. Ogsaa dette Beløb fik man imidlertid Dækning for ved Overskudet fra de to Kommissioners Administration, nemlig 60,000 Rbdl. fra Bidstrup Gods og 243,795 Rbdl. fra den anden Kommission, saa at disse Kommissioners fortrinlige Styrelse af de dem underlagte Indtægtskilder, i Forbindelse med Prisstigningen paa Jordegods etc., bevirkede, at Stadens Kasse i 1813 havde et Overskud af 100,000 Rbdl. — forsaavidt man da

¹⁾ Den følgende Fremstilling er i Henhold til Kommissionsbetænkning af 24. Juni 1813, Kanc. Forest. af 19. April, Resol. af 20. Maj og Reskr. af 31. Maj 1814.

bortsa fra den ene Separatkasses Gæld til den anden og fra de „deponerede Arvemidler“¹⁾).

Det galdt jo nu imidlertid om ogsaa fremtidig at holde Balance, og for at kunne gennemføre en saadan, bestemtes det, at de to Kommissioner skulde ophæves og deres Fonds overgives Magistraten, samt at Stadens Kæmnerkasses Indtægter skulde deles i et ordinært og et ekstraordinært Fond. Til det første skulde afgives alle ordinære og bestemte Indtægter; til det sidste den Beholdning, de to Kommissioner havde opsamlet, dernæst hvad der fremtidig af Stadens udenbyes Jorder betaltes udenfor den planmæssige Afgift, endvidere Rekognitioner ved Forandring af Ejer af Stadens udenbyes Jorder, fremdeles hvad der blev indvundet i Kapital ved Salg til Ejendom af Arvefæstegaarde paa Bidstrupgaard, udenfor den Afgift, der vedblev at hvile paa Jorderne, endelig arvingløse Kapitaler og Tiendepenge. Paa det ekstraordinære Fond skulde Stadens Gæld hvile, og denne skulde afbetales snarest muligt. Forskellige Versurkonti skulde ophæves.

Ved Siden af denne Regnskabsordning blev der truffet den saare vigtige Forvaltningsbestemmelse, at enhver Autoritet i København, som havde nogen af de Indtægter at bestyre, der paalignedes Borgerne, skulde aarlig konferere med Magistraten og de 32 Mænd, om Borgerne kunde bære denne Paaligning, eller hvorledes i modsat Fald den tilsvarende Udgift skulde dækkes. Endelig indrettedes en Hovedkasse for Staden, hvori saavel Kæmnerkassens som de særlige Autoriteters Indtægter skulde flyde; Kæmneriet afholdt derefter Udbetalingen til hver enkelt Autoritet. Det blev ogsaa Kæmneriet, der havde at udstede alle Skattebilletter, hvor alle Kommuneskatter under Et skulde opføres, og om hvilke der forud skulde gives Borgerne Meddelelse ved Aflevering af et Duplikat 14 Dage før Optrævelsen. Samme

---

¹⁾ Nogle af Kommissionernes Indtægter bestod i Bidrag fra Staden for Arbejder, Kommissionerne havde overtaget (saasom Vejenes Vedligeholdelse). Kommissionerne havde iøvrigt i 16 Aar udrettet, hvad man mente, de skulde have brugt 28 Aar til, og de opløstes under stærkt lovprisende Ord fra Kongen (jfr. K. T. 1815, Pg. 193 ff., hvor ogsaa Oversigter over Kommissionernes Indtægter og Udgifter findes).

Fremgangsmaade skulde anvendes ved de kongelige Skatter, der opkrævedes af Kommunen. Skatternes Opkrævning paalagdes Rodemestrene, hvis „Oldermand“ fremtidig fik Navn af Formand for Rodemestrene, og som fik ny Instrux. Samtidig gjordes Kæmnerposten til en fast Bestilling (med 500 Rbdl. aarlig Gage), og der ansattes en Kasserer og en Bogholder med henholdsvis 1,200 og 1,000 Rbdl. aarlig Gage.

I selve Kæmnerkassens Indtægtsposter skete forskellige Forandringer, dog af mindre Betydning. Borgerskabspengene inddeltes i sex Rater, fra 100 til 10 Rbdl. Sølv, forskellige mindre Afgifter samt Accise- og Havnepenge m. fl. lignende faste Afgifter omsattes fra D. C. til Rbdl., Daler for Daler, Gebyrerne reguleredes, Vægterkassens Overskud, der tidligere var gaaet ind i Kæmnerkassen, forblev nu til Brug for Vægterkassen selv o. s. fr. For Kæmnerkassens Udgifters Vedkommende — der i Aaret 1812 udgjorde 200,872 D. C., med en Underbalance ved Aarets Slutning af 39,043 D. C. — bortfaldt Søtønders Vedligeholdelse, der gik over til Søetaten, Vedligeholdelsen af Fontænen paa Gammel Torv, der overtoges af Brocks Legat, Reparationer ved Rendestenskister, der overtoges af Brolægningsvæsenet, og enkelte andre Poster. Man ventede herefter at turde imødesee Balance mellem Indtægter og Udgifter, istedetfor den tidligere permanente Underbalance.

I Overensstemmelse med den vedtagne Ordning traadte fremtidig Magistraten, de 32 Mænd og de forskellige Institutioners Bestyrelse sammen til Overvejelse over Aarets Skattepaaligning. Resultatet af Konferencerne for Aaret 1816 førte til følgende Ligning¹⁾:

Borgervæbningsskat	12,442	Rbdl.	S. V.
Indkvarteringsskat .	36,600	—	—
Renovationsskat . . .	69,333	—	—
Vægterskat	35,000	—	—
Lygteskat	26,666	—	—
Sprøjteskat	24,000	—	—
Brolægningssskat . . .	23,000	—	—

¹⁾ K. T. 1816, Pg. 49 ff.

Vandskat	32,000	Rbdl. S. V.
Næringskat	53,800	— —
Fattigskat	110,013	— —
Tilsammen	422,854	Rbdl. S. V.

Borgervæbningsskatten gik til Lønning af Borgervæbningen, hvortil beregnedes 12,000 Rbdl. S. V., Indkvarteringsskatten gik til den staaende aarlige Godtgørelse til Landmilitæretaten, stor 35,000 Rbdl. S. V., Renovationsskatten, i Forening med Forpagtningssummen for Port- og Passagepengene og nogle andre mindre Indtægter, anvendtes til Dagrenovationens Bortførsel, der antoges at ville koste 120,350 Rbdl. N. V. (1 Rbdl. S. V. paa den Tid = 1 Rbdl. 84 β N. V.), Vægterskatten til Vægterkorpsets Lønning m. v., Lygteskatten til Gadernes Belysning — hvortil medgik 350 Tdr. Tran à 115 Rbdl. N. V.; Vedligeholdelse af Lygterne 8,000 og Lønninger 3,000 Rbdl. N. V. —, Sprøjteskatten til Brandvæsenets Fond, Brolægningsskatten, 20 β pr. Favn, til Brolægningen, der var i højeste Grad forsømt og dette Aar krævede henimod det dobbelte af det foregaaende Aar, hvortil endnu kom 6,800 Rbdl. S. V. for forskellige offentlige Pladser, Vandskatten til Stadens Vandforsyning, der nu var gaaet over i det Offentliges Hænder (jfr. nedenfor), Næringskatten til Dækning af Stadens øvrige Udgifter og Fattigskatten til Dækning af Fattigvæsenets Underbalance. Det hele Beløb, ca. 423,000 Rbdl., svarede efter Datidens Kurs til ca. 226,000 Rbdl. rede Sølv eller 113,000 Specier; i 1807 derimod udgjorde Skattebeløbet ca. 153,000 Specier. Endvidere maa der tages Hensyn til, at der i 1807 istedetfor Fattigskatten hvilede forskellige andre Ydelser til de Fattige paa Indbyggerne, og istedetfor Vandskat Afgifter til Kompagnierne, saa at Forskellen altsaa i Virkeligheden var endnu større end de nys anførte Tal angive. Denne Forskel hidrørte fra, at alle overleverede, faste Udgifter, til Borgervæbningen, til Landmilitæretaten for Indkvarteringen etc., vare omsatte fra D. C. til Rbdl., Daler for Daler, medens selvfølgelig de øvrige Udgifter havde fulgt Pengenes virkelige Værdiforandring. De kommunale Skatter vare altsaa betydelig aftagne siden 1807 og udgjorde nu godt en Specie pr. Hoved

af Københavns Befolkning, men man var ogsaa i Datiden paa det rene med, dels at alle Udgifter vare bragte ned til det mindst mulige ved den yderste Sparsommelighed, dels at Skatteevnen var gaaet saa meget tilbage, at man ikke vel vilde kunne have opretholdt den tidligere Skattebyrde¹⁾.

Medens de af den i 1809 nedsatte Kommission fremsatte Forslag gennemgaaende fik Kongens Stadfæstelse og altsaa findes i de ovenanførte Bestemmelser, var der imidlertid ét Omraade, hvor Kommissionen Intet fik ført igennem. Den havde foreslaaet en Regulering af Borgemestrenes og Raadmændenes Lønninger, og at Staten fremtidig skulde overtage de Pensioner, der hvilede paa Lønningerne, og som bevirkede, at man var meget længe om at naa Gagernes fulde Beløb, endvidere at der skulde oprettes et tredje Sekretariat, endelig en gennemgaaende Forhøjelse af Gagerne. Hele dette Forslag blev simpelthen afvist af Kongen. Saaledes vedbleve Forholdene at have den Karakter, at Medlemmerne af Magistraten rykkede op i hinandens Stillinger (og Gager), naar Formanden døde, og at de havde deres Gager belastede med en alt andet end velset Pensionsbyrde. Som Exempel paa Forholdenes Ejendommelighed kan det anføres, at da i Juli 1810 virkelig Borgemester i København, Etatsraad Balthazar Schiøtt døde, rykkede Viceborgemester, Etatsraad Bech op paa hans Plads, medens Konferensraad Hiorthøi vedblev at være første Borgemester. Da der nu ifølge Reskriptet af 1806 kun skulde være to Borgemestre, blev altsaa Etatsraad Bechs Gage ledig, og denne benyttedes bl. a. dels til at give Hiorthøi (dengang 72 Aar gammel) et Tillæg af 400 D. C. og Raadmændene hver et Tillæg af omkr. 100 D. C., dels til at give Schiøtts Enke en Hjælp af 300 D. C. Da Ægteparret Schiøtt i sin Tid havde været velhavende, var det ikke traadt ind i Enkekassen

¹⁾ Jfr. K. T. 1815, Pg. 513 ff. — En Opgørelse af de direkte Statsskatters Beløb for Københavns Vedkommende før og efter Krigen findes i Euno-mia, første og anden Del, men gengives ikke her, da dog Skattebyrden som Helhed ikke lader sig beregne, eftersom de indirekte Skatter ikke kan opgøres for den enkelte By. (Jfr. ogsaa Nyt statsøkonomisk Arkiv. Kbhvn. 1843. I. Pg. 119 ff.)

og havde da ogsaa maattet give Afkald paa eventuelt at søge Pension (jfr. Fd. 4. August 1788), nu ejede Enken (der som ugift havde været Kammerjomfru hos Caroline Mathilde) aldeles Intet og fik derfor den ovennævnte Hjælp, hvad der forsaavidt syntes vel fortjent, som Manden havde været Medlem af Magistraten i 40 Aar, først 10 Aar uden Gage, saa en Tid lang med en Gage af 500 D. C. og dernæst i Løbet af en Menneskealder rykkende op til 1,600 D. C., for hvilken Løn han beklædte Posten som Borgemester i København, medens han gratis var Medlem af Fattigdirektionen og administrerende Direktør for Frederiks Hospital. Han døde ganske forarmet¹⁾.

Hvad der i pekuniær Henseende kunde have været af alvorlig Betydning for Magistratsmedlemmerne, var Ansvar for de underordnede Embedsmænd. Uredelighed i Embedsførelse, navnlig i Form af Kassebesvigelser, var ikke helt ualmindelig. Naar da Vedkommende ikke bagefter kunde skaffe Pengene tilveje, idet hans og Kautionsistens Bo ikke vare fuldt solvente, skulde Magistraten egentlig staa til Ansvar for det Manglende. Saa strængt gik det nu imidlertid ikke til; men en større Besvigelse i det foregaaende Aarhundredes Slutning (hvorved Vægter- og Renovationskassernes endelige Tab blev 5 à 6,000 D. C.) gav Anledning til, at da Tabet skulde afskrives — hvorved Magistraten fritoges for at betale, fordi den formentlig havde haft Grund til at anse den Paagældende for en hæderlig Mand — bestemtes det samtidig, at Staden Københavns offentlige Kasser maatte nyde samme Fortrin for deres Fordringer hos Regnskabsbetjentene og disses Kautionister som Kongens Kasse for de kongelige Regnskabsførere og Oppebørselsbetjente²⁾. Til yderligere Sikkerhed tog man gerne velstaaende Mænd til Oppebørselsbetjente o. l. Da derfor den tidligere Oldemand for Rodemestrene gik af ved Nytaar 1811, fik Grosserer Leisner denne Stilling, der var lønnet med 500 D. C. faste og 30 à 40 D. C. usikre Indtægter, fordi han var en Mand, der kunde stille

¹⁾ Kanc. $\frac{31 \text{ Juli}}{4 \text{ August}}$ 1810.

²⁾ do. $\frac{25}{28}$ Februar 1809.

Kaution, havde været Kæmner, var kendt med Borgernes Forhold, var en af de 32 Mænd og endelig var velhavende, hvad der erklæredes for nødvendigt paa Grund af de mange Oppøbssler, han forestod ¹⁾).

Det var da for Redeligheds og Regnskabs Skyld en meget heldig Reform, at Staden, som ovenfor meddelt, fik sin Hovedkasse og en fast ansat Kæmner med fast Bogholder og Kasserer. De nedarvede borgerlige Ombudsposter, halvt lønnede med Honorarer eller Sportler, bleve efterhaanden et overstaaet Stadium.

Et særligt Afsnit af den nedsatte Kommissions Undersøgelser var helliget Overformynderiet, en Institution, hvor en Revision af Forholdene gjordes i høj Grad fornøden. Hvad Magistraten havde at gøre med Overformynderiet var at udvælge Overformynderne og modtage Kapitalerne, der, gennem Indtægtsordrer fra Magistraten, indsattes i Overformynderiet. Men ihvorvel Magistraten var ansvarlig for disse Kapitaler, hørte den i Aarevis ikke mere Noget til dem, naar de først vare gaaede ind i Overformyndermassen. De to Overformyndere ledede baade Forvaltningen af Midlerne og Udbetalingen af dem. Den ældste af dem var lønnet, idet han betalte Administrationsudgifterne, fornemmelig af de ved Ind- og Udbetaling afgivne Ind- og Udskrivningspenge, og derefter selv beholdt, hvad der blev tilovers (saaledes havde Bruttoindtægten i Aarene 1810 og 1811 været tilsammen 17,266 D. C., Administrationsudgifterne 15,139 D. C. og Overformynderens Honorar altsaa 2,127), den yngste derimod uddannede sig til at rykke op efter to Aars Forløb, naar den ældste gik af, og i disse to Aar fik han ingen Løn — atter et Led i den meget yndede Lønningsmaade paa hin Tid: gratis Arbejde en Tid lang, til man kunde rykke ind i Formandens Plads. Naar de to Aar vare gaaede, aflagde den afgaaede Overformynder Regnskab for Magistraten, og først da fik denne Indblik i, hvad der var foregaaet i Mellemtiden; men selv saa var en Kontrol næsten ugørlig paa Grund af den yderst mangel-

¹⁾ Kanc. $\frac{13}{19}$ Novbr. 1810.

fulde og elementære Maade, Overformynderens Bogholderi blev ført paa, og Magistraten stod derfor temmelig hjælpeløs overfor den hele Forvaltning af de Umyndiges Midler. Som Følge deraf bestemtes det, at Udlaan m. v. fremtidig kun skulde ske efter Magistratens Resolution, ingen Udgift foregaa uden efter Magistratens Udgiftsordre, og Bogholderiet forandres til dobbelt italiensk Bogholderi. Administrationsudgifterne bleve paalagte de indestaaende Midler med 3 pCt. af Renten, og de ansloges til for Fremtiden, incl. Overformynderhonoraret, at ville udgøre 4,260 Rbdl. aarlig.

Ved Siden af de almindelige Administrationsmangler var der imidlertid en Række andre Forhold at ordne. Forordningen af 5. Januar 1813 havde bevirket, at Overformynderiet havde lidt et betydeligt Tab. De Kapitaler, der vare indsatte, skulde jo omskrives i Henhold til det Tidspunkt, da de vare modtagne, men eftersom de tidt vare udlaante paa et senere Tidspunkt end Indsætningen, f. Ex. ved deres Anbringelse i andre Panter eller paa Grund af Ejerskifte af den Ejendom, hvori de vare prioriterede, maatte Overformynderiets Udestaaende gennemsnitlig omskrives til et ringere Beløb, end de indsatte Kapitaler skulde omskrives til. Efter Modtagelsestidernes Omskrivningsforhold havde Myndlingene 2,598,871 Rbdl. S. V. tilgode i Overformynderiet, men dettes Debitorer skyldte kun, efter Pantsætningstidernes Omskrivningsforhold, 2,426,522 Rbdl. S. V., saa at der altsaa var et rent og skært Underskud paa 172,349 Rbdl. S. V., d. v. s. $\frac{1}{15}$ af Kapitalerne manglede. For at raade Bod herpaa, fandt Magistraten det rimeligt, at Staten skulde betale Deficitet, da den jo egentlig var Ophavsmand dertil, og det dog fremfor Alt ikke burde gaa ud over de Umyndige, men Regeringen mente, at der var Mange, som havde lidt Tab ved Forordningen af 1813, og som vare ligesaa uskyldige deri som de Umyndige, og at man derfor, hvis Staten traadte til, udsatte sig for at faa Anmodninger om lignende Støtte i massevis andetstedsfra. Det besluttedes derfor, at Overformynderikapitalerne selv skulde lide Tabet. Ikke saaledes, at den enkelte Myndling skulde bære de Tab, der ved Udlaan af hans Midler vare faldne paa hans Part, men saaledes at alle Beløb, der ved Omskriv-

ningen fik mere end 20 pCt., skulde deltage proportionelt i Tabet. Hvad der ved Omskrivningen fik mindre end 20 pCt., var jo indgaaet saa sent og reduceredes i og for sig saa stærkt, at man mente det ubilligt at belastè det med nogen Del af Tabet. De Beløb, der bleve omskrevne til mere end 20 pCt., bleve derimod des gunstigere stillede, jo længere siden det var, de vare indsatte; at de derfor ogsaa kom til forholdsvis at bære en saameget større Del af Tabet, forsvaredes med, at saadanne Kapitaler ogsaa udenfor Overformynderiet vilde have haft des større Chancer for Tab, i jo længere Del af den forløbne Tid de skulde have været Genstand for Prioritets- og Pengeomsætninger ¹⁾).

Omtrent samtidig med Reguleringen af dette Tab, toges der (som Resultat af Kommissionsbetænkningen) Bestemmelse om Anlæg af Overformynderiets Midler i Udlaan i faste Ejendomme. Ved Plakat af 31. Juli 1754 var det fastsat, at de Umyndiges Midler maatte udlaanes i Grunde og Gaarde og Huse i København, naar den udlaante Sum ikke oversteg $\frac{2}{3}$ af Pantets Vurderingssum. I Praxis havde imidlertid Overformynderiet dog i Reglen kun laant $\frac{2}{3}$ af Assurancesummen, men for at undgaa Risiko gjordes det nu til Pligt, at Udlaanet kun turde ske til sidstnævnte Grænse, dog saaledes at Bankhæftelsen fradrog, og at Udlaanet ikke behøvede at ske paa første Prioritet, naar kun Grænsen ikke overskredes. — Samtidig bestemtes det, at Overformynderiets Obligationer, istedetfor som hidtil at lyde paa Ihænderhaveren, skulde noteres som tilhørende Overformynderiets Masse.

Ejendommeligt er det, at trods al den Omhu, der nu vistes Overformynderiet, og uagtet dets kontante Beholdning var saa ringe, at man maatte tage Respit, naar et Beløb af 10,000 Rbdl. skulde udbetales ²⁾, tog Regeringen dog ikke i Betænkning at beslaglægge dets Midler, naar der skulde skaffes Penge tilveje. I den før omtalte Knippelsbro-Sag, hvor Kommissionen tilplig-

¹⁾ Kanc. $\frac{15 \text{ Februar}}{4 \text{ Marts}}$ 1814.

²⁾ Nyrop. Bidrag til den danske Boghandels Historie. Pg. 118.

tedes til at udrede et Bidrag, udtalte Magistraten, at Kommunen ikke ejede de tilstrækkelige Aktiver, og den tilføjede, at den dog ikke kunde gribe til Overformynderiets Aktiver, da de vare „en hellig og uantastelig Ting“. Ikke desto mindre beordrede Kongen, efter Kancelliets Indstilling, at Overformynderiet skulde afgive til Banken eller andetsteds saamange Aktiver, at det, til Magistratens Disposition (og Regeringens Brug), kunde faa 42,000 Rbdl. tillaans, — rigtignok imod at Staden med al dens Eje og Indtægter gik i Sikkerhed.

Den befalede Omordning af Overformynderiets Bogholderi gav Anledning til, at dets hele Regnskab blev grundigt efterset. Da viste der sig imidlertid saa „højest betydelige Urigtigheder“ i dets Regnskab, at den nedsatte Kommission ikke kunde tænke paa at indføre nogen ny Regnskabsordning, men foreløbig var fuldt optaget med at skaffe Rede og Rigtighed i det tilstedeværende Virvar¹⁾. Kommissionen bestod af to Mænd, af hvilke navnlig den senere Borgemester F. C. Schæffer gjorde sig fortjent ved, i den Tid Arbejdet stod paa — fra April 1815 til August 1816 — at drage samtlige begaaede Misligheder frem og komme tilbunds i Sagen²⁾. For at undgaa Gentagelser af hele denne Misère ophævedes da ogsaa Aaret efter Overformynderposterne — hvorved man atter lykkeligt fritoges for, at borgerlige Ombudsmænd bestyrede Millioner, uden effektiv Kontrol — og Overformynderiet henlagdes fra Udgangen af 1817 direkte under Magistratens Administration, der i den Anledning samtidig fik sit, tidligere ønskede, tredje Sekretariat oprettet. (Reskr. af 12. November 1817.)

Det Arbejde, Kommissionen af 1809 havde foretaget, afsluttedes, som vi have set, med en Række Reskripter og Forordninger, der fastslog de Indtægter, som skulde henlægges til de forskellige Administrationsgrene. Disse havde i Krigens Aar arbejdet under et haardt Tryk af manglende Penge og lededes

¹⁾ Kanc. $\frac{6}{8}$ Decbr. 1815.

²⁾ Jfr. F. Thaarup. Fædrenelandske Nekrologer. Ny Række. 2. Hæfte. Kbhvn. 1845. Pg. 49.

tilmed ikke altid paa den forsvarligste Maade. Direkte Forsømmelser viste sig saaledes at være skete ved Brolægningsvæsenet.

Brolægningskassen maatte som alle andre Kasser søge Forskud hos Staten. I Slutningen af Aaret 1810 var Alt opbrugt, og man maatte bede Staten om et Forskud paa 10,000 D. C.¹⁾ Man paaregnede i Aaret 1811, at Brolægningen for Aarene 1811—16 vilde koste ialt 210,000 D. C. eller 35,000 D. C. aarlig. Hertil kom Lønninger, 3,700 D. C. aarlig, og da Brolægningskassen kun havde 17,800 D. C., besluttede man sig til at forhøje Skatten, der var 12 β pr. Favn, til to en halv Gang saameget eller 30 β pr. Favn²⁾. Men endda forslog det ikke. I Begyndelsen af Aaret 1812 var Kassen tom, de 10,000 D. C., man havde laant, kunde man ikke give tilbage, og man maatte desuden bede om et nyt Forskud paa 14,000 D. C., da alene Materialierne vare stegne saaledes i Pris, at Bordursten, der Aaret iforvejen kostede 3 D. C. pr. Alen, nu kostede 5 D. C. Skatten sattes samtidig op til 60 β pr. Favn eller fem Gange saameget som to Aar tidligere³⁾.

Hvad der forøgede Udgifterne til Brolægningen var, at den blev mere end almindelig ødelagt ved Militærkørseler og Brændetransport — idet Brændet nu væsentligst maatte komme landværts, altsaa ikke ad Kanalerne kunde føres ind til Hjertet af Byen —, og med dette som Grund, eller som Paaskud, fik Brolægningsvæsenet to Underofficerer og 32 Mand til Hjælp ved Brolægningen, mod at betale dem et Vederlag, der selvfølgelig var mindre end den almindelige Arbejds løn⁴⁾. Men værre end Stenbroens ekstraordinære Ødelæggelse var den Forsømmelighed, der vistes, saa at Arbejderne maatte gøres om den ene Gang efter den anden. I 1810 blev Strækningen fra St. Annæplads

¹⁾ Kanc. $\frac{12}{14}$ Decbr. 1810.

²⁾ do. $\frac{28 \text{ Maj}}{5 \text{ Juni}}$ 1811.

³⁾ Finanskoll. $\frac{11}{22}$ Marts 1812.

⁴⁾ Kanc. $\frac{29 \text{ Maj}}{6 \text{ Juni}}$ 1810.

til Amalienborg, d. v. s. store Strandstræde og Amaliegade, brolagt, men Brolægningskommissionen meddelte allerede i Foraaret 1811, at Arbejdet var saa slet gjort, at det maatte gøres om. Den foreslog derfor, at Brolægningsinspektør, Kaptejn ved Livjægerne, Tronier skulde tiltales til Embedsforbrydelse og Erstatning paa Grund af aldeles uforsvarlig Skødesløshed i hans Embedsførelse. Han blev foreløbig suspenderet, og Kongen tillod, efter Troniers Anmodning, at der foretoges et Overskøn af Chefen for Ingeniørkorpset og Chefen for Vejkorpset. Skønnet gik Tronier imod, om han end blev undskyldt noget med, at nogle Vandrender vare gaaede i Stykker og havde forarsaget Skade paa Stenbroen, og Tronier fik Valget mellem at søge Afsked eller underkaste sig lovlig Tiltale. Han valgte det første og afskedigedes i Juni 1811 uden Pension¹). Aaret efter var det galt igen. Brolægningsintendanten, Rawert, havde haft saa slet Opsyn med Østergades Brolægning, at de Kørende vare i Fare for at vælte, og der maatte ofres 12,475 D. C. paa at afhjælpe Manglerne. Atter her vilde Brolægningskommissionen, støttet af Kancelliet, have Sagsanlæg med Krav paa Erstatning, men Rawert slap som Tronier, blot med den Forskel, at han, da Klagen fremkom, strax paa Forhaand tog sin Afsked uden Pension, hvorefter Kongen lod Erstatningsspørgsmaalet falde²). For Aarene 1814, 15 og 16 sattes Brolægningsskatten til henholdsvis 20, 12 og 20 Rbsk. S. V.; det var betydelige Afgifter for Datidens Forhold, men endda næppe til at komme igennem med, naar man skulde afhjælpe Fortidens Brøst og vedligeholde Hovedstadens Gader i nogenlunde passabel Stand.

Af væsentlig Betydning for Brolægningsbudgettet var Kørselstaxterne for det lille Vognmandslav, der kørte Sand og afgav Dagvogne til Brolægningen. Taxterne, der vare fra 1767, bleve satte op allerede i 1808, sattes paany op i 1809 og kom derved til at udgøre det dobbelte af, hvad de vare i 1767 — men

---

¹) Kanc. $\frac{2}{10}$ April 1811, kgl. Resol. af 7. Maj og 6. Juni 1811.

²) do. $\frac{28. Juli}{8. Septbr.}$ 1812.

samtidig fordrede Kongen, at ogsaa Mulkerne for Overtrædelse af Taxterne skulde fordobles —, de sattes atter op i 1810 (en Dagvogn til Brolægningen kom til at koste 2 D. C. 22 β) o. s. fr.¹⁾

Ogsaa Hyrekuskene levede endnu paa Taxterne fra 1767, d. v. s. saaledes, at de stadig forlangte og fik over Prisen. Efter at der var ført endel Forhandlinger med Autoriteterne, indstillede Kancelliet til Kongen, at en Karet, der brugtes hele Dagen i Staden, skulde koste 4 D. C., en enkelt Tur i Staden 28 β , en Karet, Chaise, Phaeton eller Postvogn en hel Dag udenfor Staden i to Miles Afstand 6 D. C., Kørsel til Barnedaab frem og tilbage 1 D. C. o. s. v. Kongen var imidlertid i Principet mod Taxter for den Art „undværlige Fornødenheder“, navnlig hvor Vognenes Art o. l. spillede saa stor en Rolle, at det var vanskeligt paa Forhaand at bestemme Priserne, som derfor ogsaa sandsynligvis vilde blive overskredne, og foreløbig blev man da ved den bestaaende Ordning, hvor faktisk Taxterne ikke galdt²⁾. Imidlertid indførtes dog nye Taxter 1811, men de ophævedes atter 1812 (Reskr. 9. Juni og Resol. 3. Oktober), undtagen for Kørsel af Syge og til Barnedaab, da Kongen havde set rigtigt i, at det under de bestaaende Forhold var uigennemførligt og urimeligt at fastholde Taxter for den Del af Hyrekørselen, som væsentligst var Lystkørsel.

Ligesom det var nødvendigt at forhøje Brolægningsskatten, blev det naturligvis ogsaa nødvendigt at forhøje de Skatter, der skulde dække Udgifterne ved de øvrige Administrationsgrene. Ved Reskr. af 22. Marts 1805 var Renovationsskatten bleven forhøjet med 12,679 D. C., en Forhøjelse, der skulde gælde til Udgangen af 1807, men som ved Reskr. af 15. Januar 1808 fik Lov til at udskrives ogsaa for dette Aar. Renovationskassens Indtægter kom herefter til at bestaa af Skatten, i alt (ved Forhøjelsen) 35,337 D. C., Portpenge (hvis Forpagtningsafgift var henlagt hertil) 9,000 D. C., forskellige Indtægter 1,150 D. C.,

¹⁾ Kanc. $\frac{29. \text{April}}{16. \text{Maj}}$ 1808, $\frac{2}{7}$ Juni 1809, $\frac{17}{24}$ April 1810.

²⁾ do. $\frac{17}{23}$ Juli 1810.

tilsammen 45,487, Udgifterne af 42,300 D. C. til Kontrahenterne og 7,000 til Lønninger etc., tilsammen 49,300, saa at der blev en Underbalance af ca. 4,000 D. C., selv om Skatten, hvad man ikke turde paaregne, indkom med sit fulde Beløb. Derfor blev Skatten yderligere forhøjet med 9,000 D. C., der ikke som den oprindelige Skat opkrævedes efter Grundens Maal til Gaden og Etagernes Antal, men ligesom den alt én Gang givne Forhøjelse lignedes direkte paa Ejerne, der skulde have Ret til ved de 9,000 som ved de 12,679 D. C. at fordele Beløbet proportionelt paa Lejerne¹⁾. Disse Forhøjelser maatte man naturligvis ogsaa opkræve i de følgende Aar. Selve Gadefejningen overtoges i 1810 af Fattigvæsenet for 2,500 D. C., og i 1811 overtog Fattigvæsenet tillige Akvadukternes og Tværkisternes Rensning over hele Byen for 1,500 D. C., en Ordning, der i hvert Fald i hin Tid synes at have været til alle Parter Tilfredshed, idet Fattigvæsenet fik Arbejde for en Del af sine Almissemønder, og Fejningen etc. blev udført langt omhyggeligere end tidligere²⁾. Vognmændenes Fordringer for Udførselen af Renovationen bleve stedse højere, og da man i Aaret 1811 var kommet overens med de øvrige Vognmænd, men en enkelt for sit Distrikt havde krævet 4,000 istedetfor 3,200 D. C., besluttede man forsøgsvis selv at overtage Udførselen for dette Distrikt, dels for at vise Vognmændene, at man ikke var aldeles afhængig af dem, dels for at prøve, hvorvidt det Offentlige i det Hele taget burde overtage Renovationen, og om ikke hensigtsmæssigere Vogne etc., end der nu var i Brug, kunde benyttes³⁾. Forsøget lykkedes saa godt, at man i de nærmest følgende Aar tog endnu et Distrikt ind under direkte Bestyrelse, og det havde en kende- lig modererende Virkning paa Vognmændenes Licitationsstilbud⁴⁾.

Natrenovationens Bortførsel blev i Krigens Tid ligeledes dyrere med hvert Aar, der gik. Taxten var før Krigen 3 Mk.

1) Kanc. $\frac{2}{9}$ Decbr. 1808.

2) Penia. 1811. Pg. 305 ff.

3) Kanc. $\frac{5. \text{Marts}}{12. \text{April}}$ 1811.

4) do. $\frac{19}{28}$ April 1814.

8 β for hvert Læs, der udførtes fra København, og 2 Mk. 8 β for hvert Læs, der udførtes fra Christianshavn, men ved Udgangen af 1808 maatte disse Priser sættes op med $\frac{1}{4}$ (Resol. 12. Decbr. 1808), og fra nu af gik det Slag i Slag, indtil Taxterne naaede deres Højdepunkt ved Udgangen af 1812 (Reskr. 22. Decbr.), hvor de for Udførsel fra København sattes til 4 og fra Christianshavn til $3\frac{1}{2}$ D. C. pr. Læs eller 7 à 8 Gange Taxterne før Krigen.

Imellem Renovationskassens Indtægter vare, som nævnt, Forpagtningsafgifter for Portpenge. Forpagtningen var paa tre Aar ad Gangen; Afgiften naaede i Krigens sidste Aar 3,890 D. C. aarlig, og ved Auktion i 1813 kom Forpagtningsafgiften for de følgende tre Aar op til 10,530 Rbdl. N. V. aarlig¹⁾. — Ogsaa Indtægten af Bommene bortforpagtedes jo, og Forpagtningsafgiften var ved Krigens Udbrud 9,000 D. C. aarlig. Imidlertid maatte der gives Forpagteren et væsentligt Afslag for August til Oktober Maaned 1807, hvor der kun hævedes Penge af Amagerbom, og han klagede ogsaa senere over Nedgang i Indtægterne, dels fordi Besøget i Dyrehaven i Sommeren 1808 var mindre end sædvanlig — og Kildetiden ellers gav den bedste Bomindtægt —, dels fordi Portene lukkedes tidligere, hvad der forringede Trafiken. Han ønskede et Afslag af 3,000 D. C. aarlig, hvis Portene vedblivende lukkedes tidligt, men af 2000 D. C., hvis de først lukkedes Kl. 12. Han opnaaede imidlertid intet Afslag, idet Kongen kun vilde give ham Ret til at sige Kontrakten op og holdt paa, at imedens Kontrakten bestod, maatte en Forpagter tage ugunstige Chancer med gunstige²⁾. Forpagtningen sattes derefter strax til Auktion paa ét Aar, og man naaede et Bud paa 8,100 D. C., hvad man var ganske tilfreds med³⁾. Da Aaret var udløbet, sattes Forpagtningen paany til Auktion, denne Gang som sædvanlig paa tre Aar (til 1813 incl.), og Forpagtningsafgiften blev 12,115 D. C.

¹⁾ Kanc. $\frac{17}{24}$ August 1813.

²⁾ do. $\frac{7}{10}$ Marts 1809.

³⁾ do. $\frac{18}{21}$ Juli 1809.

aarlig, altsaa nominelt $\frac{1}{3}$ mere end Beløbet før Krigen, men reelt langt derunder.

Var det trangt med i Krigens Aar at holde Gaderne ordentlig brolagte og nogenlunde rene, saa det heller ikke godt ud med Belysningen i de lange Vinteraftener og Nætter, hvad der var saameget uheldigere, som Livet i København paa hin Tid allerede paa Forhaand søgte Mørket i højere Grad end ønskeligt. Det var imidlertid allerede i 1808 umuligt at faa den bedste Art af Tran, og selv af den ringere Art kunde man ikke faa tilstrækkelige Kvantiteter. Kommissionen for Lygtevæsenet indrømmede, at København „vanskeligen kan nøjes med ringere Lys om Aftenen og Natten, end hidtil har fundet Sted“, men maatte dog indstille, at der i den kommende Vinter (1808—09) kun tændtes det halve Antal Lygter. Kongen gik ind herpaa, men opfordrede samtidig Kommissionen til at søge Lygterne forbedrede (hvad der ogsaa tildels lykkedes bl. a. ved Blikkenslager Irgens' Virksomhed paa dette Omraade), og til at skaffe forøget Sikkerhed for den offentlige Orden¹⁾. Det følgende Aar maatte man ty til at fordoble Lygteskatten, der ifølge Reskript af 24. Juni 1803 skulde opkræves med 15,000 D. C. og nu fastsattes til 30,000 D. C.²⁾. Desuagtet maatte man atter i 1810 bestemme sig til for Vinteren 1810—11 kun at lade Halvdelen af Lygterne brænde, da der skulde bruges 300 Tdr. Tran og Prisen paa Tran fra 1809 til 1810 var steget fra 80 til 120 D. C. pr. Td.³⁾. Man vilde nemlig meget nødig yderligere forhøje Lygteskatten, og man nøjedes da med halv Belysning, undtagen paa de Aftener, hvor Vejrforhold o. l. gjorde det ganske særligt nødvendigt at tænde overalt. Forhøjelsen af Lygteskatten maatte man imidlertid dog skride til det følgende Aar; den sattes for Aaret 1812 til det tredobbelte, 45,000 D. C., af Beløbet fra 1803⁴⁾. I de første

1) Kanc. $\frac{11}{22}$ Oktbr. 1808.

2) do. $\frac{19}{25}$ Decbr. 1809.

3) do. $\frac{14}{17}$ August 1810.

4) do. $\frac{19}{25}$ Novbr. 1811.

Fredsaar ansattes, som vi have set, Lygteskatten til ca. 27,000 Rbdl. S. V., og Tranforbruget regnedes til 350 Tdr., hvoraf man kan slutte, at det Forbrug af 150 Tdr., man havde bragt det ned til i visse af Krigsaarene, ikke har gjort København til nogen stærkt oplyst By.

Til Stadens Kommunikationsmidler hørte, foruden Gaderne, ogsaa Broerne, Kanalerne og paa en Maade selve Havnen. Man lagde megen Vægt paa at lette Adgangen til Byen gennem Kalveboderne, og allerede under 18. November 1807 udstedtes Kommissorium for Politimester Haagen, Kommandørkaptajn Arenfeldt, Grosserer Tolstrup, Mægler Holten, Skibsbygmester Larsen, Fiskemester Duus og Formand i Pramlavet Lund til at træde sammen og varetage det Fornødne for at gøre Indløbet fra Flaskebroen gennem Kalveboderne til Langebro fremkommelig for Skibe paa mindst 7 Fods Dybde, saa at man ad den Vej kunde sikre sig Københavns Proviantering fra Søsiden i Krigstid. Det ventedes, at Værftsejerne, Pramlavet og alle gode Borgere vilde bidrage efter Evne til Formaalets Opnaaelse, medens Staten vilde give Maskinerne og de Penge, der kom til at mangle.

Men naturligvis kom det Offentlige til at give alle Pengene. Havnekassen havde mistet sin Leje af Tømmerpladserne (hvis Lagre jo vare brændte under Bombardementet) og havde mange ordinære Vedligeholdelsesudgifter, saa at den snart var læns for Penge. Den havde alt udredet 36,000 D. C. i Forskud til Kalvebodernes Opmudring, men maatte i Midten af 1808 bede Finanskassen om at faa Pengene tilbage, og den erklærede, at den ikke fremtidig kunde udrede Noget til Opmudringen¹⁾. Staten maatte da ogsaa i de følgende Aar selv udrede Forskudene. Havnekassens Indtægter vare i Aaret 1808: Indtægt af Pælepenge ca. 1,100 D. C., Andel af Accisen 6 à 7,000, Forpagtningsafgift af det hvide Gulvsand 800, Bolværkspengenes Forpagtning 534, Leje af Afgift af Sandkisten 224, Renter af Havnekassens Kapital (der for Størstedelen var i Depositokassen)

¹⁾ Finanskoll. $\frac{3}{11}$ Juni 1808.

12,829, Leje af Havnepladser 1,000, Forpagtningsafgift af Fiske-
torvet 162, Amagernes Afgift for Kørsel over Broerne 150 og
forskellige Indtægter ca. 200 D. C. Af de anførte Afgifter egnede
kun Pælepengene sig til at forhøjes; de udgjorde ifølge Pl. af
6. Oktober 1733 1 β pr. Kml. og forhøjedes nu til 6 β for et-
hvert Skib med en Drægtighed af 50 Kml. eller derunder, 10 β for
ethvert Skib paa over 50 Kml. Drægtighed. Men da der i Tider
som de forhaandenværende ikke kunde ventes stor Indtægts-
forøgelse af den forhøjede Afgift, og da Havnekassen havde
Udgifter nok ved at holde Havnen i ordentlig Stand, gaves i
1809 et Forskud af Kongens Kasse til Opmudringen af 36,000
D. C.¹⁾

I Aaret 1810 ydedes et nyt Forskud paa 10,000 D. C., i
August paa 16,000²⁾; i December oplystes det, at Opmudringen
til 7 Fods Dybde i 50 Fods Bredde nu var færdig og havde
kostet 120,520 D. C., et Beløb der dog vilde formindskes, hvis
nogle indkøbte Maskiner realiseredes³⁾. Man paatænkte imid-
lertid en videre Uddybning, og i August 1811 bestemtes, at
Løbet skulde udvides til en Dybde af 10 Fod i en Bredde
af 70 à 80 Fod⁴⁾. Hertil bevilgedes yderligere Forskud i de
følgende Aar. I 1812 dannedes en særlig Havneadministration,
hvorved den hidtil bestaaende Havnekommission, der varetog
Kommunens, og Opmudringsinspektionskommissionen, der vare-
tog Statens og Søetatens Interesser, sloges sammen til en Fæl-
lesbestyrelse, i hvilken Stadens Politimester, et Magistratsmedlem,
en eller to af de 32 Mænd, nogle Søofficerer og eventuelt Stads-
bygmesteren fik Sæde (Reskr. 1. Maj 1812).

Samtidig med at det fandtes nødvendigt at uddybe Havnen,
var man i den største Forlegenhed for at faa Broerne i pas-
sabel Tilstand. Allerede i 1809 erklærede Opmudringskommis-
sionen, at Knippelsbro var saa skrøbelig, at Kommissionen ikke

¹⁾ Kanc. $\frac{4}{8}$ April 1809.

²⁾ do. $\frac{3}{11}$ April 1810, Finanskoll. $\frac{14}{20}$ August 1810.

³⁾ do. $\frac{4}{11}$ Decbr. 1810.

⁴⁾ do. $\frac{2}{14}$ August 1811.

kunde indestaa for dens Varighed, og Børnehusbroen erklæredes snart at ville være i samme Tilstand¹⁾. Først i 1814 tog man imidlertid for Alvor Sagen op, og for at Langebro skulde kunne bære den forøgede Trafik, medens Knippelsbro istandsattes, besluttedes det, at hin først skulde underkastes en Reparation. Dette vilde koste 36,152 Rbdl., som det paalagdes Kommunen at forskyde Havnekassen med, medens Broreparationerne som Helhed skulde fordeles med $\frac{1}{3}$ paa Landmilitæretaten, $\frac{1}{3}$ paa Staden og $\frac{1}{3}$ paa Havnevæsenet²⁾. Det var ved denne Lejlighed Staden erklærede, at den Intet havde med Broernes Vedligeholdelse at bestille; men den afvistes skarpt af Kancelliet, og da det oplystes, at samtlige Stadens Aktiver bestod i 52,000 Rbdl. Obligationer, som den maatte laane paa til Indkøb af 1,600 Favne Brænde, henvistes den til at laane paa Overformynderiets Midler og indestaa for Laanet med al dens Eje og Indtægter (jfr. ovenfor Pg. 596). Knippelsbros Reparation blev da indtil videre udskudt, og Langebros foretoges for det gennem Overformynderiet tilvejebragte Laan.

For at forstaa den store Pengenød maa det tilføjes, at Staden umiddelbart forinden havde givet et klækkeligt Bidrag til Raad- og Domhuset — ligeledes, som ovenfor omtalt, imod sit Ønske. Da der, trods Indsigelserne, ved kgl. Resolution af 30. Juni 1814 paalagdes Staden uopholdelig at udrede 50,000 Rbdl. N. V. som Forskud paa den Sum, den ialt skulde afgive til Raadhusets Opførelse — thi det galdt jo om ad alle Veje at faa Penge ind til Genopførelsen af de tre Monumentalbygninger: Slottet, Raadhuset og Frue Kirke —, maatte den optage et Laan og var altsaa senere hen paa Aaret læns for Midler³⁾.

To Institutioner havde en nogenlunde gunstig Skæbne i Krigsaarene, de to, der indtil kort før Krigen vare samlede

¹⁾ Kanc. $\frac{4}{8}$ April 1809.

²⁾ do. $\frac{24}{27}$ August 1814.

³⁾ I 1815 paalagdes det Staden yderligere at udrede 42,525 Rbdl. N. V. til Raadhuset, som den dog fik Lov til at betale successive. De 32 Mænd holdt deres første Samling i det ny Raad- og Domhus den 16. Oktober

under én Bestyrelse, nemlig Brand- og Vandvæsenet. Brandvæsenets Ordning tog man med Iver fat paa i 1808; der var jo under Bombardementet sket saadanne Ødelæggelser af Sprøjter, Slinger, Karrer etc., at en stor Mængde af Materialet maatte tilvejebringes helt fra nyt af. Det lykkedes imidlertid inden Aarets Udgang at faa Alt bragt i Orden, kun kunde man, af Mangel paa Byggematerialer, endnu ikke indrette Nikolaj Kirkes Ruiner til Vagttaarn, og brugte da istedetfor Frue Kirke, hvor jo Taarnet var berøvet sit Spir¹⁾. Til Bestridelse af Brandvæsenets Udgifter forhøjedes den hidtidige Sprøjteskat af $2\frac{1}{16}$ β for hver 50 D. C. af Bygningernes Assurancesum til det dobbelte. Dette var saa meget mere nødvendigt, da man ikke som tidligere kunde vente noget Tilskud fra Lygtekassen, der jo selv var i Trang, og da der ingen Indtægt kunde faaes fra de ødelagte Ejendomme. Man mente nu at kunne gaa ud fra en gennemsnitlig Assurancesum pr. Ejendom af 9,500 D. C., altsaa ca. 8 D. C. pr. Ejendom i Sprøjteskat eller for hele Byen ca. 22,000 D. C.²⁾. Til Opmuntring for Brandvæsenets Mandskab og for at hindre forskellige Misligheder traf man saa

---

1815, og i en Skrivelse af samme Dato foreslog de Magistraten at skænke Etatsraad, Bygningsdirektør Hansen et Gulduhr som Tak for hans Omsorg for de til Stadens Autoriteter indrettede Lokaler (de 32 Mænds Kopibog). — Dette synes at tyde paa, at man nu nogenlunde havde forsonet sig med „Pragtbygningen“ og med Udredelsen af Bidraget dertil.

Til Frue Kirke var der indkommet i frivillig Kollekt 25,698 Rbdl. N. V., endvidere i Bidrag fra samtlige Kirker i Danmark (paalagt som Bygafgift af Kirketienderne) 118,518 — og paa denne Post ventedes endnu (i 1817) at indkomme 65,000 Rbdl. —, dernæst i forskellige Beløb (hvoriblandt for bortsolgte Materialier) 23,200; endelig bevilgede Kongen under 27. Marts 1817 200,000 Rbdl. N. V. med Paalæg om, at Kirken skulde være under Tag inden Udgangen af Oktober Maaned 1817, til Højtideligholdelse af Reformationens 300 Aarsfest (K. T. 1817. Pg. 346). Kirken blev først endelig færdig i Slutningen af Tyverne, og ligeledes blev Christiansborg Slot — opbygget ved frivillige og ved Statsbidrag — først færdigt i den Skikkelse, det havde ned i vor Tid, hen i Tyverne.

1) Kanc. $\frac{13}{16}$ Juni 1809.

2) do. $\frac{2}{9}$ Decbr. 1808.

ogsaa et Par Aar efter den Bestemmelse, at Mandskabet, istedetfor at modtage de hidtil oppebaarne Ducører, fremtidig skulde stilles i Klasse med det borgerlige Infanteri og Artilleri med Hensyn til Fritagelse for personelle Byrder ¹⁾. — Selve Organisationen af Brandvæsenet var jo af saa ny Datum, kun fra faa Aar før Krigen, at man her ingen Anledning havde til Forandring af Betydning.

Den Tilstand, Byens Vandforsyning var i før Krigen, have vi foran givet en Skildring af; en Reform var i den yderste Grad nødvendig. De første Krigsaar lod man vel Tilstanden blive ved det gamle, men Vandkommissionen havde stadig sin Opmærksomhed henvendt paa Sagen, og i 1810 tog man endelig alvorlig fat. Kommissionen havde iøvrigt udvidet Vandforsynin- gens Opland ved at faa Bemyndigelse til at tilforhandle sig Præsteholmene saavelsof Forpagtningsrettigheden af Utterslev Mose for 14,000 D. C. ²⁾. Den havde endvidere faaet Paalæg om at regulere Søerne i Københavns Forstæder, hvor Sortedamssøen i Foraaret 1810 under et stærkt og pludseligt Tøvejr var gaaet over sine Bredder og havde beskadiget forskellige Ejendomme, en Oversvømmelse, der dels syntes at skyldes Vandvæsenet — et Aatilløb fra Tibberup og Søborg Moser, i Forbindelse med, at forskellige Sluser ikke vare aabnede —, men dels skyldtes selve Grundejerne ved Sortedamssøen, idet de uden videre havde opfyldt de nærmest liggende Dele af Søen for at indvinde Land. Selvfølgelig blev dette strængt forbudt for Fremtiden ³⁾.

Efter at Vandkommissionen havde henvendt sig til Kompagnierne for at faa dem til frivillig at opgive den hidtidige Ordning, men ikke kunnet faa deres Samtykke, var Spørgs- maalet nu, om man skulde tvinge dem dertil. Da der forelaa erhvervede Rettigheder, vilde Kancelliet nødigt tilraade Kongen at bruge sin absolute Magt til at paatvinge Kompagnierne en ny Ordning; det foreslog derfor, at der igennem et Cirkulære

¹⁾ Kanc. $\frac{24 \text{ April}}{27 \text{ Maj}}$ 1810.

²⁾ do. $\frac{21}{28}$ Decbr. 1808.

³⁾ do. $\frac{17}{24}$ April 1810.

skulde meddeles dem, at det i den nærmeste Tid vilde blive dem paalagt at foretage betydelige Forbedringer, som de alene maatte bære, men hvis de vilde opgive deres Rettigheder, vilde det Offentlige paatage sig en Reorganisation af hele Vandvæsenet, og Udgifterne hertil skulde da dækkes ved en almindelig kommunal Afgift, i hvilken Kompagniernes Participanter dog ikke skulde deltage med et større Beløb, end hvad Vandforsyningen havde kostet dem gennemsnitlig aarlig i Decenniet 1796—1806. Hvis der kom Majoritet for Afstaaelsen, skulde Vandforsyningen gaa over i det Offentliges Hænder, og Enhver, der ikke svarede paa Cirkulæret, forudsattes at gaa ind paa den nye Ordning. Kongen gav sit Samtykke til denne Fremgangsmaade, og Cirkulærerne udsendtes¹⁾. Resultatet af Afstemningen blev, at, fraregnet Udenbyes Vester Kvarter, der havde givet Afkald paa selv at bestyre sit Vandvæsen, og de fem kongelige Kompagnier, havde 281 Interessenter frasagt sig deres Ret, 90 svaret ubestemt, 670 ønsket den nuværende Indretnings Vedbliven og 1152 intet Svar givet. Men da dette sidste, efter Cirkulærets Indhold, regnedes som ja, havde man altsaa dermed faaet en Majoritet, og med beroliget Samvittighed gik man nu i Lag med den nye Ordning²⁾.

Ved Anordning af 21. April 1812 henlagdes da Bestyrelsen af Stadens Vandforsyning under Vandkommissionen af 1. Novbr. 1805. De hidtil bestaaende Kompagnier og Vandinspektør-embeder ophævedes. Derimod ansattes Opsynsmænd og Vandmestre, de sidste beskikkede af Vandkommissionen. Indtægterne til Vandvæsenet bleve at paaligne paa Etagearealet efter hvert Aars Fornødenhed, dog saaledes at de tidligere Kompagniparticipanter ikke betalte udover den gennemsnitlig aarlige Netto-udgift (Udgifter ÷ Indtægter) i Tiaaret 1796—1806. For Vand til Næringsbrug fastsattes særlig Betaling. Den, der ønskede en Vandarm til sin Ejendom, maatte henvende sig til Vandkommissionen og betale for Indlæget, og al Reparation skulde foretages

¹⁾ Kanc. $\frac{4}{12}$ Decbr. 1810.

²⁾ do. $\frac{17}{3}$ Decbr. 1811.
3 Januar 1812.

af de beskikkede Vandmestre. Den nøjere Ordning bestemtes ved en Instrux af samme Datum og den hele nye Institution traadte i Kraft den 1. Oktober 1812. — Til en Begyndelse maatte den naturligvis som alle andre Institutioner have Forskud af Staten, thi Vandskatten maatte jo paalignes, før man kunde faa den ind, og som Bevis paa Tidernes Dyrhed anførtes det, at en Alen Rendetræ kostede 13 à 14 D. C. Kommissionen fik da 30,000 tillaans, mod Tilbagebetaling med Renter i Juni Termin 1813¹⁾. De første Aars Dyrtid og hele den nye Ordning bevirkede, at Skatten for Aaret 1815 maatte paalignes med 49,000 Rbdl. S. V., men allerede for 1816 var Paaligningen kun 32,000 Rbdl. S. V., og som Helhed kunde man være i høj Grad tilfreds med den nye omsigts- og hensynsfuldt foretagne Omordning.

Vandvæsenets Overgang til offentlig Administration betød atter et Skridt videre paa den Moderniseringsvej, hvor de gamle, halvt tilfældige Administrationsformer, der havde dannet sig af frivillige Kræfter, efterhaanden som Byen voxede til, maatte vige for fastere Former, hvor det Offentlige tog Sagen i sin Haand og gjorde alle Borgerne delagtige baade i Byrder og Rettigheder. Kun til et vist Trin, til en vis Udvikling var der Mening i den private Styrelse af Forholdene; naar Kravene voxede, og Forholdene bleve mere udviklede, maatte den fælles Øvrighed gribe ordnende og styrende ind. Og selve denne Øvrighed blev, som vi have set, ogsaa efterhaanden udrenset for de tilfældige, frivillige Kræfter, den tidligere havde bestaaet af, ogsaa her nødvendiggjordes en Fasthed og en Garanti, man ikke kunde vente af de borgerlige Ombud; hvad der kunde gaa i tidligere Tid i den lille Kommune, viste sig at medføre Slendrian og Uorden i den store og krævede en Afløsning.

Paa et enkelt lille Omraade, der dog ingen egentlig kommunal Karakter havde, skete der et Tilbageskridt i disse Aar. Man vil huske, at der to Aar før Krigen, i Slutningen af Aaret 1805, var bleven indrettet en Fodpost, der i det første Aar be-

¹⁾ Finanskoll. ^{18 Novbr.}
^{30 Decbr.} 1812.

nyttedes særdeles meget, idet Brevenes Antal (fra 1. Marts 1806 til 28. Februar 1807) var 63,686, medens der allerede i det følgende Aar var en stærk Tilbagegang, og Brevenes Antal kun naaede 44,932. Efter at der atter var gaaet et Aar, gik Sagen over i Privates Hænder, idet Regeringen i April 1809 gav Konsumtionskasserer Riegels, der ogsaa hidtil havde haft med Sagen at gøre, gratis Privilegium paa Fodpostindretningen, dog saaledes at den skulde staa under Politiets Opsyn, og at Riegels ikke uden Kongens Tilladelse maatte forhøje Portoen. Privilegiet gaves paa tre Aar (Resol. 4. April 1809). Paa given Foranledning meddeltes det udtrykkelig, at Privilegiet ogsaa galdt Forstæderne, og efter Riegels' Død, i 1810, fik hans Enke, paa Anbefaling af Politimesteren og Generalpostdirektøren, Privilegiet paa Livstid. Hendes Ansøgning om, at sætte laveste Taxt op fra 2 til 4 ζ , blev imidlertid ikke bevilget, idet man mente, at en saadan Forhøjelse snarere vilde blive Institutionen og hende selv til Skade end til Gavn¹⁾.

Vi have tilbage at omtale nogle Institutioner, der stode udenfor den kommunale Administration i snævrere Forstand, men dog vare af den største Betydning for Hovedstadens Liv, og i Reglen ere i en kun altfor intim Forbindelse med hinanden, nemlig Fattigvæsen og Politivæsen. Hertil knytte sig ogsaa de Foranstaltninger, der toges med Hensyn til det offentlige Sundhedsvæsen.

Det er ovenfor omtalt, at Antallet af Fattige her i Staden tiltog efter Bombardementet og i Krigsaarene, samtidig med at de frivillige Aarsgaver aftog og alle Udgifter steg. Trods disse ugunstige Forhold, arbejdede dog Fattigvæsenet paa at realisere de smukke Formaal, der vare angivne i Planen af 1799, og søgte bl. a. ogsaa at faa sine Stiftelser og Arbejdsanstalter bragte paa Højde med Tidens Fordringer. Det udvidede saaledes Almindelig Hospital ved i Aaret 1808 af Agent Duntzfeldt at købe den ved Siden af Hospitalet beliggende Ejen-

¹⁾ Kanc. $\frac{15}{17}$ April 1809 og $\frac{7}{13}$ April 1810.

dom („den Duntzfeldtske Gaard“) og ved at rette, hvad den kunde, paa Hospitalets daarlige hygiejniske Forhold, hvorover der førtes alvorlige Klager. Det delte i 1808 Sygeafdelingen i en selvstændig kirurgisk og en selvstændig medicinsk Afdeling, det indrettede i 1811 en Søbadeanstalt paa Hospitalet, for at de mange Patienter, der led af Hudsyge, kunde faa Strømbade, det opførte i 1812—13 en Økonomibygning og indrettede endelig i 1814—15 en Medicinaldispensationsanstalt, hvorfra ikke blot Hospitalet, men hele Fattigvæsenet forsynedes med Medikamenter.

Samtidig med Almindelig Hospitals Udvidelse omdannedes ogsaa St. Hans Hospital. Efter Forslag af en i Aaret 1794 nedsat Kommission, der i Aaret 1802 afgav sin Betænkning, skulde der paa Hospitalets Grund opføres en ny Bygning for Afsindige, medens de gamle Bygninger skulde forbedres og anvendes til veneriske og inkurable Patienter. De forberedende Arbejder trak imidlertid saa længe ud, at Krigen kom imellem. Patienterne, der under Belejringen vare flyttede til Frederiksberg Slots Stalde og Badstuebygning, fordi Hospitalet (altsaa den nuværende „Ladegaard“), der var besat af Englænderne, maatte beskydes fra Byen selv, bleve efter Bombardementet, da Vinteren stod for Døren, førte tilbage til det ramponerede og tildels udplyndrede Hospital. Der foretoges de nødvendigste Ubedringer, og da Foraaret kom, flyttedes Hospitalets 174 syfilitiske Patienter til Almindelig Hospital. Da det var Mening at inddrage Hospitalet indenfor Københavns Fæstningsrayon, besluttede man at bygge et nyt paa Bidstrupgaard (ved Roskilde), som købtes for henved 100,000 D. C., og ihvorvel Fæstningsprojektet opgaves, blev det dog til Alvor med det nye Hospital, som man rigtignok var otte Aar om at faa opført og faa i Stand. Fattigdirektionen havde først paatænkt, ikke blot paa Bidstrupgaard at bygge en ny Sindssygeanstalt, der skulde optage samtlige Sindssyge fra hele Sjælland, men ogsaa der at anlægge en Plejestiftelse for Børn samt en Fattigkoloni og benytte den der ved vundne Arbejdskraft til Dyrkning af Jorden, f. Ex. Hørdyrkning, og til industrielle Foretagender, f. Ex. Linnedtilvirk-

ning. Planen havde baade Kancelliets og Kongens Bifald¹⁾; men da det kom til Stykket, nøjedes man dog med at skaffe de Sindssyge og Almisselemmerne fra det gamle St. Hans Hospital Plads paa det nye, hvor de optoges i Aaret 1816.

Ogsaa Fattigvæsenets Arbejdshuse — saaledes baade Frelserens og Garnisons — udvidedes ved Tilkøb af Bygninger. Derimod mistede Fattigvæsenet den Arbejdsanstalt, det i Aarhundredets Begyndelse havde indrettet i Pustervig til Optagelse af Betlere og genstridige Fattige, idet den brændte under Bombardementet.

Paa Grund af Krigsforholdene og de i social Henseende saa uheldige Tider tiltog Betleriet, og de ansatte Fattigfogder bleve snarere modvirkede end hjulpe af Publikum til Betleres Optagelse. Ved Pl. af 7. September 1813 overdroges det da Stadens almindelige Politi at tage sig af Betlernes Fjernelse og Paagrivelse. Samtidig ophævedes den ved Planen af 1799 anordnede særlige Politiret og inddroges under den almindelige Politiret, og den Fattigdirektionen tillagte Straffemyndighed overgaves til Fattigvæsenets Politikommission, hvoraf imidlertid for Fremtiden Politimesteren blev født Medlem.

Ved Reskr. af 17. Maj 1814 bestemtes det, at Fattigvæsenet skulde tage sig af alle Husvilde, enten de vare Almisselemmer eller ikke, forsaavidt man kunde forskaffe dem det fornødne Husrum. Tilsynet med de Husvilde, der som saadanne ansaaes som Fattiglemmer og vare undergivne Fattigvæsenets Regulativer, henlagdes under dets Politikommission.

Saaledes var det ikke Lidet, der skete til Fattiginstitutionernes og Fattigordningens Forbedring i de sørgelige Krigsaar, men Reversen af Medaljen var rigtignok, at man brugte en uhyre Mængde Penge til at holde det hele Fattigvæsen oven Vande. Ved Udgangen af Aaret 1810 vare Fattigvæsenets Kapitaler bogførte for 1,959,952 D. C. — en Tilvæxt fra 1799 paa 1¼ Million D. C., der, som foran nævnt, væsentligst skyldtes de i Mellemtiden tilkomne store Legatkapitaler —, men

---

¹⁾ Kanc. $\frac{11}{19}$ Maj 1808.

deraf var der faktisk afhændet, d. v. s. forbrugt 419.676 D. C. eller over $\frac{1}{5}$. Ved Begyndelsen af Aaret 1813 var den bogførte Kapitalformue naaet op til 2,153,460 D. C. Omskrivningen efter Fd. 5. Januar bevirkede imidlertid, at dette Beløb reduceredes til 1,551,351 Rbdl. (hvortil kom 550,040 Rbdl. Assurancesum for Fattigvæsenets Bygninger). Kapitalformuen var saaledes nominelt gaaet ned fra 6,891,000 Kroner Nutidsmønt til 3,103,000, d. v. s. mere end halveret. Endda blev Nedgangen kun af den Grund ikke større, at de Stiftelser og Legater, hvis Formue lød i Statspapirer, men var bleven opbrugt af andre Stiftelser — saaledes at altsaa Fattigvæsenets Direktion havde taget fra den ene Gruppe af Stiftelser til Brug for den anden —, fik deres Tilgodehavende beregnet, ikke efter det sædvanlige Omskrivningsforhold, men med Rbdl. for D. C., Daler for Daler (Favøromskrivningen). Da der imidlertid ikke kunde paalægges de Stiftelser, der havde modtaget Pengene, at betale mere, end de vare pligtige til efter den almindelige Lov, blev Forskellen mellem, hvad de skulde betale efter det almindelige Omskrivningsforhold, og hvad deres Kreditorer beregnedes at have tilgode efter Favøromskrivningen, paalagt Fattigvæsenet som Helhed som Gæld. Man havde troet, det almindelige Fattigvæsen forholdsvis let kunde klare denne Gæld til sine Stiftelser ved at opkøbe Statspapirer til den meget lave Kurs, de da stod i, men da det ingen Penge havde, blev Gælden staaende med sit nominelle Beløb og forøgede i en væsentlig Grad den Gæld, Fattigvæsenet alt i Forvejen havde baade udadtil og til de enkelte Stiftelser og Legater. En Del af det Beløb, Fattigvæsenet havde taget fra Legaterne etc. og forbrugt, kunde man, efter Fundatserne, nogenlunde forsvare ikke at tilbagegive, eftersom de vare gaaede til Nybygninger o. l., hvad der maaske kunde bringes i Overensstemmelse med nogle af Fundatsernes Ordlyd; men en anden Del maatte absolut tilbagegives. Det kan antages, at af de halvanden Million Rbdl., Fattigvæsenets Kapitalformue efter Omskrivningen bogførtes for, var der forbrugt mindst 800.000 Rbdl., og at af disse atter noget over en halv Million maatte tilbagegives de Fonds, der under alle Omstændigheder skulde restitueres. Men desuden skyldte Fattigvæsenet

udadtil, til Private og offentlige Institutioner, 500,000 Rbdl.; i Virkeligheden har det vel i sine Bøger haft en Kapitalformue paa noget over halvanden Million Rbdl., men der var højst 700,000 Rbdl. tilbage, og det havde en Gæld af over 1 Million Rbdl.

Overfor denne fortvivlede Situation opgav man Ævret. Ved Reskr. af 1. Marts 1814 bestemtes det, at Afbetalingen af Fattigvæsenets Gæld maatte henstaa til bedre Tider og da skulde blive afgjort uden direkte Skattepaalæg paa Stadens Borgere. Forrentningen af Gælden udadtil maatte dog selvfølgelig aarlig udredes. Først i 30erne toges Sagen op til fornyet Behandling, og ved Imødekommen fra Statskassen — som man, om end forgæves, endog vilde have til at eftergive hele dens Tilgodehavende, fordi det væsentligst skrev sig fra 1807—14, hvor København havde baaret saa stor en Del af Ulykkerne for hele Landet — samt ved en snild og forstandig Tilrettelægning af de øvrige Gældsposter lykkedes det at tilvejebringe en Ordning, hvorved Fattigvæsenet i Løbet af det følgende kvart Aarhundrede naaede at klare sig baade indadtil og udadtil.

Det galdt nu imidlertid om at forebygge Dannelsen af ny Gæld, og man havde allerede i de sidste Aar, Krigen varede, Øje for, at man umuligt kunde vedblive at leve paa de hidtidige Indtægter. I Begyndelsen af Aaret 1811 henvendte Fattigdirektionen sig til Regeringen og udtalte, at den vel havde noget forøget Indtægt ved Afgifterne fra de mange Auktioner, men at alle andre Indtægter tog af, og at Udgifterne steg over al Maade. Man havde allerede faaet sin Anpart af Klasse-lotterifgiften for 1812 i Forskud og anmodede nu om at faa 15,000 D. C. af Afgiften for 1813. Dette blev vel bevilget, men samtidig føjedes der til, at da Staten ikke vedblivende kunde staa i saadanne Forskud, skulde Direktionen fremkomme med Forslag om en almindelig Ligning paa Stadens Borgere istedetfor de hidtil ydede frivillige, men utilstrækkelige Bidrag ¹⁾).

---

¹⁾ Finanskoll. $\frac{3}{10}$ April 1811.

Atter her kom man da bort fra Frivilligheden, og efter adskillige Overvejelser naaede man til — dog først saa sent som ved Reskr. af 1. Marts 1814 — at forordne til Dækning af Fattigvæsenets Underbalance en Fattigskat med Halvdelen af Ildstedskattens Beløb, saaledes at den første Rbdl. S. V., Ildstedskatten udgjorde, holdtes udenfor Beregningen. Samtidig ophævedes den frivillige Subskription, endvidere den Procent, som Embedsmændene skulde svare af deres Gage, de 1,500 Rbdl., som Staden aarlig skulde betale til Fattigvæsenet istedetfor den ved Anordningen af 1812 ophævede Fattiggrundskat, samt det Beløb, Kæmnerkassen hidtil havde betalt Fattigvæsenet for veneriske Patienter. Det Beløb, som for Aaret 1814 blev opkrævet i Fattigskat, udgjorde 24,733 Rbdl. S. V., men ved Opgørelsen af Balancen for 1814 viste det sig, at Fattigvæsenet endda vilde have en Underbalance for Aaret af 89,058 Rbdl. S. V. Da der desuden for Aaret 1815 vilde behøves 100,000 Rbdl. S. V. for at faa Indtægterne til at dække Udgifterne, fastsattes det under 27. September 1815, at der skulde opkræves det tredobbelte af et halvt Aars Ildstedskat, uden at den første Rbdl. bortfaldt.

Det var dog kun meget modstræbende, at navnlig de kommunale Myndigheder vilde gaa med til en fast aarlig Fattigskat. Man havde mangehaande Udveje; den simpleste var, at Staten skulde dække den aarlige Underbalance, men iøvrigt havde man en Rigdom af Projekter til nye Afgifter, hvorved den direkte Ligning skulde undgaaes; blandt disse, som de 32 Mænd bragte i Forslag, skal nævnes en Afgift af 25 pCt. af Abonnementsprisen paa Dag- og Ugeblade — hvad der turde være et Vidnesbyrd om, at de 32 Mænd ganske delte Kongens Uvilje mod den Art af Lektüre —, 1 pCt. af Rigsbankens aarlige Overskud o. s. fr. ¹⁾). Der var imidlertid ingen Ynk, Pengene til Dækning af Fattigvæsenets aarlige Udgifter maatte tilvejebringes, og tilsidst fastsloges det da ved Reskr. af 6. Juli 1816, at det Beløb, Fattigvæsenet hvert Aar havde nødig til Supple-

¹⁾ De 32 Mænds Kopibog. 1815.

ring af sine øvrige Indtægter for at dække Udgifterne, eller, som det hed, det Beløb, der aarlig var nødvendigt til at dække Underbalancen, skulde opkræves med en Sum lig Bygningsafgiften af 1802, taget saa mange Gange, som hvert Aars Underbalance krævede. I Virkeligheden blev denne Skat altsaa for Fattigvæsenet af lignende Art som Næringsskatten for Staden som Helhed; man indsaa, at man ved Siden af de faste Skattesatser maatte have en bevægelig, naar de nødvendige Udgifter skulde afholdes uden at bringe Underbalance, — det samme Princip, der, indenfor visse Grænser, har ligget til Grund for Indkomstskatteloven af 1861.

Fattigvæsenets Bestyrelse gik samme Vej som alle andre officielle Bestyrelser paa hin Tid: det borgerlige Ombudsmoment og Frivilligheden blev trængt i Baggrunden. Men da man ikke kunde gennemføre den Undersøgelse af de Fattiges Forhold, som var forudsat i Planen af 1799, hvis alle dertil egnede Borgere trak sig tilbage, nødtes man til at paalægge Borgerne at opfylde deres Ombudspligt. Overfor den Mangel paa Beredvillighed, der havde vist sig, til at paatage sig disse ulønnede Hverv, udtaltes det ved Reskr. af 8. September 1810, at eftersom adskillige af Københavns Borgere vægrede sig ved at være Fattigforstandere, skulde for Fremtiden enhver Borger, der ikke vilde paatage sig de Ombud, der vare en Følge af hans borgerlige Næring, anses for uberettiget til at fortsætte denne, og Borgerskabet erklæres for ugyldigt, ligesom han ogsaa skulde mulkteres, naar han viste sig forsømmelig og efterladende i Opfyldelsen af sine Pligter. Men medens Forstanderskabet saaledes tvangsmæssigt vedligeholdtes som borgerligt Ombud, maatte man opgive den usigelig vidtløftige, men filantropiske Direktionsindretning — med de 24 ulønnede Direktører, fordelte i 5 Kommissioner — og den vedblev kun at bestaa som et tilsynshavende Mellemlid mellem Kancelliet og den administrerende Direktion, der nu indførtes (Reskr. af 20. Oktbr. 1815). Under den administrerende Direktion henlagdes alle under Fattigvæsenet hørende Institutioner, og den kom til at bestaa af 3 Medlemmer, der hver fik en Aarsløn af 1,200 Rbdl., som

skulde udredes af Fattigvæsenets Fond. Den blev selvfølgelig den virkelige Fattigvæsenbestyrelse ¹⁾).

Politivæsenets Ledelse underkastedes ligeledes Forandringer i denne Periode. Politimesterens hidtilværende Forretningsraade deltes i en exekutiv Del og en økonomisk-juridisk Del. Chefen for sidstnævnte Omraade fik til Opgave at være Justitiarius i Politiretten, der tidligere havde bestaaet af Politimesteren og nogle Assessorer, og han fik tillige Sæde i de forskellige Kommissioner, af hvilke Politimesteren tidligere havde været Medlem, saasom Brandkommissionen, Vandkommissionen etc. Chefen for det exekutive Omraade, Politimesteren, skulde have Opsigt med Orden og Sædelighed, med Troessamfundene, Lavene etc. og beholdt tillige Ret til at idømme Mulkter indtil 10 D. C. og Vand- og Brødstraf indtil 4 Dage, ogsaa for mindre Tyverier ²⁾). Til Justitiarius udnævntes Assessor i Politiretten Justitsraad P. C. Bagger, til Politimester Borgemesteren i Slagelse R. L. Bagger, derimod afskedigedes den hidtidige Politimester, Etatsraad Haagen, der netop paa denne Tid havde haft et Sammenstød med andre Autoriteter.

Haagen havde ladet to preussiske Skippere arrestere, og disse havde derefter udbedt sig Tilladelse til at konferere med den preussiske Chargé d'Affaires, d'Arrest. De bleve da ledsagede hen til ham af to Politibetjente, der af Politimesteren havde faaet den Ordre, at de „ikke maatte tabe dem af Sigte“, hvilket Betjentene forstod saa bogstaveligt, at de gik ind med Skipperne i d'Arrests Værelse. Denne blev i højeste Grad opbragt, jagede Betjentene udenfor og forlangte igennem Udenrigsministeriet Satisfaktion, og dette udtalte sig da i stærke Ord om Haagens Malkonduite. Politimesteren svarede imidlertid, at Betjentene paa Opfordring havde forladt d'Arrests Værelse og vare gaaede ud paa Gangen, at Skippernes Forseelse drejede

---

¹⁾ Ovenstaaende Fremstilling af Fattigvæsenets Forhold er i alt Væsentligt taget fra min „Oversigt over Københavns Fattigvæsenes Historie“, l. c. Pg. 54 ff.

²⁾ Kanc. $\frac{6}{10}$ Januar 1809.

sig om den danske og ikke om den preussiske Konges Penge, at den preussiske Chargé d'Affaires Optræden var en „Uforskammethed“, og at endelig Udenrigsdepartementet nu som tidligere havde behandlet ham (Haagen) paa en krænkende Maade i sin Omtale af ham. Kongen resolverede derpaa, at Politimesteren, dels ved at føre Skipperne hen til d'Arrest istedetfor at lade dem skrive til ham, dels ved at give sine Betjente en Ordre, der maatte afføde slige Ubehageligheder, dels endelig ved sin upassende Klage over det udenrigske Departement, havde vist en Optræden, der havde Kongens „allerhøjeste Misbilligelse“¹⁾. To Dage før Nytaar (30. Decbr.) afgaves den kongelige Resolution, to Dage efter Nytaar (3. Januar) indgav Haagen sin Afskedsbegæring, og atter Ugedagen derpaa (10. Januar) deltes Politimesterembedet, og ansattes den ny Politimester og Justitiarius.

Ved Reskr. af 27. April 1813 blev imidlertid Politimesterembedet atter forenet med Posten som Justitiarius i Politiretten, under hvem bl. a. ogsaa Tilsynet med trykte Skrifter var henlagt. Ved Reskript af 8. April 1814 ansattes R. L. Bagger (P. C. Bagger var død 1810) som Borgemester i København, og Haagen blev atter Politidirektør (som Posten nu kaldtes). Endelig indsattes ved Reskript af 22. August 1815 en Chef for Politiet i København, der skulde føre Præsidiet i Politiretten, men uden at deltage i Sagernes Behandling, samt have Overopsynet med Politidirektøren, uden at dennes Mynighed iøvrigt forandredes, med Undtagelse af, at Rettens første Assessor nu blev Justitiarius. Han skulde saaledes danne en Forbindelse mellem Politiets dømmende og administrative Del, paase, at de Paagældende udførte deres Pligter, og være den, de refererede til; han kunde tildele dem Advarsler, og hvis disse ikke frugtede, indstille Sagen direkte til Kongen. Denne Post, hvorved Kancelliets Overtilsyn med Hovedstadens Politivæsen tilfaldt en enkelt Mand, der endog fik til Pligt „at føre et nærmere og mere umiddelbart Tilsyn“ end Kancelliet, besattes med Kancellipræsident Kaas.

¹⁾ Kanc. $\frac{22}{30}$ Decbr. 1808.

Politimyndighederne havde i hin Tid ingen let Opgave. Ogsaa her kom Kompetencespørgsmaalene jævnlig frem, og Kongens direkte Indgriben var overmaade almindelig, navnlig til Gennemførelse af de mange Undtagelseslove, af Tilsynet med Fremmede, Pressetilsynet etc. Hvor agtpaagivende man skulde være overfor fremmede Magter og deres Afsendinge, viser Haagens Skæbne. Værst var det dog med den ovenomhandlede stigende Retsusikkerhed, og medens man paa den ene Side ønskede kraftige Modforholdsregler, var man paa den anden Side lidet tilbøjelig til at give Penge ud til Kravenes Fyldestgørelse. Karakteristisk er det saaledes, at trods Klagerne over den aftagende offentlige Sikkerhed, kunde Vægternes Antal ikke bringes op til den i Aar 1800 fastsatte Styrke, men en Halvering fastsloges endog udtrykkelig ved Reskr. af 18. Juni 1811 — samtidig med at Vægterskatten forhøjedes med $\frac{1}{4}$. Vægterkorpset bestod da af 150 Mand, men da dette viste sig at være meget for lidt, bestemtes det under 31. Marts 1812, at Korpset, ved Værnepligtige, skulde kompletteres til sit fulde Tal, 284. Som et Bevis paa Forskellen mellem Datidens og Nutidens København kan endnu anføres, at i Aaret 1811 tilraadede de 32 Mænd, efter Politimesterens Indstilling og Beboernes Ønske, at der ansattes 1 Vægter paa Amagerbro, men derimod kunde de ikke gaa med til — eftersom Beboerne intet udtrykkeligt Ønske havde fremført derom — at der ansattes nogensomhelst Vægter paa Øster- eller Nørrebro¹⁾.

Mellem Bestræbelserne for Borgernes „Sikkerhed“ — om end kun vedrørende Sundhedspolitiet — høre de Overvejelser, man til Stadighed syslede med i Krigens Tid angaaende Stadens hygiejniske Forhold. Desværre fik man ikke store praktiske Resultater ud deraf. Autoriteterne havde Ret til at nægte Indretning af Slagterier og Garverier inde i Byen, og Kancelliet benyttede denne Ret, f. Ex. da der ansøgte om Anlæggelse af et Garveri i Gothersgade, hvorimod man tillod, at en Mand, hvis Garveri i Pustervig var brændt under Bombardementet,

¹⁾ De 32 Mænds Forhandlingsprotokol. Møde 18. April 1811.

opførte et nyt paa sin Grund paa Nørregade, fordi Grunden vendte ud imod Volden¹⁾ Man tog Sagen om Bortflytning fra Byen af sundhedsfarlige Næringsveje op til fornyet Overvejelse i en Kommission, der var nedsat til bedre Ordning af Sundhedspolitiket, men Vanskeligheden var at vide, hvor man skulde anbringe disse Næringsveje, da der jo manglede ordentlige Kommunikationsmidler, og hvor man skulde faa Penge fra til Flytningen og til nye Etablissements Oprettelse²⁾. Der var (i 1813) 31 Slagterier i Staden, 48 udenfor Staden eller i dens Forstæder, 12 Fiskebløderier, alle i Staden. Der fremlagdes nu et udførligt Forslag om at oprette et offentligt Slagtehus og i en Annexbygning to Fiskebløderier, Etablissementet skulde være paa „Enighedsværn“, da man ogsaa vilde befri Forstæderne for Slagtestanken, og al Slagting af Kvæg — ligesom ogsaa Fiskebløderiet — skulde foregaa herude. Der blev indgivet Tegning og Overslag af konstitueret Stadsbygmester Meyer; Udgifterne skulde forskudsvis udredes af Stadens Kasse, men senere dækkes af dem, der benyttede Anstalterne. Kongen gik ind paa Planen og var ligeledes enig i, at det Offentlige — Staten eller Staden — skulde udrede Forskudet, hvis Sagen ikke kunde iværksættes som privat Entreprise, og han befalede, at de tagne Bestemmelser skulde offentliggøres, deriblandt ogsaa, at der foreløbig kun under særlige Betingelser vilde blive givet nyt Borgerskab som Fiskebløder³⁾. Men Sagen blev til Intet. Man fastholdt Ideen om et Slagtehus, medens der udenfor Staden skulde være Kødudsalgssteder, og den hygiejniske Kommissions Forslag rostes fra alle Sider som ganske fortræffeligt, men da dets Realisation mindst vilde koste 100,000 Rbdl., var Magistraten og de 32 Mænd, med Støtte baade af Finanskollegiet og af Kancelliet, enige i, at det ikke kunde gennemføres. Og til denne fuldkomne Enighed hos samtlige Autoriteter sluttede Kongen sig

---

¹⁾ Kanc. $\frac{24}{29}$ Decbr. 1810.

²⁾ do. $\frac{7}{21}$ Januar 1812.

³⁾ do. $\frac{14 \text{ Septbr. } 1813}{14 \text{ April } 1814}$.

med den Resolution, at Sagen „bliver at udsætte til bedre Tider“¹⁾).

Bestræbelserne for at hindre Udbredelsen af særlig frygtede Sygdomme vise sig i, at i 1808, da der var udbrudt Koppe-sygdom, befalede det (ved Kancellibekendtg. af 13. Februar), at i de Huse, hvor der var Tilfælde af Kopper, skulde der opslaaes „Her er Børnekopper“, og at Personer, som ikke havde ladet sig vaccinere og ved Smitte fik Sygdommen, skulde indlægges i et offentligt Sygehus paa egen Bekostning. Ved Fd. af 3. April 1810 blev det forbudt at optage nogen Elev i nogen Skole (undtagen de ringeste Almueskoler) eller at optage nogen Person i et Lav eller en offentlig Stiftelse eller at foretage Vielse af nogen Mand eller Kvinde, der ikke var vaccineret (eller havde haft de naturlige Kopper). Hertil knyttedes en Række Bestemmelser om lettet Adgang til gratis Vaccination, om Vaccinationens Art og om Forholdsregler overfor Udbrud af Koppe-sygdommen. Langvarige Undersøgelser foretoges dernæst for at komme den veneriske Smitte tillivs; der nedsattes Kommissioner, og Prostitutionsspørgsmaalet toges op til Behandling. Gennemgaaende var man imod Bordeller og mod enhver Forholdsregel, der kunde synes at være en Autorisation af Utugt. Men ved Pl. af 9. Marts 1809 opfordredes Kvinder, der vare beladte med veneriske Tilfælde, til at melde sig inden 14 Dage hos Politimesteren i København; de vilde da faa fri Kur og Pleje og ikke blive tiltalte for Løstgighed, selv om deres tidligere Forhold viste sig at kunne give Anledning dertil. Men meldte de sig ikke inden den fastsatte Tid, og bleve de derefter ved Politiets Undersøgelse overbeviste om at have fordulgt, at de vare veneriske, vilde de ifalde Lovens strængeste Straf. Naar Lovens Straf overfor løstgigtige Kvinder altsaa ophævedes for dem, der selv meldte sig til Politiet som veneriske, er her forsaavidt et Tilløb til en Legalisation af Prostitutionen, men nogen Ordning af Forholdet gennemførtes ikke. Faktisk saa man iøvrigt gennem Fingre

---

¹⁾ Kanc. ^{28. Februar}
^{2. Marts} 1816.

med Utugten, navnlig overfor saadanne løsagtige Kvinder, der „holdtes af Enkeltmand“¹⁾).

I det første af Krigsaarene vakte den store Dødelighed her i Staden almindelig Opsigt. Sagen blev debatteret i Bladene, og Kancelliet lod sig den forelægge. Det var oplyst, at der i Aaret 1808 var død her i Staden 1,108 flere, end der var født, medens Tallet i 1807 kun var 591. Paa Fødsels- og Plejestiftelsen var der død 548 Børn af 1,432. Da Sundhedskollegiet blev spurgt om Aarsagen til dette Forhold, svarede det, at den store Dødelighed i 1808 skyldtes den ualmindelig kolde Vinter, dernæst de mange daarlige Boliger, Folk havde maattet nøjes med efter Bombardementet, saa ogsaa den almindelige Nød hos Befolkningen, der var en Følge af de høje Priser, som gjorde de almindelige Styrkningsmidler, f. Ex. godt Øl, saa kostbare, at Menigmand ikke kunde købe dem, endelig den store Dødelighed blandt Militæret. Naar man særlig havde gjort opmærksom paa Lungesygdommenes store Udbredelse, udtalte Kollegiet, at man aldeles ikke kunde stole paa Almuens Dødsaaarsagsopgivelse; og hvad Fødselsstiftelsen angik, bemærkede det, at i Almindelighed døde det halve Antal Børn i deres første Leveaar, og at Bombardementets Indvirkning paa de svangre Kvinder havde skadet Børnene. Den hele Forklaring gjorde dog paa Kancelliet og Kongen et vel famlende Indtryk, og Sagen endte foreløbig med den Resolution, at Mortalitetens listerne burde affattes saaledes, at de ydede sikrere og paalideligere Angivelser end hidtil²⁾. — Til Oplysning om de samme Forhold meddelte Stadsfysikus, Dr. Scheel forskellige Data og Betragtninger, og blandt de Aarsager, han anførte til den store Dødelighed paa Stiftelsen, var bl. a. den ringe Rekrutering af raske Mødre fra Landet i det paagældende Aar. Hvad Dødsaaarsagerne for Staden som Helhed angik, var ogsaa han paa det

¹⁾ Kanc. $\frac{18}{22}$ April 1809, $\frac{23}{2}$ Oktbr. 1810
 $\frac{2}{2}$ Maj 1814.

²⁾ do. $\frac{18}{23}$ Juli 1809.

rene med, at den hele Dødsårsagsstatistik i Virkeligheden var saa elendig, at man hellere maatte være fri for den¹⁾.

I Aaret 1813 udfærdigedes der Instrux baade for Sundhedskollegiet og for Stadsfysikus. Som vi have set, holdt Sundhedskollegiet lidet af at indrømme, at Byens hygiejniske Tilstande vare slette, men gav naturligvis altid ekstraordinære Forhold Skyld for Sygdommenes Udbredelse og den store Dødelighed. Det var ogsaa en meget sensibel Institution. I Anledning af en af Bogtrykker Græbe oversat tysk Bog „Hvad fordre Medicinalanordningerne af Apothekerne?“, ved hvis Fortale Kollegiet følte sig angrebet, krævede det offentlig Tiltale. Kancelliet mente imidlertid ikke, der var Anledning dertil og henviste Kollegiet til privat Søgmaal, et Standpunkt ogsaa Kongen billigede, trods Kollegiets fornyede Ansøgning. Men saa fordrede det, at Græbe ad offentlig Vej skulde bringes til under Ed at angive Fortalens anonyme Forfatter; Kancelliet gjorde imidlertid opmærksom paa, at selv om Sagen virkelig egnede sig til den skarpeste Inkquisition, vilde en saadan Fremgangsmaade stride mod „de første Grundsætninger i vor Rettergangsmaade“ (atter her mærkes A. S. Ørsteds liberaliserende Indflydelse). Sundhedskollegiet maatte da nøjes med at føre Sagen videre som et almindeligt Privatsøgmaal²⁾.

Efter de ovenanførte Data for Aarene 1807 og 1808 var der altsaa i disse Aar et Overskud af Døde over Fødte af henholdsvis 591 og 1,108. Sammenligner man nu disse Tal med de senere af Tabelkommissionen opgivne, finder man i hvert af Aarene, at Kancelliets Tal ere 4—500 større end Tabelkommissionens³⁾. Andre Data (hos Callisen) vise ogsaa for Tidsrummet indtil 1808, at Tabelværkets Dødeantal sandsynligvis ere mindst 10 pCt. for smaa, hvad der ogsaa positivt er konstateret endog for Tallene op til Midten af 30erne⁴⁾. Naar man

¹⁾ Skilderiet. 15. og 19. August 1809.

²⁾ Kanc. $\frac{3}{19}$ Februar 1814.

³⁾ Statistisk Tabelværk, første Hæfte, Pg. 69. Overskudet af Døde angives her for 1807 til 102, for 1808 til 716.

⁴⁾ K. T. 1836. Pg. 161 ff.

derfor vil lære Datidens Mortalitetkvotienter at kende, maa de Dødelighedsangivelser, der nu foreligge trykte, rimeligvis forøges med mindst $\frac{1}{10}$. For de otte Aar 1807—14 opgives i Tabelværket det samlede Antal Døde til 28,967; føjes hertil 10 pCt., faaes et gennemsnitlig aarligt Antal Døde af 4,000, d. e. ca. 40 pro mille af Befolkningen eller næsten det dobbelte af, hvad den københavnske Dødelighed nu er naaet ned til. Mandefaldet i Krigen har her været af ganske underordnet Betydning, hvad der allerede viser sig i, at Forskellen mellem Dødeligheden for Mænd og Kvinder ikke er større end den almindelige (43 p. m. mod 36 p. m.). Derimod har Dyrtid, Vaaningsnød, uregelmæssig eller omvexlende Livsførelse — bortset fra hvad særlige Sygdomme eller Farsoter maatte have bevirket — utvivlsomt spillet en væsentlig Rolle som Aarsager til denne Dødelighed, der var kendetegnet større end i den nærmeste Tid baade før og efter.

Fødslernes Antal i de otte Aar 1807—14 opgives kun til ca. 3,400 aarlig (baade for Fødte og Døde ere Dødfødte medregnede og kunne ikke vel udskilles ifølge Datidens Bestemmelse af „Dødfødte“); derimod mangle Opgivelser fra forskellige Separatmenigheder, hvad der dog ikke vil gøre nogen Forskel af stor Betydning i Tallene. Der skulde herefter være et aarligt Overskud af Døde i hine Aar af ca. 600 eller for alle 8 Aar af ca. 5,000 (efter Tabelværket af ca. 2,000).

Krigsaarene have saaledes, hvad enten man vælger det højere eller det lavere Tal til Bestemmelse af Dødetallet, utvivlsomt medført en Nedgang i Befolkningensmængden ved Dødsfalds Overskud over Fødsler. Om der ogsaa har været større Ud- vandring end Indvandring, er ikke godt at sige. Af egentlige Udlændinge har der utvivlsomt været en ringere Indvandring end sædvanlig. Krigsaar ere ingen gunstig Tid for Indvandring af Fremmede, og der lagdes dem alle Hindringer i Vejen. Som Exempel kan det anføres, at Fremmede i København — og særlig i denne By — ikke maatte blive over to Maaneder i Staden uden speciel Tilladelse dertil¹⁾. Undersøger man, som

¹⁾ Kanc. $\frac{28. \text{ Juli}}{1. \text{ August}}$ 1812.

Prøve paa Københavnernes Fødesteder i hine Aar, Nationaliteten hos dem, der fik Borgerskab, finder man ganske vist — som omkring Aarhundredets Begyndelse (jfr. ovenfor Pg. 115) — omtrent $\frac{1}{6}$ født i Sverig, Tyskland eller det øvrige Udland, men disse hidrørte selvfølgelig fra Indvandring før Krigen. Derimod er Antallet af Provinsboere forholdsvis ringere, hvad der vil fremgaa af følgende Oversigt¹⁾:

Borgernes Fødested.	Antal Borgerskaber i Aarene 1796 og 1804 tilsammen.		Antal Borgerskaber i Aarene 1808 og 1812 tilsammen.	
København.....	159	o: pCt. 25,9	305	o: pCt. 35,3
Provinserne.....	232	— 37,8	263	— 30,5
Hertugdømmerne.	83	— 13,5	82	— 9,5
Norge.....	20	— 3,3	25	— 2,9
Tyskland.....	68	— 11,2	108	— 12,5
Sverig.....	31	— 5,0	54	— 6,3
Øvrige Udland...	20	— 3,3	26	— 3,0
	613	100,0	863	100,0

Af dem, der i de to her anførte Krigsaar tog Borgerskab, var der altsaa forholdsvis nogle flere fødte i Tyskland og Sverig, nogle færre i det øvrige Udland end i de to Fredsaar, ialt af Udlændinge 21,8 mod 19,5 pCt. Derimod var der forholdsvis færre fra Norge og fra Hertugdømmerne og Provinserne. Ialt var der af dem, der tog Borgerskab her i Staden i Aarene 1796 og 1804, født 55 pCt. i den danske Stat udenfor København, men af dem, der tog Borgerskab i Aarene 1808 og 1812, kun 43 pCt.

Nogen stor Vægt tør der dog i denne Sammenhæng ikke lægges paa disse Tal; dels ere de absolute Tal for de udenfor København fødte gennemgaaende større for Krigsaarenes end for Fredsaarenes Vedkommende, dels gælder det for Provinsboere som for Udlændinge, der have faaet Borgerskab, at de fleste sandsynligvis ere indvandrede før Krigen — om end i mindre Grad hine end disse —, dels endelig omhandle Tallene jo kun en begrænset Kres af Borgere, ingenlunde den store

¹⁾ Borgerskabsbøgerne i Raadstuearkivet.

Befolkning. En Indvandring til København af Militær og Matroser er tilmed højst sandsynlig; alt i alt har man saaledes ingen positiv Grund til at tro, at der i Krigens Aar har været større Udvandring fra end Indvandring til København. — Tænker man sig da, at de henved 5,000, der døde flere end der fødtes 1807—14, opvejes af de henved Par Tusind, der fødtes flere end der døde i Femaaret 1802—06 (efter Statistisk Tabelværk endog ca. 3,500) og iøvrigt af et Indvandringsoverskud paa nogle Tusind i det nævnte Femaar, vil København have haft samme Folketal ved Krigens Udgang som ved Aarhundredets Begyndelse: 100,000 Indbyggere. Men noget sikkert om, hvilken Indflydelse Perioden 1807—14 havde paa Københavns Folketal, lader sig ikke udtale.

Sikkert er det derimod, at 1807—14 gjorde København til Hovedstad for en reduceret Stat, en Smaastat, der var bleven berøvet en Tredjedel af sin Befolkning, og hvis tilbageblevne Del gik en lignende, sørgelig Skæbne imøde. Sikkert er det dernæst, at 1807—14 gjorde København til Hovedstad for en udmattet Nation, der var saa optaget af økonomisk Slid og saaledes sat i Knæ, at den glemte sit Tab og uden Klage lod sig udelukke fra det offentlige Livs Affærer, men der til Gengæld hengav sig til en Sammendingtning af Fortid og Nutid, Æventyr og Virkelighed, hvis Fantasterivirkninger bleve kommende Slægtleds farlige Arvelod. Sikkert er det endelig, at 1807—14 gjorde København til Hovedstad for et forarmet Land — ja gjorde den selv til en forarmet By, hæftet fast til det Hus, den bar paa sin Ryg, dér levende sit Liv, derfra søgende Føden, hvor den var nærmest at finde. Og først gennem lange og trange Aaringer naaede København atter frem, saa at den kunde modtage en ny Tids Befrugtning, der skabte nye Former for den materielle og aandelige Udvikling.

